VAIŽGANTAS

raštai

8

VAIŽGANTAS

raštai

8

VILNIUS · PRADAI · 1997

VAIŽGANTAS

KELIONIŲ VAIZDAI

VILNIUS · PRADAI · 1997

UDK 888.2-3
Va-133

Parengė
Daiva Krištopaitienė
Redagavo
Vytautas Rakauskas
Dailininkas
Saulius Chlebinskas
Vyr. redaktorius
Vytautas Vanagas

ISBN 9986-405-25-4
ISBN 9986-776-37-6

KELIONIŲ VAIZDAI

GALICIJOJE

ŽALGIRIO MŪŠIO 500 METŲ SUKAKTIS

Iš Žalgirio mūšio 500 metų sukakties lenkai pasidarė savo „tautos šventę" Krokuvoje. Minių minios svečių suvažiavo iš visų kraštų. Lenkų nuotaika buvo pakilusi į didžiausius patriotizmo aukštumus. Iškilmių surengėjų mokėta labai sumaniai tą nuotaiką panaudoti. Pagaliau nė gamta nesutrikdė šventės iškilmingumo: dangus nors ir buvo pastaraisiais laikais visas dienas apsiniaukęs, debesuotas, tačiau per pačias iškilmes nelijo.

Svečių suvažiavo kelios dešimtys tūkstančių: pačių lenkų iš Austrijos Galicijos, iš Rusijos Kongresovkos[1], iš Vokios Poznaniaus, iš Amerikos ir iš kitų svetimųjų kraštų. Svetimtaučių buvo gausinga vengrų delegacija, jie visados dėdavosi lenkų draugais, o lenkai iš to net patarlę susidarė: „Polak, Węgier – dwaj bratanki"[2]; buvo čekų delegacija, o mažesniųjų slavų tautų: slovakų, chorvatų ir kt., bent atstovai. Atvyko ir keletas rusų, lenkai jų nesikvietė, nors Maskvos slavų kultūros draugija pati pasipiršusi. Sako, Austrijos vyriausybė nenorėjusi, kad Krokuvos iškilmėse dalyvautų rusai, nes ji labai vengianti pažangiųjų rusų: jie, lankydami kaimynę Galiciją, galį jos lenkų simpatijas pakreipti Rusijos link. Jos tatai įkvėpimu Krokuvos miesto burmistras d-ras Leo[3], pataikaudamas Vienai, nė neatsakęs maskviečiams. Lenkų visuomenė, sako, labai papykusi

už tai ant d-ro Leo. Vis dėlto keletas rusų, žinomų lenkų draugų, rusų lenkų taikintojų, iškilmėn atvyko: du Valstybės dūmos atstovai Rodičevas ir Stachovičius ir mokslavyris, publicistas prof. Pogodinas[4].

Privažiavo anglų ir prancūzų laikraštininkų ir atskirų žmonių; vieni dėjosi lenkų draugais, kiti tik įspūdžių ieškojo.

Privažiavus tiekai žmonių, žinoma, viskas pabrango, – butai ir maistas, tai krokuviečiai, be smagaus iškilmingo reginio, dar gerokai gavo ir sau į kišenę.

Liepos 2 (15) d. jau iš pat ryto pradėjo žmonės slinkti miniomis su vėliavomis, dainuodami dainas, tyčia pro senuosius Florijono vartus į aikštę, kur marškomis apdengtas stovėjo Jogailai paminklas, – mūsų tautiečiui karaliui mūsų tautiečio Antano Vivulskio kūrinys.

Kimšte prisikimšus žmonių aplink paminklą, pirmas prabilo Galicijos seimo maršalas grafas Badeni. Jisai kalbėjo apie galingą lenkų praeitį ir apie jų vargą dabar, šaukė visus vienybėn, kuria net Žalgirio mūšis buvo laimėtas. Badeniui pabaigus kalbėti, nukrito marškos nuo paminklo. Paminklas tikrai gražus, pavykęs skulptoriui. Jis lygus trijų aukštų namui. Dabar pakilo kalbėti garsus lenkų muzikas Paderevskis (irgi mūsų tautietis Poderys)[5], savo talentu susirinkęs milijonus. Jisai tatai lenkų tautai dovanojo šitą paminklą, atsiėjusį jam pusę milijono Austrijos kronų. Paderevskis kalbėjo, šitas paminklas esąs meilės, ne neapykantos darbas, jis visados atminsiąs žiūrintiems lenkų tautos garbę. Pabaigęs kalbėti, Paderevskis parodė paminklo kūrėją – jaunutį, silpnutį dailininką Vivulskį ir viešai pabučiavo jį kakton. Tai padarė didelį įspūdį minioms; minios ilgai trukšmavo, sveikindamos, pagerbdamos ir dėkodamos aukotojui Paderevskiui ir jo valios vykintojui Vivulskiui. Dabar jau bus už ką abudu pasisavinti.

Paskutinį žodį iškilmių programa skyrė burmistrui Leo. Šalta jo kalba, lyg nenoromis, nepadarė įspūdžio ir, priešingai jo norui, sako prof. Pogodinas „Birževyje Vedomostyse"[6], davė minioms progos pamanifestuoti... rusams svečiams. Minios nesiskirstė; jos reikalavo, kad ir rusai svečiai pakalbėtų. Rodi-

čevas ir Stachovičius, nemokėdami lenkiškai, nenorėjo nė prasitarti. Tad apsiėmė tarti prof. Pogodinas: jis mokėjo lenkiškai. Jis gavo padėkoti lenkams už tokį karštai draugišką jų sutikimą ir pateisino Rodičevą. Minia pareikalavo, kad kalbėtų rusiškai. Rodičevas kalbėjo apie teisybę; ji vienoda turinti būti taip rusams, taip lenkams. Paskui minia pašaukė ir Stachovičių, kad ir jis rusiškai pakalbėtų. Jis išpažino savo meilę lenkams, o minia visiems trims rusams padarė didžiausią manifestaciją.

Paminklas Žalgirio mūšio laimėjimui atminti pastatytas ne vyriausiam Žalgirio mūšio kariuomenių vadui Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui Vytautui Aleksandrui, bet Lenkų karaliui Jogailai Vladislovui, kurs tame mūšyje visai nedalyvavo, laikės iš tolo. Ant granitinio postamento stovi Jogaila, raitas pasakiškai tvirtu žirgu. Ant galvos jam (Jogailai, ne žirgui) karaliaus vainikas, rankoje žemyn nuleistas kalavijas.

Kiek žemiau iš keturių pusių stovi keturios grupės. Priešakinėje grupėje jau ir mūsų Vytautas. Ant kardo abiem rankom atsirėmęs, šisai Didysis mūšio vadas žiūri susimąstęs, nebeįnirtęs į paristą po kojų nebegyvą kryžiuotį, Ordino mistrą; iš dešinio šono du lenkų riteriu žiūri į Jogailą – laimėtoją, sveikindami jį; kairiame šone bekelnis lietuvis ir nugalėtas kryžiuotis kareivis, lietuvis viena ranka laiko iš kryžiuočio atimtą vėliavą, antra trimitą. Ketvirtame šone lenkų valstiečių grupė.

Paminklas pažymėtas kategoriškai „Grunwald" „1410–1910". „Praojcom na chwałę – Braciom na otuchę" (bočiams pagerbti – broliams padrąsinti).

Antrą dieną, liepos 3 (16) svečiams parodė Krokuvos senybes. Miesto teatruose ir soduose vaidino tam tikrus veikalus liaudžiai. Visos sankrovos buvo uždaros, kaip ir pirmą dieną. Namai papuošti žolynais, vėliavomis ir lempikėmis.

Trečioji diena, liepos 4 (17), sekmadienis buvo lygiai iškilminga. Tą dieną buvo surengta didelė tautinė procesija iš pakrokuvio laukų – blonių Vavelio pilin. Jau prieš 7 val. ryto pradėjo plaukti minios žmonių į blonius, ir 8 val. visas didelis laukas rodės tartum gyva jūra. Tankiai plevėsavo tautinių

lenkų varsų vėliavos, taip pat visokių cechų ir draugijų. Čiagi susirinko ir tariamojo sporto, gimnastikos draugija „Sakalai"[7], iš tikrųjų kariška jaunimo ir visų vyrų organizacija. Jų buvo apie 9 000. Lenkai kaimiečiai tautiškais rūbais, raiti (banderijomis[8]) išsirikiavo per pusę kilometro. Be visa to, tūkstančiai kaimiečių vyrų ir moterų tautiniais rūbais. Iš viso, sako, buvę Krokuvos iškilmėse apie 100 tūkstančių žmonių.

Sakalams pagiedojus senovinę giesmę „Bogarodzica"[9] ir prabilus žinomam patriotui vyskupui Bandurskiui[10], visi patraukė miestan. Pirmiausia jojo kaimiečių banderijos, už jų ėjo ugniagesių draugijos ir sakalai savo uniformoje. Paskui mokiniai, amatninkų jaunimas, kaimiečiai, draugijos, mokytojai, geležinkelių valdininkai, literatoriai, artistai, Amerikos lenkai ir iš kitur. Pagaliau Galicijos miestų atstovai, Dailės akademijos, universiteto, Mokslo Akademijos nariai, dvasiškiai, Austrijos parlamento ir Seimo lenkai atstovai, Krokuvos amatninkų cechai, Krokuvos miesto taryba, galop Krokuvos ugniagesiai.

Pakeliui dar kalbėjo vyskupas Bandurskis iš vienų namų balkono. Iš visų namų bėrė gėles. Procesija truko nuo 10 val. ryto iki 3 val. popiet. Kelių tūkstančių socialistų minia buvo bandžiusi sutrukdyti ėjimą, išskleidė raudoną vėliavą, ėmė dainuoti revoliucinę lenkų dainą: „O, cześć wam, panowie magnaci"[11]. Tačiau tasai jų išsišokimas visuotinės iškilmių tvarkos ir nuotaikos nepagadino. Vavelio katedroje ant Jogailos karsto sudėta apie 100 vainikų.

Paskui sakalai rodė ką moką: darė kareivių gimnastikos mankštymus. Čia pirmą kartą pasirodė ir Rusijos lenkų sakalai.

Apie dosnią kunigaikščių Eugenijaus ir Karolio Liubomirskių dovaną Krokuvos universitetui įsteigti lietuvių istorijos ir literatūros katedrai Žalgirio sukaktuvių proga jau esame paminėję „Vilties" 76 nr.[12] Dabar, laikraščiai rašo, tretysis Liubomirskis Jurgis pridėjęs savo 25 000 kronų Žalgirio dovanoms.

Taip lenkai mokėjo švęsti Žalgirio sukaktį!

TIŠKU PIŠKU!

Dar toli buvo vadinamosios Žalgirio šventės Krokuvoje, o jau buvo aišku lietuvių visuomenę tose šventėse nedalyvausiant. Žinote iš „Vilties" 73 nr.[13], jog taip ir atsitiko. Todėl visai nesitikėjau pateksiąs į tas iškilmes. Bet siunčiamas nuvažiavau. Aplankiau vakarų (lenkų) Galicijos sostapilę Krokuvą, pasistengiau susipažinti su žymesniais lenkais. Tuo pačiu žygiu jau vertėjo aplankyti ir rytų (rusinų)[14] Galicijos sostapilė Lvovas (Lembergas) ir susipažinti su žymesniais rusinais. Iki šiol kiti darbai neleido man pasidalyti su gerbiamaisiais „Vilties" skaitytojais tuo, ką esu matęs, ko prityręs, ko pramokęs. Apie tuos dalykus dar neesu išsitaręs, sakau, nė vieno žodelio lietuvių laikraščiuose. Vien tik Lvove beviešėdamas ir rusinų prašomas, greituoju sumečiau keletą įspūdžių, išsiveždtų iš Krokuvos; jie pateko į didįjį rusinų laikraštį „Dilo"[15], 158 nr. Man nė nesisapnavo, kad maža reiškiąs mano asmuo, juoba tas straipsnelis sukels lenkų laikraštijoje ir net visuomenėje tiek trukšmo, kiek dabar matome. Į lietuvių laikraščius tuojau atplūdo karštai rašytų laiškų – persergėjimų, plūdimų, šaukimų pasiteisinti. Lvovo „Gazeta Narodowa", „Przegląd", Varšuvos – „Kurjer Warszawski" 202 nr. „Słowo" 333 nr. (n. wiecz.)[16] „Dzien. Powsz."[17], Vilniaus „Goniec Codzienny" 101 nr., „Kurjer Litewski" 159 nr., neminint kitų, nepasigailėjo laiko, rašalo ir popieriaus ir apdovanojo mane didokais straipsniais. Ir ko ten man neprikišta! Ir Lenkijos neapykanta, ir siaura doktrina, ir mužikų tauta, kaipo idealas, paprotys žiūrėti į pasaulį pro mužikų akinius, pradėjimą gyventi nuo šios dienos ir nuo mužikų, atmetant istoriją, ir broliavimąsi su haidamakais[18], t. ir t., t. ir t.

Visa tai verčia mane pradėti savo raštus apie Galiciją nuo pakartojimo to straipsnelio, išspausdinto „Diloje", idant skaitytojai, kurie neseka rusinų literatūros, galėtų spręsti, kiek lenkų laikraščių įnirtimas yra pamatuotas. Nebuvau ketinęs pasikartoti, juoba savo asmeniu badyti skaitytojams akis, bet ką gi padarysi, kad kiti, kuriems tai tinka, dideliu pamėgimu

bado manim visiems „litvomanams" akis, kaip kad visus darydami atsakomus už mano pasielgimą. Tadgi ir turi žinoti patys „litvomanai" visas mano kaltybes. Vieną tad pasisakysiu pats, kitas pakartosiu iš lenkų laikraščių.

IŠ KROKUVOS ĮSPŪDŽIŲ

Šią vasarą Rytų Europa matė tris tautines iškilmes: igaunių (estų) dainininkų Revelyje[19], latvių dainininkų Rygoje ir Žalgirio iškilmę Krokuvoje. Mačius arba skaičius apie jas, sulyginimas pats ateina.

Dainininkų šventės latvių ir igaunių kraštuose esti maždaug kas dešimtis metų. Tada susirenka po kelias dešimtis tūkstančių žmonių. Po keliolika tūkstančių dainininkų stoja ant milžiniškų scenų milžiniškais chorais dainininkų ar muzikų. Geriausi muzikai kompozitoriai, dirigentai, konservatorijų profesoriai suvažiuoja iš visų pasaulio kraštų prisiimti ne bet kokio uždavinio – valdyti tuos chorus. Geriausi kalbėtojai atvyksta prie puotų stalų, kur tūkstančiai vienataučių susėda, pastiprinti tautiškos jų dvasios ir pasakyti jiems: „Sveiki, broliai! Žinokite, jog jūsų inteligentijos žiedai, nors likimo nublokšti už tūkstančių varstų nuo bendros mūsų tėvynės, dvasia visados jungiasi su jumis, naudojasi kiekviena proga atnaujinti su jumis santykius ir patiems atsigauti dvasią. Žinokite, kiekvienas sumanymas laimingųjų, nes savo krašte pasiliekančių brolių, visados atsilieps mūsų širdyse ir atriš mūsų kišenes". Tautiečiai neploja katučių iš džiaugsmo, nešūkauja, nesistebi ir negiria, bet paprastai, širdingai atsako: „Sveiki, sveiki!" Ir teisinga: nedaroma demonstracijų, nesakoma garsių komplimentų tada, kada kas eina tiesiąją savo pareigą, kada į gimtąjį kraštą sugrįžta ilgai nebebuvęs tikrasai brolis. Tai viena charakteringa tų švenčių žymė.

Daugiau, pažymėtina ir tai, jog šitos mažos tautos, vos teturinčios po 1–1 $^{1}/_{2}$ milijono žmonių, būdamos biurokratiškosios

valdžios junge, nė kiek nesirūpina, kad jų šventės įgytų bent šešėlį demonstracijos. Pavykus gauti leidimą susirinkti ir parodyti dešimties metų darbo vaisius meno srityje, tuo menu visi ir persiima. Štai vienas iš daugybės pavyzdžių tų tautų subrendimo ir ištvermės. Igauniai per paskutinę savo šventę ketino padėti kertinį akmenį savo tautiškojo teatro Revelyje (vieną teatrą jau turi Dorpate[20], ir tai ne bet kokį architektūros meno kūrinį). Rusų administracija paskutinę valandą pareikalavo, kad visos kalbos būtų pasakytos rusiškai. Kelių dešimtų tūkstančių minia jau stovėjo aikštėje, kalbėtojai buvo prisirengę igauniškai. Buvo galima laukti, jog tie reikalavimai bus kaip kibirkštis į paraką, jog minia sprogs. Bet nieko tokio neatsitiko. „Tai reiškia, dar negalime padėti kertinio akmens" – tarė igauniai ir išsiskirstė. Ši rami demonstracija labiau užimponavo visokiems provokatoriams neg kokie maištai ir šauksmai.

Daugiau, šios tautos, seniausios amžiumi, yra jaunos dvasia; tai ne praeities tautos, tik ateities, nes į kultūrinį gyvenimą tik ką pašauktos. Gal kada persigyvens, gal per daug ir išsigims, išlepusios kultūroje, bet dabar šitos grynų sodiečių tautos turi savyje milžinišką pajėgą, kuri lengva panaudoti visų dvasios šakų progresui. Niekas labiau nestebina kaip tokia tautos sąstata: liaudis pakirdusi, apsišvietusi, supratusi, kas ji yra, kokios jos teisės ir pajėgos. Ypatingais rūšimis ir dažais apdarais rodos lyg aguonų daržas. Čia pat eina inteligentai juodais rūbais, baltais kaklaraiščiais. Nors jų tūkstančiai, niekas minioje nesistebi, nė jų nestebina kitaip atrodą kaimiečiai, nes ir tie inteligentai nenutolę nuo jų – juk tai jų sūnūs ir draugai. Tai matydamas, matai latvių ir igaunių *visuomenę*.

Taip rodosi lietuviai, kai jiems atsitinka susirinkti didesniu būriu. Taip, manau, turi rodytis ir rusinai.

Visai ką kita matei per Krokuvos šventę. Iš viršaus lyg tas pat, tokia pat tūkstančių minia. Bet kaipgi kitokia dvasia! Visų pirma matai kiekvieną savyje užsivėrusį, į šventę eina lyg iš laikinos mados. Jokio dvasios pagavimo. Kalbos šaltos ir apie visai pašalinius dalykus. Jokio pasigardžiavimo. Puikybės išpūsti, neprieinami, lyg labiau dabodami savo rūbų, skrybėlių,

nepaliečiamybės užimtos savo sėdynės ir nedidelių savo gerumų. Tesimato savimylė. Veidai reiškia ne brolybę, bet lyg nustebimą: „Žiūrėkite, ir šis čia! Nesitikėjome"...

Prasideda visuotinė eisena. Minios seka ją akimis, ir ką gi mato? Ponus ir tik ponus. Tik tuos, kurie ištesi pasidaryti sau malonumą pavažiuoti į tolimesnį miestą. Ar tai vadinasi visuomenė, visa tauta? Jei lenkų visuomenė ketina ir toliau pasilikti aristokratiška, tai taip. Bet tuomet galėtume lenkus pavadinti praeities, na, dabarties tauta, bet nesinori tikėti, jog būtų ateities tauta – išsigimusiuose savo sluoksniuose. Ką sveikina žiūrėtojai? Ar tą didį surinktinį kūną, tą dvasios rinkinį? Visai ne! Garsiausi šauksmai išsiveržia, tik pamačius kokius keisčiau, tiesa, puikiai, apsitaisiusius bajorus arba iš tolimesnio krašto atvykusius. Jei tai tikrai *tautos* šventė, tai kam tie šauksmai ir perdėjimai sveikinant? Nelenkas, žmogus kitos psichikos, tiesiog negali suprasti šio trukšmingo ir perdėto gyrimo brolių, kurie iš tautiškos pareigos *turėjo* būti drauge su bendra šeimyna. Norisi kiek paabejoti, begu tik šisai paviršutinis, per daug trukšmingas laikinas džiaugsmo išreiškimas, matant savo brolius, sutinka su tokiuo pat vidaus džiaugsmu. Prisimena tradicinė lenkiškų iškilmių scenerija: cum strepitu et clamore (su trukšmu ir šauksmu).

Bet tikrai juokingą būdą įgydavo džiaugsmo pareiškimai, matant dažytas sermėgas tam tikslui atgabentų būrelių mužikų. Žuvo nabagai toje „ponų" minioje. Kaip jie jautėsi, nemoku pasakyti. Gal tikrai buvo persiėmę vaidinama role komedijoje „Broliavimosi ponų su liaudimi". Tą valandą gal būti. Bet vėliau turės susiprasti, sulyginti kasdienius santykius su visiška stoka jungės „viršų su apačiomis". Tuomet supras, jog mužikai kai kada tereikalingi ponams dekoracijai, vien dėl to, kad turi varsotas sermėgas, tereikalingi daugiau poezijoje kaip gyvenime ir politikos darbe. Ne! Krokuvoje nesimatė visos lenkų tautos! Tame „Dilo" korespondentas kiek tiek apsiriko.

Bandymai priduoti Žalgirio šventei demonstracijos charakterį, galima pasakyti, visai nepasisekė. Tiesa, iškilmės vadai kartkartėmis mėgino užtraukti vieną antrą tautos himną, net

ir bažnyčioje, bet minia silpnai teatsiliepė, neįsikarščiavo, neišliejo jausmo galinga bendra giesme. Tegiedojo mažas būrelis, veikiai nutildamas.

Krokuvos iškilmės testebino viršutine išvaizda, gausingumu susirinkusiųjų, paminklo atidengimu. Dvasia – nestebino.

KAS LENKAMS NEPATIKO?

Šitas žiupsnelis *asmeniškų* mano įspūdžių negalėjo lenkams patikti, nes darė šiokį tokį disonansą ištisame chore vienų pagyrimų. Rašydamas lietuviams, ir aš pradėjau nuo gerųjų pusių, kurių visai nemaniau nerasti. (Dabar apie tai teks vėliau kalbėti.) Bet rusinai jų aprašymų jau buvo turėję gana.

Štai kaip lenkai išreiškė savo nepasitenkinimą.

„Kurjer Warszawski" jau minėtame numeryje ir kiti laikraščiai pakartoja „Gazetos Narodowos" straipsnį „Litwin o Grunwaldzie":

„Iš Krokuvos iškilmių atvažiavo į Lvovą kunigas Juozas Tumas iš Vilniaus, redaktorius tenai leidžiamo, lenkams neprietelingo (?) lietuvių organo „Viltis". Kun. Tumas, žinoma, nuvyko po rusinų sparnais, jausdamasis susibroliavusiu su jais Lenkijos neapykanta (?). Ba! net paskelbė ukrainų „Diloje" lyg išpažintį iš savo įspūdžių, gautų per Žalgirio iškilmes Krokuvoje. Niekas (?) jam ten nepatiko... griebiasi išreikšti savo nuomonę, žiūrėdamas pro akinius siauros savo doktrinos. Kun. Tumo idealas, kaip išpažįsta pradžioje savo straipsnio, yra „Naród chłopów"[21]. Kun. Tumą, papratusį žiūrėti į pasaulį pro mužikiškus akinius, žeidė minios juodarūbių... Taip pat nesistebėsime, jog kun. T. buvo nejauku Krokuvoje, nes ten viešpatavo istoriškoji atmosfera... Tiesiog visas suvažiavimas Krokuvoje rodėsi jam per mažai mužikiškas. Nes ir kas gi yra visa litvomanybė, kaip ne paniekinimas istorijos visos gražios veikimo praeities tam tikslui, kad pradėjus tautos gyvenimą nuo šios dienos ir nuo mužiko? Maždaug tas pat yra ir

ukrainofilybė. Todėl nėra ko stebėtis, jog jis Lvove kreipėsi į ukrainus, o šieji iškėlė jam banketą, per kurį gėrė jo sveikatą: ukrainų partijos vadas profesorius Hruševskis[22], parlamento atstovų klubo pirmininkas Wost-Levickis ir kt. Padavė sau rankas jagėlonų idėjos priešai iš dviejų šonų istoriškosios Lietuvos. Kun. Tumas, išėjęs iš restauracijos, kur gėrė už brolybę lietuvių su haidamakais (!), užklupo paminklą Adomo Mickevičiaus, kurs taip pat buvo lietuvis, bet su Hruševskiu tikrai nebūtų broliavęsis".

Laikraščiai, tą patį pakartodami, prideda savo komentarus. Skyrium į visa tai atsakinėti neketinu, atskiras dalis betgi paminėsiu vėliau tam tikrose vietose.

KAIP NUVAŽIAVAU

Bebuvo 9 dienos iki „Žalgirio iškilmių" Krokuvoje, kai lietuvių laikraščių redakcijos, draugijos ir kai kurie žymesnieji veikėjai gavo komiteto pakvietimą. Apie sutaisymą deputacijos, kad ir būtų buvę nutarta dalyvauti „lenkų tautos šventėje", nebuvo ko nė kalbėti. Sutarta atsakyti raštais ir telegramomis, o patiems pasitenkinti išsiuntus korespondentą. Jo pareiga šiuo sykiu turėjo būti nepaprastų žinelių surinkimas ir jų aprašymas, dėl to vieno nevertėjo pinigų leisti: tų žinių užtektinai turėjo būti visuose laikraščiuose, o viršutinė išvaizda svetimos tautos iškilmių ne taip jau vėl svarbi lietuviams, kad reikėtų ant tų pėdų viską pranešti, – lietuviai iš savo korespondento reikalavo, kad jisai rūpintųsi daugiau lenkus painformuoti, jei susidomėtų Lietuva ir jos atsisakymu nuo dalyvavimo. Lietuviai tikėjosi, per tas iškilmes „pod znakiem Orła i Pogoni"[23] nebūsiant galima išvengti nepasvarsčius, taip sakant, vidaus ligų, gražiai parodant neva sveikąjį viršų. Tikėjosi toje „lenkų tautos šventėje" būsiant ne tiktai visus žymiuosius jų visuomenės veikėjus, taip iš pačios Lenkijos, taip ypačiai iš kaimynų, su ja kitąkart susibendravusių kraštų.

Šiems pastariesiems ypačiai reikėjo būti iškilmėse, kurios kam gi kitam buvo taisomos, jei ne lenkų dvasiai atgaivinti, jei ne arčiau sumegzti ryšiams tarp visų veikėjų ir šalininkų Lenkijos atgijimo idėjos; „kresowcy" juk, anot lenkų publicisto B. L., paties Dievo laikomi „Lenkijos pakraščiuose" (suprask: Lietuvoje, Gudijoje, Ukrainoje), idant čia gintų lenkystės reikalus. Nieko panašu nebuvo: nei lenkai interesavosi tarptautiniais buvusios respublikos klausimais, nei „kresowcy" neatvyko tokiame skaičiuje, kokio tikėtasi, o žymesniųjų veikėjų skaičius, ypač pačių žymiųjų, kurių lenkų visuomenė tikrai klauso, buvo labai toli nepilnas. Taip tad pirmučiausias lietuvio korespondento uždavinys pasiliko neįvykintas. Šis tas padaryta privatiškai, bet apie tai iš eilės. Pradėkime aprašinėti kelionę nuo pat pradžios.

Nepigu buvo apgalėti visos kliūtys, panorėjus ūmai gauti užsienio pasą, juoba kunigui, kurį į užsienius teišleidžia pati ministerija. Kliūtys tačiau buvo apgalėtos – pasas gautas, ir birželio 29 d. popiet išvažiavau, taip apsiskaitęs, kad visą dieną prieš iškilmes turėčiau liuosą susipažinti su tvarka ir žmonėmis.

Vagonai tušti. Kraštas šiapus ir anapus Varšuvos vienodai lygus. Nepakenčiamas nuobodis. Nusibodus skaityti, imi tirti apylinkę; nusibodus dairytis, vėl imi skaityti ar galvoti apie giriamąją lenkų kultūrą ir ieškoti jos įrodymų. Sunku jų pririnkti, teprisižiūrint iš vagono langų. Bentgi kas matosi iš traukinio, ne per gerai liudija apie tą kultūrą. Javai, tiesa, geri, ypač anapus Varšuvos, nors žemės lengvos. Bet žemės arba plačių dvarų užimtos, ar siaurais rėžiais suskaldytos. Tebesimato ir tokių dyvų, kurių daugumas lietuvių nebežino – pjautuvai. Net dvaro laukuose, mačiau, vieną barą varo pjovėjai su dalgiais, kitą barą – apie dešimtį bobų su pjautuvais. Neiškenčiau nenustebęs.

– Tai, proszę pana, kūliams krėsti, – atsakė lyg susigėdęs, matyt, turtingas dvarininkas, kurs visą laiką nepakenčiamai žiovavo ir tiesiog kentė, nesurasdamas rankom vietos.

– Krečiama ir iš dalginių pėdų... – įtariau.

– Užtat mažiau gaunama, – atkirto.

Taip ir kauniškiai samprotaudavo, bet... prieš dvidešimtį ir daugiau metų. Grįždamas per Voluiniaus žemę Lydos link, išgirdau dar vieną senove apipelėjusį įrodymą, jog gerai pjautuvais pjauti: dalgių rugiena, girdi, esti nelygi... Per trisdešimtis valandų dairymosi pro langus nemačiau nė vienos lauke dirbančios ūkio mašinos, o buvo tai rugiapjūtė ir kartu šienapjūtė, dar daugybė gražaus šieno plūduravo patvinusiose lankose.

Įdomu buvo patirti, kaip smulkieji lenkų ūkininkai gyvena. Prieš dešimtį metų Kauno gub. dvarininkai buvo suskatę iš Lenkijos kviestis darbininkus. Darbininkai jie pasirodė menki, netikę ir nesveiki, o pilni pretenzijų.

– U nas, prosę ojca, chaty białe i chleb biały![24] – skundėsi man K. dvaro mozūrai, apgyvendinti puikiame, ertame ir aukštame kumetyne.

Na, maniau sau, kokias gi jūs beturite pirkias (gryčias), kad šita, kurion pro langą, anot to, galima įvažiuoti, nepatinka? Patyriau dabar pasigyrimą baltumu tebuvus teisingą, nes jų gyvenimai ne pirkios, tik pirkelės, kokiose pas mus tegyvena pilni bežemiai. Lenko ūkininko kolonijėlė liūdna rodos, daugiausia tik iš dviejų mažutyčių trobesėlių: pirkelės vienu galu, sienose po vieną mažutytį langeliuką ir daržinėlės.

– Kurgi laidarai, svirnai, klojimai, pirtys? – klausiu kelionės draugų.

– O ką jis dės ten? – nustebo. – Karvė, arklys... Grūdai kubiluose, pašaro tiek pat. Iš keleto margų ne dievai žino kiek tegausi...

Iš kur tad randasi „balta duona", taip ir iki šiol nežinau.

Trobesėlių stogai negražiai šiaudais dengti žemyn varpomis, nelygiais ruožais. Tik į pat Austrijos pasienį pradeda rastis mūrinių namelių, molio dengtukais klotų, nes ten daugybė kalkinių akmenų iškasama. Ten gražu. Bet iš viso sodiečiai, matyt, kaip senovėje tebėra dideliame varge šalip plačiųjų dvarų. Kažin kaip ir gyventų, kad ne akmeninio anglio kasyklos, kur žmonės randa neblogo uždarbio. Milžiniški anglių traukiniai viens paskui kitą traukia pro šalį.

Štai Granicos muitinė. Pasportai rusų žandarų patikrinti. Austrijos traukinys perveža į savo muitinę – Ščakove. Revizija menka – bet tik tabako nesivežtumei. Kitas traukinys nuveža į Trzebinės stotį ir tik trečias, iš Vienos miesto keliaująs, tepermeta tave į Krokuvą. Įkyrus tai perėjimas per sieną.

Galicijos sodiečiai dar menkiau pasiturį, dar mažiau žemės turį, o visokio uždo nesulyginamai daugiau.

– Bepigu Rusijoje! – pavydėdami kalba. O ką jie bepasakytų, Kauno ir Suvalkų Lietuvą pamatę? Lietuviui nebegera ir tokioje tėvynėje. Tegul tad pavažiuoja į šiuos kraštus, tai pamatys, kaip atrodo tikras skurdas. Gal tada nebeieškos svetimų dievų. Ale tiek to.

Štai ir Krokuva. „Sakalai" – gimnastikos draugija – eile sustoję per visą peroną, svečių laukia.

– Tamstos duodate patarimų? – klausiu.

– Ne, tai daro komitetninkai.

– Kaip jie pažinti?

– Ant rankovių mėlynai balti raiščiai.

– Ačiū!

– Tamstos duodate patarimų? – vėl klausiu, nutvėręs tokį jaunikaitį.

– Ne! Tai kontoras.

– Kame gi jis?

– Anapus vagzolo. Sek tamsta.

– Ačiū.

Prieiname prie lentų būdelės parašu „Informacijų komitetas".

– Tamstos duodate patarimų korespondentams?

– Ne! Tai spaudos biuras. Mes tik butus rekomenduojame šiaip jau svečiams.

– Kame gi tas biuras?

Niekas nežino. Ilgai pasitarę, nusprendžia, jog tai turi būti redakcijoje „Głos Narodu"[25].

– Ačiū!

Važiuoju į „Głos Narodu". Lyja ir žvarbu. Radome. Kambaryje sėdi ponaitis ir rašo.

– Tamstos duodate patarimus korespondentams?

– Ne! Tai redakcija, o čia spaustuvė. Prašome aukščiau.

– Ačiū!

Aukščiau visur tuščia ir uždarinėta. Betgi išsikviečiu kažin ką.

– „Głos Narodu" spaudos biuras?

– Ne!

– Tai kame gi galop?

– Tai turbūt redakcijoje „Naujosios Reformos".

– Ačiū!

10 valanda vakaro. Privargau kelionėje ir šioje kalvarijoje. Suradome.

– Čia spaudos biuras? Esu toks ir toks, atvažiavau tokiais tai tikslais. Naudokitės manimi, kaip tinkama, nes aš vienatinis tos rūšies korespondentas ir tyčia atvykau anksčiau.

Nustebimas.

– Biuras čia. Bet jau nieko tamstai nebegalime patarnauti: kas dykai, viskas išdalyta...

– Aš ir nereikalauju dykai: kronų nepristigsiu. Tik kur ko ieškoti? Galop ir tai rytoj surasiu. Bet be buto adreso neinu iš čia, nes jau gana tos baladonės...

Gaunu adresą. Dar bilietą įeiti į rytykštį rautą, kurį plunksnos darbininkams daro „Koło artystyczno-literackie i klub prawników"[26]. Daugiau nieko, nei ženklelio, kurie buvo ir paskui dalijami: jis davė teisę visur įeiti.

Gerokai nuluptas vežėjo, per minią ištvirkusių gatvės vaikų, – tikrų Rymo lazzaronų, – kuriuos vežėjas nuolat botagu šveitė, įsigabenau į pačią padangę, į akademikų gyvenimus prie Batoro gatvės. Ketvirtame aukšte 5 kronos už vieną lovą. Lovų kambaryje trys, bet dar neužimtos. Seka namsargis, senai jau mieste tarnaująs, daug žinąs, bet kalbą sodietišką tebepasilaikęs. Prašau laikraščių.

– O kokių? – klausia. – Nes, matai, yra čia „Cas"[27] – to gazeta slechetna (szlechecka, aristokratų), „Nowa Riforma"[28] – to zydowska, „Nowiny"[29] – to dobra, o „Głos Narodu" – to najlepsa, bo broni nas[30]... (suprask, liaudį nuo žydų). O ponas iš kur?

– Iš Lietuvos! Ar žinai kur ir kas tai yra Lietuva?

Valanda svyravimo. Tiesaus atsakymo nėra.

– Anais metais, – sako atsiminęs, – pas mus „stovėjo" vienas ponas iš Lietuvos – z Pińscyzny...

– Na, tiek to. Taigi iš Lietuvos buvo ir karalius Jogaila, kuriam štai statote paminklą. Ar žinai ką nors apie Jogailą ir ką jis padarė?

– My znamy jeno biedę i drozyznę... Więcej nic[31]... – nukirto, ranka pamojęs be vilties.

Ta „drozyzna" labai charakteringa visoje Galicijoje: ji negirdėta kitur, tikra nelaimė neturčiams. Ir prisipažinimas charakteringas. Nuo 1886 metų viduryje miesto – „pliantose"[32] stovi Jogaila su Jadvyga ir parašas: „Na pamiątkę 500 rocznicy unii Polski z Litwą"[33], visi metai, kaip statomas antras milžiniškas paminklas Jogailai, – o tasai vikras ir daug ko girdėjęs vyras, net mokąs aptarti laikraščius, nežino, kam čia rengiamos iškilmės ir ko čia svietas plaukia.

Negudrus paliudijimas Krokuvai!

Liepos 1 diena praeina bepirkinėjant įeinamuosius bilietus, kurių reikia ieškoti po visą miestą ir belankant lietuvius. Visą dieną lynoja. Judėjimas didėja. Kavinė, restauracija, kavinė... Jokių pažįstamų. Nuobodis, kiek palengvintas aplankymu „Žalgirio dioramos", nupieštos ir tam tikrame rūme išstatytos T. Popielio ir Z. Rozwadowskio[34].

Puikus reginys tam, kurs dioramų nėra dar matęs. Regi prieš save lyg dešimties varstų plotą, kur kaujasi kryžiuočiai su lenkais ir lietuviais. Čia didysis kryžiuočių mistras Ulrikas de Jungingen[35] nori išsiveržti iš kovos, bet jį apsiaučia raiteliai ir pėstininkai. Čia Zaviša Juodasis Sulima iš Grabovo remiasi. Pačiame viduryje mūšio Zindramas Maškovskis šalia lenkų vėliavos, kiek toliau puikiai sėdįs ant balto žirgo Lietuvos Didysis Kunigaikštis Vytautas ties savo vėliava. Nuošaliai paimti ir surišti kryžiuočiai, daugybė atimtų jų vėliavų, sergimų riterio. Į visa tai nuo kalvelės žiūri Jogaila, Mikalojus Povala, Zbignevas Olesnickis[36], kurs tik ką, mietu sudrožęs per šoną, nuvertė nuo arklio Kökeritz de Dieber, taikiusį Jogailą

nudurti. Diorama puiki, įspūdį daro didelį. Gaila tik, kad Vytautas per toli, o kiti lietuviai, kaip paprastai juos lenkai parodo, o ir mes patys vaidiname juos pusnuogiais, be kelinių ir vien tik su kuokomis rankose. Įėjimas dioramon brangus, bet įspūdžiai verti tų pinigų. Dailininkai kritikuoja dioramą, bet paprastam žiūrėtojui ji rodosi užtektinai gerai papiešta.

Vakarą buvo minėtasai rautas pas dailininkus, literatus ir teisininkus. Svečių galybės ir vėl... nuobodis: kits kito nepažįsta. Kol su vienu kitu susipažinai, ir laikas išėjo. Veltui ieškojau knygoje garsiųjų pavardžių: jų arba visai nebuvo, ar tik keletas. Vis paprasti laikraščių darbininkai, artistai ir k. t. Malonu buvo susitikti su garsios Kurniko bibliotekos užveizda ir atradėju senovinių lietuviškų spausdinių[37], antrųjų iš eilės, susipažinti ir susitarti apie mainymąsi dublikatais su L. Mokslo Draugija, su prof. Ptašickiu[38] iš Peterburgo – apie kronikas, su Dūmos atstovais Jo Eksc. Babianskiu[39] ir Zaviša – apie Lietuvos rūpesčius, su lenkų tautininkų vadu Romanu Dmowskiu[40], literatu Hösicku. Rautai – niekai. Kas iš to, kad tik su vienu kitu šnekiesi ir tuos tau tuojau kiti atima? Be viešų prakalbų susėdus, nieko gera. Susitarėme bent keliese susieiti pas prof. Zdziechowskį[41] rytoj po pietų.

SUKAKTUVIŲ DIENOS

Štai ir laukiamoji jubiliejinė liepos 2 (15) diena, puikiausia ir pilniausia įspūdžių. Anksti rytą, kaip ir paskui kitomis dienomis, miestą žadino gatvėmis vaikščiojanti muzika – „pobudka". Iš Šv. Panos Marijos bažnyčios bokšto liejosi graudinga kornetų muzika „Boże, coś Polskę przez tak długie wieki"[42]. Puikus himnas, galįs pajudinti ir sugraudinti kiekvieno patrioto širdį, juoba lenko. Pamaldos turėjo būti šioje bažnyčioje. Įeiti tegalėjo gavę bilietus. Bet pusė bažnyčios nuo pat ankstyvo ryto buvo žmonių, kurie, anksčiau atėję, nebenorėjo išeiti. Rūpesniu p. R. Dmowskio gavau vietą presbiterijoje, mačiau

visą į iškilmes atvykusią lenkų diduomenę, parlamento, seimo, universiteto, magistrato atstovus. Daugumas puikiais visokių varsų kontušais, delijomis ir karabelėmis prie šonų, su bulavomis rankose, grandinėmis ant kaklo. Puikus senovės paminklas, žmonės kaip iš portretų. Apie maldingumą ką jau bekalbėsi. Aržiau, kad ir kito ko negalėjau iš jų veidų paskaityti – šaltos, galo pamaldų laukiančios minos. Kiek atgijo per atnašavimą (offertorium), kada vietoje liturginės giesmės paplito nuo viškų puikaus choro tautinė giesmė: „Przed Twe ołtarze zanosim błaganie: ojczyznę Polskę racz nam wrócić, Panie!"[43] Kai kurie iš publikos pritarė pusbalsiu tam himnui, daugumas betgi – ne. Nepapratusiam girdėti svietiškų giesmių bažnyčioje pasirodė tai gana keista, nors ir rūpinais pateisinti tokiuo galvojimu: bažnyčioje išreiškiama Dievui visi sielvartai; valia tad melstis ir už tėvynę, kuri skursta. Reiktų tik – liturgiškai.

Mišias laikė ir paskui puikų patriotišką pamokslą sakė J.E. Lvovo vyskupas Bandurskis, buvusis Krokuvos prelatas. Įdomus tai žmogus, jis teko pažinti tą pačią dieną raute pas burmistrą. Mažas, labai gyvas, puikiai, švelniai skambančiu balsu vyskupas Bandurskis labai populiarus tarp Galicijos lenkų. Labdarys, neišdidęs, jis jaunuomenės mylimas. Prelatu būdamas Krokuvoje, buvo neturčiams akademikams pavedęs savo beneficium – rūmus gyventi. Ir ne tik jaunuomenės; senojo teatro salėje, kur buvo rautas, negalima buvo prie jo prisimušti: tokia daugybė pažįstamų bent vienai minutei traukė jį nuo kits kito.

Vyskupas Bandurskis tai gyva antitezė Krokuvos kardinolo Puzino[44]. Vargu buvo kada tikėjimo viršininkas taip nekenčiamas, kaip kardinolas Puzinas. Persenęs žmogus, atkaklus, laiko dvasios nebesuprantąs, visados priešingas kylantiems sumanymams, biurokratas, „kankinąs save ir kunigus", kaip išsireiškė vienas bažnyčios tarnas. Bažnyčių administratoriai tiesiog terorizuoti. Nueinu į karmelitus mišių laikyti. Rodau formališką Žemaičių vyskupo paliudijimą „celebret". Netiki; reikią, kad šitą raštą ir asmenį patikrintų kardinolo raštinė.

– Kam? – sakau. – Juk mano fotografijos čia nėra. Tad lygiai jūs, lygiai kardinolo kancleris turės tikėti šituo raštu.

– Taip! – atsakė zokaninkas: – Ale raštinei valia apsirikti, o mums nevalia...

Ir turėjau eiti į raštinę, kad duotų nuo savęs kitą paliudijimą. Prasideda derybos, kelioms dienoms: trims, keturioms ar penkioms. Kodėl taip bijoma čia svetimų kunigų, nesusekiau.

Kordinolui iki šiol lenkai negali dovanoti, kad Slovackio[45] nepriėmė į karalių rūsį Vavelio katedroje. Tiesiog nepraeinąs nė vienas akademikų (studentų) susirinkimas, nepadarius protesto prieš kardinolą. Kad ne smarki apsauga, neapsieitų, girdi, ir be skandalų. Tą nepatenkinimą kardinolas dar padidino priešindamasis Žalgirio iškilmėms; jis neleido, sakysime, mišių laikyti bloniose – atvirame ore. Nežinau, kaip tad vyskupas Bandurskis drįso atvykti iš Lvovo ir prisiimti dvasiškių atstovavimą.

Karštai patriotiškam pamokslui vysk. B. pasibaigus, užtraukta vėl patriotiška giesmė, ir draugijų vėliavos ėmė slinkti iš bažnyčios. Ir čia minia nesugaudė vienu balsu, tik kai kurie pusbalsiai pritarė. Ore ji tuojau nutilo, tik iš bokšto be paliovos plaukė kornetų balsai: „Boże, coś Polskę". Negaliu užmiršti išvaizdos vieno jauno inteligentišku veidu skurdžiaus pamišėlio. Per visas dienas mačiau jį bestovint toje pačioje gatvių kerčioje, įsižiūrėjus į bažnyčios bokštą. Ištiesta ranka dirigavo ta saldžia muzika, mosuodamas iš tolo į taktą, o veidas reiškė tokį džiaugsmą, liūdnumą, tokį pasigėrėjimą, kokį nebent dangaus vizijose tegaus.

Panašios išraiškos veltui ieškojau kitų veiduose. Gaila buvo apleisti tą Švč. Panelės bažnyčią, tokią puikią, Mateikos[46] polichromija turtingiausiai išdabintą, majestotišką, istorišką. Tokio gražaus bažnyčios vidaus neesu matęs. Vilniaus šv. Petro gal dar turtingesnis vidus, bet visai kitokios rūšies.

Minia patraukė pro aukštą Florijono bromą į Mateikos aikštę, kur Jogailai pastatytas paminklas. Laimingas, kurs turėjo 8 kronas užmokėti už vietą tribūnose. Kiti turėjo pasilikti už aikštės. Paminklo atidengimo smulkmenų nebekartosiu.

Labai charakteringa, kad lenkų tauta, taip trukšmingai švęsdama „savo garbės dieną", nė manyte nemanė pati aukomis pastatyti Jogailai paminklą, kaip pastatė Mickevičiui. Atmenant, kaip tauta sunkiai sumetė reikalingus šiam paminklui pinigus, antrajam paminklui jau nė nebemėginta rinkti. Ir nebūtų jo buvę, kad ne garsus lenkas muzikas Jonas Ignacas Paderevskis. Tai didis genijus, didis patriotas ir didis labdarys. Kilęs iš neturtingų, savo darbu susikrovęs milijonus, Paderevskis nesėdi, anot to, ant pinigų, bet didelę dalį skiria savo tėvynės reikalams. Štai ir dabar jis vienas pats išmeta visą pusę milijono kronų. Yra juk ir daugiau tokių pat turtingų lenkų. Bet nė vienas neišmetė nė vienos kronos. Publika gerokai murmėjo. Bent atvežti medžiagą, sako, reikėjo padėti... „Mūsų didžponiai, – rašo Krokuvos „Prawda", – giriasi savo bočiais, mėgsta pasakoti apie savo senelius, vaivadas ar kaštelianus, bet aukoti lenkų idėjai negreiti".

Paminklą sugalvojo ir nulipdė Antanas Vivulskis. Ta pavardė lietuviams kauniškiams gerai žinoma, patsai artistas gerai pažįstamas, nes Kaune, kur jo motina gyvena, praleido gražiąsias, liuosas nuo mokslo dienas. Gimęs 1878 metais, mokėsi Mintaujoje, kur jo motina laikė dekano Kriškijono įtaisytą kaip ir seminarijėlę gimnazistams, daugiausia lietuviams. Paskui mokėsi jėzuitų gimnazijoje Chirove, Galicijoje, Vienos politechnikoje architektūros ir Paryžiuje dailės mokykloje. Vivulskis, jei ne tikras lietuvis, tai gerokai buvo sulietuvėjęs, mūsų tėvynę mylįs ir čia įkvėpimų ieškąs. 1901 m. Krokuvos parodoje jau buvo išstatęs grupę „Žemaičiai", dar anksčiau laimėjo konkursą Vilniuje rengiamosios Išganytojo bažnyčios planu. Dalyvavo dviejose lietuvių dailės parodose. Žinome jo projektą Šiluvos koplyčios, Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Kęstučio paminklo ir kt. Vykę tai, nepaprasti, talentu spindį darbai. O visus savo darbus apvainikavo dabartiniu Jogailos paminklu, kokių, sakoma, reta rasti visoje Europoje. Aprašymą paminklo taip pat apleisiu, nes jau buvo. Geriau paieškokime lietuviškumo žymių tame jo darbe.

Nelietuvis, drąsiai galima pasakyti, tos rūšies paminklo nebūtų padirbęs. M. Pečkauskaitė, aptardama savo paskaitoje lietuviško tautiškumo žymes, trumpai jas išreiškia: nieko *labai*, nieko *per daug*; lietuvis jaučia giliai, bet patylomis (žiūr. „Viltį")[47]. Pritaikindami šitą teisingą gerbiamosios prelegentės aptarimą, galime pasakyti, Jogailos paminklas Krokuvoj – lietuviškos dvasios kūrinys. Kiekvienas žiūrįs pasergėjo šitą paminklą visai kitokį esant neg kiti tokie paminklai Europoje. Kokio gi bereikia didesnio triumfo, kaip kryžiuočių pergalėjimas ties Žalgiriu! O tačiau, žiūrėk, ar tasai paminklas savo stovylomis šaukia apie savo garbę? Ar parodytieji veikėjai didžiuojasi aukštyn galvas keldami? Nieko panašu. Aukštybėse sėdinčio Jogailos nei nematome, daugiau imponuoja nepasakoma savo galybe jo žirgas. Mūsų akis pritraukia šalutinės grupės, jų geriausios – lietuvių grupės. Priešakyje po Vytauto kojų aukštynelkas pavirtęs kryžiuotis merdėja. O Vytautas, kalaviju pasirėmęs, nesityčioja, nemina jo koja, nesididžiuoja savo genijumi, bet giliai, giliai susimąstęs žiūri į paristą priešą. Ne triumfuoja, bet filosofuoja, lyg sakyte sako: „Priešė, kame tavo galybė? Vargše, kiek tu lietuvių išnaikinai, o dabar štai paniekintas. Nesididžiuoju, nes ir mano galybė ryt poryt gali taip pat kristi"...

Iš dešinės pusės į nelaisvę paimtas kryžiuotis, nors rankos į užpakalį surištos, bet dar mėgina atsistoti ir išsiliuosuoti. Išpūstos šnervės, sučiauptos lūpos. Įnirtimas. Bet už jo stovi lietuvis, kairėje laiko iš kryžiuočio atimtą vėliavą, dešinėje ragą ir pučia, šaukdamos pagalbos. Nuovargis kovoje, įnirtimas, supratimas nugalėtą priešą dar galint atsitaisyti – duoda tokią reikšmę lietuvio veidui, kad sunku nuo jo atsitraukti. Šitos dvi grupės – tai tikra dailių dailė; jom dviem nieko neprikišama.

Gražios ir lenkų grupės, miestelėnų ir vado, bet joms prikišama teatrališka poza.

Mes prikištume Vivulskiui viena. Visuose savo bruožuose jis originalus. Tik lietuvių parodyme jis aklai seka lenkais. Ir Vivulskio lietuvis – žmogus „dziki, pierwotny"[48], kailį per pečius persimetęs, basas, bekelnis. Susimildami, ponai lenkai!

nors gi kelines lietuviams sugrąžinkite, aplupę jį nuo viso ko! Juk tai absurdas: lietuviai eina karan už tūkstančio varstų, žiemos speiguose ir... be kelinių! Jei ne lietuvių galvos ir širdies, tai bent antro galo pasigailėkite: juk tokiu apdaru jie gaus... mažiausia – slanktą (slogą) ir pavirs dar netikesniais jūsų akyse. Tada ir visai nebebus verta su jais tartis apie ką nors bendra...

Vivulskis suklydo, nurodymų ieškodamas Senkevičiaus „Kryžiuočiuose". Taip pat klysta dirbdamas Kęstučio paminklo projektą. Tasai „pagonas, bet pirmasai Europos riteris", anot pačių vokiečių, taip pat parodytas laukiniu, ant galingo žirgo lyg per tankynes paslapčiomis šliaužiančiu. Ne, Kęstutis buvo „be baimės ir sutepties": mokėjo stoti ir į atvirą kovą.

Istoriškosios lenkų ir lietuvių unijos ženklai Krokuvos paminkle neaiškūs arba ir visai jų nėra. Nebent, kad visų viršininkas – karalius Jogaila. Vivulskis unijos idėjos, matyt, galvoje neturėjo, nors Paderevskis prakalboje velijo, kad kiekvienas lenkas ar lietuvis, žiūrėdamas į tą paminklą, atmintų bendrą garsią praeitį. Tą patį ir man pasakė raute pas burmistrą: jis džiaugiąsis, kad ir lietuvių kai kas panorėjęs pasižiūrėti jo paminklo. Meilus, lipšnus Paderevskis, kaip mergaitė. Jo veidas, originališkos varsos dideli plaukai trauktinai traukia į save. Ak, tokių žmonių ir mums kuo daugiausia!

Su Vivulskiu neteko pasimatyti. Esąs jau nutolęs nuo lietuvių. Bet jei reiktų lietuviams kada nors statyti kokiam savo karžygiui paminklą, tai Vivulskis tegalėtų kaip reikiant jį padaryti.

Kalbų kalbos, atidengus paminklą. Jas taip pat žinote. Kartkartėmis choras, tam tyčia prisirengęs, su kapela traukė „Jeszcze Polska niezginęła"[49] ir „Boże coś Polskę". Čia publika daugiau pritarė neg kitais kartais, vis dėlto ne tiek, kiek man norėjosi. Mėgstu minios bendrą jausmų išreiškimą, stiprų ir galingą. Tai puikiausis narkotikas. To laukiau nekantriai, pasigardžiuodamas laiku, o nesulaukęs, kiek pretendavau. Nėra ko už tai ant manęs pykti ir ginti nuo šio užmetimo. Juk „Czas" krokuviečiams ir „Tygodnik Illustrowany"[50] varšuviečiams taip pat prikišo apsiblausimą.

Paminklo atidengimo dieną vyriausiuoju asmeniu buvo Paderevskis. Gatvėse kartkartėmis girdėjosi vivatavimai – žinok, jog ten P. pasisuko. Pripratęs prie ovacijų, dailiai, natūrališkai laikės, nė kiek nesimatė tuštybės, pasididžiavimo, tiek gero padarius savo tautai.

Natūrališkumu su tuo gerbtinuoju vyru nebent vienas Vl. Tetmajeris[51] tegali susilyginti. Tai vėl vyras, kuris trauktinai traukia į save širdis. Meilus ir jo švogeris Rydel[52], tik „cały Kraków jego przegadać niemoże"[53], kaip sako jo kaimynai; kalba gražiai, neapsakomai širdingai, daug meilės parodydamas, prisikišdamas, kad nė išsižioti neturi laiko. Tikrai džiaugiuosi juodu pažinęs.

Senovės žinovams, archeologams įdomi buvo tą dieną atidaryta „Jogailonų paroda", kur aplink Jogailos sarkofago modelį keliose salėse buvo surinkta beveik iš visos Lenkijos Jogailonų laikų daiktai: bažnytiniai rūbai, indai, šarvai, senovės spausdiniai, dokumentai, antspaudai ir, dievai žino, kam – gerokų bogomazų paveikslai – pačios naujosios gadynės. Buvo net impresionistų darbų, į kuriuos žiūrėdamas abejojai, bene tyčiojasi iš tavęs „artistas".

Vakarą miestas iliuminuotas. Iš Švč. P. M. bokšto metė aiškią šviesą reflektorius, ir tai labai puikiai rodės. O ant Vyslos surengta vadinamiejie „vainikai". Šimtai lengvų laivelių, apkabinėtų lempionais, šliukštinėjo po upę. Pakraščiais degė nesuskaitoma daugybė žiburių, o nuo tilto pirotechnikai leidinėjo vandeniu plaukti visokias bengalines šviesas, šaudė prašmatniomis raketomis, iš vandens tryško ugnies fontanai, plaukiojo ugniniai žalčiai – visoki fejerverkai, kurie ir tegalima padaryti ant vandens.

Tą vakarą žvelgęs į milžiniškus karalių rūmus – Vavelį, tesupratau, kodėl jis lenkų vaidintuvėje pavirto legendų vieta. Tamsią naktį, iliuminacijos šviesoje, pakilioj vietoj Vavelis milžinas tikrai rodės užburtas rūmas. Ag ir užburtas. Kad jis prakalbėtų sienomis ir visais savo turtais, dailės dalykais, visa biblioteka būtų prirašyta knygų. Trumpame korespondento pranešime nuodėme laikau ką nors paviršium apie Vavelį

kalbėti, nors esu jį aplankęs. Dėl jo vieno verta Krokuvą aplankyti, jame viename keletą dienų prabūti.

10 val. vakaro prasidėjęs rautas pas burmistrą man pačiam buvo tokios pat menkos vertybės, kaip ir vakarykščias. Gal tūkstantis žmonių siuvo po puikias sales, perdirbtas iš senojo teatro. Suprašyta visi luomai. Bajorai, vyskupas, vienuoliai, kunigai, artistai, literatai, visuomenės veikėjai, net ir vieno kaimiečio šeimyna, ponios... – rinkinys, nuo kurio galva svaigsta. Be minėtųjų pažinčių, kurias čia dariau, pažinčių trumpam laikui, nieko ypatinga neturiu pažymėti. Ko prisiklausiau čia, kitur ir per privatinį tą dieną padarytą susirinkimą, nupasakosiu baigdamas laiškus iš Krokuvos.

Antra švenčių diena buvo nuobodžiausi. Į kokį nors teatrą patekti negalima buvo nė svajoti. Sakalų pasivaidinimas turėjo prasidėti vos 4 val. po pietų. Diena ūkanota, gatvės drėgnos, vėjuotos. Kavinėse ir restauracijose ankšta, karšta ir ūžia kaip jūra. Gerai susisupęs savo pelerina, iškeliavau pėsčias Kostiuškos pylimo aplankyti. Stovi jis už 3–4 kilometrų nuo miesto, labai aukštoje vietoje, pačiame viduryje stipraus Austrijos forto. Veik pusę kelio eini vis į kalną.

Krokuvos priemiesčiai dar menkesni už Vilniaus priemiesčius: purvas, netvarka ir... žydai. Mieste jų kaip kad ir visai nesimato – taip sukultūrėję, kad nė neatskirsi jų nuo lenkų. Bet priemiesčiuose matai tokių tipų, kokių Lietuvoje tebuvo prieš 50–60 metų. Žiponai lig žemės, sujuosti juodomis virvelėmis, ilgi rangyti peisai, net ir vaikų, kailinės sabalių kepurės (buvo šabas), šliurės ant kojų, – viskas it iš giliausių viduramžių. Skundžiamės, kad per daug turime žydų Lietuvoje, kad 4 darbininkai lietuviai turi maitinti vieną nieko neprodukuojantį žydą. Bet kas tai Lietuvos žydai – skurdžiai prieš Galicijos turtuolius! Ankšta darosi gyventojams dėl žydų tiktai Galicijoje, Vengrijoje ir Rumunijoje. Šiuos kraštus žydai apipynė gyvu vortinkliu, čia jie diktuoja savo valią, čia baigia paveržti veik visą žemę. Nelaimingi valstiečiai, kad ir nusikratytų dvarininkais, turėtų pradėti iš naujo kovą su žydais, vis daugiau paimančiais dvarininkų vietą.

Iš visų šonų Krokuvos puikūs reginiai, bet nuo Kostiuškos pylimo – su niekuo nesulyginami: kalvų kalvos, slėnių slėniai, Vysla, miestas, – viskas po tavo kojom. Lenkų mokama pagerbti karžygiai. Aukščiausias Kostiuškos pylimas – ne tos vietos žmonių darbas ir ne iš tos vietos žemės supiltas, – jį suvežė žmonės iš visų kraštų, o voluiniečiai po pylimu pastatė gražią gotišką koplyčią. Kaip vieta, taip ir paminklas, tikėjaus, patrauks tūkstančius žmonių. Apsirikau. Pylimą lankė reti būreliai, po keletą žmonių. Matyt, lenkų širdys trumpam laikui teužsidega gražiomis idėjomis ir gražiais jausmais.

Ištiko gausus lietus. Baimė buvo, kad sakalams nepagadintų vietos, kur turėjo gimnastikuotis. Bet ji laiku buvo velėnomis apželdinta. Purvo tebuvo aplinkui. Sakalų suvažiavo iš visų valstybių apie 11 000. Gimnastikavos gi – 3 200. Ir tasai būrys darė didelį įspūdį. Tai visa kariuomenė, puikiai išlavinta, komandos klausyti pratusi. Nebent vokiečių kariuomenė tegali susilyginti kareivišku išsilavinimu su tais jaunais žmonėmis. Milžiniškos tribūnos iš visų keturių šonų erdvos aikštės buvo pilnos žiūrėtojų. Už bilietus iš jų surinkta apie 40 000 kronų (tad žiūrėtojų tribūnose buvo apie 20–30 tūkstančių). Antrą dieną tiek pat surinkta. Ir vis dėlto „Sakalai" turėję kelias dešimtis tūkstančių deficito. Gal ir per brangi ta paroda, bet ji, neabejojame, dar labiau suskatins lenkų jaunuomenę dėtis į „lizdus" (taip vadinasi atskiri sakalų būriai). Miela buvo žiūrėti, kaip tie vyrai, sveiki ir lankstūs, jaučiasi ankštai susirišę į vieną brolišką draugiją, persiėmusią karštu patriotizmu, ne vien tik rūpesčiu išlavinti savo kūno pajėgas. Nemiela tik atminus, kad kai kurie šių pernelyg didelių patriotų „lizdai", susisukę tarpe svetimtaučių, šiems pastariesiems kai kada gerokai koją pakiša. Na, kas gyvas, tas kruta ir po savim, o ne nuo savęs kasa. Labai gaila, kad lietuviai iki šiol dar nė viename mieste neturi savo gimnastikos draugijų. Tai sveika ir kūnui, ir dvasiai.

Puikiausiai gimnastikavosi Zagrebo chorvatai ir čekai. Tai jau nebe gimnastikai, bet tikri cirko akrobatai, vienas skirtas, kad viską dirba vienų rankų stiprumu.

Iškilmingiausiai buvo priimti Amerikos lenkai sakalai. Jų atvažiavo apie 300 su savo kapelija. Ir vaidinosi jie skyrium nuo kitų. Europos lenkai pagavo juos paskui ant savo pečių ir šaukdami nešiojo po aikštę. Kodėl amerikiečiai rodėsi jiems meilesni už kitų kraštų lenkus, nežinau, nebent, kad iš tolimesnio krašto atvykę.

Gimnastikavosi ir sakalaitės – 700 mergaičių. Jos savo išvaizda padarė įspūdį. Pati gimnastika buvo kur kas menkesnė, daugiau panaši į šokius. Ir sutarimas mažesnis. Sakalai buvo mėginę ir joms padaryti ovaciją, bet viršininkas neprileido.

Publika labai visu kuo džiaugėsi. Gaila tik, kad sutemus nebesimatė muštro su karabinais. Nemačiau ir muštro raitųjų sakalų.

Lenkų laikraščiai karštai protestavo prieš mano nusistebėjimą, jog šioje „tautos šventėje" per mažai dalyvavo valstiečiai. Supykę prikaišiojo man, būk mano idealas esąs – vienų (!) valstiečių valstybė ir visai rimtai įrodinėjo, jog amžiais išsiplėtojusi valstybė turi būti komplikuota. Kadangi mano valstybės idealas yra kur kas platesnis, o lenkų privedžiojimai – abėcėlės tiesa, tai ginčytis dėl šių dalykų netenka. Pasakymą gi apie valstiečių mažą dalyvavimą palaikau ir dabar. Per pirmas dvi dienas valstiečiai tikrai žuvo jūroje ponų. Šitą žodį andai buvau įrašęs kabėse, kurios aiškiai reiškė, jog tuo žodžiu suprantu ne tikruosius ponus magnatus etc., bet visus tuos, kurie poniškai rodosi, skirdamiesi nuo valstiečių. Galėjo valstiečių būti tūkstantis, na, du. To man neįrodys, bet tegu sau ir taip būtų. Vis dėlto ką gi tas skaičius reikštų tarpe 100 tūkstančių? Tai viena. Antra, kai valstiečiai kuo susiinteresuoja, sakysime, atlaidais, tai ne tik į Krokuvą, bet į menkutį miestelį jų suplaukia po 10 ir po keliolika tūkstančių. Mačius bažnytines šventes ir Žalgirio šventę, turi pasakyti: šia pastarąja lenkų liaudis nebuvo suinteresuota, o nebuvo dėl to, kad nebuvo užtektinai pamokyta ir bent tame dalyke apšviesta. Ne sykį klausiau lenkus ponus: „Kame jūsų liaudis?" Atsakydavo: „Dopiero trzeciego dnia się pokaże: oni są przygotowani w pobliżu Krakowa"[54]. Tasai „przygotowani" ir davė man teisingą progą

tvirtinti, jog „oni są przygotowani – dla parady". Na, trečią dieną ir tikrai pasirodė. Priešakyje didžiosios eisenos jojo puikiais arkliais labai graži banderija krokuviečių tautiškais apdarais. Galėjo būti jų į kelis šimtus. Arklių išvaizda, jų nupenėjimas, didumas, švarumas, aiškios daugelio arklių grynos veislės žymės ir... kai kurių nukapotos uodegos kėlė manyje gana pamatuotą abejojimą, begu tik ir banderijos arkliai nėra dvarininkų „przygotowane", ypač, kad valstiečiai aplink Krokuvą apskritai labai biedni, turtingų – tik išimtys. „Racławice... Kosciuszko... Krokusy..."[55] Gražūs atminimai. Taip, valstiečiai – didelė pajėga, kai moka kas ją pavaldyti. Ta pajėga išpoetizuota, ta „poezija" šiandien lenkai minta, maža tesirūpindami gyvaisiais „krakusais" chlopais. Tuščiais šauksmais, jog aš klystu, lenkų laikraščiai manęs neįtikins. Tad aš turėjau teisę piktintis, matydamas perdėtas ponų ovacijas chlopams, ir vadinti tai – komedija. Lenkų chlopų asmenyje jaučiau kaip kad mano paties chlopiška garbė būtų tomis komedijomis užgaunama. Na, kurgi kitur matyta, kad ponai iš visos gerklės rėktų ir rankom kemėruotų, išvydę būrį sodiečių, vien dėl to, kad jie – sodiečiai? Ar tai demokratizmo ženklai? Lenkų pasielgimo tame dalyke nesuprantu ir turbūt nebesuprasiu. Arba, tikriau, suprantu, jog tai ne demokratizmas, tiktai – vaidinimas demokratizmo. Atsiprašau už nemeilios teisybės žodį.

Paskui valstiečių banderiją ėjo sakalai. Jų rodės tokia daugybė, kaip kokie penki pulkai kariuomenės. Nusibodo ir žiūrėti.

Be sakalų gausingiausiai dalyvavo eisenoje socialdemokratai darbininkai su savo raudonomis vėliavomis, raudonais gvazdikėliais prie krūtinės ir su savo vadu – atstovu Dašinskiu[56] priešakyje. Jis rimtai, be kepurės, žingsniavo šalia didžiosios vėliavos. Publika nemažai nustebo, pirmą kartą išgirdus socialus giedant patriotišką, o ne partinį maršą, kurio keletą posmų pagiedojo, išeidami iš blonių. Gal, sako, centro žydai davė šiai dienai dispensą...

Universiteto studentai visai menkai buvo reprezentuoti, nes daugumas buvo priešingi Žalgirio šventei. Užtat žemesniųjų mokyklų ir prieglaudų vaikų buvo suvesta daug. Originališkai

rodės viena prieglauda, velkanti ant laveto iš eglės kankorėžių gražiai padirbtą patranką.

Buvo būreliai ir valstiečių moterų, nešančių javų vainikus. Kitas deputacijas sunku ir suskaityti: jų buvo apie 120. Tame skaičiuje vilniečių. Iš kitų Lietuvos miestų vieną Kauną tereprezentavo vienas jaunas ponelis su žmona, jei neskaitysime sakalų, kurie buvo sumišę su kitais „druhais". Užtat veltui dairiaus bent vieno Lietuvos dvarininko. Aš jų pažįstu didelę daugybę, bet per Žalgirio iškilmes tiesiog nė vieno nemačiau. Nemačiau nė karščiausių endekų[57] dvarininkų. Tai įdomus faktas. Matyt, lenkiškasis Lietuvos dvarininkų patriotizmas daugiau ant liežuvio neg širdyje. Kitaip buvo reprezentuota Poznaniaus kunigaikštystė. Nejaugi mūsų nutautėliai būtų pasekę tautininkų taktika? Nesinori tikėti, kad dėl vienų kišenių būtų susilaikę.

Praleidęs visą tą gražią ir įdomią procesiją, kartais tikrai pagaunančią širdį iškilmingumu, paskubėjau į greitąjį traukinį į Lvovą, bijodamas laukiamosios spūsties ir babiloniško sumišimo, svečiams grįžtant namo.

Apie pasergėtus lenkų santykius su lietuviais ir šių laiškų galą atidedu kitam numeriui.

BENDROS PASTABOS

„Goniec Codzienny"[58] redaktorius ir savo laikraščio korespondentas iš Krokuvos p. J. H. 101 nr. buvo pamėginęs pranašauti: spėjo, aš mėginsiąs pasergėti kokias nors per Žalgirio šventes lietuviams daromas skriaudas, nors, sako, „sąžiningai sekdamas visas Krokuvos iškilmes, tvirtai galiu patikrinti, jog iš lenkų pusės neišsprūdo nė vienas žodis nepalankumo ne tiktai lietuvių tautai, bet nė tiems lietuvių „provodyriams" (!), kurie sėja lenkų neapykantą. Žalgirio šventė buvo *mūsų tautinės vienybės* (!) šventė... Jei kur prakalboje ir atsitiko paminėti Lietuvą ir lietuvius, tai palankiai ir į brolišką susitaikinimą linkstant".

P. J. H. pasirodė netikras pranašas. Aš neesu iš eilės tų žmonių, kurie, nuolat sirgdami dantų sopėjimu, mėgina padaryti sau sopę ir tada, kad dantis sustoja gėlę. Taip man, taip „lietuvių provodyriams“ kai nesopa, tai ir ačiū Dievui. Tad pilnai patvirtinu, jog per visas Krokuvos iškilmes lietuvių neužgauliota, o Lietuva ne tik ne žeminta, bet net lyg pirmon vieton buvo statoma. Visos didžiosios gatvės, sakysime, kuriomis daugiausia vaikščiota, buvo išpuoštos ne lenkų tautiškomis spalvomis: raudona ir balta, bet neva lietuvių – mėlyna ir balta. Nežinau, kaip ten iš tikrųjų yra. Taip kitąkart tvirtino Fryburgo lietuviai studentai, ginčydamiesi su lenkais. Prof. Piekosinskis[59] tada nusprendė lenkų ir lietuvių tautines spalvas vienodas esant – raudoną ir baltą. D-ras Basanavičius mano, lietuvių tautinė spalva esanti viena – raudona, jo paklausius, per didįjį Vilniaus seimą ir buvo pavartota raudona spalva žetonus dirbant. Prūsų lietuviai vėl vartoja tris: žalią, baltą ir raudoną, jas „Viltis“ ir Didžiojoje Lietuvoje paskleidė. Krokuvoj dabar betgi tvirtinta, jog mėlyna ir balta, nes ir kunigaikštijos vėliavoje turėjęs būti baltas žirgas ant mėlyno, ne ant raudono dugno. Daugiau, griežtai visuose papuošimuose matei Lietuvos Vytį šalia Lenkijos Arelio.

Tačiau, matydami Lietuvos pagerbimą, smarkiai klystume, jei manytume, jog tai lygu „lietuvių“ pagerbimui, lietuvius suprantant etnografiškai. Lietuvą lenkai tebesupranta istoriškai – visą pusę buvusios Lenkų Respublikos: Lietuvą tikrąją, Baltarusiją, kartais net ir Mažarusiją šiapus Dnepro. „Żaden Polak nie może zrozumieć Polski bez Litwy“[60]. Šitame sakinyje visa prasmė Krokuvoj regėtosios vienybės. Ji reiškė teritorijų vienybę, ne tautų, kurios šitaip aptariamos: „Ja jestem Litwin, ty Białorusin, ale wszyscyśmy – Polacy“[61]. Tad ir p. J. H. visai teisingai formulavo Žalgirio šventę, kaipo „mūsų tautinės vienybės šventę“. Tai įrodo ir šiuodu dalyku.

Aš pasergėjau, šiomis dienomis šalia Arelio ir Vyties veik niekur nesimatė Rusės Angelo sargo, dažniausiai matomo ant populiariškų žetonų, spilkų ir kitokių patriotiškų papuošalų. Rusės ženklą temačiau vienoje vietoje – ties Jogailonų paroda.

Tai mane gana nustebino. Vyrai, sakau, ar tai neapsižiūrėjimas, ar tyčia padaryta? Tiesa, seniau mūsų Respublika oficiališkai vadinosi Lenkų Karalija ir Didi Lietuvos Kunigaikštija, bet ši pastaroji autonomiškoji Respublikos dalis visados vadinosi Lietuva ir Rusė. Istorišką oficialinį pavadinimą reiktų jau pamesti, matant, jog ir Lietuvos gudai nori ir pradeda būti „sau žmonėmis": jų tautiškas susipratimas kyla, ir mes privalome juos pagerbti, „sau žmonėmis" pavadinti ir kitiems jų skirtumo pripažinimą parodyti. Mes, etnografiškieji lietuviai, nors mus mėgstate apšaukti „imperialistais" (suprask, plečiančiais savo lietuvystę ir tarp kitų tautų), nėkados nemanėme naikinti baltarusių arba jų bent nematyti. Anaiptol, jų tautišku susipratimu džiaugiamės ir jiems be jokių ginčų užleidžiame tą dalį senovės Lietuvos, kur jie buvo ir yra autochtonai. Kaip mes, lietuviai autochtonai, norime šeimininkauti etnografiškai lietuviškojoje Lietuvos dalyje, taip pripažįstame, jogei ir baltarusiai turi pilną teisę saviškai šeimininkauti etnografiškai baltarusiškoje Lietuvos dalyje ir vadinti savo kraštą tikruoju vardu: ne Lietuva, bet Baltarusija.

Į tą nupasakojimą, kaip tautiškieji dalykai Lietuvoje stovi, gavau statų atsakymą: „Taip daryti tegali politiški nesusipratėliai... Kad turėtumėte aiškią politišką ideologiją, kitaip kalbėtumėte..." Nuosekliai samprotaujant, šį pasakymą reiktų taip suprasti: lenkai palieka Baltarusiją lietuvių įtakai, idant jie ilgainiui susidarytų vienos, neperskiriamos, mažiausia – autonomiškos Lietuvos ideologiją, Lietuvos senovinėse jos sienose. Bet taip iš tikrųjų nėra: joks lenkas nesutiks su tokia Lietuvos autonomija. Tai matėme, kilus anais metais apie tai kalbai, tai regime kad ir iš norimos populiariška padaryti Weyssenhofo „lietuviškos" apysakos „Unia"[62], kur ta idėja smarkiai pajuokiama. Palieka antras išvedimas šitoksai. Lenkas nesupranta Lenkijos be Lietuvos – abiejų senovinėse sienose, tai tvirta visų lenkų bendra politiška ideologija, ji iš viso lenkų pasielgimo aiškiai suprantama. Lietuvos krašto vienybė reikalinga visos buvusios Respublikos vienybei, o ne pačiai Lietuvai. Juo mažiau bus tos Respublikos sienose tautiškų susipratėlių, vadinamųjų

separatistų, juo ta ideologija artimesnė bus įvykinimo. Baltarusiai dar nesusipratę, jų tautiškas judėjimas dar niekai, savo reikalavimų jie dar nepastatė aiškiai, – tai kam gi juos per nevalią išskirti? Manykime tad, jog Baltarusijos visai nėra.

Na, o lietuvių ar yra Lietuvoje? Čia keblesnis klausimas; daugumas jų susipratę, turi savo gana plačią literatūrą, 45 laikraščiai kelia tautinę kultūrą, turi savo draugijas, na, apie juos pradeda girdėtis, kai kada ir labai balsiai, ir su jais reiks, girdi, skaitytis. Reiks, sakau, bet kol kas dar nereikia. Čia lenkų laikraščiams lengva bus man prikišti melą, šmeižimą, tendentišką dalykų nematymą, šovinizmą, autosugestiją ir krūvą kitokių gražių dalykų, kuriais jau teikėsi gausiai mane aprūpinti. Įrodinės viršutiniais Krokuvos iškilmių ženklais, pakvietimu lietuvių ir įtikins tuos, kurie nežino vidaus dalykų, motyvų.

Šitie vidaus dalykai, kuriuos patyriau, ir bus antras įrodymas, jog per Krokuvos iškilmes vis dėlto norėta parodyti teritorijų vienybė, o ne tautų. Niekur neminėta baltarusių, niekur neminima „rusiškųjų pulkų“: Smolensko, Podolijos etc., nors jie bene žymiausiai prisidėjo prie mūšio laimėjimo, nėra nė mažiausios jų žymės ir paminkle „wspólnej chwały“[63], niekam nebuvo galvon atėję ir lietuvius atsiminti, rengiant iškilmes. Koneczny[64] įžangoje į žinomąją savo paskaitą sako, kiekvieno lenko širdyje buvusi ta nuomonė, jog Žalgirio šventėse turi būti lygūs šeimininkai taip lenkai, taip ir lietuviai, stebėtina tik esą, kad tai... niekur viršun neišėję. Kad ne karšta agitacija gerbiamosios panelės K. S.[65], kuri dedasi lietuve, ne lenke, tai ir nebūtų „išėję viršun“. Ji įtraukė į tą dalyką prof. Zdziechowskį, žmogų didelės doros, plačios, jokiomis tendencijomis nesuteptos širdies, absoliutiškai liuosą nuo tautiško ar kitokio egoizmo. Jisai tad, sutrumpinęs Koneczno paskaitą, įdėjo į „Czas“, jisai iškilmių komitetui įteikė memorialą apie lietuvių pakvietimą. Bet ir tada dar buvo dvejopų nuomonių. Vieni tarė neigti lietuvius, kaipo antagonistus, kaip neigiami rusinai ir baltarusiai, kiti sutiko, paklausys ar nepaklausys lietuviai, vis dėlto reikia jie ypatingais laiškais pakviesti, idant iš lenkų pusės būtų „korektinga“. Matyt, nestipriai ir šiųjų spirtasi, kad

net per visą mėnesį vis dėlto su laiškų išsiuntinėjimu tęstasi. Tiktai antru sykiu prof. Zdziechowskiui paraginus, paskutinėmis dienomis prieš šventes laiškai išsiuntinėta. Kokią tas vėlyvas pakvietimas turėjo reikšmę? Ar tikrai norėta, kad lietuviai, kaipo lietuviai, vertai save reprezentuotų atsiųstomis deputacijomis? Lengva paabejoti. Argi komitetas nesupranta, jog susiorganizuoti ir pasai gauti Rusijoje ne taip lengva, jog tam dalykui reikia mėnesių, o ne dienų. Ne. Norėta pigiu būdu pasirodyti korektingais ir dėl vienybės irimo nekaltais. Lietuviai neatvažiuos, tai jie vieni prisiims visą atsakomybę už vaidų nenutylimą. Jei tokio makiaveliško apsiskaitymo nebuvo, su kuo lengvai galiu sutikti, tai buvo aklas paklausymas vieno antro žmogaus, įvykintas nerangiai ir nenoromis.

Ar visa tai reikėjo ir priderėjo man rašyti? Juk tai kai kuriems vėl duos progos pasakyti, jog tyčia Krokuvos iškilmėse ieškau juodųjų pusių. Reikėjo ir priderėjo, nes girdisi ir girdisi prikišimų, ta iškilme, ta valanda širdžių įkaitinimo reikėję pasinaudoti sumažinimui lenkų ir lietuvių antagonizmo, reikėję lietuviams pagriebti lenkų ištiestą brolišką ranką – į vienybę. Kritiškai pažvelgus į visa tai, matome, jog nieko nepralaimėjome nedalyvaudami, nedaug tebūtume laimėję ir dalyvaudami, nes tai vienybei, jei ji ir būtų galima, reikia kur kas didesnio pasiruošimo, atviresnių širdžių, pilno lenkų pripažinimo, jog lietuviai ir toje vienybėje turi teisės būti sau žmonėmis.

Vienai vienas lietuviams pelnas, jei be jo negalima apsieiti, manoma, būtų galėjęs būti, pasirodžius lenkams ir atvykusiems svečiams slavams, jog mes „esame" pasaulyje ir kas mes esame. Dalykas gana tuščias. Jei „būsime" ir kas būsime, nesvarbu rodytis, svarbiau iš tikro būti sau, o ne kitų akims. Bet ir to nebūtų buvę galima padaryti, viena, kad toje jūroje žmonių vis tiek būtume pražuvę, antra, kaip jau pradžioje šių laiškų pasakiau, per tokias dideles iškilmes nė vietos, nė laiko kokioms plačioms taryboms negali būti. Antra vertus, didelė lenkų tauta, turinti neva pilnai išsidirbusi politišką ideologiją, jei norėtų prie tos ideologijos patraukti ir kaimynus, turėtų patys pasirūpinti juos pažinti.

Lenkija tai ne Rymas – ji kaimynė. Bet ką gi matome? Tiria mus vokiečiai, tiria prancūzai, olandai, suomiai, rusai, bulgarai; nėra tos vasaros, kad nelankytų Lietuvos jų mokslo vyrai ar visuomenės veikėjai. Bet kiek mes lig šiol tematėme lenkų tyrėjų? Archeologą Krzywickį[66], archeologus Towarzystwa Krajoznawczego[67], kurie šiemet mūsų miestus aplankė. Bet ir tie „mogą sobie kopać, panie Tytusie: nic nieznajdą prócz stęchlizny"[68] (Unia, 17 p.). Jei neverta tirti ir atkasinėti senovinę lietuvių kultūrą, tai gyvąją šių dienų mūsų dvasią labai būtų verta ištirti vietoj; ne taip, kaip tyrė „Unijos" autorius Weyssenhofas, bet rimtai, visas savo antipatijas tam sykiui užmiršus. Dabar susitikus su lenku, tiesiog alpsti. Užtikdavau žmonių ideališkų ir idėjinių, geriausios širdies, geriausių norų, net be neapykantos; sveikina tave taip, kaip lenkų temperamentas teleidžia išreikšti savo jausmus. „Litwin? Boże mój... Toż to nasz brat... ale gdzież tam brat! To więcej, niż brat, to serce, to marzenie, to ideał wytrwałości... A niech że cię do serca przytulę. Ale..."[69] ir prasideda birti pikčiau žydo šliurės nuvalkioti komunalai: kam tas separatizmas, juk visi esame lenkai, kam lenkų neapkęsti, kam tradicijas ardyti, kodėl nebranginate Vakarų kultūros, galop – prikišimas rusiškųjų rublių, valdžios intrigų, tertius gaudens[70] ir t.t. Ir pradėk kiekvienam tokiam geraširdžiui, bet bemoksliui (lietuvių, žinoma, dalykuose) nuobodžio pasaką iš pat pradžių. Ir tokių žmonių tėra išimtys. Daugumas – nė žvairomis nenori žiūrėti. Nepažįstant lenkų, man sunku buvo ieškoti tokių, kurie Lietuva interesuotųsi. Mėginau tad sėstis žymiose vietose, kad teiktųsi patys prisiartinti ir pasiteirauti. Veltui. O tikrai buvau pasirengęs sąžiningai išpildyt mane siuntusiųjų įsakymą – prieteliškai įsišnekėti su lenkų visuomenės veikėjais.

Rusei pagerbti reikėjo per Krokuvos iškilmes padėti šalia Arelio ir Vyčio – Angelą, jos ženklą. Iš tos Rusės išvardijau tik Baltarusiją, ir susipynė dalykai. Baltarusiai vartodami tą patį, kaip ir lietuviai, bet kad jie vis dėlto artimesni ukrainų Rusei, turinčiai savo ženklą Angelą ar Arkangelą, kaip ten jis vadinasi, tai maniau, kad ir baltarusiams būtų maloniau buvę šiuo

ženklu išsiskirti, o nebūti paslėptais po Lietuvos bendru ženklu. Žinoma, tam sykiui taip sakant, dėl parado. Iš tikrųjų baltarusiai visai nemano atsitraukti nuo bendrųjų Lietuvos istoriškųjų tradicijų ir nuo bendro kunigaikštijos ženklo. Galop ne mano dalykas – baltarusiams skirti vietą: jie tai ir patys mokės padaryti. Grįžtu tad prie savo dalykų.

Lenkų laikraščiai man prikišo, aš, nepažinęs jų visuomenės, išdrįsęs kad ir bendrais bruožais, kad ir paviršium šį tą apibrėžti. Tiesa, giliai pažinti kurios tautos visuomenę, kas joje slepiasi, kas į darbą varo, kas trukdo, kas gaivina, kas marina, – neužtenka savaitės laiko. Tačiau, kai prie vienos savaitės prisideda antra, praleista perniai tarpe Varšuvos lenkų, be to, dar dvidešimtis metų santykių su atskirais žmonėmis, – tai žmogus ir išdrįsti apie kai ką spręsti.

Be to, ką jau esu apie lenkus pasakęs, čionai norėčiau paskaidyti juos į keletą rūšių. Visi lenkai daugiausia devynioliktame amžiuje įgijo vieną bendrą savumą, tai net ligūstai karštą tėvynės meilę, patriotizmą. Tos meilės lenkus išmokė nelaimės, kurias gal patys kitąkart susitaisė, bet kurios kentėti vis dėlto per sunku. Dabar tėvynės meilės, prisirišimo prie savo tėvyniškų dalykų, ypač prie kalbos, iš lenkų galėtų pasimokyti kone kiekviena pasaulio tauta. Visus tad lenkus lygiai galima pavadinti „karštais lenkais". Jei nuo kits kito skiriasi tame dalyke, tai nebent būdu parodyti tą karštumą santykiuose su kitomis buvusiomis Respublikos tautomis. Sulig šito ir mėginsiu paminėti trejopą lenkų rūšį.

Vieni lenkai yra rimto darbo žmonės. Tėvynės meilės jausmus jie laiko savyje susižėrę, juose patys šyla, savo šeimynas jais šildo, ankštame tokių pat darbininkų būrelyje dėl to tinka. Jie visai netoli temeta savo karščio spindulius, užtat visas jų gyvenimas – tai tarnavimas savo mielai tėvynei kuriuo nors darbu, duodančiu tautai reališkos naudos: pramone, mokslu, daile, gailestinga globa, švietimu ir t.t. Tai brangiausi tautos dalis, tai tie arėjai ir sėjėjai, kurie ištaiso gyvenimo dirvą, tyliai, ramiai, sau garbės neieškodami, kitiems į akis savo nuopelnų nebrukdami. Mokėdami patys dirbti, moka ir tokius pat kitų

tautų dirbėjus gerbti, juos suprasti, jiems pritarti ir net juos padrąsinti. Su šiais lenkais širdys sukrinta, su jais jauku gyventi ir kalbėtis, bet apie kokią nors platesnę politiką nėra ko su jais tartis, viena, kad jie pasitenkina savo varoma arimo vaga, antra, kad, kitiems į akis nelįsdami, jie kitiems plačios įtakos neturi, plačioji visuomenė jų neklauso. Tokių asmenų turi kiekviena tauta. Aš juos pavadinčiau tikrais pozityvistais, nors tuo vardu paprastai ką kitą vadiname.

Griežtai ypatingos, echtlenkiškos[71] rūšies yra žmonės, kuriuos aš pavadinčiau – „ułaskawiacze". Tai tie žmonės, kurių tėvynės meilės spinduliai toliau tryška už savo namų, savo šeimynos ir artimojo būrelio sienos, už savo darbo dirvos ežių. Tais savo jausmais jie norėtų įkaitinti kiekvieną tolimesnį asmenį, idant ir jis pamiltų jų tėvynę, pasidarytų jos prieteliu, simpatiku, norsgi ne priešu, jei negalima būti šalininku, užtarytoju ar net apgynėju. Šitie žmonės nedaug tenuveikia protu, nedaug teturi įrodymų, nedaug tesamprotauja, užtat veikia širdžia, jausmais. Saviškių tarpe jie nežymūs, visoje aikštėje jie teapsireiškia santykiuose su svetimtaučiais. Tepasirodai svetimtautis keleivis lenkų mieste, tesusidurie nors tam sykiui su jo gyventojais, – tuojau atsiras vienas kitas, jei ne daugiau, jei ne ištisas komitetas, kurs svetimtaučiui tarnaus, duos patarimų, viską rodys, saldžiausiai, mandagiausiai kalbėsis, dažnai net puotą iškels; girs, glostys, sutiks su jo nuomonėmis. Ir keleivis nejučiomis pasidarys apipintas mandagumais, patrauktas širdingumu ir net skalnas už pritirtą gera, rūpinsis atsimokėti geru už gera, jei ne darbu, tai žodžiu; jei ir to negali, tai nors susilaikymu nuo išstojimo prieš lenkus, nes jaučia išmuštą iš savo rankų ginklą, nebepadorėjasi, nors ir jaučia reikalą, ką nors priešinga padaryti. Lenkai patys tą jų būdo apsireiškimą vadina slavišku atvirumu, vaišingumu. Ten, kur tai teisinga, labai gerbtina ir sektina: visiems reikia rūpintis, kad apie mus visi gerai kalbėtų, į mus, o ne nuo mūsų linktų.

Gerbtina, kada tikrai neveidmainiškai pati širdis veikia ir tave priveikia. Daugelyje atsitikimų tie jausmų tinklai esti be galo vodingi, į juos įpintas žūva, kaip voro iščiulpiama musė. Bet kaltinti nėra ko. Atsiminkime kad ir lietuvių tautininkus,

iš pradžių smarkius kovotojus, paskui per ilgesnį santykį su lenkais apmalšintus ir net anon pusėn pertrauktus, atsiminkime ir mūsų naujosios gadynės „Jogailas“ ar „Budrius“[72], kurie nusitvėrė saldžiabūdžių „Jadvygų“ sijono ir ten paskandino visus savo lietuvystės idealus. Pavojingi tai, bet nebjaurūs tokie „ułaskawiacze“.

Bjauresni kiti, kurie tokio širdies jausmo: atvirumo, lipšnumo, vaišingumo, į žmones linkimo, neturi, vis dėlto veikia neva tais jausmais, neva širdžia, kur mato kitais būdais neįveiksią. Kaipo veidmainiškas, pasalų darbas, jis dar pavojingesnis: ne tik apipina tave, bet ir paniekina. „Lietuvių klausimo su kunigu nepaliesk... argumentų nevartok – nesupras... Iš viso apsiėjimo matėsi (kunigo) nevikrumas, draugijinis neapsitrynimas, proto kultūra nepriaugimas iki savo stovio... Mes čia jį iš lengvo – „ułaskawimy“ (Unia, 74, 75 ir kt.), prijaukinsime, kaipo jaukinami laukiniai. Pasirodė apylinkėje „litvomanas“. Nusiminimas, ieškojimas, kaip jį priveikti. „Esi daili... mokėsi... „ułaskawić“, – tvirtai pataria kaimynė kaimynei. (Faktas.)

Su tais žmonėmis, su ułaskawiaczais vienos ir antros rūšies lygiai nėra ko tartis apie platesnę politiką, nes čia proto ar pats nustoji, ar jį tau atima. Mačiau kelionėje po Galiciją ir anos rūšies pozityvistų ir šitos ułaskawiaczų. Suprantate, kodėl su jais nieko arba veik nieko apie lietuvių santykius su lenkais nekalbėta.

Užtat atsiėjo įvairiose vietose man pačiam pagauti trečiosios rūšies lenkų, su kuriais drąsiai buvo galima apie dabartį ir ateitį šnekėti. Tai tautininkai demokratai, arba endekai, Lietuvoje neapkenčiamieji, kitur... bene tik simpatiškiausi už jų mielą ar nemielą tau atvirumą. „Lietuvis endekas visados susitars su lenku endeku. Saugokitės tų, kurie šiandien jūsų, rytoj mūsų ar priešingai“, – pasakė vienas žymus endekų veikėjas, ir pasakė bene teisingai. Atvirai statant savo reikalavimus ir aiškiai permanant taip pat atvirai statomus kitų reikalavimus, galima juos taikinti ir modus vivendi ieškoti. Nesutaikinti tada tik nebus galima, kai vienų reikalavimai pereis saiką, bet modus vivendi visados galima surasti. Iš pašnekesių su kai kuriais lenkų veikėjais aš tad ir susidariau šiokią nuomonę: modus vivendi ieškoti reikia ir surasti galima, reikia dažniau susieiti

ar susivažiuoti, dažniau ir tankiau savo reikalavimus kits kitam išsipasakoti, kuo geriausiais įrodymais paremiant, gerąsias ir blogąsias santykių puses gyvais paveikslais iliustruojant. Išmintis, gėda, teisybės jausmai, viešojo darbo ekonomija, – šitie dalykai gerai nubraižytų lietuvių su lenkais santykių šiurkštumus.

Užtat apie politišką vienybę, tol plačiau siekiančią už dienos sielvartus, tikrai nėra ko nė svajoti. Štai lenkų nuomonė. Mes turime ilgais metais išsidirbę politikos ideologiją – Lenkijos laisvės ir vienybės (žiūrėk tą prisipažinimą vėlesniuose numeriuose „Dilo"). Su tais tegalime tartis, kurie tai ideologijai pritaria. Kurs nepritaria ir dirba, krypdamas nuo jos, to negalime kitaip vadinti ir laikyti, kaip tik savo priešu. Lietuviams naikinant lenkų kalbą Lietuvoje, pritariant Cholmo atskyrimui nuo lenkų, dar užsimenant ir apie Suvalkijos atskyrimą, linkstant nuo Vakarų kultūros į Rytų kultūrą, o neturint tuo tarpu jokios savos politikinės ideologijos, – argi gali būti kalbos apie kokias nors tarybas, kompromisus, nusileidimus?!

Lietuviai vėlgi pasako. Toli siekiančios politikinės ideologijos mes neturime, bet turime tvirtą jos pamatą – demokratizmą, įgimtą ir paskui išpuoselėtą; ten linksime, kur daugiau matysime to demokratizmo garantijų; savo kultūrą keliame, skolindamies viso ko gero iš visokių aukštesnių kultūrų, o ne iš vienos kurios; turėdami savo įgimtą lietuvišką kalbą, negalime ir nereikalingi esame per daug rištis su lenkų kalba; tautiškai stiprėdami, manome apie suvienijimą lietuviškųjų gaivalų į vieną valstybės dalį; mus į gyvenimą veda vis sunkiau uždirbama duona, o ne poezija.

Jei tada tuos priešingumus ir sudėtumei šiaip taip į krūvą, vis dėlto realinių rezultatų, manome, nebūtų jokių.

Šis pastarasis pasakymas pradaro vartus, pro kuriuos veždavome ir galime vežimais vežti įrodymus už ir prieš. Bet visa tai jau atskirų ilgų straipsnių dalykai. Todėl gerai progai ir liuosesniam laikui atidedame ir šiuo laiškus iš Krokuvos pabaigiame. Ponai lenkai atleis man, kad, nesekdamas kitų korespondentų, negiedodamas himnų puikiai Žalgirio šventei, rūpinaus tik tai pažymėti, kas mane siuntusiems gali būti įdomu ar nauja, arba kaip šaltai į viską žiūrinčiam rodytis galėjo.

AMERIKOJE

KO VAŽIAVOVA Į AMERIKĄ?

STIGDAMI „SAULEI" NAMŲ

Didis Lietuvos darbininkas, nepailstantis jos švietėjas Karmelitų klebonas kunigas Kastantinas Olšauskis, matydamas, kad tai ne vieno ir ne dešimties žmonių darbas, dar anais vadinamais laisvės metais[1] ėmė rūpintis, kaip čia įsteigus ištisa lietuvių švietimo draugija. Nepasakomai daug buvo kliūčių. Svietiškė vyriausybė nekentė bet kurių draugijų. Dvasiškė bijojo, kad taisiais neramumo laikais draugijon neįsiskverbtų tokių žmonių, kuriems anais laikais ne tiek rūpėjo žmonės visokių reikalingų mokslų pramokyti, kiek juos sukiršinti, įsiundinti prieš bet kurią vyriausybę, taip prieš svietiškę, taip prieš dvasiškę, ir net prieš patį šv. Tikėjimą, net prieš patį Aukščiausiąjį Viešpatį. Sunku buvo tais laikais. Bet ko gi nepadaro didis noras, didelė Tėvynės meilė! Visur puldinėta, visų prašyta, visiems įvairių įvairiausiai įrodinėta, kol, padedant patiems geriausiems Lietuvos Tėvynės mylėtojams, arba patriotams, gauta leidimas įsteigti toji lietuvių švietimo draugija „Saulės" vardu. Jos įstatai patvirtinti 1907 metais, bet veikti teleista vienoje Kauno gubernijoje.

Tuojau imta pačiame Kaune ir Kauno gubernijos miesteliuose, arba, kitaip sakant, bažnytkaimiuose, steigti nemaža mokyklėlių visokios rūšies: skaitymo ir rašymo, vienaklasių

ir dviklasių liaudies mokyklų. O kad toms mokykloms būtų iš ko pasirinkti saviškių, lietuvių kilties ir katalikų tikėjimo mokytojų, iš pat pradžių Kaune įsteigta vadinamoji žemoji mergaičių seminarijėlė ir aukštesnieji mergaičių ir bernaičių liaudies mokytojų kursai, arba seminarija.

Lietuvos jaunuomenė mielu noru ėmė į tas mokyklas eiti. Mokinių skaičius vis augo, vis daugiau reikėjo klasių ir gyvenamųjų triobų. Atsirado daugiau mokyklėlių pačiame Kaune: buhalterijos kursai ir kt. Vienoms vargais negalais, visuomenei padedant, pastatyta užtektinai erdvūs ir talpūs tam tikri savo atskiri butai, arba namai, kaip antai: Šančiuose ir Vilijampolėje, kitoms reikėjo samdytis. Kadgi bent samdytis gavus žmoniškų butų! Ale ko gera gausi tokiame Kaune! Gauni paprastų gyvenamųjų triobų, ankštų (siaurų) ir žemų, jas pasitaisai savo lėšomis (pinigais), brangiai užmoki nuomos (arendos) – bent keturius tūkstančius kas metai, – ir vis dėlto neturi jokių patogumų, ne tiktai mokyklos, bet ir jų skyriai arba klasės reikia išblaškyti toli nuo kits kito. Mokytojai tokiuo būdu gaišta, mokiniai, ankštai susikimšę, šunta ir svaigsta, – kur čia gerai seksis mokslas, nenaikindamas sveikatos! Kas metai išeikvodamas pinigų krūvas, neturi vilties, kad bent kuomet nors tie dalykai pagerės – tu įgysi tinkamesnius mokykloms ir gyvenimui butus.

Kas gi ir tuo dalyku pasirūpins, jei ne „Saulės" draugijos įsteigėjas, jos nuolatinis pirmininkas, dabotojas, šelpėjas ir apgynėjas kun. K. Olšauskis! Jis tatai sumanė daugeliui Kauno lietuvių švietimo reikalų pastatyti vienus užtektinai didelius namus. Tegu sau jie atseitų ir šimtą tūkstančių, vis dėlto nebūtų blogiau, nes ir dabar nuomai tenka kas metai išmokėti nuošimčių (procentų) – lygiai nuo šimto tūkstančių. Taigi, kad ir pasiskolinus tokią krūvą pinigų, nebūtų blogiau: tais pat pinigais, kuriais dabar moki nuomą, tada mokėtumei nuošimčius ir dar bent kiek mažintumei skolą. Ir būtų tau vilties, kad kada nors šitie namai paliks išmokėti, draugijos savastis.

Bet kas tau tokią krūvą pinigų skolins? Sukta galva ir atsigosta, kad galima bent kiek parinkti iš tautiečių. Kiek tai puikių ir brangių bažnyčių Lietuvoje ir Rusijoje pristatoma, neturint

iš pradžių nė vieno skatiko! Kai yra kam rūpintis ir prašinėti aukų geru tikslu, geros širdies žmonės neatsisako ir duoda. Duoda ne tiktai tos vietos reikalui, kai statoma bažnyčia savo parapijoje, bet neatsakoma nė rinkėjams tolimesniųjų biednesniųjų parapijų, net svetimųjų kraštų. Kiek tai Lietuvos pinigų išvažiuoja į Italiją, Prancūziją, net į Afriką ir Kiniją! Kiek jų išsiveža mūsiškiai, išeidami į svetimas šalis! Tai nejaugi negalima Lietuvoje pastatyti nors viena, tikrai puiki ir verta mokykla? Nejaugi tik mums, rinkėjams, prašant, tautiečiai sugniauš delnus ir pasakys: „Eikite šalin: mums nereikia nei jūsų mokyklų, mokytojų, nei jūsų mokslo! Mums pakanka bažnyčių, kunigų ir katekizmo"... Nejaugi? Žiūrėk Kurše: visos valsčių mokyklos – puikiausi dviem ir trimis aukštais mūrai. Juos vieno valsčiaus kuršininkai pastato, bažnyčias už kelias dešimtis tūkstančių rublių vienos parapijos lietuviai pastato. O čia visa Lietuva šokus nepastatys vienos vienatijos mokyklos, kad ir už šimtą dvidešimti šešius tūkstančius! Negali būti! Lietuviai supras tą reikalą. Lietuviai susipras, kad veltui ir gražias bažnyčias statytumei, neturėdamas taip pat gražių ir gerų mokyklų tamsybei nugalėti. Bažnyčia ir mokykla, kaip dvi ranki, katrom šviečiama žmonės. Nei bažnyčia be mokyklos, nei mokykla be bažnyčios pilnai neišauklės jaunosios kartos, nepadarys šviesius ir dorus.

Tiktai nuo ko čia pradėjus aukos rinkti, kad jų trumpu laiku galėtų daugiau gauti? Lietuva per plati. Žmonės katras sau gyvena laukuose. Didesnį būrį jų tegali užtikti bažnyčioje, ir tai tik šventomis dienomis. Jie mes tau, kaip meta ir kitiems reikalams. Bet apvažiuoti Lietuva – ne metų ir ne vieno žmogaus dalykas. O čia namai reikia tuoj pavasarį pradėti statyti, nes už dvejų metų baigiasi sankalbos (kontraktai) su savininkais tų triobų, kuriose dabar yra prisiglaudę mokyklos ir auklėtnamiai. Kur gausi ir ar gausi nors tokių pat? O ir gavęs, imk, vėl persidirbinėk juos saviškai, vėl dykai leisk krūvas pinigų, kurie tau negi begrįš. Ir vėl turėk siaurus, troškius, neparankius ir nesveikus butus, mokytojams ir mokiniams tikras kankinimo vietas! Ne! Reikia per dvejus metus savo na-

mai pasistatyti. Reikia pulti ten, kur daugiau žmonių ir kur kas dieną susirenka į kuopas, – reikia važiuoti į fabrikų miestus. Fabrikų gi daugiausia Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse.

Štai, ką ir kaip sugalvojęs, „Saulės" draugijos pirmininkas kun. K. Olšauskis perniai gegužės mėnesyje pasikvietė mane, kad aš jam padėčiau ir tą kelionę atlikti, ir bent kai kuriuos brolius išeivius Amerikoje apkalėdoti. Ilgai svyravau, turėdamas bent kelias svarbias priežastis:

1. Laižuvon klebonautų ir žemelės dirbtų buvau vos tik prieš trejetą mėnesių atvažiavęs, ūkio dar nesusitaisęs, bijojau tad daugelio nuostolių. (Ir jų buvo nemaža, kaip sugrįžus pasirodė.) Bet tai mažoji priežastis.

2. Svarbiau, kad bijojau padėti draugijos pinigus išgaišinti, nieko draugijai gera nepadarius. Nedyvai: juk mes nedaug težinojome, kokios mūsų išeiviai nuotaikos, o jautėme rasią labai daug priešų, pavydėtojų ir paprastų šmeižikų.

3. Svarbiausia gi – kad širdis baisiai nelinko į tą –

MEFISTOFELIO VIEŠPATIJĄ

Kone visą savo nebetrumpą amželį esu prasibaladojęs po savo Tėvynėlę Lietuvą. Maža ji rodos žemėlapyje, bet nemažos esama iš tikrųjų. Retkarčiais esu pasiekęs ir svetimus kraštus. Suėmus visas keliones į viena, susidarytų ne mažiau kaip po tūkstantį kilometrų (varstų) kas metai ramiuoju laiku, kitais gi laikais ir po keletą tūkstančių. Tuo pradėjimu važiuodamas, būčiau jau kelissyk apvažiavęs aplink visą žemės kamuolį. Neesu tad apsunkęs ir savo triobelės krosnį per daug pamėgęs. Ir keliaudavau, ne malonumų sau ieškodamas, ne apsimetęs liga, laiką gaišindamas, svečią kraštą juoba pamėgdamas neg savo. Sau pamaloninti, savo ingeidžiams patenkinti aš, rodos, neesu atlikęs nė vienos, net ir trumpos kelionės. Ir jos man niekuomet geran neišeina. Be kitokių nemalonumų ir atsakomybės, kiekvieną kelionę dar reikia atsirgti. Vagonais ar geru, ar blogu oru važiuosi, vis pritirsi tai karščio, tai šalčio, tai skersvėjų ir parsiveši kelioms savaitėms tvirtą atliktos kelionės

paminklą – dvilypį ar trilypį slogą: nosies, gerklės ir plaučių. Tik arkliais ir vasaros metu galima 6–800 varstų suvažinėti maloniai ir nenuvargus. Žinoma, turint geras nakvynes. Štai kodėl, tik liepiamas ar reikalų prispiriamas, teįsileisdavau į didesnę ar mažesnę kelionę.

Nemaniau priešintis ir dabar. Lietuvių švietimo „Saulės" draugijos pirmininko kvietimą laikiau pačios Tėvynės reikalavimu. Ne mano doros vieku „Jai" priešintis. Tačiau prieš kelionę į tokią tolimą ir taip nežinomą Ameriką pačios rankos leidos žemyn ir neregima pajėga stabdyte stabdė. Gal tai bailė buvo, gal tinginys, o gal ir gyvuliškoji omė (instinktas) purtėsi nujausdama, kiek reiks prikęsti pažeminimų ir šlovės draskymų. O gal ir, dievai žino, kaip susikrovęs nepasitikėjimas ta tariamąja „turtų, šviesos ir laisvės šalimi"...

Kitąkart labai garsus ir darbštus kun. A. Milukas[2], „Žvaigždės" leidėjas, švęsdamas savo laikraščio dešimties metų sukaktuves, 1911 metų 15 nr. išleido labai storą. Ten surašė daugybę žinių apie šiaip jau Amerikos lietuvius, ypač gi daug apie lietuvius katalikus, jų bažnyčias, kunigus ir draugijas. Keturiolikoje bažnytinių provincijų Jungtinėse Valstybėse jisai suskaitė 321 000 lietuvių. Bet vienoje tik Chicagos provincijoje, anot jo, „rasime kokius 5 tūkstančius (iš 60 000), kurie pamiršo Katalikų Bažnyčią ir jos mokslą ir jau vengia Sakramentų". Kitur taip pat. Taigi drąsiai galėtume pasakyti, kad Šiaurės Amerikoje, Jungtinėse Valstybėse ir Kanadoje, yra visi keturi šimtai tūkstančių. (Su išėjusiais į kitas pasaulio šalis ir į Rusijos miestus bus visa pusė milijono.) Kiekgi visų lietuvių pasaulyje? Dr. Tupper, amerikietis, perniai pavažinėjęs po Lietuvą, dabar amerikiečiams skelbia savo paskaitose, jog lietuviškai kalbančių Lietuvoje esą... penki milijonai. Nuo to tikrai amerikietiško humbugo[3] „Vienybei Lietuvninkų", matyt, humbugus jau pamėgusiai, net širdis apsalo (žr. Nr. 12 š. m.). Mums malonu, girdi, kad tokie kultūringi žmonės lietuvių skaičiaus nemažina, bet didina... ne taip, kaip toksai „lektorius" kun. Tumas[4]..., ir t.t. Žodį – lektorius „V L." redaktoriai paėmė į kabeles, norėdami mane pažeminti. Ką gi darysi, aš ir nesiskaitau lektoriumi. Vis dėlto turiu čia

pažymėti, kad aš negaliu laikytis ir nėkuomet nesilaikiau priežodžio: melagiui pelnas, o kvailiui džiaugsmas; tinka ar netinka kai kam, aš turiu pasakyti, jog visame pasaulyje lietuviškai kalbančių žmonių nebeliko nei dviejų milijonų (apie 1 800 000). Jei taip, tai kone ketvirta dalis lietuvių jau yra iškeliavę į Ameriką, nebegrįžta ir vargu bau begrįš.

Ir juo labiau lietuviai plaukia į tą tariamąją laisvės ir laimės šalį, juo daugiau ryšių darosi tarp Lietuvos ir Amerikos, juo ji man tolimesnė ir svetimesnė, gal dėl to, kad tiek jaunuomenės iš suvargusios mūsų Tėvynės išvilioja, o gal ir dėl savo dvasios. Dar nebuvau Amerikos pažinęs, tik ką ne ką žinojau apie ją, pasiskaitęs ir pasiklausęs. Bet nei spausdintas, nei gyvas žodis netesėjo manęs prie jos patraukti. Nei knyga, nei žmogus man nėra pasakę nieko, kas būtų palenkę mane saldžiai pasvajoti ir bent valandėlei pajusti sunkiai sloginantį, nes veik neįvykinamą norą bent kada, bent į galą amžiaus aplankyti ją ir atsikvėpti josios dvasia.

Kas iš mūsų nesvajojo kada nors pamatyti Šveicariją, Italiją, Skandinaviją, net Japoniją, Indiją su jos Palmyra, net tolimiausią Australiją su jos Zelandija, net Pietų Ameriką su jos milžinais miškais ir... nuolatinėmis revoliucijomis. Ten mus traukia ne tiktai gamtos stebuklai, bet dar kažin kokia ypatinga dvasia, kuri kažkokiuo paslaptingu šydu dengia jas nuo mūsų akių. Menai (artizmas), istorijos padavimai, žmoniškumo aukštybė, religijų varžytynės, ypatinga tėvynės meilė, ypatingas savo, kaipo tėvynės sūnų, pareigų supratimas, pilietiškumas ir daugybė kitokių savumų – pavergia tave tai vienam, tai kitam kraštui. Dar tame krašte neesi buvęs, o jau jį myli arba nors gerbi. Jei nė to tiek, tai nors domėjies, kaip čia praskleidus paslapties dangtis, kurs jo senovę nuo tavęs slepia arba dabartį daro mažai suprantamą. Veik kiekvieną kraštą žmogus mena geresnį ir prakilnesnį esant, jį idealizuoja. Tik ne Ameriką.

Šiandieną Jungtinės Valstybės ne tiktai lietuviui, bet beveik kiekvienam europiečiui tiek pat tesako, kiek vienas žodis – dollar. Pašaipos laikraščiui tekus Amerika papiešti, piešia pinigą ir liepia manyti, kad tai ji su visa savo dvasia.

Jaunas tai kraštas. Bet kiek jau bjaurių jo istorijos lapų! Rodos, patsai velnias Mefistofelis išsirinko tą šalį įrodyti svietui, kaip aukso stabas valdo jį ir kokie iš kraujo ir sugadintos dvasios atnašai (apieros) yra tam aukso stabui kraunami, kaip tasai prakeiktas Liuciferio padaras – pinigas suteršia visa, net ir tai, kas kyla iš gryniausios širdies, nekalčiausių jausmų ir ketinimų.

Štai Kristupas Kolumbas, degdamas noru paskleisti Dievo pažinimą, suieško tolimą kraštą. Nori ten dvasios nunešti. O jo sėbrai ir artimieji pasekėjai temoka iš ten aukso išsivežti ir begėdiškai vietos gyventojus apgaudinėti. Vežasi, plėšia be soties, be galo, kol patys pražūva ir drauge savo tėvynę Ispaniją pražudo. Kas prakeikta (auksas), palaimos duoti negali.

Štai, rodos, dvasios kankiniai, tikėjiminės neapykantos aukos, Prancūzijos ir Anglijos kitatikiai, neša nenuolankią savo dvasią į tą tyrą laukinių žmonių kraštą. Nusineša pritirtą sąžinės laisvės brangumą, o neilgai trukus ir ... vergus juodaodžius. Juos plukdo dabar prakaite, vietos gi raudonaodžius – kraujuose, kol beveik visai juos išnaikina.

Linkolnai, Vašingtonai, Kostiuškos, Pulaskiai[5] ir kiti Europos dvasios galiūnai iškovoja Amerikai politikos laisvę – atskiria ją nuo Anglijos, juodaodžius sulygina teisėmis su baltaodžiais: panaikina vergiją. Kam? Kad laisvėje dvasia viešpatautų? Kaipgis! Visam šimtui metų praslinkus, į dvidešimtąjį amžių įsivarius, baltaodžiai vis dar tebeužsimiršta ir gyvuliškai tebedrasko, linčiuoja šimtus tų pačių „juodukų", už kuriuos jų bočiai kraują liejo. Politikos laisvė, Vašingtonų, Franklinų[6], Linkolnų kūrinys, pastatė amerikiečiams kietos medžiagos stabus garbinti, bet juos pačius, jų dvasią prilenkė ligi žemei; ant jų dabar Mefistofelis stato kitą paminklą – materializmo suvedžiotosios žmonijos savimylai (egoizmui), „bizniui" (interesui) ir dollarui.

Apsaugok, Viešpatie, nenoriu pažeminti ir paniekinti tą kraštą, kurs priglaudžia tiek mūsų brolių, reikalu ir be reikalo ten nukeliaujančių! Gerai kitąkart darydavo kai kurie laikraščiai, riebiomis raidėmis kiekviename numeryje įrašydami:

„Lietuvi, mylėk savo tėvynę Lietuvą! Mylėk ir antrąją savo tėvynę – Ameriką". Neabejoju, kad ne vienas lietuvis drauge su kitų tautų atėjūnais mielu noru paguldys savo galvą už tą „naują tėvynę", ištikus kokiai nelaimei. Aš tik norėčiau pasakyti, kad ir šita naujosios tėvynės meilė ne tokia, kaip „senajame sviete" – Europoje, nes dollarais pamušta, kaip ir viskas. Už tą tėvynę pasiruošę yra galvas guldyti ne dėl to, kad tai – „tėvynė" ir gana, bet kad ji sočiai atėjūnus maitina, ir tiek.

Aš neesu matęs nė vieno iš Amerikos sugrįžusio lietuvio, kurs, uždirbęs bent kiek skatikų, būtų ir dvasios prisidirbęs. Niekas nesigiria, jog tame „laisvės krašte" yra jisai laisvės prisigėręs ir ją pamėgęs, jog tame, rodos, tikriausio demokratizmo krašte, kur nėra jokių mėgiamųjų ir privilegijomis apdovanojamųjų luomų, nebeliko nė žodžio – beturtis, proletaras, jog tame tikėjimų laisvės krašte priprato gerbti kiekvieno tikėjimą. Ne! Visa „amerikontų" šneka ir visos žinios apie Ameriką – tai, kiek ten uždirbama ir kiek galima uždirbti, kiek kas jau „vertas", vadinas, kiek jau turi tūkstančių. Ir dar girdi nuolatinį pažeminimą „senosios tėvynės", materiališkai ją lyginant prie Amerikos. „Ką mums Lietuva duoda? Skatikus"... Dvasios ir idėjų dalykų jie neskaito...

Dollarų krašte šių dienų lietuviai labiau ieško aukso neg Kolumbaus laikais ispanai. Ispanijos takais ir Lietuvą stumia. Lengvai Amerikoje įgyjami turtai sužadino nebesuvaldomus ispanų apetitus ir ją doriškai nuskurdino. Lietuviai, vydamies didesnių uždarbių, neturtę, bet ir be pretenzijų Lietuvą, taip sakant, kaip ir Ispaniją, įalkina ir... nusekina žmonėmis; vadinasi, nuskurdina ją materiališkai.

Kas gi pakels mūsų išeivių dvasią, kas įleis idealizmo srovę? Kas tesės Mefistofelio, to amžinojo dvasios priešo, kūriniu – pinigu pasinaudoti, suvartojant jį ne materializmui, bet tautos dvasiai sustiprinti? Kame tasai Mefistofeliui lygus savo galybe? Materializmo nepanaikino nė Kristus. Bet tai nereiškia, kad neturi būti nė pastangų į tą pusę. Ne! gerai padarys ir tasai, kurs nors vieną dollarą tesės suvartoti priešingai Mefistofelio ketinimams. Darykime tad, kad mūsų išeiviai, susilpninę

Tėvynę darbininkais, pastiprintų bent jos dvasią, padėdami šviesti brolius, likusius namie, padėdami statyti jiems mokyklas, ypač gi padėdami auklėti būsimuosius mokytojus Kauno mokytojų seminarijoje.

Tasai įrodymas daugiausia mane įtikino, daugiausia pastiprino tyžtančią dvasią ir energiją. „Darykime", – tariau. Ir visą atsakymą už laimėjimą ar nelaimėjimą suvertęs ant „Saulės" pirmininko, sutikau padėti jam kelionės vargą vargti – važiuoti su juo į Ameriką.

NORĖDAMI PATIKRINTI ŽINIAS APIE AMERIKĄ

Ir dar vienas dalykas perlaužė mano atkaklybę ar baimę ir paragino važiuoti į Ameriką, nesigailint nei vargo, nei sveikatos, nei laiko, nei nuostolių. Tai noras savo akim pamatyti, kaipgi iš tikrųjų verčiai tenai mūsų broliai ir seselės; ar iš tikrųjų – tai laimės, neišsemiamų turtų, šviesos ir viso ko geras kraštas?

Čia pat Lietuvoje susidurdamas su sugrįžusiais, aš, kaip viršiau esu jau pasakęs, tepasergėjau vienat vieną ir tą nedidelį laimėjimą – dollarų. Nemaža metų vesdamas užsienių ir Vilniaus laikraščius, aš nė vieno karto neesu nei regėjęs, nei gavęs raštų, išgiriančių Amerikos laimę ar kviečiančių, kad, kas tik gali, važiuotų tos laimės paragautų. Priešingai, nuolat mačiau aimanų ir stabdymų, kad nelabai skubytųsi ten, kur ne tiktai uždarbių, bet ir bado vardas žinomas.

„Vilties" 1909 m. 15 (200) nr. straipsnyje „Stabdykime, kad nevažiuotų Amerikon!" esu štai ką rašęs:

„Sausio 18 d. „Viltyje" išspausdinome trumpą, bet neapsakomai baisų vieno amerikiečio šaukimą: „Meldžiamieji, nevažiuokite Amerikon!" Kam rūpi mūsų brolių skurdžių ir laisvės ieškotojų likimas, tie tegu dar sykį atsidėję persiskaito anąjį šauksmą, tegu giliai į savo širdį įsideda žodžius: „Darbo tebetrūksta. Išblyškusių, nuskarusių darbininkų milžiniškas skaičius tebevaikščioja po gatves, gal 3–4 kartus per savaitę teragavę duonos". Prieraše buvo prašoma, kad ir kiti laikraščiai

paskirtų kiek galėdami vietos lietuviams stabdyti nuo keliavimo į Ameriką.

Bent kiek vėliau (sausio 20 d.) „Šaltinis" paleido rimtą, daug paaiškinantį įžengiamąjį straipsnį „Atsargiau su Amerika!" – „Oo, kiek žmonių trośko sugrįžti, bet negalėjo, nes pinigų neturėjo!" – šaukė „Šaltinis".

Vasario 3 d. „Vienybė" padėjo straipsnį „Dėl ko mūsų žmonės eina Amerikon?"

Kurie laikraščiai tyli, tyli nuodėmingai, nes kuo gi galima geriau patarnauti savo skaitytojams, jei ne sulaikant juos nuo nelaimės?

Ir vis dėlto iš visų Lietuvos kraštų eina vienodos žinios: lietuviai lyg apipenėti apie nieką daugiau nesvajoja kaip tik apie Ameriką. Tai tie, kurie darbininkų būklės Amerikoje nežino. Kurie gi žino, kas dabar darosi (anais 1909 metais), pradeda nerimti. Jie mato, kad daugumas išeivių ir patys pražus, ir Tėvynei padarys didžiausį nuostolį: išsiveš turto, o sugrįš pliki, jei tenai galvos nepadės.

Todėl šaukiasi bent Vilniaus laikraščių: „Susieikite ir nutarkite, kaip prieš tą Lietuvos nelaimę kovoti, nes ilgiau tylėti nebegalima. Atsiliepkite „Vilties" ir „Šaltinio" balsan!"

Iš daugelio balsų visokiuose lietuvių laikraščiuose, kurie nepagiria mūsų išeivybės (pagiriančių, sakiau, negalima rasti), paminėsiu tik dvi „Šaltinio" žini, nebeatmenu, kurių čia metų. Du Seinų vyskupijos klebonu, visai tarp savęs nesusitarusiu, kalėdodamu ėmė rinkti žinių, kiek iš jų parapijų Savalkų gub. yra išėjusių į Ameriką, kiek jie yra išsinešę kelionei pinigų ir kiek yra atgal į Tėvynę parsiuntę. Abudu rado, kad nors vienas, antras, trečias ir parsineša po keletą šimtukų ar tūkstantėlių, vis dėlto kai visus suimi į vieną krūvą, tai randi, kad visi tie plačiai garsinami iš Amerikos turtai pilnai neatlygina Tėvynei iš jos išsivežtų pinigų kelionei.

Žinios buvo labai aitrios. Vargu bau kas patikėjo jomis: taip jos priešingos paprastam garsinimui neregėtų ir negirdėtų uždarbių Amerikoje. Nelabai buvau patikėjęs ir aš. At, maniau, geru tikslu – stabdydami lietuvius nuo išeivybės, ėmė žmonės

ir bent kiek... perdėjo... Betgi nepasakomai rūpėjo man visa tai ištirti, taip ten Amerikoje, vietoj, taip ir čia Tėvynėje. Ką esu girdėjęs ir regėjęs tenai, bus vėliau pasakyta. „Šaltinio" nemeluota ir neperdėta. Tą patį patikrinu ir savo patyrimu.

Sugrįžęs į savo valdomąją parapiją – Laižuvą, Šiaulių apskritin, ėmiau ir patsai tyrinėti josios išeivius. Kartoju kai ką iš to, ką esu rašęs „Vilties" 37 (672) nr. 1912 m.

Išeivybė į užjūrį – tikras ir vienatinis mūsų tautos „medijonas" kraujaleidis, tautos kūno silpnintojas. Susirinkau žinių apie 100 laižuviškių, išėjusių į vienas Šiaurės Amerikos Jungtines Valstybes. (Išeivių į Kuršą ir jos miestus neskaitau.) Visi jie, išvažiavę prieš 1–12 metų, drauge Amerikoje yra jau išbuvę 490 metų, kiekvienas, apskritai imant, kone po penkerius metus. Išeidami jie yra pasiėmę po 50–300 rub. kiekvienas, neskaitant laivakorčių ir kitokios pašalpos, atsiųstos jiems iš Amerikos. Kiti visą savo dalį iš ūkio yra atsiėmę ir išsivežę, kaip kad pasiryžę nė akių čia neberodyti. Visi drauge iš Laižuvos parapijos yra išsivežę 12 220 rb; apskritai – po 122 rb kiekvienas. Per tuos 490 metų yra atėję iš tų išeivių 13 973 rb. Gryno pelno iš jų per visą tą laiką parapija gavo 1 753 rb, kas metai po 3 rb, 50 kap. iš kiekvieno išeivio. Kadangi vieno sveiko darbininko darbas yra vertinamas 300–400 rub. (Vokiečių apdraudžiamosios draugijos), tai namie esąs darbininkas yra lygiai šimtą kartų Laižuvai vertesnis už išeivį į pagarsintąjį turtų kraštą.

Ir tuos 13 973 rb grąžino ne visi lygiai, bet tik kai kurie, nedaugelis. Didesnėmis sumomis yra parsivežę ar parsiuntę vos tik penki. 1–2 500, 2–1 800, 3–1 500, 4–1 200, 5–1 000. Bent sakosi tiek laimėję. O kas juos iš tikrųjų žino? Svetimos kišenės negi išversi, o mūsų grįžusieji išeiviai mėgsta gerokai pasigirti ir savo laimėjimą padidinti, nėkuomet – nepamažinti. Taigi ir šios skaitlinės greičiau didesnės neg mažesnės. Šimtukais parsivežė vėl penketas išeivių: 1–600, 2–500, 3–470, 4–400 ir 5–300 rb.

Visa šita dešimtis, jei tikėsime, parsivežusi 10 270 rb; apskritai po 1000 rb kiekvienas. Tūkstantį rublių tegali sukrauti tas darbininkas, kurs tesi per penkerius metus taip kietai gyventi,

kad galima būtų kas mėnuo nunešti į banką po 10 dollarų: per metus jisai įsidės į banką 120 doll., o per 5 metus 600 doll., kuriuos gyvus pasiuntęs į Europą, gautų mūsų pinigais apie tūkstantį rub. Bet, matyt, nedaug tokių tesiranda – iš šimto vos penki, ir, dievai žino, kiek metų prabuvę sunkiuose darbuose.

45 išeiviai per visą laiką tėra atsiuntę 3 703 rb; kiekvienas, apskritai imant, po 82 rb. Jei apskritai kiekvienas iš Lietuvos yra išvežęs po 122 rb, tai šitie 45 išeiviai yra nuskriaudę Lietuvą kiekvienas keturiomis dešimtimis rublių, yra nesugrąžinę jai viso trečdalio išvežtųjų. Kiti likusieji 45 išeiviai nėra atsiuntę nei po vieną rublelį ir nuskriaudę savo Tėvynę visais 122 rubliais kiekvienas.

Jei dolerinę laimę (apie kitokią nėra nė kalbos) iš laižuviškių išeivių Amerikoje terado vos tik dešimtasis ar net dvidešimtasis, tai įdomu būtų žinoti, kelintasis iš kitur išėjęs randa tą „laimę". Prisiklausęs įvairių įvairiausių žmonių kone iš visų Lietuvos kraštų, prisiskaitęs laikraščiuose žinių iš Amerikos ir bent kiek patsai pažinęs mūsų išeivių buitį pačioje Amerikoje – galiu drąsiai tvirtinti, jog tie skaitmenys mažne tikri visai Lietuvai. Ir kitų išeivių vos tik dešimtojo tesusitaupoma keletas tūkstantėlių ar keletas šimtukų. Tad nelabai ko esama bėgti į Ameriką. Tiek pat ir mūsų fabrikuose ir net namie galima uždirbti. Bet apie tai paskui.

Taip tatai, namie esant, niekas, nei žmonės, nei laikraščiai, nedavė teisės per daug džiaugtis Amerika. Rodėjo tikrybė patirti ten pat vietoje. Ir važiavome.

KELIONĖ

PIRMIEJI IŠEIVIŲ VARGAI

Iš Rokiškio, Ež. ap., mums kitąkart rašė:

„Agentai kiek tik galėdami kursto, kad tik daugiau žmonių eitų, nes iš kiekvieno išeivio jie gauna po kelias dešimtis ir net po 130 rublių. O ar gera bus išviliotiems, kas jiems rūpi?"

Iš Liepojos kitas priduria: „Išeivių vargai prasideda ne Amerikoje, bet tuojau iš namų išvažiavus. Mes tai dažnai matome. Pasportai sodiečiams sunku gauti. Slapstydamies jie pasiekia Rusijos sieną. Jei čia juos sargyba sugauna, tai atgal į gimtąją šalį siunčia. Nepadeda nė pasportai: jei tik pasirodo, jog norima į Ameriką eiti, vis tiek siunčia atgal etapais. Kas išsislapsto nuo sargybos, tas vadovams gerai prikiša: ag, ir jie be pinigų negalėtų išvengti visų kliūčių".

Eisi tad be paso per sieną, mokėsi baisius pinigus vadovams, gaudys ir šaudys tave pasienio sargai. Eisi su pasu, gaudys policija ir siųs atgal etapais.

Ne geriau išvažiuoti į užsienius ir šiaip jau pasivažinėti po Europą.

Iš artimųjų raštinių užsienių pasų neduoda, reikia imti iš paties gubernatoriaus raštinės.

Jeigu esi valdininkas, prie kurių priskiriami ir kunigai, tai nė patsai gubernatorius tau negali duoti paso – reikia, kad pati Vidaus dalykų ministerija pirma pavelytų. To pavelijimo prašant, reikia būtinai jai pameluoti, paveidmainiuoti: pasisakyti, kad tu važiuoji į Europą ne jos pažintų, jos papročių ištirtų, jos mokslo pramoktų, bet kad sergi ir tenai bent kurioje gydymosi vietoje (kurorte) sėdėsi. Ministerija veik nieko, kas tik išsiprašinėja į užsienius, nesulaiko. Ministerija ir vietinės raštinės puikiai žino, jog tik dešimtasis tikrai ligos tiktas veržiasi į svetimus kraštus. Ir vis dėlto reikalauja to oficialio melo – sergu.

Apie Rusijos pasų nereikalingumą, netikslingumą ir tiesiog juokingumą rašyta ir rašoma visų, kuriems reikėjo jų imtis. Bet senoji tvarka vis tebėra didžiausiai piliečių ir pačios valstybės nenaudai. Kodėl Rusijos šviesuolis (inteligentas) negali, kaip kiti pasaulio žmonės, turėdamas pinigų, vykti, anot to, svieto paregėtų ir savęs parodytų? Kokį valstybė gali turėti iš to nuostolį, kad jos valdininkai nebus, kaip mūsų patarlė sako, verpelėje augę, pro svikį penėti, – šviesos nematę? Jei trukdymas išvažiuoti yra vaistas nuo politikos laisvamanybės, kuria rusai neva tai užsikrečią Europoje (atmink karą su

prancūzais 1814 m. ir dekabristus), tai vaistas netikęs. Gyvenimas tai parodo.

Taip dalykams stovint, aš, visai sveikas žmogus, pavirtau palaikiu, suirusių nervų žmogumi, vienatinį vaistą sau rasiančiu Elgolando saloje, tarp Bremeno ir Amburgo. Tenai mėgsta vasarą praleisti daugumas turtingų dykinių. Aš tos salos nė iš tolo neesu matęs.

Šešetui savaičių praslinkus, vyskupijos raštinė ir gubernatoriaus raštinė per vietos policiją praneša tau, jog ministerija leidžia gubernatoriui duoti tau užsienin pasą. Reikia dabar jis atsiimti, užmokėjus 15 rub. uždo. Užmokėta, bet paso aš negaunu. Gubernatoriaus raštinė, matai, duodama žinią vyskupijos raštinei ir man pačiam, neduoda žinios... į kitą stalą tos pačios raštinės. Tada anas „kitas" stalas nežinąs ir teirautis neturįs laiko: reikią iš vyskupijos raštinės atgal atsinešti ministerijos ir vyskupo pavelijimą. Kol buvo patenkinta ir ši antroji biurokratijos nesąmonė, praslinko dar trys dienos.

Trečia valdininkų (biurokratų) nesąmonė.

Drauge su mumis norėjo grįžti į Ameriką jos valdinė p. Mišeikos žmona Stanislava Mišeikienė. Kitą kartą savo valia išėjusi į Ameriką, ten prabuvusi keliolika metų, ten ištekėjusi ir įsirašiusi, perniai atvažiavo giminių aplankytų. Sugrįžo, policijai atsiteisė, paviešėjo ir, vyro raštais kviečiama atgal, grįžta tiesiu keliu. Užsimoka, kiek reikia, bet paso negauna... kad to paso ne vyras reikalauja, bet jo žmona, kuri skyrium paso negali išsiimti. Nieko negelbėjo rodymas laiškų ir įrodinėjimas, kad vyras, būdamas Amerikoje, negali gi savo žmonai Rusijos paso išimti.

Tiesiog pašaipos dalykas. Rusijos įstatymas apie žmonų pasus nori, kad žmonos nesiskirtų nuo savo vyrų. Bet kai žmona štai, laikinai atsiskyrusi nuo vyro, grįžta prie jo ir turi visus dokumentus, jog privalo grįžti, to ji teisiškai padaryti nebegali. Įstatymas pats save suardo. Be to, verčia nesilaikyti jo: ponia Mišeikienė, negalėdama išvažiuoti teisėtu keliu, ir antru sykiu buvo priversta neteisiškai pereiti sieną, nebegaudama atgal įmokėtų uždo pinigų.

Dalykas svarbus ir teisiškai (juridiškai) įdomus, kaipo vienas iš visos virtinės tokių pat painių įstatymų, darančių moteriškę priverstinai beteise piliete. Labai tiktų bent kuriam mūsų atstovui Dūmoje, kurs sumanytų ar paremtų sumanymą apie geresnį pasų sutvarkymą.

Vyriausybė, nors taip varžo savo žmones anais nelemtais pasais, išeivybės sulaikyti netesi, kaip jokia pajėga nesulaiko upės tekėjimo: užtvenksi – tik labiau patvins ir per viršų ar apačią prasimuš. Jei taip, tai reikia ji sutvarkyti ir bent kiek papiginti, norsgi padarant lengvesnį pasų gavimą. Pasai reikalingi mums norsgi tam, kad sargyba pasieniuose nešaudytų mūsų išeivių. Kiek jų ten krinta kas metai! Seniau jau esu rašęs, kad reiktų Dūmoje pravesti įstatymas: 1) apie sumažinimą mokesnių už užsienių pasus svetur ieškantiems darbo iki 3–8 rublių metams, 2) apie prailginimą tų pasų iki 3–6 metų ir 3) apie gavimą jų stačiai iš artimiausių policijos raštinių, ne toliau kaip iš apskričių isprauninkų. Yra net tam tikra tik nepildoma konvencija (santarmė) bent su Vokiečiais apie išdavinėjimą iš isprauninkų raštinės pasų darbininkams, einantiems į Vokiečius. (Žiūrėk mano straipsnį „Vilties" 1911 m. Nr. 23 (508) „Į Ameriką ar į Vokietiją?")

Pergalėję visas paso gaminimo kančias, pikti, vis dėlto linksmi, iškeliavome iš Kauno į Eitkūnus 1911 metų birž. 25 d. 1 val. popiet.

Siena. Pagamintus pasus apkrikštijo rusų žandarmerija, padirmavojo – prūsų. Griaudus vienodumas abiejų kaimynių sesučių policijų pasų dalyke, rodos, tėra Rusų pasieny, nes toliau Germanijoje niekas jau nebeįdomauja, ar tu turi tikrą ar dirbtinę „trečiąją dalį savo esmės" – pasą, kaip patys rusai tyčiojasi.

PER PRŪSIJĄ

Lietuvių pusės Kybartai ir Prūsų pusės Eitkūnai daro kaip ir vieną miestelį: taip juodu arti nuo kits kito. Skirtumas vienok toks, kaip tarp šiltos ir šaltos tynės (vonios). Lietuvos pusėje biedniau, mažiau tvarkos, daugiau žandarų, vis dėlto

čia – šilčiau, jaukiau, nes čia – namai. Eitkūnuose tuoj darosi erčiau (plačiau), rodos kažin kaip – lyg sočiau, tvarka, ką gi ir bekalbėti: juk tai vokiška, bet taip nejauku, neramu, taip šalta dūšiai, kad net bijoti kaži ko imi. Rusų žandaro aš visai nebijau, nors taip jis apšauktas ir raudonas. Bet to riebaus, didelio, spindinčiu giveriu užsidėjusio ir taip šaltu veidu, kaip stovyla, – to vokiečių žandaro aš bijau. Bijau jų nešikų, bijau kasininko, konduktorio. Visi jie man šalti, kaip negyvi, visi kas tik Prūsuose viešai valdininkauja, rodos, it būtų nuluptais „savo" kailiais, užvilkti gi dirbtiniais plieno skardos kailiais, per kuriuos jokis žmoniškumo jausmas neprasikala. Išdirbti žmonės mašinos.

Žinoma, tai mano asmeniški jausmai ir įspūdžiai, kuriuos galėjo sudaryti Prūsų vyriausybės barbariškumas ar vokiečių kultūros nuožmumas, dėl kurių toje prie Prūsijos priskirtoje Lietuvių žemėje nebepaliko jokios lietuvybės žymės. Vos tik peržengsi Rusijos Lietuvos sieną, it štinkspiritas[7], kamščiu baksteli panosėn – vokietybė. Grynas vokietis ir tiktai vokietis! Rodos, kad ir visi pasažirai, nors prieš penketą minučių, važiuodami per Rusiją, čiauškėjo visokiomis Europos kalbomis, vos tiktai atsirado anapus sienos, tuoj visi pavirsta – vokiečiais, tuoj visi, kiek tik kas galėdamas, ima kalbėti, ypač kreipiantis į ką, vien tik vokiškai. Net ir didžponis ir didžponė užmiršta savo tarptautinę dailią prancūzų kalbą ir pasigriebia vokiškosios. Jauti pačiame ore tikras vokietiškumo bacilas, kurios beregint antkrinta ant viso ko ir sparčiai sparčiai daro – vokietybę. Ore jauti vokietybės galybę, nors ir nematytumei jos ženklų, kaip jauti sunkiųjų antkryčių visame ore viešpatavimą. Ji, ta galybė, ir daro žmogų nedrąsų, ne tiktai svetimtautį, bet ir savišką pilietį. Ir saviškai kalba tyliai, klausia dar tyliau. Negraži, nors gražiai apsitaisiusi žydė, per drąsiai ėmusi šūkauti bagažinėje ir smulkios mažų Lietuvos miestelių pirklės būdu pernelyg švaistytis, pasirodė ne liuosa, nesivaržanti, bet dar daugiau įbauginta ir iš tos vien baimės pernelyg šaukianti, kaip nelyginant šunelis, kurs loja juo balsiau, juo labiau bijo.

Prūsuose tiesiog liūdna – taip Rusijos gyventojui nepaprasta. O lietuviui – dar liūdniau. Tiesiog verkti norisi. Nelaimė

tau, jei nemoki vokiškai: savo etnografiškai lietuviškoje šalyje gali prapulti. Nei vieno valdininko, nei vieno tarno, nešiko, šluojėjo, ratų tepiko, alaus pardavėjo, kurs lietuviškai mokėtų nors vieną vienintelį žodį! Mažiausi lietuvybės šiukšlelė vokiečių iššluota, išvaryta ir tyčia vokietybe pakeista. Nejaugi vietiniams lietuviams nepatogu būtų čia pat namie tarnauti prie gelžkelio stočių? Bet čia jiems nėra vietos, jų greičiau rasi tolimo pajūrio uostuose. Kas nemoka lietuviškai, kieno ausis nejaučia lietuviškumo skambėjime geografiškųjų vietų vardų, kurias pravažiuoji: Eitkūnai, Stalupėnai, Gumbinė, Insrutis, Vėluva, Karaliaučius, tas ir atspėti negali, jog tai Lietuvos žemė, dar neseniai tebebuvusi grynai lietuviška, dar dabar gera dalimi tebesanti lietuviška.

Palaimintas tai kraštas ta Prūsų Lietuva, arba vadinamieji Rytų Prūsai. Kokia žemė, kokios upės! Pervažiavus kiaurai per visą Prūsijos karaliją, aiškiai matai, jog lietuviškoji jos dalis – tai brangioji jos perla. Ligi tik lietuvių žemė pasibaigia, prasideda pačių vokiečių vadinamoji Smilčių karalija, gyviausių jūros smilčių. Ir ne tik ten, kur už Karaliaučiaus prašvilpi pačiu pajūriu, bet ir aplink Berlyną, už trijų keturių šimtų kilometrų nuo jūros, vis matosi tas pats senovės jūros dugnas. Ir kas tų gudruolių vokiečių čia padaryta! Važiuoji per derlingiausią lietuvių žemę, važiuoji per bergždžiausius paberlynio smiltynus ir visur matai kone vienodu mūru stovinčius javus, vienodai gražūs, tarpūs, tankūs ir aukšti liūliuoja miežiai, žirniai, avižos, rugiai, pievažolės. (Kviečių mažiau sėjama, o sėjamųjų žolių ir visai maža tesimato.) Skirtumas pasirodytų tik tada, kada imtumei įsižiūrėti, kokiuo vargu ir kiek įdedant, išdirbama geroji ir menkoji žemė.

Žiūri žmogus ir negali atsidžiaugti. Neperdėdamas pasakysiu: važiuoji 741 kilometrą nuo Eitkūnų per Karaliaučių lig Berlyno ir nepamatai nė tokio gabalėlio žemės, kurį vienu savo batu galėtumei uždengti, kur nebūtų matytis, jog jį palytėjo žemę mylinčio ūkininko ranka. Ne tiktai bet kaip palytėjo, bet kuo rūpestingiausiai išglostė, mažiausias duobikes ir linkes išlygino, mažiausį kemselį ar kurmarausį nukabino, pelkeles

nusekino, kalnelius ten suversdamas, nepamatysi jokio šašelio dirvoniuko ar tuščios geltonuojančios smiltelės. Jokio kreivumo orėje. Viskas geometriškai teisingomis figūrėlėmis suskaldyta, eželės, antvalnėliai nukasti, ant pievelių, kaip seklyčioje, neišvysi nereikalingai išbirusio grumtelio žemės. Niekur nei vienos piktžolės, patvoriai švarūs, net gelžkelio atkalnės šviečia seradėle ir kitomis sėtomis žolėmis, kur ne kur puikiai sužydusiomis. Visur auga, gražiai auga, ir kas tik auga, naudinga auga. Bepigu tad ir dėti žemėn, žinant, kad, išmintingai ūkį pridabojus, viskas šimteriopai atsimokės.

Matai ūkininkų turtą, gražius, miestiškus jų triobesius, tvarką, mokslą, rūpestingumą, netingėjimą pasidarbuoti, ir vėl imi liūdėti. Dieve brangus, misliji sau: kas tai būtų, kuo bepavirstų mūsų Lietuvos egiptiškoji žemelė, kad kas mus išmokytų netingėti, duotų pajėgų išteséti melioracijom (pagerinimams) ir mokslo – viską tiksliai ūkyje daryti! Nereikia lietuvio tautininko, kiekvienas, kurs yra gerokai po svietą pasisukiojęs, pasakys: reta rasti tokio gražaus krašto ir geros žemės kaip Lietuvoje. Kame rasi tokį malonų įvairumą, tiek upelių ir kalnelių? Tokią moliją ar juodžemį, tokį net smėlį, kur rugys išauga į septynias pėdas? Kada ir kas pakels mūsų ūkį tiek, kad nebereiks iš Lietuvos keliauti į kažin kokius svieto užkampius?

Vokiečių laiko negaištama. Gelžkelio konduktoris tiek su tavim teturi klapato, kiek išleisdamas iš vagzolo prakerpa bilietą ir gale, išleisdamas iš vagono, jį atsiima. Stoties viršininkas tiek tegaišta, kiek reikia laiko iškelti aukštyn baltą samtį – ženklą mašinistui, kad važiuotų. Greitasis traukinys it pasispardydamas lekia dvigubai sparčiau neg Rusijoje, kad pasažirai negaištų. Žiūri į tuos pasažirus, ar jie ponai, ar turtuoliai, kad važiuoja greituoju? Visai ne: sėdi trečiojoje klasėje paprasti darbo žmonės, kuriems laikas – tai pinigas. Ir negaišta: stotyse testovi po minutę, virtuvę turi čia pat traukinyje, net ir tokiame, kur nėra vagonų restoranų. Jauni berniukai it žiurkės vikriai šmišinėja po vagonų koridorius su karštais valgymais ir gėrimais. Vagonas iš smarkumo blaškos it mirdamas, bet vaikiukai, šūstis lėkščių prisikrovę, rodos, to nė nejaučia...

Štai ir Prūsijos, o drauge ir visos Germanijos sostinė – Berlynas. Prieš šimtą metų nedidesnis už Vilnių miesčiukas, dabar visus garsiausius ir senoviškiausius visų vokiečių miestus nusmelkęs, išaugęs į pirmuosius pasaulio milžinus – milijonų miestus. Jei reiktų vienu žodžiu apibūdinti Berlynas, tai pasakyčiau: turtai ir dailė. Čia dailei, kuri nemėgsta būti nešvarume, taip nesigailėta turtų, kaip viršiau aprašytiems laukams trūso darbo. Anote mano kelionės draugo, Europa ir į klozetus marmurus kloja, o mes nė ant altorių jų neturime pasidėti... Kaip laukuose kiekviena pėda rankomis nutapšnota, prakaitu įvilgyta, taip čia sostinėje kiekviena pėda, rodos, auksu ir marmuru storai nuklota ir daile pagražinta. Į vienus paminklus įdėta neregėti milijonai, nes ir skaičius jų kitur neregėtas. Prancūzų pergalėjimo (1871) paminklas ir visa Karo alėja, vos tik peržengi Moltkės tiltą[8], puola tau į akis savo didumu ir majestotu ir šaukte šaukia: didi karalija, dideli jos turtai, didūs ir daug jos karžygių, didis jų pasisekimas, didžiai ir pagerbti juos tėvynė moka!!

Apie vokiečių kultūrą, tvarką, švarybę nepajėgiu rašyti. Kas tai matė kame nors, supras, jog tai per didelis tematas kelionės laiškams. Tad ir apie Berlyno stebuklus nieko.

Baigiu šį laišką vienu mažmožiu – išreiškimu didžiausio pasistebėjimo, jog Europa per akis tyčiojasi iš mūsų barbarybės, mūsų – Rusijos piliečių. Pervažiavome Prūsiją, buvome sustoję jos sostinėje Berlyne ir Bremeno uoste, matėme Southampton – netoli Anglijos sostinės – Londono, Cherbourge, netoli prancūzų sostinės – Paryžiaus; matėme tad miestus trijų šviesiausių pasaulio karalijų, matėme nemaža jų moterų, matėme puikiausių magazinų langus-parodas. Ir... niekur, nei ant galvos, nei magazinų languose nematėme tokių monstruališkų bjaurybių skrybėlių, kurių, kas mėnuo kitokių, priverčia Vilnių, Kauną, Šiaulius, na, net Plungę ir Svėdasus. Visokių formų anderėlės ir neregėto bjaurumo visoki kreivumai turi būti neva paskutinis Europos estetikos žodis. Tai mums skelbia visokios žydės, kurios toliau kaip savo miestelyj nėra buvusios ir daugiau kaip savo triobą nėra nieko mačiusios. Ir mūsiškės modistės tomis chaikomis seka!

Miestas. Iš Berlyno į pajūrį greituoju traukiniu gali septyniomis valandomis nuskristi. Tačiau nuostabu, kad patsai pajūrys – Bremerhaven – tai tik garlaivių uostas, garlaivių verftys arba dirbtuvės. Visa gi prekyba tai net už 64 kilometrų Vezerio upe į gilumą sausžemio, Bremene, arba Bremuos. Bremen giliausios senovės Vokiečių uostamiestis, atmenąs Didžiojo Karolio laikus, o oficialius dokumentus turįs iš pat XI amžiaus. Miestas mažką tedidesnis už Vilnių. Bet kur Vilniui lygintis su juo ar senoviškumu, ar tvarka!

Senoviškumu gali ir Vilnius pasigirti, tik jo senovė pasakoje, istorijoje, užmiršimo rūku aptraukta. Bremų senovė tebėra gyva, užkeikta vaizbos ir dailės kūriniuose. Vaizba, kaip dabar, taip ir seniau, maitino ir puošė Bremus. Viena didžiausiųjų pasaulyje jūrininkų kompanijų, vadinamoji „Norddeutscher Lloyd", susidariusi ir savo būklę turinti Bremuose, neseniai pasistatė tokiuos rūmus savo raštinėms, kokiuos vargu bau kame stato dailės galerijoms. O seniau? Mes stebimės Kaune praeidami pro vieną belikusį gotinį sienos gabalą, tarsi Perkūno šventyklą, o Bremai turi ne vieną tokį paminklą, bet kokią dešimtį, ne po vieną sieną, bet po ištisus rūmus, siekiančius pačios pradžios XV amžiaus, dar puikesnius, dar įdomesnius, iš dar sukčiau supintų gotinių skliaustų ir į šviną aptaisytų storų pažaliavusių stiklo gabalėlių. Tie senovės architektūros paminklai čia tebėra laikomi tokioje paliūdžioje, jog, rodos, nė vienas plytos kąsnelis tebėra iš jų neištrupėjęs.

Kas dabar veikiama tuose dailės žaisluose, neteko sužinoti. Viename yra miesto valdyba – rotušė. Antras – senobinė katalikų katedra, viena iš prakilniausių katalikų pasaulio bažnyčių. Šiandieną liuterių valdoma, gražiai, kaip viskas, išlaikoma, bet jau kitokį charakterį turinti. Viskas viduje tebėra – stovylos, paveikslai ir kitkas, tik nebėra vietų, prieš kurias įėję žmonės klaupiasi. Peržengėme katedros slenkstį, kepures su pagarba nusiėmę, nustėrę, misticizmo apimti, ir nustebome: viduje keletas ponų su kepurėmis balsiai riejosi, ginčydamiesi, matyt,

apie tų Dievo namų dalykus... Kaip kokiame senovės daiktų muziejuje. Bet ir ten rimčiau elgiamasi.

Ir katalikų tebeturima viena labai sena, didelė, graži ir švari bažnyčia, tik kokia ji neturtinga viduje, sulyginus su katedra! Mums pradėjus vidudienį mėginti užrakintų durų, iš kažin kur iššoko vienuolė, nežiūrėdama mūsų, atrakino bažnyčią ir pabėgusi šalin atsiklaupė su knygele. Nebuvo kas daro. Tad patys apėję ir po keletą skatikų įmetę į dėžutę, išėjome, nieko nesužinoję.

Esą dar ketvertas katalikų bažnyčių ir koplyčių, bet jos visos esančios kur kas menkesnės, pakraščiais miesto. Viena esanti išeiviams įtaisyta.

Tasai nėra Bremų matęs, kas mums pasakojo, kad jisai esąs toks pat nešvarus, kaip ir kiti uostamiesčiai. Bremai tokie gražūs, švarūs ir patogūs kaip gal nė vienas kitas tos pat rūšies miestas. Bent vieną puikų savumą jisai turi, kurį kitur vargu bau rasi. Kai kurios labai gražios, bet ir labai ramios gatvės apstatytos namais ne prie pat trotuarų, bet kiek atokiau, paliekant ištisai eilei namų vienodo pločio parterines verandas. Kiekvienas namas sulig savo stiliaus aptaiso jas stiklais, o viduje pristato daugybes visokių visokiausių žydinčių žolynų, gražių žolių, milžiniškų vijoklių, net tikrų mėlynai žydinčių kažin kokių medelių. Eini tad ne gatve, bet tikra parko alėja, kur iš abiejų pusių it didelės peteliškės po tuos žolynus dulksi... karalaitės? milijardierės? Ne! Paprastos, vidutiniškai pasiturinčios, tik švarios, rūpestingos ir gražumą mėgiančios miestietės vokietės.

Miestelėnai. Vienas didžiausių ir greičiausių vandenyno garlaivių „Kronprinzessin Cecilie", kuriuo ketinome važiuoti per Atlantiką, turėjo išeiti rytą birželio 28 d. s. k., o mes į Bremus galvą atitrūkome jau 26 dieną apie pietus. Skubėjome, tardamies laiku gausią geresnes kabinas (taip vadinasi garlaivyje kambarėliai gyventi). Bet buvo tai nedėldienis, visos kontoros uždaros. Turėjome tad net pusantros dienos savo reikalams atlikti ir miestui bei miestelėnams pažinti. Man ypač buvo įdomu pamatyti vokiečiai, visai liuosi nuo savo paprastų užsiėmimų.

Geriausia tai padaryti buvo šventadienį. Po pietų minių minios miestelėnų elektros tramvajais ir pėsti skubėjo į vieną pusę. Pasekėme ir mes ir atsidūrėme miesto parke, vadinamam Bürgergarten.

Šisai sodas ne tiktai mylimoji miestelėnų vieta, bet ir garbė paties miesto. Viduryje parko ant kastinio ežeriuko kranto stovi lietinis paminklas su parašu: „Die Sage erzählt im Jahre 1032 hat den Bremmern die Bürgerweide geschenkt gräfin Emma von Lesum"[9]. Ant kito paminklo, kad Bremų arkivyskupas 1058 m. šią dovaną patvirtinęs. Taip, kaip dabar yra, pradėta taisyti prieš 50 metų. O ką jau regime? Dideliausį lauką išmargintą plačiausiais, kietai išcementuotais, todėl nedulkančiais ir visados sausais keliais. Jų taip daug, kad, rodos, gerą parapiją nutiestumei. Dvi valandi pravaikščiojęs, matai, kad tik mažą dalį teapėjai. Gražiai suaugusių didelių medžių krūmai puikiai margina erdvas, gražia žole apaugusias aikštes. Fantastiškais kriaušiais kastiniuose ežeriukuose plauko motorinės laivelės, vežiodamos svečius, daugiausia jaunuomenę ir vaikus. Viduryje užtverta vieta orkestrui ir bufetui atvirame ore.

Tūkstančiai žmonių be jokio skirtumo luomų, lyčių, amžiaus ir turtingumo, visi betgi miestiškai apsitaisę, visą šventės popietuvę geria tyro oro, vaikčioja, bėgioja, šnekučiuojasi, klauso muzikos ir gerų giesmininkų, važinėjas tvenkiniais. Kas užsimoka pusmarkę, eina į bufetą. Dideliausiu ratu apsėdę estradą, prie staliukų geria kavą, alų, rūko cigarus ir baubia bravo grojikams ir giesmininkams. Ir verta. Jūrininkų orkestras toks, kad nesarmata būtų atsikviesti kur nori pakoncertuoti. Giesmininkų draugija puikiai išlavintais balsais karštai, gyvai traukia ne tik jau patriotiškas, bet tiesiog šovinistiškai patriotiškas dainas, kurioms, matyt, visi bürgeriai pritaria ir jomis džiaugiasi.

Svečiai sėdi atskiromis šeimynomis. Naujai atėjęs vyriškis ilgai kloniojasi į visas puses, labai ceremoniališkai palenkdamas galvą, bet atsisėdęs tuoj užmiršta visas ceremonijas, pagaudamas posmą linksmos kalbos. Jo Frau und Töchter[10] nei to tiek neceremonijasi. Gražias it sniegas baltas viršutines jupas

sudaro gražiai iki juostos, pasilikdamos su apatinėmis baltomis, nes mat sode ir dulka, ir alų laisto... Tai man, kaip savo buduarė!

Niekur girtų, niekur degtinės, niekur trukšmo, šauksmo, keiksmų, piktžodžiavimų ir niekur... driskių. Visi ne tiek išsipuošę, kiek švarūs, tai rodos, kad ir turtingi. Žiūri ir stebiesi, kaip čia žmonės moka jei ne būti, tai bent rodytis turtingais, patenkintais ir ramiais. Ir mums buvo Bremuose ramu ir jauku, apleidėme jį gailėdamies ir nesitikėdami, kad kame kitur ką nors panašu rastume, nors čia nebuvome susipažinę nė su vienu žmogum.

Emigrantai. Bremų prekyboje bene žymiausią vietą užima jūrininkų kompanija „Norddeutscher Lloyd" – Šiaurės Vokiečių Lloydas, įsisteigusi 1857 metais. Šiandieną tos draugijos po viso pasaulio okeanus, marias ir upes plauko apie 430 laivų vertės 192 milijonų. Į vieną Ameriką kompanija perveža ten ir atgal daugiau kaip 300 000 žmonių. Jiems pririnkti kompanija turi daugybę agentų ir kontorų visose šalyse. Vyriausioji vadinasi „Missner ir Ko" čia pat, kur visais reikalais važiavimo ir važmos per okeaną reikia tiesiai kreiptis, aplenkiant kitas kontoras, net ir šalimais Bremų esančią čekų kontorą „Kareš ir Stocki".

Taip jūrininkų kompanijai, taip ir visam miestui daug pelno duoda emigrantai, išeiviai griežtai iš visų Europos šalių: lietuviai, lenkai, rusinai, rusai, slovakai, čekai, madjarai[11], rumunai, turkai, graikai, italai ir daug kitų. Visi jie daugiausia plaukia į Ameriką vokiečių kompanijos garlaiviais iš Bremų ir Amburgo. Mažiau per Amsterdamą ir Roterdamą... Tūkstančiai pačių didžiųjų skurdžių tamsuolių kas savaitė persiverčia per vienus Bremus.

Sunku įsivaizdinti, ko seniau būta prastojoje dalyje miesto, kur lyg pigiau galėjo emigrantai pragyventi, kol pateks į garlaivį. Kokių čia būta organizuotų apgavimų eibių, apiplėšimų per akis, apgaudinėjimų ir nešvarumų. Veik visą tą niekšišką darbą dirbdavę žydai, kurie ir dabar tuo darbu užsiima, nors jų įtaisytų urvų, vyriausybei pradėjus rūpintis emigrantais,

turėjo belikti vos tik kokia dešimtoji dalis. Dar ir dabar matai visą eilę nešvarių traktierių, karčemų, kromų kvailių kvailiausiais antrašais, kokiais tegali pagauti nebent puslaukinius žmones. Ta pati žydelio karčema vienu žygiu vadinasi lietuvių, lenkų, čekų ir rusinų karčema. Antrašai baisūs savo gramatika. Iš tolo matosi, koks ten ketveriopas žmogus tą urvelį valdo žydelio asmenyje. Bet mūsiškiai duodasi viliojami agentams, kurie žvejoja visokių žioplių, atkalbinėdami, kad neitų į Emigrantų Halles, išstatytas „Missner ir Ko", bet eitų į privatinį traktierių.

O tos Hallės tikrai emigrantams gerai daro, nors ir čia ne labdarybė, bet biznis. Čia kiekvienas išeivis už 1 mk, 75 pf, mūsų pinigais už 80 kap. gauna visos dienos išlaikymą: švarų patalą geležinėje lovoje, švariai laikomoje erdvioje vietoje, ir sotų sveiką valgį. 80 kap. nėra maža kaina, bet ir ne per brangu, ypač kad tiek užsimokėjęs daugiau nebepraleisi, ne taip kaip žydo traktieriuj, kur už nakvynę paims markę, bet penkias išvilios kitokiu būdu. Po truputį suka ir „Missner ir Ko". Sakysime, dideliausias mūsų garlaivis būtų galėjęs paimti visus tuo laiku buvusius emigrantus, o paėmė tik dalį. Kitiems liepta laukti keturias dienas kito, mažesnio ir negreito garlaivio, kuriuo važiuojant betgi mokama tiek pat. Už 4 dienas „Missner ir Ko" gaus iš kiekvieno dar po 7 markes (3 r., 22 k.).

Įdomu pamatyti tos Hallės. Jų yra dešimt. Kadangi kiekvienas namas turi aukštai apmūrytą kiemą, tai viskas rodos kaip visas miestelis vienodai pristatytų namų. Vieni jų paskirti Rusijos tautoms, kiti Austrijos, kiti Balkanų. Gyvenimai skyrium vyrams, skyrium moterims. Miegamieji kambariai vėl skyrium, praustuvai skyrium, valgomieji vėl skyrium.

Daug vandens, muilo, praustuvai visai higieniški. Visos Hallės gali priimti kelius tūkstančius žmonių. Yra tokių miegamųjų kambarių, kur stovi po 400 lovų dviem jarusais (aukštais).

Tokią daugybę žmonių reikia ir aprūpinti tinkamai. Tadgi ir virtuvės prietaisai tokio didumo, kokių gal nėra niekas regėjęs. Viskas virtuvėse daroma elektra: ir verdama, ir plaunama, ir bulvės skutama, ir duona raikoma. Viskas didžia, bet

per tat valgymas negi pablogsta. Pietums gauna geros sriubos, mėsos, kitais laikais košės, arbatos, duonos su sviestu. Kaip paprastai tvarka laikoma gera. Gerti atsinešti neleidžiama. Mieste ilgai būti taip pat uždrausta, nes 6 val. vakaro jau uždaroma visi vartai. Tada ir vyriškiai turi atsiskirti nuo moterų, su kuriomis kiaurą dieną galėjo šnekėtis ar šokti po išlietą asfaltu kiemą. Tad Hallių tvarkai nedaug ką tegalima prikišti. Jei kas dar ne visai gerai, tai dažniausia kalti patys išeiviai, ypač paprastu savo nešvarumu.

Radome keletą lietuvių. Kontorose tarnauja du pusinteligenčiu: pp. M. ir S. Virtuvėje radome jauną gražią merginą iš Šiluvos par., nors nenorėjo mums prisipažinti, iš kur esanti. Hallėse radome dar keletą paliktų iš įvairių parapijų.

Hallių gyventojai negudriai pasirodė. Nors vietos valgomuosiuose kambariuose erdvu prie stalų, tačiau visi ankštai susistūmę prie kelių stalų, sunkiai visu kūnu ant jų sudribę ir visomis rankomis atsirėmę, bjaurią taboką dumia, kortuoja ar į tarpą moterų įsimurdę šunta. Veik visi su kepurėmis. Nesimatė nei vieno, kurs būtų turėjęs kokį popiergalį nusitvėręs. Tik pašalėje sudribusi ir bjauriai išsižergusi chorvatė turėjo slaviškai spausdintą maldaknygę, į kurią iš šonų žvairomis žiūrėjo dar trys moteriškos, kone visiškai išvirtusios ant žemės. Aišku, kad nesimeldė, o žiūrėjo į tą punktą, kad nebuvo tuo laiku nieko geresnio žiūrėti. Ir dar vienas vyriškas, atžalniai nuo kitų atsisėdęs pasienyje, sunkiai vedžiojo laiško literas; neskubėjo, turėdamas ištisas keturias dienas nuobodaus laukimo. Kam jisai atsiminė iš vidurio kelionės parašyti? Tėveliams, žmonai, mylimajai? Kas gi žinos. Matei tik sunkią jo mintį ir dar sunkesnį slogutį ant širdies. Gal kokia drama? Jų daug čia yra mačiusios tos Hallės...

Buvome pasauliškai apsitaisę. Prašnekome įeidami pagarbintą ir dar keletą žodžių lietuviškai. Niekas nė balso. Tik kai kurie pasižvairavo, labai nepasitikėdami, kokių plynių čia atsivilko kažkokie „ponai", dar ponų lydimi. Tik paklausus, beg nėra lietuvių, vienas kitas šyptelėjo, sunkiai atsitraukdamas nuo stalo, o pamatę, kad stovime be kepurių, sunkiai ir

nenoromis ėmė siekti ir savųjų. Ir tik sužinoję, kad mes kunigai ir taip pat keliaujame į Ameriką, pradėjo šnekėtis ir pasakotis. Šiuo darbų laiku nedaug lietuvių tevažiuojama iš namų. Keletas liko Bremuose, keletas išplaukė drauge su mumis.

Jei kas imtų spręsti apie visus lietuvius sulig emigrantų, kurie pirmą sykį pasirodo tose Hallėse, tai ne per gerą susidarytų nuomonę apie jų pačių būdą (charakterį) ir papročius. Namie, rodos, tie patys lietuviai esti vikresni ir ne tokiais nieko nereiškiančiais veidais. Apie pačius emigrantus vokiečiai, žinoma, taip ir mano, kad jie vos tik vakar tepradėjo dviem kojom vaikščioti. O lietuviams seniau nei švarios lovos traktieriai nenorėdavę duoti, kad jie gulti einą purvinų čebatų nenusiavę.

Liūdną išeivių, ypač lietuvių, išvaizdą padidina moterų ypatingas rūpesnis apsitaisyti kuo blogiausia. Stebėtina. Kai mūsiškės rengiasi į artimą kelionėlę, tai apsivelka kuo gražiausia, kada gi reikia apvažiuoti pusę pasaulio, tai užsikaria ant savęs kone tuos drabužius, su kuriais bulves namie kasė, o geresnius laiko skrynelėje. Visai klaidingai apsiskaitoma. Kelionėje, girdi, vis tiek ir geras drabužis nueis niekais. Taip. Bet ir suknias, skrynelėje vežamas, nuvažiavusios į Ameriką turės numesti, nes ten kitaip dėvi. Tuo gi tarpu tūkstančius žmonių įtikins, kokie lietuviai driskiai, nusikiaulinę ubagai. O tai juk ne visai tiesa.

Tautinis susipratimas. Geriausia susipratusių išvažiuojama lenkų. Jie, tai vėliau pamatysime, geriausia tautiškai ir Amerikoje laikosi. Jei jis tikras lenkas, ne „tutejszas", visados stačiai, nesvyruodamas atsako: „jestem Polak".

Galicijos rusinai, kuriuos teko užkalbinti, gerai ir net grynai mokėjo lenkiškai, puikiai ištarė žodžius. Bet ir savo vardą „rusnak" ištardavo primygtinai. Iš pradžių aš nesupratau, ką tai reiškia, nes „rusnak" pirmą kartą buvau išgirdęs. Paaiškino vėl primygtinai: „Mes kito tikėjimo neg lenkai"... Galicijoje esama priešingumų net pačioje liaudyje.

Blogiau slovakai. Slovakai tai broliai tų, kurie pas mus „vengrais" eina; seniau monydavo svietą gydymu ir burtais, dabar benešioja galanteriją po dvarus ir klebonijas; rečiau po

pirkias. Jie iš Vengrų karalijos, bet ne vengrai: tikraisiais vengrais vadinasi tenai viešpataujanti madjarų tauta. Kaip daugelis lietuvių lenkais pasekė, taip slovakai savo valdovais madjaraisvengrais. Lietuvoje susitikdamas aš juos dažnai paklausinėju apie jų tautinius dalykus. Ir dažnai pasirodo, kad aš daugiau žinau apie dabartinę slovakų būklę neg jie patys. Aršiausia, kad neveikiai prisiduoda slovakais: vis dedasi vengrais. Tik kai aiškiai pamato, jog tu gerai juos žinai, pasisako slovakais, tiktai gerai išdėjus, kaip neteisingai daro tikrieji vengrai, per nevalią madjarizuodami slovakus, neduodami jiems kultūringai kilti, atsako: „Žinoma, galgonai"... Bet kiek patylėję prideda: „Ale ir mūsiškiai galgonai". Taip maždaug vienodai man Lietuvoje atsakė du.

Štai drauge antrąja klase plaukia žema, greita ir gana daili moteriškėlė su dviem dukterikėm. Veidai ir apdarai reiškia jas esant pietų krašto žmones. Per trumpi, tik iki blauzdų, užtat labai papūsti juodi sijonai, varsotos skaisčios liemenės, skarelės į užpakalį sumegztos. Laikosi per drąsiai ir gana nevalyvai. Matyt, patinka, kad už vyro ar kito kieno artimo pinigus gali padoriai, „su ponais" važiuoti.

– Kas esi? – klausiu slaviškai.

– Madjarė, madjarė, – atsako.

– Madjarai slaviškai nemoka, o tamsta man atsakai. Tai kokia gi tamsta madjarė, kad esi greičiau slovačka?

– Ano taip, taip! Bet slovačka – tai galganka, o madjarka – ne!

Nustebau, matydamas linksmą jos atvirumą. Tariaus, kad ji su manimi juokauja. Tad tuo pat balsu, kaip ir ji, primygtinai užgyniau:

– Ne, madjarka galganka.

– Ne, slovačka galganka! – jau rimtai atkirto.

Abudu dirbtinai prasijuokėva, bet linksma man nebuvo. Krito šešėlis madjarų priespaudos, kurie jei ne visai panaikino nelaimingų slovakų tautinį susipratimą, tai bent žymiai sudraikė.

Dar grįžtant teko pažinti vienas mokytojas slovakas, kurs per kelias dienas vis dėjosi madjaru. Tik baigiant važiuoti į

Prancūziją, prisipažino esąs slovakas ir tai, kai aš jį sugavau tikėjimo dalyke. Liūdna. Jis pats neliūsta. Sako, madjarai geri esą: štai mokytojų algas sulyginę... Savo kailis. Ir tai žmogus, kurs turįs du sūnu gimnazijos mokytoju!...

BREMERHAVEN. IŠVAŽIAVIMAS

Jūrininkų kompanija „Norddeutscher Lloyd" bene bus tiktai visų Bremų širdis, bent gyviausioji miesto gyvybės arterija. Minėjome jos raštinių rūmą, kokį vargu bau turi ir princai. Nesvarbu, kiek šisai rūmas atsiėjo milijonų: milijonų ir daugiau išpilama statant rūmai. Svarbu, kad už tuos milijonus pastatyta ir dailės dalykas, ir istorijos paminklas. Vienoje vietoje sutraukta visi senovės Bremų stiliaus pavyzdžiai, tiktai naujai supinta. Nežinodamas, kas tai yra, ką reiškia tasai Lloydas, jau tik jo būklę regėdamas, imi spėti: jei tokia kepurė, tai koks gi bėra patsai Jurgis? Galingo esama to Jurgio – Lloydo!

Jis savo klientams turi ne tik viršiau aprašytas milžiniškas nakvynes, bet savo vagzolą, savo ypatingus traukinius visų trijų klasių. Ligi tik praleido tave gydytojai, išvartalioję tau akis ir visus be išimties trečiosios klasės pasažirus, kuriuos visus be išimties vadina – emigrantais, nors tenai visai kitu tikslu važiuotumei, įčiepijo; ligi tik įrašė tave važiuotoju, – jau visą tave paima į savo globą kompanija. Jos mašinos dykai nuveža tave 64 varstus į Bremerhaven – Bremų uostą: kompanija sudoroja tavo bagažą, sunumeruoja daiktus, sudėsto, o tu tik eik nosies tiesumu į garlaivį, atsisveikindamas su lydinčiais, – viską rasi savo kabinoje (kambarėlyje).

Iš Bremų į Bremerhaven visą laiką keliavome kuo blogiausiu ūpu. Ėmė tikra, žema baimė okeano, kuriuo nebuvome dar plaukę. Visą savaitę išbūti Neptūno valdžioje, dieną naktį laukti jo malonės ar nemalonės, – dalykas ne iš gerųjų eilės. Kas gi geistų tekti jūros šunims ar akuloms pusryčiams ar pietums?

Kiek aprimome, išvydę tą „Karaliūnaičią Ceciliją" – „Kronprinzessin Cecilie", – kuriai pavedame savo gyvybę. „Kar. Cecilija" praminta Vokiečių įpėdinio žmonos garbei. Tai naujausias

ir mylimasai „Lloydo" garlaivis. Ant vandenų jis tepaleistas 1906 m. gruodžio 1 d. Štetine, kur jį padirbo „Vulkano" verftis. Tai vienas iš didžiausių ir greičiausių pasaulio pašto garlaivių. Okeano garlaiviai kiek tiek didesni už plaukiojančius Nemunu „Perkūną" ar „Birutę". „Kr. Cecilie" turi 706 pėdas ilgumo, 72 p. platumo ir vandenin įsismeigus per 44 pėdas. Pakelia 20 000 tonų. Tona = 56 pūdams; taigi pakelia milijoną šimtą ir dvylika tūkstančių pūdų. Tam garlaiviukui aptarnauti reikia 681 žmogaus. Pasažirų gali paimti: į pirmąją klasę 770, į antrąją – 250 ir į trečiąją – 800, iš viso apie 2750 žmonių. Taigi šisai garlaivėlis vienu žygiu galėtų išvežti visą mano Laižuvos parapiją griežtai su visais jų turtais. Tokiai sunkybei injudinti reikia 45 000 arklių jėgų, kurias padaro dideliausios keturios mašinos, sukančios du sraigtu. Mašinoms sukti reikia po 60 kubikų (tam tikrų vagonų) anglių kas dieną. Užtat pabėga vandeniu gerųjų mūsų pasažirų traukinių greitumu, po 960 varstų per parą, jei jūra rami, jei neatsitinka audrų. Kiekgi tad vieno kuro ir vandens turi toks milžinas pasiimti, kad galėtų nesustodamas prabėgti iš Bremeno į New Yorką 6534 kilometrus (varstus), į Baltimorę 7115 km arba į Galvestoną 10 021 kilometrą?!

Nors tad jau drąsiau įlipome į tą milžiną, vis dėlto buvo nejauku ir graudu. 12 valanda, vidudienis birželio 28 d. 1911 m. Saulė skaisčiai šviečia ir karštai svilina. Vėjelio jokio. Mūsų milžiną visą valandą, baisiai pukšėdamas, traukia iš siauro uosto mažutis garlaiviukas. Net juokai ima, pasižiūrėjus ir palyginus vežantį ir vežamąjį. Ir norėtum tikėti, kad tai tik kelių valandų ekskursija, vienas iš tų spacierių, kuriuos atlieka vasaros laiku svečiai nuo Rygos pajūrio. Bet ta muzika, tie maršai, kuriuos garlaivio kapelija rūpinasi kuo labiausia išpūsti, vis dėlto rodosi „marche funébre" – laidotuvių maršas. Bet ir ta minia, kuri ypatingais traukiniais atbėgo išplaukiančių palydėti, lydinčių ir išvažiuojančių atsisveikinimo ašaros, balsūs šauksmai: „Sudiev!", mojavimai rankom, parasoliais, lazdomis, vėliavėlėmis, – viskas sakyte sako, jog tai ne tiek spacieris, kiek – laidotuvės dveito tūkstančių žmonių, dievai žino, kaip vienu žygiu sutropusių įsileisti į jūrą...

Bet štai galų gale milžiną ištraukė iš uosto. Krūptelėjo visas, pajutęs pasisukusias mašinas. Krantas ir visi lydintieji ėmė veikiai nykti iš akių, jau vos vos bemarguliuoja minia. Jos ergelį ir šauksmą pakeičia kita minia, oro publika, apnikusi visą mūsų garlaivį. Tai šimtai didelių žuvėdrų.

Stoviu ant pat galo garlaivio, jau visai ant vandens, tik labai aukštai nuo jo. Jūra rami, jokių vilnių. Garlaivis eina lygiai lygiai, tik jauti iš kažin kokios gilumos dunksėjimą ir truksėjimą, lyg kokie vulkaniškieji viekai veikia, kala iš apačios, neramina laivą, ir jis nervingai krūpčioja, truksi ir pasispardydamas po penkias šešias lietuviškas mylias per valandą krenta ir krenta vandenų bedugnėn-gilumon. Štai jau ir nieko nebesimato, tik didelis, didelis skritulys vienodai žalio vandens. Ir vėl baimė ir nerimas apima. Staiga pajunti, koks tu dabar būtumei beviekis, jei staigiai tos laivo lubos, ant kurių stovi, persiskirtų sulūžusios. Į ką tad ištiestumei rankas į oro erdvę sušukdamas: „Gelbėkite!"? Nieko niekur... Vanduo, oras.

Vienat vienos žuvėdros beįvairina reginį. Ir visa viltis kreipiasi į tuos elegantus, baltai mėlynus, didelius paukštelius. Rodos, skęsdamas kaip griebtumeis kokios plūdurojančios lentelės, taip paskutinį kartą žvilgterėtumei, paskutinį sudiev tartumei jiems, nes jie vieni tave telydi į tą šaltą grabą, savo liūdnu čirškimu jie vieni tegieda tau requiem, ilgų sparnų plevėsavimu, it gamtos bažnyčios vėliavomis, tesako tau sudiev ant amžių. A. a. Čiurlionies tema...

Praslinko diena, slinko antra. Buvome sveiki, sirgome jūros liga. Vis aš nesitraukiau nuo tų būrių paukščių. Aš juos pamėgau, jie man darėsi artimi, kone giminės.

Man tiko visas žuvėdrų kūnelis, toks panašus į mūsų mergaičių dirbamus ir saklyčiose kabinėjamus.

Žiūrėk, kaip jos nėmaž nejudėdamos kabo ore ant tavo galvos. Jos skrenda, nes tavo mašina šliaužia kone 40 varstų per adyną, o paukštis vis ant galvos. Nejudėdamas pasiduoda šonu į dešinę, tai į kairę, tai visai atsilieka. Jo tiesiai žemyn užlaužtas snapelis, jo galingi ilgi sparnai tiesiu kampu perpus

nulaužti, – viskas, ir judėjimas, ir lytis, tokie nepaprasti, tokie, rodos, dirbtiniai, tokie mūsų saklyčių!...

Žiūrėk, ji staigiai krito į vilnį. Tau rodos, it sunkus akmuo pasiners, ištėkšdama vandenį. O ji, it mechaninins kūjas, krito sunkiai, bet vos palytėjusi paviršį, vėl it šmėkla pakilo aukštyn.

Pamilau tave, žuvėdra, už tavo gyvybės galybę, už tavo nuvaldymą nepaprastų savo viekų. Už kelių šimtų varstų tu mus apleidei. Gailėjaus. Tariaus, ir tu nebeįveikianti tuštaus tolumo. Bet, grįždamas rudenį, ir vėl mačiau tave nebe už kelių šimtų, tik už pusantro tūkstančio varstų nuo krašto. Tu įveiki jūrą ir audrą. Tu nežinai baimės, nežinai ribų savo valiai, nežinai kliūčių savo neramiai dvasiai lėkti, galvą apsukus, tu visur jautiesi vienodai. Tu turėtumei būti pilnos laisvės simbolas.

Tebesu tavęs pasiilgęs.

KELIONĖ OKEANU

Išvažiavę iš Bremų 12 val. dienos birželio 28 d. s. k., po keletą valandų sutrukę Southampton Anglijoje ir Cherbourge Prancijoje, New Yorko uostą pasiekėme anksti rytą liepos 5 d. Kelionėje tad prabuvome septynias paras be kokių penkių valandų. Kol buvome Europos jūrėse, kol apsukome krantus Belgijos, Olandijos, Anglijos, vis dar rodės namie tebesame, nors tų krantų nei iš tolo nesimatė. Bet 5 val. vakaro birželio 29 d. apleidome paskutinę Europos stotį – Cherbourgą ir atsidūrėme tikrajame okeane. Tą dieną prašliaužėme 393 jūros mylias, antrądien 586, trečiądien 585, ketvirtądien 590, penktądien 593 ir šeštądien 390. Iš viso okeanu 3167 jūros mylias arba 5810 kilometrų*. Neskaitant Lamanšo.

Ką veikti visą savaitę esant ant vandenų? Garlaiviu važiuoti nėra nuobodu. Visų pirma pasidaro daug pažinčių. Su mumis drauge važiavo dar trys kunigai: du lenku grįžo iš Poznaniaus, aplankę saviškius, vienas airišis, tik ką įsišventinęs, grįžo iš

* Jūros mylia = 1,852 kilometro; angliškoji mylia = 1, 609 kilometro.

Louvaino universiteto; be to, važiavo keli lenkai iš Galicijos ir Poznaniaus, keturi rusai iš vasarių (jų tarpe du gydytoju važiavo pasižiūrėti Amerikos medicinos gudrybių) ir vienas lietuvis iš Pernaravos parapijos, jaunas, turtingas vyrukas L. važiavo, guzo svetimame krašte ieškodamas. Visi buvome kitokios rūšies žmonės.

Pilvotas, nors dar jaunas, galicijietis lenkas daug gyrėsi, dar daugiau ėdė ir dar daugiau gėrė alaus ir konjako, ne tiktai prie stalo ir bufeto, bet ir iš kišenės išsitraukdamas plokštinę. Lenkas kunigas B. jau vienuoliktąjį kartą plaukiąs per okeaną. Kun. Kruška, šv. Adalberto klebonas Milvaukėje, jėzavitų augintinis, b. neramių laikraščių redaktorius, visus metus prabuvęs Ryme, besirūpindamas lenko vyskupo į Ameriką, paskui atstumtas nuo raštinio darbo. Rusų ekspedicijos viršininkas, surusėjęs žydas F., kalbąs vokiškai ir angliškai, labai įdomus ir simpatingas žmogus. Jo draugas surusėjęs armėnas balta rusų valdininkų kepure darė nekokį įspūdį, labai primygtinai visiems užkalbinantiems atsakinėdamas – nein, rodos, vienatinį žinomą vokišką žodį. Trečias jų draugas, jaunas gražus žmogus, rodės, lyg iš tyrų pagautas laukinėlis. Jaunas lenkas gydytojas, vežęs sūnų pasižiūrėti „ojczyznos"[12], vien svajojo, kaip vaikus patriotais išauginti. Ir t. t., ir t. t. Galėjai pasirinkti rimtos ar linksmos kalbos.

Be to, daug laiko užima valgymas. Garlaivyje, žinoma, antroje ir pirmoje klasėje, pasažirai šeriama it norint paskui iš jų taukus čirškinti. 7 valandą ryto kornetas gražiai pagroja aušrinę – keltis. Eini į šaltą ar šiltą jūros vandens tynę (vonią), apsigerbi, ir jau varpelis vadina pusryčiauti. Patiekiama kokia dešimtis valgių, kas kam patinka. Kava gana menka su kondensuotu pienu, greičiau panašiu į kanapių, ne į karvės pieną. Arbata dar menkesnė, nes „šiaudinė" ir katile virta. Gali gauti ir vaisių. Kiek palaukus nešioja buljoną su užkandžiais. 12 val. pietūs vėl iš daugybės valgių. Apie 3 val. kava ar arbata su sausainiais. 6 val. vakarienė, kaip ir pusryčiai. Iš pradžių negali visi atsivalgyti. Paskui, pradėjus sirgti jūros liga, veik visi liaujas.

Garlaivio kapelija pusdienyje koncertuoja ant lubų, 6 val. pirmai klasei, nes čia tada didžponiai pietus valgo, o 9–10 valandą – antrai klasei valgomame kambaryje.

Okeano garlaivį kelionėje gali palyginti prie nemažo labai kultūringo miesčiuko, kurs turi viso, ko tiktai inteligentiškas žmogus gali reikalauti per savaitę.

Taigi yra salės pypkininkams, kortininkams ir alininkams; salės rašyti ir skaityti, knygynas ir spaustuvė, kuri kas dieną atmuša laikraštį. „Norddeutscher Lloyd" išleidžia „Ocean Zeitung". An Bord d. Kronprinzessin Cecile. Atlantischer Ocean. V. Jahrgang[13]. Turinys: apysakėlės, lengvi mokslo pašnekesiai, kelionių aprašymai, juokai, mįslės, smulkmenos, Markonio telegramos, kelionės dieninis, eilės ir begalės apskelbimų.

Garlaivis turi bevielį Markonio telegrafą, kuriuo ateina didžiosios naujienos iš stočių iš už 1100 mylių. Trečią dieną iš sausžemio stočių nebegalima gauti telegramų. Tad ieškoma, bene pasitaikys kiti garlaiviai, turį Markonio[14] prietaisą tose ribose (1100 mylių). Kuriądien daugiau garlaivių plaukia, tądien ir naujienų daugiau atmušama ne tiktai laikraštyje, bet ir skyrium ir iškabinėjama ant sienų dviem kalbom: vokiškai ir angliškai. „Ocean Zeitung" išeina angliškai ir vokiškai visai kitokiais tekstais. Bevieliame telegrafe darbuojasi trys telegrafistai.

Čia pat turime paštą, vadinamą Deutsch-Amerikanisches See-Postamt[15], kur dirba bent 10 valdininkų, neskaitant matrosų, kurie įkrauna ir iškrauna. Cherbourge mums atvežė paštą su dideliu garlaiviu, turinčiu po dvi palubes, pilnas prikrautas maišų su siuntiniais į visą pasaulį.

Be visa to, garlaivyje yra fotografas, du gydytoju, dentistas, visokių informacijų biurai, kontorai, knygnešys, skalbykla ir taip be galo.

Gyvena pasažirai, tikriau, tiktai miega, vadinamosiose kabinose, mažuose kambarėliuose dviem ir keturiems. Be lovų, kiekvienoje kabinoje yra šėpelės, praustuvės ir visi reikalingi indai: ir atsigerti, ir nusivemti, t. ir t.

Kad ne toji prakeiktoji jūros liga, kuria būtinai turi persirgti, tai nors visus metus plaukiok ir penėkis; na, ir kad ne nuolatinė

baimė, jog štai štai giedra ir ramybė pavirs ūžiančia audra, ir vienas Dievas tada težinos, kas laukia tavęs ir tavo laivo. Kaip dabar man suprantama, kodėl katalikų Bažnyčia ypatingai meldžiasi už esančius ant vandenų! Labiau apleistų, be pagalbos keliauninkų kitur nerasi.

Ir dar vienas keblumas daro nemalonią ilgą kelionę vandeniu, tai nemokėjimas gerai angliškai arba nors vokiškai. Su šiom dviem kalbom esama galima apvažiuoti griežtai visas pasaulis; be tų kalbų – labai netoli. Kas iš mūsų jaunuomenės nenori gražiai pramokti bent vokiškai, tegu bent nosį iškiša kada iš savo valstybės sienų. Tada sugrįžęs kals dieną ir naktį: taip nejauku be tos kalbos. O ką žinosi, broluži ar sesele, kur tave ryt poryt nublokš likimas šiais sumišimo laikais? Daug svieto apvažiavę, daug žmonių matę, tik kur ne kur esame girdėję kitas kalbas: visur tegirdėjome anglišką arba vokišką. Ir negalėjome išskirti, ar vis tai anglai, gerai moką vokiškai, ar vokiečiai, gerai pramokę angliškai. Greičiau šie pastarieji, kaip pasergėjome Amerikoje.

Nabagės prancūzų kalbos visai nustota rolės tarptautinės kalbos, kaip dar prieš 1871 metus buvo. Kaip pačius prancūzus vokiečiai ir anglai baigia ištremti iš visų pasaulio rinkų, taip ir jų kalbą. Su prancūzų kalba dabar drąsiai bekeliausi vien į Šveicariją ir kiek tiek į Italiją. Daugiau – nebent dar į Palestiną.

Labai buvo įdomu, kaip mes sutiksime sekmadienį (liepos 3/16). Kalbų ir tikėjimų toks sumišimas, kad sunku kuriuos bent patenkinti. Šiuo sykiu bent katalikai buvo pilnai aprūpinti. Minėtojo lenko kunigo Kruškos turėta vežiojamasai altorėlis su visais reikalingais prietaisais ir rūbais. Visa tai susideda į nedidelę skrynutę. Pasišnekėjęs su laivo kapitonu, padarė taip, kad antrai klasei anksti rytą (6 val.) bus mišios atlaikytos vadinamame moterų salone, o dešimtą valandą trečiajai klasei, arba „emigrantams".

Pirmąsias mišias atlaikė kunigas airišis, patarnaujant kunigui Kruškai. Ir nors tai buvo per ankstyvas laikas, prisirinko žmonių pilna salė. Visi jie labai gražiai meldėsi, nes kaip vokiečiai ir airišiai katalikai kitų tokių niekur nerasi.

10 valandą būtų dar daugiau žmonių susirinkę. Bet vokiečių „Lloydas" tam tikrų salių savo garlaiviuose neturi. Reikėjo nusileisti į pat laivo dugną, kur gulimieji emigrantų kambariai. Iš didžiojo išnešus baldus, gavome erdvią salę kone pačiame vandenyje, baisiai panašią į pirmykščių krikščionių katakumbą. Iš visų klonių ėmė rinktis žmonės į tą urvą, vadinamą Zwischendeck (tarplubis). Bet tuojau radosi ir kliūčių. Sulig kažin kokių Amerikos įstatymų, priverstinų visiems, vežantiems emigrantus į Ameriką, su jais negali maišytis kitų klasių pasažirai. Tad ir dabar kapitonas teįleido į trečiąją klasę kunigus ir kas pasiskubino anksčiau, kitus gi sulaikė. Nieko negelbėjo nei interpeliacija labai aukštų airišių, kurie, kaip visi Amerikoje žino, yra uoliausi pasaulyje šv. mišių klausytojai. Girtas neprasiblaivęs, neišsimiegojęs šoks iš lovos 5 valandą ryto, bet tik mišių neapleidus. Kartais net juokų iš to esą.

Didelis kambarys grūste prisigrūdo stačių žmonelių visokių visokiausių tautų. Jų tarpe ir keletas lietuvių nuo Panevėžio ir Kupiškio. Mišias laikė kun. Kruška. Patarnavome aš ir kun. airišis. Per mišias celebransas paskaitė lekcijas ir evangelijas ir trumpą jų paaiškinimą pasakė trimis kalbomis: lenkiškai, vokiškai ir angliškai. Pasitaikė evangelija apie stebuklingą pasotinimą tūkstantinės minios. Pamokslininkas gražiai pritaikino Dievo Apvaizdą prie dabartinio mūsų padėjimo ir užgavo jautriąją klausytojų stygą. Šita raiba minia chorvatų, madjarų, slovakų, slovėnų, čekų, lenkų, rusinų, vokiečių, airišių, it gyva vandenyje palaidota, vienodai pajuto svarbumą Dievo Apvaizdos, vienodai giliai atsiduso.

Anglikonams išmintingą pamokslą apie tą patį pirmos klasės salėje pasakė ir keletą himnų pagiedojo prie fisharmonijos kažin koks gražus, žilas senelis baltu kaklaraiščiu. Klausytojai labai rimtai išklausę, rimtai ir išsiskirstė.

Nedaug tebuvo tokių, kurie niekur nėję pašaliais sau šaipėsi ar ant lubų tysojo.

Šiaip jau sekmadienį tepriminė labiau išsipuošę pasažirai, ir rytą kėlė keliauninkus ne kornetas paprasta aušrine, bet visa kapelija kažin kokiuo himnu.

Kadangi tai buvo vos tik pradžia liepos, tai juokaudami buvome susitarę eiti į kokią pamiškę, į „žaliumus": apsukti visus laivo kaminus ir jų ūksmėje pasilsėti. Bet diena pasitaikė ūkanota, saulės nebuvo, nors oras ramesnis neg kitomis dienomis. Storas gi galicijietis ėmė skųstis, kad šią naktį mašina ypatingai suplakusi jam pilvą; pagriebęs pilvą rankom ir norėjęs prituręti – nemačiję, tad turėjęs apsiversti kniūpsčias ir visai prispausti kaip maišą. Mačiję. Vis dėlto naktis buvusi netikusi. Taip mūsų ekskursija į „žaliumus" kaminus ir iširo.

Dievas palaimino mūsų kelionę neapsakomai gražia vidurvasario giedra. Saulė kone visą laiką skaisčiai švietė, jūra lengvai tejudėjo. Buvo vienas toks vakaras, kad visas okeanas nurimo ir pasidarė lygus it stiklas. Tokio reginio nebuvę matę nė tie, kurie po keliolika kartų esą per Atlantiką perplaukę. Saulėlydis per akimirksnį auksino šitą zerkolinį paviršį. Kur ne kur būriai delfinų, šokinėdami per vilneles, įvairino reginį. Šiaip jau viskas praslinko vienodai.

Beliko stebėtis, kokiuo bepadaro žalią jūros vandenį, suplakdami jį dviem milžiniškais sraigtais. Paskui laivą tęsėsi ilgas ilgas, net jo galo nesimatė, baltai putotas vieškelis. Laivas, perskrosdamas jūrą, rodos, liko amžinai nebeišdildomą žymę. Apgaulinga: po valandos turės išnykti, kaipo mūsų visų atminimas pereitame gyvenime...

Pašaliais žalias vanduo, suplaktas su putomis, daro tokias varsas, jašmos pavidalu supintas, kokias randame vien pas Čiurlionį. Jo fantazija rodės neįtikėtina. Bet gamtos perviršijama visokia keisčiausia fantazija, o gamtos dar niekas neperviršijo.

Taip slinko dienos iki paskutinio vakaro. Kada reikėjo laivui artintis prie didžiausio pasaulyje uosto, kur plaukioja tūkstančiai laivų, po kuo aiškiausios giedros staiga ištiko tirščiausia migla. Laivas sustabdė savo bėgį, bepaleisdamas dvi mašinas; kas minutė baubė savo storu balsu. Ir taip darėsi nyku ir baisu, kad nors neik gulti. Miegas ir nuovargis tačiau įveikė ir, anksti rytą pakilę, jau atsiradome bestovį arti New Yorko uosto.

VI.29 rytą buvome atsiradę kažin kokiuose siauruose vandenyse. Iš abiejų pusių matėsi gražūs atkalniai su gražiais miestais ar miesteliais, kurie ėjo pakraščiais kone nepertraukiama eilia. Dešinėj, plaukiant iš šiaurės, būtų Anglija, kairėj – Prancūzija, bet tokių siaurumų tarp tų dviejų valstybių nėra. Be to, apsidairę pasergėjome, kad plaukiame iš vasarių. Visa valanda stebėjimos ir teiravimosi, kol kažin kas paaiškino, jog tai ta pati Anglija iš abiejų pusių, o siauruma – tai tik viena iš daugelio atsejų, kurios giliai į Angliją yra įsigraužusios. Važiuojame į pirmąją mūsų stotį Southampton (skaityk – Sauthempton).

Didelis uostas, daugiausia, rodos, pirklybos. Puiki atseja pasibaigia neapsakomai nebešvariais vandenimis. Tai laivų sustojimo vieta. Niekas taip neužbjaurioja vietos, kaip dideli garlaiviai, išmesdami visokias nešvarybes ir aliejus. Visas vanduo kaip taukais ar degutu apsinešęs. Daugybė plūdurojančių visokių šiukšlių. O laivui sraigtą sukant, iš dugno pakyla toksai šarmas, kad nė žiūrėti nebegali. Čia ir žuvys kitokios vysta: menkės, unguriai ir dar kažin kokie šliužai driežlų veislės.

Southampton bjaurus uostamiestis. Nieko įdomaus. Čia turėjome palaukti greitojo traukinio iš Londono. Buvo dveitas treitas valandų laiko. Kad negaišus, garlaivis pareikalavo dešimties vagonų anglių, kurių norėjo pasiimti į savo aruodus.

Anglis atlydėjo darbininkai. Vieni ėmė lipti į garlaivį, ne laiptais, bet virvelinėmis kopėčiomis. Bjaurus reginys. Taip kaip nuo antrojo trečiojo aukšto nuleidžia siauras virvelines mediniais spyriais kopėčėles. Aukšty esąs žmogus kopėčias sūpuoja, kol žemy pagauna nuleistą galą. Pagavo. Vienas laiko ištempęs, kitas visu kūnu gula ant kopėčių ir tuojau pasileidžia į orą. Gerą valandą taip supasi ant vandens, kol kiek tiek sustabdo siūbavimą. Tada greit it beždžionė kopia aukštyn, nusitveria atviro langelio ir it kirminas įsitraukia.

Kad tai darytų jauni, išsigimnastikavę vaikinai, stebėtumeis jų vikrumu ir džiaugtumeis reginiu. Bet čia susirinko suaugę

vyrai, kiti visai žili. Ir paima tave šiurpas, pamačius, kaip ant virvelių kabo it tavo tėvas žilas senelis ir siekia lango. Nutvers, užteks rankų raumenų, įlips, neužteks – kris nuo keliolikos sieksnių tiesiai į tą bjaurią uosto juką. Ten jam ir galas.

O darbe! Kokio tavo sunkaus esama!

Kelionė žmones mokinanti. Be kita ko, aš šioje kelionėje pramokau vertinti kūniškąjį darbą. Iki šiol tikrai sunkaus kūniškojo darbo aš ne tiktai nesu dirbęs, bet nė nematęs. Kas tie mūsų laukų darbai, palyginus su uostų ir kasyklų darbais! Tai vieni žaidimai, kad ir rugiapjūty ar šienapjūty.

Southampton aš pamačiau, kaip anglis iš vagonų pila. Pamačiau, nustėrau ir, to darbo užkerėtas, anglių dulkėse prastovėjau ištisas dvi valandas.

Stovi eilė vagonų anglių.

Viršun kyla debesys anglių suodžių.

Tam tikrais storais marškiniais ant viršutinių rūbų apsitempę, odos kapišonu, per visą nugarą nusileidžiančiu, užsidėję, vikriai, it sviedinį mušdami, kruta darbininkai.

Vieni, karuose stovėdami, kabina anglis ir pila į aukštas pintines su storais ilgais saitais. Kiti griebia jas viena ranka už krašto, antra už vidurio saito. Pasvyrę valandą ir užsivertę pintinę ant sprando, tuo impetu bėga per platformą ir staigiai verčia per galvą į tam tikrą špižinį lovį, kuriuo angliai nušliaužia į pat laivo dugną.

Kiek tokia didelė akmenų pintinė sveria? Nežinau. Bet matydamas, kaip sunkiai ji paimama ir nešama, kaip parausta veidas ir akys į tą darbą įpratusių raumeningų vyrų, spėju, kad ne mažiau penkių šešių pūdų.

Ir taip darbininkai su penkiais pūdais bėga, sverdamies priekin, kad jų neatloštų, ir vėl bėga su tuščia pintine griebtų antrosios.

Ir taip ištisą ilgą valandą, dar ilgesnę antrą, trečią, ketvirtą... Pertrauka. Ir vėl keturias valandas. Tai aštuonių valandų darbas. O jei dešimties, dvylikos?

Užkerėjo mane tie anglianešiai. Visi senyvi, ne mažiau 50 metų. Vienas plačiaburnis, kurio veidą tarpi barzda dar pla-

tesnį darė, buvo žilas, mažiausia 60 metų. Kitas skustas, liesas, visiškai baltas, rodės visų 70 metų.

Bet visi lygiai dirba, nes lygų ims užmokesnį. Griebia naštą, parausta veidas, išspanga akys, ištyška seilės... Neša, įnirtęs meta, it supykęs, it naikindamas tą savo vargintoją naštą. Šiurkštus žodis lydi nuo galvos griūvančius akmenis. Atsipūsdamas taip pat šiurkščiai šaukia į draugus, dirbančius prie kito vagono. Tan balsan laukiniu klyksmu atsiliepia kiti. Nebaigęs klausyti atsako, šaukia pirmasis dar sykį; jam nebaigus, jau ateina toks pat garsas iš ten. Rodos, griebę anglinių uolų gabalus, kibs į kits kitą darbo titanai ir ims kits kitam galvas skaldytis.

Bet ne. Orą suvirpino iš galingų, nors suvargusių krūtinių juokas, kuriuo nebent miško dievaičiai tesikvatoja. Tai juokų būta, o ne pykos, ne ginčų...

Ir ėmė šiurpas, kas būtų, jei šitie darbuose sustorėjusia žieve žmonės įpyktų ant ko nors; ne vienas, ne du, ne dvidešimt, bet visas luomas... Kas tiek būtų ištyręs minios psichologiją, kad galėtų tą darbininkų minią pavaldyti? Šita darbų įvarginta minia – tai dinamito sankrova. Padegti lengva. Tik kokia galybė gali sulaikyti eksplioziją?

Šita sunkaus gyvenimo įtūžinta minia juk užvydi ir tam vaikinui, kurs čia su laibučiuku alavėliu vien stato kryželius po kiekvieno sudūzgimo akmenų – skaito pintines, ir tiems, kurie tais angliais komforte, be suodžių bėgs lygu sausu keliu už jūrių marių – mums, pasažirams, ir tiems, kurie liuksusinius laivus milijonais rublių padirbdino, idant vėl milijonus galėtų per juos rinktis, o tik suodžių trupiniai tekrenta ant juodadarbių, ir tiems, kurie, valdžią turėdami, nepasirūpina priverstinai bent kiek daugiau palyginti „luxus et labor".

Bet kas būtų, kurs sugebėtų tuščia gražbylyba suvaryti atgal į senąją vagą įsisvyravusį užvydą ir savavališką mėginimą teises lyginti?

Kas?

Kaip tai suprantama darbininko psichika stovint arti jo darbo! Ir kokia nesąmonė, apsileidimas ar beširdystė yra

nesirūpinant palengvinimu, leidžiant kondensuotis viename luome griaunamai pajėgai!

Stovėjau dvi valandi suodžių dulkių debesyse. Žiūrėjau neatsitraukdamas į darbininkų veidus ir jaučiau jaučiau, koks tu, darbe, esi sunkus ir baisus!...

Dveitą valandų pavažiavus, antra mūsų stotis – Cherbourg Prancūzijoje.

Elegantiškas uostas, maloniausias jūros gabalas, didelis, didele, fantastiška, neva tai tvirtapilės siena nuo jūros užstotas. Neregėto greitumo motorinės laivelės (sako, prabėgančios po 200 kilometrų per valandą) purkščioja po tą platų uostą. Tai jo policija tvarką tarp garlaivių daro, vietas rodo, formalumus atlieka.

Laivų nedaug. Mūsų gražuolė „Karaliūnaičia" ir dar gražesnis, pirmutinis pasaulyje garlaivis savo didumu – „Olympic", kurį vėliau kariškasis laivas pradūrė. Toliau turkų mažas kariškas laivelis, keletas prancūzų kariškų milžinų. Pirklių laivų nesimato. Miestas matyt iš tolo, menkas, neturtingas, nors taip gražiame padėjime, kaip patsai Neapolis. Tai ne anglų, ne vokiečių uostai, kur darbai it ugnyje verda, o turtai it upėmis liejasi. Prancūzija leidžiasi žemyn ir turės atsilikti nuo savo kaimynų.

Publika, išvydusi neregėtai suktą parašą ant turkų laivo vėliavos, ėmė šaukti, kieno tai būtų.

– Žydų... – pasigirdo iš kažin kur, ir visi prapliupo juoku.

„Žydų kariškasis laivas" – tos temos užteko gerai valandai pigiai juokus krėsti ir šaipytis. Anglai žydų nekenčia ir taip pat mėgsta paniekinti, kaip ir Rusijoje. Amerikoje – ne.

NEW YORK–CHICAGO

Kad būtume jau žinoję aną baisiąją istoriją, kaip nuskendo didžiausias pasaulio garlaivis „Titanic", būtume tą liepos mėnesio 4 d. naktį gerokai prisibailėję. Ant žemės niekados neesti tokių tirštų rūkų, tokio tamsumo, kaip ant vandenų giedruoju

laiku. Gulti buvome sugulę, bet per visą naktį buvome nei bluosto nesudėję. Gera tai gera važiuoti vandeniu ramiu oru: geri jį, kaip kokį gydantį kumysą, stiprinies, grūdais. Vis dėlto ta prakeiktoji jūrligė ir šiurpas, kurs nejučiomis nukrečia, apsidairius aplinkui į bekraščius tyvuliuojančius vandenis, per visą laiką laiko dirgsnius įtemptus ir paerzintus. Lyg sūpoklėse, krintant žemyn iš pat šelmenio, kai tave du stipru vyru iš šalių ten užleidžia. Ligi tad „Karaliūnaičia Cecilija" stabtelėjo, dar kur kas prieš saulei užtekant, visi keliauninkai, nelaukdami triūbelės pagrojant aušrinę, jau buvo gyvi. Iš visų gilumų (namų gyventojai pasakytų: iš visų aukštų, etažų), kaip kokie vabalai, išlindo visi pasažirai. Kiek jų čia būta! Mūsų per visą laiką nė dešimtosios dalies jų nematyta. Daugybė moterų, daugybė vaikų. Visų jų lindėta savo kabinose ir kaip tik įmanant suktas, kad tik nesusirgus arba nors lengviau sirgus. Numetę prastesnius kelionės drabužius, dabar pasirėdė kas ką tik gražesnio turėjo. It šventės sulaukę, į bažnyčią rengdamies. Visos garlaivio palubės pilnos, prie tvorelės negali su binokliais prisimušti. Gi ko taip visi stebisi? Daugumas juk nebe pirmą sykį atvyksta į Naujorką. Tačiau žiūri, sveikina toli toli padangėje dūlintį milžiną miestą, rodo tai vieną, tai kitą rūmą, ypač gi – milžiną laisvės stovylą, iš pat vandenio išlindusią. Žiūri smarkiai paintriguoti, kaip laivo kapitonas iš kažin kokių aukštybių nuleidžia jūros policijai skrynutę dokumentų ir savo valdžią atiduoda atvykusiam locmanui, kurs laivą turi įvesti į uostą sveiką, nesukultą ir kitų laivų nesukuldamas. Kol visos ceremonijos atlikta, praslinko geros dvi trys valandos. Maža kas beklausė varpelio, šaukiančio valgytų, kitas įbėgęs griebė kokį kąsnį ir vėl spruko aukštyn žiūrėtų, kaip ten įplauksime į uostą.

Štai šalyje stovi puikus erdvas Naujorko ponamiestis. (Jei kiekvienas aukštaičių miesčiukas turi savo „ožkamiestį", tai kodėl gi Naujorkas negali turėti savo „ponamiesčio"?) Čia vasaros metu gyvena savo rūmuose ir soduose visi storakišeniai; kitu laiku jie turi pačiame mieste savo rūmų gatvę – „5 Avenue". Gerai toliau, per gerą varstą, stovi pakraštyje viso

pasaulio garlaivių kompanijų prieplaukos-vagzalai, kiekvienos kompanijos skyrium. Iš tolo plačiai jie žiopso trilypėmis olomis, į kurias iš visų laivo aukštų sulenda atvykę. Tik išeivių – emigrantų čia neišleidžia: juos nuveža į tam tikrą salą, kur ilgokai pralaiko, kol visus ištiria, ar yra išpildę visus Amerikos reikalavimus.

Mūsų antrąją klasę peržiūrėjo ten pat garlaivyje pilkaveidis valdininkas, mokąs egzaminuoti turbūt visomis pasaulio kalbomis. Ir lietuviškai jis mus, keletą, gana gerai paklausė: „Kur važiuojate? Pas ką? Kiek turite pinigų? Ar jau buvote Amerikoje? Ar sveiki?" Ir niekaip nenorėjo tikėti, kad mes šiaip jau keliauninkai, ne biznieriai. Būtinai reikėjo paduoti adresą kokio pažįstamo kuriame bent mieste. Tuo mums ir pasibaigė pirmoji ceremonija.

Ne taip ji laiminga buvo kitiems. Drauge su mumis važiavo jaunas vaikinas, kokių 20 metų lenkas, mokinys vienos vokiečių gimnazijos, iš ten pabėgęs nuo vyriausybės persekiojimų. Liūdna tai istorija, kaip nežmoniškai spaudžia vokiečiai lenkus. Vaikinas žaliūkas, pečiuotas, raudonas, nors akmenims skaldyti. Tik turėjo kreivai kelyje suaugusią koją. Tai jam visai nekliudė vaikščioti ir darbuotis. Vis dėlto valdininkas nepriėmė jo į Ameriką. Padėjimas baisus: namo grįžti nebegali, laisvės šalis atstumia.

Širdingai apgailėję linksmą savo kelionės draugą, ėjome į salę, maža kiek temažesnę už Kauno viešąjį plecių, kur, kipšas žino, kam peržiūrinėjo mūsų kelionės bilietus, pasus ir lagaminus, nors nieko nevartė ir nieko, matyt, neieškojo: ką gi užginta gali į Ameriką įvežti? Vis dėlto sutrukdė bent pusantros valandos, lygiai tiek, kad pasivėlintum į patį gerąjį greitąjį Chicagos traukinį. Kam reikėjo skubytis į vidurines valstybes, gavo gerokai pasikeikti.

Mums keletas valandų gaišto nebuvo didelis daiktas. Vis tiek nemokėjome veikiai surasti tą vieną iš devynių gelžkelių tarp Naujorko ir Chicagos, kurio agentas jau garlaivyje buvo mums trims pardavęs bilietus. Kaipgi tad pradžiugome, kai salėje pasipynė neregėto ilgumo ir liesumo vyras, dievai jį žino,

kurios tautos, bet mokąs, it su mintuvais aplaužyti, keletą lenkiškų sakinių. Jo veidas buvo taip pat pilkas kaip ir ano valdininko, pilkas ne tuo pilkumu, kokį vėliau matydavome ir juo neatsidžiaugdavome veiduose mulatų, išsigimusių iš juodukų ir baltųjų. Tokio puikaus ir interesingo paakių pajuodinimo nepramanys jokia linksmų teatrų mergelė, su juo nesusilygins jokis mūsiškis dvylumas. Ne, tai buvo skurdžių odos pilkumas. Pilkumas iš vargo, neprivalgymo, neišsimiegojimo, iš nuolatinio rūpesčio, nuolatinio galvosukčio, kaip čia skatikas gyvenimui nupelnius. Aštrios akys žiūri į tave smailiai per siaurą plyšelį, perveria kiaurai ir, rodos, tuojau supranta, kas tu esi, kiek vertas esi, ko stingi ir kiek išmanai. Į tą pusę ir kalbą nukreipia, tuo ir patarnauti imasi. Tai labai gerai žinomas viešbučių agentų pavyzdys, pajuokiant „pistoletu" pramintas. Tuojau mus apsiėmė iš uosto nuvesti į pajūrio gelžkelį, kuriuo apačia marių nubėgsime į pačią Naujorko miesto stotį, o iš ten jau į tinkamąjį gelžkelį. Apsiėmė ir lagaminus nugabenti. Visą laiką sukiojosi aplink, kol buvo atlikta „antroji ceremonija", ir man jisai su savo prieteliškai šypsančiu veidu ir gudriomis akytėmis, it plyšeliais aukštame ant stogo kamine, ėmė rodytis neapsakomai mielas ir visokeriopo pasitikėjimo juo vertas. Ir tik bijojau, kad mūsų dėl kitų užsiėmimų neapleistų. Gi ir neapleido. Tik džiaugtis mums neteko. Ir tai buvo pirmas didelis mūsų susigraužimas nuo pat pradžios kelionės.

Visų pirma nustebome, kad visų mūsų trijų daiktus nori suimti vienas iš kažin kur atkviestas gana menkos išvaizdos nešikas.

– Gi kas čia? – klausiame. – Ne į vežimą?

– Kam į vežimą? Vežėjų čia nėra. Yra tik automobiliai. Bet jų neverta imti – tai trumputė kelionė...

– Na, ryžkis! Eime!

Mažas nešikas susivėrė visų trijų čemodanus diržu. „Pistoletui" padedant, užsivertė ant kupros ir pats nedidukas pražuvo po našta. Dėlto nešė, nors stipuliuodamas. Tik stebėjomės, kaip jis nepatrūksta. Kaip arabai per dausas, sekėme paskui savo kupranugarį vieną „bloką" – kvartalą, antrą, pasisukome į šalį. Kodėl? Taip reikia. Ir... atsidūrėme karčemoje. Tuoj

pasitiko mus riebus „anglas“, švariai ir griežtai apsiskutęs it klebonas, tik drūtą cigargalį įsikandęs. Jo veidas buvo dar meilesnis, šypsojosi dar prietelingiau neg anasai „pistoletas“, kurio apsidairę jau nebematėme.

– Kuo svečiams aš dabar galėsiu patarnauti? – mandagiai, bet išdidžia klausia „anglas klebonas“ gražia lenkiška kalba: pasirodė, tai esama paprasto anglu apsimetančio Galicijos žydelio. – Gal pas mane nakvosite? O tuo tarpu gal „lunch“ (lonč – pusryčių) jums pataisyti, kavos, virtembergiškio alaus, galima ir rusiškos arbatos Visockio firmos... Nešikai, imk ponų daiktus ir nešk į numerį. O gal palikti žemojoje salėje? Kaip ilgai pas mane būsite?..

Bėrė žydpalaikis žodžius kaip iš rašto. O tuo tarpu šeimininkavo ir rėdė mus lygiai taip pat, kaip ir negyvus mūsų daiktus. Nustėrome.

– Tai kurgi mes čia dabar atsiradome? – sakome.

– Gi pas mane, Polaka Mojżeszowego wyznania[16], iš Galicijos. Tai mano mūro rūmai – viešbutis. Aš jums ištikimiausiai patarnausiu ne tik šiandie, bet per visą jūsų buvimo Naujorke laiką, vis viena, kame tik apsistotumėte: aš čia senovės gyventojas. Viską žinau. Galite pilnai pasitikėti manim. Teisingesnio niekur nerasite. Ir uostas čia pat. Ir stotis čia pat. Visokių parankumų galybės...

– Ale gi, mister, ką čia gera padarėte? Juk agentas mus apsiėmė tiesiog į gelžkelio stotį nugabenti, o jisai tuo tarpu mus atvedė į karčemą... Kaipgi tai vadinasi? Juk tai negerai taip su keliauninkais apsieiti...

– Labai gerai, – jau šalčiau atrėžė žydas. – Jis mano agentas ir vykina tik mano įsakymą. Į stotį jis neturėjo teisės lydėti: tai padarys kitas viešbučio žmogus. Jo dalykas – atvesti man svečių. Taigi ko valgysite ir gersite?

– Nieko mes nevalgysime, nes mes turime priešpietiniu traukiniu išvažiuoti į Chicagą. Duokš pons mums vežiką, jei esi doras žmogus, ir netrukdyk mūsų.

– Apie mano dorumą kas gi gali abejoti. Vežikų čia niekur nėra. Jus nugabens nešikas. Bet į norimąjį traukinį tebūtumėte

suskubę, jei būtumėte stačiai ėję. Dabar turite jau geras penkias valandas laiko iki kito dar parankesnio traukinio „parlor car" su „observation car", kuriuo galėsite su visokiais malonumais traukti per Pennsylvaniją ir Allegheny kalnus. Taigi ką jūs anopus jūros „bay" (kojos) stotyje nuobodžiausite, argi negeriau čia pas mane pasivalgyti, atsigerti, apvirsti ant gerų lovų ir po tokios ilgos kelionės pasilsėti? O jau mano žmonės tinkamu laiku, nebijokite, nugabens į šią stotį ir net palydės visu pažemiu į antrąją ir ten kaip ponus įsodins. Tai ką gi ponams pataisyti?

Šita žydo kalba ir begėdystė pergalėjo mūsų nedrąsumą.

– Gi gausiu vežėją! – tariau, visiškai supykęs. – Pasikark tu su visomis savo vaišėmis...

– Negausite vežėjo... – šaltai per cigaro dūmą burbtelėjo žydas.

Nežinodamas amerikiečių būdo ir papročių, greit išbėgau ant gatvės. Pabėgėjau į vieną pusę, į antrą – visur tuščia. Jau norėjau iš visos gerklės šūktelėti: „Izvozčik!" Bet laiku susigriebiau ne Vilniuje ir ne Kaune esąs. Ir gerai padariau: dar būtų koks polismenas prikibęs už trukšmo kėlimą viešoje vietoje. Sugrįžau atgal, it musę kandęs, su ne per gudria mina. Atsiradus juokingame padėjime, ir pyktis išnyko. Jau ėmiau domėtis, kuo gi visa ta istorija pasibaigs. Blogai negi gali pasibaigti – ag mes gi neprasikaltome, o ir Amerikoje turbūt yra kokia pagalba nuo išnaudotojų.

– Tamsta begėdiškai norėjai išnaudoti mus. Tai tiesiog nežmoniška... – rūstavo draugas.

– Kva kva! Nežmoniška... Aš jums nieko bloga juk nedarau. Nenorite naudotis mano viešbučiu ir visu tuo, kuo jisai gali patarnauti, tai ir nereikia. Užmokėsite kiekvienas po pusę dollaro (iš viso pusantro, mūsiškai – kone tris rublius), ir nuves jus tas pats į stotį.

Ir pridūrė visiškai jau ciniškai:

– Tuoj matosi, kad jūs dar nepažįstate Amerikos. Čia ceremonijų niekas nedaro. Kur galima išlupti dollaras, ten išlupama... Taigi šen pusantro dollaro, ir laimingos jums kelionės!...

Kas buvo daryti? Užmokėjome. Šit ir „pistoletas" iš kažin kur išdygo, patsai paėmė daiktus ir už 100 žingsnių parodė įėjimą į požemius. Tarėmės, bus galas. Bet kur tau. Jau pačiame Naujorke atsirado pirmykštis nešikas. Karčemoje jisai tylėjo, o dabar ėmė reikalauti dollaro už nunešimą daiktų iš uosto. Spyrėmės, pykome, bet turėjome duoti. Ir taip koks šimtas sieksnių iš uosto į gelžkelio stotį mums atsiėjo pustrečio dollaro, arti penkių rublių.

Na, jei taip ir toliau klosis, manėme, tai nedaug teužvargsime „Saulės" namams. Bet toliau paėmė mus į globą tautiečiai ir su tokia meile ir atsidėjimu mus vaišino, tarnavo patarimais ir lydėjo, kad jau jokio vargo nebepritytėme per visas 90 dienų ten buvimo; niekas mūsų nebeišnaudojo ir mulkiais nebepavertė. Bet galime suprasti, kas darosi su mūsų prasčiokais, kurie atsiranda čia be kalbų ir žinojimo, it žvėreliai į spąstus sugauti. Kiek jų be reikalo pinigų prikiša visokiems „pistoletams" ir žydiškiems anglams ar angliškiems žydams!

Kun. Kr. iš Milvaukės, mūsų kelionės draugas, uoste buvo su mumis pasielgęs negražiai: apleido mus ir patsai vienas paskubėjo ant gelžkelio. Pykome labai. Bet ir jam Dievas už tai nepadėjo: pasivėlavo ir štai vėl sutropom traukinyje. Dabar nebebuvo jis mums reikalingas. Vis dėlto buvo gera turėti šalip savęs žmogus, kad ir su jeibe, bet didžios idėjos ir didelio darbštumo tautos naudai.

– Neskandinkite jo! – tarė anasai lenkas daktaras, vežęs sūnelį „ojczyznos" pasižiūrėti. – Nepavyko jam gauti Ryme lenkas vyskupas. (Tai niekas, kad ir jis pats norėjo tuo pirmuoju vyskupu likti), nepavyko lenkų kurstymas per tam tikrus jo steigiamus laikraščius: užgynė jam publicistikos darbą. Buvo jisai ant vežimo ir po vežimu, taigi ir dar sykį galime laukti, kad kun. Kr. rasis aukštybėse, o ne pažeminime.

Kai atsimenu šiuos ir kitus daktaro lenko žodžius, apsprendžiančius kunigo tautinį veikimą, tai ir paima pavydas: aš mažiau už Kr. tautai veikiau, o daugiau gavau iškoneveikimų, kai koja paslydo – po vežimu atsidūriau. Na, ale kiek galvų, tiek galvojimų; kas gojelis, tai savo grybai ir grybės...

Žmonės – upėmis, vežimai – kalnais, greitumas – galvatrūkčiais, daugumas viso ko – sunkiai sunešamas, – tai Naujorko uostavietės ir stočiavietės. Trumpai – visa ko čia labai daug, labai didžia ir labai įvairu. Bet arčiau prisižiūrėti Naujorkui pasiketinome į galą kelionės. Dabar gi skubėjome darbą pradėti Chicagoje ir nuo jos apylinkių varytis atgal į pajūrį. Tad niekur nesidairydami ir išvažiavome gelžkeliu Valley (jei nesuklydau) – Lyhai Vali, kurs eina gražiausiomis Allegheny kalnų vietomis Susquehannos ir kitų upių vagomis.

Keletas žodžių apie Amerikos gelžkelius. Jie visi privatinių kompanijų rankose, todėl tarp savęs varžosi dėl uždarbių, duodami keliauninkams daugiau patogumų. Visi eina visų pirma greitai, po 60–75 kilometrų per valandą, sustodami tik didesnėse stotyse. Tik kai kurie traukiniai sustoja kiekvienoje stotelėje, prisitaikina ir vadinas „accomodation" (skaityk: akomodėšn). Traukinyje klasių nėra – visiems tie patys minkšti mašastu išmušti krėslai, po du iš abiejų šalių tako per vidurį. Kas nenori turėti kaimyną šaly, pereina į „kalbamąjį vagoną" – „parlor car", kur dideliausi foteliai stovi tik po vieną abiejuose pasieniuose, su visu tuo krėslu gali sukiotis grąžytis į savo kaimynus. Primoki labai nedaug. Vagonai siauri, bet labai aukšti, vakarais labai šviesiai elektra apšviečiami, bet dieną tamsoki, nes langai platūs žemi, kad gintų nuo karštos saulės, ir tie patys vielų tinkleliais užraizgyti nuo uodų (kuisių), tų tikrų kankintojų. Pro Amerikos vagono langą nieko labai nepamatysi, kas yra aplinkui.

Užtat yra kitas parankumas. Paskutinis traukinio vagonas turi lyg balkoną su dangčiu viršuj ir su žema metaline tvorele vietoje sienų. Jis vadinasi „observation car" (skaityk: observėšn) – vagonas pasidairyti. Ant tos traukinio, taip sakant, uodegos gali susėsti ant mažų rūbinių kėdelių bent aštuonetas žmonių. Sėdi sau ir priešakyje turi neuždengta visus šonus ir dangų. Iš pradžių baugu, kai traukinys it padūkęs skrenda dvigubai greičiau už mūsų pasažirinius; paskutinį vagoną taip blaško į šalis, kad per jį pereiti negali, nesitverdamas kėdžių. Bet apsipranti ir jau nebegali

beatitraukti akių nuo reginių, kurie „iš po tavęs" vyniojas ir tiesiasi tolyn.

Šiapus Alleghenų plačiausi upė. Vardo nebepamenu. Pritvinusi. Daug fabrikų. Žemė dirbama, bet kolonijos retos. Prasidėjus kalnams, viskas išnyksta: ir fabrikai, ir kolonijos. Jokio gyvio: nei žmonių, nei gyvulių. O prasideda neregėtos gražybės. Aukšti kalnai, gal po varstą aukštumo, gal daugiau. (Aukščiausi Aleghenų vieta – kone pustrečio varsto.) Ir visi žaliuoja neregėto skaistumo žaliumu. Tą smaragdo varsą ypač akys mėgia. Tad žiūri į kalnus, žiūri į pakalnes, tarpukalnes, slėnius, griovius, – ir visur žalia žalia graži žolė, o viršuje reti lapuoti miškeliai.

Visu tuo gana pasidžiaugęs, mano draugas nutarė, bene bus tai rojus, ir sumanė ne kitaip visus lietuvius laimingus padaryti, kaip tik perkeldamas į tas amžinai žaliuojančias pakalnes. Aš pritariau. Tik veikiai gerą mudviejų sumanymą išardė gana paprastas sumetimas. Jei čia taip viskas žaliuoja, kodėl gi nesimato didelių miškų ant kalnų, bet vis reti, neaukšti ir nedrūti medeliai? Vėl kodėl tame rojuje nesimato gyventojų? Ir lengva buvo rasti atsakymas. Visas tas kelių šimtų varstų kalnų plotas – tai gryniausia uola, gyvas akmuo, tik bent per colį apsinešęs žeme. Želdo žolelę žalią, bet ne didžią, gaivina kur ne kur plyšyje ir didesnį augmenėlį – medelį. Ir tiek... Štai visa gelžkelio linija kirsta akmenyje. Ir tie, iš tolo akį veria kalnai, iš artie – šviečia plikais savo šonais. Turtingi tie kalnai savo slėnių angliais, bet duona – neturtingi. Ir teko vedum lietuviams pavelyti kuo geriausios kloties – savo gimtajame šone, rugių ir miežių šone.

Kaip tie Allegheny kalnai nušvietė mudviem neprisityrusiem akis, dabar man rodos, jog ir visa Amerika taip nušviečia visiems lietuviams akis. Iš tolo – tai laisvės, turtų, šviesos, laimės kraštas, iš artie svetimam atėjūnui – kieta uola. Sunku iš uolos turtą, laimę skelti, tai toliau pamatysime.

Gana stebėjomės, kaip vienas mažas amerikiečių garvežimis žemučiuku kaminėliu ilgiausį „train" (treiną – traukinį) dideliu greitumu traukia į kalnus. Kaip tikras Amerikos darbi-

ninkas, brylių ant pakaušio atmaukęs, dirba pukši, idant daug pavežęs, daug uždirbtų. Stebėjomės, kaip niekas čia kelio nesaugo, niekas skerskeliuose buomų neuždaro. Patsai garvežimis važiuodamas nuolat muša į varpą, lėkdamas laukais ir miesteliais, idant saugotųsi; patys buomai, traukiniui ateinant, nusileidžia ir, jam praėjus, vėl pasikelia. Ir stotyse veik niekas traukinio nesutinka ir nelydi, – jis pats stovi tiek, kiek reikia, pats ir toliau mauna.

Taip perskridome Pennsylvanijos Lackavannos slėnį, kur tiek daug gražių miesčiukų, pilnų lietuvių darbininkų ir mūsų prietelių kunigų, ir jau naktį atsidūrėme Kanadoje už Buffalo (skaityk: Boflo) miesto, ties didžiuoju Niagaros kriokliu, kur galybės vandenų virste virsta iš Erie ežero jūros į Ontario ežerą jūrą. Aplenkę Erie Kanada, vėl išsmukome į Jungtines Valstybes, jau stačiai į Chicago, kurią ir pasiekėme priešpiečiais liepos mėnesio 6 d. sen. kal.

Kiek čia privargta, dar nepasibaigus didžiosioms kaitroms, kiek prakaito vakarais buvo salėse išlieta, tai nė rusiškose pirtyse tiek neišliejama. Daug mielų valandų čia tarp dvasiškių ir svietiškių inteligentų pritirta per visą tą ilgą laiką iki pat rugpjūčio mėn. 4 d., tatai per 27 dienas! Paskaitos, susirinkimai, bažnyčiose pamokslai, ypač liepos mėn. n. k. 23–30. Vakarais meilūs poilsiai klebonijose, dieną ekskursijos į miestą, į apylinkes: į Waukegan, Ill., West Ville, Ill., Spring Valley, Ill. VIII/14, Oglesby, Ill., 15. Kiek visur žmonių regėta, kiek iš jų gera ir bloga girdėta!.. Vėl meilingi, draugijų pataisyti susirinkimai ir tie neužmirštini auksaburnio p. Balučio[17], dabartinio „Lietuvos" redaktoriaus – žodžiai: „Per daug mus baidyta nuo kits kito (svietiškius nuo dvasiškių ir antraip). Bet ta partinė baidyklė nėra tokia baisi ir juoda. Visus mus bendrai veikia ta pati Tėvynės meilės pajėga. Reikia tik visiems prie jos, kaip smiltelėms prie magneso, prisiartinti, ir tuoj visi sukibsime... Visi viščiukai, kokios jie nebūtų spalvos, bėga į savo mamą, ligi tik ji sukvakši. Taip ir mes, Tėvynei pašaukus, užmiršę savo šovinizmus, fanatizmus ir antiklerikalizmus, atsiradome čia, nes norime bendrai veikti"... Ir nors paskui pasirodė, jog

vis dėlto, anot vieno kunigo čeko, „politicka morálka celkem jina a náboženska"[18], tačiau anuomet nedievobaimingai, nes nebuvo reikalo, išreikštų jausmų užmiršti negali. Ir tik gailies žmogus, kad kai kurios tamsios pajėgos neleidžia surinkti tų malonios šviesos spindulių ir iš jų užžiebti žibintuvą, kurs šviečia ir drauge šildo...

* * *

Kai ką dar paminėsime iš Chicagos darbininkų buities. Visa kitką šioje knygelėje apleisime, nes šiuo kartu mums ne dienos atsitikimai, nei miestų aprašymai, nei žaislų džiaugsmai rūpi, tik kas kita. Išvardysiu tik vietas, kur buvome užkliuvę, idant skaitytojui būtų aišku, jog daug vietų ir žmonių įvairiose Valstybėse mūsų matyta, iš daugelio rinkta tos žinios, kurias žemiau paduosime, neminėdami nei kame, nei iš ko tai gauta.

Taigi, Illinoiso Valstybę apleidę, aplankėme Grand Rapids, Mich, VII/17 Cleveland (Klivlend), Ohio, 19, Pittsburg, Pa. su apylinkėmis: Homsted, Danora, Allegheny, Tabor str. (nebeatmenu, kaip tas priemiestis vadinasi), 21–25, Lackavannos slėnyje, Pa: Pittston, Forest City, Scranton, Wilkes-Barre, Wanamie, VII/26–31, Plymouth, Edwardsville, Hazleton (Hezelton), Freeland (Frylend), Mahanoy City su apylinkėmis, M-t Carmel, Minersville, New Philadelphia, Philadelphia, IX/1–11, Baltimore, Md. 12 Boston, Mass, su apylinkėmis: Worcester, Cambridge, Brockton, Lawrence, Lowell, IX/23–31, Albany, N.Y., Amsterdam, N. Y., Waterbury, Conn., New Britain, Conn., Hartford, New Haven, X/2–5, Brooklyn, New York ir kitus, kurių vardai nebeužsiliko atminime, šiose Valstybėse: Illinois, Michigan, Ohio (Ohais), Pennsylvania, Maryland, Massachusetts, New York, New Jersey.

Tarpininkaujant Chicagos „Lietuvai" ir kitiems Amerikos lietuvių laikraščiams, kurie spausdino mūsų pašaukimus, žinias ir apyskaitas, visų įvardytųjų Valstybių lietuviams laiku buvo duota gera žinia apie mūsų važinėjimo tikslą, visi didelėmis miniomis rinkosi ant mūsų prakalbų ir taip gausiai

dovanojo Lietuvių švietimo draugijos „Saulės" namams, kad trumpu sulyginant laiku susidarė 30 su viršum tūkstančių rublių, kuriais ir pradėta Kaune Žaliajam Kalne statyti dideliausis rūmas. Mes vargo nepralaimėjome, mūsų išeiviai į Jungtines Amerikos Valstybes mūsų neužvylė. Ačiū tad jiems ir Ponui Dievui!

IŠEIVIŲ TĖVYNEI ATSILYGINIMAI

Palikime šaly klausimą, ar tikri reikalai, tikras skurdas, tikras ankštumas ir nelaisvė varo lietuvius iš jų gražios tėvynės. Žinokime tik, kad visas lietuvių metinis priaugimas išplaukia į svetimus kraštus. Prasidėjus vos tik prieš 30 metų, iki šiai dienai išeivybė jau nusekino gerą ketvirtą dalį visų lietuvių, o gerus tris ketvirčius visos jų jaunuomenės. Pusė milijono jaunosios lietuvių kartos, tai tokia pajėga, kurios nesuvartojus, būtų nedovanotinas apsileidimas. Išeiviai šiokiuo ar tokiuo būdu privalo tėvynei atsiteisti padarytas jai skriaudas, kad paliko ją be darbininkų, be šviesuomenės, be jaunų, karštų užstojėjų.

Atsilyginimo gali būti daug būdų. Parodykime čia bent du: 1) būtiną sugrįžimą ir 2) nuolatinį šelpimą.

Kai tėvynėje likusieji kalba apie išeivius, tai sako: mūsiškiai svetur – darbuojasi; nėkuomet nesako – apsigyveno. Suprask: mūsiškiai Amerikoje ar kame kitur tik svečiai, ilgiau ar trumpiau pasidarbavę ir gavę, ko troško, – pinigų, visi lig vieno sugrįš atgal.

Tada mes, jų pasiilgę, pasidžiaugsime, tada ir savo velkamą naštą pasilengvinsime, jų pavaduojami.

Ir patys išeiviai, rodos, ne kitaip mano. Bent aš pradžioje kelionės nesu matęs ir girdėjęs nė vieno išeivio, kurs stačiai būtų pamojęs ranka ir taręs: „Žinokitės su savo tėvyne: man ten tėvynė, kame daug pinigų!" Visi sako: svetur pelnytis, namie gyventi ir mirti. Vadinasi, kiekvienas tvirtai yra pasiryžęs grįžt namo.

Neabejokime, kad tai, ką žada, ir padarys. Ne kiekvienas tačiau sugrįžimas yra tėvynei atlyginimas. Žiūrėkime, kuomet ir kaip grįžta kiti mūsų išeiviai, kurių tačiau kažin kodėl nelaikome ir nevadiname išeiviais – mūsų vadinamieji inteligentai.

Daugumas mūsų brolių, kuriems pasisekė įsigyti mokslo, priversti ir gera valia ieškoti sau duonos ne tėvynėje, bet gilumoje Rusijos. Pasakiau – ieško sau duonos. Tai ne visai teisinga: kasdienės duonos Lietuvoje yra sočiai. Mūsų šviesuolis paprastai ieško pyragų ir garbės laipsnių. (Žinoma, jei činauninkaujant galima tikros garbės įgyti.) Pradėję gyventi sau, jie betgi patys nesikenčia. Tad save ir kitus stengiasi nuraminti prižadais. Kas, girdi, tėvynei iš mano mokslo, jei neduos man didelių turtų ir žymesnės vietos? Kas kita, kai turėsiu tiek ar tiek tūkstančių ir raudoną pamušalą! Tada tėvynės reikalus ne skatikais suglobsiu, o savo žodžiu galingai užstosiu. Tad palaukite, palaukite! nesirūstinkite ir būkite kantrūs... Ir tėvynė laukia: ką gi daugiau darys? O kandidatas geruoju tėvynės sūnum vis krauna turtą ir lipa aukštyn biurokratų kopėčiomis. Krauna lipa, lipa krauna, kol jį atstato, padarę šiokiuo ar tokiuo valstybės patarėju, ir kandidatas tėvynės sūnumi galų gale grįžta namo – darbuotis jau savo broliams. Tėvynėje nerimas ir sensacija. Toks ir toks grįžta! Koks jis geras, koks idealistas! Tėvynės neužmiršo. Gerai – esąs generolas... Kiek mums garbės: lietuvis – generolas... Eikime, pasilenkime jam... Eina, bėga ir mato tą jaunąjį, nes tik ketinantį pradėti gyventi tėvynės darbininką, sukumpusį, sukrypusį, žlibakį, apykurtį, su hemorojidais ir – su perkarusia kolyta pinigų, kuriuos užgulusi laiko nemaža, dažnai svetima šeimyna...

Ir norėtų dabar tasai nepaprastasis tėvynės mylėtojas darbuotis jai ligi amžiaus galo, bet kas naudos, kad to galo beliko mažas galelis? Patriotiškieji jausmai atkiuto ir kone sprogina krūtinę. Šoktų bėgtų – tik kulniai nebesikilnoja, šauktų didžiu balsu – tik plaučių nebėra. Dvasia nudėvėta, nuomonės atsilikusios, kūno pajėgos sudūlėjusios. Tautietis beparvežė tėvynėn savo relikviją. Piltų bent pinigus tautos įstaigoms, bet jie pravartu pūslei ir hemorojidams gydyti...

Ar šitokį sugrįžimą gali laikyti bent kokiuo atsilyginimu tėvynei? Ar visi žadiniai nebuvo lygiai tos pat vertės, kaip kelyje radiniai, anot priežodžio?

Plačiau aprašiau šios rūšies mūsų sugrįžėlius iš Rusijos, norėdamas pirštu parodyti mūsų tikriesiems išeiviams: nu jau, broliai, bene tokie pat ir jūs sugrįšite! Nu jau, ir jūs bene parvešite tik savo relikvijas, ir mums bene reiks tik sveikinti jūsų kaipo sudūlėjusių garbingų pelenų urnas? Nu jau, bene šitaip jumis džiaugsimės:

„Šitai garbus lietuvis! Jis visą savo sveikatą svetimiesiems paklojo, užtat, žiūrėk, kaip tėvynė karštai jo mylima – jis mirtų namo sugrįžo... Eikime, pasilenkime jam".

Taip tatai tėvynė tunka savo išeivių žadiniais, kaip vilkas pasakomis!

Ne! Taip toliau būti negali. Ačiū už visas geras širdis, gerus norus! Lai jais vokiečiukai pragarą išsigrindžia. Ypač ačiū už gausių gausiausius prižadus, iš kurių tiek naudos kiek kvailiui iš raudonos kepuraitės. Visus žadinius reiktų pasilaikyti vaikams, ir tai labai mažiems. O augusiems, brendusiems tėvynės vaikams, kenčiantiems įvairių įvairiausius priešingumus, tekliūtų bent koks, menkiausias, bet tikras, esamas davinys. Grįžkite namo, kol dar lieka jums nors keliolika metų sveikatos doram darbui! Šita dalis sveikatos atstos anuos šimtus dolerių, kuriuos dar uždirbtumėte, bet jau paskutiniais savo viekais. Grįžkite dar gyvais žmonėmis, o ne vien pelenų urnomis ar – vien maišeliais pinigų. Tai bus bent koks, bent dalinis atlyginimas tėvynei.

Bet kol tai įvyks, ypač kai spėjame, jog tai gali ne taip greit įvykti, kas metai atlyginkime Tėvynei nebuvimą šelpimu tautos įstaigų, ypač mokslo ir mokymo.

Dėl mūsų išeivių apsileidimo tame dalyke mažiau tegalime jiems prikalbėti kartumų. Išeiviai visus gerus tėvynės sumanymus palaiko. Jeigu ką ir pasakysime toliau apie tuos dalykus, tai nebent gailėdami, kad ne visi tą savo pareigą jaučia ir supranta, kad vos tik menkoji dalelė telaiko savo pareiga atliekamus skatikus ne visus praleisti sau pamaloninti, bet dalį

tėvynei nusiųsti. Tame dalyke palyginimo iš lietuvių gyvenimo duoti negalime, kaip viršiau tai esame padarę. Užtat pamėginkime mūsų išeivių duosnumą sulyginti su kitų kraštų išeivių duosnumu jų tautų reikalams.

Pasibaigus nepavykusiai Rusijos revoliucijai, kuriai mūsų išeiviai buvo išpylę nemaža turto, ir Amerikos laikraštijoje kilo reakcija, kaip ir Rusijoje. Amerikos laikraščiai, pasityčioję iš revoliucijos (kitokių maža), štai kelinti jau metai nesiliauja (ypač satyriškieji) tyčiojęsi iš visokių rinkliavų tėvynės naudai. Netikusios karikatūros, netikę dirbtiniai juokavimai turėjo atgrėsti visus rinkėjus nuo Amerikos, turėjo sustabdyti visus „milžimus, kirpimus, skutimus" ar kitaip išpravardžiuotus darbus. Tai nedovanotina klaida. Sakyčiau, tikras nusidėjimas tautai. Ne pačias rinkliavas ir davimą turėjo stabdyti, apjuokti, bet chimeriškus tikslus, egzageracijas ar tyčia perdėtus reikalavimus. Juokčiaus, jei kas sulig Tatarinovu, neturėdamas genijaus, šauktų iš visos tautos tūkstančių dar neišbandytam kokiam aeroplanui. Lygiai kokiems pernelyg brangiai užmokamiems išleidimams ar kam kitam panašiam. Bet niekas nesityčiojo, jog „Žalioji Sala" – Irlandija turi nuolatinius kolektorius, kurie suklomis kits po kito eina ir eina kasmet po savo išeivius ir traukia tėvynėn – milijonus. Nepadidinta. Niekas nesityčioja, nes tais pinigais buvo per tiek daug metų nuolat vedama politikos agitacija dėl Irlandijos autonomijos, parlamento rinkimų, šiandieną įsteigta ir laikoma 6000 mokyklų, kur mokoma senobinės užmirštos airišių keltų kalbos, renkama milžiniškas kapitalas išpirkti iš lordų airišių žemei. Na, kone vienų išeivių trūsu, rūpesniu ir duosnumu baigiama kovot tėvynės laisvė. Airišiai nepaliauja mėtę kokių garsių obalsių ir plačiai tam sykiui pradarę tautiečių kišenes. Kaip smarkus, staigus, bet neilgas lietus neįvilgo žemės, taip ir vienakartis, nors gausus, sušelpimas nepastiprins tėvynės. Nuolat čiurlenanti srovė, nuolat stiprinama organizuota tėvynė, – tai patvarūs veiksniai. Tie patys kolektoriai yra ir tarpininkai tarp Irlandijos ir jos išeivių, padėjėjai aptarti ir bendrai išaiškinti visus naujai kylančius tėvynės reikalus ir sumanymus. Kolek-

toriaus atvykimas ten reiškia mitingą ir nemažą proto darbą ir informacijų rinkimą. Taip sutvarkyta Irlandijos išeivija, kad ir jos 3/5 dalys visų Tėvynės gyventojų Tėvynei skriaudos nepadaro. Anaiptol, kad tos išeivybės nebūtų buvę, Irlandija seniai jau būtų buvusi Anglijos praryta ir sugromulota.

Išeivybė neišvengiama. Juo bėdinesnis kurs kraštas, juo daugiau išeivių, nes juo daugiau išeivių, juo tvirčiau gyventi likusiems, juo lengviau pakreipti viso plataus pasaulio nuomonės savo pusėn, juo tvirčiau ir sparčiau namie dirbti savas tautos darbas. Atmename nelaimingus, turkų pavergtus nukankintus graikus. Jiems taip siaura buvo pasidarę tėvynėje gyventi, kad vos dešimtoji dalis begalėjo namie ištverti. Kiti pakriko po pasaulį. Bet ar išnyko? O, ne! Kaip žydai šiandien, taip graikai per šimtą metų dirbo viešą Europos nuomonę, kol pagimdė tokį Byroną, pastūmusį visą Europą Graikijos iš turkų nagų paliuosuotų. Ir Graikija tapo laisva, sau karalija. O padarė tai – jos išeivija.

Graikų išeiviai neapleido ir išliuosuoto savo krašto. Reikia dar atgaivinti nuslopinta tautos dvasia, sugrąžinti senovės dailė. Garsūs visame pasaulyje graikų papročiai, net žaislai. Bet Graikija neturtė, uolų karalija. Ir štai vėl išeiviai skuba jos šelptų. Vienam akropoliui atstatyti beria bene 11 000 000!

O kame italai, slovakai, rusinai, lenkai, t. ir t. Ar jie sau tedirba?

Sulyginus pasidalijimą savo uždarbiu su tėvyne, kurį matėme viršiau, pasakyti reiktų, jog lietuviai išeiviai, nors taip juos užstoja nekviesti užtarytojai, labai nedaug teskiria tėvynei šelpti ir bent nuo proto skurdo broliams gelbėti, jog gerai daro tie, kurie paslenka atvirai paklabenti į tautiečių širdis ir paraginti prie tokios aukos, kuri nėmaž jų biudžeto nesumažina, o dvasią garbiai lavina ir jungę su tėvyne palaiko.

Štai kokie samprotavimai ir mudu su „Saulės" pirmininku atvedė į Amerikos išeivius. Atvedė bailius, ar mus supras, ar neiškoneveiks nevidonais: dabar gi – drąsius ir linksmus, jog suprato ir broliškai klauso mūsų nupasakojimų ir apie tautinės lietuvių kultūros reikalus, ir apie dalyvavimą tautos gyvenime

išeivių. Chicagos lietuviai taip mus priima, kad stinga mums žodžių išreikšti, patiems ačiū pasakyti ir siuntusios mus švietimo draugijos „Saulės" džiaugsmą. Drįstame tad manyti, jog mūsų atvykimas ir kituose miestuose nebus abiem pusėm be naudos.

NENUORAMŲ APSIRIKIMAI

Seneliai mums papasakoja, kaip jų, prieš paleidžiant iš ponų, gyventa.

Triausę, sako, pasisiūdavome iš šeškenų ir kiaunenų, dažnai ir vasarą ją dėvėdavome. Skrebus pasisiūdavome iš avikailių. Viršun storą milinę čiuiką iš tų pačių savo avių vilnų, dar dažniau – trinyčius iš storai suverptų nešukuotų linų. Kitokių avalynių nežinojome, kaip karnų vyžas, ir tas neadytas. Eidamas į bažnyčią, turėjai vienomis apsiauti, antras prie juostos prisirišti: jei pirmosios sudiltų, antromis apsiauti. Krūtinė atlapa, marškiniai sagute susegti, bet prasikėtę. Marginės kelinės taip pat. Viskas siūta paprasčiausiu būdu, kad tik mažiau siūlių, mažiau sumetimų, mažiau medžiagos reiktų suvartoti. Kelių nebuvo, važiuoti retai kada tereikėjo, užteko medinių ratų. Labiau vartojamas buvo balnas. Didžiausis pasilinksminimas buvo pigios degtinės atsigerti, o paskui labai balsiai ir ilgai padainuoti, sutartines pagiedoti ir suktinį pašokti prie namų darbo muzikos (skripkos).

Sulygink tą namų buitį su dabartine. Nei triausių, nei kaškietų nebenorime dėvėti – duokš pirktines pilcines šiltas kepures ar vokišką bryliuką už 2–3 rublius. Jei sutinkame vilkėti milelį, tai atausk jį pirktinėmis, dažnai šilkinėmis vilnomis ir pasiūk miestiškai. Drobinių marškinių nė neberodyk, kai ruošiamės svetur: duok krominius storai krakmolyta apykakle. Ne tik vyžomis (nebeliko nė karnų, kurių iš kažin kur ištisus vagonus atveždavo), bet nė odos naginėmis samdiniai nebenori avėti nė eidami artų, kad būtų minkščiau kojai: duok čebatus už 8–10 rublių. Ūkininkaitis turi važiuoti minkštuose gelži-

niuose ratuose, balno ir žiūrėti nebenori. Pasilinksminimas karčemoje vienam atseina tiek, kad seniau visą sodžių būtumei galėjęs negyvai prigirdyti. Lova, trioba, ratainė, ūkio padargai; arbata, silkės; gelžkeliai, mokslas, knygelė, laikraštis; draugijos muzikos įrankiai, brangus rūkymas, patsai vienas suėdąs bent keliolika rublių; dideliausi kraičiai nuotakoms, tokios pat dalys senmergėms.

Reikalų padidėjo dešimtį sykių tiek, o pelno – gerai jei du trissyk tiek. Tėvas šeimininkas nebesuveda galų su galais: nebeišsimoka samdiniams, nebetesi mergaites aptaisyti ir sūnums „vertai" kavalieriauti leisti. Dukterys verkia, jausdamosi „pažemintos", sūnūs keikia menką buitį. Samdinys, sulygęs arti šimto „gatavų", neturėdamas jokio reikalo kyštelėti į šalį, pabaigoje metų atsiima iš šeimininko 2–3 rublius, dažnai tik kapeikas. Šeimininkės, neturėdamos savų „vištpinigių", savu rėžtu eikvoja iš aruodų ir skundžiasi šykščiu vyru. Tiesiog visiems bėdos galvas ėda, visi vienan balsan, galvas susiėmę, šaukia: bėda, bėda! ubagų kraštas, uždarbių nėra, pinigų nėra! Kitas, kad gražiau ir tragiškiau rodytųsi šitie šauksmai, dar priduria: laisvės nėra, šviesos nėra!

Reikalų reikalai, reikalų reikalai! Vienus patenkinai, kiti kalnais kalnais užgriuvo. Be jokios išimties žmonės tapo vergai savo reikalų, tikrų ir pramanytų. Visi, taip skurdžiai proletaraibeturčiai, taip mažaturčiai žemės knisikai, taip šviesuomenė, net ir diduomenė. Nemint, kodėl senelis Tolstojus keiktinai prakeikė tą mokslą, tą civilizaciją, kuri moka šimtus, milijonus dalykų pramanyti, tik vieno nemoka – patenkinti tuos pramanymus. Su visais dabarties gudrumais, gelžkeliais, telegrafais, komfortais, žmonės toli gražu nėra sotesni ir laimingesni už tuos savo bočius, kurie viso to nežinojo.

Ir neberimsta savimi ir kitais nebepatenkintas svietas. Jaučia, lyg kaip ir ko neišmanytų, lyg kaip ir ko dar nebūtų sužinojęs, kas kaip tik ir duoda žmogui patenkinimą – laimę. Neišmanydami patys, klausias kitų; nerasdami patarimų namie, bėga svetur. Ir juo toliau, juo, rodos, bus aiškesnė gyvenimo paslaptis – ta laimė. Rusas bėga į Sibiriją, į pauralį, permietis,

viatkietis bėga į gilumą Rusijos, Kazaniaus totorius, Jaroslavlio rusas bėga į Lietuvą, lietuvis bėga į Latviją, latvis bėga į Permę žemės nuomotų arba į Lietuvą. Žydai kemšasi į Angliją, patys anglai bėga į visą pasaulį, sudarydami vis naujas kolonijas. Visi it pablūdę, rodos, visais nagais įkibo į vienat vieną tariamąją gyvenimo tiesą: „Ten gera, kur mūsų nėra". Ir bėga kuo veikiausiai „ten", kitur, iš „ten" – dar kitur, ir taip be galo.

Lietuviai nuo kitų neatsilieka. Tie ramūs, nedrąsūs, lėti, nuolaidūs žmogėnai, kurie ligi tik į savo pavieto miestelį įžengė, tuoj juos apgavo; kurie už 3–5 mylių važiuoti ištisomis savaitėmis rengdavos, ant kurių tas tik nelipo ir nejojo, kurs ir užsėsti tingėjo, – ko ir jie šiandien nebežino, kur nueiti nebeišdrįsta? Transvalin, Argentinon, Brazilijon, Filipinuosin, Kanadon, Jungtinėsin Valstybėsin paukščiu pakilti, paukščiu gi ir nulėkti dabar dykas galas. Afrikos Sacharą pėsti perklampotų, kad kas pasakytų, jog anoje pusėje ras sotį, kurios vardu lietuvis tebemena esant pinigą. Niekas jo nebetesi nuo to traukimosi tolyn nubaidyti ir atgrėsti: nė pasienio sargybinių šaudymai, nei sunki pasportų sistema, net nei ištekliaus neturėjimas, nei kalbų nemokėjimas, nei mirties bailė vandenynuose, giliuose urvuose, neįžengiamuose miškuose. Apvogs nabagas geriausį draugą, užmuš jį, jei negaus pasiskolinti, ir bėgs, bėgs ten, kur sapnuoja kiaurus didžiaturčių maišus, skambančius vos ne purvyne pinigus. Bailę reiks jau iš žodyno išbraukti. Lietuvis dabar yra – it anas girtuoklis svėdasietis. Griaudina jį klebonas pragaru, o jis rodydamas į ežerą:

– Tėveli! pripilk šitą Alaušą sieros ir uždek – plauksiu, jei anoje pusėje pastatysi degtinės...

Atsikartoja senovinė Didžioji tautų maišatis, nors dabar ir ne visos tautos pakyla.

Ką gi daro paliekuonys, tie, kurie ir patys mielu noru bėgtų galvos svetimame krašte paguldytų, bet negali, nes per labai prikepę prie savo vietų, per labai įsišakniję turto, šeimynos ir pareigų šaknimis? Vieni rankas laužo, kiti šaukia: „Apsistokite, pablūdėliai!", kiti žada grietine namie penėti, jei pasiliks, nes, darbininkams išėjus, noroms nenoroms reiks ir likusiems ap-

leisti gimtasis šonas; dar kiti, pripažindami nesulaužymą laiko dvasios įstatymų, rankas spragilais nuleidžia: prieš vėją, girdi, nepapūsi, ir ruošiasi įstoti į gailestingąsias skęstančių gelbėtojų draugijas, kad bent tiek saviškiams patarnavus.

Geriausia, mums rodos, daro tie, kurie šaukia: „Sustokite, pablūdėliai! pagalvokite, pasvarstykite, ko gaunama kitur, ir ar negali to pat gauti arčiau, nepadedant galvos, neišeikvojant sveikatos, nesutraukiojant giminystės ryšių!"

Mums rodos, jog kiekvieno žmoniškais jausmais lietuvio didesnė pareiga užeiti aklą, žengiantį tiesiai į vandenį, neg, leidus įkristi, paskui jį traukti, džiovinti ir guosti.

Susipratusiųjų, šviesiųjų piliečių pareiga tamsesniems savo broliams laiku aiškinti, kad ne visur, ne visuomet ir ne visiems svetur gera, kad ir ta dalis gerumo, kurią galima kitur rasti, per brangiai atsieina, kad savo krašte ar artimesnėje kaimynijoje, jei vieno ko stingi, tai kitu kuo gali nusiraminti; stigsi, sakysime, pinigų, bet sveikatos turėsi.

Ypač gi svarbu, mačys nemačys, ant visų kelių ir kryžkelių atsistoti ir didžiu balsu šaukti mokyti apie sąlygas gyvenimo svetimuose jiems nežinomuosiuose kraštuose, apie tuos pavojumus ir trūkumus, kurių iš tolo emigrantai neatspėja, bet jų yra gana. Doros mokytojai čia nieko nepadeda, iš jų skelbimo valdyti ir tvarkyti ingeidžius, nes jie žmogų tik pavergia, o nelaimingus daro, tik tyčiosis. Vieni sakys – tu ir pats taip nedarai, kiti pramins tai stabdymu geryneigos, nes juo didesni geismai, juo didesnis stengimasis dirbti. Daugiau čia gelbės mokslas ir prityrimas, o dar daugiau artimą mylinti širdis, kuri norės tuo mokslu ir prityrimu dalytis su juo.

Šiais štai žmonėmis ir mes sekame. Įgiję prityrimo, laikome savo pareiga gyvu žodžiu (esame kalbėję bent 32 vietose) ir raštu, mačys nemačys, priminti mūsiškiams nenuoramoms, kad jie, anot jo, pasimisliję dėdę peštų; gerai, po daug sykių viską pasvarstę, išdrįstų tėvynę apleisti ir į svetimą kraštą bėgti vėjų gaudyti.

Iš pat pradžių prikišu broliams lietuviams keturius prietarus apie Šiaurės Amerikos Jungtines Valstybes, klaidingas

nuomones apie tą kraštą, kurios ypatingai balamūtija pinigų išalkusius mūsiškius. Mūsiškiai taria:

1) tą valstybę esant nesvietiškai piniginga, todėl ir kiekvienas jos pilietis turi būti pinigingas;

2) tą valstybę esant taip pramoningą, kad bet koks gyvas žmogus jai brangesnis už auksą;

3) ją ištesint taip brangiai mokėti už darbą, kaip niekur pasaulyje niekas nemoka, ir

4) jos pinigus esant dvigubai brangesnius už kitų kraštų pinigus, ypač už rusų, todėl ir pelnai nesvietiškai dideli.

Bėdulio pasakoje taip yra. Tarnauja jis ponui metus ir gauna žirnių, bet pusę sveikų, o pusę sukirmijusių. Tarnauja antrus, trečius... ir ko tik gauna, vis pusę pagedusių, netikrų. Taip ir šiose keturiose lietuvių nuomonėse: kas ilgais metais įgyta nuomonė, tai vis perpus tėra teisinga, o perpus melaginga. Pamėginkime tad melą atskirti nuo tiesos, kaip kokiuos pelus nuo grūdų.

PINIGINGA ŠIAURĖS AMERIKA, TIK JOS MAIŠAI NEKIAURI

Dvejopo esama žmonių piniginguma arba gražiau – turtingumo. Vienose valstybėse mažiau didžiaturčių, užtat visi kiti sotesni. Kitur daugiau didžiaturčių, užtat daugiau šalip jų alkanų skurdžių arba nors nepertekusių. Pirmajam pavyzdžiui artimesni Vokiečiai (paskutiniu laiku jie smarkiai krypsta į antrąjį pavyzdį). Antrajam – Prancūzija, Anglija ir Amerika. Visi geraširdžiai žmonės norėtų priderėti į pirmosios rūšies valstybes. Visi norėtų turtus išlyginti ir mėgina: krikščionys vardan gailestingumo ir teisybės, socialistai vardan vieno materiališko teisingumo. Bet tasai darbas ir rūpestis mažai tesiseka: visos valstybės ūmu laiku dabar nukrypo į antrosios rūšies valstybes. Ir nieko nepadarysi, nes tokie kapitalo savumai.

Ar teko jums kuomet nors ant lygaus stalo ištėkšti gyvąjį sidabrą? Jei teko, tai matėte, kaip pasidarė šimtas visokio didumo lašelių kamuoliukų, vieni kaip aguonos grūdelis, kiti didesni, o bent vienas ir sulig žirneliu. Visi jie, nenuvaldydami

minkštoje masėje savo pusiausvyros centro, juda kruta ir, tik bent kiek dunksteli į skobnias, šoka bėgti. Pakeliui užklumpa kits kitą. Kas tada darosi? Mažesnis kamuolėlis murkt į didesnį, ir šisai dar didesnis pasidaro. Juo greičiau jis bėga, juo daugiau mažesnių užklumpa, ir visi jie murkt, murkt, murkt, didindami vieną, kurs jau ir sulig pupa atsiranda.

Kapitalas gyvenime – kaip anas gyvasis sidabras. Iš pradžių jis ištiškęs į daug dalių. Bet jis gyvas, vartosi, dalys nuolat susiduria viena su kita, nuolat prarydamos kita kitą ir didėdamos. Ilgainiui tų didesnių pasilieka keletas, keliolika, na, keli šimtai, bet mažesnių nė kiek. Be to, kapitalus valdo sukti, gudrūs žmonės, apie kurių gailestingumą nėra ir būti negali kalbos: tas labiau giriamas, kurs apsukresnis juo sparčiau ir standžiau savo maišus primurdyti. Taigi iš pradžių du tokiu ar keletas vertelgų tyčia sumuša į krūvą savo kapitalus, sudarydami vadinamuosius sindikatus, „trust" (trostus), arba pasitikėjimo draugijas, padaro vieną didelį ir jau lengvai ryja visus kitus.

Tai valstybių ūkio liga, neapsakomai sunkiai pagydoma. Ta liga ypatingai serga Š. A. Jungtinės Valstybės. Kiekvienas prezidentas paskelbia tiems trostams kovą ir nieko nepadaro, trostai savavaliauja, trostai, kiek jiems tinkama, moka, už tiek, kiek jiems tinkama, parduoda aliejų, gelžį, žibalą, anglis ar kitus kokiuos reikalingiausius žmogui daiktus.

Buvo, sakysime, kuriame mieste šimtas batsiuvių. Kiekvienas jų galėjo pasiūti per metus po šimtą porų batų, kiekvienas norėjo, kad jo prekes greičiau nupirktų, tad bent kiek leido pigiau, rūpinosi už kits kito pasiūti dailiau ir stipriau. Pirkėjas laimėjo. Bet štai atsirado turtingas kurpius, kurs per mėnesį su daugeliu darbininkų prisiuva tiek, kiek visi kiti neturtingieji, daug darbininkų laikyti neištesį kurpiai per ištisus metus. Ir užtvino visos rinkos, visi kromai, sankrovos atsirado pilni tojo turtingojo batų. Kur beįkiš savo darbus neturtingieji amatninkai? Niekur. Jei nenori badu pasibaigti, turi eiti paprastu darbininku turtingajam ir panaikint šimtą savo dirbtuvėlių.

Kaip žuvis žuvį, taip Amerikos kapitolas kapitolą ryja. Ir šiandien Amerikoje nebėra smulkiosios pramonės, atskirų

siuvėjų, – vis didelių dideliausios fabrikos; taip didelios, kad didesnių ir būt nebegali, nes jei atsirastų dar didesnė, pirmoji turėtų žlugti. Mažoms su jomis varžytis nepareina nė į galvą.

Tokiuo būdu regime, kad Amerikos miestas tai nelyginant viena fabrika. Miestas fabrika, vos tik įsikūręs iš karto greitai turi išaugti, jei nori neužleisti vietos galingesniam konkurentui. Toksai Grand Rapids (Grėn Repids), Mich., 150 000 gyventojų, tai gangreit rakandų meistrų miestas. Toksai Brockton, Mass., 400 000, tai kurpių miestas. Baltimore, Md., milijoninis – drapanų siuvėjų miestas. Boston kone taip pat.

Amerika viso ko suvartoja neapsakomai daug, dar daugiau išsiunčia į kitus kraštus. Rodos, kai daug išperka, tai daug ir pelno. Taip tai taip. Tik kam tas pelnas? Ar tam, kurs daiktą padirbo? Nė iš tolo ne tam, bet tam, kurs ir jį, ir tūkstančius jam lygių pavergė sau ir sava valia teduoda tiek, kad tik darbininko kūnas dūšią, anot to, nešiotų; riebieji nuograjai gi jam vienam, kompanijai iš vos keleto žmonių, trostui ar sindikatui palieka. Jie lobsta sparčiai, tampa didžiaturčiai, milijonininkai, milijardininkai ir galo nėra. Ilgainiui jiems tų turtų ir nebereikia, nes jokiuo bepročiu blaškymu į visas šalis nebegali beišblaškyti – „suvartoti". Kapitolas jau savaime auga ir auga. Paprastų darbininkų padėjimas dešimtimis metų pasilieka toks pat. Ir jei pasiseka jis per kraują, badą ir net galvą guldant, streikais suokalbiais pagerinti, tai ne dvigubai, ne trigubai, bet skatikėliais.

Niekur pasaulyje nėra tiek milijonininkų, kiek Š. Amerikoje. Tai teisybė. Jie šiandien jau sutraukė į savo bankas visą šeštąją dalį pasaulio pinigų. Bet tai toli gražu nereiškia, kad tie vos besuskaitomi turtai, gulį tūkstančių rankose, piningus (mūsiškai – laimingus) padarytų – milijonus piliečių. Milijonai žmonių minta tik kapitolo trupiniais.

Mes, lietuviai, esame kreivai išauklėti, tai ir mūsų prityrimai dažnokai esti kreivi. Savo tėvynėje mes turime kuo blogiausius pavyzdžius nemokėjimo gyventi. Visų pirma pavyzdžius, kad turtingų žmonių kiauri maišai tol, kol tie žmonės vėl beturčiais lieka. Visi žinome palyginimą. Kai žydas uždirba tūkstantį,

tai iš lenkiško pavadina jį „tysiąc" =ty siądż=tu sėskis; suprask: jau ilsėkis, o aš, kapitolas, dabar už tave dirbsiu ir tau pelną vis didinsiu. Ir žydas darosi pusantražydis – perauga pats save; vakar driskius lakatninkas, šiandien šimtų tūkstančių vartotojas. Gi kai mūsų bajoras uždirba tūkstantį antrą, tuoj perkasi karietą, ketvertą arklių, samdosi gaują pasekėjų (liokajų), laksto po miestus, saujomis barsto pinigėlius ir... vėl lieka kas buvęs – nususėlis bajorėlis šlėktelė, kitų pasekėjas (liokajus) vagonuose ar dar kur prasčiau.

Visa tai matydami, mūsiškiai ir mano sau: jei iš tokių turtininkų, kurių turtai gangreit rieškučiomis išsemiami, tiek menkesnių už jį minta, ir gerai minta kurį laiką, – tai kaipgi beturi misti minios prie tokių Amerikos turtininkų, kurių turtai nė plačiausiomis upėmis nebeišbėga, neišsenka?? Turėtų taip būti, jei Amerikos bussinesmanai – gerų interesų darytojai, būtų mūsų šlėktelių rūšies, būtų kiauramaišiai. Bet jei būtų tos rūšies, tai nebūtų Amerikos milijonininkai. Abu galu drūdžgaliu. Nieko neveiksi. Amerikos milijonininkas dėl to ir milijonininkas, kad jo maišai nekiauri. Jei paskui jisai ir ima nežmoniškai pinigus drabstyti, tai tik tada, kada tai nebesivadina byrėjimu iš kiauro, tik tekėjimu per viršų, iš sklidinai pilno. Vienas milijonininkas įsitaisęs sau yacht (skaityk: jot) – laivelę... už 7 milijonus dollarų. Kitas savo vienaturčiai dukrelei padirbinęs lėlytę... už 10 milijonų. Tai tiesa. Yra daug ir kitų tam lygių. Bet kas laimėja, kas surenka tuos nebe trupinius, tik aukso uolas? Ar prasti darbininkai? Kaipgi! Visa tai kliūva vėl tokiam pat didžturčiui fabrikantui, o tau, darbininke, iš visa to – grivina, berlinka, auksinas, na, trirublė už padirbimą kokio sraigtelio (šriubelio)...

Mes, mažaturčiai, per ištisus metus teuždirbdami iki šimto antro, nei pradžioje metų nesumetame, kiek laukiame pelno ir kokiuos galime todėl padaryti išlaidžius, nei pabaigoje metų nepatikriname, ar ir kame suklydome, ar daugiau buvo pelno, ar daugiau išlaidžių, todėl kitais metais vėl nežinome, ar taip pat elgtis, ar kainą mažinti, ar didinti. Didžiaturčiai juoba moka laiku viską sumesti, laiku ir patikrinti, idant nei timputė, nei

ortutė be žinios neišslystų. Taigi ir tau, darbininke, niekas netyčiomis neklius. Sakysi: lai tada „tyčiomis" kliūva! Jei kapitalistui per viršų byra, jei jis nebesižino, kaip čia perviršius beišeikvojus, tai tegu gi bent tą perviršių, bent tai, kas jam visai nebereikalinga, atiduoda kaipo priedą tiems, kurie visa tai padirba ir kuriems toli gražu per viršų neteka!.. Tegu, liūdnai atsakome ir dar liūdniau priduriame: taip nesti ir būti negali, nes ir čia atsirastų du drūdžgaliu: kai taip imtų kapitalistai daryti, milijonininkų nebebūtų. Retai milijonininkas gali ir po daug išmesti, bet dažnai po nedaug – negali. Arklį gorčiais avižų aš iššersiu, bet visų miestelio pelių, nors ir po grūdelį joms duodamas, neišmaitinsiu visu aruodu (miega). Gi visos pelės, nors mažutytės, kad norėtų ir mokėtų, supiltų man aruodą, kaip dar mažesni padarėliai skruzdės sukrauna dideliausius kupstus. Kai kapitalistas, turėdamas tūkstančius darbininkų, nutraukia nuo kiekvieno nors po berlinkėlę, – kas dieną jam įplaukia tūkstančiai. Bet kad jisai sumanytų ne karpyti savo tūkstančių darbininkų, bet kiekvienam pridėlioti nors po truputį, – kas dieną jam išplauktų tūkstančiai. Tik višta, anot to, nuo savęs kasa, visi gi kiti – po savim. Tad ir Amerikoje nėra tokių geraširdžių, kurie ne į savo maišus kastų. Ne! juo kapitalistas kirps tave, darbininke, juo jam bus stipriau. Ir kerpa kiek tik beišmanydamas, kiek tik begalėdamas, taip tavo pelną nuskaitydamas, kad tik kūnas dūšios nepamestų, nes tada ir jam būtų nuostolio, kaip man esti nuostolio, kuinui padvėsus.

Ne, balandėli darbininke! Teka Amerikoje turtai pinigai per tavo ūsus ir barzdą, tik visa nelaimė, kad ne į tavo burną, tik į kapitalisto nasrus. Gali tu gražiai laižytis, vis tai matydamas, bet labai sotus nebūsi, o turtingas nė to tiek. Nepasikliauk tad Amerikos piningumu, jei panorėsi kuomet ir pats ūmai piningas tapti!

TAS DAUGIAU UŽDIRBA, KAS DIRBTI MOKA

Į labai keistai klaidingą nuomonę apie Amerikos uždarbius turime čia atsakyti. Tiesiog keista, kad reikia į tai atsakyti. Tiesiog neįtikėtina.

Dirba, sakysime, pas savo tėvą sūnus bernaitis; dirba žemę. Dirba ir patsai tėvas, dirba su jais dar samdinys bernaitis. Samdinys gauna pilnų pilniausį išlaikymą: maistą, drabužį, šviesą, kurą, paklotą lovą, pakinkytą arklį į miestelį nuvažiuoti ir gyvais pinigais 65–130 rub. sulig to krašto; Kurše net ir daugiau – į 150, kuriuos kone visus, atskyręs išeiginiams drabužiams sykį per trejetą metų, gali pasidėti. Šeimininkas savo samdiniui daugiau mokėti neištesi, nes pats su sūnumi nė to tiek negauna, dažnai metų sąskaita parodo neperteklių, ir jisai ne į banką pinigus krauna, bet iš banko ima; ne uždirbdamas su žeme, bet pradirbdamas tą savo žemę – kapitolą. Tačiau taip sūnus, taip jo draugas samdinys savo padėjimu nepatenkinti. Jiems maža. Tad susitarę spjauna ant mažų sodžiaus ūkyje uždarbių ir atsiduria Rygoje, Odesoje, Peterburge ar kame kitur prie fabrikų. Ieško darbo. Darbų užvaizda egzaminuoja kandidatus darbininkais – smarkiais pelnytojais, ką jie moka dirbti?

– Gi viską! – atsako kandidatai. – Arti, dalgį sukti, lopeta kasti, kirviu į storiausį medį kirsti. Po dešimtį pūdų ant lubų užnešame...

– Tai gerai. Skaldykite man malkas. Už sieksnio supjaustymą ir suskaldymą – pustrečio rublio. Netingėdami dirbdami, per pusantros dienos padirbsite. Toliau, iškasite duobę išeinamai vietai – gausite tris rublius. Jūsų sveikata galima per dvi dieni išmesti žemė. Rasis ir daugiau panašaus darbo. Uždarbis vidutinis esti: po 80 kap. per dvylikos valandų darbo dieną per ištisus metus, taip vasarą, taip žiemą. Kitas dvylika valandų suvartosite kaip tinkama.

80 kap. dienai! Sodžiuje, girdi, tik sunkiausiais darbymečiais tegalima po tiek gauti, o čia per visą laiką! 24 rub. mėnesiui, 290 metams... Taigi trigubai neg sodžiuje... Tinkame.

Pradėjus dirbti, pasirodo, kad per mėnesį esama 4–6 švenčių, už kurias nemokama pinigų. Nebelieka per mėnesį nei dvidešimties rublių. Už kambarėlį reikia mokėti po 1 $^{1}/_{2}$ rub., tarnaitei po $^{1}/_{2}$ r., žibalui po $^{1}/_{2}$, kurui po 1 rub., tabokai po 1 r., pietums bent po 6 rub., pusryčiams ir vakarienei bent po 3 r., pirtis, ploviniai $^{1}/_{2}$ r.; jei kiek dar liko – išleisti viršutiniams

miestiškiems drabužiams, kuriems nusipirkti reikia per ištisus metus taupyti, kas mėnuo atidedant po keletą rublių. Bet tada apie alutį ir degtinėlę nė pamislyti nebegalima. Štai mažų mažiausis sumetimas Rygos darbininko išlaidžių. Už tiek, kiek parodyta, nei tau sotu, nei šilta, nei šviesu; nei tu prirūkęs, nei prigėręs, nei pasipuošęs. Skurdas, nudriskimas, o ligos metui – nieko, jei neįstojai į tam tikrą draugiją; jei įstojai – dar didesni mėnesiniai išlaidžiai.

Rodos, aišku, kad sodžiaus ūkyje šiandien daugiau uždirbama, sočiau, sveikiau ir linksmiau gyvenama. Ir lengviau dirbama, nes yra darbų laikotarpiai, protarpiais ir padykiniuoti galima, tuo gi tarpu mieste vis ta pati vienoda darbymetė. Tačiau mūsų nenuoramos negrįžta. Pereina visokeriausias darbavietes, visur teiraujasi geresnių uždarbių ir visur gauna tą patį egzaminą:

– Ar mokate verpti, austi, siūti?

– Ne!

– Kalti, varį lieti, plieną pjaustyti?

– Ne!

– Piešti dirbamą daiktą, pjūklelį, kaltelius vartoti?

– Ne, mes nei skaityti, nei rašyti...

– Tai ką gi mokate?

– Dideliausį medį pakirsti ir šakas nugenėti, kalnus nukasti į slėnius ar iš kasinių į kalnus žemę perpilti...

– 80 kapeikų!

– Ale mūsų raumenys... Dešimt pūdų...

– Tai eikite į uostą garlaivių krautų. Gausite po rublį. O jei nepatrūksite, tai po du...

Ir stebisi nabagai, kodėl už tokiuos jų rankų raumenis, už tokiuos penkius pirštus, kaip pagaikščius, už tokias strėnas visur taip maža teduodama. Blogas ir čia kraštas! Plaukime į Ameriką, į Australiją ar dar toliau, jei dar yra kame žemės iš laivo išlipti. Ir važiuoja, pilnai įsitikinę, kad kitur jiems duos ir perduos. Toliau pamatysime, kad ir čia jie užsivilia. Bet ne tai mums rūpėjo šiuo žygiu pasakyti. Mums rūpėjo pažymėti tiesiog anekdotiškas dalykas.

– Tamstos ieškote darbo? Ką gi mokate dirbti?

– Ką mokame dirbti, mums ne taip svarbu, kur kas svarbiau mums kuo daugiausia algos gauti...

Stebisi nabagai, kad tos taip jiems naudingos „kankuliacijos" nenori pripažinti darbo davėjai, ir užsivilę, nusiminę, rankas nuleidžia. O buvo lengva neužsivilti, padarius šitokią negudriausią „kankuliaciją", bet laiku, dar namie.

Kas samdosi į darbą – nori pelnyti, bet ir kas samdo – taip pat nori pelnyti. Fabrikantas, sakysime, duoda man rublį už dienos darbą. Bet kad galėčiau dirbti, jis turi man pastatyti mašinas, kad būtų reikalas man dirbti, jis turi prisisamdyti agentų, kurie mano padirbtus daiktus išvežiotų ir pirkėjams iškaišiotų. Mašinos, sandėliai, agentai, gi ir fabrikanto pelnas, – visa tai reikalauja, kad aš uždirbčiau jam bent trigubai tiek, kiek pats imu – 3 rub. Tai galimas daiktas. Jeigu aš pats noriu laimėti 3 rub., tai turiu padaryti daiktą, kurs parduodant būtų vertas bent 9 rub. Ar galiu aš tai padaryti per pusdešimtos valandos? Sunku tikėti. Jei aš moku, sakysime, gražų drabužį sukirpti ir tų drabužių sukirpsiu keletą per dieną, tai mano darbas bus daug vertas. Jei aš moku batus sukalti, nusipirkęs medžiagos už 3 r., 50 kap., tai, visą pelną pasiimdamas sau, aš per dieną galiu uždirbti 3 ir 4 rublius. Taip pat šaltkalvis padirbdamas, sakysime, kokį keistą ratelį ar spyną. Bet jei aš nemoku jokio amato, nemoku vartoti jokios dailesnės padargos, tik vieną didelį kirvį, kuriuo tegaliu medį pakirsti ir jo šakas tenugenėti, ir lopetą, kuria tegaliu žemes iš vienos vietos į kitą pilstyti, – tai kiek aš turiu viso to prasto darbo padirbti, kad jis būtų net daugiau vertas? Tai pereina žmogaus vieką. Toks prastas mano darbas nei Rusijoje, nei Vokiečiuose, nei Anglijoje, nei pačioje Amerikoje negali būti brangiai kainojamas ir aš negaliu niekur laukti per didelio uždarbio.

Net ir tada, kada nieko nemokantį darbininką pristato prie mašinos, kuri sukdamosi atlygina jo nemokėjimą, neprigudusiam Rygoje, sakysime, temoka 80 kap., gerokai jam padirbėjus, pakelia iki 90, 1 r. ir galop iki 1 r., 20 kap. Daugiau juodadarbis Rusijos fabrikose niekur neuždirba, jei neišgudrėja ir nepalieka šiokiuo ne tokiuo „meistru".

Kad man žemės pilstymas būtų brangiai užmokamas, turi būti tos žemės brangios. Pas mus tokių nėra. Jų yra Vokiečių Essen an der Ruhr, Anglijoje, Pennsylvanijos Lackavannoje. Jos vadinasi – akmeniniais angliais, paprastaisiais ir kietaisiais, arba antracitu. Ten ir bėgame. Yra ir Rusijoje panašių darbų Done, Urale, Sibirijoje. Bet pas mus tie darbai taip sunkiais vadinasi ir yra, kad jų dirbtų tik didžiausi nusidėjėliai tesiunčiami, šiaip jau darbininkai maža jų tepasigviešia. Tos katargos tenka mums gera valia ieškoti net už jūrių marių. Ir tai mename esant laimę!

Sumanęs tad ūmai praturtėti, *nepasikliauk vienu savo kūno vieku, bet rūpinkis kokio amato pramokti. Kitaip darydamas užsivilsi, nes ir pramoningiausios šalys ne patį žmogų auksu užmoka, bet jo sugebėjimą.*

AMERIKA NEBEMOKA DARBININKAMS DVIGUBAI IR TRIGUBAI

Visų mažiausio pasaulyje mokesčio už savo darbą reikalauja kiniečiai. Ir jų tokia daugybė, kad lengvai jais patvintų visų kraštų miestai ir fabrikos, jei nuo jų nesigintų valstybės. Vakarų Jungtinės Valstybės (štatai) anais metais net išmušti kiniečius ir japoniečius ketino (ir mėgino), jei valstybė jų nesustabdytų.

Ne mažiau ir kitų pasaulio kraštų darbininkų nekenčia senieji Amerikos gyventojai (yankes) – darbininkai, nes ir jų reikalavimai mokesčio kur kas mažesni, neg seniau kad buvo reikalaujama Amerikoje. Apstabdžius kiniečius, paplūdo darbininkai iš kitų kraštų. Ir prieš juos teko pramanyti tam tikri įstatymai, kurie daug padaro nemalonumų įvažiuojantiems į Ameriką (imigrantams), bet visai nesustabdo, negali. Ir pasidarė taip, kad fabrikai prireikus priimti dar 100 darbininkų, ji pamato kandidatų 500, kurie tarp savęs rungčiojas dėl darbo, už kits kito pigiau apsiimdami, kad tik badu nedvėstų. Fabrikos ir naudojosi ta daugybe darbo ieškotojų, kol darbo mokestis nesusilygino su Europos kraštų mokesčiu. Jei patys

darbininkai nebūtų galop nustatę mažų mažiausį mokestį, nuleisti nuo kurio nieko nebegalima, tai mūsų darbininkai gal būtų pradėję dirbti už tiek pat, už kiek ir kiniečiai dirba – už skatikus.

Amerikietis kinietį ir japonietį numušė. Bet viso pasaulio darbininkų negalėjo numušti. Tai pasitraukė nuo jų šalin, palikdamas ateiviams visų menkiausius, visų prasčiausius, visų juodžiausius darbus už visų žemiausią kainą, apimdamas geresniuosius darbus, jau reikalaujančius amatninkų sugebėjimo, technikos mokslo, prisityrimo, ir kuo gražiausiai užmokamus. Įvyko tad darbų ir pelnų rūšinis pasidalijimas: tau, ateivi, tebūnie nupjautų kviečių šaknys, o man, vietos darbininkui, viršūnėlės – varpos, tu misk šiaudais, miltais gi bemisiu aš vienas, nors kai tavęs čia nebuvo, visiems miltų užteko. Ateiviams, nemokėliams, neišmanėliams nei svajoti nėra ko apie tas vietas ir tokius uždarbius, kokias turi apėmę amerikiečiai, tikrai „amerikietiškai" išsilavinę.

Mokslo vyras tad, atvykęs ištirti Amerikos darbininkų būklės, turėtų pakelti dvejopą darbą: ištirti ateivių darbininkų būklę ir tos vietos. Pirmųjų būklę rastų nepavydėtiną, antrųjų gerą, duodančią po dvidešimties metų darbo ganėtinai jo senatvę aprūpintą ir pusėtiną jo šeimynos gerovę. Ėmus knygas apie Amerikos darbininkus, parašytas bent prieš 30–40 metų, ir radus apskritą jų dienos uždarbį, siekiantį 5 dollarų, trigubai didesnį už Europos darbininkų uždarbius, stebimės ir sakome: dabar tiek nebegauna pirmosios rūšies darbininkai. Ateivių gi uždarbis, apskritai imant visas 365 metų dienas ir visus užsiėmimus, no žinovų, nebeperviršiįąs 1 (vieno) dollaro per dieną. Tikiu, nes tų žinių suteikė mums pats darbininkas, girdint didelei auditorijai dideliausiame mieste, ir mes patys turėjome progos tai patikrinti.

Buvo taip. Atsitiko man kalbėti apie tokį gyvenimo sutvarkymą, tokį išlaidžių nustatymą, kad kas mėnuo galima būtų kiek įdėti į banką, kiek ir viešiesiems dalykams atskirti. Kalbėjau turėdamas prieš save gerą pluoštą man įteiktų sąskaitų, sulig kurių kas antras šeštadienis, kas payee (peiy) = priėmimas

mokesčio, day (dei) = diena, iš lietuviško vadinamą – pėde, gaunama alga už dvi savaiti. Visose sąskaitose stovėjo vidutini skaitmens, nuo 18–25 dollarų; išeina po 1 $^1/_2$–2 dol. už darbo dieną. Tai jau nebemenkas mokestis, jei gauni mėnesiui 36–48 dollarų. Imu didžiausį uždarbį – 48 doll. ir atskaitau reikalingiausius išlaidžius: 18 dollarų (dabar be 20 doll. nebelaiko) už abodę (abod) = buveinę ir boarding (bording) = mitimą ir 12 doll. kas mėnuo drabužiams; lieka keliolika dollarų draugijoms, pasilinksminimams ir į atsargą krauti: maždaug – 4 praleisti, 10 atidėti, idant per penkerius metus, jei laimingai sveikas visą laiką būsi, jau turėtumei apie 600 d. = apie tūkstantį rublių. Kaipgi liūdna todėl, pabaigiau, kad mes dar nepramokome taupyti, pelnų ir išlaidžių sąmatos daryti!

Į tuos mano išvedžiojimus, kurie, man rodės, gerai pamatuoti dokumentais, iš pasienio atsiliepė girtas balsas:

– Ką čia mus mokysi, nieko nežinodamas: mes neturime tokių pelnų...

Pasijutau gana užgautas tuo „nežinojimu" ir bent kiek nusigandau, kad ir čia koks gatvių politikas neimtų skandalo kelti, kaip buvo mėginę kai kurie kitur padaryti. Bet ėmiau domėtis priešingų įrodymų ir mandagiai pasikviečiau jį prie stalo to opaus klausimo gvildentų. Darbininko, pasirodė, būta nekvailo, mokančio angliškai skaityti, gaila tik, kad buvo gerokai apygirtis.

– Taigi klausyk, sir (sor – pone)... – pradėjo netvirtai, gana susigėdęs, kad teks viešai kalbėti. – Well (uel – gerai; amerikiečių pertarmė, kurią ateiviai dažnai visai ne vietoj, nes per tankiai vartoja), jūs ne į popierėlius žiūrėkite, bet į visuotinę statistiką. Žinote, kas tai yra?

– Žinome, – atsakiau.

– Galbūt... Ale visuotinę! Tokią, kaip surašyta NN knygoje. (Čia jis paminėjo knygos vardą.) Mokate angliškai?

– No, sir! – atsakiau, prisitaikindamas prie jo žargono.

– Gaila. Ten surašyta visi Amerikos darbai, kuo kiek žmonių užsiima, kiek dienų dirba ir po kiek uždirba. Well, atrastumėte tenai, kad ne visur mokama po $1^1/_2$–2 ir daugiau dollarų; bet

yra, ir tai daugiausia, nes daugiausia yra iron and steel fabrikų (airon end styl – geležies ir plieno), kame temokama po dollarą su quarteriu (kuoter – ketvirtis). To dar negana. Juk negi visomis dienomis dirbama. Juk ir mes, nors nekokie krikščionys, švenčiame sunday (sondei – nedėldienius), laborer (leboror – darbininkų) day (kuri Amerikoje esti ne 1 gegužės, bet 4 spalių), pirmą dieną Kalėdų ir Naujus metus. Tai iš 365 atmesk 56 nedirbamas dienas – visiems. O kiek nedirbamų dienų esti kai kuriems, bet daugeliui! Visoje Amerikoje (štatuose) kas metai esti vidutiniškai po 490 straikų. Tamsta žinai, varžytynių dėl padidinimo darbininkų pelno ir kitų jo gyvenimo pagerinimų. Straikas tęsias po kelias savaites, kartais ir po kelius mėnesius, palikdamas šimtus tūkstančių be užsiėmimo. Kiek darbo dienų sugaišta?

– Daug atsimeta...

– Well, daug, labai daug. Dabar: vieni tik steel fabrikai teeina gerai, duoda darbo per visas šešias dienas. Kitur jau taip always (aluois – visados) priimta tedirbti po 5 dienas, po šeštą vazotis. Kai anglių mažiau suvartoja, tai Lackavannoje tedirba po 4 dienas, o nelaimingaisiais metais, kokių dažnokai atsitinka, tedirbama ir po 3, vien dėl to tik, kad darbininkai bent sausos duonos turėtų ir neišmirtų. Atmesk ir tas bedarbes dienas. Dabar suimk į vieną visas darbo dienas, paskaityk jas kad ir po 2–2 $^{1}/_{2}$ dollaro, tai padalijęs per 365 metų dienas, kuriomis dirbęs ar nedirbęs pavalgyti, na... ir išgerti turėjai, gausi tol mažiau dienai neg du dollaru, o sumušk didesnius ir mažesnius uždarbius ir išlyginsi juos taip, kad, apskritai imant visus užsiėmimus Štatuose ir visas dienas, mes, čionykščiai darbininkai, teturime dienai po *vieną* dollarą! Taigi tamsta mums nė nekaišiok kokių ten sąmatų: ką čia sumesi iš vieno dollaro!...

Ir piktai nusisukęs išėjo iš salės.

Paties darbininko aritmetika padarė kur kas didesnį įspūdį neg mano prakalba. Ir aš tikrai gailėjaus, kad nesuskubau padėkoti jam už tas žinias. Mes ir patys buvome patyrę, jog pirmutinis paprasto, „juodojo" darbininko uždarbis Amerikos

Jungtinėse Valstybėse nėra didesnis už tokį pat užmokestį visoje Europoje ir net Rusijoje: 1 $^1/_4$ dollaro = 1 $^1/_4$ rublio. (Tuoj pamatysime, kad doll. = rub.) Kai kur tik jis pašokėja iki 1 $^1/_2$, 2 ir 2 $^1/_2$ dol., kaip mine (main) – kasykloje ir stackyarduose – pjovyklose. Na, pašoka retkarčiais ir iki 5 dol., bet už kokiuos nepaprastai milžiniškus ar karžygiškus darbus, kuriuos taip pat paminėsime.

Taigi nepasikliauk, darbininke, paskalomis apie nepaprastą brangumą darbo Amerikoje: šiandieną reikia jau tai pasakomis laikyti, ne tikrybe. Jei taip būtų, argi Amerikos išdirbiniai galėtų rankčiotis su vokiečių ir anglų išdirbiniais, būti už juos ne tik geresni, bet ir pigesni? Aišku, kad jų padirbimas negali būti per brangus.

NETIESA, KAD DOLLARAS = DVIEM RUBLIAM

Du dalyku iš Amerikos ypačiai nustebina Lietuvos sodiečius: fotografijos ir dollarai; fotografijos – neregėtai išsipuošusiomis moterimis, dollaras savo – brangumu.

– Ką gi rašo Barbė iš Amerikos? – klausia senutės tyčia užsukusi į jos kiemą išėjusios dukters draugė. – Ar sveika, kaip jai sekasi?

– Ką gi rašys daugiau: tebesako „Tegu bus pagarbintas", tebeprašo „Ant amžių amžinųjų" atsakyti. Kloniojasi visiems dėdėms ir tetutėms, draugams ir draugėms, taigi turbūt ir tau, Onele. O sekas, matyt, gerai, nes jau ir ištekėta. Žiūrėk, kokį poltretą-portografiją atsiuntė...

Ir rodo didelį kartoną – išsikėtusį, didelėm kojom ir rankom, beūsį, doro veido, nekaip, anot to, sukirptą, užtat tvirtai susiūtą vyrišką ir šalip jo baltais ilgais rūbais moterišką. Onelė godžiai stveriasi už kartono, smailiai, net akelės blizga, stebisi paveikslu ir nepažįsta.

– Pon Die mieliausis... O kas gi čia? Ką tai reiškia? – spėja Onelė, niekuomet nerėgėjusi išnašių jungtuvių parėdų. – Jupelė graži... – skaito. – Ant galvos vainikėlis... nuo vainiko čydas uodega – kaip baltojoje procesijoje... kaspinėliu susijuosusi... Ale gi tos Barb... – norėjo senoviškai draugiškai ištarti: Barbė

Barbutė, bet paspringo, žvilgterėjusi į baltą šilkinę jupą. – Tos ponios Barboros tebesama storos kaip ir pirma. Žiūrėk, dėdiene: juosmuo storesnis už vyro. O koks gi čia ratas ant pilvo?.. Niekaip neatrokuoju...

– Tai, sako, esąs gyvų rožių glėbys... Esąs labai brangus. Ir ši fotografija esanti labai brangi, ir visos veselijos atsieiną nesvietiškai brangiai, bent keli šimtai. Taip rašo.

– Ne, ne! – temoka ištarti naiva Onelė ir nei įsivaizdinti negali, jog ir ji, reikia tik iš namų išbėgti, tuoj tokia pat „ponia" gali pasidaryti. Bet jau nerimas pradeda ją imti.

– O štai ir jos draugė, su kuria kartu išėjo. Ji tebemergaujanti, – rodo antrą fotografiją.

– Gi tai Uršė!.. O skrybėlė... it mūsų doklė pelams nešti... O kad tu padvėstumei... – Jau nieko nebesakydama, bėga namo, dar didesniu nerimu širdelėje nešina. Žodžiais papeikė ir tą „ratą ant pilvo", ir tą „pelų doklę", bet užgaidai jau ėdė širdį, ir pavydas kraipė veidelį. – Nu jau, – pašnibždėjo pati sau: – ar tik doruoju visa tai pelnyta... – bet tuojau pati sau atsakė pateisindama: – Doruoju ar nedoruoju, vis dėlto – pelnyta...

Kaimynas, užėjęs pas senutę ir pypkę pakrapštęs, kitaip senutę tardo. Jam rūpi žinoti uždarbiai, nes ir jo duktė seniai jau veržiasi. Ką gi, reiktų leisti. Kraičio namie nėra, o kad ir sudarytumei, jaunikių nebėra. O čia mergai jau 26-ti meteliai, neberimsta, dairinėjasi...

– Tai kiekgi Barbė ima... – klausia per dantis.

– Iš pradžių ilgai nežinojusi, kas pradėti be kalbos, be mokėjimo miestiškai apsisukti. Paskui gavusi darbo už 6 doll. per nedėlią, paskui už 7, o dabar uždirbanti net 8. Ką ji ten dirba, neišmanau.

Kaimynui net akys iš kaktos it du cibuliu išlindo, atminus, kad jis tik savo artojui tiek temoka, ir tai mėnesiui; o čia, žiūrėk, mergiška... tik per vieną savaitę – 8 dollarus, per mėnesį tad, skaito, plačiai pirštus iškėsdamas, 32 doll.; dollaras mūsiškai – du rubliu, – tad jūsų Barbė uždirba per mėnesį 64 rublius, o per metus... – Čia jau pirštų nebeužteko. Taip ir nebesunešė greituoju tos milžiniškos sumos, kurią Barbė per metus

užpelno (daugiau septynių šimtų rublių). Ir nebereikėjo jam sunešti; ir be to buvo aišku, kad dukteriai nebeverta priešintis: juk į Ameriką išėjusi, mums, anot to, visus patvorius išauksins.

– Vienas Pondzeis bežino, kaip svetimuose kraštuose žmonėms gera gyventi! Kodėl gi pas mus ne taip?..

Vargšai nabagai, kad jie žinotų, kaip jų „kankuliacijos" šlubuoja, tai pasigailėtų savo išleistų mergelių, jei jos dar nerado sau draugo – gyventi padėjėjo.

Kaipo sodietis, žemės turtais gyvenąs, jis nesupranta gyvenimo gyvais pinigais, tad ir tie 30 dollarų, per mėnesį uždirbamų, rodos jam dideliausiu turtu. Ag jisai „gyvuosius" dešimtimis tik pabaigoje metų skaito, ir tų tuojau nebelieka, o čia – kas mėnuo! Jo suvartojamą duoną, mėsą, vilną, kailius, kurą, butą kas gi pas mus pinigais vertina?

Kaipo Rusijos gyventojas, nenujėgia jisai ir Amerikos pinigo vertybės. Jei kas iš ten išsiunčia 5 doll., čia atsiimi apie pusdešimto, vadinasi, kone dvigubai. Taip jis ir vertina dollarą – vis dvigubai padidindamas išgirstąją sumą, ar ji būtų jau atplaukusi pas mus, ar tebebūtų tenai pat Amerikoje. O skirtumas didelis – čia ir ten. Gerai būtų, kad koks finansistas išaiškintų mums skirtumą tarp vadinamosios nominalinės pinigo valiutos ir jo kurso, tarp tikrosios vertybės namie, kaip jisai yra išleidžiamas, ir svetur, kaip jisai yra vartojamas.

Bent kiek tas dalykas paaiškės iš šių palyginimų.

Pinigas tai valstybės vekselis. Jei valstybė turtinga, tai už jos vekselius moka tiek, kiek parašyta, nes žino, kad tai vis tiek kaip ir gyvas jos pinigas; sako tada, kursas stovi alpari – lygiai. Kartais už tuos pinigus tyčia duodama net daugiau, kad jie suplauktų į tą kraštą, kur gyvų pinigų trūktinai. Taip ir mes: Amerika parašo ant savo pinigo 1, o mes duodame 2, bet tik atbėgtų. Jeigu valstybė neturtė, aukso ir sidabro turi ne kiek, bent ne tiek, kiek paleista vekselių – pinigų popierėlių, tai už šituos pinigus svetimi neduoda tiek, kiek parašyta; jų kursas, sakoma, žemas. Jei ta valstybė netikėtai pradeda eikvoti savo pinigus į šalį, karui, sakysime, kilus, tai jos pinigų kursas vis žemiau krinta; kartais už 1 beduoda $^3/_4$ arba net $^1/_2$, kaip tai

buvo su mūsų pinigais per karą su Turkais 1878 m. Ir dabar vokietis nuo mūsų rublio nori nusukti kokią griviną.

Antras palyginimas. Aš, sakysime, vienam įduodu šimtą, tasai jį praleidžia nieko neuždirbęs. Kitam įdaviau, jis sykį per metus pirklyboje apvertė, pelnydamas 10; 5 pasiliko sau, o man sugrąžino 105. Įdaviau 100 gyvulių pjovikui. Jis kas mėnuo pirko už 100 gyvulių ir visados pelnė ant jų 10. Tą sumą apvertė 12 kartų ir uždirbo 120. Dabar 70 pasilieka sau, o man grąžina 150 = pusantro karto tiek, kiek paėmė. Ir jam gerai, ir man gerai.

Taip tatai darosi su visais pinigais: namie turi jie vieną vertybę, svetur gi jam visaip klojasi – kitur yra jie mažesnės, kitur didesnės vertės.

Nepasakomai pinigingos Amerikos dollarai Vokiečiuose, Rusijoje ir kai kur kitur labai brangūs: jo kursas čia, Vokiečiuose, Rusijoje ir kt., pakyla kone dvigubai. Bet namie jam nėra ko kilti, tad yra toks, koks tikrai yra. Amerikoje dollaras turi 100 centų, Rusijoje rublis turi 100 kapeikų. Tais centais Amerikoje nieko daugiau negali padaryti, kaip Rusijoje tomis kapeikomis; dar mažiau. Mes mokame, sakysime, duonos svarui 4 kapeikas, tenai – 5 centus, mes mokame mėsos svarui 15–17 kapeikų, tenai – 19 centų.

Kartais net dyvai ima; tam pačiam Amerikos daiktui Rusijoje moki tiek rubliais, kiek Amerikoje buvai mokėjęs dollarais. Už laikrodėlį Amerikoje mokėta 45 doll., Rusijoje už jį imama 45 rubliai. Taip pat siuvamosioms Singerio mašinoms.

Gyvenimas Amerikoje brangus, vylių taip pat daug. Butas švarus, nori ar nenori, namie yra vanduo, šviesa ir šilima. Bet už tai reikia gerai užmokėti. Visur miestiška mada: nori ar nenori, turi vilkėti, dėvėti ir avėti taip, kaip ir kiti. Mada turtų skirtumo nežiūri. Ji net baisi. Berlyne, sakysime, skrybėlę cilinderį gali kuomet nori dėvėti, tik ne Naujų metų dieną. Išeisi – tau numuš nuo galvos ir sumindžios, nors būtų jam 50 markių mokėta. Taip pat ir Amerikoje. Iki spalių 15 visi turi dėvėti šiaudines skrybėles, bet tą pačią dieną jau nebepamatysi nė vienos baltos – visi juodomis. Jei kas pasirodytų

su balta, gatvės žmonės sektų, šaukdami: „Karvė suės, karvė suės!" Ir niekas nebedrįsta išeiti su balta – perkas juodą. Mergiškos per visą vasarą vilki baltomis jupelėmis. Suprask, koks vargas ir kaip brangu jas švarias palaikyti. Bet nieko neveiksi – tokia mada.

Ar didelis tad ponas, ar ponia, kurs Amerikos J. Valstybėse gauna per savaitę 8 dollarus? Skaitykime. Dienai pragyventi jis turi 1 dol., 14 centų = 1 rublį su auksinėliu. Bepigu jums, sodžiuj gyvenant, būtų, kad kas dieną jums įkristų į kišenę gyvas rublis. Jūs jį tuoj į žekę (kojinę) ir į skrynios dugną arba į puodą ir po pamatu. „Gulėk, kipše, man tavęs nereikia: aš pavalgyti ir apsivilkti turiu iš žemės malonės!" Ne taip yra jūsų dukrelėms ir sūneliams. Gavo jis dollarą = rublį ir turi jį į daugybę dalių dalelių suskaldyti, ir butą pasisamdyti, ir pavalgyti nusipirkti, ir coat – overcoat (kot – overkot) = žiponus (paltotus) nusigriauti, ir skrybėlaitę, ir apsiskalbti, ir savo gyvybę apsidrausti, ir į draugijas įsirašyti, ir dideliuose miestuose po desėtką varstų pavažiuoti – pėsčias nesuvaikščiosi, ir pasilinksminti, ir, ligai ištikus, pasigydyti, ir laikraštį užsisakyti... Ką ir besakyti, kiek yra skylių, kurias visas reikia užlopyti vis iš to paties dollaro-rublio, vis iš to paties.

Miela, kad kas, Amerikoje begyvendamas ir brangiai visam kam mokėdamas, dar ištesi bent kiek dollarų sutaupyti ir į mūsų kraštą atsiųsti: čia jiems dvigubai mokama. Bet nepavydėkime, jei ir nesiunčia, atminę, kaip reikia skundėti, šykščiam būti, kad galėtumei bent ką namo parsiųsti.

Nepavydėkite, nelaukite, nekreitėkite nesulaukdami – taip turi būti. O kad lengviau jums būtų perkęsti tariamasis jūsiškių „užvylimas" – užmiršimas, tai laiku žinokite, jog *ir Amerikoje ne pienu upės plaukia, ne medaus krantai, ne dešrų tvoros ir ne sūriais stogai nukloti. Ypač gi nedubeltuokite jūsų vaikų uždarbio, kol tie uždarbiai tebėra tenai, už jūrių marių, nes jie susidubeltuoja tik čia pas mus.*

1908 m. Šiaulių inžinierius V. Belskis[19] savo pinigais išleido K. Puidos iš anglų kalbos išverstą storą 468 pusių knygą, vardu „Pelkės", angliškai: „The Jungle"*. Ją parašė amerikietis Upton Sinclairis, prastu darbininku dirbęs visame pasaulyje garsiose Chicagos gyvulių pjovyklose, angliškai vadinamose – stockyards. Doras amerikietis U. Sinclairis ten, anot įžangos žodžių, „kruvinomis raidėmis surinko visą lietuvių išeivių vargą ir skurdą, visas kančias, ašaras ir nelaimes, kuriomis reikia mokėti už tą keletą pelnytų skatikų". Garsus vokiečių laikraštininkas E. E. Ritteris[20] šitą knygą pavadinęs „Amerikos darbininko skurdo giesme", giesme neaprašomo ir neapsakomo skausmo kovotojų už gyvybę dienos uždarbio verpetuose, giesme purvų, kuriuose skęsta Amerikos darbininkas, giesme nuovargio, ištįsusių kaulų ir beviltės.

„Nelaimingi darbininkai tamsybėje praleidžia visą savo gyvenimą; jie valgo, kad galėtų dirbti, ir dirba, kad galėtų valgyti ir miegoti; geria gi, kad galėtų užsimiršti... Skaisčios ateities vedami atėjo žmonės į didžių žadinių šalį ir apsivylė"...

Talentingo rašytojo knyga ūmu laiku buvo išversta po kelissyk į visas literatūriškas pasaulio kalbas. Visus šiurpas nukratė ją beskaitant. Ir lietuviai turi net du vertimu: anąjį paminėtąjį ir antrą anksčiau Amerikoje išleistą, vardu „Raistas". Bet lietuvių „šiurpas nenukratė", nors ten aprašyta jų brolių būklė, nenukratė, nes... maža kas tėra skaitęs tą brangią savo turiniu ir inž. Belskio padėtais pinigais knygą. Ji nepadarė to įspūdžio, kokio buvo iš jos laukiama. Tačiau ta knyga tebėra gyva, ne anų tik metų reiškėja. Skaitykite ją moką skaityti ir duokite kitiems. (Gaila tik, kad už ją imama net 1 $^{1}/_{2}$ rublio.) Amerikiečių vertimas perpus pigesnis. Neveikiai rasis kitas kas, kurs nepavydėtiną Amerikos darbininko būklę taip talentingai aprašytų, kaip tai yra padaręs U. Sinclairis.

---

* Džiongl – griežtai atitinka mūsų džiūgui, – neišeinamam, užverstam tankynui girioje. Pasiklydo kaip girioje, sakoma. Tai ir norėjo Sinclairis išreikšti.

Perskaičiau ją du kartu. Atsitiko proga ir patikrinti jo paduotąsias žinias. Dabar tekus pasidalyti su skaitytojais tarpe Amerikos darbininkų gautais įspūdžiais, lėpsta ranka, krinta iš jos plunksna, norėtųsi į vietą viso savo rašymo padėti riebiomis raidėmis: *norite žinoti, ar Amerikoje darbininkų rojus, pasiskaitykite U. Sinclairio!* Jeigu tačiau drįstu kitką rašyti, tai tik atmindamas lotynų priežodį: lašas – negalingas, bet kai tankiai laša, akmenyje skylę iškala.

NĖ PO DOLLARĄ NEATIDEDAM...

Dar prieš Ameriką pažinau vieną labai dorą ir meilią senutę. Ji buvo labai neturtinga. Gyveno pas svetimus žmones, vieno dvaro kumečius, taip pat nepertekusius turtais. Nekilnojamojo turto: nei žemės, nei triobos, ji niekuomet neturėjo. Ištekėjus buvo už kumečio, tad ir amžių pragyveno, ir vyrą palaidojo bekumečiaudama. Užtat kilnojamojo turto jai buvo labai daug: sveikų žaliūkų vaikų aštuonetas, neskaitant kone antra tiek išmirusių. Užkliudžius aštuntą dešimtį metų, ji pasijuto ir šio „kilnojamojo turto" nebetekusi. Viena duktė buvo ištekėjusi ir pati vaikais apsikrovusi, o antroji duktė neseniai išbirbė paskui visus šešius brolius, visokiais laikais atsidūrusius Amerikoje.

Viena pati pasilikusi (pas ištekėjusią dukterį vietos nebuvo), prisiglaudė prie jaunų savo kaimynų, taip pat kumečių, „su savo duona", bet pasupdama jų kūdikius už vietą prie šilto pečiaus, kurį jau labai nebenoromis apleisdavo.

Be supimo svetimų vaikų ir kepimo savo nugaros prie svetimo pečiaus, ji turėjo dar du užsiėmimu, nes nuo pat mažens buvo labai darbšti. 1. Kiauromis dienomis suko rožančių: vieną kartą už dūšeles mirusiųjų vyro nabaštiko ir vaikučių, antrą kartą, dėkavodama Dievui, kad jai taip gražiai pavyko tokį būrį vaikelių išauginti, tretį kartą, kad Dievas tiems vaikeliams neatimtų tos geros sveikatos, kuria juos buvo aprūpinęs, ir duotų jiems daug daug turtų, net po keletą šimtų rublių, idant jiems ten Amerikoje nereiktų eiti kumečiais, kaip čia ji su tėvu

vyru kad ėjo. 2. Krimto „savo duoną", duoną – tikrai tą žodį suprantant, nes nieko daugiau neturėjo, o ir tos „duonos", dievai ją žino, kur nekalėdodama gaudavo. Apie šį dalyką man nupasakojo jos šeimininkai.

Apie pirmąjį gi savo „amatą" ji pati man paklausus, ką beveikia, tokiuo šviesiu ir ramiu veidu nusipasakojo, kad net šiurpas mane nukratė.

– Praverstų, senut, ketvirtąjį rožančių pridėjus: kad bent vienam iš šešių tavo cimbalų Dievas duotų šv. Dvasios, ir jisai, atsiminęs tavo aštuntą dešimtį, nors retkarčiais atsiųstų bent svarui cukraus nusipirkti... – tariau labai paerzintas: tuo laiku dar nebuvau girdėjęs tokio didelio būrio vaikų apsileidimo.

– Ag praverstų ir cukraus kruopelė: geriau būtų duonelė pasimirkyti. Ale ką pridės? Nesiunčia, tai gal ir jie tokie vargšai. Geri jie, ačiū Ponui Dievui, sūneliai, geri...

Lyg atsakydama į mano „cimbalus", baigė senutė. Tačiau susizgribus pridėjo:

– Dievai žino tik, kodėl nė vienas nė vieno žodelio nerašo... Taip norėtųsi ką nors žinoti... Mislysiu mislysiu dieną naktelę, kame jie, ką dirba, ar bėra gyvi... Nors iš tolo padėčiau jiems sielotis, nors žinočiau, ko iš Dievulio jiems prašyti. O juk bent tris leidžiau į pono mokyklą. Pramoko dailiai parašyti...

Ir nė vieno žodelio apie savo skurdą, nė vieno pasiskundimo, kad ją apleido. Amžinai tas pats motinų atsidėjimas savo vaikams, ji bus pasiruošusi paskutinį kraujo lašelį dėl kūdikio išlašinti, ir padarys tai, nemislydama apie atlyginimą jai. Nepasakomai puikus tipas, kokį tik vieną sykį tokį gryną teturėjau laimės matyti. Jo neužmiršiu. Grįždamas namo, buvau visas neramus, vis kažin kas krutėjo kairėje pusėje kaklo ir aplink akį...

Ilgainiui padariau jai mažą gerumėlį, senutė pasidarė man labai prietelinga. Visai nedėkodama už tai, linkte betgi linko manimp, sukės, it augmens lapelis prie jaučiamos šilimėlės, vis ką nors turėdama man pasakyti, kiek tik kartų susitikova.

Vieną šventadienį, išeidamas iš bažnyčios po pamaldų, regiu, paknopstomis atsiskubina senutė. Palaukiau, jausdamas,

kad kas norint nepaprasta nutiko. Parausti veidui nebebuvo iš ko, tačiau matės, kad tai norėta padaryti. Ne tiek buvo linksma, kiek iškilminga, šišo pagauta.

– Skaityk, ką Petrelis rašo... – tarė, atkišdama į triūbelę susuktą laiškelį. Petrelis – tai vienas jos sūnų. Jis rašė:

– Mamaite! Agotė užsiminė, kad aš Tamstai tuoj duočiau žinutę, jog ji laimingai perplaukė didžiąsias marias ir, turėdama mano užmokėtą visą kelionę, vargiai, bet be priepuolių atvažiavo į Pennsylvaniją. Darbo ji dar neturi, taigi nuobodžiuoja ir vis sakosi – namie buvę geriau, bent buvę su kuo pasikalbėti. Ir Tamstą, Mamuk, vis mini. Sako, kad nebūtumei tokia sena, gerai būtų ir Tamstą į save pasiėmus. Ag gerai būtų. Privargai, kol mus užauginai. Aš vis norėjau Tamstai bent kiek nusiųsti. Ale, nupirkęs laivakortę Agotei, pristigau. Maža siųsti – gėda: kaimynai tyčiosis, o daug nėra. Bet Agotė kaip ėmė kaulyti: siųsk, siųsk nors dollarą, tai ėmiau dėl juokų ir įdėjau vieną dollarą. Labai atsiprašau. Broliai visi turi darbo. Esame sotūs, gražiai dėvime, blizgančiais avime, tik pinigų tai tik vienas Jonas šykštaudamas bent kiek susidėjo. Mamuk, mudu su Agote Tamstai ką nors sudėsime, tik nemirk, susimildama. O pasimatyt gal nebepasimatysime, nes kelionė tolima, brangi – neištesėčiau... Ir t.t.

– Mano jaunelis – Petrelis. Tik dvejais meteliais tevyresnis už Agotytę. Juodu ypatingai sutaria – abudu sykiu augo. Žiūrėk, štai iš pašto šįryt atsiėmiau... – tarė, atgniauždama kumštį, kur laikė mažą saujelę sidabrinių pinigėlių ir vieną varinę kapeiką.

– Ar taip per visas pamaldas ir laikei saujoje? – šyptelėjau, matydamas visas prakaituotas monetas.

– Kaipgis? Nė poterių nebegalėjau bekalbėti – vis jaučiau rankoje, it Petrelio mažą rankutę, kada jį dar tebesivedžiojau. Ir taip man buvo gera – aš su juo pasikalbėjau per visas didžiąsias marias. Širdis taip ir vaikščiojo: tai į Petrelį su Agotuku, tai į Dievulį, kad davė man tokių gerų kūdikėlių... Užmokėk, Viešpatie, anuodum ir kitiems! – iškėlė aukštyn sudėtus kumščius. – Petrelio, žiūrėk, įdėta vienas rublis... šeši auksinai... ir

viena kapeikėlė... Kaip jis ir pririnko tokių gražių, nesučiurusių... Negėda nė Dievui ant garbės duoti... Štai šitą rublinėlę imkis, kunigėli, ir tuojau atlaikyk pačią drūktąją mišią už Petrelio sveikatą... už dvi grivini pamaldinsiu ubagėlius ant tos pat intencijos, kapeiką atiduosiu antai šlubei Uršei... pirksiu naujus škaplierius: senieji nuo prakaito visai supuvo... už likusius nusipirksiu sau pyrago, du svaru cukraus ir vaikams riestainiu du... dirbsime balių... Petrelis atsiuntė: vieną rublį... šešius auksinus... ir vieną kapeikėlę... – kaip pablūdusi kalbėjo senutė, žiūrėdama man stačiai į akis ir vis nepataikydama įsprausti man rublinę, nes aš sumišęs vis gyniaus. Galop tai pasergėjo. – Tai ko gi neimi?... – paklausė. O man vėl ėmė virpėti kairėje pusėje kaklo.

– Petrelis tavo geras, padarė gražiai, Dievulis tai pamatys ir be manęs. Pasidėk tą rublinėlę kitam sykiui; kada sumanysi puotą pasikelti, vėl nusipirksi pyrago ir cukraus... – patariau, sugniauždamas jos saują su pinigais.

Neprieštaravo. Matėsi, kad ji, atidavusi savo Petreliui širdį, mišių intencijos pavidale jautėsi nurimusi ir jau labai tai jai buvo, kur bus regimas jos susijungimo su Petreliu ženklas pinigas, šiandieną jai – visai antrinis dalykas.

– Girdi, kūmai Baltrau, naujieną? Petrelis rašė... Atsiuntė vieną rublinėlę štai... šešis auksinus ir vieną kapeikėlę... – užmiršusi mane, rodės sustojusiam savo pažįstamui...

Ir ilgai dar, girdėjau, senutė rodydavus ir verstinai versdavusi kiekvieną paskaityti, ką Petrelis rašo, ir perpasakodavus, jogei prie rašto buvę viena rublinėlė, šeši auksinai ir viena kapeikėlė. Jei kas, jai girdint, dar kitiems pasakydavęs: girdi, Petrelis rašęs ir rublį su šešiais auksinais močiai atsiuntęs, senutė kietai pataisydavusi: – Ne, neteisybė: rublinėlę, šešis auksinus ir vieną kapeikėlę!..

Vieną savo prakalbą, bent kiek prašomas klausytojų, buvau paskyręs temai: „Kas girdėti mūsų šone", senajame krajuje, kaip mūsų išeiviai prigunda sakyti. Ir ėmiau piešti apverktiną padėjimą senų tėvelių ir jaunų žmonų. Tėvai kaip tėvai. Ne iš vaikų malonės pirma gyveno, be jų malonės ir toliau nors viena

juoda pluta pragyvens. Bet jaunoms išeivių pačioms negerai klojasi. „Amerikontė" = išeivio į Ameriką pati, darosi vis aiškesnė Lietuvos nešlovė, kaip Rusijai – „soldatka", – žmona į kareivius išėjusio jauno žmogaus. Ko sodžių klebonams netenka pamatyti ir prisiklausyti! Jei atsirastų antras Dantė, sumanęs nupiešti lietuvių pragarą, tai gana būtų jam metai pagyventi klebonijoje ir surinkti visas skundas ir aimanas, kurios ten suplaukia. Patsai apatinis to pragaro „ratas" būtų prikimštas išeivių vyrų, palikusių savo ūkius ir pačias su vaikais arba pačias su vaikais be jokių ūkių.

Paprasčiausis dabar dalykas, tai išeiti ir prapulti. Kieno šita puiki, kaip Dievo daržas, kolonija? Amerikonto. Tėvas, regi, kaip gyveno! Sūnus šimtus pragėrė, koloniją praskolino, lopinio ieškotų į Ameriką išdūmė ir sveikas dingęs: nei laiškų, nei pinigų bent palūkanoms užmokėti. Pati su vaikučiais susitraukę pusbadžiu gyvena, o iš nuomos, kurią latvis moka, palūkanas ir skolas teisia. Kad bent žinutę... pati nerimsta...

Kieno šita kolonija, kurios visi trobesiai arba kiaurais stogais, arba jau visai nuvirtę į šoną? Amerikonto. Prasigėręs išbėgo. Pati su vaikučiais iš nuomos vos praminta, apie triobesių taisymą nėr ko nė kalbėti. Kad bent žinutę...

Kas toje bakūžėje ląstoje gyvena? Nejaugi žmonės? Kas duos – žmonės: tai amerikontė su trejetu vaikų. Eitų uždirbti vaikams duonos, bet nėr jų prie ko palieka. Kuo jie minta, nežinia. O vyras, kaip išėjo, tai ir sveikas dingęs. Nei laiškų, nei pinigų. Kad bent žinutę...

„Aš likau viena ant 15 dešimtinių. Užsiėmiau Pranį užkuriomis. Pasistatėva štai gyvenamąją triobą. Prisireikė ir daugiau pinigų. Pranys ir sako: „Eisiu, uždirbsiu Amerikoje". Ir išėjo, nesulaukęs nei štai šitojo pirmojo sūnaus. Likau viena. Gimdžiau, sirgau – viena. Bet žemę dirbti negaliu viena. Samdaus vaikį. Vykęs jis pasitaikė... Dirbo ištikimai metus ir antrus. Aš vis verkiau vyro, bėgiojau į paštą. Nėr ir nėr nieko – nei pinigų, nei laiško! Kad bent žinutę... ką veikia, ar tebemyli mane, ar nesusidėjo su kitomis, kada grįš... Lai grįžta ir be pinigų. Ag iš triobos niekas nevaro – žemė nepraskolinta. Ale kaip išbėgo,

taip ir sveikas dingęs. Ilgėjaus, verkiau, pykau, laukiau ir pykau, net keikiau. Jokio nusiraminimo, jokios paguodos. Kad ne samdinys vaikis, gal būčiau ir galą gavusi. Tik jis mokėjo gerą žodį pasakyti. Ir... aš jį pamylėjau. Dieve mano, kas man dabar daryti? Bet kaip gyventi aš nenoriu: aš turiu už jo ištekėti"...

Moteriškė kuo galva į sieną nemuša, o su ja drauge ir klebonas. Ką jis sakys? Kaip pagelbės? Ištekėti negali – nes gal tebėra gyvas vyras. Ieškokime jo, paskelbkime oficialį paieškojimą. Bet kol tai išeis per visas konsistorijas, išeis penketas metų, per kuriuos 20 metų našlė su geruoju samdiniu... Barti ją, liepti tą samdinį atstatyti ir pasilikti vienai – nedrąsu ir tuščias patarimas.

O visos tos likusios moterys doros, kantrios, pamaldžios, tikrai vertos kur kas geresnės laimės. Iš šalies žiūrint, perkepa širdis pykčiu. Tad ir šitą savo prakalbą jausmingiau sakiau neg kitas.

– Vyrai! – sakau. Jei tokių yra šioje didelėje minioje, tai supraskite gi taip lengvai suprantamus dalykus. Jei palikote jaunas pačias namie, užsivylėte, pasitikėdami paskalomis apie pasakos „turtų šalį" Ameriką, negalite nė vienu dollaru jų suglobti, nors aš tuo netikiu, – tai nors laiškais globkite! Nors kas pusmetis prisiruoškite pasiskirti savo namams atminti po pusvalandėlę! Parašykite nors po porą meilių žodelių. Visą pusmetį skaitys tavo moterėlė tuos brangius žodžius, raminsis viltimi, kad sugrįši, stiprės valia, atmindama prietelingą su tavimi sugyvenimą per tiek ir tiek metų. Jums tai nieko nekaštuos, o veizdėk, kokį užsidengimo skydą įduosite išsiilgusiai žmonai. Na, o jau mažiukų niekas iš jūsų nebepasiilgsta? Niekas nebeatmena, kad tenai krajuje bakūžėje, maža ką tedidesnėje už šuns būdą, tavo Kaziukai ir Mariutės alkani ir purvini, kai tu čia žiponuotas ir saliūne girtas... Jei taip, tai ko bėra vertas lietuvis? Bene tiek, kiek anasai gilios senovės tėvas, kurs, jei tikėsime lenkais, nusibodęs vaikais ar paliegusiais tėvais, išveždavęs juos į giria, ir atliktas kriukis.

Mes, senojo krašto gyventojai, visai kitaip kainojame žmones neg jūs. Pas jus, Amerikoje, tai gale žodžio: tas vertas dviejų

tūkstančių, tasai trijų. Pas mus gi apie arklius taip tekalbama: sartasai vertas šimto, o bėriukas trijų. Žmonės gi pas mus tiek verti, kiek turi žmoniškos širdies. Žiūrėk, anoji senutė, gavusi nepilnus du rublius, nesako, kad jos Petrelis vertas dviejų rublių. Bet sako, kad jisai vertesnis už patį pinigą, nes ir savo seselę atsiminė – jai kelionę užmokėjo, jos įkalbamas pasidavė – matušei laišką parašė ir pinigą įdėjo. Matušė ir džiaugiasi ne pinigų daugybe, bet kiekvienu mažmožiu, kurs eina iš Petrelio, jai taip pat brangi sidabrinė „rublinėlė", kaip ir graži varinė „kapeikėlė". Tai nejaugi jums nė tiek širdies nėra, kad nenorėtumėte tokia pigia kaina tokį didelį džiaugsmą padaryti? Bent po dollarėlį senučiams atsiųsti, bent po trumputį laiškelį pačiutėms parašyti?

Vadinasi, pabariau. Tačiau niekas nesupyko už aštrius žodžius, visi pripažino nupieštus paveikslus teisingus esant. Tik...

– Išklausyk, – sako vienas, – ir antrosios pusės. Teisybė, mes išėję dažniausiai nėmaž nesušelpiame likusiųjų, teisybė, kad ir mažomis pašalpomis mes galime didelį džiaugsmą padaryti, bet neteisybė, kad mes savuosius užmirštame, neteisybė, kad ir iš savo širdies paskubėtume juos išmesti. Ne saloonų (karčemų) garai uždengė nuo mūsų akių gimines, bet... neturtas. Netikėsite, kaip tai Amerikoje, toje pagarsėjusioje turtų šalyje, gali sveikas, jaunas darbininkas kalbėti apie neturtą? Taigi, meldžiamieji, paklausykite mano istorijos: ji bus panaši į istoriją tūkstančių kitų išeivių.

Išvažiuodamas iš namų, aš vos vos sugraibiau tiek, kiek tik aplaižytinai reikia kelionei. Išlipdamas iš garlaivio, aš beturėjau tiek, kiek reikia parodyti valdininkui – 26 doll. Pasistumdžiau po New Yorką ir, čia vietos negavęs, išdūmiau į Chicago. Tai gana tol. Nuvažiavęs jau nebeturėjau nei cento. tris mėnesius neturėjau ir čia darbo. Gyvenau iš kitų. Pusalkis būdamas, vis dėlto įsiskolinau draugui net 30 su viršum dollarų. Galop gavau vietą po $1^1/_4$ dienai, $7^1/_2$ savaitei. Per pėdę turėjau gauti po 15 doll. Nuėjau pas gaspadinę. Sakau: „Aš noriu būti tavo boardingeriu, bet aš pinigų neturiu. Tu man

duok šviesą, kurą, butą, valgį, aš tau, kai ateis pėdė, užmokėsiu 9 dollarus". Ir draugui sakau: „Tu tik palauk skolos: pėdei atėjus, užmokėsiu". Dabar reikėjo amerikietiškai pasitaisyti. Nuėjau į storą (stor – sankrovą). Sakau: „Aptaisykite, ponai, o kai ateis pėdė, aš jums užmokėsiu".

Ag ir atėjo ta laukiamoji pėdė – uždarbio gavimo diena. Gavau aš savo 15 doll. Gaspadinei užmokėjau 9 doll., store – 5 ir man beliko vienas. Tad ir vėl sakau: ir tu, gaspadin, ir tu, drauge, ir tu, storninke, – visi palaukite pėdės: kai gausiu, užmokėsiu. Ir vėl ta pati istorija: vienam truputį, antram, trečiam... ketvirtam nebliko, o gin and beer (džin end byr – degtinei ir alui) –nieko, paskirsi jiems, tai nei trečiajam skolininkui nebeklius. Ar tikėsi tamsta, trys ketvirčiai čionykščių darbininkų taip gyvena viena nepertraukiama gyva skola, viską laiku pravalgo, pinigas tik per jo rankas peršliaužia, jokios pramogos jam neduodamas. Kur čia kas pėdė bent po dollarą atskirsi pačiai ar motutei, kad pats kaip tik bent kelių dollarų vis stingi ir nakties darbą dirbi, bet tik įgijus tą stingamąjį. Dėl to pat ir į mūsų draugijas vos tik ketvirtoji dalis ateivių teprisirašo, dėl to dažnai nė library (laibreri – knygynas) nesinaudoja, nei visu tuo, už ką nors pigiai, bet reikia mokėti. Kai namie buvau, tai 10 rub. skolos man buvo didelė baisybė, kad nenumirčiau neužmokėjęs, čia vis ant galvos šimtukas ir daugiau skolos, o nieko, nebebaisu: prie viso ko gali priprasti. Nebepakenti skolintojų kaulijimo – bėgi kur į tolimąją valstybę, išsinešdamas tau įtekėjusių store, grocery, butchery, lodžing (kromų, valgomų, mėsiškų daiktų, kvateravimo) pinigus. Keikia mus, negražiais vardais vadina, ima nebetikėti, be laiduotojų (parucninkų) nieko nebeduoda, bet ką padarysi? Ir nebūdamas mozūriku, turi kartais bėgti it pats nuo savęs, it nuo savo nuodėmių, kurios, rodos, kitur ne taip grauš sąžinę.

Kitaip dalykai virsta, kai vedi žmoną. Tu dirbi, ji dirba: krūvoje daugiau. Tu fabrikoje, ji boardingerius laiko. Lyg kitų lėšomis pragyveni, o skatiką atidedi. Bet jei abudu sveiku ir be skolų pradėję gyventi. Jeigu neturėjo dveito šimtų (mažiausia!) veselioms pakelti, t.y. prašytiems ir neprašytiems

parydyti (kvailiausi pasaulyje mada), jei neturėjo už ką namų rakandų įsitaisyti ir pasibargino 3–4 šimtus, – nebeišlįs. Baigs šią skolą mokėti, nuplyš – reiks abiem drabužių; susirgs – reiks gydytojo ir vaistų ar ligonbučio; vaikas gims – mirs, – patrūksi, įtikdamas vėl kvailiausiai madai – viską daryti iškilmingai ir mokėti Lietuvoje negirdėtus mokesčius – laidotuvių pramonininkams ir kitiems tokiems.

Ne, Gerbiamieji svečiai! Jūs per aštriai mūsų neteiskite už visokius tariamuosius mūsų užmiršimus ir išsižadėjimus. Bet *patys žinokite ir kitiems namie pasakykite, kad trys ketvirčiai išeivių Amerikoje ne tik negali sukrauti pinigų skoloms pamokėti, namams palaikyti, žmonai su vaikais išmaitinti, bet per mėnesį nei vieno dollaro atidėti*!

KRUVINAI UŽDIRBAMI PINIGAI

Rėksniai ir dainiai mėgsta mūsų sodiečių uždirbamus pinigus vadinti kruvinai uždirbtais. Kol žmogus nematei tikrai kruvinai uždirbamo skatiko, tikėjai poezijai.

Prisižiūrėjęs, kaip mūsų broliai išeiviai Amerikoje uždirba skatiką, aš ta poezija ėmiau nebetikėti. Na, meldžiamieji, kur čia mūsų kraujas? Ariame, akėjame, pjauname, vežame, kuliame. Šimtas visokių darbų darbelių su šimtais visokių laukimų ir užsivylimų, džiaugsmų ir priepuolių. Mes galime kalbėti apie tai, kad viso ko per nedaug teuždirbame, savo turtus žiupsneliais saikijame, kad vasaros metu tenka gerokai paprakaituoti ir nusidirbti ilgomis dienomis; menkoje buityje lepnumų nepritirti. Bet vis toli gražu – ne kraujas, net ir skurdžiaus pelnų negalime taip baisiai vadinti.

Yra betgi darbų, kuriems joks kitas vardas nė nepritinka, kaip tik – kruvinieji, – ne kad kraujais susitepi, bet kad savąjį lieji. Į tokiuos pridera mūsų katargos darbai ir Amerikos mainos (mine – kasykla). Pernai „Šaltinis" iliustravo tuos darbus piešinėliais, kurių ne vienas, tikimės, įstrigo į atmintį tiems, kurie skaitė tą laikraštį. Ką jums parodė piešinėlis, tai mes matėme savo akimis.

Esame garsioje anglių karalijoje. Šiaurės Amerikos Pennsylvanijos valstybėje Allegheny kalnų Lackavannos slėnyje. Puiki tai tarpukalnė, nuo trijų varstų platumo ir... nežinau kiek, bet daug ilgumo. Pilna ji gražių ir negražių miestelių, susidariusių aplink naujai pradėtą mine'ą. Pusė milijono žmonių čia knisasi po žemėmis it kurmiai, išrausdami neregėto didumo žemės, akmenų ir anglių trupinių kalnus, o žemėse palikdami milžiniškus koridorius. Per visą laiką buvimo Pennsylvanijoje man buvo nesmagu. Vis rodėsi, kad kai eini ar važiuoji, tai spaudai savo brolius, kurie it sliekai šen ir ten landžioja po velėna, pervarydami žemę per savo vidurius. Bailė net ėmė, susitikus pačius tuos kurmius ar sliekus darbininkus.

Veizdėk, antai ateina visas paišinas žmogus. Sakytumei, kaminkrėtys: kas gi daugiau taip nusipaišys, kad tik vieni akių baltymai beblizga? Ale darbininko blūza, ale antai antras, trečias... Ne, tai grįžta iš mine'ų mineriai (mainer – kalnakasis). Net nejauku žiūrėti... Kokie jie nuvargę, kaip jiems miego, matyt, norisi! Blakstienų nepakelia, rankos liuosai kabaldžiuoja. Eina katras sau, tylomis, be ūžimo ir klegesio, kaip tai pas mus iš laukų ar iš mašinų grįžta, kaip ir kitur iš kitokių darbų grįžta. Veizdėk, apsidairęs ir salooną (saliūną – karčemą) pamatęs, įeina. Nieko nesakydamas, stato ant baro – šinkuojamosios lentos stalo – iš pajuosčio atsegęs skardinėlę, meta 10 centų, o barkeeper (barkyper – šinkuotojas) taip pat tylomis vieną didelį stiklinį indą prileidžia alaus gerti, skardinėlę – namo neštis. Darbininkas godžiai, matyt, nieko nemintydamas, pripuola lūpom prie indo briaunos ir, akis pastatęs į lubas, palengvo, bet neatlyždamas, neatsileisdamas, it pintis vandenį, lyg ir negurkšniuodamas, traukia į save šaltą skystimą iki paskutinio lašo. Nučiulpęs ir jį, vis dar be reikšmės akis nuleidęs žemyn, lyg klausosi, kas jo kūne dar darosi. Pajutęs, kad jo kūnas kaip tikra pintis, pirmiau išspausta, geria skystį, lyg nurimsta, ir palengva baigia kelionę namo.

Kodėl jis taip godžiai gėrė? Ar tai girtuoklis? Kodėl ne valgytų skubėjo, bet pirma atsigertų? Į šituos klausimus atsakys apžvalga mainerio dienos darbo.

Penktą ryto mušant, Amerikos darbininkas turi nesirąžydamas šokti iš lovos, praustis, valgyti ir bėgti į tramvajų, kurs turės jį nuvežti dažnai bent už kelių varstų, į darbo vietą. Šeštą mušant, jau turi jis stovėti savo vietoje prie mašinos ar nusileidęs į mainos gilumą ir pradėti dirbti. Dirba nėmaž nesustodamas šešias valandas. Lygiai 12 mušant, darbininkai paleidžiami pusvalandžiui pasilsėti, pusryčių ar priešpiečių pavalgyti. Toli per tokį trumpą laiką neatsitrauksi. Taigi čia pat iš skardinio lauknešėlio išsiėmę kokį kąsnį duonos su sviestu ir su dešra greituoju užkanda. Taip pat greituoju ir šaltai tebuvo jis suskubęs ir pirmiau, vos atsikėlęs, užkąsti. Pusėje pirmos vėl turi kibti į darbą be atlydos iki pat ketvirtą mušant. Tada baigiasi dešimties valandų Amerikos darbo diena (nakties darbą kiti dirba), ir darbininkas liuosas, gali sau eiti pirmą ir vienatįjį kartą per dieną pavalgytų. Kol jis pareis, bus jau apie penktą.

Mūsų krašto darbininkams, dirbantiems po 12 valandų, nuo 6 v. ryto iki 6 v. vakaro, dešimties valandų darbas nuo 6 v. r. iki 4 val. vak., atrodo pusėtinu, prikenčiamu, nors ir kovoja, kaip ir visur pasaulyje, idant tereiktų po 8 val. dirbti. Bet darbas darbui nelygu. Kiek vėliau pamatysime, kaip Amerikoje ir trumpesniu laiku mokama darbininko viekas išnaudoti, kaip niekur kitur. Jei Amerikoje kitur ir uždirbama bent kiek daugiau neg Europoje, tai ir padirbama ten kur kas daugiau neg Europoje.

Dabar dirstelėkime į mainerių darbą, ypač į jo sunkumą.

Bet pirma keletas žodžių, kas tai yra tie anglių mine and miner (main end mainer – kasyklos ir kalnakasiai).

Prieš daug šimtų tūkstančių metų, kada žemė dar nebuvo taip atvėsusi kaip dabar, neregėtai tarpo visokie augmenys. Dabartinės mūsų žolelės papарčiai tuomet išaugdavo it mūsų ąžuolai, dar aukštesni ir drūtesni, o apie jų tankumą ką ir besakyti! Miškų, žinoma, kaip ir dabar ne visur tebuvo. Be to, žemei auštant ir susitraukiant, eižėjo jos paviršis, vienur kalnai kilo, kitur jūros užliejo. Buvo didelių tvanų, kurie suguldė tuos miškus ir apnešė milžiniškai stora, kokio varsto storumo pluta.

Ilgainiui ir vėl išaugo toje vietoje miškai, ir vėl juos tvanas suguldė ir apnešė. Ir vėl išaugo, ir vėl apnešė. Taip per triskart. Augmenys, kurių nepasiekia oras, nepūna. Ag ir dabar mes iš savo upių ir pelkių ištraukiame sveikutėlius, tik pajuodusius ir sukietėjusius ąžuolus. O jie ten daug tūkstančių metų yra pragulėję. Tad ir anie miškai nesupuvo, nesusigėrė į žemę, tik, nepasiekdami oro, iš apačios smarkiai žemės šildomi ir neapsakomai iš viršaus milžiniško storumo žemės rievių spaudžiami, per šimtus tūkstančių metų pasidarė labai kieti it akmuo. Bet tai ne akmuo, nes ugnyje labai gražiai ir kaitriai dega. Tad už jų kietumą ir juodumą mes ir vadiname akmeniniais angliais, pačius kietuosius – antracitu.

Pačių minkštųjų, pačių jaunųjų anglių rievė eina ne per giliausia, kitur net aikštėn išsikiša, tie patys prastieji, jų net neįmama. Antroji rievė antrame varste gilumo, o trečioji arba visų pirmoji, kiečiausių, seniausių anglių rievė esti ir labai giliai: Lackavannoje už 2400 metrų, kone už pustrečio varsto, o Vokiečiuose net už visų keturių varstų (4000 metrų).

Kaip dabar prie jų prisikasti? Kas iškas šulinį trijų keturių varstų gilumo? Betgi pamažu prisikasama iki pirmosios rievės. Kad žmonės neužtrokštų tokioje gilumoje, jiems mašinomis pumpuojama oro iš viršaus. O kad oras gerai mainytųsi, daroma it kurmio koridorius: toliau gręžiamas antras šulinys, ant kurio statomos mašinos orui traukti iš vidaus.

Taip vienoms mašinoms orą į vidų kemšant, kitoms iš vidaus traukiant, koridoriuje pasidaro smarki oro srovė, skersvėjis, kurs gaivina darbininkus ir drauge išpučia ne tik sugedusį, iškvėpuotą orą, bet visokias dulkes ir visokias dujas (gazus), sveikatai labai kenksmingas ir pavojingas, kurių daug iš anglių, it kakalyje iš neišdegusių malkų, pasidaro.

Juo giliau į žemę, juo karščiau. Prakaitą vėsina skersvėjis... Galite numanyti, kaip visa tai tinka sveikatai!

Anglių rievė nevienoda ir nelygi. Vienur ji 7 pėdų storio, kitur 1 pėdos. Tad pagal tą rievę kasama platus ir aukštas koridorius, kad galima būtų net gelžinės reikos padėti ir jomis vagonėliai stumdyti arba mulais ar arkliais juos vežioti. Vieni

darbininkai kala uoloje skyles, užtaiso jas paraku arba dinamitu ir padega. Parakas ar dinamitas sprogdamas išverčia daug akmens uolų ir drauge akmens anglių. Tie šaudytojai ir yra tikrieji mineriai. Jie ir mokestį paima. O nuo savęs jau samdosi du ar tris paprastus darbininkus, laborer (lėboror), kurie akmenis skyrium išveža, o gryną anglį skyrium, atkuopia vietą, kad maineris vėl galėtų šauti.

Atskeltosios uolos taip akmens, taip anglių aštrios kaip peiliai. Ligi tik plika ranka prisitikai, jau ir įpjovė, jau ir varva kraujas, jau ir užsikrečia žaizda nešvarume, dulkėse. Kur per plona anglių ir nebeužsimoka koridorius kasti, ten laborerai pabaigia peikenomis iškapoti, dažnai aukštynelki atsigulę. Aštrios uolų briaunos žeidžia rankas, žeidžia veidą. Vienos žaizdos rumbu užsitraukia, kitos rytoj dieną pasidaro. Kitam krisdama uola akį išvarvina. Mineris nemitriai užtaisė miną, ne laiku sprogo parakas, atgal ir suvarė visus grūdelius jam į veidą, iš kur jau joks gydytojas jų nebeišvadins. Kitam akis išdegino, kitam ranką, koją nušovė. Niekur nė Amerikoje nėra tiek daug visokių raišų, berankių, aklų ar pusaklių ir su subjaurintais veidais kaip Lackavannos slėnyje.

O kiek darbininkų gyvų žemė užgriūdama palaidoja! Kiek gyvų sudega, netikėtai iš kokio plyšio ištryškus anglių dujoms ir joms užsidegus! Kartais šitų tikrų iš geros valios už rublį kankinių iš karto žūna po šimtą, tris šimtus ir daugiau. O po vieną dvi dešimti tai nei nebedyvai. Mainose užmuštų darbininkų kronika didelė laikraščiuose. Ir nieko, šiurpas nebenukrato. Patys darbininkai ima net tyčiotis iš kas dieną grūmojančios jiems mirties. Šiandien tau, girdi, rytoj man...

Nelaimė skyrė ir man laidoti vieną tokį mainoje žuvusį. Buvo tai jaunutis vyriukas, našlaitis, tikrai sakant, be reikalo atskridęs į Ameriką guzo susiieškoti. Buvo blaivus, sumaningas, greit pramoko mainerių amato, ir ėmė jam labai sektis. Dar nesukakęs 30 metų, jau turėjo į 600 doll. pinigais be to, ką turėjo draugijose. Betgi ir amatas jo buvo baisus: jis vertė atliekamus koridorių stulpus, kai darbininkai jau tol nusikasa. Už kiekvieną šūvį – išvertimą toks drąsuolis gaunąs 5 doll., o

darbas neilgas. Tik nė vienas jų gyvos galvos neišneša: vienas anksčiau, kitas vėliau ten padeda. Žaidė nabaštikas savo gyvata, kol, gerai neapskaitęs, kiek iš viršaus virs, tapo sutraiškytas savo paties darbo.

Neturčio Amerikoje laidotuvės esti iškilmingos, o turtingo – ką ir besakyti! Draugijos su savo vėliavomis, kapelija, karietos, kunigai... Procesija tęsiasi per ištisą varstą. Dedant į duobę šį jauną suvalkietį, kurio veik visą atsargą draugai stengėsi išeikvoti laidotuvėms (kam, girdi, liks, kad giminių nėra?), pasidarė man skurdu. Nabaštiko paveiksle lyg atsimušė visa mūsų išeivija. Bėga ji už jūrių marių, turto laimės neranda, o jei ir randa, tai štai nebent tam, kad jį iškilmingiau lyg kokį kunigaikštį p a l a i d o t ų. Apie visa tai su ašaromis akyse kalbėjau nabaštiko draugams. Bet jie – šypsojos. Veiduose nesimatė nei susigriaudinimo, nei nabaštiko užjautimo, nei bailės. Nieko, paprasti šalti veidai, reiškią tikrai lietuvišką: labai tai man. Einant iš kapų, užkabinau vieną antrą domėdamasis, kodėl tai?

– Jei mes taip žlembtume kaip tu, tai ir ašarų netektume. Ag užvakar laidojom N., šiandien jį, rytoj mane... Ką čia išverksi? – šiurkščiai ir nemandagiai šovė man. Gerai, kad laiku draugai atitraukė. Liaukis, girdi, su savo interpeliacijomis: ar nematai, kad kone visi nuo pat pusnakčių girti už nabaštiko pinigus...

Laidotuvės... gertuvės... neužjautimas... nebailė mirti... Kas juos tokiuos padarė? Ne geroji, tik ypatingas darbas ir jo neapsakomas kruvinumas, kurs daug daug švelnių jausmų atbukina. Menkai pavalgęs, menkai miegojęs, nuolat įtemptais nervais, ne tik muskulais, lėtas, švelnus lietuvis virsta – ciniku. Kuo gi bepavirsta kitų tautų, šiurkštesni žmonės? Lietuviai betgi giriami mainose. Užvaizda anglių malamosios-laužomosios mašinos Nr. 14 brokerio (broken – sulaužytas) liudijo, būk nė viena tauta neduodanti mainoms tiek daug stiprių, patvarių, sulyginamai blaivių ir – jokiomis ligomis neužsikrėtusių darbininkų, kiek duodanti Lietuva. Lenkas esąs taip pat geras darbininkas, bet nesąs toks tiesioginis, atviras ir be vylio, kaip

lietuvis... Gaila tad lietuvio tokiems darbams, kurie jį griežtai atmaino!

Prie kruvinųjų darbų priskiriu ir 5 dollarais užmokamą metalo tirpdytojų kakalių kurstytojus. Jie dirba tokiame dideliame karštyje, kad visai nuogi neišturi, nuolat pilasi ant savęs vandenį. Suprantama, kad tokio gyvenimo neilgam: dveitą metų tame pragare pradirbęs ir pinigų jau susidėjęs, turi juos vėl ir veikiai išleisti, besigydydamas nuo džiovos, kuri neišvengiamai jį užklumpa.

Nesidžiauk tad, matušėl ar tėtušėl, girdėdamas, kad tavo sūnelis daug Amerikoje uždirba! Jei jis ne vertelga ir ne amatninkas ir vis dėlto ten daug uždirba, tai žinok, kad dar daugiau sveikatos pradirba, nes tenai gerai bemokama tik už – kruvinus darbus.

DARBININKAS MAŠINA

Kelionėje po Ameriką esame pasakę su viršum pusantro šimto prakalbų. Jų klausėsi, lengvai imant apie 75 tūkstančius darbininkų. Visose tose miniose lengva buvo pasergėti gana keistas dalykas: niekur nesimatė žilų, apsenusių žmonių. Vieną sykį pradėjus man juokuoti, kad aš čia galėčiau būti visų žilių karalius, man rimtai atsakyta:

– Nieko dyvo! Darbininkai čia nepergyvena 50 metų.

Neturėdamas parankėje geros statistikos, aš negaliu pasakyti, po kiek apskritai pragyvena kitų kraštų darbininkai. Tikuosi tačiau, kad nė vienas Europos šonas negalėtų taip baisiai išsitarti: mūsų darbininkai nepergyvena 50 metų!

Paieškokime priežasčių.

Vieną jau esame parodę – tai sunkumas ir pavojingumas katarginių kruvinųjų darbų kasyklose.

Imkime dabar lengvesnius darbus: amatų ir Chicagos stockyardsų (stakjardų – gyvulių pjovyklų).

Į Ameriką nuvažiavau vasariškais šviesiais rūbiniais batais. Kai tai pamatė tikrieji yankės, stvėrės už galvos – tokia tai jiems matėsi nuodėmė esanti prieš gatvės paprotį. Scena buvo labai komiška. Bet kad tai nedaug bloga mums tedarė, sutikome eiti

juodų batų ieškoti. Perėjome bent tris sankrovas ir įsitikinome, kad mano visai netinkama į stambiąją vyrų lytį, nes tokių mažų vyriškų batų Amerika nedirbanti. Gavome betgi kokias supelėjusias nebeatmenamų metų (mažiausia – bent prieš dvejus trejus!) mados shoes (šiūs – čeverykai), kuriais ir vargau geroką kelionės gabalą. Tačiau, patekęs į kurpių viešpatiją – Brockton, Mass., sumaniau per vieną savo prietelį kurpių užsisakyti naujus sulig tam tikros mieros batelius.

– Kelinti metai jau esi kurpių amate? – klausiu prietelių.

– Šešti, sako.

– O, tai jau žinai visas savo amato paslaptis! Esi savo darbo artistas. Na, tai imk mierą ir užsakyk man batus.

– Tai bus sunku... – kraipo galvą prietelis. – Viena, mūsų fabrika vargu bau priims vienos poros užsakymą, nes viską dirba sulig numerių, po daug, taigi ta porelė pražūtų, kaip lašas jūroje. Mūsų tarpe, be to, nerasi nei vieno, kurs mokėtų ar galėtų visą batą sustatyti. Nemoku ir aš. Geriau šiaip taip prisirink iš gatavų...

– Tai ką gi, po plynių, veikei pusšeštų metų? – nekantrauju.

– Pjausčiau ir tebepjaustau vieną tą pačią kreivą odelę į užkulnį. Mano darbas lengvas ir negudrus. Lygiai 6 val. rytą atsistoju prie stalo su kreivu peiliu rankoje. Į mane šliaužia ištisas kailis, o aš vis brikš, brikš, brikš tam tikro kreivumo kailiakraštį ir metu į užpakalį. Čia jį kitas surenka į buntelius ir meta kitam, kitas bent ką kalsteli ir meta toliau. Šalia manęs kitas atkerpa kitą kraštelį ir taip pat daro. Toliau už mūsų jau atskiras priruoštas dalis sudeda, dar kitas kai ką prideda. Ir kai viskas pereina bent per 300 rankų, tai batas esti gatavas.

– Tai tu daugiau nieko neveiki ir nemoki, kaip tik savo vieną: brikš?

– Nieko.

– Ir per pusšeštų metų nieko daugiau neveikei, kaip tik nuo 6 ryto iki 4 popiet brikš ir brikš nė nežiūrėdamas, vienu įgustu rankos patraukimu?

– Nieko. Viską mechaniškai.

– Taigi ir mašina galėtų tai padaryti!

– Žinoma. Ir nežinau, kodėl čia nepramano tam tikros mašinos. Galop kas gi mes esame, jei ne mašinos? Mašinoje sukasi daug ratelių, kits kitą kabindami; ir mūsų bent 15 tūkstančių fabrikoj sukamės, kits kitą kabindami. Skirtumas mažas.

– Jūs nesusinervinate, neišdūkstate iš nuobodžio?..

– Moka už tą „lengvą" darbą po $2^1/_2$ dollaro.

– Šitaip! Tai jūsų „lengvasai" darbas lygus Pennsylvanijos katargos darbui: ten taip pat moka nuo 2 iki $2^1/_2$ doll. Turbūt kad nepasikartumėte...

Įsivaizdinkite sau žmogų, kurs visą amžių kaip laikrodžio užsukta mašina judina tik vieną ranką, vis tik į vieną pusę, kaip kokia vaškinė figūra, kuri balagano angoje kraipo petį ir muša į būgną, – jūs suprasite, kad kartais ir nesunkus darbas gali būti taip pat įkyrus, kaip ir sunkiausis, kad nuo jo galima pablūsti, atminus, kokia įvairybė sodžiaus ūkio darbų, kai pradedi purenti juodą dirvą, ir čia pat po tavo kojų ta dirva mainosi kas savaitė ir varsa, ir forma. Kiek sodžiaus sunkume – poezijos, kiek darbo padalijimo lengvume – užmušančios prozos! Nuo nuobodžio kaip nuo suskių žmogus nyksta, skursta.

Kitur tas vienodumas darbo net ir tikrą ligą įvaro. Pasakoja man vienas plieno fabriko darbininkas:

– Mano darbas nebuvo sunkus, tik baisiai vienodas. Kas dieną po dešimtį valandų aš ir kiti su manimi turėjome stati išstovėti prie savo staliukų, rašpiliais trindami kiekvienas savo gabalėlį plieno. Aš esu štai liesutis, lengvas, tai ilgiau tvėriau, stambesniems už mane ėmė viduriai pūsti, prastovėjus po dvejetą trejetą metų. Galop ir aš mečiau tą pasižiūrėti lengvą, bet vis viena užmušantį darbą. Kad nors per minutę prisėsti...

Žmogus, tą patį mažą darbelį dirbdamas, galop įgunda labai daug padirbti. Fabrikantams aiškus pelnas iš tokio darbų nustatymo. Bet patiems darbininkams reikia atiduoti visą vieką. Niekur pasaulyje nėra tokio smulkaus ir tikslaus vadinamojo darbo išdalijimo kaip Amerikoje, niekur ir darbininko viekas taip neišnaudojamas kaip ten. Aiškiausia tai galime patirti visame pasaulyje garsiuosiuose Chicagos stockyardsuose.

Jų iš viso yra penki prie kits kito toje pačioje miesto dalyje. Bet ir skyrium kiekvienas stakjardas – tai didelis miestas.

Verta apie tuos stakjardus daugiau žinoti, neg aš čia trumpai papasakosiu. Todėl dar sykį patariu kiaurai perskaityti jau viršiau paminėtą Sinclairio „Pelkių" knygą, bent jos III skyrių.

„Ketvirtainę mylią užima vieni gardai. Kai jie pilni, sunku įtikėti, kad pasaulyje gali būti tiek daug gyvulių. Aplink tęsiasi 400 varstų gelžkelio reikų, kuriais kas dieną atveža dešimtimis tūkstančių gyvulių: galvijų, kiaulių ir avių. Vienas tik stakjardas per metus užmuša iki devynių milijonų gyvulių, o kas dieną – po 25 000: po ketvertą tūkstančių galvijų, po penketą tūkstančių avių ir po keliolika tūkstančių kiaulių; kas valandą vienoje trioboje papjauna po – 4–500 galvijų. Kiekviena pjovykla, užimdama po kelias dešimtis tūkstančių darbininkų, duonos duoda pustrečiam šimtui tūkstančių žmonių. Apskritai imant, kiekviena pjovykla maitina po pusę milijono žmonių, aprūpindama mėsos konservais daugiau kaip 30 milijonų žmonių visame pasaulyje."

Pjovyklos čia pat ir tą pačią dieną suvartoja viską, ką tik gyvulys duoda: chemiškai ir mechaniškai perdirba mėsą, kaulus, odas, plaukus, kraują, išmatas: mina odas, verda klijus, iš jaučių ragų dirba šukas, sagutes, spilkas ir net – „dramblio kaulą"; iš kaulų peiliams kriaunas, dantų šepetėlius, cibukus, pypkes; iš gyslų verda želetiną, fosforą, šuvaksą; iš jaučių uodegų dirba miesto mergoms pasipuošti plaukus, iš kiaulių pilvų – pepsiną, iš kraujo albuminą, iš žarnų stygas; iš likučių verda taukus ir lajų, o jau niekam nebetikusias atmatas suvartoja mineralinėms trąšoms. Anot juokdarių, stakjardai vieno tik kiaulių žviegesio nebesuvartoja.

Galvoje netelpa visi stakjardų tiesiog astronomiški (patys didieji) skaitmenys. Dar mažiau suprantu, kaip visą tą nebesuskaitomą darbą galima padirbti per dešimtį valandų, kas dieną pradedant ir tą pačią dieną jį pabaigiant. Gi štai kaip: „Per dvejetą mastų nuo kits kito stovi eilėmis darbininkai ir taip greit dirba, jog, iš šalies žiūrint, rodos, visi velnio apsėsti", – išsitarė Sinclairis. Bet ir velnio apsėstas darbininkas

nepadarytų to, ką padaro, kad ne anasai gudrusai darbo išdalijimas.

Pavyzdžiui imkime, kaip išdorojama stakjarde galvijai.

Raguočiai eina it upė tiltu tarp dviejų tvorų. Varo juos elektros ylomis. Prie galo tilto stovi it stalas, o ant jo žmogus su sunkiu kūju ant ilgo koto. Galvijas, nebeturėdamas kur eiti, pakelia galvą. Tuo tarpu žmogus paleidžia į tarpragę kūjį. Galvijas virsta, virsdamas atsidaro dureles ir atsigula ant judamų grindų galva į lataką. Čia jo laukia žmogus ilgu peiliu, kuriuo ir patraukia per kaklą. Kraujas bėga į lataką ir lataku į kiaurynes kažin kur žemyn. Grindos jau nunešė jautį per porą mastų. Čia jį sutinka kitas žmogus, kurs vienu peilio šėrimu nupjauna vieną, antru – antrą pirmutinę koją. Tuo tarpu iš antrapus žmogus taip pat dviem kirčiais nupjauna paskutines kojas, trečiuoju – perrėžia kailį per pilvą. Jau grindos ir vėl jautį nunešė porą mastų. Čia kailialupys patraukė keletą sykių per šonus, ir jautis jau toliau, prie kito. Čia jam išgriežė pavuodegį ir švirkštu išplovė išmatas, kad mėsos nesuterštų. Čia pagavo grandiniai ir pakabino jautį, kurs pradeda dabar važiuoti viršumi, nebe apačia. Čia jam dūblius išleido ir įritino juos į kiaurymę, čia galvą nupjovė. Praeina keletas minučių, ir gryna tuša – be kailio, be vidurių, pati eina į ledinę, į eilę su kitomis. Mėsa raumenys tebėra gyva, dar tebesitampo, o jau ji – tuša. Ledinėje, kur bent 8° šalčio, nors ore 34° šilimos, kabo bent 4000 tokių tušų eilėmis, kaip... Vaidintuvė atsisako sulyginti su kuo nors pasaulyje tą reginio keistumą ir bjaurumą, palyginimų reiktų ieškoti nebent pragare, kurį fantazija apgyvendino įvairių rūšių, kiekvienos skyrium, nusidėjėliais, vis ypatingu būdu sukarstytais: advokatais – už liežuvių, vagimis už rankų ir t.t. Kokios tai milžinės elektra apšviestos požemių salės, po kurias tie tūkstančiai „nuogų" figūrų sukasi ir juda it gyvos, it šokdamos kokį prakeiktą suktinį raganų karalijoje!...

Kailių lupimo salėje ir kitose, kurių nesimato ir vargu jas visas galėtumei išlandžioti keliuose aukštuose, stati darbininkai tiek laiko teturi, kad, pagriebę prie šono kabantį ilgą rašpilį,

patraukia porą kartų per savo peilį ir vėl kerta. Vienam jaučiui nuėjus, antras užeina, po antro – trečias ir taip nepertrūkstanti eilė per dveitą mastų nuo kits kito, per ištisą mielą dienelę. Darbininkas vargu bau turi laiko nosei nusišluostyti. Apie kokį nors pajuokavimą su artimuoju draugu, apie kalbą nors keliais žodžiais, ne tik apie parūkymą pypkelės negali būti nė kalbos. Tik šerk, tik šerk. Savo darbo neatliksi, nenupjausi, kas reikia, taip jis ir liks: toliau stovįs žmogus turi savo dalį darbo. Sako, čia kailiadirbiai imą po 7 ir net po 15 dollarų dienai. Ale ten lietuvių nėra. Ale tai artistai savo darbo. Ką sakau – tai štukmeisteriai, beždžionių vikrumo, o meškos vieko. O vis dėlto tie patys didžios mašinos rateliai, tik greičiau sukantysis.

Tik ar ilgam to vieko stakjardų darbininkams? Taip be jokios atlydos tampyti jų raumenis... Tokiuo oru gaivintis...

Kaip plikų, bekailių gyvulių reginio, taip ir stakjardų kvapo nėra su kuo pasaulyje sulyginti. Atvykę į Chicago, pirmą pavakarį nubėgome pas savo prietelį, artimiausios stakjardams lietuvių parapijos kleboną, nakvotų. Elektros tramvajui pasisukus, dvelkė tokia smarvė ne smarvė, toks stiprus kvapas, kad tuoj reikėjo nosis užsidėti skepetomis. Laukiame, kada gi ji praeis – nepraeina per ištisą pusę valandos. Privažiavę kleboniją, bėgame į vidų – ten pasislėpti, – ir viduje tas pat. Apsvaigę, nuilsę turėjome atgal pulti į tramvajų ir bėgti bėgti bent dvi valandi į visai kitą kraštą miesto, kad sykį nebejaustume to kvapo, kurį tądien vėjas kaip tik nuo stakjardų nešė. Išmatos, taukai, žali ir įvairių įvairiausiai deginami; riebiai persisunkusi žemė, bjauriausio tirščio pilni platūs kanalai upės, apsinešę taukų, lajaus stora luoba, kurią graibo ir dar kažin ką iš jų dirba pašaliniai „fabrikantai", – kuri užsidegusi deganti ant vandens kaip kerosinas; puvėsiai, šviežias kraujas, – sudėk viską į krūvą ir pasidarysi tokių kvepalų mišinį, kuris nebent velniui teuostyti, kurį kad mūsų studentai būtų anais metais mokėję pasidirbti, tą pačią valandą būtų mokėję visas mokyklas sustabdyti ir tuščias palikti (chemiškoji obstrukcija).

Tą smarvę uosto šimtai tūkstančių žmonių. Prie tos smarvės dar prisideda kitos ypatingos, sulig to, kas kokioje salėje

dirbama, iš alavo ar kito ko. Vis tai ėda darbininko sveikatą, ėda įtempimu raumenų per ilgai varginamą kūną. Ar bereikia stebėtis, kad tokiomis sąlygomis darbininkas gali norsgi lig 50 metų pragyventi. Tiesa, daugumas gal ir nepragyvena...

Chicagoje esant, stakjardų nematyt, tai kaip Romoje popiežiaus. Rengėmės. Įdomavau. Bet atėjus valandai eiti per retą bulvariuką, pataisytą vaikams žaisti (!!), pajutęs tą smarvę, atsiminiau Sinclairio knygą, visus jos aprašymus gyvulių kankinimo, ir ... kojas pakirto. Dešimtį kartų buvau beišsižadąs tas užkeiktas vietas pamatyti, dešimtį sykių buvau begrįžtąs atgal, – ir vis, uždusdamas smarvėje ir vos kojas bevilkdamas, ėjau persilauždamas, lyg nedrįsdamas nepergalėti savo pasibjaurėjimo. Turėjau tokį jausmą, lyg kas būtų vedęs į tą „baisybių sklepą" muzeume-panoptikume, kuriuo, ačiū, buvo mus vaišingai pačestavoję, kurio ir iki šiai dienai užmiršti negaliu, lyg būtų vedę pasižiūrėti, ne kaip gyvulius pjauna ir mėsinėja, bet kaip pačius žmones tampo ir drasko bjauriau už pačią inkviziciją. Ir maža kiek mano paklysta. Peiliais, draskytuvais, ratais, grandinėmis čia žmonių nemėsinėja, čia jiems vis tiek pat baisiai mėsinėti pramanyta visai kitoniškas, Amerikoje ir vos tik XIX amžiuje tepramanytas būdas – darbo išdalijimas, kuriuo žmogus darbininkas paverčiamas mašinos dalimi. Gaila tik, kad ne tokios pat tvermės. Bet juk ir mašinos ratai, nors špižiniai, sprogsta į gabalus, – kaipgi „mėsiniams" rateliams nesutrūkti?

Oi, sunku darbininkui Amerikoje būti mašinos vietoje! Oi, ne ten ieškome darbininkui rojaus! Jei laimė pridera nuo pinigo, tai nekokia ta „dollarinė laimė" Amerikoje, ir mes jos tegalime labai atsargiai ieškoti.

ŠVIESOS LAIMĖ AMERIKOJE

Trys gracijos, trys deivės merginos, viena gražesnė už kitą, laukusios, kuriai jaunikaitis dovanos obuolį, destis, kurią iš tų trijų sau pasiskirs. Ir šiandien mums tebesisiūlo į gyvenimo

drauges trys deivės: Turto laumė, Šviesos laumė ir Laisvės laumė.

Lietuviai nesvyruodami skiriasi pirmąją – Turto laumę, viliasi, jai padedant, ir abidvi likusi pavergsią, bet nė vienos nepavergia. Turto laumę, kaip jau matėme, gauna vos dešimtasis, ir tai gerokai apdriskusią su menkučiu kraičiu. „Dėdžių iš Amerikos" (didžiaturčių) lietuviai vis dar nesusilaukia, nors mūsų išeiviai jau bent 40 metų ten varo savo „biznius". Neveikiai ir susilauks. Apvažiavę tirščiau lietuvių apgyventas valstybes, mes tegavome girdėti apie vieną tariamąjį šimtų tūkstančių „vertą" bankininką O. Pittsburge, bet jo turtas pasirodė nedidesnis esąs už 60 000. Ir tai dar dievai žino. Plačiau vedančių visokius biznius esama nemaža. Bet visų jų turtas niekam nežinomas, apie juos pažnibždomis sakoma, jog svyruoją tarp + ir –. Ir duok Pone Dieve, sako, kad pabaigoje būtų nors ne taip jau didelis minus, nes per daug gautų nukentėti kiti lietuviai, kurie biznieriams yra pavedę savo sutaupytuosius šimtukus.

Beliks mums parodyti, kad mūsų išeiviai į Šiaurės Ameriką pagauna taip pat apdriskusią ir Šviesos laumę, o Laisvės laumės nė to tiek nenutveria. Kaip Amerikos turtų, taip ir Amerikos šviesos ir Amerikos laisvės esama ne mums, ne mums, „verpelėje auklėtiems, pro svikį penėtiems", į skaisčią saulę žiūrėti negudusiems, liuosai įtraukiamu oru krūtinės nelavinusiems, politikos vystyklų varžymo dar nejaučiantiems.

Antai šių dienų šviesūs ir pavydėtinai turtingi senieji Amerikos gyventojai tokie tapo ne nuo turtų pradėję, bet nuo laisvės. Šios laumės esama už visas kitas galingesnės ir neužviliančios, tik jai padedant, tegalima esama įgyti ir šviesos, ir turto.

NE LIETUVIAMS IŠEIVIAMS AMERIKOS ŠVIESA, O SAVOS NĖ TO TIEK

Nei vienos pasaulio valstybės iždas nėra taip atviras žmonių švietimo dalykams, kaip Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių iždas. Jis bent keliolika kartų daugiau išleidžia kaip

Rusija tam pačiam dalykui. Priverstinai ir veltui mokydama visus abiejų lyčių vaikus (schoolboy, schoolgirl) nuo 6–14 metų viešose mokyklose (public school), Amerikos valdžia ir visuomenė apskritąjį piliečių švietimą baigia „aukštosiomis mokyklomis" (high school – haiskūl), kurios betgi, nežiūrint tokio vardo, nėra didesnės už mūsiškes progimnazijas, ir visokiomis įvairių įvairiausiomis technikos mokyklomis. Paprastam Amerikos piliečiui to viso gana, nes jisai yra pratęs visa tiek tedaryti, kiek būtinai, neišvengiamai reikalinga jo gyvenimo praktikai. Ir mokosi jisai vien to, kuo jis naudosis, ko nebegalės per visą amžių pamiršti. Amerikos piliečiui, ne kaip mums, nerūpi turėti ant sienos pakabinus diplomas, kokios mokyklos paliudijimas, kad tu ją išėjai, jam rūpi mokėti koks keistesnis darbas padirbti ir dar įvairiau padirbti, neg kiti kad dirba. Taip ir randasi tarpe amerikiečių tokia daugybė žmonių technikų, visokių naujų dalykų pramanytojų. Ir didumas jų neturi mūsiškų aukštųjų mokyklų mokslo. Kad ir toksai Edisonas[21] ir jam panašūs.

Mūsiškos mokyklos su išgilinimu visokių teorijų Amerikoje rečiau kam terūpi. Ir tokie tik telanko savo college (kaledž – kolegiją) nelyginant mūsiškas keturias pastarąsias gimnazijos klases, duodančias teisę įstoti į universitetą. Ir tasai mokslas kaip nebėra priverstinas, taip nebėra ir veltui. Jis net daug brangesnis išeiti neg Europoje, ypač Rusijoje. Mažaturtis nė svajoti negali apie aukštąjį Amerikos mokslą. Ką besakyti apie neturtį! Nė milijonininkų dovanos to mokslo ėjimą nepalengvina, nes visa tai suvartojama ne stipendijoms neturčiams, bet marmurams, klinikoms, kabinetams, mokslo įrankiams, profesorių algoms padidinti, tyrinėjimams daryti ir kitiems tokiems dalykams. Aukštasai mokslas gerai pasiturintiems Amerikos piliečiams ne pirmosios eilės reikalas, ne vartai į tarnystę karjerą, kaip pas mus, bet nelyginant „raškažius", daugiau teoriškojo grynojo mokslo dalykas, ne gyvenimo. Amerikoje žiūrima sugebėjimo, ne diplomų. Net ir medicinos, jurisprudencijos fakultetai ten – mokslo raškažius. Praktikai jiems pakanka vidutinio specialio mokslo: gydytojams – medicinos school – bent kiek aukščiau už mūsų felčerių (ne kareivių) mokyklas,

advokatams – mokslo, užtenkančio mūsų „častnym poverennym"[22]. Taip pat elektrotechnikams ir kitiems technikams.

Taip praktiškai apšviesta plati tikrųjų amerikiečių – yankių visuomenė, argi dyvai, kad šeimininkauja savo tėvynėje, geruosius darbus dirba ir geruosius pelnus ima? Kurgi mūsiesiems su jais susilyginti? Jei kuris bent ten gimęs augęs ir susilygina, tai kol susilygina, nebe lietuviu, bet yankiu tampa, visai pamiršdamas ir net nebegalėdamas bekalbėti saviškai, lietuviškai. Taip ir negalime sakyti, kad Amerikos švietimu lietuviai naudojasi, kad ir iš tikrųjų naudotųsi.

Štai kaip tai darosi tasai ne stiprinimasis lietuvių išeivių Amerikos mokslu, bet nusisilpninimas ir galutinas išsigaišinimas per tą mokslą. Bjauriausi pasaulyje kalba, sako, esanti Armėnijos kurdų. Nežinau, kuo geresnė anglų kalba, jei nė viena kita kalba kalbančių nesą tiek mikenančių, kiek tarp kalbančių angliškai. Vienas vadinamasis šuns r – „r canina", ištariama iš galo gerklės, kuo neužsiryjant savo paties liežuviu, taip pagadina vaiko gerklės mechaniką, kad paskui jokia kita kalba jisai nebepakalba žmoniškai; maža to, tiesiog kankinasi, vargsta kita kalba kalbėdamas, tad ir vengia kitaip kalbėti kaip angliškai. Nuo šešerių metų amžiaus, vos tepradėjęs savo mintis išreikšti padoriu sakiniu, lietuviukas ar lietuvaitė patenka į tarpą tūkstančio tokių pat mažų boisų ir gorlų (berniukų ir mergyčių), turinčių po tris priešpiet ir po tris popiet pamokas ir antrą tiek laiko praleidžiančių gatvėje tokiame pat tarpe. Jokia kita kalba neįleidžiama į valstybines Amerikos publikskūlas (pradedamąsias liaudies mokyklas) ir, rodos, taip pat į aukštesniąsias. Viešpataujant tokiam savotiškam monrojizmui net ir mokyklose, argi stebėtina bus, kad lietuvių vaikučiai tampa, ką bežiūrint, per dveitą trejetą metų tikrų tikriausiais angliukais, nebegalinčiais beištarti nė savo gimtųjų žodelių, nebepakalbančių lietuviškai nė „Tėve mūsų", nebesusišnekančių nė su savo tėvais, vos tik vakaro metu tesugrįžtančiais į savo šeimynas iš sunkių darbų. Jei tėvai bent kiek pramokę angliškai, jų kūdikiai nei už ką nebekalbės su jais kitaip kaip angliškai. Jei nieko nepramokę, tiek tekalbės, kiek galima pakalbėti, turint

burnoje karštą nemažą bulbą. Taip nuo pradžių vien tik angliškai temokinami lietuviukai ir įgyja tiesiog kūnišką nemėgimą savo kalbos kankintojos. Taip jau pirmoji mūsų išeivių karta yra Lietuvai žuvusi. Taip per Amerikos pradines mokyklas išeiviai ne šviesos laimėja, bet savo vaikus pralaimėja.

Tenykščiai mūsų šviesuoliai, ypač kunigija, tai per gerai supranta ir norėtų dalyką taisyti. Naudojasi labai žmonišku, liberaliu Amerikos švietimo įstatymu, leidžiančiu vaikus mokyti nebūtinai valstybinėse mokyklose (Amerikai rūpi, kad visi vaikai visų pirma mokytųsi, o ne kokios ten valstybinės dvasios gertų), ragina vaikus duoti į privatines parapines mokyklas, ypač kad ir tikėjimo dalykų publiskūlose nemoko. Bet ir čia randasi net keleriopų nepatogumų, kurie į tą pat nutautimo pusę nuveda.

Savo parapinių mokyklų Amerikos lietuviai turi dar labai maža, nors reiktų turėti prie kiekvienos parapijos. Daugybė dalykų neleidžia tokių mokyklų prisisteigti, bet svarbiausis – lietuvių neištesėjimas išlaikyti bažnyčią, jos tarnus, draugijas ir už visas brangiausią įstaigą – mokyklą, kuri galėtų aprūpinti visos parapijos vaikus. Butas mokyklai pastatyti nors brangu, vis dėlto galima, nes tai vieną sykį. Sunkiau jis išlaikyti, šildyti, kuopti ir užtektinai mokytojų prisamdyti. Mokyti reiktų trečia maždaug dalis visos parapijos, mažiausia – po tūkstantį vaikų kiekvienoje mokykloje. Jei sulig įstatymo vienas mokytojas tegali mokyti 50 vaikų, tai tūkstančiui vaikų reiktų 20 mokytojų. Kiekvienam mokytojui ar mokytojai reikia mokėti bent tiek, kiek paprastas juodas darbininkas uždirba – po kelias dešimtis dollarų mėnesiui, bent po 600 d. metams, visiems tad reiktų – po 12 000 dollarų kas metai be kitų išlaidžių. Vidutinė parapijėlė tiek daug sumesti nepajėgia ar dar nepratusi: reiktų nuo kiekvienos galvos dėti po keletą dollarų vien tik mokyklos dalykams. O kame kitos mezliavos?

Leistumei į privatines kitataučių parapijų mokyklas. Ale tada bus tokie pat vaisiai: jei ne anglinsis, tai lenkinsis ar prancūzinsis vaikai, kaip, sakysime, sulietuvėjo italaitės, lankančios Philadelphijos lietuvių mokyklą. Ne, tai netinka.

Kad pigiau būtų mokėti mokytojams, imta kviesti turinčios tam tikrą valdžios reikalaujamą mokslą vienuolės airišės ar prancūzės. Tiesa, jos pigios, reikalauja tik tiek, kiek paprastas darbininkas pravalgo – 20 doll. mėnesiui: jos iš tiek išminta ir dar iš to pat dengiasi. Moko jos gerai ir labai katalikiškai. Tik visa nelaimė, kad vėl – ne tautiškai. Prancūzės dar šiaip taip. Pavarytos iš savo tėvynės, kur jos taip pat vaikučius mokino, jos pramoko angliškai, išlaikė valstybinius kvotimus ir dabar Amerikos katalikams tarnauja. Ne viena ir lietuviškai tam tyčia yra pramokusi. Bet airišės tautiškuoju atžvilgiu nieko negeresnės už sulenkėjusias lietuvaites. Pačios savo gimtąją keltiškąją kalbą paniekinusios, angliškąpasisavinusios, – jos ir be public school anglina svetimtaučius vaikus, o vyskupai airišiai, tokie pat nutautėliai, į tą vien skatina. Net ir tos svetimtautės vienuolės, kurios gali lietuviškai bent poterėlių vaikelius pramokyti, paslapčiomis moko juos poterių ir angliškai, nors klebonas bus tai aiškiai uždraudęs. Paklaustos, kodėl taip daro, atsako, – kad patiktų vyskupui. Nu, ką jis, girdi, sakys, lankydamas lietuvių mokyklą, jei jos mokiniai nė poterių nemokės pakalbėti taip, kaip vyskupas supranta? Ar tai dievotas naivumas, ar dievota kytrybė, tai vis viena: ne lazda, tai vėzdu iškalama iš lietuviukų jų tautybė.

Belieka išsiauklėti savosios vienuolės mokytojos. Ir tai jau daroma to darbo pradėtojo ir varytojo, didelės dvasios ir ne mažesnio nusižeminimo vyro, kunigo Staniukyno[23]. Jis to nelaukia ir nereikalauja. Bet jo žvaigždė Amerikos lietuvių dangaus skliaute žibės skaisčiau už visų kitų veikėjų žvaigždes. Kas lankė seserų kazimieriečių vedamas mokyklas, kas matė tvarką bent keliuose skyriuose po 70 vaikų iš karto, kas matė kareivišką tiesiog drausmę ir betgi anaiptol ne prislėgtus, tik linksmus ir svavalingus vaikučių veidelius, jų spartų mokymąsi vienodai kaip skyrium, taip ir didžiame būryje, – tas ilgai svajos, kada gi mes įgysime tokios sistemos mokyklų ir kodėl mūsų amatninkai – liaudies pedagogai nepasirūpina prisižiūrėti amerikiečių sistemai.

Privatinėse kitataučių mokyklose leidžiama popiet mokyti ir neangliškai. Taigi ir jų programa susidaro šitaip (pavyzdį

imu iš Mount Carmel, Pa). Lietuviškai: tikėjimo mokslas, skaitymas, rašymas, ir Lietuvos istorija. Angliškai: spelling, reading, grammar, history U. S. Abiem kalbom: geografija, aritmetika pr., aritmetika at., kompozicija, kaligrafija ir piešimas. Drausmė: stropumas, švarumas ir apsiėjimas.

Rezultatai mokymo dviem kalbom ir vienuolių auklėjimo tiesiog stebėtini, nors nesąžiningieji mūsų laisvamaniai betaučiai ir užsipuldinėja: čia ne tik mokinama, bet ir auklėjama. Jei, publicschoolas pašiepdami, amerikiečiai sako suprantą, kodėl Erodas išžudęs 144 000 vaikučių: jis girdi, turėjęs gyventi ties public school, – tai apie parapines vienuolių vedamas to negali pasakyti. Čia auklėjami vaikučiai kaip džentelmenai, skiriasi nuo gatvininkų, nuo tų, kurie publicschoolas lanko. Teko mums ir šių pastarųjų matyti per paskaitas, kur berniokpalaikiai susigrūdo su lentgaliais ir, visai nežiūrėdami viso miestelio vyresniųjų, kalo ir pykšėjo salėje, kol neišvijome laukan. Amerikos schoolboysai tai nelyginant Paryžiaus apašai ar alfonsai[24]. Nuo jų mus nuolat perserginėjo Chicagos žinovai: neikite šiaip, neikite gatve taip pasirėdę, apsiavę, užsidėję: da gatvininkai boysai užmuš. Jokio nuolaidumo, jokio mandagumo. Mūsų ir šeimininko akyse gatvininkai sulipo per aukščiausią jo kiemo tvorą, numetę savo skalbinius, moterų akyse ėmė maudytis kiemo kūdroje. Pelės užpuolikės nebus taip įkyrios, kaip tie viešųjų mokyklų augintiniai.

Kai kurie šaukia – publikskūlose mokslas esąs geriau pastatytas. Nežinau. Žinau tik, kad lietuvaičių vienuolių (ir kitų vienuolių) mokiniai, nors dviem kalbom mokslą varo, dvigubai daugiau laiko gaišta, betgi neblogiau, jei ne geriau, išlaiko kvotimus į haiskūlas (progimnazijas). Prieš tas mokyklas kariauti yra vis tiek pat, kaip ir prieš dorą ir tautą kariauti. Tik tikėjimo nekentėjai, nieko per savo neapykantos akinius nebematą, gali atkalbinėti lietuvius nuo parapinių mokyklų steigimo ir ten vaikų auklėjimo. Kitokių motyvų nėra.

Bet tokių mokyklų dar maža, dar tik kame ne kame. Ir lietuvaičių seserų kazimieriečių dar maža. Tad jos dar neatsveria nei šimtosios dalies Amerikos valstybinių mokyklų kenksmin-

gumo mūsų tautai. Nė šimtosios dalies, nes vienoje, sakysime, Chicagoje iš aštuonių lietuviškųjų parapijų pusė teturi savo mokyklas po 200–300 vaikų, tuo gi tarpu vaikų mokslo metuose menama ten esant apie 15 000. Vieniems chicagiečiams tad reiktų bent 300 mokytojų.

Be mokyklų yra dar kitas liaudies švietimo būdas, plačiai vartojamas, kaip pačių valstybių (štatų) vyriausybių, taip ir atskirų žmonių. Tai library (laibrery – knygynai), kilnojamos paskaitos ir vakarinės pamokos šventadieniais ir net šiokiomis dienomis. Štatų vyriausybės samdo tam tikrus kalbėtojus, kurie kas metai apvažiuotų griežtai visas vietas, kur tik bent kiek daugiau yra susispietusių žmonių, visur kas metai paskaitydami apie gyvenimų higieną (sveikumą) ir kūdikių auklėjimą. Tos pat vyriausybės moka už vakarą po pustrečio dollaro kiekvienam bet kurios tautos mokytojui, kurs apsiima įtaisyti vakarines pamokas suaugusiems net ne angliškai, bet saviškai: lietuviškai, lenkiškai ir t.t.

Daug milijonų išpila liaudies švietimui ir atskiri Amerikos pramoninkai. Visas pasaulis žino milijonininko ir labdario Kornegio[25] knygynus. Jie teko ir mums matyti Pittsburgo priemiestyje, kur daug Kornegio geležies fabrikų. Puikioje vietoje ant nudailinto ir papuošto kalno pastatyti rūmai, kuriuose ne gėda būtų gyventi nė karaliūnams. Tai library – knygynas. Bet labai klystų, kas manytų, jog ir toji amerikiečių įstaiga panaši į mūsų šono tokias pat. Tiesa, tuose rūmuose yra salių, užkrautų pačiomis naudingosiomis ir populiarėmis knygomis ir laikraščiais, yra salių, kur kiaurai per dienas ir vakarus galima skaityti ir rašyti. Bet, be viso to, yra dar salių paskaitoms, kur tau kalba ir skaito, tik klausykis; yra teatro ir koncertų scena salėje, kur po 500 ir daugiau klausytojų sutelpa; yra taip pat didelių salių gimnastikos, įvairiausių mankštinimųsi; yra ežerai šilto vandens maudytis, tynės (vonios), tryškės ir visokie prietaisai praustis ir grūdytis šiltu ir šaltu vandeniu; yra informacijų biurai, bene taupymo kasos ir bankas ir, dievai žino, dar ko ten nėra. Metinis bilietas, nors po kelissyk per dieną, įeiti į tuos rūmus ir griežtai visu kuo ten randamu naudotis,

kiek tik nori ilgai ir tankiai, Kornegio įstaigų darbininkams ir oficialistams – *trys dollarai metams*!! Ne pasityčiojimas, bet tikra tiesa: už pirtis, sportus, paskaitas, knygas, teatrus (kai mėgėjai vaidina, reikia primokėti) – trys dollarai per 365 dienas – po trečią dalį cento – po skatiką kas dieną! Rodos, tik naudokis visu kuo, o tapsi ir galingas, ir sveikas, ir šviesus to ypatingo fabrikanto ir geradario malone. Bet...

To, tikrai sakant, ne knygyno, tik ištiso liaudies namo, kaip mes pasakytume, užvaizda sargas – lietuvis, gerokai suanglėjęs, bet tebemokąs lietuviškai. Jis mus vedžioja. Panelių knygyne esama prancūzių. Gal ir kitų tautų tarnautojų yra. Tai kiekvienas gali gauti kokių nori žinių. Mums rūpi, kiek dalyvauja toje įstaigoje lietuviai. „Nedaug, – sako tarnas. – Bent 18"... O ten pat yra visa lietuvių parapija. Kitame miestely, kur vėl yra didelė lietuvių parapija ir lietuvis mokytojas, valdžios užmokamas, veda vakarines nedėldienių pamokas lietuviškai, paklausus, kiek turi mokinių, vėl apatiškai atsako: „Nedaug. Bent 18"... – Lyg kokio Apokalipso skaitmuo[26], kad tu sukeptumei... 18 ir 18, kad turėtų būti po 180, jei ne 1 800, bent knygyne.

Pasvarsčius priežastis tokio lietuvių apsileidimo ir nesinaudojimo veltui teikiamu jiems amerikiečių švietimu, štai ką randame.

Praustis... užtenka kibiro, parėjus iš darbo. Bepigu kiaulei: nei burna prausti, nei poteriai kalbėti! Angliškos paskaitos apie sveikumą, auklėjimą ir kitus monus... O biesas jas ten supras, nemokėdamas to gargaliavimo! Kūno mankštinimai... Na, na! išmankština mus dirbtuvės ir katargos! Lietuviškos knygos, laikraščiai, lietuviškos vakarinės mokyklos... Būtų gerai. Ale „Saulę" laikau pats[27], o vakarus gaišindamas knygynuose ir mokyklose, kada gi bepasėdėsi saliūnuose (saloon)? Tokių pasiteisinimų begalės, o visi tą patį reiškia: bačkelėje augę, pro špunką penėti, šviesos nematę, – nejaučiame tos šviesos skonies, jos reikalingumo, negudusios akys reipsta, vos tik žvilgterėjus į skaisčią šviesą.

Tad ir šviesos Amerikoje mūsų išeiviai tiek telaimėja, kiek ir kapitalo: retas ir ne po daug. Didumas grįžta namo (jei grįžta)

tokie pat, kokie ir išėjo, nes per visą savo buvimą Amerikoje težinojo: savo dirbtuvę, gyvenamąjį butą, saliūną, bažnyčią ir, retesnis – draugijos butą.

Viena dalis mūsų išeivių tačiau dedasi apsišvietusiais. Nelaimė betgi, kad ir tie apsišviečia – tikrai emigrantiškai. Jų pasinaudojimas šviesa mums primena anuodu Žemaičių prelatu. Pr. P., turėdamas sutinusias kojas, sumanė gydytis saule (Sonnenkur), ėmė saulėje deginti kojas, kol oda suplyšo ir pasidarė kentėjimai dar didesni. Kan. Z. buvo uolus saulės šilimos gėrėjas. Bet vieną sykį paskaičius jam saulėje laikraštį, ėmė ir užvirto akys aukštyn. Iš to pamokymas šitoksai. Negrobstyk kalvėje išmėtytų gelžgalių – kaip tik pagriebsi auštantį, nežyslok lazdos galo važiuodamas – gomurį išsidursi, ir daug kitokių gražių ir negražių, bet naudingų patarimų iš žmonių lūpų ir iš raštų lapų. O visi reikš tą patį: viso ko reikia ir tegalima griebtis, mokant jo nusitverti. Mūsiškiai, per 20–40 metų nieko drąsaus, skaisčiai šviesaus, nieko nevaržomai laisvo nematę, kai viso to gauna patirti (žinoma, tie, kurie moka patirti), ima ir pagenda. Vienam akys apreibsta, kitas pirštus nudega, kitas kitaip susižeidžia, o kitą ir negyvai doriškai per skaisti saulė užmuša.

Tai ta, tiesa, ne per didelė dalelė išeivių, kurie pirmąjį pasipynusį blizgutį, suprantamoje jiems kalboje parodytą tokių pat bemokslių, tik jau bent kiek lyžterėjusių kokios drąsios knygelės, skaito tikriausia saule ir į ją meldžiasi. Malda tai ypatinga, nuo kurios kailis tirpsta. „Apsišvietę" jau mūsų „amerikantai", dėdamies socialistais, apie kuriuos tiek težino, kiek jų vardą ir dveitą jų obalsių yra girdėję, dėdamies laisvamaniais ar kitokiais dar mažiau suprantamais „manais" ir „istais", – dažniausiai viena težino, kad viskas reikia keikti ir peikti, pradedant nuo Dievo, Švenčiausios Panelės ir baigiant kunigais, darbo davėjais ir jų globoje esamomis įstaigomis. Tokių kvailų, bemokslių ir nedorų laikraščių, kokių prifabrikuoja tie ypatingi mūsų Amerikos „socialistai", nėra visame pasaulyje. Bjauriai papieštais, bjauriai atmuštais ir dar bjauresnio turinio lapeliais, kuriuos skleidžia po visus darbininkų

miestelius, baigia tie niekšai sukti kai kuriems minkštesnes galvas. „Kerštu liepsnok!... Mesk prakeiksmą (?)... ardyk spausmą (?)" ir kitokios kalbos ir agitacijos pažibos vadinasi – „internacionalu", išvaduosiančiu iš peklos", „pražudysiančiu tironus", „sutrypsiančiu priespaudą", – „pastatysiančiu naują svietą".

O štai ir materiališkas mokslas ar moksliškas materializmas, kaip sau norite, iš to pat „Kovų" ir joms panašių šaltinių. Du liurbiu (suprask – šv. aniolu) neša bjaurų senį (suprask – dūšią) įsirišę į drobulę ir pasisvėrę ant lazdos. Iš šonų „socialistų mokslai": „Per ilgus metus mokslinčiai negalėjo suprast, kaip žmogus gal įeiti į dangaus karalystę, kad oras apsupa žemę aprubežiuotam atstume, o kur oro nėra, ten niekas negali eit nei būti. Čion parodytas reginys, XX šimtmečio išradimas per tyrinėjimus šventų bažnyčios tėvų. Žmogau, renkis ir tu į panašią kelionę, tik neužmiršk pasiimti su savim maisto". Parašas: *F. J. Bagočius*[28]. Ant kito paveikslėlio pridėta: „Gana laižyti riebias kunigų rankas ir nešti tiems ištvirkėliams... Mūsų išganymas yra apsišvietime, o ne kuningų skvernuose". Nagi, ir neša tą „apsišvietimą" bagočiai ir kiti panašūs „mokslo vyrai" lapeliais, kurie daugeliui esti dažnai vienatiniai „švietimosi" šaltiniai. Bet mes ir patys Europos socialistai tokį švietimąsi laikome tikru tautiečių pralaimėjimu, dvasios prostitucija, o ne kuo kitu. Paimsi bent kokį „Kovų", „Keleivių", „Laisvių" spindulį ir paskui ilgai negali rankų nusimazgoti, lyg kokios neregėtos nešvarybės prisitikęs. Nelaimė dvasios mažutėliams, prostituojamiems nedorybės milžinų!

Ir gimdo tie „apsišvietimai" chuliganus burnotojus, susirinkimų trukšmadarius, riaušininkus bažnyčiose ir net atvirus „kapitalistų naikintojus", kaip anasai Antanaitis, pareikalavęs iš Baltimorės klebono kun. Lietuvninko[29] 2000 dollarų, bet suimtas ir per Washingtoną išsiųstas atgal į Lietuvą.

Palieka rimti švietėjai laikraščiai: katalikų „Draugas", gana apskurdusi „Žvaigždė" ir pirmeivių „Lietuva" su „Vienybe Lietuvninkų", švietėjos draugijos ir švietėja Bažnyčia. Bet ir visam tam daug galima ir reikia prikišti, dėl daug ko pasiguosti. Bet kas užtarys?

Mielas ir tautai išganingas dalykas spiestis į visokių vardų draugijas, švietimosi, mokslo, susišelpimo, pašalpų ir t. be galo. Viso to pavyzdį mūsų išeivis tuoj pamato, ligi tik peržengia Amerikos sieną, tarpe visų tautų išeivių. Pamato, tuoj paseka, ima lietuvius burti į būrius ir – perdeda, nušoka didelį šuolį kiton pusėn, destis, prisisteigia per daug draugijų.

Lietuvių diferenciaciją arba išsiskaidymą sulig nuomonių metas jau laikyti Amerikoje įvykusia. Aiškios ir galingos yra trys organizacijos: 1) Susivienijimas lietuvių Rymo katalikų Amerikoje, tų, kurie dirba drauge su savo dvasiškiais; 2) Susivienijimas lietuvių Amerikoje, demokratų, kurie nenori su kunigais bendrai veikti; ir 3) negausinga, bet arši Lietuvių socialistų sąjunga. Rodos, ir užtektų. Įsisteik tik kiekvienoje lietuvių kolonijoje savo filijas, ir centrai bus galingi, ir filijos turtingos narių, pinigų, butų ir knygynų. Pridėk dar kurią literatų mokslininkų draugiją, kaip Tėvynės mylėtojų, kurią jaunuomenės šelpimo, kaip „Aušra" ar „Motinėlė", tai ir bus gana sočiai. Bet kur čia tau! Sekdami lenkais, apie kuriuos jų pačių yra patarlė: kai vienas, tai per maža, kai du, tai jau per daug, – lietuviai tiek, rodos, ir teturi rūpesnio, kad jokia draugija pernelyg neįsigalėtų; tad visos kuo greičiausiai skyla į kelias dešimtis „kuopų", kad kiekvienoje būtų ne daugiau kaip po 40–50 narių; užtat kuo daugiausia būtų pirmininkų generolų ir valdybos narių pulkininkų. Pasirodo idealė neturto lygybė. Kuopos neturi savų butų susirinkimams, savų halių vaidinimams ir koncertams, savų nors bent kiek patenkinančių skaitytoją knygynų su skaityklomis. Užtat turi tuščias kasas, savus bufetus, duodančius kone vienatinį pelną kasoms. Kai to pelno nebeužtenka, draugijos daro piknikus – važiuoja žaliumosin, kur girdo kits kitą, trigubai užtat atplėšdami ir džiaugdamies, kai draugija per tokį pokylį daug „uždirba" savo kasai. Ar tai kultūros kėlimas, dorinimas, švietimas? Ir kaip šviesi be savo butų, be knygynų, skaityklų, be scenų, be savo mėgėjų vaidintojų, chorų, prelegentų?

Netikslumą skaldytis į mažas kuopas jau pradeda daugelis suprasti. Jau matosi net pradžia centralizavimosi – metimosi į

viena, kaip antai Chicagoje, kad galėtų nors vienas žmoniškas namas visam miestui pasistatyti. Tokius namus (Musichal), teturi philadelphiečiai, baltimoriečiai ir dar kai kas, o galėtų turėti visi lietuvių centrai. Visa tai įvyktų, kad mūsų išeiviai labiau apsišviestų, o labiau apsišviestų, kai vis tai būtų įvykinta... Circulus vitiosus – supainiotas ratas, iš kurio kažin kada išbris mūsų išeiviai. Kaip dabar yra, lietuvių draugijos neišpildo ganėtinai savo paskyrimo kultūrinti tautiečius. Ir pirmutinis tikslas daugumo draugijų yra piniginis „biznis" – apsirūpinimas. Ir į tas vos ketvirtoji dalis tautiečių tepridera. Gerbtinos ir tokios, kokios yra. Aš joms visokios palaimos trokštu ir atsiprašau, kad neišsemančiai dalyką kai ką paminiu. Mano dalykas ne tyrinėjimas, bet suvedimas į viena, ko mūsų išeivis į Ameriką nelaimėja. Apie laimėjimus net per daug mums prakiurdė ausis. Šaltu vandeniu perpylus, bus sveikiau.

Amerika nežino vidutiniškumo. Kur daug – per daug, kur maža – per maža. Taip darosi ir tikėjimui su visomis jo įstaigomis. Amerika – šonas didelio tikėjimo ir didelės bedievybės. Bažnyčia, atskirta nuo valstybės, nei jos šelpiama, nei persekiojama, plėtojasi, kaip, duok Dieve, kiekviename šone. Patys tikintieji, šalininkai įvairių atskalūnysčių stato ir išlaiko puikiausias bažnyčias, duoda gerą išlaikymą josios tarnams, statosi ir puikiai išlaiko (ne lietuviai) daug įvairių mokyklų, turi bent po kelius universitetus (katalikai bene tris), kuriems supila milijonus. Religijinės draugijos, kaip Holy Nom Jesus (H. N. J.) – Švenčiausio Jėzaus Vardo, turi kuo puikiausias organizacijas, kurių galėtų pavydėti bet kuri kita draugija. Kas metai draugijų nariai su vėliavomis, kapelijomis arba nors pikuliomis (tokie trumpi vamzdeliai) suvažiuoja į artimuosius miestus demonstracijų padaryti, vakarą gauti palaiminimo Švenčiausiuoju Sakramentu ir vėl ypatingais traukiniais sugrįžti namo. Rodos, tik išlaidžiai, o naudos maža. Bet ne. Katalikų vardas Amerikoje gerbiamas ir vis kyla. Džiaugiasi visi, kaip airišiai, tie uolieji visame pasaulyje katalikai, taip darbininkai, taip milijonininkai, advokatai, gydytojai, teisėjai su kunigais pirmose eilėse žingsniuoja, su pasididžiavimu nešdamies rankose mažas

vėlungėles su mylimaisias vardais: H. N. J. – Holy Nom Jesu. Mes aplankėme ne vieną airišį šviesuolį: gydytoją, advokatą, pramonininką, ir visur radome pilną pasitikėjimą mumis, kaipo kunigais, ir aukų 5–25 doll., be jokio svyravimo ir net reikalavimo paaiškinti tikslą. Airišiai taip pat pergyvenę savo kivirčų su parapijomis laiką. Dabar gi pas juos viešpatauja pilniausi sutartis tarp liaudies, inteligentijos ir kunigijos. Kunigų labai žiūri jų vyskupai airišiai ir labai juos užstoja šiaip jau parapijonai. Todėl garbė (prestiž) jų kunigų didelė, o nusidėjimų veik nesigirdi. Ar tai klerikalizmas, kaip mūsiškiai pirmeiviai sako, ta kunigų meilė, nežinau. Greičiau ne, nes airišiai, kaip ir anglai, patys gražiai moka valdytis, nieko neprašydami pavaduoti, greičiau tikra meilė, kylanti iš branginimo tikėjimo ir viso to, kas su juo susigretina. Bent tokį įspūdį gavau Bostone, kad mudu pasveikino senutė šilkuota ponia ir ėmė mumis džiaugtis, kaipo „draugais jos sūnaus"; vieną, girdi, sūnų ir ji esanti atidavusi Bažnyčiai ir tuo džiaugiantis.

Iš antros pusės stoja aršūs „bedieviai", atsiskyrėliai nuo visų tikėjimų, kraštutinių nuomonių žmonės. Degdami neapykanta esamosios tvarkos, griovimo darbą pradeda nuo tikybinių įstaigų, nes jos artimesnės ir lengvesnės apardyti: etikos ir mokslo prie to darbo nereikiama.

Taip ir mūsų išeiviai iš pat pradžių gyventi mokėsi iš vietos žmonių. Vieni pasekė susitvarkiusiais airišiais katalikais, kiti jų griovikais. Ir nesantarvė tarp lietuvių viešpatauja kuo giliausi. Peštynės, skandalai ir pardavimai, ginant ir griaunant parapinę tvarką – kasdienis dalykas visuose naujai organizuojamuose lietuvių katalikų centruose. Po keleto metų, ilgiausia po dešimties, visa tai praūžia. Bet kol praūžia, papiktinimo duoda ir saviškiams, ir svetimiems. Nuolat už bet kurį mažmožį užpuolami kunigai, tampa it iš vagos išstumti. Nesitikėdami jokio atsižvelgimo į jų aplinkybes, laukdami visur ir visuomet vieno pasmerkimo, ginasi, ne visuomet turėdami teisės gintis. Dažnai savo tarpe pakenčia draugus iškrypėlius: neblaivius, neregėtai tamsius, apsileidėlius parapijos darbe, kartais ir nešvaraus gyvenimo. Išmetinėjant, kodėl kenčia,

teisinasi prievarta. „Šmeižia mus ir dulkina iš visų pusių mūsų priešai, lasinėja menkiausią dulkelę, – tai ką čia belengvinsi jų darbą, duosi jiems naujos medžiagos, apsidulkindami kits kitą?" Ir dažnai labai nenormalus dalykas, kuri kunigų votis ilgus metus tvinksta, o nėra kam ištekinti, gangrenotą narį pašalinti. Bedieviai vėl tų gangrenotųjų niekuomet smarkiai neužkabina; smarkiau kimba į tuos, kurie veiklūs ir savo sveikumą rodo, žinoma, tuo pačiu kenkdami priešams. Neapkenčiamai fanatiška priešginystė pilnai tarpsta tarp kunigų ir inteligentų, nors jiejie ir nebūtų patys kraštutinieji tikėjimo ir jo atstovų nevidonai. Ir per tai daug daug kenčia tautinės kultūros dalykas.

Ir vyskupų airišių pasielgimas (taktika) su kitataučių ineivių (imigrantų) į Ameriką tikėjimo dalykais yra nenormalus, neteisingas ir peiktinas. Vokiečiai ir prancūzai turi savo organizacijas ir savo vyskupus. Tai jiems niekas. Lenkai seniai to pat trokšta, bet vis neįveikia Romos, kad ir jiems pripažintų, taip sakant, tautinę autonomiją bažnytiniame gyvenime. Jie pirmieji pajuto ir formulavo neteisingą, nes nevienodą, apsiėjimą airišių vyskupų su airišiais ir neairišiais. Iš to kilo net atskalūnai – neprigulmingieji nuo Romos ir vyskupų. Vienur kitur ir lietuviai juos pabeždžionavo, bet nevykusiai.

Katalikų veikėjams nebekatalikai dažnai prikiša, kad jie dirbą ne vietos naudai, bet tolimai Romai – Romos Bažnyčiai. Katalikai nelabai tai ir nuodėme laiko. Net garbe sau ir nuopelnu laiko. Bet to negalima pasakyti apie Amerikos vyskupus. Jų pasielgime nesimato bendrųjų katalikybės idėjų; greičiau – angliškumo. Praregėdami ateitį, jie mato ne Romos viešpatavimą, bet anglų, bentgi jų kalbos. Kaip kitą kartą Liepojos klebonas, neduodamas lietuviams parapijos teisių, aiškinosi tuo, kad Liepojoje vis tiek negyventi lietuviams: čia esanti vieta vokiečiams arba lenkams. Taip nelyginant ir Amerikos vyskupai: į ateivius ne anglus, ne vokiečius, ne prancūzus žiūri kaipo į laikinai ne tos pat anglų kalbos žmones, kurie betgi turės pavirsti anglais ir juo greičiau, juo geriau. Nemygdami, nespausdami, neskriausdami tų kitataučių, vyskupai ir nedaboja

jų, negano, nesisieloja jais kaip tikraisias savo vaikais, leidžia jų bažnytinėms organizacijoms apirti, leidžia žemesnės už airišius garbės tapti. Kitataučiai jiems – pavaikiai, nors vienur kitur turi sau patarėjus (konsultatorius), nelyginant kapitulą pasikvietę ir iš kitataučių. Scrantono vyskupas Hobanas turi lietuvį Kurą[30]. Bet ir tas pats vyskupas Hobanas, pašvęsdamas Wilkes-Barre, Pa. puikią lietuvių bažnyčią, tik ką kunigo Vizgirdos[31] pastatytą, be jokio dvejavimo pasakė: „Katalikai vėliau pagirsią lietuvius už jų aukas ir triūsą". Suprask: lietuviai dėjo pinigus ir statės bažnyčią, bet ja pasinaudos šiaip jau katalikai (airišiai). Kitoje vietoje, pasakoja, vyskupas neleidęs lietuvių kunigui statyti bažnyčią lietuvių gyvenamuose blokuose (kvartaluose), bet liepęs statyti už dviejų varstų – airišių kvartaluose, kame reikią „jiems" bažnyčios. Girdi, vis viena lietuviai išnyksią, ir jų bažnyčios pateksią airišiams katalikams. Lietuviai nesutikę. Spirtis prieš kitataučių airišiavimą, lenkai ir lietuviai turi tad bent kiek teisės, nors perdeda, kada bekovodami ima vyskupams prikaišioti ir nebūtų daiktų – bažnyčių pasisavinimą. To nei noro, nei galėjimo daryti neturi, nei reikalo nėra daryti. Bet laukt, kad kitataučiai suairišėtų, kodėl gi ne... Apie airišinimą kitataučių mokyklų jau esame trumpą žodį tarę.

Pridėk čia neaiškumą svietiškųjų įstatymų apie valdymą bažnytinių turtų ir suprasi, kad „ne viskas tvarkoje danų karalijoje"[32], kad trys ketvirčiai energijos bažnyčios atstovų gaišta neproduktyviai: galėtų ją sunaudoti lietuvių kultūrinimui ir negali sunaudoti, kad ir pasišventimus ir tikrai dorus ketinimus bažnyčios atstovų parapijų nariai priima vis lyg su restrikcijomis, ne tiesiai į širdį, todėl ir gerų vaisių iš to laukti nedaug tegalima.

Tad ir bažnytinės organizacijos kaip ir draugijos Amerikoje nepilnai išpildo savo tiesioginį paskyrimą – dorinti, kultūrinti puslaukiniais išeinančius iš senojo krašto lietuvius. Ir nebėra kam tas darbas dirbti. Mūsų išeivis taip ir pasilieka storažievis, kokis ir namie buvo, nors iš viršaus, savo danga, lyg ir prilygsta kultūrintiems miestelėnams.

Sakoma: pasisakyk, kur tu vaikščioji linksmintis, ir aš tau pasakysiu, kas tu esi. Lietuviai linksminasi, veselijas kelia, laiką vakarais gaišina saliūnuose labai trečiosios, jei ne penktosios, rūšies. Mėginta jie steigti padoresniai. Antai pp. Burba Kingstone, Pa., Abraitis, gal ir dar kas, pastatė tikrai švarius saliūnus, kur nė spjaudytis, nė bet ko mėtyti nevalia, nė triukšmą kelti neleidžiama. Na, ir ką gi? Nors kainos tokios pat už viską, kaip ir prastuose saliūnuose, tačiau lietuviai jų nelanko, girdi, jaučiasi per labai suvaržyti, lyg sugauti. Ir svečiai tų lietuviškųjų saliūnų esą vien airišiai ar vokiečiai.

Puikioje salėje iškeltame vakare regėjome savo brolius vedant šokti baltas it sniegas moteriškas, destis, pasirengusias kaip į balių, nenusiimant savo skrybėlės ir nepadedant iš lūpų drūto cigaro, nors amerikiečiai prieš moterišką visad stovi be kepurių. Juk ir tai nekultūringa.

Nenumanymas miestiško kultūringumo ypač juokingas pasirodė yankiams per vieną lietuvių mėgėjų vaidinimą. Vaidinąs sodžiaus vaikio rolę išėjo vienomis drobinėmis kelnėmis ir drobiniais ant kelinių išleistais marškiniais. Koją pastatęs ant kėdės, o alkūnę ant kelio, ėmė dainuoti nesvietiškai gailią meilės dainą, o klausytojos merginos it pablūdusios, spazmuodamos su ašaromis juoktis. Nekantriai paklausus, kas gi joms įdygo, viena paspringdama ištarė: „Kad *šitaip* jisai išeitų ant strito, juk jį polismenai suareštuotų"... Buvo tai labai reališka, bet Amerikoje gimusiems nebesuprantama, nes jie tokiuo kostiumu tik į lovą ateina, o ne ant scenos. Reikėjo numanyti, kad tai nepritiks, o nenumanyta.

Tai mažmožiai, bet jie gana ryškūs.

Šviesos ir kultūros Amerikoje mūsieji neįgyja. Tai ne jiems, ne jiems. O praranda savo tautiškumą. Mokykla, gatvė, didumas visuomenės, aukštoji Bažnyčios valdžia, – visi ryte ryja mūsų brolį, o visiems pritaria iš pačių lietuvių neva socialistais virtę išgamos, kurie į padanges kelia airišius kunigus, idant juo giliau galėtų pasmerkti saviškius ir neprileisti jų prie tėvynės paminklų: tikybos ir kalbos palaikymo. Ir kaipgi prileis, kad viso to nereikia? Tikėjomės, kad bent kalbos bus tiems

„socialistams" reikalinga. Bet iš „Kovos" Nr. 34 1911 m. gauname žinoti, kad ir tai ne. „Prūsų lietuviai turi vokišką kalbą kaipo puikų įrankį savo apšvietimui ir *lietuviška kalba jiems nereikalinga*... Mes (!) manome, kad jokios kalbos neužsimoka užlaikyti iš patriotizmo, jeigu žmonės geriau gali naudotis svetima kultūriškesne kalba". Labai aišku.

O šalip tų mūsų viršpažangiųjų stovi lenkai su savo net šovinistiškai patriotiškomis mokyklomis, kad tėvynės neužmirštų, su savo vežiojimu vaikų į Lenkus, kad jie savo šoną pažintų, įsidėmėtų ir reikale net galvą už jį paguldytų. Lenkai netaikūs, tarp savęs pešasi, nesutinka, dar labiau neg mes diferencijuojasi. Tokiame, sakysime, kone vienų lenkų miestelyje Nanticoke reikia jiems net 4 bažnyčių: biznieriams vienos, darbininkams antros, bajorams trečios ir „nezaležninkams"[33] ketvirtos. Bet viename dalyke visi jie sutinka, tai savo šono meilėje, kurią anksti kvepia į kūdikius ir paskui neleidžia išgaruoti. Ale mes – išmintingesni... kaipgis! Patys skurstame tautiškai ir kitiems patariame skursti. *Ir lėpsta rankos, apsidairius po visus luomus ir įstaigas ir neradus, kas mus ir šviesos ieškotojus trauktų į taip tolimą kraštą.*

LAISVĖS LAIMĖ AMERIKOJE

Galop pavažiuokime į pražvalgas į Laisvės laumę ir, jei nieko pas ją nelaimėtume, užsukime į Doros bobutę.

Gražios Amerikoje turtų ir šviesos laumės. Bet dar gražesnė, tiesiog vienatinė visame pasaulyje Laisvės laumė. Bet jei pirmoji dvi ne lietuviams ateiviams, jei tiedvi jie vos paregėti tegauna – tai šios trečiosios nei tiek, jie tik jaučia, kad ir tokios deivės čia esama. Mūsieji nepajėgia nei rankų į ją iš tolo ištiesti, o jei ir ištiesia, tai taip brutališkai, nekultūriškai, kaip kokią žydmergę, o ne deivę sutikę, kad tuojau nusvyla ir ilgai gauna už tai atgailėti.

Amerikos Jungtinių Valstybių valstybinė ir visuomeninė tvarka Europoje, ypač gi Rusijoje, tikriausia būtų laikoma

netvarka. Visai nematai ten, kad kas ko žiūrėtų, kad kas ką sektų ir net paslapčiomis, bet atvirai kai ko teirautųsi. Mes buvome nuvažiavę prakalbų kalbėtų, agituotų, kad broliai išeiviai grįžtų atgal, kad imtųsi pramonės, pirklybos, amatų, ūkininkavimo, dvarų parceliavimo, kad dėtųsi pinigais ir agentais į „Viliją"[34], kad savo sutaupytus kapitalus laikytų lietuvių kredito draugijose arba žemės pirkimo ir parceliavimo bendrovėse, kad šelptų „senojo krašto" – Lietuvos mokyklas, ypač „Saulę" ir jos mokytojų seminariją. Vienu žodžiu sakant, stengėmės nuo Amerikos atitraukti į Lietuvą žmones ir kapitalus. Amerikiečiai turi įstatymą, draudžiantį išvežti iš jų tėvynės kapitalus. Rastų, kad norėtų, ir dar vieną antrą pateisinantį vyriausybės įstatą, kaip kiekvienas randa lazdą, kas tik nori šuniui suduoti. Bet niekas nieko mums nesakė. Net nejauku buvo. Vis manėme, kad tai kokia klasta, kuri tik galų gale pasirodys šimteriopai labiau mus nuskriausdama neg kad pasirodžiusi iš pat pradžių. Kaipgi? Vyriausiuose štatų administracijos miestuose išlipdomos buvo afišės apie paskaitas, paduodamos jų temos, pasakomas tikslas – aukų rinkimai. Didžiosios miestų salės prisikimšdavo žmonių sausakimšai, sako, kai kur kaip štai: Clevelande, Brooklyne ir kt. buvę po tūkstantį ir dvi. Buvo kalbama bent trijų kalbėtojų. Paskui renkama aukos po salę, užrašinėjama pavardės. Policija, žinoma, turėjo būti ten, kur tiek daug žmonių susirenka. Polismenai stovėjo salėse, prie aukų rinkimo staliukų. Bet per visas 90 dienų griežtai nei viename iš kelių dešimtų aplankytų miestų niekas nepaklausė, ne tik valstybės žiniai, bet tiesiog iš tuščio žingeidumo: kas jūs esate, kam pinigus renkate (sales, tiesa, pasamdydavo mums vietos draugijos, laukdamos mūsų atvažiuojant). Niekas, niekur, nieko. Niekam iš valdininkų neesame rodęsi, niekam nepasiskelbę, nieko neprašę leisti ką daryti, niekam dokumentų nerodę. Girdėtas tai dalykas?

Ir ne tik mums taip darėsi. Matėme tokiuos bemokslius zakristijonus Urbonus iš Šiaulių pavieto Amerikoje pasiskelbusius kunigais, pasistačiusius ties namais aukštą lietuvišką kryžių ir pavadinusius savo butą – bažnyčia. All right! (ol-

rait – gerai!): būk kunigu, turėk „bažnyčią", mokyk, skelbk, ką nori, jei rasi dar kvailesnių už save klausytojų. Vilioja kas pinigus, all right! teviliojie, jei randa tokių, kurie duoda. Kas pinigų užsidirbo, tas liuosas yra ir suvartoti juos: pragerti, kitam atiduoti, į šulinį įmesti, ar dar kur padėti. Kas darbo vyriausybei? Suaugusio žmogaus nepaglobosi, ir nėra reikalo per visą amžių jis globoti – lai pats savimi rūpinasi.

Didžiausiuose miestuose matėme „Salvation Army" (Išganymo armiją), triukšmingai po gatves su tarškalais ir giesmėmis einančią, čia pat ant kelių puolančią ir – pinigus renkančią. Matėme socialistų automobilius su bent keliais raudonais žiburiais, sustojančius pašaly bulvarų ir gatvių, kame daugiau publikos, agitatoriai sako iš jų tokius „pamokslus", kad, rodos, klausytojų plaukai skrybėles kiloja. Žemė dreba, dangus griūva. Kalbėtojas draskosi, net baisu žiūrėti. O šalip polismenas stovi nuobodžiu veidu ir gromuluoja savo bjaurų saldainį – pepsingumą (saldžią, pepsina pagerintą gumą per kiaurą dieną kramto veik visi prasčiokai). All right! Kalbėk sau sveikas, jei moki kalbėti, klausykite sau sveiki, kas turi laiko klausyti. Labai tai man: aš žinau, kad nuog kalbų vis dėlto nei žemė nesudrebės, nei dangus nesugrius. Ot, kai imsite kliūti žmonių judėjimui arba susipyksite, tai paprašysiu eiti po velnių kur į kitą vietą... Ir tiek.

Matėme prieš ir per rinkimus pavietų valdininkų, teisėjų, deputatų, aršiausius popierius, išlipdomus ant visų tvorų ir sienų, su negražiausiomis nuveikiamų kandidatų karikatūromis ir gražiais remiamųjų kandidatų paveikslais. Pats prezidentas piešiamas bjauriais šuns dantimis. Ir nieko. Kaipo renkamąjį valdininką, nors ir patį prezidentą, valia kritikuoti, kuo aršiausiai peikti, nevalia tik jo, kaipo žmogaus, teršti ir žeminti. Valdininkas jis gali būti netikęs, bet žmogus – geras.

Ir liuosai platina savo mokslus šimtai visokių religijų išpažintojų, šimtai visuomeninių mokslų platintojų; šėlsta rinkimų partijos ir jų komitetai, domonstruoja, streikuoja darbininkai. Ir vis ničnieko nevaržomi. Tai Amerikos vienatinės visame pasaulyje Laisvės laumės viešpatavimas, tvarkus, žmoniškas,

žmogaus žmoguje neužmušąs, visas žmogaus proto, sąžinės, doros pajėgas pasirodyti išvadinąs. Kitokiame ore tikrieji yankiai jau nebegalėtų bepagyventi.

Na, o mūsieji kaipgi? Kaip Laisvės laumės viešpatavime? Ar mėgsta su ta deive susižadėti ir sėbrauti? Mėgsta ir labai mėgsta, tik savotiškai. Mūsiškiai jaučia tą laisvės orą. Mato, kaip jų, jei dabotojai įstatymų apie ineivius praleido, niekas daugiau nedaboja, nei „popierių" nebeklausinėja. Džiaugiasi kuriam sekės veikiai gauti darbo ir uždirbti. Džiaugiasi savo tos dienos turtu, sveikata, protu, kas bent kiek jį pralavino, jaunyste. Tiek viso ko pilnas būdamas, kaipgi nesprogsi? Yankė tą visą savo energiją išpila, biznius darydamas, politiką varydamas, – vadinas, dirbdamas. Mūsiškiai – svavaliaudami. Lector unius libri (vieną knygą teperskaitęs) mena tapęs išminties sostu, nuo kurio gali apspjaudyti visą regimą ir neregimą pasaulį, burnoti Dievui ir žmonėms, nes už tai, jei ne vadinsis pornografija (priešinga skaistybei), niekas į šaltą cypę ant duonos ir vandens nesodina; šikšnapilviai laka saliūnuose negirdėtais saikais ir neregėtais džiną (degtinę) ir alų, laka ligi pabaigdami savo išteklių, vaišina pažįstamą, o pablūdę muša tuos pat vaišinamus, pakelia triukšmą ir dūksta, kol polismenas surakina jam rankas, įdeda į gražią karietą ir nuveždina į kalėjimo kambarį. Prabuvus parą, brangiai užsimokėjus už „ponišką" pasivažinėjimą ir pralaikymą, reikia rasti kaltininkai, kurie jį „nuskriaudė": pragėrė pinigus, apdaužė ir, įkliudydami į policijos nagus, padarė dar 10 dollarų pragaišties. Kyla bylos. Kaipgis? Laisvės krašte būsi kuo nors susivaržęs ir kuo nors apsileisi? Nesulaukimas! Laisvės krašte nepridera ir namų ar moterystės dalykuose varžytis, jei nenori tapti vergu kuniginių prietarų, suprask: Bažnyčios kanonų.

Negi visi taip daro. Bet daro. Ir kurie daro, prilygsta buliui: ramus jis buvo namie, kur jam buvo grandis į nosį įverta ir grandine pririštas, bet kai Amerikoje pasileido nuo grandinės ir grandį išsinėrė, ėmė baubti, žemę kasti, visus aplinkui apdrabstydamas, ir tvoras ragais ardydamas. Bestabdant duos jam su „kočėlu" (vienatinis polismenų ginklas) per nugarą,

pririš už kojos (dažniau už rankos, bet kuo ji skirsis nuo gyvulio ar gyvuliu virtusio kojos?), bet grandies nebeįvers, grandine ilgam laikui nebepririš. Nebent ką užmuštų. Likęs liuosas ir vėl savotiškai naudosis giriamąja Amerikos laisve.

Ar tokiuo būdu subręs laisvamylis pilietis? Bus jis laisvadarbis (mušeika ir t.t.), laisvakalbis (burnotojas), laisvamintis (neklaužada), laisvamanis (bedievis),– bet toli gražu ne liuosas, kaip dvasia užtrokštąs nelaisvėje.

Taip Amerikoje atsitinka žmonėms karštesnio kraujo.

Lėtesni taip nedaro, polismenai jų nedaužo ir „poniškai" nevažinėja. Bet ir jie Amerikos laisve nepasinaudoja. Nebent tiek, kad niekas jų negąsdina ir nestumdo. Šie nejautė nelaisvės slėgimo namie, nesprogsta nuo pilnumo laisvės ir Amerikoje. Daugumas it zoologijoje minimi gyvulėliai, kurie lygiai gerai rėplinėja žeme, kaip gerai nardo vandeny; ir šiaip jiems gerai, ir taip neprastai: žemėje neilgėjasi vandens, vandenyje nepasiilgsta žemės daugiau kaip tik gurkšnelį gurkštelėti ir atsidvėsti.

Požemių kurmiai, išmesti į skaistybę, apanka ir tuoj nudvesia; požemių ežerų salamandros, niekados šviesos nematydamos ir visai aklos; pripratęs sodietiškai valgyti, vemia, iš tolo pamatęs skanėsį kaviarą[35]; kroteléje auklėtas ir paskui paleistas paukštis užsimuša. Taip ir mūsų išeivis: nuo skaistybės anka, nuo laisvės kvailsta ir užsimuša. Nei apšviesti, nei kultūrinti, nei laisvininku padaryti staigiai negali. Tas darbas reikia pradėti nuo mažų dienelių, tęsti ilgai ir nuosekliai, per kelias kartas, kol padarysi „žmogų", išmanantį, trokštantį, branginantį ir mokantį vartoti savo „žmogaus teises". „Co zaś nagle, to po djable" – kas gi staigiai – velniop, nenaudinga. *Taigi ir iš tolo giriamoji pilnos laisvės šalis – ta Amerika – ne toks jau žadėtas laimės kraštas, kad savo prasčiokus vargdienius mielu noru siųstumėme, jei ne ko kito, tai nors laisvės prisigertų ir „žmonėmis" taptų. Nedaug, nedaug ir laisve, kaip nedaug ir šviesa tepasinaudoja mūsų išeivis*!..

Tai įrodo, kad ir toks laikraštis „Saulė", mylimasis organas tūkstančių lietuvių, nors nei idėjų, nei mokslo patys bemoksliai lenkai redaktoriai neduoda.

Ketinome važiuoti į pražvalgas į deivę, o radome seną žydmergę – girtą, piktą ir netaikią. Seniau jos vadintasi Dora, o dabar ji išpravardžiuojama Nedorėle. Pakalbėkime į pabaigą apie trejopus savumus tos daugelio mūsų išeivių į Ameriką bobutės Nedorėlės: girtavimą, bylinėjimąsi ir nesutikimus šeimynose.

Girtavimas. Be airišių (irlandiečių), kurie visi moka angliškai, vokiečiai, italai, lenkai, čekai, rusinai, slovakai, lietuviai ir daugybė kitų tautų atsiunčia savo darbininkus bekalbius, destis nemokančius angliškai susišnekėti. Nėra tat kas daro: reikia glaustis prie tų savo tautiečių, kurie jau yra pirmiau atkeliavę. Taip Amerikos miestuose ir susidaro tautininkų grupės: skyrium italų, skyrium lenkų, skyrium lietuvių. „Kame du trys susirenka Mano vardan, ten ir Aš esmi"[36], – sakė Kristus. Emigracijoje kitaip: kame dešimtis susirinko, ten nelabasis tuoj pastato karčemą saliūną (saloon). Tai pirmasis esąs pumpuras visų tautų susitvarkymo; iš to pumpuro saliūno išsiplėtoją visos tautinės įstaigos. Saliūne susirinkę nusprendžią įsikurti sau parapiją, pasistatyti bažnyčią, sudaryti draugiją, ilgainiui sutarti, kam su kuo peštis, t. ir t.

Karčema ateiviams į Ameriką tiek, kiek namie jiems bažnyčia ir dar daugiau. Čia krikštynos, čia vestuvės, čia pakasynos; čia vardinės, čia sutiktuvės, čia išleistuvės; čia derybos; čia džiaugtis laimėjus, čia guostis pralaimėjus; čia troškimą gesinti, čia liuosą sekmadienių ir bedarbės dienų laiką praleisti; čia muzikos pasiklausyti, čia kortomis, kauleliais, biliorais pažaisti. Kas nemėgia draugijos pasamdyto buto ir ten laikomo bufeto, saliūnas jam klubas, svetainė, teatras, knygynas. Viskas. Buveinė samdoma nebent tik tuo tikslu, kad būtų kur lova nakčiai pasistatyti.

Bet visa tai juk ne veltui. Už visas išskaitytas gėrybes reikia karčemėlei atsilyginti, atsidėkoti, užtikrinti jai gerą gyvenimą. O karčema Amerikoje išlaikyti nepigu. Iš Jungtinių Valstybių devynetas jau yra „sausų", destis neleidžiančių produkuoti alkoholinius gėrimus, nei jų ragauti, nei jais verstis. Kiti štatai

eina į tą pusę, visų pirma apsunkindami vertimąsi tais gėrimais. Patentas metams laikyti gertuvę Rusijoje, sakysime, teapsieina apie 37 rub., o tokioje Illinoiso valstybėje visą 1000 dollarų, kad ir mažai karčemėlei. Kertinį namą statant, Amerikos miestuose apatinis butas skiriamas karčemai, o įeinamos durys daromos pačioje sąsparoje, idant visi einantieji ar iš vienos gatvės, ar iš antros, užsimerkę, anot to, įrioglintų į karčemą. (Pataikyti ir be to lengva, nes karčema iš tolo paduoda išlaistomo alaus rūgščia.) Už taip tinkamą vietą reikia vėl atiduoti tūkstantis. Gi išlaikymas buto: centralinis kuras, elektros ar dujų šviesa, vandens atvedimas, gatvė, bent vienas tarnas padėjėjas ir vėl atima tūkstantį su viršum. Galop pačiam bosui – gaspadoriui, ponui pragyventi ir uždarbis – vėl ne mažiau tūkstanties. Yra apskaitoma, jei Amerikos karčema neduoda pelno bent 4000 dollarų, tai neesti verta laikyti: šeimininkas bankrutėja ir saliūną uždaro. Amerikoje daugiausia geria alaus. Jis prastas, kartus, ale šaltas ir pigus: už 5 centus gauni saiką nuo šešių vidutinių stiklinėlių. Supraskite dabar, koks ežeras to prasto gėrimo reikia išgirdyti, kad pelnytumei ketvertą tūkstančių! Mažiausia už kelias dešimtis tūkstančių.

Chicagos inteligentai skaito lietuvių tame mieste ant 50 000, saliūnų su „šaltu, lietuvišku alum" (suprask: skiriamu lietuviams) esą ant 500, juose lietuviai kas metai prageria ant 5 000 000 dollarų; kiekvienai galvai alkoholiui atiduodamų pinigų tenka apie visą 100 doll. Kiti dalyką dar pablogina. Sako, vienas saliūnas kai kur esąs ne 1000 žmonių, bet tik 100, arba dešimčiai šeimynų. (Šeimynomis Amerikoje vadina vieną būstinę, kur prie to paties stalo sėda jo gyventojai: 10, 20, 30, kiek jų esti.)

Savo per didele daugybe, savo menku įtaisymu saliūnas daug daugiau bloga padaro mūsų išeiviams neg išimdamas iš kišenės šimtą dollarų. Saliūnai tvirkina ir sveikatą ėda. Kiaurą dieną žmogus gerdamas juk gali prisigerti iki velnių matymui, supykti, susivaidyti ir susimušti. Apie tai minėjome. Kas nesimuša, klausosi prastos mechaninės muzikos už centą ir gadina sau artistinį skonį. Be to, proga į kortas ir į kauliukus, ir ne į

tokius grojus – taip sau, bet tik nusiraminus, bet į azartinius, po du, kas laimės. Prisiglaudę kur pasieniuose, ant biliorų, jei neužimtas, ant stalų, dažnai ant apverstos skrynelės – pakio, raudonais kaip žiburys veidais, išdžiūvusiais nasrais, blizgančiom akim ir nerviškai drebančiom rankom. „Atiduokš, pons!" – „Dėk, pons!" – tegirdi tokio įnirtimo balsą, lyg prieš kits kitą matytų aršiausius neprietelius. Toksai girtas azartas vėl turbūt dažnokai baigiasi muštynėmis, nes ir pašaliečiams, ir net mums kliūdavo iš jų aštrus žodis šakalys.

Tankus saliūnų tinklas, sugaudamas darbininkus kone kiekviename žingsnyje, apipindamas juos ir sulaikydamas tarp savo sienų, atitraukia nuo dalyvavimo viešajame visuomenės gyvenime, nuo posėdžių draugijose, nuo mitingų, nuo teatrų, sodnų, kur kvėpuoja grynu oru. Palaiko darbininkus tamsoje, keldamas juose vien bloguosius palinkimus. Už visa tai duoda kuo blogiausius gėrimus ir kuo blogiausį orą. Saliūnų oras, darbininkų prisigrūdus, darosi tiesiog nebepakenčiamas. Džin, viski, alus, pilstomas iš bačkų į puodelius, laistomas po grindas; smarkių blogų cigarų dūmas, liūliuojantis gražiai iki žemės, drauge su žmonių prakaitu, kurio čia išliejama ne mažiau kaip ir alaus, – sudaro tokį kvapų mišinį, kuris nebent priešpeklyje teuostyti, kaip sako vokiečių satyra. Stebėtina, kad žmonės gali ten po keletą valandų prabūti. Ir kokie jie esti nusilpę, ten prabuvę, tikrai labiau neg darbo dieną. Alkoholio garai, sujudinę kraują, apėmę smagenis, neduos darbininkui atsilsėti nė naktį. Ir eik ant rytojaus toks į darbą!..

Moterys dažnai neapsileidžia vyrais alkoholio vartojime.

Trys dalys mūsų darbininkų Amerikoje skurdo, menkėjimo sveikatos, trumpėjimo amžiaus, nelaimių, nepritekliaus pinigų, užmušimo sąžinės ir atminimo paliktųjų už jūrių saviškių, drąsiai virsta ant saliūnų. O pasikalbėk su jų laikytojais saliūnininkais! Jie tokią panaberiją stato, it būtų tautiečių geradariai, ne tik atvykusių į Ameriką tautiečių, bet ir namie pasilikusių: ir Lietuvoje esantiems, matai, garbė ir džiaugsmas, kad lietuviai eina turtingyn. Niekas, kad saliūnuose čiulpdami gyvą kraują iš savo brolių. Peikėme juos atvirai savo prakalbose,

peikėme juos pačius į akis. Na, na! Kiek pretenzijų girdėjome net iš tų, kurie aiškiai pasiskelbę socialistais, biednųjų užtarytojais, o saliūne, rankas atsiraitę, pilsto tiems nabagams nuodus. Kam čia, girdi, niekai plepėti, net per paskaitas? Ar pavydite, kad lietuviai lobsta? Jei ne mes, tai žydai, airišiai įsteigs lietuviams saliūnus ir lobs jų trūsu. Kaip štai N. airišis lietuvių pinigais, surinktais saliūnuose, jau antai visą bloką (kvartalą) namų pristatė. Ar negeriau bus, kad aš tai padarysiu? Neduosiu aš jums nei dollaro...

Ne dollaro negavus, mums buvo gaila, bet to „veikėjo" ypatingos doros. O į jį panėši visi kiti saliūnininkai. Jie patys didžiu nešas, ir visi kiti juos gerbia, nors toks negražus jų amatas. Pasakyk jiems, kad yra dar pelningesnių, bet ir negražesnių amatų. Nejaugi ir jų lietuviams griebtis? Atsakys: „Tai kas kita"... Bet kodėl, kas kita?

Apie lietuvių dailinimą ir švietimą tada tebus rimta kalba, kai valstybių, kur lietuvių yra, vyresnybė užgins alkoholiu verstis, kai atsiras daugiau tokių blaivybės fanatikų kaip kun. Saurusaitis[37], kad visos draugijos įsidės būtinąjį įstatų paragrafą – blaivumą, bufetų nelaikymą ir darbininkų girdymu neviliojimą kuoterių savo kasai. Didi dirva Amerikoje blaivybės veikėjams. Nuo blaivinimo mūsų brolių, o ne nuo jų tikėjimo griovimo reiktų pradėti tautinės kultūros darbas.

Bylinėjimasis. Girtuokliavimą seka nerimas ir nesantaika. Kaip ten bylos kyla, bent kiek jau esame prisiminę. Plačiau išdėstyti nė nesvarbu. Mums svarbu žinoti, kad tarp mūsų išeivių į Ameriką labai daug bylų. Lietuviai netaikūs ir namie. Antai Kauno gubernijoje visoki teismai kur kas daugiau turį darbo neg kitose gubernijose. Visokių visokiausių bylų (provų) skaitoma daugeliu dešimtų tūkstančių. Net justicijos ministerija tai pasergėjo ir, rodos, pavedė tam tikriems teisių žinovams ištirti, kodėl taip darosi. Svetur išėjęs lietuvis gali tik pablogėti, niekuomet nepagerėt. Nedyvai tad, kad ir Amerikoje taip pat provojas kaip ir namie. Skirtumas tik tiek, kad namie bylinėtis pigu, o tenai labai ir labai brangu.

Aš neesu matęs jokios statistikos, kiek bylų kas metai peržiūri Jungtinių Valstybių teisėjai ir teismai ir kuri dalis jų krinta ant lietuvių. Čia perpasakoju tik žodžius labai gerbtino lietuvio advokato p. L. iš Wilkes Barre, Pa. Kamantinėjamas apie tuos dalykus, jisai prisipažino turįs pelno ant šešių tūkstančių dollarų per metus. Mums nustebus, kad taip gerai jam sekasi, p. L. atšovė, būk tai labai maža esą, nes jisai dar nesuskubęs įgyti klijentėlės; vyresnieji už jį advokatai turį po 10–12 tūkstančių. „Tai kiekgi jūsų yra tokių laimingų Pennsylvanijos valstybėje?" – „O kas juos suskaitys? Viename mūsų miestelyje yra ant 300".

Nebeatmenu tik, ar tai tik miestelyje, kurs ne didesnis už Kauną, ar ir visame county (konti – pavietas). Ale tai nedaug teatmaino dalyką. Koks tai baisus tų advokatų (tikriau – privatinių patarėjų – častny poverenny) privisimas, įsivaizdinsime tik tada, jei priminsime, kad visai Kauno gubernijai, kuri taip mėgsta bylinėtis, vis dėlto užtenka bent kelių dešimtų prisiekusiųjų ir privatinių advokatų, Amerikoje gi viename miestelyje reikia šimtų, kuriems reikia užmokėti porą milijonų. Nelaiduoju, kad tai būtų visai tikra žinia, bet ji labai į tiesą panaši.

Susiprovoję turi dar teisėjus užmokėti. Amerikoje bylų tvarka kitoki neg pas mus. Pas mus užsimetęs ką įveikti, stato butelį, duoda rublį kuriam karčeminiam driskiui, kad jo pretenzijas surašytų. Paskui jau veltui skaito jo skundą zemskiai, pavietų susirinkimai, gubernijos žinybos, tardytojai, prokurorai, teismo rūmai, apygardos teismai, senatas ar dar kai kas. Ne tik veltui tavo skundą skaito, bet ir tavo liudytojams už kelionę į teismą užmoka. Amerikos teisėjai renkami, iš vyriausybės algos negauna, turi gyventi iš savo amato. Taigi nuėjęs ko skųsti, tuojau išdėk teisėjui 5 doll. Išklausęs tavo pretenzijų, jis gali tau pasakyti, kad esi kvailas nedorėlis, jei dėl tokių niekų ergeliuojies, ir išvaryti pro duris, bet 5 doll. įsidės į kišenę. Jeigu pripažins, kad tavo skundos verta klausyti, tai pasišauks šerifą (kaip kad mūsų teismų pristavas) ir lieps apskųstajam įteikti pašaukimą; ne tik įteikti, bet ir užstato iš

jo paimti, kad prieš teismą neišbėgs į kitą valstybę, iš kur jo pigiai nebeatšauksi, kaip iš kokios kitos karalystės. Kas neturi kuo užsistatyti, turi eiti į areštą iki teismui, kaltas ne kaltas. Ir prasideda tąsymasis, per kurį abi pusi užmoka ne tik advokatą, teisėją, bet ir visus jų padėjėjus ir liudytojus. Todėl Amerikos teisėjai dar geriau gyvena neg advokatai. „Kad matytumėte, kiek ir kokių namų jie prisistato!.." – sako mums tenykščiai inteligentai.

– Kieno gi daugiausia pinigais?

– Lenkų, lietuvių ir italų. Tai tamsiausios trys tautos ir nedoriausios. Kur jų yra, teismų žmonės riebūs.

Šeimynų nesantarvės. Ilgai ir plačiai kalbant apie mūsų išeivius, būtų nedovanotina nieko nepasakius ir apie išeives, kurių dabar tokia daugybė bėga paskui vyrus. Moterų būklei Amerikoje aprašyti turėčiau nemaža įdomios medžiagos, bet turiu jos išsižadėti, kaipo ne visai tinkamos visam šios knygelės turiniui. Mano tikslui tarnauja daugiau įtariamieji dalykai. Šių aš ir dabar stveriuos.

Amerikos lietuves turime išskirti į du būriu: į ten pat Amerikoje gimusias ir augusias, ir į naujai atkeliavusias. Atkeliavusios ne daugeliu kuo skiriasi nuo tokių pat vyrų: jos taip pat sunkiai dirba fabrikose (tarnaitėmis jų beveik niekas nesamdo, viena, kad Amerikoje tų tarnaičių reta kas laiko, nes per brangu, ir patys pratę yra apsirūpinti, antra, kad mūsiškės nemoka vietos kalbos, be kurios negali apsieiti), taip pat nedaug teuždirba, 7–8 doll. per savaitę, taip pat daugiau arba net ir daug uždirba geros amatninkės – siuvėjos šiaip jau rūbų arba bažnytinių, taip pat sielojas, kaip ir darbininkai, tuo pačiu džiaugiasi, kaip ir jie. Nei reikalo, nei noro nėra jos skirti nuo brolių išeivių, kurių jos yra tikros pagalbininkės, jei išteka. Atėjūnas vedęs atėjūnę, labai retai pralaimėja. Jis susitvarko, nebe taip besiblaško, nebe tiek beišleidžia, nebe tiek besėdi saliūnuose. Bendrai abudu ką nors sumano ir gerai įvykdina, pasisamdę butą, laiko boardingierius– įnamius: vyriškas dirba fabrikoj ar kasyklose, jo moteris namie ruošias, įnamius aprūpina.Vedę negyvena biedniau už nevedusius. Žinoma, jei

moteriškė nieko nedirba, ar veikiai apsikrauna mažiukais, tai vienam išteseti visai šeimynai pasidaro per sunku. Iš sugrįžusių moterų esu girdėjęs: „Grįžau su dvejetu trejetu kūdikių, nes čia bus pigiau pragyventi; ten ką vyras uždirba, tai mes visa pravalgom". Vesti todėl yra patariama ir nėra ko gailėtis bėgančių iš tėvynės mergaičių, kai bernaičiai pabėgo. Ten susiporavusios galės būti pačios laimingos ir mūsų brolius galės padaryti laimingus.

Visai kitokis dalykas yra vesti ne sau lygią. Lietuvis didelis konservatorius. Prie ko iš mažens priprato, tą neveikiai iš jo iškrapštysi, neveikiai priversi jį užmiršti. Namų buitis, kalba, valgis, – viskas darys nesantarvę, jei nevienoki vyrai ir moters. Nesutilps aukštaičių batviniai ir kruopos su žemaičių koše. Laimingiausios poros esti, kai ukmergietis veda ukmergietę, telšietis telšietę, o suvalkietis suvalkietę. Jei atvirkščiai, jau rečiau esti gerai, dažniau negerai. Jeigu ateivis ves ten gimusią ir augusią lietuvę, tai ir visai pražuvęs: lietuviui, naujam ateiviui į Ameriką, „nemieroje" žmona suamerikėjusi.

Sodiečio susituokimas su miestiete veik visados esti nepavykęs, it susijungimas arklio su karve: juodu ir per ilga nesusipranta ir kits kito nepermano. Susituokimas gi lietuvio sodiečio ateivio su amerikiete dar nenatūralesnis ir prilygsta sujungimui ne arklio ir karvės, tarp katrų visgi yra bent koks panašumas, bent didume ir temperamente; bet sujungimui jaučio su stirna, tarp katrų jokio jau nebėra panašumo. Rimtas, kai ramus, tvoras ragais draskąs, kai įsiunta, lėtas juodanugaris kone visuomet, storžievis jautis lietuvis; lengva kaip skraistė vėjo patauška, čiutni, švari, kultūringa, liuosai iki svavalės išaugusi (farmeriečių neteko pažinti, jų ten kaip ir nėra) miestietė stirna... Tokių nelygių porų mes gana matėme. Ir papeikti jų nedrįsome: peik gi, kad lyja ant iškratyto šieno! Tai neatmainoma gamtos teisė.

Iš tos būdų nelygybės per ilga kyla daug nepatogumų ir net nelaimių. Vyrą jautį stirna pačiutė namie vos pakenčia, it iš malonės, iš neapsakomai geros savo širdies. Vyrą kęsti bent yra už ką ir dėl ko. Bet jo gimines už ką? Vyras per ilga bent kiek

apsitrina ir dažniau savo gaurus trinkti pripranta. O namie likę jo artimieji? O, pone! Močia... murzina, saule it varis nudegusi, storais ploviniais, seniai beskalbta skepetaite ir tokiuo pat žiurstu, kuriuo betgi šluostos rankas ir duonriekį peilį, suplyšusiais trumpais žemėtais nuo ravėjimo pirštais... Ach, tai „mother"!.. O jos vaikai ką besakytų, kai jiems tokią bobutę užrekomenduotų? Daugumas vien dėl to negali grįžti į tėvynę: nebepritinkame, sako, nebesukrinta būdai ir širdys; pati iš tolo ne...

Ko Dievas veikiai neaprūpino mažučiais, tas dar nelaimingesnis. Vyras jautis tik dirba, rizikuodamas savo galva, o jo žmona stirna – „dairosi". Dažnai ir pasergsti kur kas geresnį, dailesnį, vikresnį, iškalbingesnį, glaudesnį, lipšnesnį ir taip be galo už tikrąjį vyrą. „Paieškau pačios N. N., išvaizdos tokios, kuri pabėgo nuo manęs su N. N. Lietuviai, netikėkite ja: ir jus taip apgaus, kaip ir mane". Parašas: vardas, pavardė, pilnas adresas. Viršuje fotografija gražios moteriškės. Maždaug šitokį apskelbimą esu regėjęs viename rimtųjų Amerikos lietuvių laikraščių. Tai pati storžievybės aukštybė. O kiek visi jų laikraščiai skelbia šiaip jau visokių „paieškojimų" (?) ir „pabėgimų"!

Iš kur kyla visos tos nelaimės? Iš nelygių susituokimų. Ir imi žmogus nebestabdyti būriais iš tėvynės bėgančių jaunų mergaičių. Sakai, jei nebliko jaunikaičių, tegu sau juos genasi ir mergaitės; genasi savo kaimynus, pažįstamus, gal ten jos susituoks į lygias poras: ukmergiečiai su ukmergiečiais, telšiečiai su telšiečiais, suvalkiečiai su suvalkiečiais, ir susidarys sau pakenčiamą gyvenimą.

AUTORIAUS ĮSPĖJIMAI APIE SAVO PASKAITAS

Viena amerikietė šitaip rašo apie lietuvaičių būklę Amerikoje. „... jokia lietuvaitė tėvynėje nei po Rusijos, nei po Lenkijos miestus taip sunkiai nedirba, kaip šičia mūsų mergaitės ir net ištekėjusios, vaikučiais apsikrovusios moterėlės po

fabrikas... O tos, kurios laiko ant kvatieros po keletą vyrų, kurių vieni dirba dieną, kiti naktį, – kokia tų vargšių katorga, tai nė apsakyti negalima! Nei jos turi kada pailsėti, nei sirgti ligoje, o prie to dar keli vaikai įsikabinę į sijoną... Šią vasarą prisižiūrėjau, kaip Lietuvoje „poniutės", turėdamos po kelias tarnaites, dykauja; atsiminus Amerikos moterėles, tai net širdį susopo, kad pastarosios apleidžia savo tėvynę, idant pasikinkytų Amerikoje į katargos plėškes... Yra geriančių, neužginu, bet vargu daugiau negu Lietuvoje. Ir čia jei daugiau geria, tai tik vyrų priverstos, o paskui ir pačios įpranta. Bet kur kas daugiau yra tokių, ką suvis svaigalų nevartoja"...

Ir pyksta gerbiamoji Pr.: „Labai gaila, kad kun. T. taip nežmoniškai dergia (!) tuos amerikiečius... ypač išbjaurina moteris, nupiešdamas aršesnėmis už vyrus girtuoklėmis ir dykaduonėmis... Girtuokliauja, girdi, labiau už vyrus. Kokia teisybė!.. Išties, reikia neturėti nei kibirkštėlės krikščioniškos meilės – taip drąsiai apjuodinti Amerikos moteris... Ne, kun. T. labai, labai nedžentlmaniškai pasielgė sulig amerikiečių"...

Kitas korespondentas man rašo: „Tamstos Lietuvoje laikomos paskaitos čia pas mus sukėlė audrą. Mūsų „geltonoji" spauda patraukė net tokius rimtesnius laikraščius kaip „Katalikas" ir iš dalies net „Vienybę Lietuvninkų"... Mes norėtume išsidirbti teisingą nuomonę apie minėtas Tamstos paskaitas ir apskritai apie Tamstos apie išeivystę nuomonę, kuri geriausia išsireiškė T. paskaitose. Tuo tarpu apie jas mes, amerikiečiai, tik iš korespondencijų („Lietuvos Žinioms" lengvą pradžią padarius), ant asmeniškų kurpalių ištampytų, tegalime spręsti... Čia daroma milžiniškos pastangos Lietuvos inteligentijai diskredituoti... Taigi ar negalėtumei atsiųsti mums paskaitų nuorašą... ir ar negalima būtų ištisai jas čia išspausdinti"...

Kaip Amerikoje atvirai agitavau prieš mūsų brolių tūnojimą ten ir visokiais būdais kursčiau grįžti namo, taip ir namie, Lietuvoje, atvirai agituoju prieš ėjimą į Ameriką ar kur kitur tuo laiku, kada žydai baigia gulti ant mūsų prekybos ir pramonės, amatus užvaldo atėjūnai, o žemę vyriausybės bankas išparduoda taip pat svetimtaučiams. Tokį darbą laikau patriotišku,

doru, laikui tinkamu, tad jokios bailės nejaučiu, nei teisintis nelaikau reikalinga, kai šis bei tas teikiasi su tuo mano veikimu nesutikti ir asmeniškais tikslais, daugiausia man asmeniškai diskredituoti, ypatingas korespondencijas į Ameriką rašo.

Esu Lietuvoje pasakęs 31 prakalbą ne iš rašto, atmintinai, tai apie vienus, tai apie kitus dalykus, kuriuos teko pasergėti mūsų išeivių buityje. Nė vieno karto neapleidžiau nepaprašęs, kad paskaitoje esą sugrįžėliai iš Amerikos teiktųsi pataisyti, ką per savo nežinojimą ar apsirikimą būčiau „pamelavęs", nes gal būti, kad ką ir „pamelavau", ne visai teisingai nupasakojau. Ir atsiliepdavo kai ką taisydami. Bet dažniausia sakydavo, kad skyrium paimtos visos žinios yra teisingos, tik jų, tų negerųjų pusių, sustatymas į vieną grupę lyg per juodai visą dalyką nudažo, juk ir ten, girdi, yra gerumų – kitaip negi bėgtų svietas. Tad paskui daugelį prakalbų pradėdavau perspėjimu, kad mano, kaipo agitatoriaus už nėjimą iš tėvynės, tikslas yra ne kartoti po tūkstantį kartų perpasakoti Amerikos „gerumai", bet į tas šviesias pasakas dėl lygsvaros įberti ir negerumų, kad suinteresuotieji žmonės žinotų ir balta, ir juoda, kad paskui neužsiviltų per daug gera laukę, o per daug bloga išvydę.

Kalbėdamas atmintinai, jokių nuorašų duoti amerikiečiams negalėjau ir nenorėjau, ketindamas tik vėliau visa surašyti ir paruošti agitacinę brošiūrą, kuri pati toliau varytų pradėtąjį mano darbą. Tad ir skaitytojas teiksis į ją taip žiūrėti, kaip žiūrima į tos rūšies brošiūras – paskaitas, o ne į knygą su giliai motyvuotais aprašomaisiais dalykais. Tiek daug dalykų paminėdamas, negi galėjau visa pagilinti, nes tam tikslui būtų reikėję bent kelios tokios knygelės parašyti, o ir paskaitų forma neprileidžia sunkaus balasto, kurio galop nei laiko nebuvo prisikrauti. Taigi, jei kas ir rastųsi neteisinga, bus atsiradęs iš lengvo perpasakojimo, o ne iš išmislų. Visa, kas yra pasakyta, stengiausi net tokiais pat žodžiais atpasakoti, ką esu iš vieno ar iš kito Amerikoje girdėjęs. Tai, ką skaitytojas ras šioje brošiūroje, bus griežtai visa, ką esu per savo paskaitas paminėjęs. Taigi ir europietis ar amerikietis lietuvis galės susidaryti pilnintelę nuomonę apie tąsias paskaitas ir apie mano įsitikinimą,

jog išeivybė Lietuvai ir lietuviams kenksminga. Juk to reikalavo gerb. mano korespondentas?

Ir dar vienas įspėjimas. Lietuviai jautrūs, veikiai užsigauną, jeibių įrodymo nemėgsta, kad ir kalti būdami, kad ir žemai kartais stovėdami, tuo savo žemumu neapsivėža. Be to, tiek garbingi, kad, bent Amerikoje būdami, tos savo antrosios tėvynės nemėgsta mindžioti.

Vienoje vietoje paprašė manęs, kad aš pakalbėčiau apie dabartinius Vilniaus gubernijos dzūkų santykius su lenkais (toje vietoje buvo dzūkų kolonija ir visi jie smarkiai lenkavo). Išdėdamas ypatingą jų pamėgimą lenkystės, paklausiau, už ką ir dėl ko? Bene už tai, kad lenkai mums kultūros nedavė, kad kur jie tebelaiko apžioję, dzūkai ir ik šiai dienai tebegyvena draugėje su gyvuliais, mėšlynuose... Ir užgavau dzūkus, priminęs jų mėšlynus. Tai juk teisybė, ale karti. Ir dzūkai protestavo „Saulėje" ypatingu būdu: ne užsigindami nekultūringumo, bet ragindami neduoti mums aukų už tai, kam mes tai sakome.

Jei mūsų broliai Amerikoje pyktų ant manęs ne už tai, kad aš meluoju ir šmeižiu, bet kad atvirai karčią teisybę sakau, tai prilygtų aniems dzūkams. Ir nebūtų man reikalo vardan teisybės su jais skaitytis. Ne broliams išeiviams pažeminti, bet dar neišėjusiems broliams parašyta ši knygelė, šaukianti įsitikinusio balsu:

Neapleiskite Tėvynės, nes per visus amžius visi tą patį kartojo, būk tik:

Ten gera, kur mūsų nėra!

BAIGIAMIEJI ĮSPĖJIMAI APIE MŪSŲ IŠEIVYBĘ

IŠEIVIŲ AUKOS NEREIŠKIA JŲ PERTEKLIAUS

Aukų Lietuvių švietimo draugijos „Saulės" namams pastatyti esame iš mūsų išeivių į Šiaurės Amerikos Jungtines Valstybes laimėję apie 17 tūkstančių dollarų. Kai kam rodos tokią krūvą pinigų tegalį sumesti labai pasiturį žmonės. Todėl visas mano įrodinėjimas prastųjų ir blogųjų išeivybės pusių

nepataikąs į taikomąją regę: faktas rodąs priešinga pasakymams. Taip nėra. Tiesa, tai nemaža suma pinigų, vis dėlto ji ne taip jau didelė, kad galėtų reikšti net pasiturėjimo laipsnį mūsų išeivių.

Visų pirma, aukoja ne tas, kurs daug turi, bet tas, kurs nori tam tikslui duoti, jis bevelys nuo ko kito juoba atsisakyti. Jei aukos reikštų pasiturėjimo laipsnį, tai Lietuva būtų laikoma turtingiausia Europos šalimi: tiek čia pristatoma brangių bažnyčių. Rublį antrą, net ir dešimtį kas metai išmokėti ištesi ir mūsų ūkininkai. Iš darbininkų išeivių nė tiek nereikalauta. Iš daugelio dešimtų tūkstančių lietuvių, kurie klausėsi mūsų pamokslų bažnyčiose, o paskaitų salėse, kuriuos mes patys esame užtikę jų pačių gyvenimuose ir saliūnuose, tik bent keli šimtai atsirado, kurie ištesėjo duoti po 1, 2, 3, 5, 10 ir kai kas 25 dollarus. Žiūrėk jų sąrašus „Lietuvoje" ir „Viltyje". Niekas ir neginas: tiek pasiturinčių Amerikoje yra; pradžioje knygelės esu pasakęs, kad net vieną iš dešimties gali laikyti pasiturinčiu, atidedančiu nors šimtuką antrą, ir vieną iš keturių – be skolos ir be turto.

Antra, negi vieni lietuviai tuos pinigus sudėjo. Nė vienas svetimtautis, susiduriąs su lietuviais, kurių mums teko paprašyti, neatsisakė duoti bent po 5 doll., kiti po 25, o kiti net po visą 100 doll.

Trečia, negi vieni darbininkai tą sumą sudėjo. Davė laisvųjų profesijų inteligentai. Ypač gi daug davė kunigai: po 100–500 doll. Ir tik mažąją dalį tesumetė šiaip jau darbininkai daimkėmis ir kuoteriais (dime – daim – dešimtukais, quarter – ketvirtis doll.) prakalbų salėse ir, vietiniams vyskupams ir klebonams leidžiant, bažnyčiose per pamokslus. Kas iš gyvų pinigų gyvena, negi gali apsieiti be cento kišenėje. Kai tūkstančiai meta nors po centą antrą, lengvai susidaro gera krūva, kuri gi nereikš centininkų aukotojų pasiturėjimą, tik gerą jų valią.

NESILIAUJANTI IŠEIVYBĖ NEREIŠKIA RANDAMOS LAIMĖS, BET ŪKIO KRIZĮ

Jei $^9/_{10}$ dalims mūsų išeivių į Ameriką taip skurdu ir nejauku svetimame krašte, tai kodėl jie patys negrįžta atgal, kodėl bent

kitų neatgresia nuo ėjimo? Mūsų išeivybė ne tik nemažėja, bet įgyja tikro antkričio (epidemijos) žymę.

Dėl daugelio priežasčių nebegrįžta mūsų išeiviai. Kam pasiseka gyventi, ko gi begrįš? Kam visai nesiseka, kuo gi begrįš? Grįžtų, anot jų, tik vis nesulaukia, kada čia Atlantikas užšals, kad galima būtų pėstiems paržingsniuoti. Kam vidutiniškai sekas, tas per keliolika metų suskuba svetimame šone šaknis įleisti: veda svetimas mums žmonas, susilaukia lietuviškai nebemokančių vaikų. (Apie tai jau minėta.) Svarbiausia gi, kad pripranta miestiškai, nors ir nepasiturinčiai, gyventi ir miestų kultūra naudotis.

Nebepiga, girdi, bepriprasti prie vyžų su šlapiais autais, prie suplyšusių ir rudai nudėvėtų storų milinių, prie drėgnų ir šaltų kumetynų dvaruose, prie važinėjimo per ištisą žiemą miškan kuro, prie liuobimo per dvejetą metų kiaulių, kol susilauksi lašinių, ir prie šimtų ūkio dalykų smulkmenų, kurie tave betgi neramina ir džiovina. Čia dažnai taip pat negudriai gyvename, nes sunku visiems galams gyvųjų išsitekti. Labai ar nelabai būsi sotus, visokiais miesto kultūros parankumais turi naudotis: centraline šilima, elektros ar dujų šviesa, švariu butu, daugybe vandens čia pat bute, elektros tramvajais, na, kad ir saliūnų muzika, jei draugijų vertybės neišmanai. Vargas čia, vargas namie, trūkumai čia, trūkumai namie. Kol galvos nepaguldai, kol dar bent kiek sveikatos yra, čia patogumų daugiau. Dirbi sau vis vieną, kad ir labai sunkų darbą, ir taip prigundi, kad nė nebemintiji. Reikia ko, visas vargas tik pagraibyti kišenėje, ar dar liko bent kelios dešimtys centų, užtikai, bučeris (butcher – mėsininkas) tuoj atneš tau lašinių, kiti kitko, neužtikai centų, pakabini dantis ant gembės ir lauki pėdės.

Kas kita ūkininkaičiai. Jie paliko namus šiaudiniu stogu, ieškodami rūmų; paliko sotumą, ieškodami skanėsių-gardžių. Jie pirmieji turėtų grįžti ir grįš, kas nėra nuo kariuomenės pabėgęs, žmogų užmušęs ar kitokį kriminolą padaręs. Mums, beturčiams, vis viena svetimos kertės trinti; jiems ne. Dar moterys labiau čia nerimsta, daugiau jų ir grįžta. Jos nelabai ir bėgtų paskui mus, kad bebūtų namie vyrų. Instinktas – jo neperveiksi.

– Meldžiamieji! – sakai tokiems prasilavinusiems darbininkams. – Ag ir mūsų Tėvynė ne iš vienų kaimų susideda, ag ir pas mus yra miestų, kur pirklyba ir pramonė gana gyva. Vilnius, Kaunas, Šiauliai... Tūkstančiai magazinų, dešimtimis fabrikų, dirbtuvių. Jūs gi kai ko čia pramokstate: kas amato, kas pirklybos. Jei susidėjote pradžiai, mėginkite toliau tai varyti Tėvynėje!..

– Nebemokame, – atsako. – Bijome rizikuoti, nepratę pradėti ką nauja. Kitas su nemažu kapitalu buvo grįžęs. Dairės, dairės ir nesugebėdamas ko rankų užkabinti, atgal sugrįžo ir čia... taip pat dūlinėja, it iš vagos išmuštas.

Na, ir likite sveiki! Apie lavinimą iniciatyvos pasakysime pačiame gale. Dabar gi pabandykime pasižiūrėti, kodėl mūsų išeivybė nesiliauja, nors tai jai laimės neduoda.

Daugelis stebisi, kodėl patys nepavykėliai nebaido likusiųjų nuo nelaimės. Nebaido, kad jiems tai ne galvoje, kad per menką savo kultūrą lietuvis dar nėra solidarus visuomenės narys, kad tebesijaučia vienas, nuo kitų atskiras asmuo su savo atskirais reikalais ir norais. Kitas ir nemoka agituoti. Vėl ne visai teisinga, kad niekas nebaido. Daugelis baido. Daugelis ir sugrįžta, kuriems ten nevyko gyventi, bet pavyko nors kelionei atgal nutverti. Jie keikia Ameriką labai balsiai. Tik iš jų tyčiojasi, juokiasi. Yra ausų, kurios girdi, tik nėra smegenų, kurios suprastų tikrą dalykų padėjimą. Amerikos šlovė ir garsas toks, kad savo šydu viską nuo akių uždengia ir patį protą aptemdina. Išgirdus keiksmus, mūsiškiams visai nepareina į galvą, kad pačioje Amerikoje būtų keikiamųjų dalykų. Nepavyko tau ten praturtėti, tai, bra, tu pats esi kaltas, o ne „turtų, laisvės ir laimės šonas“. Geriau nutilk ir gėdos sau, nevykėliui, nesidaryk!.. Be nieko sugrįžęs iš Amerikos nėra tad apaštalas susiturėjimo nuo išeivybės, bet paniekintasis lemtūta.

Tačiau kad ir patsai angelas iš dangaus ateitų, argi jo paklausytų? Toks jau žmonių būdas. Manote, kad paklausytų Mozės, Elijo ar kurio artimo mums nabaštiko, kurie ateitų liudyti apie „kitą“ gyvenimą ir jo pragarą? Raštas sako, ne. Kame laiko dvasia veikia, ten atskirų žmonių agitacija nedaug

teatsispirs. Vis dėlto spirtis reikia, kaip dora stengiasi atsispirti nuodėmei, geras – piktam, šviesa tamsai, teisybė netiesai, sveikata ligai.

Kokia gi ta laiko dvasia, laiko epidemija? Pažiūrėkime, kas darosi kituose kraštuose, ne tik Lietuvoje. Daugely pamatysime ūkio mainymąsi ir jo krizį. Apie tai plačiau pakalbėsime, apleisdami daugybę kitokių priežasčių nesiliovimo mūsų išeivybės, apie kurias daug ir dažnai buvo rašoma ir tebėra rašoma laikraščiuose.

Laiko dvasia – pinigo viešpatavimas. (Nesakysiu – kapitalizmo, kad neįsipinčiau į jo savumų tinklą.) Ūkis, taip Lietuvoje, taip Rusijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, nedaug ir negreit teduoda pinigų. Ūkis pasotina, pasveikina, nuramina savo darbininką, duoda daug džiaugsmo natūra, bet gyvų pinigų nedaug. O šių kaip tik įsigeidusi yra šių dienų žmonija. Nervingiems išsigimėliams, lėkausiams tinginiams, nenormaliems asmenims reikia ne miškų, bet gatvių ūžesio, ne laukų gėlių, bet chemiškų dažų, ne paukščių koncertų, bet triūbų ir violinų, ne ramybės, bet pasierzinimų, kad greit greit galėtų gyvenimą atgyventi ir, jei pati giltinė neatsiima, pačiam į ją paskubėti. Šių dienų kaimas nebetinka žmonėms gyventi. Reikia miestų.

Žiūrėk tik, kas darosi, kaip tie miestai sparčiai auga. Ar čia seniai Ryga buvo buržujų vokiečių lizdas? Latvių ten buvo tik vokiečiams patarnauti. Šiandien 260 tūkstančių latvių, apleidusių kaimus, apniko Rygą ir baigia jau daryti ją savo miestu. O kaime vasaros metu už jokius pinigus nebegausi gyvo žmogaus, jei laiku neatsigabenai ar vokiečių nuo Volgos upės, ar leišių iš Lietuvos. Latvis ūkininkas šiandien duoda ūkio darbininkui tiek, kiek tik jis paprašo, bet tik turėtų nors kokią gyvą dūšią. Bet ta dūšia jokio pelno jam nebeduoda, nė pati sau algos nebeužsidirba. Taip kad dažnai latvis pažadėti pažada gale metų visą darbininką apauksinti, o kai prisieina, tai vos tik svogūnų laiškais tenudažo. Kone kiekvienas latvis ūkininkas palieka skolingas savo „kalpams“[38] ir šiaip jau darbininkams. „Pusgriaudininkai“ (pusininkai) dar mažiau pelno.

Rusijos bendrovės griūva. Į vienasėdžius išėjus, namie prie ūkio moterys bepalieka, vyrai gi išdumia kitur kitu kuo verstis.

Anglijos sodžiai tuštėja baisiai. Visi grūdas į miestus, į fabrikų centrus. Londonas pavirto ištisa karalija nuo 7–9 milijonų gyventojų. Argi tai be miestas? Ir nebesižino jis, kaip čia visus patenkinus, kaip čia visiems nors juodos duonos davus. Šimtai tūkstančių beturčių atsidūrė pačiame gyvenimo dugne, dvasia ir kūnu išsigimę, ligomis, nedorybėmis aptekę, it kenksmingi žvėrys, policijos sekami ir persekiojami. Ko jie nebėga iš tų pasmirdusių pažemių į tyrus laukus? Žiūrėk, antai grafai ir lordai, nebetekę darbininkų, laukus pievomis užleido: ne javus augina, bet arklius vaiso ir jais verčiasi. Skundžiasi proletarai darbininkai ant savo padėjimo; kaipgi beturi jaustis proletarai bedarbiai? O vienok iš miestų į kaimus neina...

Vokiečiai sakosi kas metai turį 300 tūkstančių rusų, tiek pat lenkų ir visokių kitokių tautų darbininkų sezoniniams laukų darbams dirbti, nes savo darbininkų jie visai pristigę. Pati vyriausybė valstybės pasieniais steigia agentūras darbininkams gaudyti ir vilioti. Be svetimtaučių artojų vokiečių žemdirbystei būtų galas: sveikąsias jų rankas atėmė fabrikos, pramonės ir kolonijos.

Vėliau kaip pas kitus tasai ūkio krizis atėjo ir į mus. Ir mes, artojų krašte, ėmėme stigti artojų. Tokia jau linija eina. Ir ar ilgam? Kas gi gali pasakyti... Vis labiau reikia žmogus pakeisti mašina. Ir keičiama. Vis mažiau arti žemės, daugiau žolėms augti paliekant. Nebe grūdais, bet pašaru, pienu, mėsa tenka verstis, nes dažnai vienas vyras artojas gauna po pusantro ir daugiau valako išgyventi. Laiko dvasia gena mūsų darbininką iš Lietuvos, gena jį ir vokiečiai, bielydami mums kailius ant sienos, kur trečią dalį grūdų kainos reikia atiduoti muitu vokiečių iždui; taip kad grūdai produkuoti, kai jie $^1/_3$ pigesni už vokiškuosius, visai nebeužmoka. Gena pati Rusų vyriausybė pasyvai, nieko nedarydama dėl sulaikymo gerųjų, sveikųjų rankų namie, neduodama specialių mokyklų, pilnos laisvės kooperacijai, laisvės privatiniams švietimo veikėjams.

Iš daugelio pusių mus mušant ir niekam mūsų neužstojant, kaipgi nebus ūkio krizio? Kaipgi nereiks ieškoti uždarbių kur šalyje? Kaipgi nereikės bėgti kur svetur pasilopytų? Reikia, kad ir su užsivylimais.

MŪSŲ IŠEINAMOJI PRAMONĖ

Kad mes eitume svetur pasilopytų, prieš tokią išeivybę kas gi ką sakytų, kas jai prieštarautų, nuo jos ištisomis knygomis ir visa eilia prakalbų stabdytų? Nėra tokio krašto, kur žmonės viso ko vietoje turėtų – įvairių įvairiausio darbo ir uždarbio. Visa mūsų nelaimė, kad mes svetur einame ne lopytųsi, bet tiesiog ten gyventų; šaly uždarbiai mums reikalingi ne kam kitam, kaip tik tai dienai praleisti. Tame mūsų nelaimė kiekvieno skyrium ir visos visuomenės drauge. Pasilyginkime su kitais.

Mes bėgame iš Lietuvos, kaipo skurdžių krašto, kur nėra ir negalima gauti pinigų. O žiūrėk, ji pilna visokių atėjusių čia pasipelnytų. Štai ant kiekvieno ketverto žemdirbių vienas žydas, kurs „nei sėja, nei pjauna, nei į kluonus krauna, – živnaštį gauna". Taip kantička apgieda paukščius, o mes – žydus pirklius ir vertelgas. Štai jiems padėdami, gražiais arkliais važinėjasi slovakai, vengrais dėdamiesi, ateiną iš svetimos valstybės, iš Austrijos, štai Kazaniaus totoriai, maišus atsivežę iš už keturių tūkstančių varstų. Štai Jaroslavo gubernijos kailiadirbiai, ravakasiai. Štai Smolensko gubernijos ratlankių ir lankų (kumpų) lenkėjai. Štai vokiečiai ir jų agentai, žydai, korojedais – miškų naikintojais praminti. Štai Vitebsko kiauliapirkiai, paukščiapirkiai, kiaušininkai. Štai Dvinsko šikšnininkai, račiai, kulgraužos – girnakaliai. Štai latviai žemės nuomininkai, bažnyčių ir rūmų statytojai mūrininkai. Štai prancūzai – linų pirkikai su savo sankrovomis, į kurias vėl žydeliai stato. Štai vokiečiai, anglai, amerikiečiai, belgiečiai su savo mašinomis, elektra, dirbtinėmis trąšomis. Žalių skūrų pirkėjai, drigantų romytojai, puodžiai, ežerų žūkliai, felčeriai, gydytojai, advokatai, matininkai, tik kame ne kame lietuviai: visi svetimi ir svetimi. Kiek jų yra! Kokios galybės!

Ko gi čia jie visi suplūdo į tą tariamą skurdžių kraštą? Gal iš savo namų pasiėmę atnešė mums pinigų, turto? Gal iš namų pavaryti ieško čia prieglaudos ir ramaus gyvenimo, kaip Vytauto laikais totoriai, o Petro Didžiojo – senatikiai? Ne! Ne gyventų čia jie atėjo ir neapkrautų mūsų turtais, bet mūsų apiplėštų, mūsų išnaudotų, iš mūsų pasipelnytų, praturtėtų atėjo. Ir kaip tik pasipelnys, spjaus ant viso to krašto ir jo mulkių piliečių ir grįš į savąjį, gimtąjį kraštą. Ten jis sustiprins savo ūkį, gražiais audiniais aptaisys savo žmoną ir dukteris. Ir pasakys: „Tai lietuvių pinigais, kuriais jie patys, kaip senovės Amerikos laukiniai, nemoka pasidabinti". Pasidžiaugę keletą mėnesių savo šeimyna, ir vėl jie trauks pelnytųsi į Lietuvą: ir totoris, ir jaroslavietis, ir latvis, ir vokietis. Užplūs mūsų Tėvynę, ir mums apsidairius reiks bėgti patiems nuo savęs, į kraštą svieto: bet ne kailių dirbtų, ne arklių romytų, ne akmenų skaldytų, ne bažnyčių statytų ir taip be galo, – tik molio minkytų, kaminų šluostytų, tupyklų kuoptų ir kitų panašiai garbingų darbų dirbtų už dvylekį. Ir su tuo dvylekiu ar grįšime namo su savo šeimynėlėmis džiaugtųsi, savo namų pasistatytų, savo ūkio sutvirtintų? Kam? Ar biesam man tėvynė, kad ji „skurdžių kraštas", o šeimyna galima ir antroji, trečioji susitaisyti?

Bene teko jau mums pasakyti, kad lietuviai į svetimus kraštus galvatrūkčiais bėga, ieškodamies laimės, kurią laiko už tą patį su pinigais. Laimėti pinigų toli gražu ne taip pat, kaip ir laimės rasti. Ir piniginga žmogų nelaimingu gali padaryti šeimyna ir kitoki dalykai. Bet tegu sau ir taip būtų: pinigai – laimė. Kaip esame ištroškę laimės ir per visą amžių tiesiame į ją rankas, taip gena savo nužvelgtąjį pinigą lietuvis išeivis. Pasaulyje vieni užvyliai. Užsivilia ir lietuvis, kaip matėme. Pridera tad pasižiūrėti ir tų užsivilimo priežasčių.

Pavyzdžiui pasiimkime prancūzus sodiečius ūkininkus ir pasižiūrėkime, ką ir kaip jie laimėja „šaly", laikinai apleisdami savo ūkius. Reikią kai kada savo ūkis apleisti ir prancūzams. Ir jiems tenką broliams dalis skirti, seserims kraičius, atsitinką pasiskolinti ir neteisėtai atsilyginti. Žemė, kaip ir kitur, kad ir

geriausia ir sumaningiausiai išgyvenama ir išnaudojama, ne dievai žino ką tau duos į atsargą. Kas daryti, mažą dalį gavus, sudriskusią ūkį paveldėjus ar visai jos neturint? Sako, kiekvienas jaunas smulkus ūkininkaitis prancūzėlis, atitarnavęs kariuomenėje, nebegrįžtąs namo, bet įstojąs kur į fabriką kuriame didesniame mieste. Ir esąs labai kantrus. Vis skaitąs, kiek jam reikią pinigų, kad galėtų pradėti tvirtai ūkininkauti ant savo žemelės. Nedaug tesipuošiąs, dar mažiau ant vėjo paleidžiąs. Vis skaitąs, kiek dar trūksta lig tiek, kiek jam tikrai reikia. Sunkiai prasidarbavęs, keletą ar dešimtį metų, kada pajuntąs, jog metas susisukti savo šeimynos lizdą, skaitąs sutaupytą pelną ir sakąs griežtai: „Gera čia uždirbti, bet gyventi geriau kaime!" Ir grįžtąs namo. Čia perkąs keletą akrų žemės; jei turįs jau, išmokąs skolas, atsilyginąs broliams ir seserims, statąs gerą inventorių, švarius, gražius, nors mažučiukus namelius, vedąs žmoną ir pradedąs sveiką ūkininko gyvenimą. Ant mažo ūkio tikras viešpats: sotus, nepriklausomas, viršininkų neturįs. Kiek tai genijų, mokslo vyrų, poetų, politikų priveisė šitie sveiki be daugelio pretenzijų ūkininkai – sodiečiai, pildydami patį natūralį žmogaus paskyrimą – pačiam, savo rankom pelnytis reikalinguosius gyvenimui dalykus: maistą ir dangą. Kokie jie brangūs turi būti prancūzų visuomenei, kaipo palaikytojai pusiausvyros visų reikalingųjų daiktų produkcijoje. Bloga būtų ūkininkui, kad niekas neprikastų jam anglių ir geležies. Ne geriau būtų ir miestelėnams, prisikasus anglių ir metalų, bet neturint paprastos duonos ir ragaišio. Kas gi ką sakytų prieš tokią išeivybę pasilopytų? Pasilopo jie kišenes, pasilopo ir savo dvasią, tvirtai, standžiai iki galo varę tą darbą, kurį yra laiku užsibrėžę. Jie namo sugrįžta nebe jaunikaičiais, bet gyvenimo išdirbtais tvirtabūdžiais vyrais.

Kaip ir ko eina svetur mūsiškis? Vieni eina ieškodami, kur geriau. Ir tai nepeiktina, tai natūralė žmogaus teisė, kaip žuvies – ieškoti, kur giliau. Jei per sunku ir per vargu bežemiui dvaro kumetyne, jei valstietis dirbdamas negali savo šeimynos susidaryti, – kas gi drįs sulaikyti žmogų nuo ieškojimo tinkamesnių gyvenimo sąlygų? Lai eina. Kiti eina tiesiog guzo

ieškodami. Nei jaunas jų amželis (dažnai 16–17 metų), nei materialis padėjimas (dažnai pasiturinčio ūkininko sūnūs) nestato jiems jokių gyvenimo reikalavimų. Jie ir namie sotūs, žiponuoti, kaliošuoti, skrybėlėti, balta apykakle. Ne brangiai, bet viežlybai pasitaisę. Taip ir mieste negėda būtų pasirodyti. Ir vis dėlto iš namų bėga. Kas galop juos gena? Noras kišenėje turėti daugiau skambančių gyvų pinigų, idant galėtų juos leisti sulig prievolės, idant galėtų, kas tinkama, tuojau nusipirkti, paviešėti, siausti ir triukšmą daryti. Senovės bajorų prigimimas – pliuškystė, per dideli apetitai tai pačiai dienai ir – jokios idėjos.

Ir kas tada darosi? Jaunikaitis bėga į svetimą kraštą. Dirba ir uždirba. Kiek uždirba, neskaito – kiša ten, kur pirmas reikalas pasirodė; moka reikalu, skleidžia be reikalo. Vadinasi, „gyvena", pinigų po jo kišenę maišosi, bet nepasilieka. Ir bėga taip metai. Praeina keliolika ir dvidešimtis. Gyvenimas ima krypti į senatvę. Gerai būtų bent kiek pasilaidavus. Tik iš ko? Atsargos nėra. Reikia ir toliau tuo įtimpos dirbti. Ir sulig įpročio tuo pat būdu skleisti uždarbį. Galop randasi padėjime ano pasakos veikėjo, kurs buvo gražiuose pakyliuose, viso ko mėgino valgyti ir gerti, tik viskas per ūsus barzdą varvėjo, į burną nepatekdamas. Kaipgi tokiam ir namo grįžti tuščiom rankom? Vieką išgaišinus svetur, nejaugi elgetautų begrįši namo? Ką gi, Tėvynė neatsisakys ir tokiam savo vaikui plutos paduoti, bet ar nebus gėda imti? Ar bus jis laimės prityręs, gyvenime vyru išsidirbęs? Ne, nebus, savo gyvenimą bus išgaišinęs, kaip ir savo turtelį pelną.

O kadgi būtų jisai, iš namų išeidamas, padaręs taip, kaip darą prancūziukai? Kad būtų gerai, blaivai apsiskaitęs, ko jisai eis į svetimą kraštą? Pinigų. Gerai; tai kiekgi reiks, kad galėtų būti tvirtas, pasiturįs, nuo Dievo ir gamtos teprideriąs pilietis? Dviejų trijų tūkstančių. All right! Tebūnie. Eik! Toksai eis, dirbs, taupys, kas savaitė skaitys, kiek jis gali atidėti ir kokiuo laiku sutrumpins, tai atidėdamas, savo ištrėmimo laiką. Juo artinsis laikas, juo jis džiaugsis, juo tvirtės jo valia. Ir bus jis uždirbęs. Negalimas daiktas, kad žmogus nepasiektų to, kas

yra jam pasiekiama ir ko jis labai įsigeidžia. Tatai būtų brangūs žmonės, brangūs išlavinta valia, pavyzdingi gyvenimo žygio žygiautojai, idėjos, o ne nuotaikos žmonės, tai padarę, ką buvo sumanę. Prieš tokiuos eikit še, nusilenkime!

Tokie tik mūsiškiai svetur pelnosi ir netuščiomis grįžta. Bet ir šitokie dažnokai suklysta viename dalyke, kuriame nesuklysta prancūziukas. Kai mūsiškis užsidirba tiek, kiek buvo užsimetęs, vis dėlto negrįžta namo, nepradeda gyventi sulig savo turto, bet užsigeidžia antrą tiek užsipelnyt. Ag ir vėl pelnys, kaip pelnėsi, ir tikriau pelnys, nes bus savo energiją jau išlavinęs, savo gyvenimo vagą nustatęs. Tik jei, pirmąją sumą pelnydamas, bus prakišęs pusę amžiaus, tai, antrą tiek bepelnydamas, visai prapelnys savo sveikatą ir laiką. Ir kas beliks jam, laimėjus ne du tris, bet šešis maišus pinigų, kad nebebus norų nei galių jais naudotis? Kas iš tų turtų, kad visą sveikatą būsi padėjęs, juos laimėdamas, o visą turtą vėl pralaimėsi, sveikatos beieškodamas? Turtą tikrai pralaimėsi, bet sveikata į seną pūzrą nebegrįš... Ir rasies padėjime anos voveries, kuriai žadėta vežimas riešutų už ištikimą sukimą narvo rato. Sukė ištikimai ir ilgai. Ag ir gavo visą vežimą tų skanėsų, bet kas iš jų, kad dantų nebebuvo...

Ar šiaip versk, ar taip versk: nemokame mes pelnytis namie, kame visi kiti, ne lietuviai, pelnosi, nemokame pasinaudoti, manytis ir išėję. Esame tik žalia medžiaga, molis kitų sumaningesnių rankose, kurie iš mūsų išminko, ką nori, įkinkia dirbti, ką nori. Patys, palaidi būdami, nesugebame nieko prasimanyti.

AUKLĖKIME TAD VISUOMENĖJE DRĄSIĄ INICIATYVĄ

Visos mūsų galvotojų priemonės, kaip čia mūsų išeivybė sulaikius, yra bevaisės ir, man rodos, bus bevaisės, kol visuomenės neišauklėsime drąsios, savistovės, savim tepasikliaujančios, iš kitų rankų nežiūrinčios. Lietuviai – medžiaga puiki. Jie darbštūs, sveiki, stipri, patvarūs, vargo nebiją. Visi Amerikoje

taip pasako. Juos mielu noru priima į darbą. Petrapilyje lietuviai ištikimi žmonės, jiems drąsiau paveda savo turtą. Tai reiškia, lietuviai ne tokie jau ištvirkėliai ir palaidūnai, kokiais parodo juos suchuliganėjusi dalis mūsų jaunuomenės namie ir svetur. Bet tie lietuviai tebėra minkšta, palaida masė, niekas jos kaip reikiant neminkė, nieko iš jos niekas nemėgino padaryti, ją užgrūdinti. Visa mūsų istorija ėjo su liaudimi – be liaudies. Visi ja naudojosi kaip kokia tešla, ir niekas jos nesiklausė, ar pati nori tai daryti, gal ir ką kita norėtų padaryti.

Mes jau matėme, į kokį darbą įkinkia mūsiškius amerikiečiai, kokios stiprios ir produktyvios mašinos rateliais padaro mūsų darbininkus. Neturėjome tik progos pasakyti, kaipgi tinka jiems būti darbininku mašina, traukti svetimą jungą, jausti varančią svetimą ranką. Didžių aimanų dėl darbo sunkumo nedaug tegirdėjome, dažniausiai buvo skundžiamasi dėl per mažo neva uždarbio. Priešingai, girdėjome daugiau lyg džiaugsmo, kad yra tokių sumaningų rankų, kurios taip moka jais pavaldyti.

– Ag kad kas mus taip mokėtų suvartoti Lietuvoje, kaip suvartoja čia, mes ir ten tiek pat padirbtume ir tiek pat uždirbtume...

– Nejaugi, sakau, vis reikia, kad mūsiškius kas akstinu į užpakalį badytų? Kodėl gi negalėtume patys įsikinkyti ir prisispausti bent taip dirbti, kaip, sakysime, rusai ateiviai dirba?

– Ką, kaip? Namie nėra darbų... – nubaigia išeiviai visai bevilčiai, matyt, ničnieko nesugalvodami. „Bijome, nedrįstame pradėti, rizikuoti", – atsiminiau žodžius anų atgal į Ameriką sugrįžusių kapitalistų.

Pradėjimo drąsą žmoguje išauklėti ne tas pats, kaip ir į mokslus jis išleisti. Mūsų inteligentai ir pačių viršūnių mokslo pasiekę, pasilieka tokie pat tešlos, tokia pat žalia medžiaga kitų rankose. Kiek tai šimtų Lietuva davė mokytų, gal tūkstančių, o kiekgi teprasimušė aikštėn sava valia? Turime generolų „išsitarnavusių", tik neturime „generolų" užsipelniusių. Mūsų technologai tarnauja smulkiais valdininkėliais už vieną du tūkstančiu visokiuose biuruose, o čia, tėvynėje, kalnai gipso,

kalkių, molio, medžio, sieros... Technikos mokslu dirbdamas puodus, padedant artistams, gali pelnyti tūkstančius kas metai. Juk dabartinis juodas kiauras mūsų puodas ir forma, ir padirbimo technika tebėra lygiai toks pat, kaip ir prieš 3000 metų, gal dar senesnių laikų. Linų, vilnų, odų, taukų perdirbimą per paskutinį dešimtį metų ėmė grobti latviai ir žydai, ūmai praturtėdami iki tūkstančių (tokių dešimtimis) ir net iki milijonų (odadirbis Frenkelis Šiauliuose). Visiems čia yra darbo, tik ne mūsų technikams tešlai...

Garbinkime tad kiekvieną naują drąsią pradžią ir padėkime, nes tie pradėtojai (iniciatoriai) bus tikrieji sulaikytojai mūsų brolių nuo emigracijos ir tuo būdu stiprintojai ir kėlėjai Tėvynės!

Į SAULĘ, Į SAULĘ!

KELIONĖ KRYMAN

Pavelykite man pakalbėti Krymo kalbų mišiniu: graikiškai-roméniškai-turkiškai.

Nemokėsiu, ten negyvenęs, ir jūs nesuprasite? Klystate: daug Krymo dalykų, tad bent kiek ir jo kalbos, mes mokame, kad ir ten nebuvę. Pavyzdžiui, paklausykite šių mano „eilių".

Kolchyda – Tauryda – Krym.

Bachčisarai, Jalta, Livadija, Teodozija...

Čatirdag, Ajudag, Ai Petri, Jaila...

Kiparys, laur, kedr, činara...

Inžyr, kizyl, granat, churma, aiva...

Vynuogės, vynas, Juodoji jūra, kvapnūs obuoliai, kriaušės ir – saulė, saulė, saulė!

Pabaigiau nebe totorių žodžiais; tai kas, jei dalykai totorių? Supratote? Taigi!

Kurioje istorijoje neesame skaitę gražių lapų apie graikų bei romėnų kolonijas Kryme seniausioje gadynėje, apie totorių karaliją ten pat viduriniais amžiais?

Kuris dainius sava ir ne sava valia nebuvo atsidūręs Kryme jo kalnų apdainuotų? Kuris dailininkas nevažiavo jo dailiaviečių ir dailės paminklų papieštų?

Kuriame knygyne nerasi plačios literatūros apie Krymą, kurioje dailės galerijoje nerasi dešimčių Krymo paveikslų?

Jei knyga, paveikslas – ne tavo dalykai, vis tiek tu daug žinai apie Krymą.

Patys ankstyvieji ir patys vėlyvieji vaisiai tau iš Krymo ateina. Jo uogos saldžiausios, jo vaisiai sultingiausi. Ir jų įvairumas didelis.

Daiktai atsineša ir savo žodžius į rinką. Žodžių ir varsų dailininkai įsmeigia tau daiktus į akis ir į atmintį.

Taip tu, kad ir nebuvęs Kryme, daug daug žinai jo dalykų.

Mėgo Europos žmonės Krymo dalykus, tik ne patį Krymą. Krymas tiek jiems tesvėrė, kiek, sakysime, graikų pasakų Olimpas. Gražu ten, poetinga. Tai pasvajokime. Įvairu ten ir turtinga? Tai duokit jo turtų. O paties jo mums nereikia...

Romėnai Krymą buvo pasidarę vieta savo politikos nusidėjėliams ištremti; kaip dabar rusai juos tremia į šaltąjį Sibirijos Narymą ar Kolymą.

– Vo motinėliau! – sušuks naivus žemaitis: – kokia gi bėra Italų žemė, jei patsai giriamasai Krymas – jiems ištrėmimo vieta?

Mes nesistebime italais, atmindami, kad ir pas mus pradžioje pereito šimtmečio ne sava valia Krymo kalnus mindė ir amžiną paminklą jam paliko autoriai „Bachčisarajo" ir „Krymo sonetų" – Puškinas, Mickevičius ir kiti, romiečio Nazono[1] takais atkeliavę.

Tik pačiais pastaraisiais laikais Krymas ėmė darytis mėgiamąja mūsų carų ir kitokių didikų vieta. Čia jų puikieji dvarai ir rūmai, čia jiems atilsio ir pasilepinimo vieta.

Didikais pasekė ir šiaip jau pasiturį žmonės ir ėmė Kryman važiuoti: nusidirbę – ilsėtųs, nusinuobodžiavę – žaistų, išdykėliai – paleistuvautų, nusilpę ir susirgę – atsigautų ir gydytųs.

Pridirbta maudyklų, puikių viešbučių, gydyklų, sanatorijų, praminta takai į aukščiausius kalnus. Važinėtis – puikūs automobiliai, poniškos karietos ir lando, minkštutės brikos, talpios lineikos; jodinėt – arkliai pabalnoti su gražiais jaunikaičiais „vadais"; po jūrą plaukioti – motorinės laivelės; pėstininkams – įdomios platybės šalin ir aukštyn.

Prieš karą visa tai buvo vien rinktinių žmonių užgaidams patenkinti. Dabar, kada karas uždarė vartus į visas kitų kraštų garsiąsias pramogų ar pasigydymo vietas, imperijos vasariai

įėjo madon plačiojoje visuomenėje, ir suvirto sugriuvo čia šimtai tūkstančių ponų ir ponelių. Visos pajūrio gyvenamosios vietos dvigubai ir trigubai padidėjo.

Dabar tiek ir bėra kalbos – Krymas rinktinė imperijos vieta, Krymas – kone žemės rojus, kur saulė per ištisus metus neskundžia savo spindulių, kur oras perregimas, skaistus, o mėnuo pilnaty kone lygus šiaurės saulei; kur ir žiemą žaliuoja, pavasaris tepaįvairina lauką neregėta žiedų gausybe, o ruduo tokia pat vaisių gausybe.

Teturėdamas tris metų laikus ir per tuos pačius nesmarkiai temainydamas savo orą, Krymas verčia jo pasiilgti griežtai visus Rusų imperijos gyventojus. Pasiėmęs žemėlapį, įsivaizduok tą milžiną imperiją.

Jo galva stingsta amžinuose šiaurės leduose.

Jo viduryje svyruojama tarp didžiausios šilimos ir didžiausio šalčio.

Vakarų šonas, tad ir Lietuva, amžinai padrėkęs, dažniau apsiniaukęs neg skaistus. „Parūkavę padūmavę visi pakraštėliai", – sako daina.

Rytų šonas amžinai išdžiūvęs, dykynės be lašo drėgmės.

Tik vasariai vienodai kepina milžino kojas ir sparčiau varo kraują į visą organizmą.

Tad kurgi daugiau, jei ne į vasarių saulę? Kaipgi ir paprastas žmogėnas neužsimesi bent kartą pamatyti tą kraštą, pamindžioti jo kalnus, atsigerti jo oro ir saulės, pavaikščioti garsių vyrų takais?

Ak, į saulę, į saulę – į džiaugsmą, į sveikatą! Nors valandai užmiršti savo šono oro nepatogumus, drėgmes – atamainas, irmėdes influencas, drugius maliarijas, kurios labiau įvargina žmones neg skurdas ir nuovargis!

Vis daugiau ėmė rastis vasariuose ir mūsų šviesuolių, kas darbo, kas sveikatos ieškančių. Įsisteigė šelpimo ir susišelpimo draugijas, džiovininkams sanatoriją ir dar kai ką.

Ir man senai jau knita pamatyti, kas darosi aplink Juodąją jūrą ir Kaukazą. Bet pramogai sau pasidaryti ištekliaus nebuvo. Nors imk ir prasimanyk kokią navatnią ligą, kaip kitkart

ketvirtoje klasėje, kada taip gražu buvo parūkyti papirosų, o sarmata buvo mažam įsikąsti, neturint kuo pasiteisinti. Tuomet dar nebuvo gamta padariusi tokių ligų, nuo kurių būtų reikėję gydytis papirosais, ir aš nerūkydamas gavau sulaukti vyro metų. Pagalvojus tačiau, jog dabar ir be prasimanymo negalės pačios ima tave apnikti, aš jų nė už Krymo saulę nebetroškau.

Netikėtai – įsakymas: nuvežti į Jaltą pavojingas ligonis Juozas Kubilius[2]... Žinoma, sutinku, nežiūrėdamas jokių kelionės vargų.

Saule, saule! Vis dėlto aš tave pamatysiu! Tiesiu į tave rankas. Ne elgetos paliegėlio rankas: aš ne liguistas, man tavo labdarybių, ačiū Dievui, dar nereikia, – aš skubu tavęs pačios apvertinti sveika dailininko širdžia, tau už grožį gražiais jausmais atsimokėti!

Saule! Vienus daiktus tu kepindama pabaigtinai numarini, kitiems gi tokio ūgio duodi, kuriuo visas pasaulis stebisi. Ar tu man parodysi plikus, visai negyvus kalnus, sustojusius aplink slėnius, žaliuojančius augmenimis, kokių teturi tolimieji gražieji kraštai?

Ar tu būsi kitokia nei Petrograde, kada 19 d. rugsėjo ir keletą dienų prieš tai saulė švietė, tai snigo, ir tokio purvo pridarė, kad nieko nebegelbėjo nė gatvių grendinys? Vaikščiojo žmonės, visi apsitaškę, pamėlynavusiomis nosimis. Dar anksti, o jau koks ruduo! Visų medžių lapai nubirę, bežaliuoja vieni skujiniai.

Bet rožę tenuskinsi, kruvinai rankas jos dygliais susibadęs. Krymo saulę pamatysi, tikrą kryžiaus kelionę teatlikęs.

Jei nori gauti biliotą pakenčiamai iš Petrogrado važiuoti, turi „uodegoje" atsistoti nuo ketvirtos valandos ryto. Ir tai nesi tikras, kad gausi. Mudum su ligoniu gauta... Ir tai buvo pirmas Krymo džiaugsmo spindulys. Kryme dar nebuvome, bet jau galėjome būti. O „galėti" ir „būti" juk tiek pat, kiek priežodžio: „norėti" ir „padaryti".

Visi sulyti, purvini ir gerokai sušalę pagaliau esame vagone. Vakaras 19 d. rugsėjo. Trys naktys ir dvi dieni užsidarius ankštoje ląstoje, tai tokios „rekolekcijos", per kurias gana laiko visas gyvenimas perkeisti. Ir labai pakyrėtų į kits kitą bežiūrint

ar savo širdies jausmus ir galvos mintis besekant, kad ne reginiai pro langą.

Pro vagono langą nedaug ko teišmoksi. Vis dėlto šio to lieka, kaip anam žydeliui biržoje, besiklausant, kaip kiti pinigus skaito.

Maskva, Tula, Arlas – nedaug nauja, kone tie patys reginiai. Bet įvažiavus į juodžemio sritį, visai kas kita atsiveria akims. Miškai belieka vieni lapuotieji, ąžuolynai, skroblynai, liepynai. Prorečiai suaugę medžiai daro it senovės gojų šventyklą. Anapus Charkovo jau nebegali jais atsigėrėti. Tai eina likučiai senovinės Muromo girios, visoje Rusijoje kitada garsios savo didumu ir pasakomis apie navatnias esybes ir karžygius, kurie su jomis kovės.

Betgi čia girios visiškai pasibaigia. Prasideda Ukrainos, arba Mažosios Rusijos, dausos, arba stepės. Nebesimato ne tik paaugusio medžio, bet nė neūžaugų krūmokšlių. Niekas reginio nebepaįvairina – nei kauburėlis, nei lomikė, nei pievokšlis, nei upelis. Lygu lygu per šimtus varstų. Tik kur ne kur žemė sukritus ar įsprogus siaurais plyšiais, dvišakai, trišakai išsikėtusiais. Lyg milžino delno tarpupirščiai. Tai vadinamosios balkos.

Kiek tik akys mato, visa užklota tik dviejų varsų kilimu: juodos varsos gražiai kitiems metams suartos rugienos, ir žalios varsos – kviečių želmens. Želmuo vos tik pakilęs kaip paprastai – kviečių. Lietuvoje pačiose menkose žemėse storiau rugiai suželia, daugiau vilties rudenį duoda ir pavasarį – užvilia.

Arimų ir sėjimų plotai reiškia, šios žemės priderama į didžiadvarius. Bet kame tie dvarai, nesimato, gal labai toli nuo arimų. Iš šalies žinome, jog Ukrainos dvarininkai turi po kelias dešimtis tūkstančių dešimtinių. Užvažiuoji tik mažučių chachlų vienasėdėlių su vienai viena gyvenamąja troba, žemute, iš molio drėbtine, šiaudais klota, mažyčiais, vos tik keturiomis rutimis langeliais, žemutėmis durelytėmis, be jokių spryskų ir prieangių.

Tai vadinamosios mazankos, taip baltai ir švariai nuvopnintos, kad net akį veria. O aplink, kaipo būtinasis Ukrainos dalykas, žaliuoja vyšnių sodelis. Tai ir viskas.

Javai orie stovi kupstais sukrauti. Kaip ir kame juos kulia, nesimato. Didesnieji ūkininkai, sako, turį „kluni", mūsiškus

kluonus klojimus. Javus, pašarą čia gali atvirame ore laikyti: iš viršaus čia maža drėgmės tekrenta. Bet kame laikoma gyvuliai? Juk ir čiagi esti žiema.

Dairais po tuos neapregimus plotus ir pikta darosi, kam vienas ūkininkas po tiek daug žemės laiko apžergęs. Kiek čia turtingų būtų ūkininkų, žemę paskaldžius po keletą dešimtų dešimtinių! Tikriausis derlingiausis vienos Ukrainos juodžemis, rodos, galėtų visą Europą išmaitinti: reikia tik jis padrėkinti iš gilumos žemės, kad nebūtų baisu dažnai atsitinkančių džiovų.

Bet ir tokiuose ūkiuose sėdėdami, kaip dabar rodos, turėtų būti daug turtingesni ir labiau pasidabinę. Mažarusis esąs labai švarus savo trobelėje, bet patogumų vigadų visai neieškąs. Rodos, kaip čia tenkintis tokia rukšlele mazanka, tokia važiuote, kaip dviem pajungtais jaučiais į neteptus ratus. Dideli, liesi jaučiai flegmatingai žingsniuoja, palengva mosuodami ilgiausiais kėstais savo ragais. Palengva žengia, traukdami sunkiausius vežimus, palengva – ir tuščius ratus, lyg pratindami chachlus taip pat niekur nesiskubinti. Kur ir kam, kad ir be to, jei Dievas duos lietaus, tai juodžemis sočiai papenės, o jei neduos, ir tai dažnai atsitinka, tai skubinkis nesiskubinęs, vis viena – badas. Ir žingsniuoja paskui savo jaučius mokytojus plačiakelniai, aukštakepuriai chachlai, įsikandę pypkes, tai jaučiais vedini, tai paskui sekdami, ištiesę ant jų nugarų ilgas lazdines.

Žiūri žmogus į kitų kraštų giriamąjį gyvenimą ir galvą linguoji. Vidutinis Lietuvos ūkininkas su savo pirkia, saklyčia, klėtimis, laidaru, daržinėmis ir klojimu, neskaitant visokių paviečių, kamarų, viralinių, kaminų, pirčių, atkėlus jį čia į tarpą paprastųjų Ukrainos ūkininkų, – atrodytų dvarininku ar bent mūsų šunbajoriu.

Ir ne tai džiaugies, kad turtingųjų žemių žmonės nepralenkė mūsų, bet kad mes, lietuviai, ir menkose žemėse sugebame pasidaryti ir reikalaujame daugiau patogumų. Kame daugiau tų gyvųjų pinigpalaikių, neturėjau progos patirti. Lygiai ir kokiuo sumetimu chachlai ir Azijos mongolai netepa savo ašių. Nebent, kad dantis geltų nuo girgždėjimo ir kaukimo. Ir kaip tos nabagės medinės ašys neužsidega?

Paskutinę naktį siauručiu kaklu, kurs Krymą pririša prie kietažemio (be to kaklo Krymas būtų visiškai sala), pralėkėm, nepamatę Azovo jūros. Jaučiama, kad visas pravažiuojamasis kraštas jau gerokai iškilęs ant jūros paviršio. Mazankos ir toje Krymo dalyje palieka tos pačios. Bet kraštas jau visai kitokis. Jau nebelygu. Jau daug kalnų, kuriuos Lietuvoje jau vadintų dideliais; ne tiek už aukštumą, kiek už jų kūningumą. Tai jau paskutinės šakos anųjų Tauridės kalnų, tos pat kalnų ežios, kaip ir Kaukazo. Per vidurį vingiuojasi didelė Salgyro upė. O sėdybas apstojo medžiai – vis glaustašakiai: italų topoliai ir kiti tokie, tik ne kiparisai, kurių randama daugiausia anapus kalnų, pajūry, kur daug karščiau1.

Taip, viskas reiškia, jog jau esame Kryme... Bent kiek nerimsti, lyg pirmą kartą įvažiavus į didelį svetimą miestą, kur nežinai, kaip ir kur ieškoti reikiamųjų vietų. Norėtųsi kuo veikiausiai paleisti akis į beribes platybes, lig pat regračio, ten gaudyti įspūdžius ir atspėti, kaip ta nabagė žemė vėsdama rangėsi, iš vidaus tebekepama: tai kuprą statė, tai slėniais susileido, tai plyšiais sproginėjo. Dar anksti, nė saulė dar neteka, bet jau šviesu ir norisi važiuoti žemės keliu.

– Kame čia vežikai?

– Gal kieme ant sprysko. Pasiieškokite...

Ieškau.

– Jūs vežikai?

– Mes...

– Yra vietų?

– Kiek tik norite – brikomis.

– Po kiek nuo žmogaus?

– Po tris dešimtis.

– O automobiliais?

– Po penkias dešimtis.

– Ar pašėlote?

– Nėmaž. Priprasite.

Juokiasi, tyčiojasi ir visai nesigviešia gauti pasažirų.

– Nemokėsime po tiek – mums nėra tiek pinigų. Už tris dešimtis rublių mane iš pat Petrogrado antra klase su plackarte atvežė. O čia tik 90 varstų.

– Nemokėsite – Simferopoly sėdėsite. Kam pinigų nėra, tas Kryman nevažiuoja.

Sėdime salėje ir nežinia ko laukiame. Pikta ir bugštu. O jei iš tikro niekas pigiau neveš: tai kas daryti? Negi grįžti...

– Yra dar vietų automobily?

– Viename nebėra. Antrame dar bus dvi, jei tos ponios nepaims.

– Mes imame – po 30 rb.

– Pigiau kaip po 40 r. neimsime.

– Sprokite, lupikai!

Mūsų lagaminą ima apipinti užpinti užpakaly seno, atviro, išklebusio it Ukmergės žydų omnibus – „karietkė". Tai buvo jau antras Krymo džiaugsmo spindulys. Per Krymą dar nevažiavome, bet važiuosime... Agentai kemšasi į kišenes du šimtu iš penkių pasažirų. Šeštasis važiuos veltui, nes pats to automobilio šeimininkas, ir du jaunučiuku kareiviu – šoferiais: vienas valdys mašiną, antras nuolat signalizuos tarp kalnų, kad vingių vingiais lėkdami, neužsigrūstume ant kokio priešais iš už kalno atvažiuojančio vežimo.

Agentas, iš pradžių taip didus, neprieinamas, dabar linksmas vaikščioja aplink susėdusius į vežimą ir visomis pasaulio kalbomis peikia neva tai mašinos savininką, kam taip plėšia. Išvydęs patį savininką, ūmai virsta į kitą pusę.

– Tai jūsų laimė, – girdi, – kad taip pigiai važiuojate! Neregėta laimė! Nebuvusi laimė! Juk dabar už mašiną pigiau neima kaip 300 rublių. Nė kapeikos mažiau. Jums teatseina 240, jei skaitysime visus šešius.

– Taksa gi – šimtas. Vienai vietai 9–15 rb. Gubernatoriaus parašas...

– Py py, kur griebė! Tai buvo prieš karą. Dabar vienai šinai 100 rub. Ir už tiek negauni. Verktinai reikia išverkti.

Ir buvome iš tikro laimingi, kad 90 varstų kelionė tepabrangus trigubai, o ne keturius kartus. Prityrėme dar vieno Krymo džiaugsmo – jog kitiems dar skaudžiau atsirūgsta kelionė.

Šašiejus gyvatės gembe išsitiesė palei Salgyro upę. Tai į kalną, tai nuo kalno, tai į šalis ringiu, tai staigiomis alkūnėmis. Kiti džiaugias, lyg amerikiečių žaislų „kalnais" važinėdami. Aš

jais esu važinėjęs: nei jie, nei dar Krymo šašiejus savo ūmumu neveikė gerai ant mano nervų, vis matės, automobilis laiku nesusiturės, ir mes stačia galva nugriūsime nuo staigaus kriaušio.

O rytmetis ir čia šaltas. Smarkiai važiuojant, kyla vėjas, kurs dar labiau vėsina.

– Viršukalny, „na perevale", bus ir visiškai šalta, – paguodžia mus šeimininkas.

Imame dairytis ko šiltesnio apsivilkti. Liepiame atraizgyti lagaminą. Bet šoferiai tingi, be to, vis kažin ko aplink mašinos cilindrus graibos, šriubelius sukinėja, gaišta, o mus gėdina:

– Bene čia Maskva ar Petrogradas... Juk čia – Krymas...

Ir mums tikrai darosi nepadoru: Kryme – ir šiltų drapanų ieškoti! Važiuojame tad, kaip vagone buvę, nors veidai vis labiau mėlynuoja. Vopninis kelias padrėkęs, atmalu. Kelias vis į kalną, vis stačiau kyla, automobilis nebekabina, šinos slysta; nuo slidaus kalno vėl baugu; tai mes arkliais išvažiavusius aplenkiame, tai jie mus. Važiuojame trissyk lėčiau, neg reiktų. O mums rodos, ir dar lėčiau. Tik išvažiavę iš Simferopolio pamatėme netoliese, kaip mums rodės, mėlynuojančius kalnus. Dabar važiuojame, važiuojame ir vis kalnai tokiame pat tolume...

– Kada gi pagaliau pralėksime tą mylelę iki kalnų?

– Mylelę? Tie kalnai už puspenktos mylios. Jie per orą apgauna akis, kaip per jūrą, kur nėra su kuo tolumas sulyginti.

Vis dėlto imame pykti ant šeimininko, kad jo mašina tokia silpna, o dėlto taip brangiai už ją ima.

– Aš tegavau iš agento 150. Jis gauna 10%.

– Už abiejų suvedžiojimą: pasažirų ir šeimininko. Bet ir tai tebūtų paėmęs 20 rub.

– Bet ir lupsi žmogus, kai šinai reikia atiduoti – 125 rub.

Per valandą gutaperkinės šinos smarkiai pabrango: nuo 100 agento lūpose kaina pašoko ligi 125 rub. šeimininko lūpose.

Ir buvome vėl laimingi, kad bent šinų pirkti mums neliepia.

Nuo šalčio, nuo netikusio, kaip mums rodės, važiavimo darėsi nebegera. Kylame vis aukštyn. Imame be galo važiuoti siauru tarpukalniu. Iš abiejų šonų stovi plikos uolos, stačiomis, nuo šimto sieksnių aukštomis sienomis. Ūksmė, patekėjusios

saulės nei žymės, nei spindulėlio. Tai ir yra – „pereval", Palatkalnis, kurio pačios viršūnės mums netenka pasiekti – ten jokių takų nesą.

Tris dešimtis varstų važiavome vis aukštyn, o teiškilome – vieną varstą. Nusileisti nuo jo reiks per šešiolika varstų. Bet tepraversime gerai 25 minutes. Žiūrėsime.

Bet nebėra kada. Užmirštame šaltį. Šašiejus ima lyg tyčiomis vingiuoti tokiu gražiu gojum, kad už jo nyksta visas uolos kalnų majestotas. Ima noras iššokti iš vežimo ir bėgioti. Bet ir tam nebėra laiko. Atsiveria platesnis reginys. Akys nebesižino, į ką bežiūrėti: reginiai įvairuoja, mainos. Jau nebešalta, nors saulę kažin kur palikome už kalnų. Ūmai, re, toks gabalas dangaus užsiima pazaru. Bet tai ne dangus – tai jūra atšviečia tolimąją kažin kaip į jūrą pakrypusią saulę.

Dabar jau griūte griuvome žemyn pakriūtų pakriūtomis, plyšių plyšiais. O prieš akis „kalnai ant kalnų ir ant tų kalnų kalnai ir maži kalneliai", nuo Jurkšto Smalaūsio[3] betariant. Gaila, kad vysk. Baranauskas čia nebuvo buvęs: Lietuvai apdainuoti būtų gavęs daugiau vaizdų.

O po kairei giliai giliai, platus slėnys atsiremia į stačią rievėtą kalno sieną. Kur aš tą slėnį esu matęs? Nakties svajonėje, sapny ar Palmyros paveikslėly... Slėnio dugnys divonu išrašytas: tai visai neliestas, tai daržovėmis nusodintas, tai vynuogynais nudiegtas. Iš tolo visa rodos labai netvarku: čia besta lopeta, čia besta; vis dėlto tai labai gražu, kad nėra nė vienos tiesios linijos.

Vynuogynai panėši į mūsų avietynus, tik retai susodintus, kiekvienas stiebas prie baslelio pririštas. Tarp kelmų suarta ar veikiau spatu išbedžiota, kad nė žolelės nesimato. Kuo tręšiama vynuogės, nežinau, nes nei gyvulių, nei jų mėšlo čia niekur nesimato. Jei kame ir vaikščioja kokia karvė ar veršiukai, tai lyg kad tu nustebtumei, kaip jie nuo tokių pakriūtų nenugriūva. Uogienojai jau raudonuoja, uogų kekės jau nuimtos, beliko tik vėlyviausios, „ponių pirštelių" rūšies.

Už to gana menko išgyventos žemės sklypo, atkalnėje matos totorių sodžius, jie didesnį plotą aplipdė trobelėmis nei daržovėmis. Jokio visame sodžiuje augmenėlio. Nori žinoti, kaip totorių sodžius atrodo, pasižiūrėk į kovarnių apgyventą medį –

keli šimtai gūžtų viename medy; tai po dešimtį ant vienos šakos, tai tik po vieną. Negyvenamųjų trobesių visai nėra. O gyvenamosios trisieniais prisišliejusios prie plikos kalno uolos. Palei priešakinę sieną vienu dviem gerokai išdaužytais langais – veranda, lyg mūsiški prieklėčiai: tai tabokos lapams džiovinti. Vaisiai džiovinama ant lubų, kurios tuo pat žygiu ir atstoja stogą ir kitai, aukščiau pastatytai trobai – kiemą.

Tabokos ir vaisių taip po maža tesimato, jog net dyvai ima, kaip jie pramaitina totorio šeimyną. Gyvenama, matyt, labai skurdžiai, labai nešvariai troboje ir dar labiau be patogumų neg mažarusiai. Lygini anųjų riebiažemį, lygini šiųjų saulėkraštį ir dėkoji Dievui, kad mūsų tėvynė – Lietuvoje, kur žemė liesa, kur dangus nuolat apsiniaukęs, kur oras drėgnas, bet kur – daug daug sočiau neg čia, palaimintuose kraštuose. Skundžiamės, kad mūsų žemė prasta, vaisių mažoka duoda ir tie pigi, kad ne per gerai valgome. Ir tos skundos tiek tereiškia, kad mes nesame patenkinti savo padėjimu ir jaučiame, kad gali mums dar geriau būti.

Kaip Kazanės totoriai bjaurūs (jų ir į mus ateina su muilais ir pigiais perkaliais), taip Krymo totoriai gražūs. Grąžumu jie maža kiek tenusileidžia kaukaziečiams: gruzinams, lezginams, plačiai tuo pagarsėjusiems. Vyresnieji vyrai trumpai nusikirpę plaukus ir barzdas. Šios visų vienodai, apskritai. Tai labai viežlyba, sulyginant su didžiarusių suveltomis čiupromis ir nelygiomis padrikusiomis barzdomis. Daugumas ir visiškai skutas, kaip ir mažarusiai, palikdami tik uostus. Tai dar gražiau ir viežlybiau.

Jauni vyrai drąsūs, ypač su svetimtautėmis moterimis, kurias nežmoniškai išnaudoja kaipo „vadai" po kalnus. Bet tai juos ištvirkino maskvietės, siuntančios nuo per didelio sotumo. Savo gi tarpe totoris padorus, niekur kitur nerandamos ramybės, taikumo ir teisingumo. Neturtingas Krymo totoris niekados tavęs neapgaus, perviršnepaims, nesuvedžios, visados sakys tik teisybę, nekalbės liekių žodžių. Vagysčių, ypač gi užmušimų nėra girdėję Krymo kalnai, nors tūkstančiai turtuolių didžponių per kiaurus metus po juos valkiojas.

Ir vis dėlto ta simpatinga tauta lyg nykstantis parodymas, jog tautos kultūra neamžina. Prieš keletą šimtų metų totoriai čia turėjo stiprią savo karaliją, buvo to krašto viešpačiai, savo daile

lyginos su pačiais arabais; jų architektūra miestuose ligi šiol grožėjamės ir ją pasekti netesime. Visa tai – buvo, nužydėjo ir, lyg iš totorio iščiulpę visą pajėgą, nebeleido jiems toliau civilizuotis, paliko iki šiol kone urvuose gyventi, be mokyklų sodžiuose, be literatūros, be laikraščių, – prastų prasčiausius – „mužikus".

Klausomės vietinių žmonių, kelionės draugų, dairomės aplinkui ir net kaklą ima skaudėti nuo sukiojimo šen ir ten. Ir gaili, kad automobilis skriste baigia lėkti iš kalnų žemyn į pajūrį, į Aluštą, lyg sapny palikdamas visas gražybes.

Alušta tai jau totorių miestas. Nuo sodžiaus tesiskiria tuo, kad mūrytas, bet tokiuo pat būdu: be stogų, be gatvių. Tik šašiejus jį aplink apjuosia. Trobos išmėtytos be jokios tvarkos. Kromeliai lyg mūsų mugių palapinės, tam kartui testatomos iš lentų. Kas didesnio ar gražesnio: viešbučiai, restoranai, vilos, ligoninės, sanatorijos, tai jau nebe totorių.

Įvažiavus į Aluštą, net baimė paima. Buvau pačioje šiaurėje, suomiuose, dabar esu pačiuose vasariuose, Kryme, ir visur – pilna žydų; Aluštoje lyg Rygos pajūrio Dobelėje[4]. Betgi ir panašumo esama: kaip ten, taip ir čia esama vienatinės vietos, kur žydams nekliudoma gyventi. Kitur bent kiek kliudoma arba ir visai neįsileidžiama. Žydai pramogas mėgsta, ypač gi nesigaili jokių lėšų gydytis. Taigi ir kepina Aluštoje savo plaučelius, taigi ir minta bene saldžiausiomis visame Krymo pajūryje Aluštos vyno vaistuogėmis. Tebūnie ir jiems į sveikatą oras ir grožis – kalnai ir jūra!

Šašiejus, čia nugriuvęs nuo kalnų, kol atgal ims kilti Jaltos link, savo išsilenkimu paliečia jūrą. Gana aukštai, vis dėlto virš vandens, užsistatęs dideliais akmenimis nuo piktų jo vilnių, kurios niekuomet nerimsta apačioje, o pašėlusios teškia parejį.

Aš niekur nesu užėjęs, dėl ko čia jūra vadinasi – Juodoji, kad jos vanduo tai šviesiai, tai tamsiai žalias, tai vėl šviesiai, tai tamsiai mėlynas; atseit kaip saulė kildama ar leisdamosi šviečia, kaip debesėliai plaukioja, kaip vėjai stiprėdami ar tildami pučia, – taip ir jūros vanduo mainos.

Nuo daug marių mačiusių betariant (Baltijos, Vokiečių jūros ir Atlantiko ir aš nemaža esu matęs), Juodoji jūra už kitas labiau

marguliuoja, „boleje krasočno"[5]. Gal tai dėl to, kad vasariuose, arčiau Egėjo ir Adriatiko gražumų, gal kad visados nerami. Ji ir giedriu oru nuolat pyksta, šnypščia, smarkiai į kraštus taško, ūžia, išmesdama ištisus nuovalius mažų, be galo dailių akmenaičių, kaip Baltija išmeta diūnus smilčių. Amžių amžiais brūžuoja, tašo vanduo tuos akmenėlius įvairių įvairiausių spalvų ir lyčių. Ir dabar nesakytumei, kad kai kurie jų ne žmogaus ranka nutašyti. Ypač Alušta garsi dailumu tų akmenėlių. Jų kiekvienas keleivis iš čia pasiima atminčiai ir dovanoms bent keletą svarų, kambariui padabinti. O čia jais, lyg paprastais žvirgždais, takus barsto, negaudami stambių smilčių.

Juodoji jūra rodės man labai demokratinga. Aplink ją stovi amžinoje ramybėje milžiniški kalnai, lyg aristokratai, lyg vyriausybės bei valdžios atstovai – rimti, didūs, nepasiekiami. Bet kad ir kaip jie dideli būtų, vis dėlto niekai, tiesiog nyksta, sulyginant su ta bekrašte jūra, su ta – „daugybe". Kai rami, rami ta daugybė, bet kai įsiunta, ima graužti didikų pamatus ir atkakliai pykčio putomis ima taškyti aukštyn. Pagrauš, ne pagrauš – bent aptėkš iškilmybes... Kalnai ramūs – pakalnėje siunta; dangus tyras – vandens viršus raukos; audra darosi ne viršuje, ne kalnuose ir debesyse, bet iš jūros, iš apačios...

22 dieną rugsėjo, iš tikrųjų gi jau 5 d. spalių mėnesio, leidėmės nuo kalnų. Juo žemyn, juo aukštybėse sušalęs veidas šiepės, apsiaustas pats ant krūtinės kėtėsi ir nuo pečių dribo. Spalių mėnesio diena čia rodės skaistesnė už mūsų liepos mėnesį. Čia ne tik dangus mėlynas, bet ir oras mėlynas, kiaurai perregimas, lyg dykas. Niekas nekliudo tiek matyti, kiek tik žemės apskritumas leidžia, – ištisus 50 varstų, kur aukščiausi kalnai pradeda grimzti gilyn. Ir rodos jie, tie kalnai, ne už septynių mylių, tik už vienos, daugiausia už pusantros mylios. Tolybėje jie mėlyni kaip ir dangus, tiek tetamsesni už jį, kad pirmu akies žvilgsniu nepiga jie iš dangaus išskirti. Artimesnieji gi pilki, lyg padūmavę ar apsiniaukę visiškai gryname ore, visiškai nedebesiuotame danguje.

Šone Katarinkalnio, į dešinę nuo Aluštos, nuo jūros žiūrint, viename atkalnyje pasergėjau daug tamsesnę milžinišką dėmę. Maniau, tai žemi krūmokšniai, kuriais apaugę visi nestatūs

atkalniai. Per ilga betgi pasergėjau lyg ta dėmė judėtų. Buvau labai suintriguotas, bet atsako neturėjau ligi vakaro; kada saulė ėmė sėsti, pasidarė aišku, jog ta dėmė, tai ūksmė labai tolimo Stalakalnio, kurs savo viršūne ilgai dengia savo kaimyno šoną. Gyva, judanti kalno dėmė priminė anas neatspėjamas saulės dėmes.

Štai rytas, vos tik 9 valanda, o tiek čia kaitros, kaip pačiu vidudieniu. Taip mums buvo gera ir nepaprasta, kaip iš šalčio patekus į perenę. Gera, sąnariai alpsta, paskutinis šaltis, kurio buvo kūnas prisigėręs, drebuliu išeina. Kavinė visais langais ir durimis į saulę. Durys atdaros per kiaurą dieną, leidžia į vidų tiek spindulių, kad jie tarpduryje, rods, spūstį padaro, rodos, akimirkai susikemša ir tik paskui susiverčia į vidų; vėl susikemša ir vėl lyg kamštis įsprunka.

Išeini oran, ant galvos tau kaip karčia verčia kas piktas, įnirtęs saulės spindulius. Saulė siunta iš viršaus, šviesa ir karštis smarkiai krenta, juda, nerimsta. Ar tai ne audra? Saulės audra, kaip yra magnito audra. Vėjo audrą vadiname chaosu, netvarka. Tuo ji ir tesiskiria nuo saulės ir jūros audrų, kurios – ritmingos.

Koks saulės ritmas, nežinau. Jūros gi, pasergėta, devyni. „Devintasai volas", smarkusis, sekąs paskui aštuonius, paprastuosius. Man tai nepasisekė susekti. Bet gal taip yra, jei sakoma. Tegu sau ir nebūtų, – man vis tiek ir audros chaosas – harmonija, o kai susideda dvi – saulės audra iš viršaus, o jūros audra iš apačios, tai jau geresnio koncerto kaip šis gamtos koncertas ir neberasi.

Taigi sušilom, atgijom lyg musės, pavasario spindulių užgautos. Linksma ir ramu sieloje, norisi juokuoti ir sauvaliuoti. O čia pilni pakromiai tokių saldžių minkštaluobių vaistuogių, kokių į šiaurę dėl jų delikatnumo negalima atvežti ir palaikyti. Jų atsivalgyti beveik negalima. Tik brangu, kaip ir tolimiausiame krašte. Dabar visur moka išnaudoti kits kitą.

Gera mums Aluštoje, ką ir besakyti. Vis dėlto ne čia mūsų kelio galas: Jalta dar už šešeto mylių. Laikas būtų ir važiuoti, o šeimininkas su savo šoferiais vis kažin ko tebesigraibo aplink savo mašiną. Pagaliau susisėdome, kepures atsimaukėm,

kapišonus nuo vopninių dulkių užsivožėm ir prisisegėm. Laimingos kelionės! Skriste išskridom, kol buvo lygu. Prieš pirmąjį kalnelį – drrr... ir sustojom. Gi kas čia? Vėl paleidom garą – drrr, ir nieko: automobilis visiškai nebeina aukštyn. Šimtą kartų išmėginę, liovėmės ir, lydimi kareivių ligonių pasityčiojimais, perkūnu sugrįžome atgal į pakalnę.

Vėl prasidėjo taisymas, mūsų pyka ir ypatingi Krymo paguodimai.

– Kokių čia dyvų, kad automobilis sustoja? Andai paties Didžiojo kunigaikščio pagedo... – Mums pasidarė kantriau. – Tik – jau septynios valandos, kaip tebestovime...

– Didelio čia daikto! Andai kai sugedo automobilis, tai pasažirai aštuonias prastovėjo...

O, jei taip, tai ir visiškai gera: juk mes visa valanda esame už kitus laimingesni! Ar tai ne Krymo džiaugsmai!

Vėl susisėdom, vėl atsimaukėm kepures, vėl užsisegėm kapišonus. Na, vio! Drrr prieš kalnelį... Dabar jau ir pačiam automobilio ponui nebebuvo kuo guosti. Ir mes jau stačiai pareikalavome, kad, paėmęs du šimtu rublių, duotų dabar bent kokį vežimą. Puolome į kontorą. 5 rb už tarpininkavimą, 65 rubliai už trejetą arklių į briką keturiems. Ir po devynių valandų laukimo, per kurias buvo pradėję mums gesti nervai, kad ir Krymo gražybėse, ėmėm patys savo daiktus neštis į briką. Ūmai vežikas pašoko, pasipurtino ir siekė į kišenę pradotko atiduoti.

– A, man sakė, tai geri žmonės, iš viešbučio, o čia iš „Kurjerio" automobilio! Nors šimtą rublių duokite, „Kurjerio" pasažirų nevešiu!..

Še tau, boba, pyrago! Jau naktis, temsta, darosi šalta, viešbučiuose nė vienos vietos. Kas gi daryti? Sustojome aplink vežėją, vis tebestovintį kaziluose, ir ėmėm kloniotis, kad pasigailėtų mūsų vargšų sugriuvėlių.

– Kokie mes „Kurjerio" pasažirai! Mes suskiai driskiai demokratai, štai tik paprastu greituoju traukiniu, ne kurjeriniu, su pleckartpalaikėmis atvažiavome... Mes – ne „Kurjerio" pasažirai...

Ilgai vežėjas, nieko neklausydamas, šaukė, mosavo, draskės, svaidė perkūnus, kol įsitikino, kad mes ne „Kurjerio"

pasažirai; kol aš nesupratau, kad vežėjas pyksta ne ant aristokratų, važinėjančių pačiais geraisiais traukiniais, kurjeriniais, tik ant „Kurjerio" draugijos, kuriai per varžytines pasisekė paimti vežioti paštas ir gauti 30 000 valdžios pašalpos.

O, kad būčiau Zikaras[6] – tuoj pradėčiau iš tiršto molio lipdyti Mozę ant kalno, kaip jis beria griausmus ant nusigandusių žydelių pakalnėje. Geresnio modelio už mūsų vežėją niekur nerasi.

Baimės perimti, paslapčiomis žvilgsėdami į rūstų vežėją perkūną, ėmėm, nieko nebelaukę, lipti į ratus, kam kur pakliuvo, kad vėl ko vežėjas neprasimanytų. Tik

– Stoj! Ar jūs ir aną pasažirą imatės? – parodė storą mūsų kelionės ir nelaimės draugą. – Imkitės atgal pradotką – nė už šimtą rublių aš jo neimsiu!

Vežėjas griaudė. Aš jau buvau bepradedąs vėl kloniotis vežėjui, jau norėjau tarti:

– Didis vežėjau, smarkus krymieti! Pavelyk, mes tuojau tą storapilvį pasmaugsime ir į jūrą rykliams išmesime!..

Bet tuo tarpu mūsų šeimininkas sugrąžino jam pusę paimtų pinigų, kad kitaip kaip parvažiuotų, ir mes susisėdom. Palaimindamas mus į kelionę, storpilvis armėnas, graikas ar totoris, smala jį žino, pasiteisino šeimininkui, kodėl iš jo atimąs lygiai pusę pinigų, nors kelio belieka mažoji pusė.

– Tavo agentai tau nusuko 50 r., mane pašnibždomis kalbino važiuoti už 8 rublius, jei liks vietos...

Negražu pasirodė, kad agentai savo poną apgaudinėja ir pasažirus vilioja. Vis dėlto aš pasigailėjau, kad neteko pasmaugti šis „garbingas" įdavikas.

– Jo Mylista, Pone Vežikai! „Kurjerį" aš jau suprantu. Bet dar nesuprantu, už ką gi ano pasažiro nenorėjai vežti?

– Aš jam parodysiu, tai žydovskai mordai į svetimą tikėjimą lįsti! Mes, karaimai, visas teises turime. O tie žydai, paprastais „krimčakais" būdami ir teisių Kryme neturėdami, karaimais užsirašo! Jiems tiek karaimų tereikia, kol namus ar fabriką pasistato, kol dvarą nusiperka...

Ir tokia pat neapykanta buvo girdima jo balse, kaip pirma „Kurjerio" neapykanta. Taip, saulės krašto žmonių gyslose ne vandens esama...

Ir vėl prasidėjo per ištisas keturias valandas lipimas į kalnus, rodos, dar statesnius neg iš Simferopolio į Aluštą. Anuo pakeliu, kur matės, buvo sodelių. Dabar, kur matos, buvo – dvarai. Zomatai gražūs, mūryti, medžiai diegtiniai, matos parkai. Tik maža kur tesimato dirbamos žemės.

Čia dvarai didžponių: gen. Rajevskio, kunigaikščio Voroncovo-Daškovo, grafo Orlovo-Davydovo, paties caro Masandra.

– O šis dvaras ar didelis? Kiek bus dešimtinių?

– O, nemažas – 26 dešimtinės. Nesistebėk: čia sieksniui žemės penki rubliai. Tai 26 dešimtinėms mokėta visi trys šimtai tūkstančių. Jūros pakrantėje sieksniui mokėta po 50 rub., tad dešimtinei šimtas dvidešimt tūkstančių. Ir dvi dešimtini ten sudaro pilną žemiečių cenzą.

Kalnai ant kalnų... Šašiejus eina tarp tašytų uolų. Kur ne kur užeigos namai, kur geriama pieno, arbatos ir kai ko kandama. Po kairei visą beveik laiką matosi jūra, ten toli ir giliai. Per visą beveik laiką matosi ir Meškakalnis (Medvedgora), totoriškai – Ajudag; dag – kalnas.

Pačiame pajūry lyg milžiniškas kiaušinis laibgaliu pasilenkė į jūrą, pūčką pastatydamas. Tai meška laka Juodosios jūros vandenį. Ji kitkart buvo tikra meška, gyveno giliai kalnuose ir labai mėgo totorių mergaites vaginėti. Pakyrėjo tai totoriams ir visi išėjo meškos gaudytų. Gainiojo, gainiojo po kalnus, kol pailsino. Pripuolė meška prie jūros vandens atsigerti. Bet ligi tik paragavo, tuoj uola pavirto. Ir stovi taip, į vandenį pasilenkus, kol neateis laikas... tada ji išlaks visą jūros vandenį ir...

Toliau galite patys pabaigti pasaką, kaip jums tinkama.

Didelė, didelė uola, gal bent pusės varsto aukštumo, visiškai lygiai iš visų šonų nudailinta. Rodos, paukštis ant jo teužskrenda. O dėlto viršukalny esąs bevielis telegrafas. Tad žmonių laipiojama.

Ajudago pakalnėje, iš kalno žiūrint, tučtuojau, tikrai gi – mylioje nuo jo Gurzufas su garsia Puškino ola grota[7] ir dviem uolom – broma jūroje. tai Ai Dolari.

Ai – totoriškai šventas. Tad pilna čia tų „ai“: Ai Danil, Ai Petri, Ai Nikita, ir taip be galo. Vienas pirklys, pasistatęs linksmą

vilą, norėjęs praminti ją „A i , l i u l i ", bet užgynę, kad tokio šventojo Liuli nesą...

Išvargę 17 valandų žemės kelyje, viso gi daugiau nei tris paras, pagaliau atsiradom Jaltoje. Būtų pagaliau buvę tikro Krymo džiaugsmo, bet nuovargis nebeleido, mirtinai norėjosi į lovą.

Jalta. Du dangu ir dar mažas rojukas. Kitaip negalima pavadinti tos Tauridės kalnų vietos, kur atsirado Jaltos miestas. Vienas dangus ten, kur jam ir pridera būti, pilnas žvaigždžių, dieną ir naktį tyras. Antrą tematai naktį nuo kalnų, baigdamas važiuoti į Jaltą: jis nugrimzdo kažin kur neišmatuojamon gelmėn. Jei ne mėnesiena, jūros vanduo tėra spėjamas, aiškiai tesimato antros mirgančios, kaip ir viršuje, žvaigždelės. Ir nebežinai, į ką čia bežiūrėti, kame bėra tavo vieta ir kaip tu čia važiuoji milžinu pylimu, kad nežinai, ko jis tarp tų dviejų dangų laikosi, kur jo pradžia ir galas atsidūręs.

Ne karo laiku, kai neužginta langai į jūros pusę šviesti, pamatytumei trečią, jei ne dangų, tai mažą rojuką, Jaltą.

Jalta įsigaužė giliai į Jailos kalną. Lyg koksai milžinas būtų kumštelėjęs jai į pilvą, ir ji čia susirietė, bailingai per visą savo nugarą pasišiaušdama uoliniais savo šeriais. Garsiausia tų ypatingųjų „šerių" kuokšta, tai Ai Petri, nuo 620 sieksnių aukštumo, kur tiek dainių svajojo. Man ten pasvajoti neteko, tad ir vaizdo iš ten parašyti negaliu. O labai veržiaus...

Tą įlanką į kalną, tą mažą, ne daugiau ketvirtainio varsto, slėnelį, paužulniai paślijusį pietų link į jūrą, iš visų kitų trijų šonų užstoja Jaila. Ji budriai sergsti, kad jokis kitas, rytų ar šiaurės, vėjelis neatklystų į šį slėnelį: privilegija duota vienam vasariui vėjui. Jei tad gerai šilta visame Krymo pajūryje, tai Jaltoje vis dviem, trimis laipsniais šilčiau per ištisus metus. Sniegas čia tepaesti per viduržiemį Ai Petrio viršukalnyje, giliai plyšiuose, iš kur jaltiečiai paskui ilgai vežiojas sau maišais minkšto ledo.

Bet ir drėgmės čia tiek, kiek atgaruoja iš jūros, lietaus reta. Gi žemė vopninė, nuo kalnų nubyrėjusi, smulkiai sutrinta. Šiltas dulkes debesimis kelia pravažiuodami vežimai, debesimis nuolat suka, kažin ko nuolat čia besišvaistą viesulai. Jalta –

tikra dulkių karalystė. Inžyrų, kiparisų, laurų, akacijų, topolių glaustašakių medžiai ir kitokių augmenų gražumėliai, kur tik arčiau gatvių stovi, visi storai dulkėti, net baisu prisitikti, net pikta, kam dulkės apgadina gražią Dievo rėdą. Lyg žmogaus darbų simbolas – visa, ką tik bus padirbęs, gauna savo nešvarumais pažymėti.

Tuo žvilgsniu Jalta negraži, nehigieninga, labai įkyri ir toli gražu nedaro jos – rojumi, ypač kad čia, kaip ir apskritai visame Kryme, augmenų be galo maža. Vienatinį miesto sodą taip pat uždulkina minios svečių. Į Erlangerio parką tegali nueiti turėdamas tam tikrą pavelijimą. Nikitos ir Livadijos sodai per toli.

Viešbučių viešbučiai, vilų vilos visokių kunigaikščių ir turtininkų. O jų tarpe fantastingiausi, gyva rytiečių pasaka, tikrai karališki rūmai – tai Bucharos emyro. Jų ponas, be jokios fanaberijos ir didumo kunigaikštis, didis rusų caro prietelis. Dažnai pas jį vieši, savo pinigais išstatė čia taip pat puikią, kaip ir rūmai, ligoninę, davė visą milijoną kitiems mūsų karo reikalams. Jei toks tolimas valdovas savo vasarnamiui pasistatyti išsirinko Jaltą, ne kokią kitą vietą, tai gal ir tikrai Jalta to verta. Lietuvių sanatorija tai puikūs, poniški rūmai, aukštokai atkalnyje, antrame vingyje į kalną Bariatinskio gatvėje Nr. 8. Išeini ant balkono, o jų čia daug, iš dviejų šonų: po kairei netoliese jūra mėlynuoja, priešais, už slėnio ir čia pat iš dešinės – Jailos viršukalniai, po kojų, gerai giliai, – miestas, dabar nuo 75 000 gyventojų, paprastai – tik nuo 35 000. Pusėje kalnų kartais debesėliai ir ištisi debesys pasidraiko, bet nepralyja.

Šitais kalnų debesimis aš likau nepatenkintas. Jei jie padaryti – lyti, tepildai tiesioginę savo pareigą, o jei nenori lyti, tai nėra ko čia jiems nė draikytis: tik fantaziją gadina...

Kai pas mus, lygumose (mūsų „kalnai" – bene kalnai?), apsiniaukia, tai arba sūdo dienos belauki – taip juoda ir vilties nebėra, arba visas dangus prisipildo keistų keistesnių esybių. Matai pasakų rūmus, ištisus miestus, keistus medžius, dar navatnesnius gyvulius, – ištisą svajonių karaliją. Rodos, tie debesys kažin kaip aukštai, kažin kiek stori, tiek jų stora, kiek jūrėse gilu; rodos, už jų visai kitas pasaulis. O čia, kalnuose, turėdamas

su kuo tuos pat debesis aukštybėse sulyginti, matai juos ne aukščiau kaip už pusvarsčio, daugiausia už varsto, nes viršukalniai tebekyšo nedebesiuoti. Ir draikos jie palei kalnų šonus, atbrizgę, skysti, lyg kiaulei, pavasarį šeriantis, kad į tvorą pasizuzina ir kudlų plaštakas palieka. Jei debesys juodi, tiršti, tai rūksta, lyg kas kadagius, lapus, spalius ar kitokias pakritas degintų.

Vėl – laurai! Kol jų žmogus nematei, manei, kad tai kas tikrai nepaprasta, iškilminga: garsiausieji karo, dailės ar mokslo vyrai laurų vainikais vainikuojama jiems pagarbinti; aptiekose auksu jų perkama sriubai pakvapinti. O čia tie garbiamieji „laurai" patvoriais vinsta, mūsų dilgynių vietose; tai paprastieji. Nedaug užkaunesni ir kiltingieji: lyg mūsų slyvai. Gana, jau gana...

Nikitski sad. Ties sodžium Ai Nikita (Ai – šventas) 1811 metais užveista ant 13 dešimtinių botanikos sodas. Dabar jis turi 950 rūšių medžių ir krūmų, 900 rūšių vaismedžių ir uogų krūmų, 450 rūšių vynuogienojų ir 2000 rožių. Be parko, čia dar yra vynuogynai, vyno darymo mokykla ir vaisių sodas, auglių „mokyklėlės", tabokos plantacija t. ir t. Viso apie pusantro šimto dešimtinių – valstybės turto.

Dėl to vieno daržo atvažiuojama čia iš tolimųjų kraštų, kam rūpi botanika, kas, dar toliau nevažiavęs, nori vienoje vietoje pamatyti daugelio pačių šiltųjų kraštų augmenis. Čia gali matyti Babilono gluosnį, lyg mūsų „verkiantįjį" beržą. Jo metūgės kone nuo dviejų sieksnių, palaidais liaunais plaukais kūruloja žemyn. Ištisi krūmai visokių palmių, bananų, oleandrų, jukų, magnolijų, kiparisų, tisų, pinijų, glicinijų, kedrų, araukarijų, opuncijų, akmeninių medžių, visad žaliuojančių ąžuolų. Iškilmingos milžinai velingtonijos. Kamienas būtų lyg pušų, tik be skujų, lapai – tujos. Platanai, arba čінaros, tai mūsų klevai – medžliepiai. Žemuoginis medis – Krymo augmuo, raudonas, lyg nepadoriai nuogas, jo viršutinė žievė kasmet nusilupa. Taip pat įdomūs kempinių ąžuolai, nuo kurių žievė bielijama, kaip kokios vilnos kerpama, ir ji vis atauga. Vienas terpentinis medis turįs apie 1000 metų. Japonų glicinijos kamienas, lyg kaktusų, apaugęs karpomis, apžėlusiomis aštrių ir ilgų dyglių šepečiais. Ruselio pušys, melsvai žalsvos eglės, japonų ginkgo, sukrinės mendrės, gaolan, ir ko ten nėra!

Gaila, kad Nikitos mokykla ligi šiol niekas lietuvių nėra pasinaudojęs. Tai pirmos rūšies žemutinė mokykla penkerių metų kursu; turi savo oranžerėją, augintuvę, vynuogynus, pavyzdinius sklepus, chemijos laboratoriją, meteorologijos stotį ir Magaračo aukštesniuosius vyno darymo dvejų metų kursus. Gal, sakau, kai kas naudinga galima būtų ir Lietuvoje aklimatizuoti, kaip viskas mėginama pripratinti prie Krymo klimato. Jau pripratinta visos rūšys vynuogių ir alyvos medžių. Alyvos medžiais ketinama labai plačiai naudotis.

Livadija. Tai paties caro dvaras nuo 350 deš. Pasiprašius dvaro valdybos, leidžiama pasižiūrėti sodo ir mažųjų rūmų, į didžiuosius rūmus neįleidžiama.

Mažasis palociukas pastatytas rytiečių stilium. Iš oro šviesiau ir tamsiau rusvomis plytelėmis. Vidus – sulig Bachčisarajo palociumi. Čia pasimirė Aleksandra III, čia ir jo paminklų nemaža. Šitie rūmai tušti stovi. Tik karaliūnas Aleksejus čia laikė savo žaislus. Jam gi ir kieme kareiviai per vieną naktį padirbo modelį Jaltos molo ir signalų bokšto.

Didieji rūmai iš balto Inkermano akmens 1911 metais pastatyta italų renesanso stilium. Tai milžinai rūmai trijų aukštų, 100 būstų. Valgomasis 300 svečių.

Abeji rūmai, dideli namai ministeriams t. ir t. stovi parke, kurs užima 42 dešimtines vietos ir turi 20 varstų kelelių. Augmenys čia taip pat įvairūs ir retų rūšių, kaip Ai Nikitos sode. Įsidėmėtina Nimfa ir sarkofagas, kitados Potockio[8] išvogti iš Pompėjos, dabar iš jų padaryta vandens kranas. Yra medžių milžinų – velingtonijų, palmių. Tik vienai palmei pamūrytas namas dviejų aukštų.

Visa Jaltos apylinkė – tai buvusios graikų kolonijos. Graikų čia gyventa ir visos gražybės valdyta ligi 19 amžiaus, kada jas pamažu vyriausybė ir didikai išpirko. Didžiausis Krymo ponas – Voroncovas, b. caro vietininkas (namestnik) Kaukaze.

Visa, kas Kryme gražu ir įdomu – tepamatysi, visu kuo atsigėrėsi tik ilgai pagyvenęs. Mano kelių dienų įspūdžių – gana.

Reikia grįžti namo. Bet iš to rojuko išsiveržti taip pat sunku, kaip į tikrąjį rojų pakliūti. Vieną dieną pažadėjo vietą automobilyje, užvylė, antrą dieną pažadėjo vietą autobuse – išvažiavo

anksčiau neg paprastai. Tik trečią dieną pasisekė susilaukti malonės iš Joffė ir Rabinovič. Jei tų „inžinierių" aš nenušoviau už jų „gerą" širdį, tai tik dėl to, 1) kad esu kunigas ir kraujas pralieti man užginta ypatingu kanonu, 2) kad šauti nemoku ir šautuvo niekados neturėjau. Bet labai stebiuos, kaip jų nenušauna kiti pasažirai, kuriems mažiau kantrybės. Aš jiems teatkeršijau, kelias valandas pasliukas iš pykčio išgulėdamas. Nuo dviejų tokių eksperimentų širdies liga – tikrai. Tai nė kalbėti apie bjaurumą Krymo komunikacijų nebesinori. Tik ligos prispaustas arba labai išsiilgęs pietų saulės, gali drįsti šiais laikais išsiruošti į Krymą. Apie išlaidžius ką ir besakyti... Vienam keliui suvažinėti, neskaitant maisto ir pramogų, negana 200 r.

Visa tai, kaip Jaltos dulkės, gali sugadinti geriausį ūpą, išblaškyti geriausius įspūdžius.

Iš Jaltos „ištrūkau" keikdamos. Vis dėlto gaili Krymo saulės, kalnų, vynuogių, Bucharos emyro, armėno Gusakovo, pastačiusio milijoninę bažnyčią ant kapo dukters, kurią nušovė pavydus jaunikis; gaili reginio iš Livadijos sodo ir rūmų į jūrą: tas reginys turbūt ir mirštant ties man kelią į dangų, jei ten bus skirta; gaili ir – Lietuvių sanatorijos, kurią, kaipo būtinąjį dalyką, lietuviai privalo pasilikti savo rankose. Daug ko gaili...

Saulutė neužvylė, davė daugiau, nei tikėjaus ir laukiau. O atminčiai dovanojo dar vieną fenomeną, kurio nebuvau Atlantike matęs. Rytas. 8 valanda. Jau mes kalnuose. Jūra iš tolo visa raiba, nelygi, bet lyg iš papjė mašės padirbta: per tolumą nebesimato, kaip vilnis vilnį gena. Nieko nebegalima beišskirti, kur regratis – tas pats jūros ir dangaus mėlynumas. Ir jūra – pilna salų salelių. Na, taip gražu, kaip... Trakų ežere. Dar gražiau ir fantastingiau. Pone Die, iš kurgi čia salos, kad jų pirmiau nebuvo? Ak, tai tik atskirų debesėlių – avių šešėliai ant vandens... Jie išnyks. Tegu sau. Ar man ne vis viena? Juk aš negyvensiu tose salose. Teliekie gi jos man atmintyje – salos! Ir ačiū joms, kad man atminė – Trakų ežerą: ar yr kam dabar juo džiaugtis?

Priminė mūsų mielus Trakus, priminė ir tai, jog visur gera, o namie, Lietuvoje, geriausia! Tokio visais žvilgsniais palaiminto krašto, kaip Lietuva, jei ne visame pasaulyje, tai bent Rusijoje, tikrai, sakau, nėra!

APLINK BALTIJĄ

AR VERTA BUVO LEISTI

Viešint Lvove, teko man pasimokyti, kaip Galicijos rusnakai sparčiai duoda savo tautai žinių. Ligi tik iškils koks klausimas, apie tai ne tik bus rašoma laikraščiuose, dar, ką bežiūrint, bus parūpinta didesnė ar mažesnė brošiūrėlė. Laikraštį, girdi, čia pat numeta, knygelės gi amžius daug ilgesnis.

To pagirtino pavyzdžio nepamiršęs, leidžiu ir aš brošiūrėlę apie tuos žmones, kurie jau senai yra apsigyvenę aplink Baltijos jūrą; skandinavus, latvius, estus, suomius, ir apie tuos, kurie per lietuvius nori pasiekti jūros, lenkus. Apie kiekvieną tų tautų, tiesą pasakius, reiktų paleisti po didelį tomą, ir to būtų maža. Tik mes kitais darbais pernelyg užsiėmę, tai noromis nenoromis laikinai turime tenkintis skystomis brošiūromis. Visgi geriau bet kokių žinių gavus neg nieko; visgi tai ženklas, jog mes įdomaujame tų kaimynų, kur mūsų širdys ir reikalai virsta. Apie ką gi daugiau kalbėsi, jei ne apie sopamąsias vietas?

Kaip tik dėl to aš nesidrovėju pakartoti tų žinių, kurias jau senokai esu paskelbęs; pasenti jos, žinoma, apseno, bet tik smulkmenos, gi dalyko vidurys paliko kaip ir buvęs, nei tautų charakteriai neatsimainę, nei jų istorija neišdilusi.

Kas tesėjo per savo amžių daugiau patirti, lai duoda daugiau.

Lenkai mus taip neapsakomai „pamylėjo" vien dėl to, kad ir jie norėtų prie Baltijos prisistumti. Lenkai su lietuviais

paskutiniais metais susipynė taip, kad vargu ir beišnarplioti. Pamėginau ir čia kaip viščiukas po nuobraukas patrypčioti, parodyti, kaip kas bloga darosi dėl to susipynimo ir kaip galėtų iš visa to išsipainioti.

Čia surinktieji raštai yra tos dienos sielavartai, skyrium užgavę šį ar tą mūsų reikalą. Dėl to jie tokie palaidi. Kad būčiau laiku rengęsis parašyti knygelę, būčiau pasirūpinęs tvarkingiau viską išdėstyti. Visgi ir atskirais laikraščio straipsniais galima jei jau ne apsišviesti, tai bent įsiskonėti. Dar geriau, kad nebuvo taikinti į knygą: mažiau mokslinės pretenzijos, daugiau įspūdžių ir tikro jausmo.

Pagaliau tinkamai ar netinkamai padariau, iš straipsnių ir korespondencijų sudarydamas brošiūrą, tai man nebe tiek rūpi, kiek rūpi kalbėti ir kalbėti apie Baltijos pakraščius, iš kurių vienų mes tegalime savo tautai laukti sveikatos.

SKANDINAVAI

KIEK SVERIA JŪRA EŽERAS

Idėja susijungti į vieną didžiulę gurguolę visoms Pabaltijos tautoms gimė Švedijoje dar tais laikais, kada tautų apsisprendimo principas vos vos dygo. Tikrai brendusių žmonių numatymu, skandinavai, nelaukdami, kol autoritetai tars žodį: jau tautos laisvos – darykite iš jų, kas tinkama, tarė: tautos savaime yra laisvos ir teisėtos spręsti savo likimą, ir jos spręs. Tai ko gi belaukti? Šekit mūsų ranką jums į pirmą prietelystės ženklą! Mes esame jau laisvi ir toli pažengę. Jūs veržiatės į laisvę ir, ką žinai, gal dar toliau už mus pažengsite. Tai mums belieka tik džiaugtis ir prisižiūrėti, kuo mes kits kitam galime būti naudingi.

Į sumanytąją sąjungą turėjo įeiti lietuvių, latvių, estų, suomių, švedų, danų ir norvegų valstybės; vadintis betgi turėjo Švedų–lietuvių sąjunga, lietuvių vardu apimant ir tos pat padermės latvius, švedų gi vardu Suomijos piliečius, kurių trečdalis

švedai, ir suomių pusbrolius estus; trys Skandinavų valstybės ir be to yra sąjungoje – net monetą ir paštą suvienodinę: visų trijų monetos ir pašto ženkleliai lygiai eina per rankas visose trijose valstybėse.

Steigiant tą sąjungą, nedaug tebuvo jausmų, jokių „dokumentų serca", jokio ypatingo „broliavimosi". Vis dėlto širdžių pakilimas buvo didelis, nes tarėsi santarvės sėbrai, žmonijos artimai. Buvo žmoniškoji brolybė. Pagrindu gi visų paminėtųjų tautų vienybei buvo dedama abipusė ekonominė nauda, palengvinimas kits kitam gyventi ir atidavimas kits kitam kultūros turtų.

Mezgamoje sąjungoje sutilpo kraštutiniausieji gaivalai. Pirmininkas – Stokholmo meras Lindhagenas[1], socialdemokratas maksimalistas, vicepirmininkas – dr. Jonas Šliūpas, laisvamanis; nariai: katalikų kunigas – aš, lietuviai reformatai. Jungėsi keturios padermės: lietuvių, mongolų, saksų ir keltų, daugybė tikėjimų: katalikų, liuterių, kalvinų, baptistų ir kitokių; keturios kalbų grupės iš 7 kalbų. Ir niekam į galvą nebuvo parėję, jog visi tie skirtumai yra kliūtys gyventi malonioje santaikoje, jog visa tai reikia kokiuo nors būdu niveliuoti, lyginti dėl tariamojo sąjungos stiprumo ir patvarumo.

Vienatija jungė tarp visų tų tautų ir jų valstybių – Baltija, ta neva jūra, tikrai gi sakant, tarptautinis ežeras, kaip yra Tarpužemio jūra. Tuo „ežeru" jūra susisiekiant, jo pakraščių gyventojai sudaro vieną didžiulę šeimyną; per pusę paros gali pasiekti tolimiausį kaimyną; taigi tolumas tarp Klaipėdos ir Stokholmo vandeniu plaukiant tėra lygus devynioms mylioms arkliais važiuojant. Tai taip netoli, jog kilo rimtas rūpesnis sujungti tų valstybių gelžkelius fergėmis, tai yra plaustais, kurie per vandenį perkelia ištisus traukinius. Vaikščioja gi Danijoje per salų salas traukiniai, fergėmis kilojami. Taip pat tarp Danijos ir Švedijos. Tokiuo būdu ir tolimesnieji sausžemių miestai prisiartintų ir maininінkavimas prekėmis papigėtų.

Regite, kokia didelė idėja kyla, kokių drąsių ketinimų laisvės žmonėms įkvepia. Ar visa tai įvyks, ar ne, tai kitas klausimas. Mums svarbu pažymėti tą faktą, kad Lietuva nebe šiandei

yra pati, ne „vokiečių vedama", radusi šalį, kurion jai lemta yra nusvirti ir jos valdžia tai jau pradėjo vykinti, pirmai pradžiai susimegzdama su valstybėmis šiapus jūros, su Latvija, Estija ir Suomija.

Nereikia būti gudriu ekonomistu ar prityrusiu pramonininku, kad suprastumei tokį lengvą sumetimą: mes, neskaitant karo dalykų, jokiu kitu žvilgsniu negalime svirti nei į Rytus, nei į Pietus, tik – į Vakarus. Nesvirome jokiu žvilgsniu ir ligi šiol. Galėjo svirti į Rytus ar į Pietus tik kai kurių širdys, tik kas iš to, kad širdys nesudaro gyvenimo: nei sotina, nei įštaigų tiekia. Tai padaro protas, išmintis. Kol mes tebebuvome kiaute, mums nieko nereikėjo; mums gana buvo su kaimynais pasimieluoti, pasibučiuoti ar špygomis pasibadyti. Bet kai išskilome iš kiauto, kai susidarome savo valstybę, mums reiks ji palaikyti pramone ir pirklyba, ne tuščiais sentimentais.

Lietuvai lemta yra tapti pramonės šalimi, turint tokių pigių kelių, kaip Nemunas, Dauguva, Venta. Tie keliai mums atstos tai, ko mes neturime ir kuo mums pigūs gudragalviai akis bado: kas iš jūsų bus, kad jūs neturite nei metalų, nei mineralų, nei žibalo, nei gelžies, nei akmeninių anglių?

Taip, mums visa to namie nėra, užtat visa tõ – panamėje yra ir atsivežti jų dykas galas, turint tiek vandenų. Liepoja ir dabar fabrikų miestas; Klaipėda tokiuo pat virs per 20 metų. Neatsiliks nuo jų nei Kaunas. Gelžies yra Šveduose, ir patys vokiečiai rūdą vežasi iš ten namie perdirbti, vežasi ten, kur yra anglių. Europos Vakaruose yra anglių, ir jų transportas jūra ir Nemunu dusyk, jei ne daugiau, bus pigesnis neg transportas sausuoju keliu iš Lenkijos Dambravos ar nuo Dnepro. Amerikos Pitsburgas, turėdamas anglių, nebijo nei sausu keliu gabentis rūdą ir toli nuo kasyklų padaryti patį didįjį metalų fabrikacijos centrą.

Turėdami namie žaliosios medžiagos, mes ją atiduodavome Vakarams, – ne Rytams. Net artimajam Bialistokui mes neduodavome pluošto ir vilnų, bet tolimajai Prancijai ir Anglijai atiduodavome. Dabar mes jos niekam nebeduosime, tik perdirbinėsime namie, pasipirkdami anglių iš vakarų kaimynų.

Be to, mes turime nesuskaitomą turtą Nemuno vingiuose, vadinamojo baltojo anglies. Perkask vingį ir gausi tokį krioklį, tokį vandens kritimą, kokį turi Narva. Jis pasuks didžiausias mašinas, atstos dešimtis tūkstančių arklio pajėgų.

Tai pramonei.

Pirklybai jūra ežeras daug daugiau sveria, pagreitindamas ir papigindamas maininınkavimą. Gi vaizba, duodama abipusės naudos, yra tikras pagrindas santarvei ir širdingam sugyvenimui. Materialinis pasiturėjimas ir nauji laimėjimai veikia ir į idėjas: kišenė ir pilvas savo aukso raktu pasiekia ir širdis, bent greičiau neg alkana „brolybė" ir kitoki sentimentai.

KIEK SVERIA SKANDINAVŲ KULTŪRA

Be pramonės ir pirklybos, su skandinavais dėtis mus verste verčia dar jų kultūra. Kam gi taip toli siekti, turint pašonėje prūsus? Turėti turime savo panamėje aukštos vokiečių kultūros. Tik kas iš to, kad ji mums maža teprigyja? Prigijo ūkio kultūros (bent kiek, kai kur Žemaičiuose), prigijo namų tvarkos (taip pat Žemaičiuose). Kodėl gi: bent kiek, ne visoje pilnumoje? Todėl, kad vokiečių kultūra, kad ir labai aukšta, yra nenatūrali, dirbtinė, varu išvaryta, veržte išveržta. Ji neišaugo iš pačios liaudies, tik buvo auklėjama valdžios aukštybėse, lyg šiltadaržiuose žiemos laiku vasaros augmens ir gėlės, ir jau gatava buvo perdiegiama į sodžių.

Aš nepažįstu gilumos vokiečių sodžiaus, kiek ten liaudis į bendrąjį kultūros iždą įdėjo savo kūrybos. Galiu tik pasakyti, jog Prūsų lietuviai, nors 600 metų yra vokiečių įtakoje buvę ir turėję laiko saviškai persidirbti jų kultūrą, to nepadarė.

Kaip visur valstybėje, taip ir prūso gryčioje yra policinė tvarka, ne šeimyninis jaukumas. Dažnas lietuvis ir ligi šiai dienai jaučiasi prislėgtas ta kultūra ir keikia savo valdžią, kam jį verčia turėti per daug, kas yra virš jo ištesėjimo. Sakysime, gyvenimus prūsai turi statytis ne tokius, kokių būtinai reikia, kokių sočiai užtenka, tik tokius, kokį jam iš viršaus planą paduoda. Jei jis netesi tokių namų statytis, jis gauna iš valdžios

paskolą, bet turi taip statytis ir paskui ilgus metus stenėti, niekaip neišsimokant valdžiai skolų. Tai ir yra: iš oro gražu ir labai turtinga, net iškilminga; iš vidaus – sunku ir neturtinga. Dėl to pat didelis prūsų ūkininkas gana menkai minta, viską geresnį priverstas parduoti, kad pelnytų iždui mokestį.

Visai kas kita – Skandinaujoje. Gal ir ten buvo kitkart kai kas priverstinai padirbta. Sakysime, trobų dažymas raudonai iš oro pusės. Tik tos prievartos šiandei niekas nebeatmena, ir moliavojimas pavirto paprasčiausia statymo priemone, kaip tepama karboleumu ar apdeginama, kad ne taip pūtų. Taip ir raudonuoja Švedija ir jos kultūrai pasidavusi Suomija savo trobesiais.

Užtat viduje kiekvienas pasitaiso sulig savo ištesėjimo ir skonies. Trobų įvairumas didelis, pradedant nuo mažutyčių trobelių, ne didesnių už lietuvių pirteles, tokių didžiuma, ir baigiant taip pat nedideliais namiukais, bet jau su šešiais skyriais. Kambariai išdėstyti jau su aukštu reikalavimu patogumų. Paėmęs pailgotiną trobos rentinį, pailgai padalyk jį į dvi pusi, paskersai – į tris, ir gausi labai patogų gyvenamąjį namą.

1, 2, 7 – bus gulimieji sau ir svečiui, 3 – priemenė su įėjimais skyrium į salonėlį (6) ir skyrium į valgomąjį (4). Už valgomojo – virtuvė – (5) su atskiru sprysku. Kambariai taip išdėstyti, kad kone visi yra nepereinami, ir, kuriame įsigyvenęs, turi pilną ramybę, net vaikų turėdamas.

Aš nieko nemačiau jaukesnio už mažutytę dano ar švedo gryčelę vienu skyrium. Rodos, nei apsisukti nėra kur, o žiūrėk, kiek ten patogumų! Jei lova dvigulais, tai užstatyta neatkeliamais lentų šaliavimais, liaudies daile padabintais. Jei lovos skyrium kiekvienam, tai sustumamos, paklojimai dvilinkai

sudedami ir dieną maža tekliūva. Už stalelio medinė kanopa kanikas. Ji ir lova: atsikėlei, patalus sudėjai vidun ir sėdėk. Ir kėdės pritaikintos podėliui: po sėdyne – spintelė; atvožei vokelį ir krauk moterų reikmenę. Šildomasai pečiukas mažutytis, verdamoji plytelė taip pat. Vis dėlto plytelėje viskas – vanduo tyras, samplovos, viralas; indai sukabinėti.

Padabinta asla, padabintos (taip pat kilimu) lubos, padabintos lovos, langai – viskas padabinta savotiškai, tautiškai, ir švaru, švaru, švaru!

Kas viduje, tas ir atšlaimėlyje; kas atšlaimėlyje, tas pat darželyje; kas darželyje, tas ir laukelyje: tvarka, viskas sulyginta, nieko nereikalingo; visur auga, kam liepiama augti, ir nieko savaime atsiradusio, jokių piktkarklių, piktžolių, pūvančių pelkelių, vėjo nešiojamų smilčių.

Žmonės darbštūs, šviesūs, bendrojo ir specialiojo mokslo ragavę, kad iš mažo pasidarytų sau sotumą ir net turtą; ramūs, tylūs, blaivūs, teisingi, apsiėjimu švelnūs, ką apsiima, tikrai ir paskirtu laiku išpildo, savo žodžio ant vėjo neleidžia, kits kitu todėl pasitiki, mandagūs, paslankūs ir nesiskubėdami spartūs darbe ir ėjime.

Neturtas, jei ir yra jo, tai paslepiamas. Visų nešysta miestiška, niekur nėra tokių driskių, kaip Rusijoje, atbrizgusiais ir margai lopytais drabužiais, nėra nei bjauriai sučiurusių, juodai įprakaitintų, snargliais nulakuotų. Kūno švara didžiausi: puikių viešų pirčių kas 10 kilometrų; švarūs ir iš paviršės. Nesimato jokių paliegėlių ir nesveikėlių: jie sudoroti į tam tikras įstaigas. Dykinių nei to tiek. Jokio valkatos, jokio ubago reikalu ar iš amato.

Ten gyvenimą šviesiu, sąmoningu padaro ir palaimina privalomas visiems piliečiams mokslas. Ten palaidų vaikų nėra gatvėse, šunų kompanijoje augančių: ten jie mokinasi arba dirba ir „skatikėlių dovanoti" niekas nekaulija.

Ten sveiki žmonės ir visokiais sportais užgrūdyti. Gimnastikos salių ir ištisų „institutų" pilni miestai; dviratį važiuoti turi visi piliečiai, pradedant nuo penktųjų metų kūdikio ir baigiant 60–70 metų seniu ir bobute.

Ledas leidžia prasimanyti įvairiausių savotiškų pramogų. Sniege tiesiog maudytis maudos mažulėliai kūdikiai. Tyrame ore visi gyvena, kaip žuvys tyrame vandenyje.

Kas dirba žemę, tai taip pamėgęs, kaip mūsų mergaitės nėra savo rūtų darželio pamėgusios. Nuo ankstyvojo pavasario ūkininkai lopetomis ne dirba, tik pilsto žemes, karukais iš vienos vietos kiton vežioja, lomikes lygina, kaubrelius nukasinėja, ant uolų nešioja; diegia sodina skyrium kiekvieną daigelį ir kelmelį. Žiūri ir stebies, iš kur jiems tiek daug laiko tokioje mažoje žemėje gaišti. Tik tai ne gaištas: tai tik plantacija, kur kas blogesnėje lengvesnėje žemėje neg mūsų ir gavimas vaisių trigubas neg pas mus. Gi žinoma: glostomas arklys – riebus, glostomas augmenėlis taip pat vešlus.

Ir darbą moka visur pasilengvinti prietaisais, kad tik ko mažiausiai savo pajėgų išgaišinus. Jei krauna į vežimus, tai tie vežimai žeme velkas, kad nereiktų kelti. Vežimas pats išvirsta vos pastūmėjus. Į sunkiuosius automobilius, į vagonus sunkybes, storiausius rąstus vienas pats žmogus kiloja ilgomis grandinėmis, sukdamas aplink visą eilę skritulių ir ratų. Niekur prakaito.

Keliai plūktiniai, lygūs kaip stalas, kieti kaip uola, niekur purvo nei miestuose, nei sodžiuose, viskas išpilta, viskas nudžiovinta.

Gyvuliai rinktiniai, didelės kainos. Fabrikacija iš metalų, iš riebalų – pirmutinė pasaulyje.

Kultūra, kultūra; kultūra iš paviršės, kultūra vidaus žmogaus. Mokslas, išmintis.

Kuo gi visa tai ketina atsverti lenkai, siūlydami mums savo „kultūrą"?

LATVIAI

BROLYBĖ SU LATVIAIS

Mano nelaimė, kad aš, būdamas kitokio pašaukimo žmogus, netapau... na, nors ekonomistu. Dabar štai būtų tai labai pravartu, kai prisieina kalbėti apie aktualiausius tos dienos

klausimus, apie Pabaltijos valstybių sąjungą. Būtų tai geriausiai įtikinantys prirodymai, jog tokios sąjungos būtinai reikia, ji visiems lygiai būtų naudinga ir neišvengiama. Dabar turiu tenkintis tuo, ką teesu matęs, gyvendamas Švedijoje, Danijoje, Latvijoje ir Estijoje.

Apie latvius esu jau nebemaža rašęs trumpesnių ir ilgesnių straipsnių.

Kas buvo prieš dešimtį metų, žinoma, atsimainė, tepaliko ta pati tauta, jos gyvenamieji miestai ir kraštas.

Nors latviai lietuviams kaip ir giminės, vis dėlto jie yra gavę daugybę visokių būdo savumų, kurie griežtai juos skiria nuo „leičių".

Pirmon galvon reikia padėti racionalistinį protestantų tikėjimą, kurs, neveikdamas į jausmus, palieka žmogų šiurkštoku stačioku. Statumas betgi daugelyje atvejų esti labai naudingas. Jis sudaro tvirtą ir pastovų būdą. Ir latviai ne raštu, ne publicistikoje ir ne kokiame Nacionaliame konvente yra tautinai apsisprendę, tik patys savaime, gaivališkai. Tvirtabūdis latvis nepasiduoda nutautinamas, nors ir maišosi su vokiečiais ar su kuo kitu.

Latvio statumas, dažnai lyginamas čeko statumui, lietuviui nepatinka. Savo tėvynėje latvis vaikščioja per labai alkūnes atkišęs. Dažnokai nelatviams niukteli į pašonę. Susidarę atskirą savo kariuomenę, latviai ir labai gerai aplamdė vokiečius dar tais laikai, kai jų kariuomenė buvo pilnoje galybėje. Ir kad ne netikumas rusų vadų, latviai nebūtų Rygos vokiečiams atidavę.

Vis dėlto lietuvis negali nepagerbti latvio už tai, kad jis, vokiečių malamas trinamas per 700 metų, ne miltais pavirto, iš kurių vokiečiai būtų galėję kas tinkama išsiminkyti, bet užgrūdytu plienu. Vokiečių dvarininkų sąmoningai nustumtas nuo žemės, latvis kalpas, dvaro kumetis vergas pavirto buržuju, miestelėnu. Kaip danų visas trečdalis susispietė į mylimą savo jūros gražuolę København – Kopenhagą, taip maž maž ketvirtadalis latvių atsirado taip pat mylimojoje savo sostinėje, taip pat jūros gražuolėje Rihgas pilyje, Liepojoje ir kitur.

Ir laukuose likęs latvis, ir miestan patekęs sugebėjo išlikti gyvenimo paviršėje, o ne dugnan nustumtas, senesniųjų ir kultūringesniųjų gaivalų neužjodytas. Laukuose jis išsipirko žemę, tapo fermeriu ar net dvarininku, mokančiu tiek pat naudos gauti iš žemės, kiek gauna ir baronas ūkininkas. Latvis laukininkas paveldėjo griežtai visą vokiečių ūkio gudrybę, su vokiečiais drauge Latviją iškėlė į pirmą vietą visoje Rusijoje, kur 111 tautų ūkininkauja. Išgudrėję namie, latviai išsiliejo už savo sienų, į kaimynę Lietuvą, net į tolimąją Sibiriją nuomininkautų, o neilgai trukus ir nuosavybėn žemės pirktų.

Miestuose latvis patapo pirkliu, amatninku, jūrininku, valdininku, inteligentų profesijų žmogum, namų savininku, bankininku – visu, kuo tik miestai verčiasi. Apsišvietė, praturtėjo. Ir taip, kaip laukuose žemę iš baronų, taip miestuose kitokį judomąjį ir nejudomąjį turtą ėmė paveržti iš amžinųjų savo priešų vokiečių. Ir kad ne karas, gal jau būtų ir išveržę; jei ne visą turtą, tai bent visą valdžią savivaldos miestuose.

Laikai prieš karą buvo metas latvių miestų augimo, ypač Rygos, Liepojos ir Ventpilės. Drauge ir pačių latvių visuomenės stiprėjimo. Kai ūmi miestų pažanga ėmė vilioti lietuvius, žmones iš tolimesniųjų kraštų, kai jie pradėjo tekėti į artimuosius miestus, nebe į tolimąją Ameriką, – jau rado latvius suburžuazėjusius. Lietuviai gavo užimti mažąsias vietas, pildyti smulkesniąsias ir sunkiąsias pareigas. Šeimininkai gi latviai jau buvo poniškesnėse vietose.

Kalbama apie lietuvių atkaklumą. Kas tai sulyginant su latvio atkaklumu! Įsigeidęs iškilti aukštyn, latvis griežtai visą savo sielą atidavė materialybei ir kovai ne su vokietizmu, ne už tautą, tik už žemę, kurią vokiečiai buvo iš tautos paveržę. 1905 metų revoliucija nebuvo idėjinė latvių revoliucija, tik agrarinė, idėjinę suprantant absoliučios laisvės prasmėje. Materialybė sudarė latvių kariuomenę, materialybė gimdo ir tas šiurkščias, kaip niekur kitur, tarp savęs varžytynes.

Partijų ir krypsnių rietenose ypač apsireiškė latvių griežtumas ir stačiūkiškumas, kurs peržengia bet kokias tarppartinės etikos ribas. Šmeižtai, įsidavimai kits kito – tai paprastas

buvo latvių kovos būdas. Ir gerieji žmonės ėmė neberimti, ilgėtis to, kas galėtų latvius atsverti, ir dabar tik pamatė nebe šių dienų savo bendrapiliečius lietuvius. Latviui tiko lietuvių ramus, tylus apsiėjimas teatruose, ramūs, sklandžiai einą draugijų visuotinieji susirinkimai, lietuvių idealizmas, jų poezija ir troškimas kilti ne tiek turtais, kiek literatūra, kultūra.

– Lietuviai greitai mus pavys ir aplenks, – ėmė sakyti.

Kaip ten bus, pažiūrėsime. Latviuose karas ir bolševizmas bus padaręs didelių atmainų. Vokiečių gaivalas buvo sumenkėjęs, demokratija sustojo riejusis, reformų troškimas įsigalėjęs. Lietuviams latvių miestuose bus dar garbingesnė vieta, ne tik gyventi, bet ir valdyti.

Latvis lietuviui, lietuvis latviui kojų nekaišios, nes nėra dėl ko varžytis. Lietuvis turi žemės turtų ir darbininkų, jam reikia išvežamųjų vietų. Latviai tų vietų turi ir jų nėra ko gailėtis, kad kaimynai, jomis naudodamies, moka ir lobina. Būdų nevienodumai čia nevaidins jokios rolės, nes, individualizacijai įsivyraujant, dirbs daugiausia katras sau. Gi atsiras naujas veiksnys – nebesustabdomas, nebenugalimas troškimas laisvės, laisvės, laisvės! – patiems gerai ar blogai šeimininkauti, patiems valdytis, sau patiems už savo sumanumą ar netikumą teatsakyti.

Tas jausmas bus bendras latviams ir lietuviams ir pagimdys „brolybę" ginklų, brolybę mokslų, brolybę labdarybės, brolybę muitų ir begales kitokių brolybių. Brolaudamies kits kitą papildys: latvis lietuvį kietesne savo valia, lietuvis latvį savo minkštu būdu. Ir drauge pirmyn žengs į laimę.

TAUTAS SWEHTKI

Nuo 1860 m. tarp Kuržemio, arba Kuršo, latvių įsikerėjo paprotis švęsti Mintaujoje metines sukaktis pasiliuosavimo iš didžturčių savyžemių vergijos, arba baudžiavos. Tai įvyko 1817 m. Ypač gražiai ir iškilmingai švęsta 1894 m. rugp. 30 d. Tai davė man progos supažindinti lietuvius ir su pačiais latviais.

Oras ištiko gražus. Saulė skaisčiai žiburiavo nuo pat rytmečio, o vėjas, lyg laukdamas ko netikėto, sulaikė smarkų savo pūtimą, taip nemalonų didelio miesto gyventojams ir be to gana geriantiems dulkių. Todėl jau laiku buvo galima pasergėti latvių miestelėnų neramus judėjimas. Kiekvienas stengės savo dienos darbą padirbti laikiau, idant po pietų galėtų keletai valandų nusisukti į Latweeschu Beedribas daržą. Mergaitės lakstė po krautuves, pirkdamos mažmožių, derančių pasipuošti: ar tai juokai, suvažiuos kone iš viso Kuržemio latviai ir latvelės: vieniems norėtųsi patikti, kitoms gražumu neapsileisti. Tokios progos ne dažnai pasitaiko. Turtingesnieji gražiais vežimais atvyko jau arba iš vakaro ir sustojo viešbučiuose, arba jau gatavai apsitaisę kaip pramonei skubinosi ten jau priešpiet. Vežimai pilni bernelių ir mergaičių, puikiai pasitaisiusių, linksmai ir drąsiai juokaujančių, balsiai saviškai šnekančių. Šalimais vieškeliais plūdo pėsti artimesnieji ir ne taip trukšmingai, vis dėlto linksmais veidais, lyg laiku numanydami tą malonumą, kurio pritirs popiet.

Mintaujos šiaurės pusėje esąs miesto daržų daržas, kitados pirktas iš grafo Medemo, senais lapuotais medžiais tankiai užaugęs, pavėniomis laukė svečių, apsčiai prisistatęs suolų pasilsėti, namus pavalgyti ir atsigerti, vasaros medinį teatrą, kur galėtų bent trejetas tūkstančių žiūrėtojų sutilpti, aslą atvirame ore šokti. Laukė meiliai atvėręs didelius savo vartus. Iš abiejų pusių eilių eiliomis sustoję svečiai grūdas prie kasos lango ir nusipirkę tinkamą bilietėlį, smenga į vartus, lyg į neprisotinamojo slibino gerklę. Plati pro šalį einanti gatvė visa užkimšta remizo vežimais, sustojančiais, svečius išsodinančiais ir traukiančiais toliau, užleidžiant kitiems vietą; pėsčiais, policija, darančia tvarką, ir pulkais miestelėnų dykūnų, kuriems nėr pinigų įeiti į daržą ir teatrą, o pažiūrėti norėtųsi. Trenksmas, šauksmas sumišę virsta tokiuo ūžesiu, kad jis iš tolo girdis.

Jau tas vienas žmonių judėjimas, tasai įvairumas, kurį gali pasergėti tiktai minioje, pripildo širdį lengvumu, leidžia užmiršti kasdienius rūpesnius, pasinerti toje vilnyje žmonių ir plaukti su jais nesustojant, negalvojant. Kiekvienas rūpestingu

veidu, kiekvienas skubinas, tačiau nenuvargsta ir nelaukia poilsio.

Tokių įspūdžių gali pritirti per lietuvių atlaidus. Kodėl kiekvienas mielu noru eina į atlaidus, nors didžiumai visai ne galvoje „atlaidai", nei bažnyčia? Kad reikia prasiblaivyti, gauti šiokių tokių įspūdžių, paįvairinančių gyvenimą, nes vienoduose ūkio darbuose širdis lyg apželia samanomis ir jausmai sustingsta. Miestelėnams pulkavimai jau mažesnės vertės, nes prie to pripratę, tačiau ir jie mielai lankosi, ir jie čia rasdami ypatingo peno savo sielai.

Latviai panašiais susirinkimais tvirtinasi tautinius savo jausmus, dailinas juos, prasišviečia, susidurdami su savo broliais, prakilnesniais menu, protu, kultūra ar padėjimu visuomenėje. Ir ši diena, rodės, patenkina visus galimus jų geidimus, nes visa buvo paskirta tik tai parodai ir žaidimams. Darže puiki kapelija grojo jau nuo 11 val. ryto. Nuo antros iki penktos buvo koncertas, paskui drama vaidinama, paskui bendra vakarienė su prakalbomis už stalo, o dar paskui jau šokiai lig ryto. Tai tokie buvo latvių Tautas swehtki.

Didžiausį įspūdį publikai padarė šių metų koncertas. Buvo pagiedota Haidno oratorija „Pasaules radischana" – „Pasaulio įkūrimas". Poezijos veikalas verstas iš vokiečių kalbos, ar vykusiai, nežinau, ir tai nesvarbu, nes garsaus muzikonto Haidno gaidas išpildė ko geriausiai, nors tai sunki muzika. Giedojo choras ir solistai. Choras iš kokio šimto latvelių, keliolikos vyrų ir kapelija puikiai buvo susigiedoję. Stebėtinai gražiai giedojo tenoras solo ir viena ponia solo, abudu Rygos latvių teatro artistai tikroje šio žodžio prasmėje, jiems nebūtų gėdos išėjus ant scenos ir didžiuosiuose rusų valstybiniuose teatruose. Balsai gryni, skardūs, skambūs kaip varpeliai ir neapsakomai išlavinti.

Tai ilgas veikalas; praversta pustrečios valandos su dviem trumputėm pertraukom. Tačiau niekam nenusibodo; priešingai, visi iki galo didžiausiu įtempimu klausė, guviai gaudydami balsus. Gal dėl to, kad toje oratorijoje labai didelis įvairumas gaidų. Čia gieda vyriškas tenoras solo, jį pakeičia choras,

tai moteriška solo, tai abu drauge duetą, tai bosas solo. Ir taip toliau, vis ką nauja, originalaus.

Puikus veikalas buvo tinkamai išpildytas. Tai ir džiaugės visi, džiaugės svetimtaučiai, kad jiems teko ko gražaus pasiklausyti, džiaugės patys latviai, kad jie jau ištesi susidaryti koncertus kaip Europoje.

Tik vieni lietuviai buvo nuliūdę, juo giliau, juo geriau jų broliams latviams sekės. Ne pavydu, gink Dieve, tik savo netesėjimu. Susitiks vienas kitą, dėbtelės akimis ir, burbtelėjęs trumpai: „O mes kada taip?", dūlina su sunkiomis savo mintimis į šalį, nebenorėdami ir nebegalėdami aiškiau savo jausmus parodyti. Ir kuogi rodysies! Priespauda akmeniu slogina širdis ir protus, priespauda pančioja rankas ir kojas, o baimė rakina lūpas. Kaipgi tad darbuotis ir šviestis? Kadgi nors mažą plyšelį būtų maskoliai palikę, per kurį kristų šviesa ant aptamsintų mūsų žmonelių, drauge su šviesa gal ir truputis šilimėlės apsiaustų jų širdis, ir būtų galima šiaip ne taip tverti ir tokiame padėjime. Gi dabar? Lauk giedros pajūryje ir drebėk, kad rasa akių neišgraužtų, kol patekės saulė.

Kiek tai gera gali padaryti viena tokia pramoga, sunku ir apsakyti. Mesk šalin visas demonstracijas, mesk ilgą laikraščių tauzijimą: tokia viena pramoga daugiau sukels jausmų, leisdama pajusti savo ištesėjimą, savo vertę. Kiekvienas latvis išeis iš daržo, nusimanydamas niekur ne prastenis esąs už kitus apsišvietusius, drąsiai galįs imti vietą tarpe pažangiųjų, įdėdamas ir savo ypatingų pajėgų. Gal protu visa to ir nesumes, gi širdžia, omine tikrai pajus, o tai dar svarbiau. Kas kad daug mūsiškių daug ką gražiai supranta, jei to neužjaučia, tam energingai nedirba, nei pats vilties turi, nei kitų nepažadina?

Latviai jaučia savo vertybę ir supranta savo reikalus, savo tikslus. Tai stebėtina. Tauta per ilgus metus vokiečių nustumta ant paties žemojo laipsnio, sunkinta darbais, mažai teprileidžiama prie platesnio gyvenimo, nenustoja tačiau savo vertės supratimo. Žiūrėk, kokie jie didūs, kokiuo paniekinimu jie nuo senovės žiūri į savo pusbrolį lietuvį: „leitis muļķis", kokia

ištverme nepasiduoda kultūrinei ir medžiaginei galybei! Dabar jau jie turi nebemaža darbščių geros valios inteligentų, kurie stengiasi tą latvių susipratimą palaikyti ir dar padidinti, o truputis rusų paliktos jiems laisvės ar, tikriau sakant, dar neišplėštos, padeda tai padaryti. Dabar latvis jau visados jaučiasi latviu, apsieinančiu be talkos, be vokiečių.

Ypač sutvirtėjo latvių atsiskyrimo judėjimas per paskutiniuosius dešimtmečius. Gudrūs žmonės sako, rusų valdžia juos tame remianti, norėdama pasilpninti vokiečius ir prisiartinti latvius. Rusai kovoja Kurše ir Pabaltijoje su vokiečiais, ir latviai, nepatenkinti vokiečiais, gali būti neblogi rusų talkininkai; vokiečiams jie gali daug žalos pridaryti, tik ir rusams vargu bus iš jų tiek laukiamos naudos. Latviai ar su šiuo, ar su tuo talkoje vis viena stiprėja tautiniame savo skirtingume, o tai vis viena nemalonu, kaip vokiečiams, taip ir rusams. Nebent viena pravoslavija, silpninanti liuterių vokiečių įtaką, pažengs, nes jau ir dabar popams gana vyksta darbas; jau yra latvių cerkvių su latviška „bogosluženije"[2]. Tukume, Jakobštate[3] ir kitur. Na, pagaliau, kas bus, ko nebus iš rusų politikos sukimo, vis dėlto trupučio laisvės, kurią dabar latviai turi, jiems nebeišplėš, nors ir norėtų. Juk buvęs kada ten pakeltas rusų politikų klausimas apie spaudos uždraudimą ir latviams lygiai, kaip yra uždrausta lietuviams; tik susigriebę jau per vėlu būsiant, latviai jau per labai apsišvietime pažengę ir savo literatūrą išsilavinę. Tai, seneli, jau kieta plutelė!

Taip, latviai jau toli pažengę pasišvietimo keliu. Ko gi jiems betrūksta? Specialinių latviškų mokyklų, kurias dabar turi atstoti leidžiamos žemosios latvių mokyklos, o ir aukštesniosiose neginama latviškai mokytis. Jie turi didelių savo miestų, centrų savo dvasios gyvybės: Rygą, Liepoją, Mintaują ir kitus mažesnius. Turi gerai vedamų kasdienių, savaitinių, mėnesinių, iliustruotų laikraščių, gerai įtaisytų spaustuvių, įvairių įvairiausių valdžios kenčiamų bendrovių, kur jungtomis pajėgomis dirba darbą. Kiekviena bendrovė turi savo namų susirinkimams ir pasilinksminimams. Rygoje turi puikų teatrą, kur išlaiko visiškai gerų artistų vaidintojų ir giedotojų, turi

muzikos kapelijų; vienu žodžiu, veik visa, ko reikia viešam gyvenimui savotiškai civilizuotų žmonių.

Tegu latvių miestai, kaip ir kiti miestai, tarptautiniais virtę, kaip turgavietės, kur turi reikalų visas pasaulis, arba kaip administracijos punktai. Vis dėlto latviai savo miestuose jaučiasi namie esą, jaučia tuos miestus esant išdygusius jų žemėje, jų rankomis išaugintus, nors ir svetimi akstinai juos varė tai padaryti ir kitoniški gaivalai dabar jų darbu naudojasi. Jei latvių miestų gyslos – svetimtaučiai, tai jų krauju tikrai galima pavadinti latvius; jų rankose kone visi amatai, jie stato maisto, jie dirba visus sunkiuosius darbus, jie tarnauja, pirkliauja mažmožiais, kurių žmonės juoba reikalingi neg didesnės vertės prekių. Žinoma, nestinga šviesuolių, tarnaujančių valstybės įstaigose, savininkų, pirklių, amatninkų, kurie ir plačiai veda savo pramones. Gana, kad be latvio ir jo kalbos šiuose miestuose neapseisi. Tai centrai ne tik bendro gyvenimo su jo praktikingais siekiais: prekybos, amatų, susišelpimo; dar ir tautos reikalų centrai, kaip reiškia tautinės jų bendrovės. Latvių sostinė ir pas mus garsi Ryga, kuri kaip motina aprūpina visu kuo filijas (dukteris), mažesnius centrus.

Tautas svētki latviai taisėsi neva rusiškais patriotiniais tikslais; neva jų, rusų valdonų, jausmai turį apsireikšti: rugp. 31 d. pavadinta tautos šventė neva dėl to, kad primena jiems smarkiai visai tautai rūpimą atsitikimą. Latvių neva dėkingumas, prisirišimas prie rusų valdžios, rusų caro ir jo sosto kiekvienam krinta į akį. Prieš pradedant koncertą ir visą tą šventę, buvo triskart pagiedota rusų himnas: „Bože caria chrani". To maža, jų laikraščiuose užtinki ištisus ditirambus, pagyrimus valdžiai šalia pačių savęs išsigyrimų. Iki nepažinau latvių, niekaip negalėjau suprasti tos valdžios akyse vaidinamos „blagonadiožnost"[4] ir prisirišimo. Maniau, tiesa, jie negali taip nekęsti rusų, kaip lietuviai nekenčia ir lenkai, nes visa, kas buvo jiems bloga padaryta, padaryta vokiečių didžturčių, baronų, savižemių: ar tai buvo lenkų lietuvių valdžios gadynėje vasalinėje hercogystėje, ar rusų, kaipo Rusijos daly. Vėlgi neužginama, jog latviams dėkingiems būti rusų valdžiai nėr už ką, nes ir ko

gera yra prityrę, tai prityrę iš tų pačių vokiečių kultūrininkų. Valandėlę pasidairykime po istorijos atsitikimus, kurie parodys mums rusų valdžią labai maža ką gera padariusią latviams.

1804 m. Kuršo savižemiams buvo duota knygelės, panašios į paskui buvusias pas mus „Inventarnyja knižki"[5], sulig kurių tegalima buvo reikalauti iš darbininkų, lažininkų, ką jie turį padirbti. Tas savižemių valdžios suraukimas buvo jiems labai nemalonus, nes nuo to laiko karkartėmis revizijos pradėjo žiūrėti, koks čia žmonių padėjimas. Savižemiai tuoj pajuto, kad ateityje gali būti dar blogiau ir štai ką padarė: vienu kartu nušovė du kiškiu.

1817 m. Kuršo baronai savižemiai Petrapilyje gera valia išsižadėjo lažininkų vergų. Tai buvo tikras fejerverkas. Kaip tik tuo laiku rusų jaunuomenės protai, taip pat ir nebe jauniklių, buvo labai pakrypę į liberaliąją pusę. Tik buvo sugrįžę iš Prancijos ir parsinešę pilnas galvas liberalinai revoliucinių idėjų. Tai veikiai pratrūko, 1825 m. pamėginus nuversti carų valdybą, įvesti konstituciją arba net pasidaryti respubliką. Tokiuo protų palinkimu rusai priima triukšmingą Kuršo baronų liberalizmą – baudžiauninkų paleidimą iš nelaisvės. Prateko šampanas; iš įkaitusių galvų ir širdžių prapliupo simpatijos.

Nebent girti būdami, rusai nesuprato, jog tai toli gražu ne galas, jog pats baudžiauninkų paleidimas dar jiems laimės neduoda. Negilieji protai tematė „laisvą" darbą ir nenorėjo matyti, jog ir laisvei reikia tam tikrų aplinkybių.

Nuo to laiko prasideda tikrai verksmingas latvių padėjimas. Pirma ūkininkui suskurdus ar kokiam priepuoliui atsitikus, savižemis savo gi gerai suprantamai naudai turėjo ūkininką vėl stipriai pastatyti ant kojų. Ir baudžiauninkų padėjimas Kurše buvo tikrai labai geras, nors jie ir sunkiai vargo. Šviesūs Kuršo baronai savižemiai veisė stiprus geros rūšies galvijus, mainė sėklas, pasirinkdami geresnių, žemę gyveno, ūkininkavo moksliniais prityrimais. Taip dirbo ir ūkininkai jų naudai. Paleisti iš dvarininkų globos, valstiečiai atsirado be jokios pašalpos, be jokios savystės ir gavo iš tų pat buvusiųjų savo

ponų vergintojų samdytis didesnius ar mažesnius gabalus žemės ir jokio susimylėjimo nebelaukti.

Dabar pasirodė antrasis baronų nušautas kiškis: nauda, kuri, baudžiavai tebesant, buvo bepradedanti iš jų rankų slysti, ją panaikinus, sugrįžo daugeriopai, nes nuo jų priderėjo padėti prekė samdantiems žemės. Kryžiuotiškos baronų širdys pasirodė visoje pilnybėje. Skaudos, neprisišaukimas teisybės byloje su saviželmiais, jokios žmoniškos pašalpos, – tai buvo kasdienė latvių duona iki 1840 m.

Nuo to laiko visos Petrapilio įstaigos pradėjo būti užkimštos latvių skundomis. Jos truputį atkreipė rusų valdžios akis, privertė pažinti tą baudžiauninkų laimę, kuri turėjo rastis iš paleidimo. Latviai rusų valdžios akyse kiek atgijo, ypač kai jiems buvo duota valdymasis valsčiais.

Malonus tai ir padorus valdymosi būdas, kai neesti blogu paverčiamas, kaip pas mus, Lietuvoje. Ta tvarka davė latviams į rankas šiokį tokį įnagį, kuriuo galima buvo pradėti emancipacija, pasiliuosavimas iš vokiečių. Labiausiai jie sujudo šeštame dešimtmetyje, kada visa rusų valdžios nuomonė buvo pakrypus į valstiečių pusę. Prašmatnieji latviai ėjo į tą valdžią su reikalavimais, į saviškius gi – su literatūra. Savižemius privertė paleisti ūkininkams jų dirbamąsias žemes nebe į nuomą, tik į išmokėjimą.

Sąlygas baronai padėjo neapsakomai sunkias, baisiai didelį mokestį, baisų dabojimą, kad metinės ratos būtų reguliariai išmokamos. Vis dėlto latvių buklumas, iš tų pat vokiečių paveldėta kultūra ir viltis kada nors palikti savižemiais galėjo pakelti tas pareigas ir jungą. Gerieji metai, javų brangumas padėjo latviams vargą vargti, bet, atėjus mūsų laikų nederliui ir pigumui, vis labiau latviai ėmė skursti; sunkiausiu rūpesniu dar laikosi žemės, bet vis daugiau jų gyvenimų licituojama.

Mūsiškis lietuvis, neužsimokėjęs vienus metus, gali kitais metais pasitaisyti; kitų ir daug metų tęsiasi „nedoimkos“[6], tuo tarpu latvis, pirmojo termino neužmokėjęs, tuojau tuo pačiu išsistato licitacijai. Ir turi nabagas apleisti tą gūžtą, kur išaugo tiek kartų jo giminės, tą žemę, kurią per šimtmečius prakaitu

laistė. Pagaliau turi išsižadėti tų gyvų pinigų, kuriuos jau įmokėjo. „Kaip tai? – paklausite. – Juk tai plėšimas per akis!" Teisybė, tai plėšimas, nors tai kitaip vadinasi. Pavyzdžiui, paimkime gabalą žemės, kurs laiku suskaičius palūkanas ir kapitolą, kurį per kelias dešimtis metų reikia išmokėti, yra įvertintas 5000 rub. Lig šiol jau išmokėta 3000 r. Belieka išmokėti 2000 r., tik tu terminą praleidei, ir esi licituojamas. Ponui terūpi atsiimti skolą, tas dvi tūkstanti; tai tankių tankiausiai atsitinka, kad pirkėjai vargiai beprimeta bent penketą šimtų virš tų dviejų tūkstančių. Tokiu būdu į nelaimingojo ūkininko kišenę vieton įmokėtųjų 3000 r. bekliūva tiktai 500 r. Ir eik sau arba bernautų, jei dar pagali, ar į ubagų namą, jei nebepagali; išbarstyk savo šeimyną po visus kampus, įmesk į vargą savo vaikus, pripratusius prie geresnės būties.

Apskričių teismai, greiti ir teisūs, teprasidėjo nuo 1880 m., kada buvo surašyti tam tikri Kuršo įstatymai. Ligi to laiko visa valdžia buvo baronų rankose, kurių, žinoma, ir buvo viršus imtynėse su latviais.

Štai tokių geradarybių buvo latviai prityrę iš rusų valdžios. Ji kada ne kada, matėme, tekyštelėjo savo pirštą į santykius tarp latvių valstiečių ir vokiečių dvarininkų. Palieka vienas geras jų įvedimas, tai valsčius. Visas gyvenimo būdas ir tvarka, geras ar blogas, susidėjo be rusų valios ir rūpesnio. Nebent ką iš šalies bent kiek pakreipė. Ir už tuos menkniekius latviai šaukia rėkia, išreikšdami savo dėkingumą, manifestuodami savo rusiškai patriotinius jausmus. Už ką! Ką jiems rusai buvo padarę! Už tai greičiausiai, jog nieko nėra padarę: nei gera, nei bloga; už tai, kad latvių visai neglobojo taip, kaip globoja mus, lietuvius. Tai būtų pasijuokimas, kad nebūtų tikrenybė.

Kad pilniaus tas klausimas paaiškėtų, reikia dar kartą priminti, kas tai yra latvis. Tai žmogus, suprantąs savo reikalą, noręs jį patenkinti, kur tik gali, pasinaudoti; jis nesustoja ir prieš tokius pragumus, kurie net nesitaiko prie vidurinių jo nuomonių ir jausmų, bet kurie gali duoti laukiamų vaisių. Štai latviai turi susijungti į viena, iš viena nuspręsti apsiskaičius tolesnį savo darbą. Kaipgi čia dabar tai padarius? Nelegalinė

agitacija duoda per menkų vaisių, yra pavojinga ir sunki. Tai latviai eina legaliuoju keliu: gieda himnus caro garbei, siuntinėja ištikimumo adresus, o varnai galva apsisuka, ir ji paleidžia iš snapo gardų sūrio gabalą, kurį prarijus, lapė gali sau apie varną kaip nori protauti...

Klausimas lietuvių susiartinimo su latviais tuojau kilo, kaip tik atsirado mūsų laikraštija. Tiesa, rimtesnių straipsnių iki šiol tesusilaukėme veik iš vieno Poškėčių Antano[7] (jie ilgai tęsėsi per „Vilniaus Žinias" ir „Viltį"); tiesa, dar neturime žmonių, kurie būtų karštai apsiėmę tą klausimą nuodugniai svarstyti, – vis dėlto pati vienybės mintis giliai kerėja susipratusių lietuvių galvose. Perverskime bet kurio mūsų laikraščio lapus: visur rasime po keletą ir po keliolika balsų, kuriuos kas metai paduoda įvairių įvairiausi žmonės, dažnai net tokie, kurie su latviais per visą savo amžių nėra susidūrę. Štai kad ir „Viltis": vienais tik pereitais 1909 metais apie latvius kalbėjo NNr. 28, 31, 79, 81–84, 90, 92, 94, 110, 135 ir kt. Visos tos žinios ir straipsniai neleido lietuviams pamiršti rūpimąjį klausimą, taip sakant, raugino idėją, kol ji nepasidarė aiški bent kai kuriems mūsų visuomenės veikėjams. P. Z. K. „Vilties" Nr. 18 š. m. ir „Rygos Garsas" jau stačiai išdėjo reikalą mums vienytis su latviais ir prieštaraujančių nerado: mūsų krypimas į latvius jau pasidarė aiškus. Pasergėjo tai net ir mūsų kaimynai – Vilniaus lenkų ir rusų laikraščiai. Atsiliepė ir patys broliai latviai. Štai ką pasakė „Latvija" Nr. 264 (žiūr. „Vilties" Nr. 12 š. m.). „Atsimindami šių dienų lietuvių atgijimą, mes (latviai) privalome labiau atsidėję žiūrėti į artimiausius kaimynus (lietuvius), iš kurių kalbos yra išaugusi mūsų kalba, kurių tauta buvo mūsų motina – *tauta auklėtoja*... Greta pagarbos atgyjančiai lietuvių tautai mes jaučiame taip pat meilę jų už tai, kad su pagarba ir susipratimu... atsiliepia apie mus, latvius... Mums daugiau reiktų susipažinti su dabartiniu dvasišku tos mūsų motinos tautos gyvenimu, su jos tikslais ir idealais, nes... tą tikrąją savo motiną anuomet visai buvome pamiršę... Lietuvių ir latvių vienybė – tai būsimosios mūsų kultūros pamatas. Juo gilesnis

ir platesnis bus šis pamatas, juo puikesnį rūmą galėsime ant jo pastatyti..."

Visa tai ir ruošimasis Lietuvių dailės draugijos pasirodyti latviams paragino „Vilties" redakciją arčiau prisižiūrėti šių dienų latvių dvasios ir ūkio dalykams, arčiau pažinti jų tikslus ir laukimus, jų vargus ir rūpesčius kovoje su priešais, kurie juos, kaip ir mus, yra iš visų pusių apnikę. Tad „Vilties" vardu buvau nuvažiavęs Rygon, dabartinėn latvių sostinėn ir žymiausian dvasiškojo ir ūkiškojo jų gyvenimo centran. Per keturias dienas rūpestingai dirbdamas, stengiaus susipažinti bent su kai kuriais žymesniais visų keturių Rygoje leidžiamųjų dienraščių (penktasis leidžiamas Jelgavoje – Mintaujoje) bendradarbiais ir visuomenės veikėjais. Maloniai ir atviriau, neg tikėjomės, gerbiamieji latviai priėmė lietuvį svetį; žinių davinėjo taip neveidmainiškai ir iš širdies, kaip tegali žmonės, kuriems tikrai rūpi, kad tyrinėtojas įgytų ko tikriausios nuomonės kaip apie dabartinį jų visuomenės padėjimą, geruosius ir bloguosius dalykus, taip ir apie idealus, kurių jie siekia. Laiko tačiau pasirodė per maža, o tiriamųjų dalykų per daug, tad prisiėjo pasitenkinti tik kai kuriais dalykais, ir tai per viską vien paviršiu peršliaužiant. Manau vienok, kad ir tos paviršutinės, greituoju iškvostos žinios pravers mums, nė to tiek apie šių dienų latvių padėjimą nežinant.

Paklausykite, medžiamieji, 1) apie latvių idėją vienybės su lietuviais, 2) apie latvių vargus kovoje su vokiečiais, 3) apie latvių laimėjimus ūkio dalykuose, 4) apie latvių dailę ir 5) apie latvių dienraščius ir partijas.

Apie visus tuos dalykus žinių maloningai man suteikė: p. Stumbergas, „Dzimtenes Vēstnesis"[8] redaktorius, p. Saliņš, „Jaunā Dienas Lapa"[9] redaktorius, p. Veinbergas, „Rīgas Avīze"[10] redaktorius, p. Grossvaldas, „Latvija"[11] dalininkas ir Dziesmu svētki komiteto pirmininkas, Bissineekas[12], Ekonomiškosios draugijos pirmininkas, inž. Paeglė[13], jos valdybos narys, p. Puriņš, Kooperatorių dr. sekretoris, p. Rozentalis[14], dailininkas, inž. Grandanas, advokatas turtuolis Bergas[15] ir kiti, kuriems už tatai ačiū.

Iki XIII metašimčio lietuvių ir jų genties padermių: kuršių, žiemgalių ir latgalių, būta, istorija mums nusako, gana gerai pasižinta ir draugauta. Tai palaikė bendras tikėjimas, artima, nieko nekliudoma kaimynystė ir dažni susidūrimai. Per jų žemę lietuviai nuolat keliaudavo tolimųjų kaimynų plėštų. Kuršių ir žiemgalių kraštas šiapus Dauguvos upės ir poilsio vieta. Čia atsipeikėdavo ir nurimdavo įveikti, čia linksmindavos ir džiaugdavos, laimingai su grobiu grįždami. Lietuvių kunigaikščiams valdant Polocką, Naugardą, Pskovą, kurį laiką net Kareliją, anote Pov. Matulionies[16], kur jų palikta aiškios žymės, lietuvių būriai dar dažniau braidė padauguviais.

XII metašimtyje paprasta gera pažintis ir broliškumas pavirto ankšta vienybe, pasirodžius vokiečiams plėšikams. Pasirodę 1185 metais Dauguvos įtekmėje į jūrą, vokiečiai įsikūrė padauguviais savo kolonijas – Ikškilę, 1200 m. Rygą ir kitas – ir pradėjo kruviną kovą su vietiniais gyventojais, latviais ir lietuviais. Prisiėjo bendrai gintis. Drąsaus latvių vado Akoro kraujas sumyšta su lietuvių vado Žvelgaičio[17] krauju, abiem žūvant tame pat mūšyje su kardininkais. Ir ne tą vieną sykį. Latviai kaip įmanydami ir galėdami padeda lietuvių kunigaikščiams priveikti bendrus skriaudėjus kardininkus: Ringaudui ties Akmene 1236 m., Mindaugui ties Durbės upe 1261 m., Vyteniui ties Treidės upe 1294 m. Visa tai darėsi latvių krašte, jų akivaizdoje, duodavo vilties, kad stiprūs lietuviai ilgainiui priveiks vokiečius ir apgins savo brolius kaimynus; su tokiais bendrais verta buvo latviams laikytis vienybės.

Bet į galą XIII metašimčio vokiečiai pavergia visą padauguvį, užgriebia visą kuršių, žiemgalių, latgalių, lyvių, estų ir suomių kraštą, nuo Liepojos iki pat Finų įlankos, pasisavina jų žemes, turtą, pačius vietinius gyventojus padaro belaisviais, nebepalieka jiems nei senovinės tikybos. Lietuviai nebeįkelia kojos į latvių kraštą; priešingai, padauguviečiai tūkstančiais ima bėgti Lietuvon ir čia tirpsta tarp lietuvių. Likusieji gi nuo to laiko pradeda vilkti sunkią vergijos naštą, gyventi tamsiu

atsiskyrėlių gyvenimu, pamiršta ir savo kaimynus, kuriems nebegali eiti talkon. Vienybė visiškai nutrūksta.

Ir taip esti per ilgus 500 metų: lietuviai ir latviai pasilieka, kits kito nebežinodami, kits kitu nebesirūpindami.

XIX metašimtyje tie santykiai dar labiau pablogėjo. 1819 metais latviai buvo nuo baudžiavos paliuosuoti, tapo laisvais dvarininkų vokiečių, arba baronų, nuomininkais. Nesaldus, matėme, buvo ir dabar latvių gyvenimas, negavus nė sklypo žemės. Mokesčiai reikėjo mokėti trigubai didesni, neg lietuviai kad paskui mokėdavo. Vis dėlto latviai ima kilti ir plėtotis. Prisižiūrėję išmoningam vokiečių ūkininkavimui, patys tampa gerais ūkininkais, išsimoka baisią nuomą ir dar ima prisipirkti žemės. Varge užgrūdyti, kieti, energingi latviai tiesiog per kruviną prakaitą pradeda atgriebti paglemžtas savo prabočių žemes iš kankintojų vokiečių. Kiti įsiveržia į miestus amatninkais, į jūrininkus. Pasijunta galingi pasidarę, ir vien tik savo apsukrumu ir darbštumu. Įgimtas šiurkštumas ir vakarykščių skurdžių išdidėjimas paliepia latviams su panieka žiūrėti į visus tuos, kurie nesugeba taip, kaip jie, išsirangyti tarp gyvenimo sunkenybių, ypačiai gi į lėtus, minkštaširdžius ir nieko iš savo vergintojų lenkų bajorų neišmokusius lietuvius. „Leitis muļķis" (kvailys lietuvis) inėjo į latvių priežodį. Ir taip, juo latvis stiprėjo ir kilo, juo iš didesnės aukštybės žiūrėjo į savo kaimyną lietuvį, tą senovės vargo brolį.

Santykiai tarp latvių ir lietuvių ima geryn eiti tik gerokai pakilus latvių apsišvietimui ir pradėjus kilti lietuvių literatūrai. Pirmieji tų santykių taisytojai buvo latviai istorikai ir kalbininkai. Nėra pasaulyje tokių apsišvietusių žmonių, kurie nuvargusių ir nuliūdusių savo minčių negręžtų į laisvą praeitį ir ten neieškotų atsilsio ir nusiraminimo. Visi tiria ir mokosi savo praeities istorijos. Bet latvių istorija trumputė; pergalėtojai iš už jūrių sutrukdė jų gyvenimą ir neleido pasižymėti jokiais gerais darbais, neleido iškilti ir nušvisti tautos genijams. Jei buvo kas minėtina latvių praeityje, ir tai viskas artimiausia susirišę su lietuvių gyvenimu. Taip tad lietuvių istoriją ir ima latviai skaityti savo istorija. O ta istorija skaisti ir įspūdinga,

kaip reta kita. Latvis ima gerbti Lietuvos praeities vyrus ir jais džiaugtis, ima ir dabartiniams lietuviams kiek dovanoti tariamąją jų mulkystę, jei iš jų vis dėlto gali išeiti garsūs idėjomis ir darbais žmonės. Prietarai ima griūti.

Prie griovimo prisideda latviai kalbininkai. Pradėję tvarkyti ir dailinti latvių rašomąją kalbą, nei viename žingsnyje jie negali apsieiti neatsižvelgdami į lietuvių kalbą, kuria jau buvo rimtai užsiėmę, kaip svetimtaučiai mokslo vyrai, taip ir saviškiai; užsiėmę, patys pagarsėję ir lietuvių kalbą išaukštinę. Verskis kaip įmanydamas, o latvis turėjo susiprasti, jog lietuvių tauta, kokia ji nebūtų, vis dėlto – jam motina ir daugelyje dalykų visai neniekintina. Greta pagarbos lietuvių praeičiai atsiranda gerbimas lietuvių dabarties – bent už grynai išlaikytą kalbą.

Iš tų mielių išrūgsta jau aiškiai formuluojamas reikalas latvių susiartinimo su lietuviais, tuo tarpu betgi grynos idėjos pavidale. Ji gimė Peterburge 70-ais metais lietuvių ir latvių studentų būrelyje, kuriame tokie latviai, kaip Grossvaldas, buvo susiartinę su tokiais lietuviais, kaip Petras Vileišis, Birbalas[18] ir kt. Jau prieš 25 metus latvių kultūros kėlėjas ir žymiausis jų visuomenės veikėjas advokatas Veinbergas yra spausdinęs „Baltijas Vēstnesyje"[19] ilgoką raštą „Iz latveešu – leišu vēstures" („Iš latvių–lietuvių istorijos"; skyrium atmuštąją dar galima nusipirkti) apie suvienijimą ir apibendrinimą abiejų tautų. Tuo pačiu laiku jis buvo rašęs ir į „Aušrą", įkalbinėdamas, kad lietuviai, negalėdami Rusijoje naudotis užginta savo literatūra, mokytųsi latvių kalbos ir iš jų literatūros bevelytų semtis apšvietimo. Bet aušrininkai su tuo nesutiko, matydami tame vaiste tokį pat pavojumą lietuvių tautybei, kaip ir iš slavų kultūros. Veinbergo straipsnis nebuvo „Aušron" įdėtas.

Dar toliau ėjo antras latvis tautininkas idealistas, Peterburgo pastorius Zanders, kurio galvoje kerėjo idėja ne tiktai abiejų tautų, bet ir jų kalbų vienybės. Jis įkalbinėja latviams, kad kuo daugiausia vartotų lietuviškų žodžių, o lietuviams pataria vartoti kuo daugiausia latviškų, idant tęviršt pasidarytų kalbos ir vieniems, ir antriems lygiai lengvai suprantamos. Gryna tai

ir neįvykinama svajonė, vis dėlto labai charakteristinga tame klausime ir šiandieną dar turinti tarp latvių nemaža šalininkų. Dauguma, žinoma, aiškiai perregi vienybės ribas. Anot advokato Grossvaldo, mes galime vienytis politikos ir ūkio (ekonomijos), mokslo ir dailės dalykuose, bet kalbos nei latviai neišmoks lietuvių, nei lietuviai latvių, neskaitant mokslo vyrų ir šiaip prašmatnesnių inteligentų. Mes latvius dažnai, ir ne be reikalo, įtariame tautiškame egoizme. Bet šiuo sykiu įtardami bene paklystume. Dabartinieji latviai tautininkai, susispietę į seniausiąją Veinbergo įsteigtą draugiją Latveešu Beedriba[20] per vieną savo organą „Latvija", kaip viršiau girdėjome, neveidmainiškai nori šio to iš mūsų skolintis, o ne mums savo latviškumą primesti.

Tą latvių idealistų svajonę vykinti sumanė tačiau ne jie patys, ne kalbininkai, nors tai jiems priderėjo padaryti, ir ne laikraštininkai, kurių tai būtų darbas, bet, iš pradžių bus gana stebėtina, ekonomistai. Buržuazai pramonininkai tad padaro naujausį ir žymiausį etapą kelyje latvių susiartinimo su lietuviais. Arčiau prisižiūrėjęs latviams, jau nebesistebi, kad taip atsitiko. Šių dienų latvis visai neidealistas, jis susimaterializavęs iki kaulų smegenų. Jis apsukrus ir gudrus, ypačiai ten, kur regima apčiuopama nauda, pelnas. Gryna idėja, kuri neduoda turto, nedaug jų pajudina. Daug, sakysime, kalbėta apie pakeitimą gotiškųjų (vokiškųjų) raidžių lotyniškomis. Bet nė vienas laikraštis, nors tos reformos tikslingumą pilnai pripažįsta, nepakeitė, nes... tai ne tik neduos tuojau pelno, bet dar padarys spaustuvininkams nuostolių, nes reiks naujų raidžių nusipirkti už keletą tūkstančių rublių, o senąsias išmesti. Tiesa, 1905 metais regime ir dalį buržuazų įjudintų ir idėjos pagautų. Bet kažin ar ir ta revoliucija nekilo iš laukiamos materialinės naudos. Čia labai sunku atskirti grynos idėjos dalykai nuo savo kailio dalykų. Bentgi tai spėti leidžia ta ūmai iškilusi buržuazinė reakcija, staigus persimetimas atgal į vienus materialinius rūpesnius ir laimikį ir griežtas daugumos atsisakymas nuo to, kas vakar dar buvo šventa – nuo įnirtusio kovojimo už laisvę. Gerai pasakė vienas mūsiškis Rygos veikėjas,

geras latvių žinovas, laimindamas mane į misiją: „Ekonomistai tamstą ne tik supras, bet ir ranką į bendrą darbą išties; kiti – vien tik pritars". Jo neklysta. Latvių susivienijimui su lietuviais mielu noru, be jokių sankalbų, kaip dešinieji, taip liberalai ir patys kairieji pritaria, bet tik pritaria ir pasitenkina vienu gailystavimu, kad nėra tarp jų mokančių lietuviškai, idant mūsų idėjas galėtų skelbti saviesiems. (Kol kas referentą iš lietuvių laikraščių teturi vienas „Dzimtenes Vēstnesis" p. Knebsą, ir tai, rodos, ne latvį, bet estą.)

Kas kita susiartinimas ekonomijos dirvoje. Tai padaryti jau atėjo laikas: latviai su lietuviais jau ėmė sumišti. Statistika parodo, jog kas metai Latvių sieną pereina apie 40 000 tų ir kitų, šen ar ten. Lietuviai kemšasi į latvių miestus, į dvarus bernautų, kaipo pigūs darbininkai; latviai, tėvynėje vietos netekdami, grūdasi į Kauno gub. žemės nuomotų ir jau sudarė čia nebe mažas kolonijas. Daugiau, Ekonom. latvių sodiečių ūkininkų draugija savo veikimą jau išplėtė ant Vitebsko gub. tarp latgalių ir ant Kauno gubernijos, kur jau įkūrė keturias savo filijas. Latgaliai ir lietuviai vokiškų raidžių nepažįsta, tomis raidėmis spausdintų latviškų knygų nepaskaito, nors latvių kalbą ir suprastų. Ir štai, ko nepadarė laikraštininkai su spaustuvininkais, tai padarė minėtoji Ekonomiškoji draugija: drąsiai ir griežtai iš karto įveda ne tiktai lotyniškąsias raides, bet ir racionališkai, sulig lietuvių pagerintą rašybą: priima š, č, ilgąsias balses su pratęsimo ženkleliu ī, ū, ē, atmesdami pratęsimo ženklą h, palikdami visų sanbalsių minkštinimą, kaip yra minkštinama l. Beliko pakeisti ee lietuvišku ie, ir tai žada tuojau padaryti. Rašyba taip racionališka, kad jau mums reiks kai kuriuose dalykuose juos pasekti, sulig jų savoji rašyba pagerinti. Tai darbas Latveešu Lauksaimneecibas Ekonomiskā Beedriba[21] pirmininko agronomo (!) J. Bissineeko ir jo padėjėjo inžinieriaus (!) Paeglės. Jiem tai sumanius, inž. Paeglė apgynė tą rašybą tam tikrame komitete kalbininkų, kurie vien tik patvirtino jos racionališkumą. Ir štai turime jau visą eilę tos draugijos išleidimų latviškai lietuviška rašyba: laikraštį „Zemkopis"[22], „Jelgavas Lauksaimneecibas Beedribas

Krāšanas-Aizdošanas Sabeedribas pirmee desmit gadi", „Latveešu Savstarpigas Dzīvibas apdrošināšanas Beedribas Statuti", „Pārskats par 1906 gadā dibinātas Latveešu Savst. Apdr. Beed. darbibu 1909 gadā"[23] ir kitų ūkio knygelių, plakatų, reklamų ir t.t. Naują spaustuvę taisydama, Draugija nebijo nuostolių; daugybę ankštai susirišusių narių turėdama, nebijojo, kad atkris skaitytojai. Bet kur tau kritę: lygiai latviai kaip ir pakuršės lietuviai ir infliantų latgaliai lengvai tuos raštus skaito ir skaitys, sustiprėdami... kuršininkų kalboje. Štai ir vienybė ant tikrai latviškų, t.y. materialinių, pamatų.

Be to, kad lietuviai paskutiniu laiku pasidarė geri suvartotojai klientai, pašokėjus ūkiui, pradėjus racionališkiau žemę dirbti, jie dar baisiai imponuoja latviams materialistams savo idealizmu ir sparčiu žengimu kultūroje ir civilizacijoje, veiklumu literatūros ir dailės dirvoje, greitu atsiliepimu į prakilnąsias ir naująsias idėjas. Lietuviai jų akyse pergyvena tuos evoliucijos tarpus, kuriuos pergyventi kiti turi dešimtimis metų. Mūsų kalbininkai sutvarko rašomąją kalbą, pridygsta laikraščių tiek, kiek nei patys latviai neturi, auga kooperacijos, ūkis kyla, suvartojimas didėja, žmonės darbui pasišvenčia, plaukia aukos mokslo, švietimo ir kitoms draugijoms palaikyti, šelpiama aukštuosius mokslus einančioji jaunuomenė... Mums vis tai rodos maža, o pašaliečiai stebisi. Latvis jau prisipažįsta kvailai daręs, lėtus lietuvius mulkiais vadindamas ir juos žemindamas. „Taip įtemptinai dirbdami, tokią idealizmo atstanką turėdami, – sako, – lietuviai veikiai pavys mus kultūros darbe ir veikiai... pralenks, o mes liksime sukietėję savo buržuaziniame materializme, kuriuo vienu tepasikliaujame..." Gal ir perdeda. Vis dėlto yra faktas, kad latviams geistina būtų lygsvara su lietuvių pagalba, nekalbant jau apie tolimesnes vienybės pasekmes.

Šis latvių susiartinimo ir vienybės su lietuviais klausimas ypačiai mums įdomus ir žinotinas. Toliau prisižiūrėsime, kaip latviai vargsta, bekovodami už savo būvį ir kultūrą, ir kokių jų yra, idant lengviau būtų sumesti, kur link gali nukrypti mūsų simpatijos.

Latvių Kuršo gubernijoje skaitoma į 550 tūkstančių, Lyvių gub. tiek pat, Vitebsko gub. į 300 t.; nemaža dar yra jų kolonijų Kauno, Pskovo ir Naugardo gubernijose. Iš viso latvių tautos ne daugiau $1^1/_2$ milijono.

Kaip ant lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių tebeturi viršenybę lenkai, taip ant latvių ir igaunių (estų) – vokiečiai. Aštuntas šimtas metų eina, kaip vokiečiai turi paglemžę visą latvių ir estų kraštą, visą jų žemę ir turtą; per ilgus šešis šimtus metų laikė juos vos vos pakenčiamais savo kaimynais, ir tai kenčiamais iš reikalo, kaip, sakysime, kitados Amerikoje buvo kenčiami juodaodžiai vergai darbininkai. Per visą tą laiką latviai buvo vien tik dvarų bernai, juodojo darbo dirbėjai. Vokiečiai su latviais tuo ilgu laiku nesumišo nei krauju per moterystes, nei dvasia per kaimynystę. Nevokietino jų, net patys visados stengėsi latviškai su jais kalbėtis, idant pasiliktų skirtumo ženklai. Jei steigė žemąsias mokyklas, tai vėl daugiausia latviškas; užtat viduriniąsias ir aukštąsias paliko grynai vokiškas, kur latvių kalbos visai nebuvo mokoma. Išimtį tedarė liaudies mokytojų seminarijoms, paruošdami žmones „latviškosioms" mokykloms. Į seminarijas, nors savo lėšomis laikydavo, vokiečiai maža tesikišdavo. Jei vienok vokiškoji kultūra plėtėsi tarp latvių, tai savaime, kaip saulės šviesa ir šiluma, kuri negali nesiskverbti į viską aplinkui. Tyčiomis, geru noru vokiečiai tedavė latviams tik vieną jos vaisių – krikščionystę: iš pradžių katalikiškąją, paskui liuteriškąją.

Katalikystė latvių krašte pasižymėjo stebėtinai iškilmingais šventyklų rūmais, kuriais ir dabar tebegalime gerėtis, kaip Dom-Kirche, Peter-Kirche ir kt.

Liuterystė, kurios dabar dauguma latvių laikosi, priešingai – pasižymėjo pernelyg šykščiai, ekonomiškai statytomis akmeninėmis daržinėmis šventyklomis, be jokio stiliaus, be jokių liekių padailinimų, be ruimo aplinkui, be tvorų. Liūdna ir nejauku žiūrėti į jas, važiuojant Kuršu. Kaip kiti kultūros veiksniai, taip ir liuterių kirchės, nėmaž nesuvienijo latvių

liaudies su vokiečiais dvarininkais. Latviai jautė, jog vokiečiai kirchę laiko vien tik kaipo įrankį jiems suvaldyti, krikščionystės tiek teduoda, kiek tik tam tikslui užtenka, quantum satis, kaip aptiekoje raminančiųjų vaistų. Tad kirchė po šiai dienai pasiliko ne bendra visų krašto gyventojų įstaiga, bet „vokiečių" įstaiga. Bažnytiniai santykiai tarp vokiečių ir latvių pasiliko tokie pat šalti, tolimi, svetimi tam sykiui, kaip ir kiti. Kirchė – vienų vokiečių dvarininkų savastis. Dvarininkas, iš savęs išstatęs kirchę, įtraukia ją į savo inventorių lygiai su kitais dvaro trobesiais ir pasisavina visas valdymo teises. Tos teisės per šimtus metų pasilieka tos pačios, pereidamos nuo patrono (mūsiškai – koliatoriaus) į jo padermę, net ir į visai svetimus, į kurių rankas dvaras pereina. Vienavaldis parapijos dalykuose baronas jokiuo būdu nenori išsižadėti tų patronato teisių, nors per amžius, sąlygoms ir patronams mainantis, tai pasidarė aiškia anomalija, tikra visuomenės gangrena. Nėra nė vieno šviesaus latvio, nė vieno laikraščio, nors ir palankiausio vokiečiams, kaip va „Rīgas Avīze", kurie neprotestuotų prieš tą savo amžių atgyvenusią, nedemokratingą teisę. Visiems ėmus šaukti, lyvių ir Estijos baronai jau buvo besutinką išsižadėti tų patronato teisių, bet latviams jas „išperkant". Latviai nesutiko, viena, kad tų teisių baronams nebepripažįsta, antra, kad pinigų leisti savo parapijų reikalams nėra greiti ir papratę. Kuršo baronai ir parduoti savo teises atsisakė. Anot jų, latviai dar tiek nesą subrendę, kad galėtų pavaldyti tokias rimtas organizacijas, kaip parapijos. Jie visai nenori matyti, kad vakarykšti „dvaro bernai" – šiandieną jau savarankiai ūkininkai ir net jau dvarininkai, įgiję kapitalus, pasidarę savo inteligentiją, kad santykiai tarp vokiečių ir latvių griežtai atsimainė.

Nebent kad santykiai nepagerėtų, vokiečiai ligi šiol nepasirūpino dvasiškių prisiauginti iš liaudies, iš latvių tarpo. Latviai šiandieną ir be vokiečių pagalbos veik visi eina mokslus. Tačiau dvasiškiai veik visi tebėra vokiečiai, latvių gi visai maža dalelė. Bajorų luomui palaikyti visa religinė liuterių organizacija buvo ir tebėra grynai biurokratiškai aristokratiška. Nei vienoje iš visų penkių Rusijoje esamųjų konsistorijų ir

šiandieną dar nerasi nei vieno latvio: griežtai visi vokiečiai, nes sulig jų pačių nukaltų įstatymų konsistorijos nariu tegali būti „von", t.y. bajorų kilties žmogus.

Išnaudodami kirchę savo tikslams, vokiečiai patriotai šalin nustūmė svarbiausį protestantų principą – rinktinumą tikėjimo mokytojų. Iki pat šiai dienai ne parapijos gmina įteikia bažnyčios raktus pasirinktajam mokytojui (predigeriui), bet pats dvarininkas patronas (koliatorius). Latviai parapijonai, nenorėdami vokiečio pastoriaus, dažnai pasipriešina, atkviestojo pastoriaus kirchėn įsileisti nenori; dėl to kildavo tokios netvarkos, kad net administracija ir teismas turėdavo įsikišti. Atsikartoja tokiuo būdu toks išnaudojimas religinių organizacijų, kaip prieš 400 metų katalikų valstijose išnaudodavo jas karaliai, pasilaikydami investitūros teisę, t.y. išsirinkimo tinkamų vyskupų.

Štai kuo Latvijoje bepavirto ir antras protestantizmo principas – sinodai. Apie juos kalba 1832 metų įstatymas. Ne kokie gi pramanyta sinodai! Ne tikinčiųjų atstovai privalo sinode dalyvauti, bet tiktai – konsistorijų. Kiekviena konsistorija renka iš savo tarpo po 4 atstovus; po du dvasiškiu ir po du svietiškiu, bet siųsti tegali vieną sykį du ir antrą sykį du. Be to, sinode gali dalyvauti ir Dorpato universito teologijos fakulto atstovas. Ir taip suvaržytų sinodų per paskutiniuosius 40 metų nebuvo nei vieno.

Priešingai Latvijos baronų liuterystei, evangelikų-reformatų (kalvinų) tikybinė organizacija jau grynai demokratinė. Tik latvių kalvinų kaip ir nėra. Tiesa, Latvijoje turi jie dvi kirchi – Rygoje ir Jelgavoje (Mintaujoje), bet jos visų tautų kalvinams tarnauja: latviams, lietuviams, lenkams ir kt., o kaip Rygoje, tai veik vieniems lietuviams, kurių čia yra į 700.

Kaipo gyvas protestas prieš tą aristokratišką biurokratizmą religinėje organizacijoje eina milžiniška tarp latvių propaganda baptizmo. Jis ypač įsigalėjęs Liepojoje ir apylinkėse, kur pastoriai vokiečiai mažiausia rūpestingi. Latvių inteligentai, net ir atšalėliai tikėjimo dalykuose liberalai, dideliu gailesčiu ir širdies skausmu kalba apie tą latvių skirstymąsi į sektas,

nelyginant, kaip lenkai liūdi dėl skyrimosi į marijavitus. Ir nestebėtina. Latviai inteligentai tautininkai gerai supranta, jog tautos pasisavintoji tikyba, jei ji stipra ir vienoda, didžiausiai stiprina ir pačias tautines organizacijas. Liberalai savo religiją gerbia, kad ir jos nepildo. „Mes, demokratai būdami, – sako, – neturime tikslo griauti pamatus to, kas šventa didžiumai: tikėjimo laisvę paliekame kiekvienam, tesižinai jų sąžinės". Dešinieji dar labiau tikybą brangina, kaipo auklėjimo įrankį. „Už religiją, – sako, – stiprai stovime: be jos negalimas jaunuomenės dorinimas ir jos auklėjimas – tai tuščia frazė!" Ir vieniems, ir antriems skauda širdį, kad vokiečiai, paglemžę į savo rankas religinę latvių organizaciją, iškreipė ją, pagadino ir ne auklėja per kirchę, bet per ją liaudį demoralizuoja ir šaldo latvystėj; jei nestabdo, tai bent ir nepadeda latviams tautiškai susiprasti ir saviškoje kultūroje kilti. Vokiečiai griežtai atskyrė dvasiškius nuo visuomenės. Latvių kirchė buvo ir kol kas pasilieka šalyje nuo jų gyvenimo; neprisidėjo prie atgijimo, nepadeda ir įsigalėti. Ir nepataisomas tai dalykas, nepagydoma tai tautos gangrena, kol nebus panaikinti patronatai, kol pastoriai nepaliks laisvi, neišsiverš iš prigulėjimo nuo dvarininkų, netaps prigulinčiais nuo visuomenės, patys nebus kilę iš tos visuomenės, nepajus su liaudimi didesnių ryšių, žodžiu, nesudemokratės. Dabar dvasiškiai ir dvarininkai sudaro vieną vokiečių luomą, antrajam latvių luomui priešingą. Kiekgi tegali vokiečiui pastoriui arba kad ir latviui, bet vokiečio parinktam, kaipo savo pataikūnui, rūpėti latvių kultūra ir susipratimas? Ne tik nerūpi, net ir baisi. Štai kuo paaiškinama latvių inteligentijos karštas geidimas ir intemptina kova, kad parapijų valdymas ko veikiausiai atitektų patiems latviams ir pasidarytų demokratiškas.

Yra dar latvių stačiatikių, bet su jais nedaug tesama keblumo. Neparanku čia kalbėti, kaip jie atsirado pavilioti žeme, kurios iš pačių baronų nebuvo gavę. Gana to, kad latvių stačiatikių buvo apie 5%, t. y. apie 75 tūkstančius. Po spalių 17 d. manifesto apie 15 tūkstančių sugrįžo atgal į liuterius. Latvių stačiatikių šventikai jau visi iš tos pačios liaudies. Jie turi net

savo organą „Pareizticīgo Latveešu Vēstnesis"[24] Rygoje. Šventikai su pastoriais gyvena geroje kaimyniškoje santaikoje, nors spaudoje polemizuoja vieni su kitais. Sodiečiai gi tai jau visai protestantiškas tebeturi tradicijas ir tikėjimo dalykuose tebėra tolerantai. Mirus, sakysime, stačiatikiui latviui, namie jį apgieda liuteris mokytojas, o šventikas tik į kapus tenulydi. Tarp savęs abiejų tikėjimų sodiečiai taip pat pilnoje santaikoje, kaip kad niekuo nesiskirdami. Šventikai, tiesa, norėtų tarp jų sukelti tikybinį antagonizmą. Ganydami savuosius, jie, žinoma, turi tvirtinti juos stačiatikybėje, prirodinėti jos viršenybę ant protestantizmo, ir tokiuo būdu jį žeminti, griauti. Iš to siaurai klerikalinio liaudies auklėjimo gali kilti tautoje netvarka, pasidaryti ne tik tikybiniai, bet ir tautiniai antagonizmai, nes šventikai protestantizmą vadina vokiečių tikėjimu, o stačiatikybę – rusų. Bet ir blogiausiame atsitikime vargu bau bus kokių jeibių dėl menko skaičiaus stačiatikių. Latviams nebaisus „latviškas" klerikalizmas: baisi su juo sujungiama vokietystė ir aristokratizmas.

Kaip religinių gminų valdymą budriai pasilaiko savo rankose vokiečiai, taip ir miestų valdymą. Kova už tai, kam miestai valdyti, neseniai teprasidėjo. Ir toje kovoje pasirodo ne partijos, ne luomai bekovoją, tik ištisos tautos. Ryga, sakysime, nuo amžių buvo vokiška, nes dauguma miestelėnų buvo vokiečiai arba šalyje laikantys svetimtaučiai. Bet šiandien vokiečių procentas sumažėjo kelissyk.

Ryga išaugo, gyventojų susidarė į 500 000, nes 200 tūkstančių atplūdo vienų latvių. Toje latvių jūroje vokiečių berandasi apie 60 000, t. y. vos tik 12% visų gyventojų, tuo tarpu kad latvių 40% visų gyventojų. Ir kovoja vokiečių tradicija su latvių dauguma. Tradiciją palaikyti vokiečiams padėdavo turtai, kurie veik visi buvo jų rankose. Bet dabar kapitalai pradėjo lietis į latvių rankas. Tad kovos galas aiškus: už 10–20 metų Rygos magistrate viešpataus latviai. Bet dabar tebeina sunki kova. Vokiečiai latvystės Rygoje visai nepripažįsta, ypač viešuose dalykuose. Už tokiuos niekus kaip gatvių vardai, kol šalip rusiškų ir vokiškų buvo pridėta ir latviški, prisiėjo ilgai

kovoti. Magistratas, nors viešasis miesto tvarkymas jo teisė, per kiek metų sukėsi išsikalbinėdamas, būk tai gubernijos valdyba esanti priešinga latviškiems parašams. Ir tepasisekė padėti tuos parašus kuone revoliuciniu būdu – vos tik per 1905 metus. Užtat niekur dar nėra latviškų parašų ant tramvajų, nors kas gi daugiau jais naudojasi, jei ne dauguma. Telefone latviškai taip pat nesusišnekėsi. Bekalbant apie tuos dalykus puikiame advokato Grossvaldo kabinete, kur ant rašomojo stalo stovi telefono aparatas, gerb. šeimininkas pašoko įsikarščiavęs. „Prašome, – sako, – pamėginti. Paprašyk latviškai sujungti su kuo nors, kad ir su dailininku Rozentaliu. Rezultate bus atsakymas: „Sprechen Sie deutsch" arba „Govorite po russki"[25].

Vokiečiai su latviais susiduria tik iš prispirtino reikalo. O tokių reikalų vis daugiau atsiranda. Tačiau gera valia tos kaimyniškos artimybės visai nesimato.

Pirmaklasyje Rygos viešbutyje „Rymas", sakysime, ir populiariškiausiame restorane „Romkeller" rasi visokių visokeriopų laikraščių: vokiškų, angliškų, prancūziškų: „Berliner Tageblatt", „Neue Freie Presse", „Rigasche Neueste Nachrichten", „Leipziger Neueste Nachrichten", „The Graphic", „The Daily Telegraph"[26] ir kt., rasi bent vieną rusišką – «Рижскiй Вѣстникъ»[27], bet nerasi nei vieno latviško lapelio, o latviai lanko tas vietas, ypač studentai korporantai. Paklausus, kuo tai išaiškinti, atsakyta: „Mat čia niekas jų nereikalauja: čia vokiškas viešbutis, vokietis šeimininkas. Užeik tamsta į „Suvorovo" viešbutį, kur latvis šeimininkas, tai visus latvių laikraščius rasi". Tai labai charakteristiška: vokietis – tai latviškų nereikia. Tą patį visur užtiksi. Nerasi jų nei didžiausiose vokiečių draugijose: Deutsche Verein, nei Gewerbe Verein[28], nei kitur. Bet latvių draugijos vokiškus laikraščius laiko ir skaito.

Taip latviai noromis ne noromis turi laikytis nuošaliai nuo seniausiųjų savo sostinės gyventojų ir savo mokytojų.

Yra tačiau viena latvių partija, kraštutinių dešiniųjų, kurie galutinai nenori sutraukyti ryšių su vokiečiais, ne iš simpatijos, bet iš oportunizmo. Stipra tai partija grynų buržujų, nuo kurių daug pridera viešasis ir politiškasis Rygos gyvenimas. Tai

dirbėjai realinės politikos, kuri iki šiol davė betgi ko menkiausių vaisių. Tos partijos lyderis, seniausis latvių veikėjas, à la mūsų Basanavičius, įsteigėjas pirmos Rigas Latveešu Beedribas ir veik visų kreditinių įstaigų, kurios padėjo įsigalėti latviams Rygoje, advokatas Veinbergas, galima sakyti, pralaimėjo kovą per paskutiniuosius pernykščius miesto dūmos rinkimus. Latviai namų savininkai savo daugumu bloke su lietuviais ir kitais būtų laimėję mažiausia pusę vietų miesto dūmoje. Bet suskilo, viena, dėl to, kad Veinbergas bloką padarė su vokiečiais, antra, kad jis, pastatęs tik jam atsidavusius ir vokiečiams tinkamus kandidatus, žmones visai vidutiniško gabumo, pašalino prašmatniuosius, bet radikališkesnius kandidatus. Per tą bloką Veinbergas telaimėjo 26 vietas iš 80. Visaip komentuojama tas faktas. Pašaliečiai sako, V. buvęs nulenktas ir tuo skaičium, nes tiek vietų dūmoje latviai ligi šiol dar neturėjo ir nelabai tikėjos gausią. Kad tai įgijus, statė bet kokiuos kandidatus, bet tik užėmus vietas; jų skaičius paskui tegali didėti, o ne mažėti, o dūmos nariai per kitus rinkimus galima ir pakeisti. Teisingiau bus pasakius, jog statė bet kokiuos kandidatus, bet tik neprileidus tokių liberalų, kaip advokatas ir milijoninkas Bergas, stulpas dešiniųjų įtariamos Latvių švietimo draugijos. Antra, tikėtasi per šį nusileidimą geruoju daugiau pelnyti pačioje dūmoje. Smarkiai tačiau užsivilta. Latviai dūmininkai, sudarę mažumą 26 : 80, jokios įtakos į magistrato darbus neturi. Visas mokamas vietas vokiečiai pasiliko sau. Latvių mokyklų padauginti nepasisekė, nors jos žadama buvo vesti konservatyviškai ir tikėjimiškai. Nieko nepridėjo nei statistika, jog visoje Rygoje 10 000 vaikų mokymo amžiuje pasilieka ne mokyklose. Mokyklų komisija užginčijo tą faktą, be to, pasisakė lygiai užtektinai rūpinąsis visų tautų vaikais. Jei kuo negalinti aprūpinti, tai lygiai visų. Nieko nelaimėjęs ir kituose dalykuose, Veinbergas turėjo su vokiečiais susipykti ir persiskirti. Tų rinkimų latviai negali dovanoti Veinbergui.

Taip tat latviai, atstumti nuo politikinio gyvenimo, pilnai atsidavė savo ekonominiams reikalams, kuriems dabar ir skiria veik visą savo energiją.

Stebėtini vaisiai latvių ūkio ir kredito darbų. Šiose dviejose srityse jų veiklumas plaka neapsakomai gyvai. Tiesiog negali žmogus įtikėti, jog tokia maža tautelė, nesenai visai suvargusių „dvaro bernų", būtų pritaikinusi, praktiškai suvartojusi fenomenalinę savo energiją, kad būtų radusi savyje tokį sveiką organizacinį instinktą ir talentingą jo suvartojimą. Vokiečiai, kaip aukščiau aprašytuose dalykuose, taip ir ūkio, ir kredito, buvo nuosekliai vienodi, – neįsileido latvių nei į savo Konsumvereinus, nei į Kreditvereinus. Ir bent viename dalyke latviai per jų boikotavimą laimėjo. Dirbdami išvien su vokiečiais, stiprais, pinigingais, mokytais, prisityrusiais ūkininkais ir ekonomistais, latviai būtų likę nusmelkti, šalin nustumti; nebūtų turėję progos parodyti savo iniciatyvą, nes ne jų vokiečiams klausyti, bet jiems vokiečių; nebūtų sujungę smulkiųjų kapitalų, nes vokiečių draugijose tebūtų galėję veikti stambesnieji kapitalistai. Patys gi sau palikti, nuo maža pradėję, per dešimtį, galima sakyti, metų susilaukė štai kokių vaisių.

Ūkio dalykuose sudarė tris stipriausias organizacijas.

1. *Rygos centralinė sodiečių ūkininkų draugija.* Į ją pridera 52 sodiečių ūkio draugijos. Tai draugijų sąjunga – retenybė mūsų laikais. Pereitais metais ta draugija pardavė ūkyje vartojamų dalykų už 300 000 rb.

2. *Ekonomiškoji latvių sodiečių ūkininkų draugija.* Jos pirmininkas garsus, vispusiškai apsišvietęs, retos energijos žmogus, agronomas Bissineeks. Valdybos narių skaičiuje yra toksai pilnas drąsios iniciatyvos, neapsakomai simpatingas jau minėtasis inžinierius Paeglė ir kiti tokie. Narių ta draugija turi jau 2100, kurių tarpe 48 sodiečių ūkininkų draugijos, kaipo atskiri nariai. Kai kurios draugijos, kurių latviai turi 140, yra nariai ir šios ekonomiškosios ir centralinės draugijų. Pajinio kapitalo turi 255 000 rb. Pereitais metais pardavė ūkio padargų ir trąšų už 1 414 000 r. Sankrovas turėjo 33 filijose Kuršo, Lyvių, Vitebsko ir Kauno gub. Šioje pastarojoje keturias: Joniškyje, Žagarėje, Biržuose ir Linkuvoje. Leidžia savo laikraštį

„Zemkopis" (Mintaujoje) nauja lietuviškai lotyniška rašyba, kaip pradžioje minėjome. Buvo kai kurį laiką leidžiusi prie „Zemkopio" priedą latgalių tarme, jį platino „Druwa"[29], bet Kuršo gubernatorius pasipriešino, dėdamasis tuo, kad nėra mokančių latgališkai, kurie galėtų sekti šitą spausdinį.

3. *Mintaujos sodžiaus ūkininkų draugija.* Ši taip pat turi apie 2000 narių ir tokią pat apyvartą, kaip ir rygiškė. Be to, turi Jelgavas Lauksaimneecibas Beedribas Krāšas-Aizdošanas Sabeedribą (skolinimo taupymo dr.), kurios balansas vasario 28 d. buvo 3 216 477 rb., 26 k. aktyvo. Mintaujoje ji turi įsisteigusi ūkio mokyklą su vidurinių mokyklų kursu.

Kredito draugijų vienoje Rygoje yra 16: 11taupymo ir skolinimo ir 5 kreditinės. Metinis jų visų balansas – 18 000 000 rb. Kaip jos plėtojasi, galima numanyti nors iš to, kad per paskutiniuosius trejus metus apyvarta dvigubai padidėjusi. Provincijoje taupymo skolinimo draugijų yra tiek, kad jos padaro $^1/_4$ visų Rusijoje esamų draugijų. Ipotekinių bankų vyriausybė latviams neleidžia. Bet jos ir neturėtų ką veikti. Dvarų vokiečiai latviams nei už kokiuos pinigus neparduoda. Jei kada pasiseka koks palivarkiukas iš jų rankų išsukti, tai negut per apgaulę, kitų vardu. Baronai, jei parceliuoja kokį plotą, tai atsigabena vokiečius iš Naujarusijos[30] ir nuo Volgos. Tai praktikuojama ypačiai pakuršėje, gal latviams siena atskirti nuo lietuvių. Valstiečiams paskirtos žemės beliko neišpirktos vos 20%. Pinigai tad verčiasi daugiausia biržose, prekyboje ir namus statant.

Namų statymo tiesiog epidemija apėmė Rygos ir Mintaujos latvius. Pereitais, sakysime, metais Rygoje pastatyta 110 dideliausių namų, neskaitant mažesnių; vokiečiai tepasistatė 6, o kitus – latviai. Visų draugijų kapitalai yra į namus sukišti, taip kad net baimė ima kai kuriuos, kad, ištikus namų pramonijos persilaužimui, būtų tiesiog tautos nelaimė, nes visos draugijos subankrutėtų. Bet baimė tuščia: ta pramonijos šaka duoda geriausį procentą ir taip tvirta, kad net patys vokiečiai pradeda latviams atiduoti savo vadinamąjį Kuršo ir Lyvių gubernijos bajoriškąjį fondą. Taip latviai lobsta, net savo priešų kapitalu naudodamies. Stebėtina, kad baisioji ir nelaimingoji

latvių revoliucija ekonominiam gyvenimui nei kiek nepakenkė. Sutabdžiusi ne daugiau kaip trims mėnesiams, dvigubai pagreitino jo plėtojimąsi po revoliucijos.

Jei pridursime, jog latviai turi ir savo savitarpinę apsidraudimo draugiją* su 13 skyrių, kurie vienais pereitais metais apdraudė už 9 576 679 r., 77 k. latvių turto, jog gerai veikia vartotojų draugijos, kurių žymiausis, veikliausis ir didžiausis teoretikas yra Bolderajų vartotojų draugijos vedėjas ir Rygos kooperatorių draugijos sekretorius Puriņš Aleksandras, jog nemaža yra jūrininkų, turinčių savo prekių ir pasažirių garlaivius, neminint atskirų pirklių ir pramonininkų, – tai gana lengvai įsivaizduosime, kokiuos didelius turtus jau turi latviai savo rankose. Nestebėtina tad, jog konservatyvai jau rimtai svajoja apie „aukštąjį" luomą iš latvių, kas duoda nemaža jumoristinės medžiagos liberalams.

Ne taip gerai sekasi latvių dailei.

LATVIŲ DAILĖ

Dainų menas

Garsiausi, seniausiai plėtotis pradėjusi latvių dailės šaka – tai tautos dainos, tautas dzeesmas. Latviai pagirtinai buvo pamėgę tą vienatinę, taip sakant, originalinę savo dailę. Šimtai žmonių rūpestingai rankiojo tą tautos senovės paminklą, tą tautos minties išdavą. Surinkta artie 100 000 dainų. Joms išleisti skiriama buvo dideli pinigai. Vienas Alunanas[32], mintaujiškis, sako, jas beleisdamas, subankrutėjęs, nes nebuvo kam jų išpirkti. Mokytais muzikais Latvija taip pat turtinga, nors jie tuo tarpu turi savo talentu tarnauti svetimataučiams, profesoriaudami konservatorijose, kurių patys latviai dar neturi. Iš svetur betgi kaitino latvių dvasią jų talentų spinduliai. Profesoriai dainas tvarkė, harmonizavo, net komponavo visai puikius dalykus, imdami melodijas iš tautos dainų. Turėjome progą

* Latveešu Savstarpiga Apdrošināšanas Beedriba[31].

visa tai girdėti per Tautas svētkus Mintaujoje 1895 metais. Ką profesoriai parašė, tėvynėje likusieji mėgėjai visomis išgalėmis rūpinosi suteikti tautai, įvesti į vartojimą. Žymiausis toje srityje veikėjas – tai vargonininkas Betingas[33], šiandieną jau 80 metų senelis, dirbti nebegalįs ir bepasilieką s vien garbės pirmininku visų dainininkų draugijų. Antras dainų meno kėlėjas buvo Cimzė[34], šiandien jau nabaštikas, bet darbais tebesąs ir ilgai dar būsiąs gyvas latvių visuomenėje. Juodu tai įvedė į mokytojų seminarijas, kurių latviai turėjo dvi, Valkoje, Lyvių gub., ir Irmlauo dvare Kuršo gub., kaipo priverstiną išguldymo dalyką, kone lygų su vyriausiaisiais dalykais – muzikos mokslą. Seminarijas išėję liaudies mokytojai, patys pažindami gaidas ir mokėdami bent kokiuo instrumentu griežti, puikiai lavino savo mokinius muzikoje, ypač dainoje, paskui nebesunku buvo iš jų sudaryti ir gerai išmokyti giesmininkų chorai. Ir buvo tie chorai garsūs koncertais skyrium, susidėję po keliolika arba ir visi susidėję per didžiąsias Dzeesmu svētki. Tų švenčių buvo iki šiol 4: 1873, 1880, 1888, 1895 m., o šiemet rengiama penktoji.

Giesmių menui plėtotis ir tarpti padėjo anų laikų laisvė, kuria negalėjo pasidžiaugti kitos tautos. Nei mokyklų, nei chorų, nei jų bendrų koncertų niekas nekontroliavo, niekas draugavimosi nevaržė ir susinešimų netrukdė. Paskutinioji revoliucija viską nukirto. Senąsias mokytojų seminarijas laikydavo vokiečiai dvarininkai savo lėšomis, kaip jau išsitarę esame, nelabai į jas kišdamies. Po revoliucijai nuo tų pareigų dvarininkai atsisakė, seminarijas vyriausybė paėmė savo globon, įsteigusi jas Kuršui Kuldygoje, o lyviams Volmare. (Be to, Jurjeve dalis latvių mokosi pas estus.) Muzikos pamokos tapo nustumtos paskutinėn eilėn ir nebepriverstinos, ir giedojimas aiškiai regresuoja ir net krinta; chorai nebedirba vaisingai ir nebedideli – susitraukė iki 20–30 žmonių. Tiesa, dar suvažiuoja Rygon po 17–20 chorų ir kas metai duoda po koncertą, bet publikos nebepatenkina; matosi, kad nebe daug beliko gerai pramokytų.

Šiemet dešiniųjų partijų sumanyta sudaryti penktoji iškilminga visos Latvijos giesmių šventė, kurios teisingai anais

laikais vadindavos tautos šventėmis. Progą davė 200 metų sukaktuvės, kaip Petras I prijungė lyvių žemę prie Rusijos. Statoma puikioje vietoje didelis paminklas Petrui I. (Paminklų Ryga kaip ir visai neturi, neskaitant mažučių stovylėlių spaust. Gutenbergo[35] ir kitų.) Diena minėtina. Latviai norėtų pasirodyti ko iškilmingiausiai. Sumanyta tad birželio mėn. milžininkas koncertas 20 000 klausytojų, dailės paroda ir daug kitų dalykų. Bet šios giesmių šventės niekas jau nebevadina tautos švente. Politiškieji šventės motyvai suskirstė latvius į dalis. Kraštutiniai kairieji su „Jaunā Deenas Lapa" principiališkai priešingi tai šventei, kitaip jos nevadina, kaip tik „Venbergo šventė" ir agituoja prieš. Kadetai su „Dzimtenes Vēstnesiu" svyruoja; dainuoti padeda, pranešimą išspausdino, bet organizuoti nepadeda, net ir prieš parašo. Taip kad dalyvauti šventėje teužsirašė apie 130 chorų = 4500 dainininkų, bet dešimt chorų jau atsisakė, o tikimasi, kad neatvykti gali bent kelios dešimtys. Giesmių šventės komiteto pirmininkas b. I dūmos atstovas advokatas Grossvaldas, spalininkas, būtinai norėtų regėti šiose sukaktuvėse tautos šventę. Lyvių prijungimas prie Rusijos davęs Latvijai laimę ir tiek teisių, kiek jokia Prūsija duoti negalinti. Tad esą kuo džiaugtis. Ir prieš tokią šventę, girdi, eina kraštutiniai! „J. D. Lapa" visados tebuvusi protinga viena savo kritika, bet nieko niekados nesutvėrusi, nieko pozityvinio nedavusi. Ne tik dabar, bet ir seniau jos pranokėjas „Deenas Lapa" visados buvęs priešingas tautos šventėms. Vienat vieną kartą agitavęs už giesmių šventę, tai vokiečiams švenčiant 1900 metais Rygos miesto 700 m. sukaktuves. Bet tuomet visa Latvija atsisakė toje vokiečių iškilmėje dalyvauti ir savo giesmėmis vokiečius džiuginti. Tad ir kraštutinių kairiųjų sumanymas turėjęs žlugti. Regėsime, kuo visi tie nesusipratimai pasibaigs, kaip ta šventė įvyks.

Varsų dailės

Pirmieji pionieriai latviai buvo prof. Huhn[36], Feders[37], Roze[38], nors jie dėdavosi į vokiečius. Tautininkai latviai tepradėjo plėtotis prieš kokią 20 metų Peterburgo dailės akademijoje, kur

tuo laiku susirado 15–20 latvių mokinių. Jie sudarė pirmąją studentų dailininkų draugiją – „Ruhkis" – gnom, žemės dvasia, darbo simbolas, kuri ir iki šiol ten, kaipo mokinių būrelis, tebėra. Dabar Latvija jau turi apie 40 dailininkų, tačiau išsiblaškiusių po visą pasaulį. Daugiausia jų gyvena Peterburge ir Rygoje, 4 profesoriauja Štiglico mokykloje[39], kiti Paryžiuje. Pagarsėję tuo tarpu Rozentalis, Alksne[40], Purvit[41], Valter[42], Zariņš[43], Šķilters[44], kurie tačiau jokio latviško ypatingumo dailei nedavė, nei stiliaus nesudarė. Visas jų latviškumas teapsireiškia latviškuose siužetuose, kuriuos mėgsta imti iš Latvių istorijos, mitologijos, pasakų ir buities. Tik pritaikinamoje dailėje toksai Zariņš stengiasi latviškai stilizuoti ypač indus puodus; taip pat Cyrulis[45], Maderneeks[46] ir kt. Liaudies dailės rinkinių dar visai nėra išleistų. Jų pavyzdžiai: pirštinės, galvos apdarai, juostos etc. randasi tik latvių muziejuje bei žurnaluose išmėtyti. Anot dailininko Rozentalio, mūsų Stabrausko[47] draugo Peterburgo akademijoj, latviai turį didesnę dailės supratimo kibirkštį ir sugebėjimą neg slaviai. Tačiau latvių visuomenė, nors ir turtinga, dailės dar nėra pamėgusi, išsidailinusi, dailės, estetikos įspūdžių dar neištroškusi. Taip kad latvis dailininkas iš grynosios dailės dar negalįs išmisti, dar reikią užsiimti pritaikinamąja daile: kokiai poniai, sumaniusiai išsiūti divoną, nupiešti pavyzdys, kam knygai viršelis, kam portretas; reikią mokyklose mokytojauti, pamokos davinėti – ir taip verstis. Gal ir ateis, girdi, laikas, kad visi tie dabar statomieji rūmai prisipildys dailės veikalais. Bet dabar, kad ir kažin kaip būtumei aiškus latvių patriotas, ir juokinga esą nebūti latviu, vis dėlto reikią prisipažinti, kad iš latvių dailininkas teturi mažų mažutytę dalelę savo pelno. Veik viską – iš vokiečių. Toli gražu vokiečiai ne mecenasai latvių dailės. Bet parankėje neturėdami geresnių už latvius vokiečių dailininkų, priversti yra jais naudotis. Štai vokiečių piešimo mokyklos direktoriumi pakviestas latvis Purviņš, kurs, tiesa, labai jau į vokiečius pakrypęs; į jos mokytojus – Rozentalis ir t.t.

Grynų latvių dailininkų draugijos statutas nors jau prieš dveitą metų išdirbtas, tačiau dar nepatvirtintas; draugija tad

vos tik tebesimezga. Užtat yra sąjunga Priebaltijos dailininkų, be tautų skirto, parodoms daryti. Bet latviai nenori dalyvauti mišroje draugijoje, nors vertėtų iš vieno eiti. Latviai dailininkai sutinka padaryti savo veikalų parodą per šių metų Dzeesmų svētki, nežiūrėdami šventės motyvų. Paroda, girdi, vis viena bus, tai jau tegu bus geresnė, ne blogesnė. Abiejų draugijų tariamasi eiti šuo sykiu išvien.

P. Rozentalis švelnus, kaip tikras dailininkas, atviras, mandagus, vaišingas, gyvena 4 ar 5 aukšte Strelkovosios Nr. 12, o jo atelier dar aukščiau. Matiniai langai stoge duoda gerą šviesą. Regi bent kelias dešimtis pradėtų ir pabaigtų paveikslų, gražių portretų ir peizažų. Jo varsos pilkos, melancholingos, kaip dažnai mūsų Žmuidzinavičiaus. Bene vienatinio latvio Rozentalio peizažą teko matyti miesto muziejuje galerijoje, nors senesniųjų dailininkų darbų ten yra keli šimtai.

Bene visų daugiausia latviškumo parodys latviai architektai, statydami begales tikrų palocių. Visi tie rūmai turi kaip kokią vienodą ypatingą žymę, tiesa, skolintą iš suomių.

LATVIŲ DIENRAŠČIAI IR PARTIJOS

Jei „partiją" imsime tokioje reikšmėje, kaip paprastai yra imama, t.y. dalį kokios bent visuomenės, apsiribavusią aiškiomis programomis, aiškiai žinančią tikslą, pasielgime prisilaikančią aiškaus regulemino, – tai į tokias partijas dabartiniai latviai nėra išsidaliję, nors skiriasi savo nuomonėmis į 4 dalis.

Socialdemokratų partiją vyriausybė išgriovė ir jos organą „Deenas Lapa" uždarė. Laikraštis atgijo vardu „Jaunā Deenas Lapa" ir eina jau šeštus metus, bet partija nebeatgijo; organizuoto darbo nebesimato; „Ciņa" („Kova") tik retkarčiais slaptomis bepasirodo; kiti sumanymai ir leidimai, kaip Peterburgo „Vahrpas", dėl stokos dirbėjų, lėšų ir skaitytojų žlunga. Į tą pusę krypstą žmonės pasiliko be bendro vardo, nesidedą nei darbiečiais, nei socialais, nors darbininkų reikalus giną, nei kairiaisiais kadetais, nes taktikoje esą kur kas kairesni už juos. Dėdamiesi tikraisiais progresistais ir liberalais, tais titulais jie

nenorį dalytis nė su kuo kitu. Net ir nacionalliberalai su savo organu „Dzimtenes Vēstnesis" tik apsimetą liberalais, sekdami „Jaunā Deenas Lapa", nes kitaip, girdi, neturėtų tiek skaitytojų, kiek dabar turi. Bet iš tikrųjų tik juokai esą iš jų „liberalizmo" ir net „radikalizmo", jiems skelbiant Dzeesmu svētku atsišaukimą („Dz. V.") arba valdant milijoninius turtus (Bergas). Aiškesnių žinių apie „Jaunā Deenas Lapa" šalininkus negavome, nes „tai sunku esą apriboti", ir išsinešėme įspūdį, jog jų branginamųjų idėjų ir takto smulkmenos jiems patiems neaiškios. Kuo atsimoka, kokios nuomonės yra kiti latviai apie savo kairiuosius, matėme pirmiau.

Visi kiti latviai, nežiūrint didesnio ar mažesnio jų krypimo dešinėn ar kairėn, yra tautininkai, priderą į Latveešu Beedribą, todėl savo „tikrųjų pirmeivių" kaip ir neskaito saviškiais.

Vidurio kairėje stovi ketvirtus metus einąs „Dzimtenes Vēstnesis", išvirtęs iš valdžios panaikinto „Baltijos Vēstnesio" su savo nacionalliberalais. Tai didžiausis latvių dienraštis, po pusketvirto lakšto didelio formato. Jo mušama po 25–30 000 egzempliorių. Labai gyvas, įvairus politikos ir literatūros dienraštis, turįs begales apskelbimų (po 8 puslapius). Politikoje laikosi dešiniųjų kadetų, taktikoje – tautinių kultūrininkų rimtumo. Karšti konstitucionalistai, gilūs demokratai ir liberalai, jie dirba, giliausiai įsitikinę, jog Latvijos ateitis, be jokio abejojimo, klius liberalams. Klysta, girdi, dešinieji, manydami ir skelbdami, jog latvių visuomenėje dauguma legalistų, dabartinės valdžios šalininkų. Liberalai nevienodi; kairesnieji karščiau svajoja, dešiniuosius peikia ir pajuokia, tyčiojasi iš jų svajojimo apie „aukštąjį latvių luomą", kurio vardu vadina praturtėjusius vakarykščius proletarus; dešinesnieji, nors nuomonėmis krypsta kairėn, tačiau neuja nei spalininkų, nei už tuos dar dešinesnių. Patsai „Dz. V." redaktorius advokatas Stumbergas pernai buvo „Latvijos" – spalininkų dienraščio redaktorium. Matyt, nedaug tereikėjo kryptelėti kairėn. Tai labai simpatingas, draugingas, daug žinių turįs, pilnai nusistovėjęs žmogus. Progresistų jis neužvils, kad ir nesišalina nuo dešinesniųjų už jį tautininkų, dalyvaudamas jų choruose, sakysime. Ir sunku

visame kame atsiskirti, turint vienodus tautos kultūrinimo idealus, nors darbas atliekama nevienodai.

Visai dešinėn nusviręs, nors dar skaitomas vidurio, antras labai didelis penktus metus einąs latvių dienraštis „Latvija", $2^1/_2$ lapo, mušąs kone tiek pat, kaip ir „Dz. Vēst.", egzempliorių. Tai grynų tautininkų laikraštis, kurie vienat vieni buvo mėginę sudaryti aiškią spalininkų partiją, neilgai tačiau tegyvavusią. Prieš rinkimus į pirmąją dūmą, gruodžio 19 d. 1906 metais, prisiekusieji advokatai: F. Grossvalds, Andrejs Krastkalns[48] ir Jahnis Purgals[49] buvo sustatę „Latveešu Reformu Partijas statuti" (dvidešimti paragrafų) ir, gubernatoriui Zvegincevui pritariant, įregistravę. Ji buvo paremta Aukščiausiuoju manifestu spalių 17 d. 1905 m. ir skiriama Baltijos gubernijoms. Bet laimėjus per rinkimus, įsteigėją F. Grossvaldą išrinkus atstovu Dūmoje, jis, nors su sankalba, nors į dešiniuosius, vis dėlto į kadetus, ne į spalininkus prisidėjo. Kiti latviai atstovai nė to tiek nepalaikė tos partijos; net „kunigas" Trasunas buvo kairesnių nuomonių. Per kitus rinkimus spalininkai veik nieko jau nebesvėrė kaipo organizacija, nors dar daug ji tebesveria kaipo išreiškėja (ne vienytoja) didžiumos latvių krypimo į legalizmą ir monarchizmą. Anot „Latvijos" spalininkų, taktikoje jie, kaip ir visi kiti latviai neprivalą kairėn eiti nei žingsnio, nors jų programa – reikalavimas Latvijai reformų – kairioji. Vienu liberalizmu, girdi, negalima pasaulio perversti. Ką gi besakyti apie Latviją! Ji turi gana pramonininkų. Vis dėlto tautos pamatą, patį branduolį, padaro smulkieji sodžiaus buržujai, tie 40–60 000 ūkininkų, turinčių po kelias dešimtis ir daugiau dešimtinių žemės. Ką čia ir kalbėti apie politišką kairiumą tų dvarininkėlių su visais jų privalumais, ekonomiškuoju egoizmu! Spalininkai pilnai pritaria kraštutiniesiems dešiniesiems tautininkams ir karštai juos gina nuo liberalų ir kairiųjų užpuldinėjimų.

Jųjų organas – devintus metus einąs po $1^1/_2$ lapo „Rīgas Avīze", vedamas jau nebe sykį paminėtojo prisiekusiojo advokato Veinbergo. Tai žmogus ne be apskaitomų Latvijai nuopelnų, tikras jos atgaivintojas ir prikėlėjas. Sumaningas advokatas,

visados turėjęs pasisekimą, visą amžių stovėjęs prie finansinių įstaigų ir vis dėlto nesusikrovęs turtų. Veikė iš gryniausios idėjos, iš giliausio įsitikinimo, jog jo rodomuoju keliu eidama Latvija tepasieks aukščiausį laimės laipsnį. Latvijos ateitimi jis tegyvas, jai vienai visą savo jau gana ilgą amžių atidavė, jokiems kitiems dalykams neeikvojo stebėtinos savo energijos, gelžinės valios ir mokslo žinių. Savarankis, net savabaudis, nė su kuo nesiskaitąs, nieko neklausąs veikėjas. Šiandieną pasenęs tebėra tas pats, kaip buvęs, nors dauguma nuo jo nusigrįžo už nukrypimą į patį dešinįjį kraštą. Beliko su juo namų savininkai, kurie su jo pagalba, per jo įsteigtas kreditines draugijas savininkais tapo, ir kiti, kreditu susirišę. Jis tai mato ir žino, tačiau nė manyte nemano apleisti darbo dirvą, tikriau – užleisti ją tokiems veikėjams, kuriais jis neužsitiki ir iš kurių realinės naudos Latvijai nelaukia.

Veinbergas, daug gera Latvijai padaręs, gal daugelyje dalykų klydo ir klysta. Su juo galima daugelyje dalykų nesutikti, bet negalima jo negerbti. Kiti sako, Veinbergas anksčiau ir pats kovojęs su konservatoriais, tik 1905 metų revoliucija jį griežtai palenkusi dešinėn. Abejoju: tokio būdo žmonės nelinksta, tik lūžta. Per revoliuciją matėme jį jos priešu, visų „pirmeivių" keikiamu. Bet ir jis pats prisipažįsta: „Aš visuomet skelbiau monarchizmą, stojau už tvirtą sąryšį su monarchu. Ir to neslepiu, nes galybė – atviroje propagandoje". Tuo padrąsintas, dešinės šalininkus charakterizuosiu jo paties žodžiais:

– Tokios rūšies dešiniųjų, kaip latvių, vargu bau rastumei kitoje kurioje Rusijos tautoje, ką bekalbėti apie Rusijos vakarų tautas. Jei ir seniau latviai demonstratyviai manifestuodavo savo ištikimybę, tai dabar, pralaimėjus ginkluotą kovą, ištikimybę vyriausybei dešinieji įvedė į principą. Tame dalyke jie ima sekti Rusijos vokiečių taktiką. Vokiečiai neturį savo politikinių troškimų. Taip bent stengiasi visur rodytis. Jei ir svajoja kartais apie kokį vokišką Vaterlandą[50] Baltijos gubernijose, tai labai pasislėpę, kad niekas nereikalingas nesuuostų. Dabodami vienų savo interesų ir naudos, vokiečiai sunkiausiose jiems gadynėse mokėjo nenustoti nei sosto, nei vyriausybės

užsitikėjimo. Visados pelnijo daug, visados laikė užėmę aukščiausias vietas, visados naudojosi valdžios užtarimu.

Ir dabartinieji latviai dešinieji nieko daugiau negeidžia, kaip tik vėl įgyti pirmykščią sosto ir vyriausybės malonę. Latviams, girdi, greičiau pavyksią ką nors liberališka išgauti iš vyriausybės, kai ji matys konservatyvinį latvių darbą. Tai matome vokiečių pavyzdyje. Tad Latvių tautos partija (taip dešinieji vadina visus tautininkus, nors jie ir nebūtų stiprai susibaudę) nepalenkiama stos už susiartinimą su vyriausybe, nes ir šiaip jau *visi* latviai – legalistai. Tiesa, dalis inteligentijos andai buvo šokusi pataikauti miniai, bet susidaręs aukštesnisai (!) latvių luomas pats jiems pasipriešino. Tarp latvių ir lietuvių tas ir yra skirtas, kad, jums darant revoliuciją, vyriausybė jus malšino; mūsiškiams gi darant, mes patys, „buržujai", malšinome! Yra rėksnių už tai. Bet ką jie reiškia? Bent per rinkimus jie nieko nereiškė. Be to, radikalus boikotuojame. Tautų klausimą teisingai išrišti tegali vienas pats monarcha. Dūma – valstijos atstovai, slegia tautas. Ir negali neslėgti. Tai juk matome, įvesk visuotinąjį balsavimą – paims viršų socialistiškieji gaivalai, kuriems tautų klausimai – svetimi dalykai; susiaurink rinkimų teises – turėsi luominę Dūmą, kaip štai dabar su dvarininkais ir su šiurkščiu rusiškuoju nacionalizmu. Ne, Rusija tegali naudotis Dūma, teturinčia patariamąjį balsą; tada, liovusis peštis su vyriausybe, kur kas daugiau svertų. Tikras konstitucionalizmas ne visur geras ir Europoje, Rusijoje tiesiog negalimas, juo čia visai nemoka ir neišsigali naudotis: Rusija tegali būti monarchiška.

Latvių tautos partija nepripažįsta luomų kovos, ujimo turtingųjų sluoksnių vien už tai, kad jie aukščiau palypėjo. Taip pat nepripažįsta ir kitų tautų ujimo (travli), kad ir vokiečių: jie taip pat turi savo istoriškąsias teises.

– Beg nebus čia kokio nenuoseklumo ir prieštaravimo: jūs, latviai, meilinsitės vyriausybei, kad gautumėte kokių laisvių Latvijai, ir vokiečiai meilinasi dėl to paties. Sakysime, laimėjote ir jūs, ir vokiečiai. Ir reiks vėl susikirsti dėl nepasidalijimo Latvijos privilegijomis. Tai kaipgi galima meilintis tuo pačiu žygiu ir vokiečiams? – paklausiau.

– Nebus prieštaravimo. Mūsų taktika su vyriausybe plaukia iš principo; su vokiečiais gi iš oportunizmo, ne iš principo, santaika su jais, bet nieko savo nepaleidžiant ir neprarandant, – atsakė.

– O kai vyriausybė užvils, ir jūs laukę laukę nieko gera negausite?...

– Neužvils! Latviai laimės – pamatysi tamsta...

„Rīgas Avīze", kaip ir pats kairysis „J. D. Lapa", toli gražu neturi tiek skaitytojų, kaip didieji vidurio laikraščiai, bet „R. A." atstoja „Latvija". Tad labai sunku spręsti, koks galas bus aštrios kovos tarp legalistų ir liberalų, ypač kad „Dz. V." vis dėlto stipriai susirišęs su tautininkais, nors ir traukia juos kairėn. Bet jei vyriausybė iš tikrųjų imtų koketuoti Latvių tautos partiją, visa tauta lengvai pavirstų konservatyviškiausia iš visų Rusijos tautų. Egoizmo, kaip aukščiau sakėme, ji nestinga. Jei bus *jai* gera, arba nors pakenčiama, bendrus imperijos laisvės idealus gali ir pamiršti.

Šalyje nuo tų „dviejų veiksmų keturiais paveikslais" stovi grupės latvių inteligentų, kurie pozityvinį darbą dirba ūkyje ir pramonėje, ir kurie... nieko neveikia. Šiuos pastaruosius praminsime – potencionalistais. Tai grupė tokių žmonių, kaip inžinierius technologas ir pedagogas Juozas Grandanas, kaip gamtos, teologijos ir medicinos fakultetus pilnai išėjęs gydytojas Kaspersonas[51] ir kiti aukšto mokslo ir gero pasisekimo ištikimi tėvynės sūnūs. Jie lyg tyčia nepildo „mados", kad kiekvienas latvis inteligentas turįs „tarnauti tėvynei", dalyvaudamas literatūroje, ypač gi laikraštijoje, arba visuomenės įstaigose. Kur yra užtektinai inteligentų, gal ir tokiems originalams yra vietos. Mums gi būtų gaila nesunaudotos proto pajėgos.

Tariamieji šiurkštūs antagonizmai tarp aprašytųjų daugiau takto neg idėjų šalininkų mums išrodo tik laikinais. Visi jie per labai myli savo tėvynę, per labai atsidavę jai tarnauti, kad šitos rietenos galėtų jai pakenkti. Riedamies visi dirba tą patį darbą, jungtomis pajėgomis kelia savo tautą vis aukštyn. Ir latviai pakils, gal aukščiau už visas kitas Rusijos tautas.

Visus keturius Rygos dienraščius (ir penktąjį minėtąjį Jelgavos „Tēvija", kurs dienraščio teisėmis teina triskart per savaitę) leidžia nedidelės, kelių turtingų žmonių kompanijos, bet redaktorius visad vienvaldis ir savarankis. Visi dienraščiai, nors nevienodo didumo, atsieina lygiai po 6 rub.; spausdinami gotiškomis (vokiškomis) raidėmis, neestetiškos ir dažnai nešvarios išvaizdos. Lotynų raidės būtinai reiktų jiems pradėti vartoti. Didumu latvių dienraščiai lygūs sostapilių dienraščiams. Kokybė gi, žinoma, daug menkesnė, nes ir tiek turėdami apskelbimų ir prenumeratorių, pigiai leisdami, neišsigali turėti savo korespondentų kitose valstijose. Mažosioms tautoms gal tai ir nereikalinga: vis tiek nieko nenusvers bendroje viso pasaulio politikoje.

Ieškodami kitų tautų laikraščių, su kuriais galėtume sulyginti latvių vyriausius laikraščius, nerastume: tokią ypatingą kiekvienas jų turi varsą. „Latvija", kad ne jos „spalininkystė", artimesnė būtų „Vilčiai"; „Lietuvos Žinios", kad ne jų „antiklerikalizmas", artimesnė būtų „Dzimtenes Vēstnesiui", kurs labai trokšta dvasiškių dalyvavimo visuomenės darbe, o religiją visai palieka šalyje; „J. D. Lapa" kuone lygus mūsiškei „Visuomenei", o „Rīgas Avīze" neturi nei iš tolo panašaus į ją lietuvių laikraščio.

Lieka dar labai įdomus klausimas apie dabartinį latvių švietimo – nuosavų ir valdiškųjų mokyklų – padėjimą. Tik pritrūkus laiko, nesuskubau pasiteirauti.

Įdomiausi būtų latvių Švietimo draugija, esanti pirmeivių globoje. Dešinieji, principe nieko prieš ją neturėdami, smarkuoja prieš jos valdybos narius dėl tikėjimo. Dešinieji nepasitikią bešališkumu kai kurių dabartinių draugijos vadų. „Jie, girdi, dėl to tik neplatina bedievybės, kad mes visur stovime ant sargybos religinių idealų, be kurių negali apsieiti auklėjimas, ir energingai užeiname kelią visiems pasikėsinimams ant religinio auklėjimo; visai kitaip pasielgtų, jei įgytų galybės". Nepažinę tų apkalbamųjų vadų, negalime pasakyti, ar visai teisingi šie įtarimai. Žinome tik vieną blogą to įtarimo

vaisių: miesto valdyba dėl to nedavė draugijai pašalpos. Ilgainiui pasistengsime ir šį dalyką ištirti.

Valdiškųjų mokyklų padėjimas po revoliucijai sparčiai eina blogyn – latviškumo žvilgsniu. Mokyklų globėjas Levšinas buvo gerokai palengvinęs latvių kalbos mokymą – dvejais pirmaisiais metais leisdamas visus dalykus išguldinėti latviškai. Biurokratams tačiau nebuvo maloni latvių kalba. Pasinaudota tad Levšino cirkuliaru, kur pasakyta „možno", o ne „dolžno"[52], ir imta latvių kalbos teisės siaurinti. Dabar jau vis labiau kalbama, jog šis cirkuliaras ir visai būsiąs panaikintas. Laikraščiai kelia trukšmą, bet ką tai padės?

Jokių išvedžiojimų nedarau, baigdamas šį pranešimą, kur mums linkti, kur ko mokytis ir kaip pasielgti, prisiėjus realizuoti vienybės idėją, kuri kerėja ir mumyse, ir latviuose. Tai padarys kiekvienas sau, o greičiausia patsai laikas parodys. Mano uždavinys tebuvo – paberti žiupsnelį žinių.

ESTAI

I

Susipažinus su gudais, lenkais, rusinais ir latviais, apie kuriuos man teko jau „Viltyje" kalbėti ar dar teks, atėjus tam tikram laikui, vis laukiau patogios progos, kuomet galėsiu arčiau pažinti ir estus. Štai kodėl nė kiek nesvyruodamas sutikau važiuoti į naujo tautos teatro atidarymą Tallinno mieste, ligi tik „Viltis" davė man tą įsakymą.

Štai aš jau vietoje nuo pat ryto. Apibėgau miestą, prisistačiau keliamos pramonės komitetui ir pirmas jausmas, kurs kilo, sugrįžus į viešbutį, tai pasigailėjimas, kodėl mes anksčiau nesusipažinom su ta Pabaltijos šiaurės tautele. Gailiesi žmogus ir drauge stebiesi, kodėl mes taip maža apie ją žinome, nors tiek mūsiškių inteligentų per tiek metų nuolat su jais susiduria. Tartu (Derpt, Dorpat, Jurjev) kas metai auklėja po kelias dešimtis greitų mūsų jaunikaičių. O kiekgi jie mums davė žinių

apie savo draugus bendramokslius estus? Aš iš savo studentų štai kiek teturėjau žinių: 1) kad Jurjevas estiškai vadinasi Tartu, 2) kad sveikas estiškai: terreterre, 3) kad tartiškes moteris tūkstančiai bernaičių studentų, susirenkančių iš visos Rusijos, taip ištvirkino, jog drįsta ir į nepažįstamus namus paklabenti, ir pagaliau 4) kad estai pasistatė ten savo originaliu tautiniu stilium akį veriantį teatrą.

Jokių korespondencijų, jokių žinių, ką jie veikia. Nebent iš latvių gavau išgirsti aimaną, kad estai vis labiau varo juos nuo šiaurės į pietus, kad jiems ir atsispirti negalima.

Štai kelionėje apie Rygą sutinku žinomą latvių ekonomistą praktiką poną Bisinieką ir ponią Purinienę, žmoną vieno inteligento latvio, komercijos banko valdininko. Abudu vienan balsan tarė:

– Nuostabi tai tauta! Tokios energijos, tokio neatleidžiamo varymo savo darbo nei matyta, nei regėta. Latvis štai giriamas už daugelį dalykų, betgi peiktinas už du kardinaliu dalyku: 1) jis, jei inteligentas, ką tik dirba, vis dairosi į šalis: tai ką vokietis pasakys, tai ką rusas pasakys; pataikauja tai vienų, tai kitų politikai ir bepataikaudamas apsileidžia savo darbe. Be to, kaip lietuvis, taip ir latvis, lengvai pramokdamas svetimų kalbų, tuoj lengvai pritampa prie kitataučių ir dar labiau atlyžta nuo savo tautinio darbo. Jei latvis neinteligentas, tai išėjęs pradedamąją mokyklą, o išeina beveik kiekvienas, nes tų mokyklų Latvijoje sočiai, tuoj įgyja kažin kokios fanaberijos, pasijunta esąs jau daug daugiau vertas, neg gali jį apvertinti sodžius ir, metęs ūkį, bėga į miestus ar į tolimesnius šonus. Bet iš tikrųjų jis nedaug tėra vertas, nes neturėjo kantrybės tą pradedamąjį mokslą pavaryti toliau ir pabaigtinai išmokti kokio amato, su kuriuo jam būtų lengva geras duonos gabalas pelnyti.

– Visai kitoki estai. Prie nematytos įgimtos atkaklybės darbe ir sumanymų vykinime, jie nesiblaško į šalis, laikosi savo gimtojo krašto, nepritampa prie jokios kitos tautos, nes negali, kad ir paketintų. Estų, nelyginant anglų, tokia kalbos mechanika, kad niekaip neleidžia nesuomiškųjų (finiškųjų) tautų žodžius

ištarti. Estui kalbėti neestiškai, kad ir jis būtų mažiau ar daugiau pramokęs, tikra kankynė.

– Eik į rinką kad ir tokiame žmonių skruzdėlyne, kaip Peterburgas, pasiklausyk, kaip smulkių daiktų ūkio produktų pardavinėtojai prašneks: pirmąjį garsą išgirdęs, tuoj suprasi – tai estas ar estė (čuchna). O bus jis čia pat, Peterburge, gimęs augęs, it skiedrelė rusiškoje jūroje. Ir nežinia, kol plūduros vis ta pačia skiedrele vis nenuskęsdamas...

Taip sako mūsų inteligentai peterburgiečiai.

Ir turisi estai stiprai savo tėvynės žemės įsikibę, ir nenukrapštys jų nuo žemės nei vokietis baronas dvarininkas, nei jokia kolonizavimo komisija ar bankas. Ir netirpsta jisai savo tėvynės miestuose, nei artimųjų kaimynų. Bet vysta, įsigali ir pavergia juos. Kaipo rusų valdonai, smulki svetima tautelė, inorodcai, jie lygiai kaip ir mes, lietuviai, neturi savo tėvynėje ne tiktai privilegijų, nors tai taip natūralus dalykas, bet nei lygių teisių. O dėlto, žiūrėk, ką jau yra padarę savo kultūrai! Apie tai paskui bus kalbos.

Šiandieną skubinuos išleisti „Vilčiai" bent įžengiamąsias žinias apie Tallinno miestą, kame ketinu prabūti arti savaitės ir nors tiek pririnkti žinių, kiek anais metais pririnkau Latviuose.

Iš Laižuvos į Tallinną tiesiu keliu per Rygą, Wõnnu (Wenden), Walgą, Tartu, Tapą su viršum 500 varstų, daugiau nei šešiolika valandų geros, nesustojamos važiuotės vis šiaurės link, tik nuo Tapos griežtai pasisukama į vakarus. Ar tai šiaurę atminus, ar oras iš tikro staigiai atsimainė; gana, kad visą naktį į 23.VIII prastidenome vagone.

Pakeliui vietos lygios lygios, it kas su niveliatorium tyčia būtų išlyginęs. Telkšo balos, neišdirbti kemsynai, seklios upės, pilnos akmenų. Smulkių alksnių krūmai, jauni pušynai. Mažutytės trobelės ūkininkų. Dvarelis kur ne kur. Nupjauto vasarojaus reti žardeliai. Nuobodu. Stebiesi, kad nesimato kultūros. To dar neišsiaiškinau.

Ale nuobodį ir vienodumą pakeitė patsai Tallinno miestas, kalnuotas it Vilnius, gražus, sparčiai augąs, išpuoštas tokiais

parkais, kaip Katerinenthal, kuriam lygaus didumu ir gražumu (užima penkis valakus pajūrio) nedaugelis tesusilygins visoje Europoje, o dar mažiau jį pravіršys.

Tallinną (Revalį) įsteigė danai 1219 metais (Ryga ir Revalis – tai dvyniai istorijos senumu). Bet pirmieji gyventojai buvę žemieji saksonai. Vokiečių ordinui drauge su visa Estija Tallinnas pateko 1346 m.; vėliau švedai jį pasisavino 1561 m. ir pagaliau rusų imperatorius Petras I Didysis rugsėjo 29 d. 1710 metais nebeatskiriamai priskyrė prie savo imperijos.

Tallinnas, gulėdamas prie pat jūros, prie giliausios ir erčiausios įlankos uosto, ilgai betgi skurdo. Dar 1810 m. čia terandame 13 tūkstančių gyventojų, dar 1870 jų tėra 30 tūkstančių. Bet nuo to laiko sparčiai šoka pirmyn. Prasideda didžiausia pirklyba jūra, pagerintas uostas, pastatytas elevatorius. Ir gyventojų skaitmuo kas metai didėja: 81 metais jau 50 tūkstančių, 97 m. – 64 t., 1903 – 81 tūkst., 1910 m. – 100 000, o šiandieną jau skaitoma į 120 tūkstančių. Miestas lobsta, kyla. Štai dvi naujos fabrikos rusų ir prancūzų kompanijų vienos pačios atitraukė į 15 000 darbininkų. Štai jau pradedama dirbti jūros tvirtapilė (morskaja krepost) imperatoriaus Petro Didžiojo vardu. Kiek tai padidins miestą! Daug jau ir dabar fabrikų ir bravorų.

Miestas auga, kemšasi svetimtaučiai, bet neapsileidžia ir tėvynainiai estai: jų čia su viršum 60%. Rodos, jokios kitos kalbos negirdi gatvėse ir rinkose, tik vieną estų; ar kalbėtų vyrai ar moters, didi ar maži, neturčiai ar turtingieji – visi drąsiai beria visai negirdėtus, jokioms kitoms kalboms nelygius garsus. Gerai betgi įsiklausęs, ypač raštui įsižiūrėjęs, atrandi ir latviškumų, ir lietuviškumų, nors pati kalba – suomių grupės, nuo jos tiek tesiskiria, kiek lietuvių kalba nuo latvių.

Jei lietuviai pribėrė į jų kalbą savo žodžių, nėra jokių dyvų. Per tiek amžių lietuviai susidurdavo su estais! Gal daugiau neg su suomiais, kad net ypatingu vardu – igauniais juos praminė. Iš savo pusės estai vieni patys tesulaikė giliausios senovės bendrąjį visoms Pabaltijo tautoms aisčių vardą.

Kitataučių čia mažuma: vokiečių bent 13 t., rusų, priskaitant ir kareivių garnizoną, 12 t., lenkų (katalikų) bent 5 t., latvių, lietuvių, švedų, žydų, totorių bent 8 t. ir t.t.

Tikėjimu, liuterių čia 70%, stačiatikių 17% ir katalikų 5%, nors rubricelėje teparodyta jų į 3 tūkstančius. Lietuvių katalikų čia esama apie 300–500, jei gerai suskaitytumei.

Katalikai čia turi bažnyčią, Kolegijos pastatytą 1842 m., bet įsteigtą 1799 metais. Kitos visos senovinės katalikų bažnyčios reformacijos paversta liuterių kirchėmis.

Lietuvių inteligentų čia vos keletas: Jonas Bulota[53], kariuomenės gydytojas veterinoras, Kalnietis, tardytojas, Tomkevičius, akcizoje valdininkas, Jonas Narkevičius, vargonininkas muzikas. Šiojo rūpesčių sutaisyta du vakaru: 3/II vaidino „Ponas ir mužkai"[54], 11/V giesmių ir deklamacijų vakaras.

II

Į mano klausimą, pakeltą aname laiške, kodėl mūsų studentija Tartuose neįdomauja ir nieko nežino apie savo moksladraugius estus, vienas žymus lietuvis šitaip atsakė:

– Dėl to, kad mes ir estai vis dėlto neesame kaimynai ir vargu bau būsime. Mus gali vienyti tiktai vienodas politikos padėjimas, vienodas mažųjų tautelių teisių siaurinimas, daugiau nieko. Per labai jau skirtingi būdai, per nelygiose sąlygose tie būdai išsilavino ir susidarė.

Tikrai. Imkime kad ir estų ekonomijos gyvenimą.

Jau minėjau, kad pakeliui nesimato kultūros. Pasirodo, kad čia ir negalima kultūra: per prastos žemės. Visa Estlandijos gubernija, visi jos keturi apskričiai: Tallinno (Reval) – vadinamoji Harjumaa, Haapsalu (Hapsal) – Läänemaa (Vakarų žemė), Paide (Weissenstein) – Järwamaa (Ežerų žemė) ir Rakwere (Wesenberg) – Wirumaa, – ko blogiausia žemė. Visų prasčiausiu tai pirmuoju du apskričiu, vakarinė gubernijos pusė; bent kiek geresniu pastaruoju du apskričiu, rytinė pusė gubernijos. Tadgi ir pati geruma Estijos ne Estlandijoje, bet Liflandijoje, kur estai gyvena $5^1/_2$ apskričiuose: Pärnu (Pērnava) –

Pärnumaakond (apskritis) ir Wiljandi (Fellin) maakond, Saaremaa (Ezelio sala vakaruose) šiaurės pusėj gubernijos; Tartu (Dorpat) maakond, Wõru (Werro) maakond ir $^1/_2$ Walga (Walk) maakond – rytuose. Iš Wiljandi (Fellin) ir tautinis atgijimas prasidėjo, nes čia visų anksčiausia paliuosuoti, kad ir be žemės, sodiečiai, greičiau laisvėje ir turte apsišvietė.

Estų žemės įstatymai buvo visai kitoki neg pas mus. Čia įstatymai žemę dalija į dvarų (myznaja) ir mužikų (krestjanskaja podatnaja). Su pirmąja dvarininkui valia pasielgti kaip jam tinkama; antrąją būtinai turi atiduoti mužikams, jiems teparduoti ir juos nuomininkais telaikyti. Gerumo iš to nedaug, nes dvarininkams palikta teisė vieną nuomininką, jei nepatiko, po šešerių metų pakeisti kitu, arba, jei pamatė ūkininkui gerai pasisekant, pakelti nuomą, vėl kiek tik nori.

– A, tu tiek uždirbai! – sako pavydus vokietis dvarininkas. – Tai mano žemė daugiau verta! – Ir kelia nuomą.

Tokiuo būdu estas priverstas yra ne tiktai vargą vargti, bet ir nuolat prieš visą pasaulį veidmainiuoti, apsimetant nabagu skurdžium nevala, nors to keletą šimtų gyvų pinigų bus sukaišiota į plyšius. Vis kad tik dvarininkas neįspėtų jo turto ir nepabaigtų čiulpti visų jo sulčių.

Ir susidarė esto sodiečio nesimpatingas būdas. Kytri gudrūs, kietaširdžiai, nelinksmi, dainų nesigirdi, nors ir surinkta jų bene visų daugiausia, nei visų kitų pasaulio tautų; jei ir niūniuoja, tai kažkaip keistai, liūdnai; ir kerštininkai. Neatskiriama esto dalis kaip ir žemaičio, lenktinis peiliukas, kuriuo jis, it vienuoliktuoju pirštu, viską dirba. Ką tik valgo: duoną, mėsą su kaulu ar be kaulo, obuolį, – ne graužia, ne atkanda, ne nučiulpia, bet pirma visa atpjauna ir paskui tik įsideda į burną. Šituo pat peiliuku ginasi ir kerštauja. Niekur nėra tiek „peilininkų", kiek Estijoje. (Paskutiniu laiku tai ima platintis ir tarp ramiausiųjų lietuvių.) Žinomas yra atsitikimas, kaip estas estą subadė už tai, kad prieš dešimtį metų jį buvo užgavęs.

Estai mėgsta ir išgerti, vaidytis savo tarpe ir muštis. Bet tas pat peiliukas duoda kitokį būdą jų muštynėms. Kai lietuviai mušasi miesteliuose, kelia daug lermo, ima didžiausius

pagalius, tvorgalius, pliauskas, net ištisas kartis. Tokiais pabūklais žmogaus neužmuši; ir sužeisi kitaip. Kai rusas mušasi, tai griebia ką kietą – akmenį, gelžį – ir muša užmuštinai. Estai greitai susibado peiliukais, ir atliktas kriukis. Mirtinai retai tenuduria.

Lietuvis minkštabūdis, lėtas, atlaidus, greit nurimsta ir atšąla, be to, negreitas net savo dalyke. Jis veikiau sugyvena su rusu, jei su juo susiduria, su latviu, kurs už jį kietesnis, o su estu ir visai nesugyventų ir nesusibičiuoliuotų, jei ir atsitiktų greta pagyventi.

Kriminalių nusidėjimų tarp estų, kaip ir visur pasaulyje, daugiausia vagysčių ir plėšimų. Tuo ypač pasižymi Tallinnas, kur senai jau plaukia visokios drumstos visuomenės pamazgos. Čia daugybė nusidėjimų net pačius policiantus stebina.

Estas sodietis pasižymi niekur neregėtu taupumu ir šykštumu. Jei sau dirba, tai vėl neregėtai atsidėjęs. Jei kitiems, tai taip sau, ne labai „žyčlyvai", kaip tą daro rusas. Valgo labai menkai, menkiau už žemaičius, tai ne dyvai: žemaičiai net per daug valgo, bet menkiau ir už vilkmergiškius su zarasiškiais. Nuostabiai daug kiaulių ant Tallinno rinkų parduoda sodiečiai; ne tiek daug, kad labai daug augintų, bet kad visai maža jų patys suvartoja. Užtat ir gyvų pinigų Estijoje kur kas daugiau nei Lietuvoje, nors ten, Estuose, taip menka žemė.

Sodiečiai ir gyvena kitaip nei mes. Jie neturi gryčių su saklyčiomis ar trobų su alkieriais. Iš gyvenamosios trobos patenki į jaują, kur džiovinama grūdai, mūsiškai: aznyčią, iš čia į daržinę. Viskas po vienu stogu. Yra dar ir dūminių. Vis tai ten, kur sodietis – dvaro nuomininkas. Kame gi jis atsiranda nebepriderančiu nuo dvaro, ten visai kitaip elgiasi ir trobas statosi.

Tallinne tautinis susipratimas visai naujas, gangreit neperdedant – vakarykščias. Mūsiškiai inteligentai, čia prieš 15 metų atsiradę, kaip p. Bulota, veterinoras, ir ieškodamas inteligento esto tautininko vieną teradęs, ir tas vienas tokias akis pastatęs, pasiteiravus apie tautinius jo rūpesčius ir darbus, lyg matęs kokį šnipą. Neprisipažinęs prie naujos srovės. Visi inteligentai buvę vokiečiai, kaip pas mus visi buvo lenkai. Nebuvo kam

dalyvauti miesto gyvenime, nebuvo kam nei laikraščių skaityti. (Pirmasis estų laikraštis, Wiljandi įsteigtas, šventė 50 metų sukaktuves.)

Tautinę savo gyvybę estai parodė Tallinne tiktai 1904 metais, kuomet pirmą sykį jie laimėjo sau didžiumą rinkimuose į miesto dūmą. Bet ir tuomet dar neturėjo savo tarpe tokio žmogaus, kurs būtų tikęs miesto galva. Nuveikus vokiečius, reikėjo betgi išsirinkti jei ne vokietį, tai vis dėlto svetimtautį, rusą Gijacintovą, tiesa, žmogų labai jiems tinkamą, liberalą, kaip ir jie patys, ir juoba estams, ne vokiečiams palankų. Po ketverių metų (tiek gyvuoja miesto dūma), 1908 m., estai ir vėl laimėjo. Tik dabar išsirinko visiškai savą galvą, tikrą estą liuterį Lenderį; ir vėl 1912 m. laimėjo išsirinkdami estą, bet stačiatikį, kunigo sūnų, prisiekusį advokatą Poską[55].

Naujojo teatro (ne – tautos namų) atidarymo surašyti nesuskubau, nes viskas pasibaigė $1^1/_2$ val. ryto, ir dar liko vakarienė, nuo kurios jau turėjau atsisakyti. Rytą 25 d. palaikiau sumą ir pasakiau lietuviams pamokslą, ragindamas juos susitelkti į katalikų blaivininkų draugiją, kurią tikrai patvirtins ministerija, jei vietinis gubernatorius nenori jokių kitų tvirtinti.

Taigi ir tesiunčiu vien tik tekstą savo kalbos. Be jos, gauta dar pasveikinimai iš Lietuvių mokslo draugijos ir And. Bulotos[56]; abudu gražiai, ilgu delnų plojimu, buvo priimti.

Komitetas nesakė, kas dabar iš eilės sveikins. Tad kiekvienas kalbėtojas pats turėjo pasisakyti. Aš šitaip atsiliepiau rusiškai į susirinkimą:

„Gerbiamieji „Estonijos" valdybos nariai, ponios ir ponai!

Aš atvykau jūsų pasveikinti iš tolimos Lietuvos, pačių Pabaltijos vasarių"...

Vos tik ištariau Lietuvos vardą, kilo didžiausis ūžimas ir rankų plojimas. Taip sveikino ją ta tūkstantinė minia. Kiek aptilus, sakiau toliau:

„... Pasveikinti, jums pasistačius antrą grandiozišką teatrą. Tartu teatrą mes jau žinome.

Mes, lietuviai, sekame kiek galėdami jūsų atgimimo darbą, tą niekur kitur neregėtai sparčią pažangą ir stebimės. Ir kaip

nesistebėti? Kuone vakar jūs dar visai menka, be jokios reikšmės, nieko nesverianti tautelė, šiandieną jau tiek pralobę, tiek grazną pamėgę, kad jau išdrįsote ir ištesėjote pasistatyti tokį milijoninį dailių dailės veikalą. Ko kita neminint.

Stebėdamies visai neveidmainiškai džiaugiamės. Jūsų laimėjimai, rodos, mums lyg būtų mūsų pačių laimėjimai. Jūsų ir mūsų vienodas padėjimas, vienodos politikos sąlygos, kuriomis turime dirbti, keldami savotišką savo tautų kultūrą. Visi mes smarkiai pasivėlavome toje kultūrinimosi kelionėje. Dažnai net rankos lėpsta, dažnai imi nusiminti, atsiminus, begu tik pasiseks pavyti kitos tautos. Bet matant tokiuos greitus darbo vaisius, kaip štai jūsų, gerbiamieji estai, įgyji naujos vilties, naujų pajėgų varyti ateities darbą.

Mažosioms tautelėms, atstumtoms nuo plataus politikinio gyvenimo, kurs nūnai visados atsiduoda „broniruotu ar nebroniruotu kumštimi", palieka nusigręžti į kitą pusę, kur kas garbingesnę: į puoselėjimą savotiškųjų kultūrų, ir tai sukrauti į bendrąjį žmonijos iždą. Pabaltijos aisčių tautos ir seniau kai ką duodavo civilizuotajam pasauliui – gintarą. Juo puošdavosi savo sostus Rymo ir Bizantijos imperatoriai. Šiandieną gintaro mes veik jau nebeduodame. Ir pats jis atpigo. Bet galime ir vėl pradėti duoti, tik jau kur kas brangesnių daiktų – savotiškų tautinių dvasių apsireiškimus literatūroje ir menuose: pasakoje, dainoje, muzikoje, architektūroje ir kt. Tai juk nebe gintarai, bet gryni perlai.

Jūs štai, ponai estai, įdėjote į žmonijos iždą dar vieną nuostabaus gražumo perlą. Ir džiaugiatės. Džiaugiamės ir mes, kaipo tos žmonijos dalis, nepavydėdami imame jums pripažinti pirmutinę vietą sparčiame mažųjų tautelių atgijimo darbe ir iš visos tikros širdies trokštame, kad jūs, broliai estai, ko veikiausiai pasiimtumėte jums jau prideramą vietą giminėje kultūriniųjų Europos tautų.

Aš, matydamas visa tai, kas čia darosi, lietuvių inteligentija ir liaudis, bent ta dalis, kurią reprezentuoja pasiuntusi mane čia viena labiau išsiplatinusių ir įtakingesniųjų Vilniaus gazetų – „Viltis", kai gaus apie visa tai žinoti, negalėsime nesušukti:

„Prosit vetustissima natio aestiorum!"[57]

Salė ne tiktai paplojo rankomis kalbėtojui, kaip ir kitiems kad daro, bet padarė jam ilgai nenutylančią ovaciją: artimieji spaudė ranką, kiti iš tolo galvos linkterėjimu sveikino; daugelis pačių reikalingųjų man žmonių prisistatė. Ir taip pasidarė lengviau rinkti tas žinias, kurias jums atiduodu ir dar daugiau atiduosiu.

III

Tad vakar, tikriau šiandien, nes viskas pasibaigė 6 val. ryto, ir pašventėme antrą milžinišką estų teatrą Tallinno (Revalio) mieste.

Klaidingai mūsų spėta du dalyku: 1) kad estai Tallinne įsisteigė tautos namą ir 2) kad tam dalykui per keletą metų suubagavo kelis šimtus tūkstančių rublių.

Tokių tautos namų, kaip mes kad svajojame ar rusai statosi, Estuose aš neesu niekur patyręs. Jų tautą kelia ne mokslai, ne plastikos menai, bet, kaip ir latvius, tautos dainos, teatras ir laikraštija. Kai dabar žiūri žmogus, kuo estai gali civilizuotajam pasauliui pasirodyti, tai vis aiškiau darosi, jog tai nuopelnai sodžiaus mokytojų ir vargonininkų. Šimtų šimtai giedotojų, susimetusių į draugijėles griežtai kiekviename mažiausiame miestelyje (sodžių Estuose nėra), pažįsta ne tiktai visas savo tautos melodijas, kurių kaip ir viską, nesenai dar jie mašinos greitumu susirinko, bet ir „mokytąją" muziką. Estai liuosai gieda ir dainuoja iš rašytų gaidų, įpratę gražiai daboti takto, tad nedideliai vargu jiems susirinkti į vieną chorą ne šimtais, tai paprastas dalykas, bet tūkstančiais ir net 13 000, kaip tai buvo 1910 m., padedant kerčios akmenį šitam dabar atidaromam teatrui.

Iš tų pačių dainininkų – pratrintųjų žmonių – daroma visa ir kitose draugijose. Visur jie dalyvauja, bet ypač svarbūs ir kitais nepakeičiami – vaidinimo dalykuose. Iš jų iš pradžių susidarė tos draugijos, kurios dabar gana garsios scenos darbais: Tallinne „Estonia" su savo pirmutiniuoju visoje žemėje

namu; Tartuose (Dorpate) „Wanemuine" su savo antruoju sulig gražumo teatru; Pärnuose „Endla" su kuone tokiuo pat, kaip ir Tartuose, bent stilium, teatru. Walke „Säde" („Kibirkštis") su taip pat padoriu suomių stiliaus teatru; net tolimi nuo gelžkelių ir miestų miesteliai, kaip Wändra (Lifland), Wäike Maarja (Estland), kuri ir laikraštį arti turi, ir kiti turi savo namus, kartais, kaip šis pastarasis, kur visos institucijos sutelpa; savo nuolatines trupas (Tallinne ir Tartuose) profesionalų, Pärnuose perpus profesionalų, kitur mėgėjų.

Susipažinau su pirmuoju Tallinno teatro direktorium p. Povilu Pinna[58]. Tai dar jaunas, labai gražus, Napoleono veido žmogus. (Jam ir sekąsi Napoleonu užsigrimuoti ir jis vaidinti.) Jis taip apibūdino estų teatrą. Prisiminus man, kad mes turime dramos mokyklą išėjusį Vitkauskį[59] (kurs tiktai, dievai žino, kur dingo), p. Pinna gyvai atsiliepė:

– O, tai laimingesni esate! Mūsų nė vienas nesame išėję tam tikrų mokyklų. Tik aš esu vaidinęs Vokiečiuose, Kiele, ir mano draugas ten pat kitame mieste. Prašė mus, kad ir pasiliktume anose trupose, bet nepasilikome – norėjosi pasidarbuoti saviškiams. Tai ir sugrįžau. Senasis teatro draugijos „Estonijos" būstas menkas, ankštas. Nueik tamsta pasižiūrėti, kokia mažutytė scena, kokia kišenė apsitaisyti! O ten juk po keturias dešimtis žmonių taisėmės. Visi dabar štai, vaidiną mūsų trupoje, tai mano mokiniai ir mokinės, žmonės pasišventę, nes per tuos septynerius metus, kai buvo pelno, tai gaudavome algos, kai nebuvo, reikėjo pabadauti. Na, dabar tai jau kas kita – štai į kokį teatrą persikėlėme. Gana vietos, gana gražių ir brangių dekoracijų.

„Hamleto" pastatymas bene du tūkstančiu rublių atsiėję. Buržuazinė inteligentija, kuri seniau nelabai veikščiojo į ne per švarią senovinę „Estoniją", dabar eis mielu noru. Plačiai pasižymėjusių vaidintojų estai, žinoma, dar neturi, bet gerų vaidintojų – gana. Minėtąjį „Hamletą", tą nebaigiamą eilią vis kitokių scenų, kitokiomis dekoracijomis, estai vaidino tiesiog taip, kaip geriau ir gerose scenose nevaidinama. Aš esu jį matęs bent kelius sykius. Skirtumo nemačiau rolių interpretacijoje.

– Gi ir mes esame matę, kaip žmonės vaidina! – atsiliepė p. Pinna, vaidinęs kuningo (estiškai: karalius) rolę.

Ofelijai – p. Ernai Willmer[60], patariau pamėginti Wyspiańskio[61] „Śmierć Ofelji", kurią kitkart Vilniuje taip gražiai vaidino p. Malinauskytė. Žadėjo mėginti.

Estų literatūra nekokia. Ypač menkas dramos veikalų repertuaras. Ką vaidina, vis dalykai verstiniai. Jei kas ir esą originalio, tai publika jų nemėgstanti, nes tai ordinariška ir jiems per gerai žinoma. Girdi, mes patys dar geriau vaidintume mūsų pačių kasdienius dalykus.

Bene kitaip ir lietuviai galvoja? Ir mūsų sodiečiai nekenčia ant scenos girtavimų, glamonėjimosi, bučiavimosi. Kiek tai kartų gavome išgirsti:

– Mokame jau, mokame tų dalykų ir patys... Parodykite ko geresnio! – Ir eina po kelius kartus žiūrėti „Genovaitės"[62]. Man rodos, ne siužetai kalti, kad mūsų žmonėms nepatinka, bet kad nėra kam tikrai talentingai padaryti iš tų paprastų dalykų drama, kuri sujudintų širdis į tą ar kitą pusę.

P. Pinna yra parašęs ir veikalą iš 1905 metų suirutės. Šitam veikalui labai pasiseką Suomiuose, bet čia, Estijoje, yra cirkuliaru užginta minėti anieji metai. Veikalas esąs labai sceniškas, sunaudota daug scenos efektų, bet literatiškai esąs nekoks. Iš kitų dramų rašytojų paminėtini A. Kitzberg[63] ir Ed. Wildė[64], kurio šių dienų visuomenės satyrą ketino, atidarant teatrą, vaidinti, bet pabijojo, kad gali kai kam kepenas sugadinti. Spausdinta ši satyra turėjusi Estuose dar neregėtą pasisekimą.

Dabartinis teatras pasistatyti sumanyta jau 1903 m. Penkios Tallinno estų draugijos prašė miesto valdybą užleisti joms vietos teatrui. Tuomet vokiečiai miesto dūmininkai paleido plecių po 50 rub. sieksnį, viso už 22 tūkstančiu rublių su viršum. Manyta kalėdoti aukų po visą imperiją, bet neleista. Dėl kai kurių formališkumų tik viena draugija – „Estonia" – tegalėjo įgyti savo vardu žemę, ir įgijo.

Nuo 1904 m. miesto valdymasis perėjo į estų rankas, tad paskirtas plecius per kelius sykius didinta; buvo padaryta

dalininkų draugija, kuri turėjo pastatyti namą už 600 tūkstančių. Dabar matosi, kad tai drauge su plecium atsieis apie 800 t. Dalių pažadėta ant 125 t., bet sudėta nedaug daugiau kaip 100 t. Iki šiol gi išleista jau daugiaus kaip 700 t. Tad netenkamų paimta iš kredito draugijų, ypač iš Estų banko, atsakant atkiriems žmonėms.

Dabartiniam teatrui kertinis akmuo padėta 1910 m. labai nemaloniomis sąlygomis. Nors į tą tautos kaip ir šventę buvo suvažiavę bent keliolika tūkstančių žmonių, tačiau gubernatorius Korostovec neleido jokių kalbų kalbėti estiškai. Visa padaryta tylomis. Apie tai anais metais buvau rašęs rusinų „Diloje" ir „Viltyje". Lenkams tuomet nepatiko sulyginimas demokratiškai ir aristokratiškai keliamų pokylių.

Dabar jau rūmas beveik visiškai pabaigtas ir daro gilų įspūdį. Tokių mūrų galėtų Tallinnui pavydėti net patys didieji miestai. Mūrai susideda iš trijų dalių. Korpuse bufetai, fojės, apačioje magazinai ir sklepai. Dviejuose sparnuose dvi labai gražios salės – scenos ir koncertų. Abiejų frontai pusapvali, sujungti žemėje koliumnų koridorium; už koliumnados kiemelis vasaros orkestrui, kurio galima klausytis iš bufetų ir iš verandų aplink visą kiemelį. Visas namas it popierinis, baltutėlis, lengvutėlis, nors milžiniškas. Visur tiesios linijos daro neapsakomai malonų įspūdį.

Tai dailių dailė suomių architekto Lindgreeno[65]. Jis jau labai žinomas visoje Europoje inžinieris. Jo planu šiandieną visų gražiausi Helsinkių suomių namai. Ir kitose Europos sostapilėse statoma ypač komercijos ir pramonės didieji rūmai, nes Lindgreenas pataiko yč gražiai ir tiksliai visa sutvarkyti. Jo planų ypatingumas – niekur tamsaus užkaborio, tamsaus koridoriaus, ir bent trys kiemai ant kits kito, kur galima užvažiuoti su vežimais. Taip kad vieno aukšto gyventojai nemato ir negirdi trukšmo ir šiukšlinimo apatinių aukštų. Estai jo plano namus jau trečius štai pasistato. Be to, tai jis pastatė Tartu „Wanemuine" draugijos teatrą, kuriuo jau seniau grožėjomės (atsiėjo su viršum 200 tūkstančių). Estų banko namą (atsiėjo 600 tūkstančių) yra pastatęs kitas helsinkietis suomis – arch. Saarinen[66].

Užtat gi ir prieš pradėdami pirmą sykį vaidinti, estai padarė jam dideliausią demonstraciją. Ilgai šaukė išeiti, o išėjus plojo ir ačiavo. Taip pat ir technikui statytojui.

Šeštadienį 24/VIII prisirinko sausakimšai pilna koncertų salė ir pilna dideliausi jos galerija. Iš visų kraštų atvyko delegatai. Iškilmė prasidėjo nuo stačiatikiškų pamaldų estiškai, ne slaviškai. Senas šventikas pasakė labai dailią ir taktingą kalbą taip pat estiškai. Teatro choras labai dailiai giedojo bažnytines giesmes. Visa darė gerą įspūdį, bet vietinė administracija buvusi labai nepatenkinta, kad nebe taip atidaryta, kaip pradėta 1910 m. Paskui kalbėjo, bet labai nuobodžiai, liuterių pastorius, visi pagiedojo dailiu unisonu dvi giesmeles. Tada gubernatorius, trumpai pasidžiaugęs rūmu, jų statytojams, scenos draugijai „Estonijai" sušuko: „Ura!"

Po tam „Estonijos" valdybos narys dr. med. Konik pasakė dailiai stilizuotą rusų kalbą ir prašė gubernatorių pasakyti Jo Didenybei imperatoriui, jog estai esą jam ištikimi. Gubernatorius Jo sveikatai sušuko ura! Ir orkestras tris kartus pagrojo himną. Paskui gubernijos administracija išėjo, ir toliau viskas jau buvo estiškai.

IV

Turiu pasiteisinti, dėl ko čia visur rašau estai, Estija, nebe igauniai, Igaunija: man rodos, pirmasis vardas bus tikresnis ir pakabesnis vartoti. Štai dėl ko.

Igaunių vardą lietuviai yra labai nesenai paveldėję iš latvių. Seniau lietuviai arba visai nežinojo estų, arba turėjo juos vadinti kaip nors panašiai į – estus.

Latviai vėl „igaunius" pagavo, tiesa, iš pačių estų kalbos, tik tas vardas tedera vienam Estijos pakraščiui, su kuriuo Latvija ribojasi, būtent: Wõru (Werro) ir Tartu (Dorpato) apskričiam, šiapus Pihkwa (Pleskavos) miesto. Jis, tasai kampelis, vadinasi Ugaunia, ir juo pavadinti visą Estiją būtų tiek pat netinkama, kaip visą Lietuvą pavadinti Žemaičiais, Dzūkais ar Kapsais. Juk Estijoje yra ir daugiau provincijų savais vardais.

Į šiaurę nuo Pleskavos, palei Finų įlanką guli Čuchliandija, teisingiau – Ingermanliandija; aplink Fellino miestą – Sakala; Ezelio (Oezel; lotyniškai: Ozylia) sala vadinasi Saaremaa; reiškia: salos žemė, salynas, nes saar – sala, maa – žemė; Hiiumaa – Dago žemė, t. ir t. Visas gi kraštas tos vietos kalboje vadinasi Eestimaa – estų žemė; gi tos žemės sūnus ir gyventojas – eestlane – estas, estonas.

Sekdami estų kalbą, kur keimarinės raidės reiškia ilguosius garsus (toks jau ilgumo žymėjimas), gauname rašyti ir e – ilgąją = ė, nors taip parašius duodi progos pigiai pamėgdžioti: ėstas, suėstas.

Finų žemė jų kalboje vadinasi: Suomimaa, arba tiesiog Suomi, ir mes ją vadiname – Suomija; tai Eestimaa tolygiai privalu mums vadinti Estija, nors iš lotyniško ji vadinasi Estonija, gi archaiškai Aistija, aisčių kraštas, iš dar senoviškesnio vardo Aestii.

Mėginu tad nustatyti: Estija ir laukiu, ar taip jam pasiseks prigyti, kaip prigijo Suomija, pasiūlyta per „Vilniaus Žinias" sulig informacijų, mano gautų iš prof. Oskar Olai von Heikelio[67].

Kai užmegsime ankštesnius santykius su tais šiaurės kaimynais, prisieis mums priprasti ir prie tikrai estiškųjų jų miestų vardų: prie Tallinno – Revalio, Walga linno – Valko pilies (linn – pilė, miestas), Tartu – Dorpat, Wõnnu – Wenden, Tapa – Taps, Haapsalu – Hapsal, Paide (Weissenstein), Rakwere – Wesenbergas, Pärnu – Pērnava, Wiljandi – Fellin, Wõru – Werro ir kt. Dar priberdami poezijos, kur bus tinkama; Revalis, sakysime, liaudies dainose vadinamas Lindanisa, nuo Kalewipoego motinos, vardu Linda. („Kalewala" – suomių tautos poema; „Kalewipoeg" – Kalevo sūnus – estų poema.)

Kaip Lietuva, taip ir Estija, išskaidyta į keletą dalių. Tai padaryta administracijos akių plotu ir nei tautiškai, nei ekonomiškai, nei kaip kitaip nepateisinama. Ypač skaudus buvo perskyrimas į Estliandijos (4 apskričius) ir Lifliandijos ($5^1/_2$ ap.). Tad jau 1881 m. estai ėmė rūpintis, kad būtų iš visų tų $9^1/_2$ apskričių (kond) viena administracijos vieneta. Tais metais

buvo išsiųsta deputacija į carą Aleksandrą III dešimčiu prašymų, kurių eilėje buvo ir šisai.

Oficialinai deputaciją vedė Carl Robert Jakobson[68], populiarus rašytojas ir pirmutinis laikraštininkas, buvusis mokytojas caro giminėje Petrapilyje. Jakobsono „Skaitymo knyga" iki šiol tebėra vartojama mokyklose. Rašė eiles ir dramas, tik jos neturėjo literatūros vertybės. Pagarsino jį – publicistika.

Tai buvo bene pirmasis estas liaudininkas, dabar būtume jį vadinę trudovik, radikalus dvasiškių ir dvarininkų priešgina ir akiplėša. Jis pirmas pakėlė balsą už savo tautiečius, vokiečių skaudžiamus; pirmą kartą Petrapilis iš jo išgirdo, ne iš vokiečių, tiesiai siunčiamą estų skundą.

Jakobsoną rėmė iš šalies taip pat turėjęs įtakos caro rūmuose estas profesorius Köhler, dailininkas, ir patsai galingasis Manaseinas[69]. Jis 1883 m. padarė Estijos administracijos reviziją, įvedė taikos teismus vieton baronų teismų ir kita ką gera. Žadėjo ir minėtuosius apskričius sujungti. Daug kas buvo padaryta prieš vokiečių galybę.

Iki Jakobsono laikraštėlius teleido estų kunigai ar jų kisteriai – vargoninkai, žinoma, tam tikro, religinio turinio. Pirmas laikraštis žmonių medicinos buvo išleista 1807 m. Po mūšio ties Austerlitz jį uždengė.

Pirmas Jakobsonas įsteigė 1882 m. tikrą publicistikos organą, iš karto smarkiai užkirtęs, kaip dvarininkams baronams, taip ir savo kunigams. Kirto jis kunigus, visai nebūdamas priešingas religijai ir jos dogmatams. Vis dėlto buvo šaukiamas bedieviu, žinoma, tų, kuriems kliūdavo.

Kultūros istorijos stebėtinai pasikartoja. Aprašomoji estų gadynė lyg išplėštas iš lietuvių istorijos lapas.

Jakobsono laikraštis „Sakala", kaip jau minėjome, tai vietos vardas, juo buvo ujamas kunigų ir dvarininkų, juo darėsi populiaresnis liaudyje. Taip populiarus ir mylimas, kad žodis „sakala" įgijo prasmę ne nuosavio vardo, tik apskritai gazetai – Zeitung – išreikšti. Iš karto ant „Sakalos" pasipylė bausmės. Tai skaitytojai patys jas mokėjo, susidėdami, kad tik, kad tik „Sakala" ištesėtų toliau eiti. Ir jis ėjo ištisus

aštuonis mėnesius nesustabdomas, turėdamas Petrapilyje užtarytojų.

Dabar vyriausiu estų laikraščiu skaitosi „Postimees“ – „Paštininkas“, leidžiamas Tartuose Rusijos dūmos nario, „visų tautinių estų sumanymų sielos“ iki pat paskutiniųjų laikų, cand. juris. Tõnissono[70], Senųjų finų[71] partijos. „Postimees“ – skiriamas miestų ir sodžių inteligentams, 6 rub. metams, turėjo apie 10–13 tūkst. ėmėjų. Jis buvo įsteigtas Kisterio 1857 m.

Jaunieji finai[72] turėjo „Päewaleht“ – „Kasdienį lapelį“, 6 rub., ėmėjų 12 tūkst., šeštadieniais – 16 tūk. Jo kryptis – kaip rusų kadetų, tik tos vietos prasmėje.

„Aeg“ – „Laikas“, 3 kartus per savaitę,. $3^1/_2$ rub., skiriamas miesteliams, turėjo ėmėjų 10 tūkst.

„Koit“ – „Aušra“, 3 kar. per savaitę, $2^1/_2$ rub., skiriamas sodiečiams ir estų kolonijoms Rusijoje. Ėmėjų 4 tūkst.

Be to, kadetų krypties ėjo:

„Tallinna Teataja“, redagavo Päts[73], žinomas 1905 m. revoliucininkas, mirtim pasmerktas, per Žemaičius į Prūsus bėgęs; dabar bene jis estus atstovauja Londone. 6 rub.

Jo priedas ar antra laida:

„Tallinna Uudised“ – „Revalio Naujienos“, 3 rub.

„Peterburi Teataja“ 3 kartus per savaitę, $3^1/_2$ rb.

„Meie Elu“ – „Mūsų Gyvenimas“, ėjo Narvoje, 3 rub.

Be krypties ėjo pigus skatikinis laikraštukas:

„Ajaleht“ – „Laikraštis“, 6 kartus p.s.

Dvasiškių laikraštis:

„Ristirahwa Pühapäewaleht“ – „Sekmadienių krikščioniškosios liaudies lapelis“, 2 rub.

Kooperatorių – „Ühistegewuseleht“.

Visi jie ėjo Tallinne. Tai ir bus svarbieji estų tautos spaudos organai, neminint kai kurių, ėjusių provincijoje, kaip Wõru ir kt.

„Päewaleht“ buvo daugiau tautiškas laikraštis, aplink jį spietės estai liuteriai, gi apie „Teatają“ – daugiau estai stačiatikiai, rusų auklėti.

Laikraščiai, kad ir labai skaitomi, dažnai savo pajėgomis negalėdavo eiti; vienas „Päewaleht“ tiek buvo pašokėjęs, kad

buvo užsimokėjęs visus deficitus – nepriteklius ir gryno pelno aprašomaisiais metais davęs 7000 rub. Užtat laikraščius palaikė dalininkai. Bankai gi, susitarę laikraščių laikomoms bėgamąja sąskaita sumoms, skyrė 8 proc.

STUDENTIJA. Vieni tik studentai, nei šiaip jau moksleiviai neturėjo savų laikraštėlių, kaip pas mus, ir vis tebesirengė pradėti leisti. O tų studentų visose aukštosiose mokyklose Estija skaitė į 1000, ir tokie Tartu (Dorpat) – tai didžiausis estų inteligentų centras. Be to, ir susiorganizavę estų studentai labai senai. Rygoje jie turi savo korporaciją „Vironia", Tartuose net dvi: Fraternitas Estica[74] ir „Sakala", Maskvoje ir Petrapilyje savo draugijas.

V

MOKSLEIVIJA. Nors tiek Estija kasmet duoda moksleivijos, vis dėlto vidaus gyvenimo joje nesimatė. Estų moksleiviją skirstė į dalis ne partijos, kaip kitur, kad ir pas mus, tik pačios mokyklos. Tartu universiteto studentai, sakysime, ne tik nuomonėmis, visa savo esme skyrėsi nuo Peterburgo ar Maskvos studentų.

Šie pirmieji – vokiečių kultūros padarai, aristokratai (buržujo vardo jiems per maža), konservatoriai, gražiai laikosi, dar gražiau puošiasi, korporacijomis gyvena, jų varsomis dabinasi, kepurėlę brangina; anie antrieji – demokratai, bent kiek apsileidę abnegatai, gerokai sunihilistėję ir – revoliucininkai. Suėję, jei tai buvo galimas daiktas, daug daug ko turėjo kits kitam prikišti ir išmetinėti, nors argi jie kalti, kad pasiduodavo tos vietos kultūrai, kur buvo auklėjami? Tartiškiai rusų studentams tačiau nenorėjo pripažinti jokios kultūros, jokio išauklėjimo; rusų studentai vėl vokiečių studentus vadino nerimtais tuščiaviduriais.

Nei vieni tačiau, nei antri nedavė Estijai tiek daug mokslo vyrų, kurie išlaikytų konkurenciją su inteligentinių profesijų vokiečiais. Estų miestuose, sakysime, visi „gerieji", destis populiarieji gydytojai – vokiečiai, kaip pas mus – žydai. Ir estai

miestelėnai, nors taip aržiai remiasi su vokiečiais ir nenori niekur pasiduoti kitataučių įtakai, drąsiai siekia savo rankomis valdžios savo tėvynėje ir ją paveržia iš kitų, – vis dėlto paskui ima savuosius aplenkti ir kreiptis kokiais kultūros reikalais į svetimuosius. Gal tai padaro aplinkybės, kad estas, neturtis žmogus, kaip ir mes, arba vos vos tepradėjęs išsimušti iš skurdo, savo mokslą turi varyti sparčiai ir todėl paviršutiniškai: nei laiko, nei ištekliaus jam nėra tiems mokslams pagilinti.

MOKSLAI. Tautos namų, tokių, kokių mes svajojame, Estijoje nėra ir nebuvo jais sau galva laužoma. Mokslų ir iš viso kultūros organizacijos ten skyrium katra sau veikė. Tartu miestas stengėsi duoti gerą knygyną ir skaityklą. Inteligentai tačiau ir be jų turėjo gerų knygynų, prasčiokai gi nesinaudojo, nebent dėl to, kad už tai buvo imama mokesnis, nors ir labai menkutis. Kaip estai rūpinasi savo liaudžiai visą kultūros reikmenę papiginti, rodo kad ir Tartu teatras, garsus „Wanemuine". (Taip vadinasi suomių giedojimo dievaitis. Tuo vardu vyriausis tautos poemos veikėjas: Väinämöinen.) Liaudis gali jį lankyti už 15 kap. Pigumu norėta liaudis įmasinti naudotis kultūros įstaigomis, dėl to šios visos turėjo žymaus nepriteklio.

Apibendrinančią mokslų draugiją estams iš dalies atstodavo Eesti Kirjanduse Selts – Estų literatūros draugija, kur griežtai visi Tartu makslavyriai dalyvavo. Toje draugijoje pirmininkavo pastorius Reimann[75], estų istorininkas. O mokslo vyrų ten būta nemaža. Štai keletas žymesniųjų pavardžių. Kalbininkai: Jõgewer[76], estų kalbos lektorius Tartu universitete, dr. Kallas[77], mag. Grünthal. Matematikas – Sarw[78]. Gamtininkas – Piiper[79], mokytojas.

Yra ir kitur buvusių estų mokslavyrių, tik jie savo tautai kone „buvusieji" sūnūs. Prof. Leyst, Maskvos universito prorektorius, meteorologas. Rosenthal – Varšuvos universite meteorologijos profesorius. Prof. Tammann[80], chemikas Gettingene. Prof. Seeberg, taip pat svetur. Salemann – ordinarinis Petrapilio Mokslų akademijos akademikas.

RAŠYTOJAI yra šie paminėtini. Šių laikų poetai: G. Suits[81], E. Enno[82], Juhan Liiw[83], Jakob Liiw[84], Marie Heiberg[85], Anna

Haawa[86]. Gresnieji praeities poetai: Lydia Koidula[87], Jakob Tamm[88], Kreutzwald[89], Jannsen[90] ir kt. Romanistai ir novelistai: visų geriausias – Ed. Wilde, paskui F. Mihkelson, Ernst Peterson[91], Mait Metsanurk[92], A.H. Tammsaare[93], Karl Rumor[94], Gailit[95], rašąs estiškai ir latviškai, M. Sillaots[96] ir kt. Praeities dramaturgai: J. Kunder[97], D. Orgusaar, P. Jakobson[98] ir kt., nors dramų literatūra, kaip ir pas mus, neturtinga.

MOTERŲ draugijų būti yra, tik jos daugiau nominalinės; tai labdarių ir tam panašių rūšių draugijos, kur kiek veikia estų moterys. Estų inteligentų žmonos – ne demokratės, aukštojo moterų mokslo nepagiria, tenkinasi viduriniu. Tartu mieste prie gimnazijos buvo namų ūkio klasė. Taip pat Rusijos dūmos atstovo Ramoto žmona turėjo Vidžemyje ūkio vedimo mokyklą. Yra ir gimnazijų. Tik tikra Estijos nelaimė tai jaunų esčių emigracija į Rusiją bonomis ir vokiečių kalbos mokytojomis. Ligi tik išeis bent kelias klases, ir važiuoja uždarbiauti, apsimesdamos Pabaltijos vokietėmis. Tautininkams, žinoma, tai toli gražu nepatinka, bet tam keliui užkirsti dar nėra radę pragumų. Namie likusios ponios griežtai nieko neveikia, gyvena sau, ir tiek.

Nuo 1905 metų betgi, visai jaunuomenei pradėjus debiutuoti visuomenės darbe, atsirado ir esčių mergaičių aukštosiose mokyklose. Jos jau atvirai dedasi demokratėmis, pasisako vyžotą savo kiltį. Tos rūšies studenčių, daugiausia rusų mokyklose esančių, esu pažinęs keletą, dar ir vyresnių vieną antrą ten pat pasvirusią. Visos labai negražios, kaip ir visa suomių tauta, kilusi iš mongolų; dailesnės moters ir vyrai, tik gimę iš mišrių tėvų. Taip sakant, premijuota gražybė visoje Tallino iškilmybėje buvo profesorienė Aino Kallas[99], rašytoja, gimimo suomė, greičiau gal švedė sulig tipo, duktė Helsinkų profesoriaus Krohn[100]. Daugiau demokračių: Amalie Krims, Friida Metsis, Marta Krekmann, Aleksandrine Pedusaar ir kt.

DEMOKRATINIS judėjimas smarkiai įsisiūbavo Estijoje nuo 1905 m. Jo lyderiu patapo socdem. juristas Wilde. Buvo bepradedąs eiti net tam tikras labai kairys laikraštis „Kiir" – „Spindulys", tik jį veikiai sustabdė. Administracija kylančiam

liberalizmui stabdyti iš viso nesigailėjo pavartoti represijų. Imkime kad ir vienus laikraščius ir jų santykius su administracija ir cenzūra. „Päewaleht" 1911–12 m. buvo 7 kartus pinigais pabaustas; viso išmokėjo 3500 rub.; 1913 m. – vieną kartą ir man Tallinne esant, šeštadienio numeris, tas, kuris skaudžiausis, nes daugiausia išsiplatina, buvo konfiskuotas. „Teataja" buvo pabaustas 4 kartus, vis po 300 rub.; tad viso išmokėjo 1200 rub. ir 3 kartus buvo konfiskuojama, t. ir t. Vis dėlto darbininkų judėjimo nesustabdė, ir jis nuėjo toli Markso keliais. Tallinno iškilmėse aš buvau pasergėjęs, jog griežtai nei vieno fabrikų darbininko nepasirodė, nei dienomis, nei vakarais. Jų ir nedalyvauta tyčiomis. Su buržuazija jų teeita iki 1905 m.

Nuo to gi laiko griežtai atsiskirta ir nebedalyvaujama griežtai jokiuose sumanymuose. Gyvenama visai atskiru gyvenimu, turima savas marksistinis laikraštis. Jų supratimu, ir Tautos namai ar kiti kokie visuomenės rūmai, jei darbininkų rankomis pastatyti, tai ir turį tarnauti ne kam kitam, tik darbininkams. O jei ne, tai ir prisidėti prie jų nėra ko. Lygiai taip pat buvo Rygos „Vilnyje", Poželos leidžiamame, ir Kapsukas pagalvojęs apie lietuvių Tautos namą. Didžiausias darbininkų susispietimas tai Narvoje, kur veikia milžiniškas fabrikas su keliomis dešimtimis tūkstančių darbininkų, gaudamas energijos iš garsaus krioklio. Ten ir bruzdėjimas didžiausis, vis dėlto jam ne taip labai atsiliepė Tallinno ir kitų miestų darbininkai. Taip bent gailystauja „Teataja".

Valstiečiai Vidžemyje jau kone visą žemę yra išsipirkę ir smarkiai kyla gerovėn. Dar smarkiau geidžia ko veikiausiai pralobti. Nuo tų neatsilieka tame troškime pralobimo ir iš valstiečių kilusi buržuazija. Ir teisingiau, kai žemę valdo tie, kurie ją mėgsta, ją savo rankomis čiupinėja. Estai valstiečiai gerokai susipratę. Tai parodė rinkdami savo atstovą į Rus. dūmą Juhaną Oras. Taip pat Tallinno sodžiaus ūkio draugija, turinti 1700 narių ir esanti tuo žvilgsniu pirmutinė visoje Rusijoje. Žiūrėk be galo įdomų veikalą Dr. Agte „Über die Agrarfrage in Lifland"[101].

Miestelėnų Estijoje kone pusė visų estų kilties gyventojų. Toksai Tallinnas – tai grynai estiškas. Estiškai nemokėdamas, vargiai gavau nusipirkti laikraštį, tikriau, užmokėti už jį. Gi visų viso estų tėra arti milijono. Kaip visur, taip ir Estijoje, miestelėnai labiausia judrūs. Anot to, daug gerų norų ir – tamsių darbų. Vokiečiai, matydami, jog vis daugiau estų vinsta miestuose, buvo pakėlę rinkimų į miesto tarybą cenzą ir taip ko tik neužmušę jų. Tačiau estai vis dėlto vokiečius jau visur nugalėjo, ne tik vokiečius, – ir latvius bendrame latvių ir estų pasienio Valga linne. Miestų valdyboms atitekus į estų buržujų tarybininkų rankas, šiaip jau miestelėnai, proletarai ir butų samdytojai toli gražu neliko labiau patenkinti, neg kada valdė vokiečiai. Ir saviškiai mokėjo „ėsti miesto pyragą". Tarybininkai, būdami valdžioje, žinodami jos sumanymus, supirkinėdavo senus namus ir paskui, tramvajui tomis vietomis praeinant ar ką kita naudinga ten įtaisant, tai pačiai miesto tarybai parduodavo trigubai. Šioji miesto turtais spekuliacija buvo gerokai įgrisus kitiems miestelėnams, ir jie stačiai sakydavo, kad įvedus demokratingus rinkimus, destis davus teisę rinkti ir butų samdytojams, dabartiniai buržujai veikiai užmirštų estiškąjį savo patriotizmą ir imtų dėtis su vokiečiais buržujais. Paskutiniais laikais estai nebebuvo gavę pilnų $^2/_3$ balsų, nebegalėjo savavališkai valdyti miestą, ir estai dėl to visai nenuliūdę.

VI

ŠVIETIMAS. Estams susiprasti neapsakomai padeda nepaprastai išsiplėtojęs knygų leidimas ir daugybė mokyklų.

Knygos estų kalba pradėta spausdinti kiek vėliau neg lietuvių kalba; Biblija pirmą kartą tebuvo išversta 1739 m. Paskui sekė kaip paprastai pamokslai. Pagaliau šiais laikais prieš karą estai savo knygų leidimu, bent jų skaičium, laikė proporcionalinai pirmą vietą visoje Rusijoje. (Antrą laikė latviai.) Storų žurnalų estai neturėjo. Vienatinis modernistų „Apolonas" neišlaikė daugiau metų. Knygų estams pagamina judri Estų knygų

leidimo draugija. Gi liaudies švietimu ypač buvo susirūpinusi Estų žmonių švietimo draugija Tartuose. Ji turėjo savo skyrius ir kituose miestuose. Paskutiniais laikais tie skyriai ėmė virsti savarankėmis, nebepriklausomomis draugijomis.

Be minėtosios Tartu literatūros draugijos, buvo ir kita literatorių draugija, sutelkusi modernistinius rašytojus. Ji vadinosi „Noor Eesti" – „Jaunoji Estija".

Vidurinių mokyklų Estija šitiek turėjo prieš karą. Pirmiausia bernaičių ir mergaičių gimnazijų. Jų skaičių ir vietą parodys šita lentelė:

Tallinne (Revelyje)	2 + 1
Arensburge	1 + 1
Narvoje	1 + 1
Rakverėje (Wesenberge)	1 + 0
Tartu (Dorpate)	1 + 1
Paidėje (Weissensteine)	0 + 1
Pärnu (Pẽrnavoje)	1 + 1
Viljandi (Felline)	0 + 1
Valga linne (Valke)	0 + 1
Võru (Verro)	0 + 1

Viso 7 bernaičių ir 9 mergaičių gimnazijos. Realinių mokyklų buvo Tallinne, Tartuose ir Valga linne. Mokytojų seminarija iš pradžių tebuvo viena – Tartuose, ji ir davė Estijai visus mokytojus. Paskutiniu laiku buvo ir dar atidaryta Rakverėje, gi Võru buvo manoma atidaryti moterims. Tartuose, be to, dar buvo Hugo Trefnerio laikomos privatinės gimnazijos, viena rusiška, su visomis teisėmis, antra grynai estiška, be jokių teisių. Abiejose amžius nebuvo apibrėžtas, idant ir senieji galėtų pasisemti vidurinio mokslo. Tai labai svarbios mokyklos. Tiesa, jos nedavė ir negalėjo duoti aukštesniam mokslui kandidatų, užtat labai padėjo pakelti bendrąjį vidurinį estų apšvietimą. Buvo dar keletas progimnazijų, bet tai jau nieko įdomaus.

ESTIJOS DAILĖ turėjo ir turi šiuos atstovus. Akademiką Köhler, portretininką, jau esame paminėję. Maibach[102] darbavosi Vokietijoje vieno hercogo hofmaleriu, privatiniuose jo

rūmuose davė reginių iš Vidžemio. Skulptoriaus Veicenbergo[103] darbo „Hamletas" rado sau garbingos vietos net Londono galerijoje. Tai praeities dailininkai. Dabar Tallinne yra Estų dailės draugija, kur žymūs dalyvautojai: Päts, laikraštininko brolis, piešimo mokytojas Tallinne, Friik, Mägi[104], broliai Raud[105], sk. Adamson[106], Petrapilio akademikas, autorius „Rusalkos" ir Romanovų jubiliejaus paminklo Kostromoje. Be to, labai žymus keliauninkas piešėjas Laipmann[107]. Architektūros sritį laiko savo įtakoje suomiai. Žymesnieji estai architektoriai: Uurits[108], Aren[109], Karl Burmann[110]. Šis premijuotas per parodą.

Iš muzikų gavau girdėti Dramos-muzikos draugijos kapelmeisterį Kull. Pasirinkti tinkamą gero orkestro vedėją – tai skaudžiamoji estų vieta, įkyriausis sielavartas. Tobias[111] yra parašęs oratoriją „Jona", spec. dvasiškoje muzikoje. Garsus yra Estijoje suomis tenoras Wäinö Sola ir bosas Stahlberg Tartuose, tačiau suvokietėjęs, nors iš estės gimęs. Dailės ir pramonės parodas estai kas metai taisė tai Tallinne, tai Tartuose; jas aplankydavo į 30 000 estų iš visų kraštų.

Apie 1870–80 m. Tartuose buvo įsikūrusi ir Blaivininkų draugija. Ji rengė šeimyniškus vakarėlius, statė nedidelius spektaklius, kūrė arbatines. Daugiau nieko liaudies švietimui nedavė ir ėmė nykti. Dabar ji visai likviduota.

Šiaip jau draugijų, kaip Estijos miestuose, taip ir Rusijos miestuose, yra labai daug ir joms visaip sekasi. Mažiausia, žinoma, sekasi idėjinėms draugijoms, nes jos pelno, bent apčiuopiamo, neduoda, dar pačios reikalingos, kad pridėtumei. Idėjos dalykai, girdi, šais laikais vis labiau eina šalin iš mados; vis labiau žmonės griebiasi realybių: finansų, verteivysčių, produkcijų. Taip bent kalbėjo estai prieš karą. Įdomu, kaip jie pakalbės po karo. Anuočės tai jie puikiai iliustravo ekonominėmis savo draugijomis.

Pirmiausia Estija turėjo savo banką, kuriai, matyt, gerai sekės, jei tesėjo pasistatyti savo rūmus net už 600 tūkstančių, į statomąjį „Estonijos" teatrą įdėti 750 tūkstančių, t. ir t.

Bet ekonominiu žvilgsniu įdomiausios yra Kooperacinė pieno ūkio draugija „Estonia" ir Taupymo-skolinimo kasos.

„Estonia" – to pat vardo, kaip ir vaidintojų-muzikų draugija, kuri pasistatė aprašomąjį teatrą, veda garsus kooperacijos idėjai pasišventėlis August Hanko, visų Estijos kooperacijų tėvas, juristas ir laikraštininkas, laimėjęs pirmos rūšies diplomą už kooperaciją ir politikos ekonomiją. Be tokio vieno spiritus movens – judinamosios dvasios – jokie platūs sumanymai negali įvykti.

„Estonia" centras jungė 80 kooperacijų iš visų 140 esamųjų. Centre nuolat dirba 10 inteligentų ir du važinėja instruktoriais. Užtai ir sviestą padirba ne menkesnės rūšies už Danijos sviestą. Juo prekiauja čia pat vietoje (1913 m. kaina svarui buvo 40 kap.), vasarą dar Petrapilyje (kaina svarui 60 kap.); be to, siuntinėja į Berlyną ir į pačią Daniją. Indėlis = 100 rb. Tai bene vienatinė draugija, teturinti tą vieną pramonės tikslą, neįsileidžiusi jokių politikos ar tikėjimo nuomonių.

Yra ir tam tikras atskiras kooperacijų biuras.

Apie skolinimosi draugijas (jų buvo 10) ir skolinimo-taupymo bendroves, jų buvo 85, tepaduodu žinią, kaip jos išsiplėtė per 10 metų:

	1902 m.	1912 m.
Kiek jų	1	79
Narių	85	23 699
Paskolinta per metus	16 120	4 912 777
Iš viso per metus įd.	14 874	9 048 390
Balans	24 318	11 340 277
Turto	4 257	1 464 266
Skolos	14 923	9 412 824
Pelno	70	122 648

Vartotojų draugijos iš 110 atsiskaitė šios; iš jų imame žinias, kaip joms klojosi.

	1903 m.	1911 m.
Kiek jų	2	57
Narių	366	7 854
Parduota	54 406	1 600 000

Išlaidžių	2 288	104 474
Pelno	5 751	42 228
Turto	3 530	227 272
Skolos	4 070	372 951
Balans	13 076	665 848

Visos 10 skolinimosi draugijų apyvarta

	1905 m.	1912 I/I
	259 000	12 752 000
Pasiskolinta	195 000	10 372 000
Palaikoma	202 000	8 301 000
Indėliai 10 proc.	28 000	1 800 000

Prekybos ir ūkio mokyklas estai eidavo Suomijoje. Tad ryšys tarp tų dviejų kraštų jau prieš karą darėsi vis ankštesnis. Į sąjungą su suomiais ypač linko tartiškiai, iš viso buv. vokiškųjų mokyklų augintiniai. Suomių įtaka Estijoje žymi ne tik architektūroje, ir visose kitose srityse. Kitataučių Estijoje labai maža. Estiškai nemokančių švedų tegalima rasti Dago saloje. Estai yra išleidę sunkiaisiais savo metais į kolonijas apie 200 000 žmonių. Į Ameriką jie beveik nebėjo; vis į Rusiją, kur tiek daug geros žemės.

RELIGIJA. Prieš reformaciją katalikų Bažnyčia Tallinne, kaip ir Rygoje, buvo pasižymėjusi savo šventyklų architektūra. Šv. Olajaus bažnyčia su bokštu – aukščiausiu visoje Pabaltijoje; dom-kirche (katedra) šv. Mikalojaus. Jos visos pateko į protestantų rankas, ir katalikai per ilgus amžius nebeturėjo čia nei vienos šventyklos. Tik 1842 m. Petrapilio kolegija pastatė Mikalojaus gatvėje šv. Petro vardu mūro bažnytėlę nedideliam skaičiui tikinčiųjų, kurs tačiau vis augo, ir rašomuoju laiku jau buvo katalikų Tallinne 5000, nors rubricelėje tebuvo užrašyta 2800; tame skaičiuje apie 300 lietuvių, kuriems klebonai, mokėję ir nemokėję lietuviškai, lygiai nė kiek netarnaudavo. Tuo pat keliu žengia, girdime, ir dabar esąs kleb. Venclovas, lietuvis.

Estų religingumas, nors ne taip nupuolęs, kaip latvių, vis dėlto po 1905 m. buvo labai žemas. Tačiau pamažu jis taisės,

buvo pasergėta žymus grįžimas atgal į tikėjimą, vis daugiau stojančių į Komuniją šventomis dienomis. Apie estų patronatus tas pat reiktų pasakyti kaip ir apie latvių patronatus. Apie tai skaityk: „Herrenkirche oder Volkskirche?“ von A. Grenzstein[112].

Įdomi ir labai simpatinga estų tauta, daug simpatingesnė už latvius. Estai ramūs, mandagūs, laikos duotųjų apsiėmimų, nors labai griežti ir kai kuriems lietuviams šviesuoliams, rodos, būtų Lietuvos liaudžiai skaudūs sugyventi. Jai ir neteks susidurti – per toli.

SUOMIAI

NETURTAS IR KULTŪRA

Esame papratę manyti, jog kultūra – tai buržuazinis dalykas; buržuazija – tai gyvieji pinigų maišai, ergo kultūra – tai turto dalykas. Nė nesiklauskime „Logikos“ autoriaus A. Jakšto[113], ką jis pasakytų apie šitą kreivą silogizmą. Jo neteisingumą mes ir patys patirtume, jei mums tektų pavažinėti po Suomiją (Finliandiją).

Aname numeryje A. Sabaliauskas[114] sako miškuose matęs vienasėdžių. Tai jam geriau pavykta neg man. Aš bent keletą kartų esu zujęs po Suomiją ir vis man be galo neramu buvo, kad niekur nesimato žmonių gyvenimų. Gerai, jei, ištisą valandą pavažiavęs, išvysi kokį vieną kiemą. Vanduo – uolos, uolos – vanduo. Tai į rytų pusę. Balos – krūmokšliai, krūmokšliai – balos. Tai į vakarų pusę, važiuojant į Tornio.

Jokios gyvybės. Nei gyvulių bandų, nei kiaulių, nei naminių paukščių. Rodos, lyg nei medinųjų paukščių nebūtų, vienos varnos tekrankia. Ir stebiesi, kurgi čia yra tie pustrečio milijono kunigaikštystės gyventojų? Imtumei ir nuspręstumei: duok Dieve, šimtą tūkstančių priskaityti. Tik paėmęs į rankas žemėlapį, tik sumetęs, koks tai didelis žemės plotas ta Suomija, imi tikėti, jog ir retai išsiblaškę žmonės tokioje platybėje gali sudaryti du tris milijonus.

Akmeninių dubenių (bliūdų) valstybė. Kitaip negalima Suomijos pavadinti. Uolų įdubimai pilni arba vandens, arba purvo, mauro. Nei gilyn susigerti, nei į šalis ištekėti. Taip ir telkšo ežerai ir balos per amžių amžius. Gerai, jei darbštus suomis kur išvedžiojo griovelius: tai nors žolės turės, o kaip kur tai ir miežiams pasisėti pusę margės. Miežiams, nes jie visų mažiausia dienų auga ir bręsta, o tų šiltų dienų Suomijoje kaip tik nedaug.

Akmens dugnas, akmens briaunos. Ir aplink akmens kalnai. Jei kur įtrūko uola, pasidarė plyšys, vėjas ten sunešė bent kiek dulkių, pasidarė žemės, tai ten išdygo pušelytė. Bet, neturėdama maisto, nerasdama, kur toliau nukišti savo šaknis, kerėja vietoje, nei to aukštumo, nei drūtumo. Kuro medžiai, ne statomieji. Iš penkių colių pušelės jau pjaunama „lentos". O tos lentos, kaip skindeliai. Girdi, dabar ir geros lentos pjaustoma siauromis, kad nesiraitytų, dedamos grindimis ar kur kitur.

Iš tolo toksai uolos kauburys rodos žalias, „mišku" apaugęs, o privažiuoji arčiau – kur ne kur medelis. Įeini į tą „mišką" ir net gaili tau: stovi medelis, kaip gera kartis, pajudinai ir visas liula, mažas vaikas jį išverstų iš kelmo, nes ten viena antra menka šaknelė. Kitas medelis, ieškodamas maisto, nuo kalno nuleido šaknį žemyn ir ten truputį rado. Skurdas, skurdas, skurdas.

Skurdas augmenims, skurdas žmonėms, skurdas žvėrims, kad nėra kuo misti, skurdas žuvims, kad maža pūvenų tenuskalauja lietus nuo kalnų. Miškuose todėl maža laukinių, vandenuose maža žuvies ir kitokios gyvūnijos. Tyras ežerų vanduo, lyg iš šaltinio ištekėjęs, o ne amžių amžius toje vietoje telkšnojęs.

Kur ne kur vienasėdėlis, tai kur atkalnėje atsirado lopelis dirbamos žemės. Lopas, kitaip nepavadinsi žaliuojančių kelių dešimtų ketvirtainių sieksnių tarp pilkų uolų. Kai kur užtinki – dvarą, nemaža gražių trobų, ten dirvos pamatysi bent dvi tris marges.

Tie lopai duoda bent kiek miežių, miežinės duonos. Tai ji ir kepama šykščiai. Miltai įmaišoma, nerūginama, mielių neužduodama ir, lyg žydų macai, plonais raguoliais sudžiovinama

į sausainius. Toks sausainis gali ištisus metus kabėti pakabintas ir nepaplėkti. Biškį žuvies pasigavęs, turi būti sotus. Turbūt suomis sodietis labai mažu kuo tenkinasi, kaip mūsų miestelių skurdžiai žydeliai.

Vienas vientijis gyvulys, kurį dažniau Suomijoje pamatysi, – tai karvė. Karvė gera, riebi, didžiulė, soti, nes ganyklos jai sočiai. Užtat ir pienas Suomijoje – būtinasis bet kokių žmonių, bet kokio valgio priedas ar net pagrindas. Gelžkelio bufetuose šimtai stiklinių laukia gatavai pripiltų. Publika pieno daug daugiau geria neg gero ir gardaus alaus. Sanatorijose liepiama per dieną išgerti kone gorčius pieno. O jau „kū kūsnį kūsi, tai vis dzvi", anot dzūko, tik ne degtinės, – pieno. Taip mintant galima kas dieną po du svaru svorio padaugint. Kam reikia didesnio kūno, vadinasi, kam reikia „pasitaisyti".

Ir iš viso žmonės Suomijoje ne tokie liesi kaip aukštaičiai, matyti, vis dėlto pavalgę, sotūs. Ot, čia tai ir mįslė, kaip jie, tokie neturčiai, prasimano valgymo. Įspėjimas gi – kultūra jiems padeda. Pirmiausia suomiai taupūs, šalin brangiausių savo daiktų, destis valgomųjų, nenudeda, žydeliams už gėrimą neišnešioja. Ir ką turi, iš to moka daug ko naudinga pasitaisyti.

Gal užtekdavo suomiams pavalgyti (prieš karą), kad bufetuose ir miestų restoranuose pietus iš daugelio valgymų galėjai gauti už $1^1/_2$–2 suomių markes (frankus), o pusryčius už $^3/_4$–1 franką (37 kapeikas). Net karo metu pietūs 1917 m. rudenį tebuvo 4 mrk. Už tai galėjai gauti dvejopos keptos mėsos, dvejopos sriubos, žuvies ir visokių užkandų be skaičiaus. Ir niekas tavęs nestabdė, kelias porcijas tu imsi, nors visą bliūdą ar vazą.

Šalia žemės skiautelio – trobelė. Ji maža, bet stati, sveika, niekur neapipuvus, nes raudonai maliavota. Dvarelio trobos, ką ir besakyti. Plauki garlaiviu ežerais ir neatsidžiaugi. Garlaivis švarus, lyg tik vakar iš fabriko vandenin įleistas. Gulimosios kajutės – dar švaresnės, patalai švieži, kiekvienam iš nauja klojami. Šeriama ko skaniausiai, mėsomis ir žuvimis, keptomis ir šaltomis su drebuliais, saldžiais valgiais. Ir visa tai – už 2–3 markes! Dar pieno ar alaus pusbutelį pridėdavo.

Tarnai vėl švarūs. Tarnaitės visos baltais, su rankovėmis ligi alkūnių. Baisiai negražios tos mongolės ar ugrės; taip negražios, kad net kiniečiai piktinasi. O kai miestiškai pasitaisiusios ir išsipraususios, baltom rankom, daro gerą įspūdį. Ir tarnauja jos, kaip darbą dirbdamos: rimtai, sparčiai, atsidėjusios, nesižvalgydamos, neflirtuodamos, rimtai atsakydamos į paklausimus.

Privažiuoji miestą. Suomijoje arba vienasėdis, arba miestas. Šitie „miestai" – tai mūsų miesteliai savo skaičium gyventojų. Gubernijos miestai skaito vos po keletą tūkstančių gyventojų. Sakysime, Tavastgus – 6000. O koks skirtumas! Iš tolo ir iš artie – visi didelių miestų privalumai: namai mūriniai, gatvės tiesios, puikiai grįstos, šaligatviai lygūs, po keletą trobesių net iškilmingų, įdomiai stilizuotų, tikrų rūmų. Didžiausios mokyklos, plačiausi parkai, jei vežėjų nėra, tai vagzale laukia bent du automobiliu. Tuščia gatvėse, nei šuva neperbėga, o gatvės dėlto žole neužžėlusios kaip Vilniuje, kad net arklius kareiviai ganosi rinštokuose. Iš ko čia žmonės gyvena, ką jie čia veikia? Turbūt veikia, dirba ir pelno, jei gali tokius mūrus statytis.

Viską lengvesnį dirba moters. Kelneriai – merginos, perenėse – moters, barzdaskutės ir kirpėjos – merginos, vis baltai nuo čebatėlių ligi kaklo, vis baltomis švariomis, plikomis rankomis. Nebjauru atsisėsti, tik iš pradžių baisu, kad nosies nenupjautų: žinai, ne moteriškas darbas – barzdas ir ūsus skusti. Bet skuta vikriai, pakabiai ir pigiai.

Važiuoji ežerais. Vienas aukščiau kito. Sukasti kalnu, suleisti šliuzais. Įvažiuoji garlaiviu į akmeninę skrynią, užsidarai nuo žemosios pusės, atsidarai aukštąją; vandens pribėga ir garlaivį pakelia sulig kito ežero aukštumo. Ir vėl tų šliuzų švarumas ir prisitaisymas! Visur lygu, visur tvirta, niekur nenubraukta, nenuskelta.

Privažiuoji tokią Heinolą. Tai miestas nuo 600 dūšių. Čia važiuoja vasaros metu pasilsėtų, pasigydytų. Kurortas, maudyklės, vaikščiojimai į kalnus, senas parkas, didžiausia viduryje rinka. Aplink rinką namai švarutėliai, lyg tik ką aliejiniais dažais nutepti, šviesiai, linksmai nudaryti. Kurzalas, muzika,

gydytojas, koncertai. Ir jokios žemėje nešvarybės, nes jokio palaido gyvulio, nei paukščio, nei šuns.

Čia „miestas" pelnos iš svečių. Kitur šioks ar toks fabrikas, tartokai medžiams pjauti. Gelžkeliai dirba, veža prekes, pasažirus. Tai vienatinė gyva arterija, kuri jungia visus gyvenamuosius, ypač produkuojančius, punktus.

Pačiu pajūriu esą ir žmoniškos žemės, ir gražių pušynų, bet tuos pajūrius jau senais laikais yra užvaldę švedai. Su švedais suomiai šiandien eina iš vieno, bet dar nesenai taip pat riejos dėl savo kultūros, kaip mes dabar su lenkais. Na, jau ir išsiriejo tiek laisvės savo kultūrai, jog ir niekur kitur nerandamą gamtos neturtą ji padengia.

Nežinia, kokių rezultatų beduotų aukšta kultūra lietuvių žemėje.

LENKAI

KUO LENKAI SKANDINAVUS ATSVERIA

Mes jau rašėme apie lenkų pagyrų puodą – taukuotą. Jų puodas, žinoma, pasigyrimais tesitaukina akims apdumti. Šiaip jau palieka kaip buvęs.

Skandinavams ir kitai Europai atsverti lenkai mums žada druskos, žibalo, akmens anglies ir gelžies.

Tiesa, druskos Veličkoje yra neišsemama atstanka. Kasės jos jau per 600–700 metų nuo jos radimo, kasis ir antrą tiek. Tik Velička – šalia Krokuvos, ir transportas iš ten nebus pigesnis už transportą iš pavolgių ar iš kur kitur. Ir lenkai tuo žvilgsniu čia pirmenybės neturės.

Siūlo naftos. Tik nafta yra ukrainų rankose, ir ją patys lenkai gaus dar „atmušti", tariant „lenkų vaiko" žodžiais. Cerezina, arba žemės vaškas, taip pat Rytų Galicijoje.

Akmens anglimis ir rūda, kurių yra Lenkuose, mes jokiu būdu nepasinaudotume dėl to pat važmos brangumo. Fabrikacija metalinių daiktų Lenkuose dar neprasidėjusi, jei

neskaitysime Suchenio, Zavadzkio ir kt. plūgų ir kitų paprastųjų mašinų, už kurias ne blogesnių padirba ir mūsų pačių fabrikai Vilniuje ir Kaune. Tai turi dar ir Lenkuose išsiplėsti kaip ir pas mus.

Taigi ko geriausių jausmų turėdamas vasarių žemės turtais mūsų šiaurės neaprūpinsi taip, kad tai būtų geradarybė ir pašalpa, destis pigumas. Tuo žvilgsniu didesniai geradariai bus užjūriečiai.

Lenkai taip mums užsimeta su savo brolybe ir „dokumentami serca"[115] dėl to tik, kad jų pačių kišenės išsižiojo Lietuvos pelno. Lietuva gali duoti žaliosios medžiagos: linų, kanapių, sėmenų aliejui, kailių, odų, grūdų, mėsos, arklių, galvijų, paukščių, kiaušinių, pieno produktų, gipso (klinto), degtų plytų, medžio išdirbinių: meblių, vežimų, terpentino.

Visa to reikia fabrikacijai, visa to lenkams trūks, kaip trūksta ir kitoms šalims.

Jie ne savo kultūrą mums neš. „Siekimas išplėsti Lenkijos sienas toliau už Dauguvos ir už Beržūnės remiasi dalimi šlovingais istorijos atminimais, dalimi nedaugelio lenkų dvarininkų, tuose kraštuose gyvenančių, reikalais"... „Sięgajmy po najdalsze ziemie!"[116] – baigia savo knygelę lenkų pasiųstas į Lietuvą košės privirtų inž. T. Šopa. Žiūr. „O narodzie polskim na Litwie", 27–28 p.

Kam gi lenkams reikia – siekti ko tolimiausių žemių? „Po co są Polsce potrzebne ziemie wschodnie, litewsko-białoruskie?" Klausia ir p. Šopai atsakymą duoda antras lenkų agitatorius p. Wańkowicz[117] knygelėje „Dla czego żołnierz polski wkracza na Litwę i Białoruś". Ir iš to klausimo atsakymo matome, jog visai ne dėl to, kad galėtų ten savo kultūrą platinti, tik dėl to, kad tų kraštų neturint, „būtume pralaimėję visa, ką tie turtingieji kraštai duoti gali (7 p.).

Jei tos žemės bus sujungtos su Lenkija, tai lenkams specialistam bus čia uždarbio. Tada ir tiems, kurie Lenkijoje bus likę, bus geriau (6 p.). Tokia didelė tauta – lenkai reikalingi dėtis į bendrovę su lietuviais, turinčiais daugiau to, ko lenkai stinga" (12 p.). T. ir t.

Apie Vakarų kultūros atsvėrimą vasarių (lenkų) kultūra, rimtai nekalbama, nei galima kalbėti knygose ar laikraščiuose. Čia tėra kalbos ne apie materialinę kultūrą, tik apie dvasinę. Na, tai galgi bent ji gali skandinavų ir kitų Pabaltijos tautų kultūrą atsverti? Visiems mums aišku, jog dar mažiau.

Tiesa, lenkų dailioji literatūra graži. Bet mokslo literatūra – ko mažiausi; mokslo įstaigų ir vyrų – nei to tiek. Yra du universitu, ir tuodu barasi tarp savęs, nepasidalydamu tais pačiais profesoriais. Kai Sniadeckiai dirbo Vilniaus universite, tai antrųjų Sniadeckių ir Ko nebebuvo kitur Lenkuose, ir prisieina tais vienais girtis.

Lenkų dvarininkai savo kultūra nepasivijo literatorių ir mokslininkų: jie – tamsūs ir nekultūringi; buvo teišėję obywatelską klasę, atseit antrą gimnazijos klasę, nes – tingėjo, nes per sotūs buvo ir protą smelkė – pilvas. Lenkų kultūros dvarininkų daugybė Lietuvoje, jie čia gyveno ir veikė per kelis šimtus metų; jie turėjo pusę žemės turtų susiėmę į savo rankas, visus kitus žmones pavergę. Ir ar pakėlė krašto kultūrą? Nė per nago juodymą, griežtai sakant. Jei liaudis čia, ypač Guduose, ligi šiol paliko „skromnym, nikomu niezawadzającym narodem bez nazwy" (žiūr. Šopos, 15 p.), tai ar daug garbės lenkams kultūrnešiams, kad jie per šimtus metus nestengė tos vietos liaudies išvesti iš apatijos, iš inercijos, iš sustingimo? Ne tik nėra garbės, bet didžiausi „hańba"[118] tautai, kuri taip mokėjo sustinginti savo kaimynus.

Nieko geresnio mes negalime vilties ir iš dabar pasiruošusių į mus ateiti mūsų dvarininkų dvasios brolių. Jie čia gyvens, mūsų sultis čiulps, bet duoti – mums nieko neduos, be savo kalbos, vienatinio tikro savo kultūros veiksnio. Kalba graži, moksliškai išlavinta – kultūros padaras. Tik pati kalba – kultūros nepadaro, tai tik raktas į kultūrą. Jei kalbos pramokęs jau tuo pačiu žmogus taptų kultūringas, taigi visą lenkų liaudį reiktų vadinti kultūringa, visus mūsų dvarų furmanus, liokajus, kambarines ir skalbėjas, visus miestų kiemsargius – lenkų kultūros žiedais.

Tuo gi tarpu lenkų liaudis ir neturtė ir dvasia – mizerija. Ji apšvietimu kur kas žemiau stovi už Kauno ir Suvalkų lietuvių

liaudį. Doros žvilgsniu taip pat. Ji toli gražu ne taip brangina svetimą turtą, kaip lietuviai. Kur jai iki skandinavų sielos privalumų! Tai mes matėme, kai mūsų dvarininkai buvo anais metais sumanę mozūrus darbininkais kviestis. Jie menki buvo darbininkai, menkos sveikatos, mažučiai, amžinai nepatenkinti sąlygomis. „U nas chleb biały, u nas chaty białe", – tiek ir težinojo.

Ne! Jei liks mums kada su lenkais padaryti šiokio ar tokio vardo sąjunga, tai tik ne dėl jų kultūros, ne dėl jų turtų, bet visai dėl ko kita.

BAIMĖ SUSIDĖTI

I

Vieni diplomatiškai („Nasz Kraj"[119]), kiti brutališkai („Dziennik Wileński"[120]), bet visi lenkai siekia to paties – susidėti į vieną politikos vienetą su Lietuva. Pirmieji rengiasi neva bendrai tartis, kaip čia suradus vienybės forma; antrieji rengiasi stačiūkiškai padiktuoti susivienijimo sąlygas, pirma ginkluota ranka okupavus visus Aukštaičius ir net Žemaičius.

Kauno lietuviai ir jų laikraščiai tyli kaip žemė apie tą uniją, federaciją, sąjungą, konvenciją ar kaip ten nepavadina aną vienybę. Jei ir išsitaria, tai tik diplomatijos žygiuose, nustatydami eilią, kuria tas klausimas privalo būti rišamas, būtent lenkų ir lietuvių pripažinimas kits kitam pilniausios, tikriausios nepriklausomybės su pasižymėtomis sostinėmis ir aiškiai apsibrėžtomis sienomis. Tai esąs pirmasis žingsnis į tikrąją taiką, tikrai draugišką kaimynystę.

Teisinga. Šiandieną nebėra tokių naivų piliečių, kad patikėtų vienais tuščiais žodžiais. Tai lietuviai, kur jie nebūtų, visi vienan balsan lenkams atsako: pradėjote žaisti demokratybės obalsiais – lygybe, laisve, t. ir t., tai baikite konkrečiai – darbais, vykinančiais tuos obalsius. Kas mums iš pasakymų: „lygūs su lygiais, laisvi su laisvais! Susilyginkime iš tikrųjų visomis politinėmis ir pilietinėmis teisėmis, paleiskime kits kitą

iš vergijos, iš okupacijos – tada imsime kalbėti apie bendravimo formas ir jų sąlygas.

Taip klausimą lietuviams griežtai ir nesvyruojant pastačius, klausimas iš karto atsidūrė lyg kakta į sieną ir toliau – nei žingsnio. Ir nepažengs, mes tai per gerai suprantame: lenkai toliau savo žodžių nepažengs, lietuviai tame vis aiškiau matys neatvirumą ir netikrumą. Nieko nepridės nei „Głos Litwy" sumanymas, kurio godžiai nusitvėrė „Nasz Kraj", nebekalbėti tuščiais žodžiais apie unijas ar sąjungas, tik pradėti išdėstinėti kits kitam sąlygas. Jos, tiesa, gali dar labiau atstumti vienus nuo kitų, realiai išvydus nesutapimą abiejų šalių interesų, bet gali ir patraukti į kits kitą, jei pasirodytų jau labai labai gera abiejų pusių valia ir karštas karštas abiejų pusių noras.

Jei apie gerą bendrą valią mes visados abejojome ir pagaliau įsitikinę tapome, – tam prirodyti mes turime ir žymime daugybę faktų ir dar laikomės jų nepažymėję, – tai apie lenkų noro dėtis į uniją karštumą kas gi paabejos? Tik apie lietuvius to pasakyti negalima. Ką bekalbėti apie jausmų ir norų karštumą, kad kasdieniai gyvenimo faktai ne tik juos vėso, bet tiesiog aušina ir net šaldo?

Tiesa, faktus padaro žmonės; žmonės klysta, žmonės nedori ir neišmanėliai. Jų nesužiūrėsi. Žiūrėk juoba paties reikalo. Patarimas būtų geras, ką ir besakyti. Prisipykę, prisibuvę ant žmonių, daugeliui net pradėję tuo pakyrėti, mes mielu noru nukryptume į pačius valstybinius interesus, kad... kad ir jie mus patrauktų. Aiman, ir tie valstybiniai interesai, kaip ir valstybiniai žmonės, nėmaž mūsų nepatraukia bent lygtis ir galvoti apie susidėjimą su gimstančia lenkų valstybe.

Kuo mus lenkai iki šiol traukė į sau? Lenkybe, lenkybe ir dar sykį lenkybe. Ir kas buvo pagautinas, tuo juos pagavo. Viena kalba, vienas tikėjimas turį sudaryti vieną dviejų tautų sielą ir – laimę. Šisai akcijos būdas betgi priseina ne kitaip pavadinti kaip tik politikos šantažu, viliojimu brangių jausmų, troškimų ir pasižadėjimų, pakišant pigias ir palaikes vertenybes. Pelais pagauti lengvatikiai „žvirbliai" yra politikos nuodėmė: gi kalba, tautybė, sulyginus su pagrindiniais žmonių

laisvės ir laimės dalykais, yra ... na, ne pelai, žinoma, tik ir ne tie grūdai, kurių žmonija, prakaituota ašarota, trūsa, pluša, ieško. Brangi kalba, miela tautybė, tik sotis ir rimtis – dar brangesni, dar mielesni.

Jei visi dabar lenkuojantys Lietuvos piliečiai panorėtų ir jei tesėtų rimtai pagalvoti, ką gi jiems, be lenkų kalbos, duos susidėjimas su Lenkija, jų ūpas turėtų daugeliu laipsnių nuslūgti. Mes jau esame apie tai nebe vieną kartą rašę, kad susidėję mes būtume amžini kentėtojai už svetimas nuodėmes, amžinai būtume neramybėje, nusustume, nupliktume nuolatiniuose karuose, kurių Lenkija neišvengs.

Mums „N. Kraj" atsakė į tai – ir Lietuva karų neišvengsianti. Galbūt. Vis dėlto Lietuva daugiau turi šansų palikti nuošaly neg Lenkija, Taikos konferencijai pripažįstant ir Santarvei garantuojant mūsų nepaliečiamybę. Tai Santarvė padarys – savo gi pačios naudai. Apie Lenkiją to pasakyti negali. Jei ir išvengtų karo su vokiečiais, Santarvei šiuos galutinai prispaudus prie žemės, tai su rusais neilgam teišvengs. Rusija atsipeikės ir jaugi pirmąjį smūgį duos didžiulei Lenkijai, ne mažulei Lietuvai; destis tam, kas daugiau iš jos atsikando. Jei Rusija ir nepradėtų karo, tai lenkai patys neiškęstų neprovokavę. Tiktai pažiūrėk, kokie jų planai! Kokie „Lenkijos" žemėlapiai! Lenkija ten siekia Dono, Pskovo, Baltijos. Pažiūrėk, ką kalba lenkų brigadyrius Žegota-Janušaitis[121] apie strategines Lenkų sienas: joms reikią Dvinsko, Pripetės, Dauguvos, Dnepro ir t.t.

Lietuva tuo atžvilgiu visiškai kauni. Jei ir gautų Gudiją, tai jau dabar yra pasirengusi padaryti ją autonomine dalimi valstybės, jaugi su teise pasvirti šen ar ten. Tik yra tikra, ekonominius Gudijos dalykus visados krypsiant į Baltiją per Lietuvą; ne gilyn į Maskvą. Susidėjimas su Pabaltijos valstybėmis padarys ją ne vieną pačią, ne izoliuotą. Žinovai gi anglai sako, kad ir ekonominiai Lietuva tokiose ribose, kaip vokiečiai yra jai užbrėžę, pilnai galinti būti be kitų pašalpos.

Baisiausi gi – Lenkijos vidaus netvarka, kurios ji neišvengs, kurios bauginantys ženklai jau dabar ima rodytis, neišskiriant nei komunizmo, kurį dabar ji tokiuo nuožmumu įveikia.

II

Dvi valstybės norima sujungti į vieną. Ką gi? Tai daroma pasaulyje. Tik kai Lenkija siūlo Lietuvai susidėti, tai man jiedvi atrodo, lyg dvi baronieni von Habenichts[122]: tu nieko neturi, aš nieko neturiu, tai kai draugėn susidėsiva, visgi bus – daugiau. Matematikai iš to gerokai pasityčiotų, jie žino, jog du ir tris okulius (zero) sudėjus, vis tiek gausi tą patį zero.

Tai, kad Lietuva ir Lenkija turi tiek žmonių, tiek ir tiek žemės ir kitokio turto, dar nepadaro jųdviejų teisėtomis daryti bet kokį kontraktą. Jei yra valstybių, kurios jiemdviem skolina pinigų ar kitaip kaip su jomdviem susipina, tai daro rizikuodamos, nes, kol kas, tie dvi valstybi – dar ne valstybi, dar ne juridiniai asmenys. Lietuvą vis dar „tebeketina" Santarvė pripažinti nepriklausoma; Lenkija principe jau pripažinta, bet pati dar nežino savo sienų.

Lenkija besienė – tai tas pats Gogolio Nozdriovas[123].

– Kieno antai dūli miškai panemuniais?

– Tai mano.

– O kieno tyvuliuoja Pinsko tyruliai ir padneprio stepės?

– Tai taip pat mano.

– O kieno teritorija už jų?

– Taip pat mano.

Šitokiuo matavimu niekas sienų nenustato ir nieko neįtikina – kad jis labai turtingas ir gali pardavinėti ar dovanoti ar Borislavo naftą, ar Beloviežo miškus.

Kad Lenkija dar nėra pilnas juridinis asmuo, reiškia jų pačių visuomenė, tie patys dvarininkai. Žiūrėk, ką jie sako, kokį ermyderį pakėlė, Varšuvos seimui sumanius pirmon galvon padėti žemės reformą, destis jos atėmimą iš didžbajorių ir atidavimą tiems, kurie savomis rankomis ją dirba. Šalia prirodinėjimo (tame dalyke lenkų dvarininkai pilnai sutiko su bolševikais), kad susmulkintos žemės posesijos duos tik nuostolių kraštui, čia pat dėta dar svarbesnis argumentas: seimas neteisėtas laužyti pamatinę valstybės tvarką, nes jis yra – nepilnas. Nėra kai kurių kraštų atstovų, ypač gi tų kraštų, kurie (tiesa, Nozdriovo sumetimu) dar priderės į Lenkiją...

Jei lenkų visuomenė savo valdžiai ir seimui dar nepripažįsta kompetencijos namie laisvai ir nekliudomai žygiuotis, tai kaip ta pati valdžia ar seimas bus kompetentingi daryti tokią svarbią užsienių politiką, kaip susidėjimais su dideliausiais Ukrainos ir Lietuvos plotais, su tiek milijonų žmonių, kad jie kone viršys pačios Koronos[124] žmones? Lietuva dar mažiau kompetentinga, teisėta tokį pat žingsnį padaryti, kol nežino savo sienų, kol nesusirinks griežtai visų kraštų demokratingai, lygiu, slaptu, tiesiu, visuotinu ir proporcionaliu balsavimu išrinktieji, atseit liaudies įgaliotieji, atstovai į Kuriamąjį seimą.

Taigi tų dviejų baronienių von Habenichtsienių (teisiškai imant) vienos šaukimai: šenai, šenai, antros: šalin, šalin! yra ne kas kita, kaip tik plakimas liežuviais pakantaus ir skysto oro. Toks pat plakimas jo būtų ir tada, kada viena ar kita pradėtų rodyti sąlygas: nebūtų, kas jas priima ar kas atmeta.

Dar nėra teisių, dar nėra ir nusimanymo, kiek kas išgali ir kokių apsiėmimų gali ant savo pečių prisiimti. Jei ne kur kitur, tai politikos sąjungas darant, netinka patarlė: pažadėsi – patiešysi, nes kai netesėsi, ne tik ne nesugriešysi, bet tau be ilgų ceremonijų kelines numaus, marškinius nuvilks, ir darykis tada sveikas žadamąjį – rojų, laimės karaliją!

Nei Lenkija (lenkų laikraščiai tai aiškiai, nedvejodami pabrėžia), nei Lietuva (jos valdžia tai nuolat tvirtina) dar visai nenusimano, kokiomis formomis apsireikš ir vienos, ir antros individualis valstybės gyvenimas. Tai tebėra didžiausios paslapties klausimai; abiem ateitis tebėra uždengta storiausia, tamsiausia uždanga. Niekas dar nenusimano ne tik to, ką mokės ir tesės perdirbinėti, bet dar nežino, ko ir kiek žaliosios medžiagos turės. Niekas nežino, kokių gaivalų beliko: ar jie kibs į žemę, ar juoba į fabrikų pramonę. Niekas dar nežino, kas už ką atsakys, ar bebus privatinės nuosavybės, ar už viską laiduos valstybė, kurią taip pat nežinia kas rems ir ar sąžiningai rems. Jokia čigonė nepasakys, Lenkijai ar Lietuvai „delnan" pasižiūrėjus, pagaliau nei Vilniaus chiromantijos „profesorius" Epšteinas neišpranašaus, kaip tų dviejų kraštų demokratijos ilgai rūgs, fermentuos, kunkuliuos, sproginės

maištais ir perversmais, kol susidarys nauja, šių dienų reikalams ir dvasiai atitinkama visuomeninė tvarka.

Lenkai remiasi viena savo kariuomene. Lietuviai taip pat didžiausias pastangas deda į tą pusę. Tik kariuomenė – į abu šonu kerta. Gina ji kraštą, tai gina. Bet kiek jo, to krašto, pajėgų išgaišina! Po kelias dešimtis tūkstančių pačių stipriųjų, pačių energingųjų žmonių atitraukti nuo produkcijos. Nieko neduodama, kariuomenė pravalgo viso krašto turtą. Žiūrėkite, kas beliko ten, kur kariuomenės buvo sumobilizuotos! Kariuomenė sunki įsigalėjusioms valstybėms, o tik „ketinančioms" pradėti, dar nei nepradėjusioms gyventi, tai našta, kuri ūmai piliečius suvarys į kuprą. Tai viena.

Antra, ir visa ko naigeriausia kariuomenei atidavęs, ar kraštas yra jos tikras? Mūsų gadynė rodo, jog ne. Priesaikų šventumas nebegelbsti ten, kur ima minią geiduliai valdyti. Šiandien tvarkdarė kariuomenė, rytoj – anarchistė revoliucininkė.

Taigi nei turtais, kurių dar nežinome, nei galybe, kurios neesame tikri, nei valstybės rėda, kuri tebėra neaiški, nei lenkai, nei lietuviai dar negali laiduoti savo apsiėmimų. Tai kam gi apie tai ir bešnekėti? Geriau imkimės, visa širdžia, visu protu, visomis galiomis atsidėję, pagrindinio tveriamojo darbo. Ir pirmiausia – nekliudykime kits kitam jo dirbti: nei lenkai lietuviams, ukrainiečiams, nei antraip.

Kai padirbėsime, kai karų žaizdas užsilaižysime, tai savaime ateis ir didesnieji politikos sumetimai. Dabar gi tik žiūrėkime, kad kas mūsų sienų neperžengtų.

NEPRIKLAUSOMOJI ESTIJA

(Delegato pasaka)

I

Š. m. birželio 30 d. ir liepos 1, 2 d. estai šventė VIII savo Dainų šventę. Ketino dalyvauti 324 mišrieji chorai – 11 500 giedotojų, 44 vyrų chorai – 1200 gied. ir 79 trimitų chorai – 1500 muzikantų. Viso 447 chorai su 14 200 dalyvautojų. Kiek jų iš viso bus, pasakysime vėliau.

Tos progos pasigavę, susikvietė valstybių atstovus – korespondentus ir sumanė jiems parodyti, kaip ir ką veikia nebepriklausomoji Estija. Esu gavęs ir aš pakvietimą, o Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjunga malonėjo padaryti mane savo atstovu. Šias pareigas eidamas, rašau surašinėju savo įspūdžius. Bet kol juos pradėsiu, leiskite padaryti nedidelį įvadą, iš atminimų nupintą.

1913 m., taip pat liepos mėnesyje, estų tauta šventė naują savo pastangomis išstatytą tautos teatrą. Tuomet ji gavo naudotis savo giesmių draugijos „Estonijos" firma ir atstovų iš bet kur kitur, ne iš Estijos, kviestis nei galėjo, nei turėjo teisės. Mane, jau sodžiuje tuomet gyvenusį, Vilniaus „Viltis" pasiuntė pasižiūrėti ir jiems atpasakoti, ką gi ta mažutytė šiaurės tautelė veikia, kaip, būdama tame pat rusų caro junge, reiškia savąją nepriklausomą kultūrą. Tai buvo neįtikėtina anųjų dienų sąlygomis.

„Vilties" įsakymas man buvo laumės lėmimas per šimtą procentų sustiprėti pastangose kelti ir savąją kultūrą, nes tuo keliu galima prieiti ir prie ko didesnio.

Aš piktai džiaugiaus, kai ta, rodės, pagalam visokių svetimtaučių pavergtoji tauta akivaizdoje paties caro gubernatoriaus gieda estiškai, ne rusiškai, savo psalmes ir vaidina Europos šedevrą savąja kalba.

Tą estų tautos atgimimą aš tuomet įsivaizdavau kaip santykį tarp garsaus visame Pabaltijyje estų piliakalnio Taline ir naujai išstatytųjų kultūros rūmų.

Priešais geležinkelio stotį, seniau priešais puikų jūros uostą, jos kranto lygumoje stovi milžiniškas uolų piliakalnis. Jį sudėliojusi iš uolų Linda, Kalevo žmona, savo vyrą milžiną laidodama, paskui priverkusi čia pat netoliese esamąjį didžiulį ežerą, iš kurio dabar visam miestui traukiamas vanduo. Tos vienos milžiniškos uolos nebepabaigusi nešti, ji taip ir likusi ežero krante.

Tautos herojaus palaidojimas piliakalnyje estams tiek pat reiškia, kiek ir lietuvių laidojimas savo galybių piliakalniuose, iš kurių jos gaus vėl išeiti, kai ateis tam tikras laikas.

Tuo estų piliakalniu buvo XIII amžiuje pasinaudoję danai estams pavergti. Kovai su stabmeldžiais pats dangus išmetęs jiems vėliavą. Danai čia pasistatė milžinišką, niekur kitur nematyto didumo pilį ir iš jos viešpatavo. Juos paskui pakeitė švedai, švedus – vokiečiai, vokiečius – rusai. Ir anaisiais tautos kultūros reiškimo metais pilis dar nebuvo tautos rankose. Jos negalima buvo tiesiu keliu paimti: Kalevas negalėjo tiesiai atsikelti, nes ant jo krūtinės gulėjo ne tik sunkios uolos, kurios buvo galima suskaldyti, bet dar sunkesnė barbaro inperialisto ranka, kurs be savo užgaidų nieko daugiau nenorėjo pripažinti.

Bet Kalevas, tautos dvasia, tebebuvo gyvas ir vis labiau žadinamas iš snaudulio. Jis turėjo išlįsti iš piliakalnio bent kitu būdu. Tad griebės kitos priemonės. Ištikimoji jo žmona, tauta, kai gailias ašaras liejo, laidodama savo vyrą, savo dvasią, tos ašaros susigėrė į estų žemę, į jų piliakalnį ir gaivino palaidotąjį. Ir kai jų susidarė gilumose labai daug, jos drąsiai ir iškilmingai

ištryško fontanu čia pat šalia užkeikto piliakalnio pavidale tautodailės rūmų.

Pilis dar nebuvo tautos rankose, politinės galybės ji dar neturėjo, bet jau buvo sukampta pirmoji tranšėja tai piliai paimti. Politikos laisvė sveiku gyvos tautos instinktu sumanyta atgauti tautos dailės kūryba. Tai instinktingai jautė ir lietuvių tauta nuo pat garsaus Vilniaus romantizmo laikų, o gal ir dar anksčiau. Pirma tai pajuto mūsų tautos žiedas – bajorija, o nuo 80 metų tai ėmė sunktis ir į pačias tautos gilumas ir vis ryškiau buvo juntama. Tačiau nesitikėta, kad anų laikų sąlygomis galės realiai ir žymesniu pavidalu išsireikšti. „Estonija" darbu parodė, kaip mes klydome, ir sustiprino mūsų tautines pastangas, pati to nenusimanydama.

Ak, kaip man tuomet malonu buvo tai išpažinti viešai, estų tautos veikėjų akivaizdoje tuose pat jų kūrybos rūmuose! Galva sukėsi nuo apsvaigimo. Aš gerai nebeatmenu, ką aš tuomet svaitėjau man ir estams svetima kalba. Rodos, apie senovinį ištaigų dalyką – gintarą, kuriuo anais laikais visą pasaulį aprūpindavo tie vieni Pabaltijo aisčiai, gens aestiorum, ir apie naują pasauliui brangenybę – originaliąsias tautų kultūras, kuriomis pralobina žmoniją, dideli ar maža, bet tik laisva tauta. Mano žodžiai buvo per menki visam tam išreikšti, tačiau mano dvasią, man rodės, estai klausytojai suprato. Ir tapo ta dvasia mums, lietuviams, ir jiems, estams, bendra, dvasia neklaidžios vilties, jog kažkas didžia ištiks mažąsias tautas. Ir aš buvau girtas pranašingu visa to regėjimu.

Štai dabar aš vėl regiu, tik jau nebe mistikinėmis savo akimis, jog estų Kalevas jau visai kilęs iš piliakalnio, ir tai, kas buvo išstatyta pavergti jiems, dabar tarnauja jiems apsiginti – pilis. Tai vienas didžiausių ir reikšmingiausių pasaulio mitų. Danams kovoti su laisva tauta vėliava iškrenta iš dangaus, destis atsitiktinai, ir jie laikinai pavergia estus. Tautos gi dvasia jau sąmoningai įdeda į rankas kitą vėliavą, su kuria tauta nugriauna vergiją, svetimtaučių jungą, duok Dieve, jau nebegrįšiantį.

Žiūri dabar į naujai sudarytąją tautinę estų valstybę, ir visa tai vėl man atrodo mitas. Jauna, visai nepagedusi tautos dvasia

pasireiškė ir verčia paklausti: kurgi dingo visi anie svetimtaučių klodai, kuriais stengtasi kiek galima giliau užrausti tautos dvasią, tie palaikai danų, švedų, vokiečių, rusų? Pasipurtino Kalevas, ir nebeliko jokių klodų, lyg ir nebūtų jų buvę. Ir vėl man aišku, jog tautos dvasia galima apipilti, bet negalima jos numarinti, kaip negęsta žarijos apkaupiamos pelenais: papūsi pelenus, jie nulėks šalin – ir vėl žarijos švies ir šildys.

Patinka man estų Kalevas.

II

Kelionė per Latviją. „O, ten gražiau! – pasididžiuodamas kalba greitojo traukinio palydovas. – Ten daugiau miškų. Ten miškai, miškai. Pas mus tik krūmai, krūmai". Būtų pridėjęs: ten žmoniškai įdirbtos dirvos, o pas mus net turtingiausiame Šiaulių–Joniškio krašte kultūros nesimato. Fašistai drąsūs žmonės: ar jie negalėtų nudeginti ar ką kita padaryti, kad bent prie geležinkelio nesimatytų šuns būdų – ir tų nudriskusiais stogais, kur gyvena Europos valstybės piliečiai. Kitur to nebesimato.

Rygoje – spekuliacija. Vežikai nė klausyti nenori, kai paprašėme pergabenti mus į kitą stotį; jie tyko kur trumpiau kelio. Einame apačion į tunelį patys savais daiktais nešini. Tiktai pamatę jau kieme, griebia daiktus, kitų negavę, ir už šimtą rublių (keturis litus) perneša per gatvę. Latvių publika baras. Girdi, tai – tvirkinimas. Nešikas per visą dieną Rygoje neuždirba 100 rub. Kitas nešikas už 20 rublių pašnibžda, kur geriau atsistoti, kad pirmiems įėjus į peroną, nes antros klasės vagonas tik vienas, o publikos visa jūra. Trečias už 25 rublius pagriebia daiktus ir kaip padūkęs lekia į tolimąjį traukinį, ir visa publika be skirtumo lyties ir amžiaus atsiplėšdami lekia zovada užimti vietos. Pirmieji laimingi, kvailai šypsos atsidribę į suolą ir tyčiojasi iš tų, kurie liko be vietos. Kažin kokia žydiška tvarka, kuri Latvijai garbės nedaro.

Patenkame į estų draugiją ir imame kits kitą girti ir kits kitam girtis. Aš giriu estų atstovą Lietuvai, estas giria Lietuvos

konsulatą Taline ir peikia mūsų atstovybę Berlyne. Aš giriuos savais pinigais, ir estas pripažįsta juos „gerais" pinigais, lygiais doleriui, užtat giriasi savo valdininkų demokratingumu. Antai, sako, mūsų viceministerio pareigas einąs, o nė kiek nosies neriečia. Tikrai pilietis laikosi labai paprastai ir labai ramus. Be visa to, sako, estai labai mandagūs. Estija ypačiai žiūrinti, kad tarnautojai tikrai tarnautų publikai, o ne publika jiems. Neduok Dieve, jei kas patirtų tarną, ypač valstybės pasienyje, nemandagų esant! Juos moko europiečiai, kaip Varšuvos policistus moko anglai ramumo ir mandagumo. Girdi, ir nusidėjusį žydelį vežėją Varšuvos policistas suima mandagiai ir ramiai.

Džiaugiuos ir patikrinėju. Teisybė. Estų geležinkelio tarnautojai tikrai ramūs ir labai mandagūs, nors netūpčioja ir nekreivuliuoja, kaip lenkai. Valke mums patys atnešė bilietus, kuriuos tik buvo liepta telegrafu davinėti korespondentams veltui. Tarus, jog esame korespondentai, tiki žodžiu ir nekrečia čemodanų.

Neturtingas tai tyrulių kraštas. Kitur ištisi plotai baltuoja, kaip ežerai balažole, kaip medvilne. Nesimato pakeliui nė ypatingos agrikultūros, nei gerų javų. Jie labai menki. Dėl ko vis dėlto Estija buvo laikoma pirmiausia savo derlingumu, aš nežinau. Tik siauručiai keliukai be kasimų per pat pelkes bėga labai lygiai nuberti žvirgždais. Judėjimo nesimato.

Tai jau šiaurė. Pabaiga birželio mėnesio, o medžiai tebežydi, vos išsprogę. Žydi alyvos, putinai, kaštanai, šermukšniai ir kur ne kur obelys bei kriaušės. Vaismedžių labai nedaug. Kaune kadai jau medžiai atžydėjo. Taigi patenkame Taline į antrą patį gražųjį pavasarį. Daug dekoracinių medžių promenadėse ir visi šviežiutėlaičiai.

Koks begalis skirtumas tarp beturčio krašto ir turtingiausio miesto! Talinas – senas viduramžių miestas, visas mūrytas ypatinga žyme – šiaurės stiliaus. Aukšti, laibi namai, aukšti laibi kuorai. Daug gražių bažnyčių, seniau katalikų, dabar liuterių. Ta viena katalikų bažnytėlė neturtė. Katalikų vos 700. Jų tarpe 12 šeimynų lietuvių ir bent kiek latvių su vokiečiais, didžiuma gi lenkų. Klebonas lietuvis, Venclovas, biržietis.

Antras klebonas Narvoje, 300 katalikų, Vitebsko lenkas. Iš Tartų klebonas Dukalskis išvažiavęs į Kuršo Subačių. Jis kiek moka lietuviškai, bet lenkas, kaip latgalietis, o Subačiuje didžiuma lietuvių. Į Taliną atvažiuojąs reziduoti ar vikarauti kun. Stefani, buv. liuteris ir su šeimyna, paskui atvirtęs originalas. Tai ir viskas Estijoje. Menkiau kaip Suomijoje, kuri gavo net vyskupą kataliką.

Talinas tuojau pagauna širdį savo tvarka ir gražumu. Jo pilis ir uostas tiek malonūs ir įdomūs, jog sunku atsigėrėti. Nori būti ištisomis valandomis ir vis negana, kaip nepakyrėja būti ten, kur juda, kruta. Uoste matos bent trys estų karo laivai ir vienas anglų. Juo, svečiu, estai didžiuojasi.

Stotyje mus, lietuvius, sutinka mandagusis jų atstovas Lietuvai p. Šmidtas ir estų žurnalistų sąjungos narys p. P. Sagar, buvęs anuomet Kaune. Jis nuveža mus į „Peterburgo" viešbutį, duoda patį gerąjį numerį, liepia už nieką nemokėti, daryti ką tik norint jų lėšomis. Na, visaip mėgina atsigerinti už tariamąjį lietuvių mandagumą ir rūpestingumą, kai estai buvo Lietuvoje. Man rodos, estai bus vaišingesni, o žada mums tokį įdomų maršrutą per Narvą, Peipusą, Tartu atgal automobiliais į Taliną, kur parodysią savo fabrikus, žemės reformą, mokyklas, durpynų išnaudojimą ir kitką, jog tikrai tenka laukti tos kelionės, kuri imsianti septynias dienas, o norint apvažiuoti ir pajūrį – 12 dienų. Vis tai valstybės lėšomis.

Aplankėme Etos telegramų agentūrą, populiariausį laikraštį „Päewaleht", turintį 45 000 tiražo. Rengiamės aplankyti mūsų atstovybę panelės Petrauskytės asmenyje.

III

Talinas (Tallinn) puikus, malonus ir labai įdomus miestas su daugybe senovės palaikų. Jo istorija prasideda 1219 m., kada čia danai pasistatė iš jūros kalninių uolų pilį, kuri nė kiek nesunaikinta iki šiam laikui tebestovi. Pakarčiui su vokiečių ordinu jie čia viešpatavo iki 1343 m., vokiečiai iki 1561 m.,

švedai iki 1710 m., pagaliau rusai iki šiam didžiajam karui. Toks jau Talino padėjimas, gražioje jūros atšejoje, kuri viliote viliojo visokius praėjūnus užkariautojus. Visuotinis estų gyventojų sąrašas, buvęs pereitų metų gr. 27 d., Talinę parodė 123 534 gyventojų, 6873 namus, 33 506 butus. Jis guli 15 ketvirtainių kilometrų.

Senovės pilies bokštai, vartai, sienos, trilinki stogai namų, tebeturinčių lotynų datas, ir XVI amžiaus ypatingas, sakyčiau, kamininis ar minaretinis bažnyčių bokštų stilius daro labai originalų įspūdį, kokio niekur kitur aš neesu gavęs – nei Suomiuose, nei Šveduose.

Dabarties gyventojai savąjį miestą myli tikra gerų vaikų meile, dabina jį neliepiami, prausia kas dieną Lindos ašaromis, kurių ji priverkė pilną ežerą, laidodama savo vyrą Kalevą. Ir šukuoja šukuoja nuolat. Miesto parkai, maži skverai voluose, tvenkinėliai, promenados – viskas reiškia čia nuolatinį rūpestį, kad viskas būtų lygiai gražiai apkarpyta, paskutinėta, kaip kultūringa dabitos barzdelė. Tad iš bet kurios kertelės žiūri į tave gryna kultūra, gaunama didelėmis pastangomis, dideliu darbu ir... nuolatiniu žiūrėjimu, ar visi mažmožėliai tvarkoje.

Milžiniškas tai darbas. Kai jo pasižiūri, tai net neramu darosi, kaip maža mūsų tėra padaryta Kaune, o, rodos, jau kiek daug daroma! Ak, ir, tiesa, daroma. Tik kiti dešimtimis metų po tiek pat yra darę, o mes vos tik pradedame; tik kitur pilta krūvos pinigų, o mes tepradedame skirti tam dalykui.

Dabar Talinas turi tris muziejus: 1) Dailės muziejų su dalimi Tautinio muziejaus Petro ir Katarinos pilyje, kuri tebėra puikiai išlaikyta, 2) Karo muziejų ir 3) Provincialį muziejų. Du teatru: 1) „Estoniją", įsteigtą 1913 m., ir 2) Vokiečių teatrą, šiemet paverstą estų dramos teatru. Aukštesniųjų miesto mokyklų 13 su 4031 mokiniu ir 12 privatinių aukštesniųjų su 4044 mokinių; pradedamųjų mokyklų 31 su 9466 m. (tame skaičiuje 12 privatinių su 1400 m.). Aukštesniosiose mokyklose 275 mokytojai, žemesniosiose – 328. Didesniųjų fabrikų: vagonų fabrikas „Dvigatel" su 595 darbininkais (prieš karą 2400); medžio apdirbimo fabrikas Lutherio su 1416 dar. (pirmiau 2000); visam pasauliui

žinomi jo mebliai ir fornyrai; Šiaurės popieriaus ir celiuliozos f. su 915 d. Kas metai išveža į užsienius 9 000 000 kg. popieriaus (o didžiausias Talino laikraštis „Päewaleht", turįs 35–40 000 tiražo, imąs popierių... iš užsienių)! Baltijos medvilnės fabrikos užima 2260 darbininkų. Metalų fabrikai: anglų–baltų ir valstybinė uosto verftis su 10 000 dar., bet dėl stokos kapitalo ir darbininkų dalimi beveikia.

Laivų į Taliną kas metai atplaukia 3000. Uostui pagerinti nepriklausomieji estai daugiau yra padarę neg rusai per du šimtu metų.

VIII Estijos giesmių šventė (Laulupeo juht ar Laulupidule) įtaisyta Katarinos slėnyje (Kadriorg), kur parkas įsteigtas 1718 m. Čia maudyklės, pliažas, puikios vilos, daugybė kelių, puikių senų ąžuolų, liepų, klevų. Gale alėjos Adamsono modeliuotas paminklas žuvusiam karo garlaiviui „Rusalka". Į parką ($2^1/_2$ km) eina omnibusai ir motoriniai tramvajai.

Už 6 km yra vasarnamių vieta jūroje ir saulėje maudytis ir sportui. Vadinama Pirita (Brigitten) su seno vienuolyno griuvėsiais iš 15 amžiaus. Ten vaikščioja motorinės laivelės ir du garlaiviu. Už Brigitos gražus parkas Kose (Kosch). Yra ir daugiau gražių apylinkėje vietų: Wiimsi, Nõmme.

Estų giesmių šventės, kaip ir latvių, bus neužmirštinos tų dviejų tautų kultūros istorijoje: tokią jos suvaidino rolę. Anais sunkiaisiais laikais, kai rusų valdžia smaugė bet kurią kitataučių iniciatyvą, kai neleido burtis ir organizuotis, estai, dėdamies lojaliais, neva palaikydami rusų valstybingumą, galėdavo rinkti į krūvą visų savo kraštų žmones. Masinės šventės su šimtais dalyvautojų buvo reikalingos didelio prisiruošimo. Tai nuolat dirbo provincijoje dešimtimis, jei ne šimtais, atskirų neva dainininkų ir muzikantų būrelių, kurie paskui ėjo į bendras šventes su savo vėliavomis. Keturis kartus buvo susirinkę Tartuose, keturis Taline: 1869, 79, 80, 91, 94, 96, 10 ir 23 padainuoti savo dainų ir savųjų komponistų kūrinių: dr. K. A. Hermanno[1], F. A. Saebelmanno[2], J. Kapelio[3], A. Sprank-Lätes[4], Minos Hermannienės[5], R. Tobias, A. Kappo[6], M. Lüdigo[7], M. Saaro[8], J. Aaviko[9], C. Kreeko[10], A. Vedro[11].

Per šią VIII šventę dirigentai buvo: Kon. Türnpu[12], J. Simm[13], A. Kasemets[14] ir E. Knudl. Jiem teko sunkus uždavinys suvaldyti tūkstančius mišrų chorų, vyrų chorų ir muzikos orkestrų chorų, sustojusių amfiteatru. Rezonansą darė tam tikra puikiai stilizuota architektoriaus K. Burmano estrada; visi laiptai ir rūmai atsiėjo į 3 milijonus estų markių (1 litas = 35 estų m. = 25 latvių rub.). Tai milžiniškas, lyg senovės romėnų, įrengimas masėms žiūrėti. Žaliojoje pievoje Katarinos aikštėje sėdimųjų vietų pritaisyta 40 000. Už vietą mokėta po 2–300 markių; vis dėlto žmonių pilnų pilna – ištisa jūra galvų.

Vienų giedotojų defiliada tęsėsi apie $1^1/_2$ val. Įdomus tai buvo reginys. Daug tautiniais apdarais, ypatingomis aukštomis kepurėmis moterys, savotiškai siūtomis ir išsiuvinėtomis liemenėmis ir galvų papuošimais. Pečora davė moterų, kurių visos krūtinės nusagstytos kaip čigonių sidabrinėmis skardelėmis. Šimtai vėliavų. Graudu buvo, kaip visi iš tolo ėmės kepurės ir lenkė savo vėliavas, eidami pro prezidentą Kukką[15] ir ministerius. Raudona darbininkų vėliava tebuvo viena; kitos visos tautinės, valstybinės, giesmininkų emblemomis papuoštos.

Lietus buvo pagadinęs VI.29 d., būtent vaidinimą toje pat estradoje atvirame ore „Aidipas karalius"; bet į vakarą pirmos dienos švenčių pragiedriejo ir šventė pavyko. Kelioms dešimtims korespondentų duoti nemokami viešbučiai. Man su A. Valaičiu[16] Petrapilio v. labai gražus salonas su priemene ir pilnas išlaikymas. Važinėtis į „Estonijos" teatrą ir jos sales, į defiliadą, į Katarinos slėnį – automobiliai ir palydovai. Visur rodoma daug pagarbos svetimiems korespondentams, man ypačiai. Tai vis atminant mano buvimą 1913 m. „Estonijos" teatrą atidarant; ne be įtakos ir gerb. estų atstovo Lietuvai p. Šmidto.

Po užkandžio ir nusifotografavimo „Estijos" raudonoje salėje, po koncerto ten pat „Estonijoje" pietus kėlė Estų žurnalistų sąjunga, kur man paskyrė vietą tarp prezidento ir Seimo pirmininko Tõnissono. Prezidentas nebuvo. Pietūs nusitęsė iki po pusiaunakčių. Pasakyta daug kalbų estiškai, vokiškai,

prancūziškai, rusiškai, angliškai. Daug stebėtasi estų noru ir mokėjimu gyventi. Aš sveikinau lietuvių vardu (kalbos turinį žiūrėk „Postimees").

Antrą dieną, sekmadienį, laikiau sumą katalikų bažnyčioje. 12 val. toje pat „Estijoje" žurnalistams kėlė puotą Tallinno miesto meras, o vakarienę „Päewalehto" direktorius p. H. Rebane[17] savo redakcijos salonuose.

IV

Atleiskite netvarką: jos niekaip neišvengsi rašydamas greituoju, tuojau atpasakodamas, ką tik esi nutvėręs, daugelį dalykų papildo paskesnės žinios. Negi gali vėl laiku atspėti, su kuo ir apie ką gausi pasikalbėti.

Pirmon galvon pareina mums liūdna mintis, kaip mes maža tesirūpiname pasimokyti, išgirdę geros tam progos. Estai ar latviai yra sumanę šį ar tą. Labai gi tai mums! Tegu sau sveiki daro, ko jiems reikia, o mes darysime, kas mums darytina. O jei ir visai nieko nedarysime, tai didelio čia daikto. Negi darė taip mūsų tėvai, o dėlto duonelę valgė. Žiūrėk, kad paskutinės rudinėlės nuo pečių nepaleistumei ar paskutinio sijonėlio... Taip galvojo mūsų dėdės, taip ir mūsų pasąmonėje tebesama.

Jei ne mokytis, tai bent patirti, ko esama pasaulyje, būtinai reikia, kad nėkados nebūtum savimi patenkintas, bet vis siektum geryn.

Estai iš tolo mums rodos kažin kokie snaudaliai. O štai lenkų socialistas nustebęs sušuko: „Ależ oni wznawiają Ateny!"[18] Jei nustebo lenkas, turįs Varšuvą, tai lietuviui juoba yra ko nustebti!

Gerai, kad atvažiavo p. Žadeika[19]. Jis turės ko jums pasakyti. Negerai, kad neatvažiavo buvęs pakilęs Štarka[20]. Jis neturės nieko. Negerai, kad neišsirengė mūsų dramos direktorius Gira[21], režisierius Glinskis ir artistai. Kol jie svajos apie naujus dramos veikalų pastatymus, apie naujumus, kurių jaučia reikiant, estai štai jau duoda visomis rieškučiomis.

Estų Laulupidu, – taip jų kalba vadinasi Giesmių šventė, o andai mano pavartotos formos reiškia kitus linksnius, – atkeliavusios iš vokiečių Sängervereinų[22], čia išaugo į neregėtą dydį. Nedidelis sodiečių kraštas virsta ištisa muzikos ir giedojimo konservatorija. 10–11 tūkstančių vienoje estradoje mišrų, vyriškų chorų; po du tūkstančius sodiečių, mokančių išpūsti komplikuotas kompozicijas, – kas gi tai, jei ne kultūra labai aukšto laipsnio? Muzikos ir dainos įtaka į sielą ir švelninimas jos atstoja pirmaeilę mokyklą. Net graudu matyti, kaip sodiečiai, tautiškai apsitaisę, moka vertinti savo kompozitorius. Padainuos kurią dainelę, šaukia jos kūrėją, kelia jam didžiausią, širdingiausią ovaciją, ilgai gieda „elagu", liepia pačiam bent vieną posmą padiriguoti ir vėl džiaugias. Žydi ir kompozitorių veidai džiaugsmu, kad jie populiarūs, kad ne veltui dirbę.

Sako prakalbas. Dainą verčia kultūrinės vienybės veiksniu. Antrą dieną pačiame scenos vidury išstatė suomių vėliavą, baltą mėlynu kryžiumi vidury. Iš scenos šalių latvių ir vengrų vėliavas. Suomių 50 žmonių nuėjo chore dalyvauti, estai juos sutiko entuziastingai ir pagiedojo su jais apie suomių tėvynę suomiškai. Madjarai, estų suomių giminės, koncertuoja skyrium salėje. Tai studentai drauge su savo regento jaunučiu sūnum studentu.

Per du vakaru kelia ovacijas daug pasidarbavusiai dainų dirvoje kompozitorei ir dirigentei žilutei Minai Hermanaitei (ne Hermanienei, kaip esu apsirikęs). Ji dar stipra. Pati padirigavo posmą geriau už kitus. Ak, tu sviete, kaip graudu matyti, kai nuopelnai esti prideramai įvertinami!

Antra švenčių diena, rytą palijus, bet į vakarą pragiedrėjus, praėjo dar gyviau ir įdomiau. Jūs nė nesuprantate įspūdžio, kokio gali padaryti jūra žmonių, kurie, sakysime, užima visą Aleksoto šlaitą, kai ji, ūpo pagauta, ima vienuolika tūkstančių kepurių ir skarelių plevėsuoti mylimam žmogui; kai ji sveikina 60 000 svečių savo „elagu", o šešios dešimtys tūkstančių klausytojų nebeišturėdami ima patys savo giesmininkams giedoti „elagu", ir dirigentas šoka į pakilumą nebe chorui, tik miniai

dirigouti. Sodiečių choras pavirsta septynių dešimtų tūkstančių choru, kuriems visiems dega veidai, plačiai šiepias burnos, kiti ašaroja, bet gieda. Dievaž, tai kaip dirbamas tautos solidarumas. Ir tie, kurie negalėjo dalyvauti šventėje, bent buvo atbėgę į gelžkelio stotis savo tolimesniųjų kaimynų sutiktų ir palydėtų, „elagu" jiems šūktelėtų, gėlėmis apdovanotų. Juk broliai parvažiuoja iš ano krašto. O tie tolimieji vėl parsiveš įspūdžio, jog ir toli toli esama jų brolių. Atėjus nelaimių valandai, tokia tauta mokės tarti bendrą žodį.

Štai kokios reikšmės estų dailės organizacija! Ji tvirtesnė už partijinį, dirbtinąjį solidarumą.

Tallinn seniau vadinęsis Lindanisse, danų užkariautu miestu, paskui Kalevilinn – Kalevo miestu, iš kurio rusai pasidarę Kalyvan, paskui tiesiog danų miestu – Tallinn. Jis šiuo tarpu yra virtęs ištisa dailės vietove. Bažnyčiose giedama Mocarto „Requiem", oratorijos; dviejose salėse nuolat eina koncertai po triskart per dieną: rytą $8^1/_2$ val. prasideda opera „Aida", labai gražiai statoma, pusdieny ir vakare giedojimo ir muzikos koncertai. Giesmininkų choras gieda 4–8 v. Žaliojoje pievoje. Jiems pabaigus, tuoj dirbama dekoracijos vaidinti tame pat amfiteatre, „Salomėjai"[23], Rab. Tagorės „Aukai" ir „Karaliui Aidipui". Vaidinimas prasideda ... 11 val. naktį apšviečiant sceną prožektoriui visomis varsomis. „Aukoje" buvo lyg ir baletas – šokis dievų motinai. Vyručiai, kokios dekoracijos, kokie artistų balsai, kad dešimtys tūkstančių girdėtų, koks vaidinimas, kiek čia nauja! Vaikai mes esame savo scenoje, palyginus su estų dramos darbu. Ir dirbama gi neturint jokių atostogų! Nauja, jauna, dailu.

Koncertų salėje girdėjome „Estonijos" chorą, giedojusį Vedro kompozicijas, kurios savo originalumu nukėlė mus kažin kur į Aziją. Autoriui ovacijos. Paskui Lembo[24] skambino fortepijonu, pritariant orkestrui, didžiulį savo kūrinį. Jis nupintas iš estų melodijų ir taip originalus, kokių dar neteko girdėti. Antras jo brolis irgi muzikas profesorius[25], sesuo – operos dainininkė, dabar Romoje gieda. Iš Londono tyčia tai šventei yra atvykusi pirmoji balerina Pätsaitė.

Galva tiesiog sukas nuo turtingumo sumanymų ir įvykdymų, kad tik galėtų patenkinti ir užimti tuos kelias dešimtis tūkstančių svečių iš visos tėvynės. Vienas giesmių rūmas gausiąs pajamų daugiau nei 10 milijonų estų markių, užmokėsiąs 8 milijonų išlaidų ir liksiąs be skolų – nuolatinėms šventėms.

Matai, kiek estų turima pinigų ir jų neleidžiama niekais. Jie daug varo degtinės ir daug jos geria. Gi turėdami tokios gražios pramogos, niekas vakar nepasigėrė, nors tai buvo šventa diena.

„Estijos" giedotojų draugija turinti surinkusi 15 000 savo liaudies dainų melodijų ir ... 200 tomų tekstų, dar neišleistų. Kiek bus tomų išspausdinus?

Estai turi jau dvi savo konservatorijas, Tallinne ir Tartuose, su savaisiais direktoriais ir profesoriais.

Oi, kaip čia daug dirbama, kol gaunama tokių rezultatų, kurie verčia lenką sušukti: „Tokia tauta pavergti ekonominiais sumetimais būtų pasaulinė nuodėmė!"

V

Giesmių šventėje, Laulupidu, buvo labai daug žurnalistų: latvių, lietuvių, lenkų, suomių, švedų, danų, anglų, vengrų. Prancūzus atstovavo jų konsulas. Visa ta svetimtaučių minia buvo tiesiog lepinama patogumais: butais, vežiojimais ir vaišėmis, visur veltui. „Estonia", Žurnalistų sąjunga, miesto meras, „Päewalehto" redakcija, likerių fabrikas, popieriaus fabrikas, pagaliau, išvažiuojant į kelionę po visą kraštą, pas užsienio reikalų ministerį, – visi jie kėlė Lukulaus[26] puotas linksmomis prakalbomis. Jos daug sukliudė visą laiką džiaugtis pirmuoju atvažiavimo tikslu – muzika, dainomis, teatru. Ir tai gerokai mane pykino, nes čia žurnalistai buvo lyg įmonė estų politikos ir pramonės tikslams pasiekti. Užtat daug buvo ir gerumų, būtent kad buvo duodama progos gerai, niekuo nesivaržant, neutralioje vietoje susišnekėti su kaimynais.

Su kitais ką ten šnekėsi, su anglais, prancūzais, skandinavais. Jie sotūs, tai alkanų nė nesuprastų. Užtat per karą nukentėję kraštai, kurie daug ko nauja yra gavę ar pralaimėję, tiek turi šnekos, kiek neišsnekėsi per visą savaitę.

Liūdniausi tai vengrai, kad jau pernelyg jų kraštas erobertes Land[27]. Visi, girdi, mus apiplėšė: ir rumunai, ir čekai su slovakais, ir serbai. Ir nebėra vilties pakilti, nors pusseptinto milijono žmonių vargsta. Žemės turtai, industrija kitiems atiteko. Ir buvo gi Vengrija „die grosse Cloaca"[28] tautų, kurios dabar nosis riečia. Ir skamba iš paniektos puikybės kartūs žodžiai, ypač čekams ir serbams, sujungti su negligencija ir net išmislais, kaip va, būk čekai savo tėvynėje vos tesudarą 10%, o norį visiems vadovauti.

Įdomiausi buvo lenkai varšuviečiai iš „Robotnika", „Kurjer Poranny", „Gazeta Warszawska" ir provincijos. Viso 5. Estų labai bijota, kaip čia lietuviai susitiks su lenkais, ir labai džiaugės, matydami, kad mes draugiškai pasidavėm rankas: lenkai atėjo su taure į mūsų staliuką, mes į jų. Iš karto pasisakyta, jog žurnalistai – tai ne diplomatai, nėkieno nėkam neįgalioti, tai gali pabūti šiaip jau žmonės.

Man išsitarus, kad ir politikos dalykai galų gale turėtų imti gerėti, pasipylė tokių karštų aimanų dėl dabartinio padėjimo, kurios reiškė, jog lenkams tikrai įkyrus ir vargingas padėjimas. Man rodant atgimusios estų tautos kultūrą ir progresą ir tuo įdūrus „galingesniems", kurie temoka kliudyti pažangą ir tyčiotis iš demokratinio apsisprendimo, lenkai mums ir kitiems kryžiavosi nėkados neturėję noro ir ketinimo panaikinti Lietuvos nepriklausomybę. Girdi, nebuvo ir nėra Lenkuose griežtai nė vienos partijos, nė stronnictwa[29], kurios būtų siekusios Lietuvą pavergti. Nes jei tokio tikslo būtų buvę, Želigovskio laikais šimtą kartų būtume per 24 valandas atsidūrę Kaune. Visos dabartinių lenkų diplomatų pastangos esančios įtemptos į tą vieną, kad Lietuva nepatektų vokiečių įtakon ir nesustiprintų Rytprūsių. Rytprūsiai jiems rakštis šiapus „koridoriaus". Jie turį būti lenkų, lietuvių, patys savo, tik jokiu būdu ne Germanijos. Nelaimei, visi lenkai esą tvirtai įsitikinę, jog

vokiečių po okupacijos palikę pilni pašaliai ir jie Lietuvoje komanduoją. Net kariuomenėje. Mano įtikinėjimams, jog mes teturime vos keletą lietuvių prūsų ir tų vieną – Aukštuolaitį[30] jiems dovanojame, nenori tikėti, nes tai jų koziris prieš mus Santarvės akims apdumti. Taip manau. „Kada gi, kada gi jūs mus įsileisite į Kauną jūsų aplankyti ir pradėti normalius santykius?" – tai žodžio gale. Ir nuo kur pradėti gerinimą santykių?

Liepta man gerai pagalvoti. Tik man nebuvo ko galvoti. Aš griežtai atšoviau: „Nuo Genevos. Nieko nepridės privačios pastangos, kai diplomatija turės atskirą ir skaudžią kalbą".

Iš visa ko buvo matyti, jog Klaipėdos lenkai įsitvėrė, kad galėtų galų gale išveržti lietuvių sutikimą palikti jiems Vilnių.

– Wam Klaipėda, nam Wilno.

– Nie, nam Wilno potrzebne.

– W takim razie nam Klaipėdy potrzeba[31].

Piga svetimu koziriu mušti.

Ir Vilniaus, girdi, ne lenkai pageidauja, tik pats Vilnius lenkų pageidaująs ir painiojąs dalyką. Pilsudskis pulti pradėjęs visai ne nuo pralaimėjimo ties Kijevu, tik dėl nemokėjimo surasti santaiką su lietuviais. Socialistai ir liberalai prisipažįsta, Hymanso projektą[32] jie sudarę priešingai tautiniems demokratams. Ir kai lietuviai nusukę galvą šiam sumanymui, iš pažangiųjų rankų išmušė paskutinį jų kozirį prieš endekus.

– Ak, kaip mes nenorėjome, kad jūs priimtumėte Hymanso projektą! – atsakė „Gaz. Warszawska".

Vis dėlto liberalai tebesvajoją, kad galima būsią padaryti ir Gudiją laisvą, ir Ukrainą laisvą, kai įsigalės pažangios srovės.

Aš patikau lenkams tuo vienu savo pasiilgimu rimties ir teisybės. Matyt, daug kas ir jų to pat pasiilgę. Vienas šoksiąs net straipsnį apie mane rašyti, jei pavelysiąs. Aš atsakiau, jog teatstovauju pats save, todėl nėra ko man slapstytis ar ką drausti: kalbėkit, ką sau norite, kas jums matosi.

Vieną liūdną įspūdį gavau. Būtent jog liaudyje vis labiau įsikerinti idėja tautinės lenkų bažnyčios, kaipo protestas prieš dabartinį Bažnyčios įsipolitikavimą. Liaudies jaunuomenė ieškanti pagalbos prieš kunigus, kurie persekioja „Wyzwolenie"

ir kitokias liberaliąsias sroves. Teesąs tas vienas kairiųjų šalininkas, tai vyskupas Bandurskis, užtat visa kita dvasiškija ant jo šunes karianti.

Bažnyčios ir dvasiškių sumišimas su politika esąs Lenkuose tiesiog nepakenčiamas.

Vienodumo nuomonių Lietuvos dalykuose vis dėlto pas juos nesimato. Matyt, laukia ką nors netikėtai laimėti, nors paversti ką nors neketinama. Vienas išsitarė: „Prisipažįstame daug klaidų pridarę. Ale ir jūs daug pridarėte. Ieškokime išeities, nes man gėda sūnaus, kuriam aš nemoku išaiškinti, ko mes pykstamės, kad net Mickevičius buvo lietuvis". Sakau: „Chwilowe nieporozumienie"[33].

VI

Po rauto pas užsienio reikalų ministerį p. Hellatą išvažiavome į kelionę po Estiją 12 v. naktį. Susis. min. davė mums du miegamu vagonu ir salonvagoną, iš kurio rašau virpinama ranka.

Ministeris Hellatas, jo žmona ir duktė patvirtina estų pasigyrimą, jog jų vyriausybės vyrai demokratai, nosies neriečia. Tai šiaip jau žmonės, nors į rautą susirinko didžiausiai buržujai, išsipuošę ir visomis pasaulio kalbomis kalbą. Malonų įspūdį darė toji naminė atmosfera.

Pakirdome jau pajūryje, Port-Kundoje. Lietuviai, aš esu tikras, dar nėra girdėję, jog Estija Suomių atsejoje turi dar vieną uostą – Kundą. Tiesa, jis tuo tarpu tetarnauja milžiniškai cemento fabrikai, kurs savo išdirbinius eksportuoja jūra į Švediją ir Suomiją. Šiuo tarpu fabrika pasiuntusi ir Lietuvai savo išdirbinių pavyzdį.

Apžiūrėjome jį. Tai milžiniška industrijos šaka, panaudojanti čia pat vietoje vopninį akmenį, molį ir kurą. Akmenis mala kaip grūdus, o pečiui 1500° karščio duoda taip pat netoli esamasis Brennschiefer – goriučij slanec, kurio štai važiuojame pasižiūrėti. Tai visai naujas kuras, ne anglis, ne torfas, tik

akmuo, pusė mineralinių ingredencijų, pusė organinių iš jūros dugno. Tokios žemės žievės esama ištisų kalnų visai negiliai, tiesiog milijardai pūdų 200 kryž. varstų. Jo esą Šotlandijoje, tik Estijoje degamų dalių esą daug daugiau. Degančioji žievė – akmuo džiovinama, malama smulkiausiais miltais, kaip pikliavoti miltai, ir jau tos dulkės deginama. Tai neišsekamas Estijos turtas mašinoms sukti, elektrai gaminti. Visas nepatogumas, kad jis tegalima suvartoti vietoje, nes duoda perpus pelenų, kurie nuvalyti, išvežti labai brangu, o kaip mieste tai suvisai negalima dėl stokos vietos. Apie jį paskiau.

Cemento fabrikas dabar dalimi teveikia, ir tai gamina labai daug. Po gaisro vasario mėn. baigiama atstatyti visas. Bačka labai gero cemento loco apie 700 estų markių (1 litas = 35 m.). Transportas jūra iš Port-Kunda į Klaipėdą būtų nebrangus, tai vertėtų mūsų laivyną, „Jūratę" su „Kastyčiu"[34], įkinkyti į vežiojimą, ypač kad nuvažiuodamas galėtų nuvežti mainais estams mūsų žaliosios medžiagos ar net kviečių, kurių čia visai neauga. Šitos fabrikos ateitis labai didelė, nes kuras, tasai „šiferis", nejaučia kainų svyravimo angliui ir yra perpus pigesnis.

VII

Port-Kunda cemento fabriko valdyba su direktorium Hansenu, danu, sutiko mus stotyje su muzika ir davė savo rūmuose ryto kavos, kurią dalijo pati šeimininkė su panelėmis.

Sugrįžus atgal tuo pat šalutiniu ruožu iki Rakvere (Wesenbergo), radome čia visą apskrities miesto manifestaciją su karo orkestru, daugybę gražiai baltai išsipuošusių panelių su tik ką ten pražydusiomis alyvomis. Apskrities valdybos pirmininkas ir miesto valdybos pirmininkas pasveikino mus, žurnalistus, prakalbomis, muzika, tušais. Atsakę, didžiuliais 25 žmonių omnibusais išvažiavome pasižiūrėti didžiulio ir bene vienatinio odminių fabriko. Jis kas dieną išdirbąs po 1500 kailių. Pernai Amerikai jų pardavęs už 60 milijonų estų markių. Firma vadinasi „Sakala", turi savo filiją „Eestimaa" Tallinne

ir savo avalynių dirbtuvę „Estoking" ten pat. Daug juokų buvo, anglui tyčia ar netyčia pamanius, jog braga alui rūgsta ten, kur kailiai rūgsta. Išėjo kaip ir lietuviškai, kai vieton álaus pasiūloma kailių raugo.

Sugrįžome į miestą. Čia mus sutiko deputacija su žinomu estų poetu Jokūbu Liiv. Jis pasveikino prakalba, ponios apibėrė mus gėlėmis, parodė liaudies sodą ir salę. Tai buvusi dvarininko myza, jau rusų rekvizuota. Paskui davė salėje užkandžių su prakalbomis.

Tą pat dieną suskubome į estų katargą Kohtla (h – ch). Tai ta garsioji šiandien vieta, kur dirba apie 2000 darbininkų, kasdami minėtąjį Brennschiefer, goriučij slanec, degamąjį akmenį. Tai labai įdomi ir dar mažai teištirta jūros farmacija, jūros durpynas. Jūros dugno žolės 8 kartus sudarinėjo torpo rieves. Pati gilioji plona, kelios vidurinės 3,3 m storio ir dvi viršutinės, kurių pati viršutinė kai kur ledų nuimta. Rieves perskiria vopninės rievės, o pat viršus užneštas smėliu. Tenaudinga eksploatuoti rievės iki 5 m gilumo. Suakmenėjęs torpas imamas taip pat, kaip ir molis plytoms: viršutinė žemė nukasama šalin, torpas sukraunamas į vagonetes. Didieji gabalai eina gelžkelio lokomotyvams kūrenti. Tai pirmoji rūšis. Neperrinkti gabalai, antroji rūšis, eina fabrikų krosnims, ir dar lieka trečioji rūšis vietos reikalams – džiovinimui, elektros stočiai ir k. k. Kad ne tie 50% pelenų, būtų galima visi fabrikai juo kūrenti. Dabar eina davę jau gerų rezultatų bandymai, tas kuo smulkiausiai sutrintas ir per didelį karštį perėjusias mineralines dulkes pavartoti cementui. Tada vertybė degamojo akmens dvigubai padidėtų, nes nebereiktų pelenų išvežioti. Šiemet pareikalauta degamojo akmens 10 milijonų pūdų. Čia pat Berlyno firma Pintsch yra pusvelčiui pastačiusi mažą fabrikėlį riebalams gauti iš to akmens. Jo gaunama ten po 100 pūdų kas dieną pavidale asfalto, deginamosios naftos ir tepalų. Visa tai teeina savo reikalams, Tallinnui, trotuarams, gelžkelių špalams aptepti, kad nepūtų ir t. p. Pasisekus bandymams, taip pat firmai už 70 milijonų estų markių įsakyta pastatyti jau didžiulis fabrikas, kurs duotų jau po 2500 pūdų smalos kas dieną. Tai

fabrikuojama kaip ir degutas ar terpentinas, tokiais pat savumais. Fabrikas jau kone gatavas.

Darbininkai estuose daug pigesni kaip pas mus. Padieniams temokama po 128 estų markių – po pusketvirto lito. Bet tai beveik nebepraktikuojama. Darbas atiduodama akordais, už nukasamą kubinį sieksnį: po 410 mk. – 11, 70 litų ir po 550 mk. už patį deg. akmenį – 15, 70 litų. Akordinį darbą darbininkai dirba labai atsidėję; stipras darbininkas nukasa kubą per vieną dieną ir duoda galimybės kasdien išvežti po 500 vagonų, o dabar jau po 120 vagonų kuro. Estų darbininkai labai ramūs, politikos agitacijoms nepasiduoda. Vis dėlto juos išnaudojo komunistai, paleidę, kaip ir pas mus, obalsį „bendrojo" darbininkų „fronto" ir taip prašmugliavo 10 komunistų į seimą. Būtų buvę 14, tik kitus išaiškino kaipo neteisėtai pastatytus kandidatais (Rusijos komunistus).

Torpinio akmens rajonas apima apie 200 kvad. kilometrų nevienodo storumo: tolyn nuo dabartinės jūros – storyn, nes ten kitados būta jūros kranto. Prasideda jis nuo Tapa, per Rakvere (vere – galas, kaip: Baisogala). Rajonas yra valstybės išperkamas iš fermerių ir paleidžiamas privatiniems žmonėms naudoti. Tokių koncesija duota į 35, bet tepradeda dirbti vieną. Antrą 250 ha sklypą eksploatuoja pati valdžia. Iš privatinių ima valdžia tam tikrą dalį gryno pelno.

Torfinio akmens eksploatacija keturissyk pigesnė negu akmens anglies. Bet kad 1° naudingumo tėra 50%, tai pigesnis tėra dvigubai už anglį.

VII.4 rytą važiuojame į Narvą.

VIII

Dievuli tėveli, koks mūsų kraštas atsilikęs ir kaip mes maža dirbame ir dar mažiau reklamuojamės! Antai kokie švedai seni gyventojai, kaip juos pasaulis žino: vis dėlto kone ranką pabučiuodami davinėja bet kam, kas tiktai panorėtų į svetimą kraštą išsivežti storiausią, puikią iliustruotą, brangiai aptaisytą

knygą apie Švediją ir jos darbus. Štai susilaukę svečių iš viso pasaulio, nebepaleidžia žurnalistų. 150 jų, atstovaujančių 40 valstybių, vežioja po visą savo kraštą lig pat Laplandų neva pasižiūrėti ten, kaip saulė šiuo laiku visai nesėda, o iš tikrųjų, kad pakeliui viską pamatytų, ką švedai parduoti dirba.

Estai eina jų pėdomis. Dieną naktį mus vežiojas, aiškina, rodo, Lukuluso puotas kelia, miniomis sutinka, sveikina, muzika groja. Nebežinome, nei kuris metas, nei kuri data; nebežinau, nei ką beesu parašęs. Rodos, dar nerašiau apie Narvą.

Išvaišinti Kohtlos kasyklose, rytą savuoju traukiniu nukilom į Narvą, bet kol išlipsime, pabaigėme nusivaryti į „Eresefesero stotį". Taip juokais estai vadina savo valstybės pasienį Komarovka, kur yra pereinamasis punktas į RSFSR – Rusų Socialistinę Federacinę Sovietų Respubliką. Skersai gelžkelį į Petrapilį stovi vieni už kitų dveji vartai. Estų juodai–mėlynai–baltos varsos ir parašas: „Eesti Wabariigi piir" (Estų valstybės siena); antrieji neva raudonai nutepti vartai paminėtuoju parašu ir aukštai ant stiebo iškelta masonų penkiagalė žvaigždė, kurios žmonės visai neskiria nuo šešiagalės žydų žvaigždės. Katrie už savo vartų stovi pasienio sargai ir mėgina kits kitą atversti. Mainomės su jais laikraščiais, duodame parūkyti, klausiame, kas jie, kad nevienoda uniforma: vieni vokiškomis pikelhaubomis, tik apvilktomis pilku rūbu, kiti kepurėmis lyg senovinės mūsų triausės; vieni turi daugiau raudonų žymių, kiti mažiau.

– Turite komisarą, oficierį?

– Pas mus nėr oficierių. Nėra čia nei komisaro. O kas jūs esate?

– Mes daugelio valstybių korespondentai.

– Ar visi buržuaziniai, ar yra ir raudonųjų?

– Yra ir raudonųjų.

– V kovyčkach?[35]

– Ne. Yra, nebijokite, raudonesnių net už jūsų pačių vartus, – atsakau supykęs.

Kareiviai nutyla. Jų būryje tesikalba du, matyt, gana inteligentingu. Vis dėlto skubinasi persergėti.

– Mes, prasčiokai, nieko neišmanome. Pasiteiraukite pas mūsiškius, kodėl gi pas mus nevažiuojate?

– Kad mūsų neįsileidžia.

Kareivis netiki ir stebisi.

Raudonos masonų žvaigždės kaktoje, rankovėje ir ant keleto žemų stiebelių daro nemalonų įspūdį, lyg paminklai kritusiems turkams, kuriems pusmėnesis atstoja mūsų kryžių.

Pripenėję uodus, kurių čia gyvas armuo, grįžtame 15 kilometrų užpakalin. Estai yra padarę vieną išmintingą dalyką: visą savo sieną yra užtvėrę dviem aukštom tvorom iš dygiųjų vielų. Stulpai tvirti, gerai sukalti, vielos išpintos taip, jog žmogus jokiu būdu neperlįs, nesupjaustęs vielų. Pasienio sargyba esanti labai retai sustatinėta; ji težiūri, ar kas nepagadino tvoros. Atsitikimų buvę, bet labai maža, o naudos iš to labai daug: nereikia laikyti brangios sargybos ir absoliučiai sustabdyta kontrabanda. Estai prekėmis mainosi su rusais tik per pereinamuosius punktus ir Peipsio ežere.

Narvoje mūsų laukė puikūs kariuomenės vežimai dvikinkiais, puikūs arkliai, ir nuvežė į Krenholmo manufaktūros fabriko direktorių Hiršą valgytų. Alaus, vandenų, valgymų galybės. Bet laiko nedaug. Šokame fabriko žiūrėti. Jų dvejetas per abi pusi Narvos upės, kuri čia dvišaka ir palieka salą, vadinamą Krenholm. Per abi šaki vanduo čia krenta nuo uolos bent 7 metrus, viso gi nulenkimas lygus 17 metrų. Tai ir yra žinomasis Narvos vandenkritis, kurį baronas Knopas[36] pirmas suvartojo mašinoms sukti. Ir jis suka mašinas saloje, išdėstytas penkiais korpusais. Tai ištisas miestas. Krenholmo manufaktūra antroji savo didumu visame pasaulyje. Ji turi 485 000 špūlių medvilnei verpti. Didesnė už ją teesanti Amerikoje. Medvilnei iš laivų priimti paupyje stovi dvi daržinės su aštuoniolika durų. Viskas milžiniška. Dabar tedirba ketvirta dalis, ir tai baisu, kas darosi. Seniau Krenholmo manufaktūra dengė visus Rusijos fabrikus, pati dirbdama medvilnines ir linines drobes: marškiniams, lovoms, stalams, bures, brezentus ir t. t. Antroji gi – Štiglico manufaktūra audė vilnonius. Visoms galybėms pasukti pavartota turbinos, kurios duoda jėgos

fabrikams ir elektros stočiai, kuri aprūpina šviesa ir visą miestą.

Narvos smarkumas tepavartotas dalimi, nes vanduo atvedamas kanalais, iškirstais uoloje. Gi šimtą kartų didesnė pajėga palieka sau begždžia. Tai Estijos valdžia pasidirbo projektą žemiau pastatyti milžinišką elektros stotį, kuri duotų energijos ne tik fabrikams, bet ir visam Petrapiliui.

Mums Narvos vandenkritis yra labai tirtinas, norint ką panašų pasidaryti Nemune. Narovos, ar Narvos, upė išteka iš Peipuso, Pskovo ar Čiudo ežero, tikros jūros, nes jo didumas 45×250 kilometrų. Estai jį vadina Peipsi. Į ežerą įteka Velikaja, Emajõgi (Embach, upių motina), ir daug kitų upių iš didžiausios lygumos. Išteka gi ta viena Narva, jos ilgis apie 57 kilometrus. Vis dėlto sausuoju metu, kai kurie fabrikų kanalai pristingą vandens ir reikia arba uždaryti, arba tedirbti pusę, per dvi atamainas, nes susyk vanduo nepasukąs visų mašinų. Tuo ypač baido valdžią, kad ji neužsiviltų ir negautų nuostolių. Reikiama labai didelių masių vandens, kad jis padirbtų didelį darbą.

Štiglico fabrikas dirbo visai armijai šinelius, kareiviams ir oficieriams. Tų audimų geros kvalifikacijos buvo žinomos, niekados nepapeiktos. Tai ir Lietuvos armijai reiktų pasižiūrėti, ar nepatogiau būtų čia, ne Anglijoje, dirbdinti, kol patys neišsiaudžiame.

Narva senas suomių vardas. Senas ir miestas, buvęs pačiame pasienyje tarp švedų ir rusų valstybių. Ir dabar abipus upės tebestovi nė kiek nesuirusios švedų ir rusų tvirtovės, labai įdomios savo išvaizda. Sena rotušė pilna, kaip ir Revelio, senų paveikslų, katalikų bažnytinės dailės, dokumentų.

Gražus garlaivis paėmė mus nuvežti į didžiausį Pabaltijos kurortą Hungerburgą, kitaip vadinamą Ust-Narova, Narva-Jõesuu. Pradėtas taisyti prieš 60 metų, Hungerburgas aptarnaudavo visą Petrapilį. Svečių galėdavęs priimti po 8–10 tūkstančių. Dabar teturi 1000. Puikus kaip Palangos pliažas, puikus kurortas, puikios vilos, puikūs parkai ir miškas. Nė viena vieta Rygos strando negali susilyginti savo gražumu su

Hungerburgu. Be jo, Suomių atsejoje yra dar ištisa eilė kurortų: Käsmu, Võsu, Vainupea ir Eisma, Rutja ir Karepa, Toolse, Toila (mėgiamoji Igorio Severianino[37] vieta), Sillamäe, Meriküla, Naroova, Jõesuu, Smolka. Kiek patogumų, kiek ir pelno estams bus, kai vėl susinormuos santykiai su kaimynais. Mūsų pajūris, kopos, Klaipėda–Šventoji, gerai padirbėjus, galėtų kas metai suvilioti po šimtą tūkstančių žmonių ir duotų pelno milijonus.

Čia mus sutiko minia su karo orkestru. Ji grojo pajūryje, kol maudėmės. Paskui kita stygų orkestra grojo kurhauze, kur kurorto valdyba kėlė mums pietus su prakalbomis.

Atgal į Narvą turėjome grįžti motorinėmis laivėmis. Jos čia ir Revelyje puikiai įtaisytos ir didžiulės, gali paimti po kelias dešimtis žmonių. Viena, visa pasipuošusi visų valstybių vėliavomis, priėmė didžiumą. Ponias ir keliolika kitų paėmė nedidelė elegantė. Bet dar nesuskubome prabėgti, o motorinės labai greitos, miesto, kaip į mūsų laivę ėmė smarkiai sunktis vanduo, trykšti į mašiną, mašina pagaravus užgeso, – mes skendome šaukdami: „Appi, appi!" – gelbėkite, gelbėkite. Tuo impetu priplaukėme be garų į sielių tvorą ir ant jos sulipome, kol mus paėmė kitos motorinės. Bet ir čia viena teturėjusi benzino dviem pasažiram vežti, o gavusi septynis, išbaigė jį ir sustojo. Gavome grįžti atgal ir paimti buksyru. Vėlai vakarą, apėję vandenkritį, sėdome į garlaivį aukštyn plaukti. Buvo $11^1/_2$ val. vakaro.

IX

Didžiulė minia Narvos priemiesčio susirinko į Emajõgi (upių motinos) uostą mūsų palydėti. Jie mūsų nebuvo matę. Vis dėlto jautės gerai padarysią, jei sušuksią „elagu" svetimtaučiams, su kuriais jų valstybė draugauja. Mes iš visos širdies atsakinėjome tiems pamiestės prasčiokams: „Elagu Eesti!" (Valio Estija.)

Narvos upė lėto tekėjimo. Tad nieko nekliudė mūsų garlaiviui sparčiai irtis aukštyn prieš vandenį. Buvo jau dvylikta

valanda, atėjo ir pirma, o vis tebebuvo tiek šviesu, jog matės abudu kraštu plačios upės ir gražios didžiulės jos salos. Tik nebuvo vandeny šešėlių. Mergaitės ėmė nešioti alaus, arbatos su citrina, buterbrodų. Ėmėm, gėrėm, nors nenoromis. Ką gi daugiau veiksi? Vis laukėm sutemstant, o čia mums sako, nebent auštant sulauksite. Tai šviesios šiaurės naktys (belyja severnyja noči). Jos labai intriguoja. Ne taip, kaip „malonios tylios vasaros naktys", kada pilna mėnesiena, kada tiršta šviesos ir regi tos šviesos šaltinį, tik taip, kaip šydas, už kurio regi formas ir vis dėlto nebegali pabaigtinai jų įžiūrėti.

Aš kitą kartą širdingai tyčiojaus iš egzotinių diplomatų, kai jie, atsimokėdami rusams diplomatams už pagyrimus jų valstybinės tvarkos ir turtų, ėmė girti... šviesiąsias Petrapilio naktis. Dabar nebesityčioju: šviesiosios naktys labai įdomios tiems, kurie jų nėra matę. Jos nuvaiko miegą nuo blakstienų. Jos stumte stumia kur toli eiti ir kažko ieškoti. Šviesiosios naktys padarančios, jog Petrapilio miestelėnai naktimis gyvena ir tiek daug jų „ot zari do zari šatajutsia"[38].

Ir mes nemiegame. Niūkiame tylią kalbą ir klausome, kaip salų ir pakraščių karklynai tebėra pilni paukščių gyvybės. Jie čirška klega visokiais balsais, kaip mūsų giriose rytmečiu, ir visai nesigirdi mūsosios griežėlės, kuri viena tesivaidina Lietuvos naktį ir monotoniniu savo plerr plerr tik didina mėnesienos tuštumą.

Užtat ir rytinė aušra čia neduoda tų turtingų skystėjančių varsų, kurių taip įdomu pasižiūrėti Lietuvoje. Šiaurėj nėra ko skiesti. Saulės tekėjimą tepareiškė tie patys paukščiai savo nutylimu. Tik tam momentui ir mus nuėmė silpnumas ir verste privertė bent pusvalandžiui sudėti blakstienas ir pasnausti.

Niekur nestodami sparčiai yrėmės į paskirtąją vietą – Lunją dvarą, dabar išnuomotą tam tikrai pagerintų sėklų bendrovei.

Jau iš tolo išvydome tik ką pilkai nudažytą karinį estų garlaivį su dviem mažutytėm armotėlėm – bolševikams šaudyti Peipsio ežere. Visas pasipuošęs žaliumynais ir vėliavomis, kaip į gegužines išsirengęs, „Ahti" garlaivis mielai priėmė mūsų daiktus iš upinio garlaivio, bet mus pačius paleido žolėtomis

pievomis į dvarą. Be to, kad tai geros žemės gabalas, Lunja dar sena istorinė vieta: čia rusų carienių favorito Minnicho[39] gyventa ir palaidoto esama.

Neketindami jam už jo „nuopelnus" vainiko dėti, paskubėjome į giriamuosius pavyzdingus laukus.

Daržų sėja, nebe laukų. Toks ir žemės išdirbimas. Ji susmulkinta iki minimum. Sėja diegtinoji. Žirniams daugiau įdiegta varpsčių neg pačių grūdų, kad nesugultų. Nėra jokio abejojimo, jog vaisius bus daugeriopas ir grūdai bus priėję kaip reikiant. Specialistams pravartu pasižiūrėti. Mes daugiau atminėm nebežmonišką karštį ir dulkių pragarą ir paskubėjome į dvarininko myzą.

Dvarininkų Estijoje nebėra gangreit nė vieno. Jų dvarai valstybės fonde, dalijami darbininkams arba ištisai paliekami visuomenės naudai: mokykloms, tiriamiesiams laukams ar muziejams.

O Estijos baronų būstai nebent dailės muziejams tetinka, Rūmai didžiausi, dažnai trimis aukštais, erčiausiais vestibiuliais ir salėmis. Jie padabinti lipdytais ornamentais, dažniausiai gi iš medžio pjaustytais. Šitie vestibiulių ir salių „Holzschnitzerei"[40]: karnizai, galerijos, yra tokios artistinės vertybės, jog ir skyrium rastų vietos dailės muziejuje. Yra salių, išlaikytų griežtai bet kuriame stiliuje, ir jos vienos sudaro muziejinį dalyką.

Tokiame vestibiulyje salėje serviruota bent 100 žmonių pietūs su neišvengiamu imbisu ir daugybe geriausio pieno, dėl kurio užmiršom visus kitus skanėsius.

Velniuodami, kaip vien reikiant tikriesiems jūrininkams, pakėlėm tiltelį ir išplaukėm aukštyn į Peipsio ežerą, tarę „Suur tänu" (labai ačiū) pramonininkų kompanijai.

Pačiame Narvos upės aukštupyje, destis kur ji iš ežero išteka, stovi Vasknarva (Varinė Narva) estiškai, o Syrenec rusiškai, grynų ir vienų pačių rusų didžiulis bažnytkaimis. Į Vasknarvą kitu karo garlaiviu iš Tartu atplaukė delegacija mūsų sutiktų: keletas ponų, keletas studentų ir būrys ponių iš kultūrinės estų moterų draugijos. Jos atsivežė daugybę provizijos,

nuolat dalinėjo užkandžių, net ir pietų su buljonu, nors čia pat gaudavome jų ir kitur.

Atsirado viena, kuri per 10 metų išbuvusi Lietuvoje, kur jos vyras pienininkystės instruktorius. Visos jos gražiai kalba vokiškai ir rusiškai.

Vasknarvoje buvome rytą. Čia kilta varžytynių tarp atvykusios moterų draugijos ir Syreneco valstiečių, kuriems „zamorskije gosti"[41] priimti. Šluotasi, dabintasi, pyragėliai kepta per visą naktį ir gale didžiausio sodžiaus mokykloje su šešiais mokytojais paduota mums arbatos. Tarnavo mokytojų žmonos, atvyko pasveikinti ir tos vietos protojerejus, užsidėjęs klobuką. Drauge gi su mumis važiavo dar vienas protojerejus iš Narvos į savo motiną Tartu apskrityje.

Tai labai originalus grynų proletarų miestelis. Žemės jie nieko neturi. Verčias žvejyba ir amatais. Žvejyba daugiausia ungurių ir mažutyčių žuvelių. Unguriams gaudyti stovi ištisi mediniai tiltai iki pusei plačios upės. Tai labai brangus prietaisas. O ungurių nei bepagauną, nei beesą kur parduoti, atkirtus sienomis Petrapilį ir Rygą. Šiemet, vienas man sakės, tiek tepagavęs, kiek kitą kartą per vieną rytą – 39 ungurius. Mažutę žuvytę kitkart siųsdavę į Rusiją tam tikrose kiaurose pintinėlėse. Dabar džiovina ir dedą sau į duoną per pusę su miltais. Tokia duona betgi esanti negardi. Aš neragavau.

Amatininkai geriau laikosi. Jų trobos didelės, antrame aukšte pakilios, nes visų apačioje sandėliai. Viduje po tris kambarius. Tvarka labai graži, labai švaru. Bet dauguma rusų – beraščiai. Tai labiausiai nervina estus, nes didina bendrąjį skaičių beraščių, kurių tarp tikrųjų estų visai maža arba ir visai nesą. Cerkvė apgriauta bombardavimu. Tai labai gėlė širdį. Ją taisosi, ir vis vedės mus pasižiūrėti, kiek ten žalos, bet nebuvo laiko eiti. Tai nepatiko.

Rusų kunigams, matyti, buvo labai nejauku tarp svetimtaučių. Jie rodės susigėdę, nežiną sėstis drauge ar ne, tai pasirodo, tai išnyksta, tai nusivelka juodąsias sutanas, palikdami baltomis sutanomis, tai vėl apsivelka. Protestantai estai nemėgsta pravoslavų, kurie apgaulingai yra pažadais suviliojęConfirmed

į pravoslaviją tik ar ne pustrečio šimto tūkstančių žmonių: leidė paskalas duosią žemės iš karališkųjų valsčių, o nedavė. Daug dėl to grįžo atgal į protestantizmą, daug ir liko. Buvo gi ir idėjinių pravoslavijos platintojų, kaip Tuhalaane valsčiaus, Viljandi apskrities, pravoslavijos skelbėjas Küppar ir jo sūnus, taip pat pravoslavų kunigas toje pat vietoje. Tai atsitiko apie 1840 metus, kada žemės išpirkimas dar nebuvo prasidėjęs. Prasidėjo gi apie 1850–60 m. Pärnu ap., Halist Abje valsčiuje.

Narvos prav. kunigas, dar jaunas žmogus, virš 40 metų, augalotas, labai gražus ir malonus, važiavęs su savo dukrele, taip pat labai gražia ir drąsia gimnaziste, didele pagarba apsieidavo su manimi, patyręs, jog ir aš toks pat dvasiškis. Atviras, kaip tikras rusas (patys tikrieji didžiarusiai kaip tik iš čia, nuo Pskovo–Novgorodo kilę), jis dėstė man vargingą ir pažemintą pravoslavų padėtį šalia viešpataujančių protestantų: „Parapijos mažos, po 1000 žmonių, kunigai skursta. Vis dėlto mes, tikrieji rusai pravoslavai, kantriai pakeliame visus pažeminimus mūsų ir pakelsime, mums pakaks kantrybės dėl Dievo ir religijos. Bet vakarykštieji protestantai estai vienu vardu tėra ortodoksai. Jie grįžta atgal arba laicizuojasi; net pravoslavų seminaristai reformuojasi protestantų linkui. Iš 150 prav. parapijų tikrų pravoslavų vos 35 par. su 65 000 tikinčiųjų, kurie nebeturi jokio ryšio su bet kuria vyriausybe ir liko visai palaidi. Neapsakomai neberamu, netekus autoriteto. Nežinia, nė kas bepradėti". Taigi Estijos vyskupą išsiuntę į pat Konstantinopolį, į patriarchą Meletijų, kad jis pats, palankus Rymo patriarchui, pavelytų popiežiaus klausyti. „Patsai mano draugas popas buvęs bolševikų paimtas įkaitu ir drauge su metropolitu Roppu[42] sėdėjęs kalėjime". Tai didele pagarba mini, kaip kasdien eidavęs į jį „pod blagoslovenije" ir labai sustiprėdavęs dvasia. Jis pilnai pripažįstąs popiežiaus autoritetą ir jo mielai laikysiąs. Labai charakteringa ir nauja. Matyt, ir žmonėse plinta ta pati nuomonė.

X

Pagaliau atsiradome vidurinėje jūroje, milžiniškame Peipsio ežere, kurį senovės rusai vadino Čiudo ežeru, destis estų, nes estus jie vadino čiud; vokiečiai Peipsį persikreipė į Peipus, o dabar paprastai vadinama Pskovo, ar mūsiškai Pleskavos, ežeru. Tai milžiniška pelkė, daugelis šimtų kv. kilometrų lyguma, kur vidury vanduo, aplink tikros pelkės, iš kurių šienas savim suvežamas į kūgius žiemai: šienas sukraunamas ant didžiulės šakos ir velkamas. Peipsio ežeras tėra 31 m iškilęs virš jūros paviršio. Emajõgi (Embach) upė sujungia jį su kitu didžiuliu ežeru: Võrtsjärv, kurs iškilęs 36 m. Kaip tai žema, galima numanyti ant to, jog Tartu ir Võru apskričiai yra iškilę 324 m, Odenpe 244 m, t. ir t. Šitie du ežeru drėkina visą apylinkę, patys būdami seklūs. Manoma jiedu nusekinti per du pėdu ir gauti daugybę tūkstančių hektarų dirvos, kur dabar šlapios pievos.

Estija turi ir kitur ežerų (järw); jų visas 1000. Vienas kraštas net ir vadinasi Ežerėnais – Järwamaa (Seengebiet). Bet tuodu didžiausiu.

Peipsis tiek esąs seklus, jog visus 250 kilometrų, pasiėmus seklumų mapą, esą galima išvaikščioti. Ir tai matos, kaip ištisomis myliomis vanduo užaugęs plūdrais, palinkusiais vis į tą vieną pusę, kaip upė teka. Garlaivis tačiau eina lengvai, jam gilumo pakanka. O abudu mūsų garlaiviu, „Ahti" ir „Tartu", net su pretenzijomis: turi po dvi patrankas mažučio kalibro ir net radiotelegrafą 100 kilometrų. Dabar jį perdirbinėja 300 kilometrų.

Lygus lygus važiavimas. Jokios vilnelės. O, sako, rudens metu esą tokių vilnių, kad ir gudę jūrininkai neišturį nesirgę. Kur ne kur matos kraštai, kai kur jų visai nebesimato. Dideliu įdomumu rodoma du malūnu, kurių vienas estų pusėje, antras jau bolševikų. Rodoma kaip koks vilkas: žiūrėk, jis ten tupi.

Ištisomis valandomis kėpsome viršuje ir sunkiai virškiname Moterų draugijos viktualų gausybę. O saulė kepina. O nuo vandens mėlynieji spinduliai degina ir prakaitą varo. Per tą

dieną nudegiau saule tiesiog sopomai ir oda ėmė luptis. Veidas juokingai subjaurėjo, būdamas nuolat šlapias. Kūno drėgmei atpildyti ištisais viedrais geriame alų ir limonadą. Jis nieko sau. Vis dėlto mūsų „Ragučio" išdirbiniai daug gardesni.

Nejučiomis įplaukiame į Emajõgi žiotis, niekur nesustodami, nors tai buvo tvarkaraštyje pažymėta: daug sugaišome pakeliui, o toliau vėl paskirtos valandos. Atsirandame Tartuje, automobiliai išvežioja mus po viešbučius.

Koks skirtumas tarp Tartu miesto ir Tallinno, toks ir tarp jų viešbučių. Tvarka lyg ta pati ir brangumas tas pats, o mastabas nebe toks. Tartu, atvažiavus iš Tallinno, rodos lyg didžiulis sodžius su nedideliais namais, ir tais skystai sustojusiais. Tačiau čia, niekur kitur, yra prasidėjusi tautinė estų kultūra. Čia, dar švedams tebeviešpataujant, karalius Gustavas Adolfas yra įkūręs universitetą. Čia pirmą kartą 1869 m. surinkta visos tautos giesmininkai ir pradėta tautinis darbas, kaip ir visur, dailės srityje! Čia pradėjo prieš 50 metų eiti ir tebeina Tõnissono vedamas konservatyvusis tautininkų laikraštis „Postimees". Čia to garsaus estų Basanavičiaus pastangomis privatinėmis lėšomis pastatytas pirmas visoje Estijoje teatras „Vanemuine" (tuo vardu estų dailės, giesmių dievaitis); teatras kaip vien reikiant, talpus, su didžiausia veranda restoranui, su sodeliu ir atvira estrada koncertams vasaros metu. Čia to pat Tõnissono pastangomis surinkta pinigų pastatyti pirmai estų pavyzdinei gimnazijai su 24 klasėmis ir 1000 moksleivių, bernaičių ir mergaičių. Atminkite, jog visa tai padaryta rusifikacijos laiku. Revoliucijos metais Tõnissonui buvo prikaišiojama daug ko nebūta, pradedant nuo atgalainybės. Tačiau Tõnissono konservatizmas ir tautiškumas visai ne stagnacija, tik stipras, nes įgimtais pamatais pagrįstas, progresas. Dar 1905 m. Tõnissoną buvo apšaukę stabdytoju revoliucijos, tad pataikūnu rusams. Bet reakcijai užėjus, visi išvydo, jog Tõnissono būta labai gudraus ir tolreginčio, nes jis išgelbėjo tautinę inteligentiją, kuri paskui labai daug nuveikė tautos darbo. Jeigu būtų buvusi išnaikinta, kova dėl dabartinės nepriklausomybės nebūtų buvusi galima.

Ramus, tykus Tartu miestas, lyg ir politikos aistros jį aplenkia. Jos verda Tallinne. O Tartuje tas vienas laikraštis „Postimees" rūpinasi neatitraukti jaunuomenės nuo mokslo darbo. Buvo mėginta kairesniųjų gaivalų konkuruoti su „Postimees" ir neteseta: visi žlugo, „Postimees" liko ir vis aukščiau kelia Tõnissoną. Jam dabar 54 metai ir jis Seimo pirmininkas.

– Tamsta ir Tallinne būdamas ir politikos darbą dirbdamas neužmiršti senojo savo „Postimees" („Paštininko"), – pasergėjau.

– Kaipgi aš jį užmiršiu, kad jis manęs nėkados nėra užvylęs? – atsakė. – Sunkiausiomis valandomis jis mane vadavo.

Mitome „Vanemuine". Vieną vakarą kaip tik tuo laiku buvo simfonijos koncertas. Jį dirigavo didžiojo liaudies koncerto dirigentas ir kompozitorius Simmas. Visas koncertas buvo sudarytas iš originalių pačių estų kompozicijų. Aš jau minėjau Lembos koncertą fortepijonu su orkestru ir koncertą iš Vedro, Aavik kompozicijų chorui. Dabar gavome įsiklausyti į dideles muzikos kompozicijas, nupintas iš estų liaudies motyvų ir, tikėkite manim, nors aš ne muzikas, jog įspūdžio gavau tiek pat originalaus, kiek gaunu iš norvego Griego. Estai kompozitoriai turi daug savotiškumų muzikos ir giesmės kompozicijoje.

Kitą vakarą pietus kėlė naujoje savo redakcijoje tam tyčia iš Tallinno atvykęs „Postimees" redaktorius Tõnissonas. Ilgiausia rinkėjų salė, dabar dar tuščia, buvo pilna svečių. Geriausia man patiko kaip tik Tõnissono pietūs. Jie buvo tikri pietūs – šeimyniškai sočiai pavalgyti trejeto valgių, gardžiai atsigerti spanguolių sunkos, privalgyti vaisių ir saldainių, be šlako alkoholio ir be tos daugybės imbiso, kurio prisikimšęs pačių pietų nė žiūrėti nebenori.

Tõnissonas – blaivininkas ir smarkus kovotojas už blaivybę. Smarkus visuose darbuose kone ligi fanatizmo. Nemint kodėl karikatūristas G. Gori[43] žurnalistų albume „Õitsituled" (Žydinčios ugnelės"), I sąsiuvinyje, Tõnissoną papiešė ylanosiu, kaip ir mūsų A. Varnas to reikalauja. Taigi gerai mums žinomas blaivybės apaštalas visame Pabaltijy Tartu universiteto docentas Ernists[44] turi gerą padėjėją, – „Postimees" laikraštį. Dar

antrą blaivybės apaštalę ponią Helmi Pett (Tartu Karkusliit[45]), kuri žada ir Kaune paagituoti tarp moterų vokiečių kalbą.

Villem Ernists ir kalbą tam tikrą yra vokiškai pasakęs, kaipo Präses der Estnischen Abstinenzliga, Vertreter der Weltliga gegen den Alkoholismus in den Baltischen Staaten[46]. O išeinant iš pietų, buvo padalyta anglų ir vokiečių kalbomis informaciniai lapai ir brošiūros apie estų nusiturėjimo žygius.

Universitete mokslai Tartuje buvo dėstomi trimis kalbomis. Tai iš studentų nebuvo reikalaujama būtinai mokėti estiškai. Tačiau nuo šių mokslo metų estai pareikalausią daug daugiau iš svetimtaučių, neg mes kad reikalaujame, būtent pilno kvotimo iš estų kalbos tokia pat programa, kaip ir baigiant gimnaziją. Man tai ypač patiko. Na, argi dovanotina, kad tiek mūsų inteligentų yra mokslus išėjusių Estijoje ir nė vieno, griežtai nė vieno nėra, kurs būtų sugrįžęs estiškai mokėdamas, kurs dabar, draugiškiems santykiams mezgantis, galėtų mus informuoti apie estų literatūrą ir k. k.

Aš ypač buvau užsibrėžęs šioje kelionėje pramokti bent iš antrųjų rankų estų literatūros ir tai lietuviams atpasakoti, kaip yra p. Puidienė[47] atpasakojusi mums istoriją latvių literatūros, o p. Prūsienė[48] latviams istoriją lietuvių literatūros. Aš betgi neradau nė vienos liuosos dienos savo reikalui. O pasirodė, jog ir estų tuo pat rūpinamasi. Jie pirmieji apniko mane, kad surasčiau lietuvių, kurie apsiimtų parašyti jiems į Friedebergo Tuglaso[49] Tartuje leidžiamą literatūros žurnalą „Looming“[50] ištisą istoriją lietuvių literatūros (adresu: Tartu, Kohwik „Linda“), bet ir nuolat juos informuotų apie literatūros naujienas. Honoraro siūlo po 5–6 estų markių eilutei, tai sudaro po 15–17 centų. Tiek ir pas mus mokama. Be Tuglaso, tuo pat reikalu buvo pas mane dailininkas ir kalbininkas M. Pukits[51] (Tartu, Karlowa tänaw, 11), kurs ir lietuvių kalbos griebiasi. Ir Harald Vellner iš „Wabamaa“ („Laisvoji šalis“), radikalio estų „trudovikų“ dienraščio. Jie bevelytų turėti Kaune savo korespondentą ir politikos apžvalgai bent po 2–3 kartus per mėnesį. Ir Jaan Hänerson iš „Kaja“ dienraščio, žemdirbių organo, kaip mūsų Ūkininkų sąjungos. Rašyti galima bet kuria Europos

kalba, neišskiriant nė lietuvių kalbos: jie rasią sau atpasakotoją. Pamėginkite, kas ką išmano. „Kaja" ir „Wabamaa" Tallinne eina.

Estiškai tautišku virstąs senovinis švedų–vokiečių–rusų universitetas Tartuje taip pat stinga gerų kvalifikuotų profesorių, kaip ir mes. Jie net pavydi mums, kad mes daugiau turį mokslo pajėgų neg jie. Nesigyniau. Tačiau ir dabartinis Tartu universitetas jau turi kuo pasigirti. Būtent lingvistu Andersenu, asiriologu Bulmeringu, archeologu Bergmanu, mediku Mazingu, kuriam štai pavykę vitrioliu sudegintą stemplę pakeisti metaline, gerai funkcionuojančia, filosofu Šmidtu (antros pusės pavardės niekaip neištariu). Jaunas švedas Kjellin (Čilin)[52] aiškino mums istoriją Tartu gotinės katedros, įsteigtos 1236 m., dabar griuvėsiuose beesančios. Jis dėsto dailės ir menų istoriją. Dr. Dumberg, lankant gamtos rinkinius, kalbėjo mums (ir demonstravo) apie derolitus ir ko ten be geležies daugiau randama. Universiteto rektorius med. dak. prof. Koppel[53], seniau Rusijoje profesoriavęs, išvedžiojo mus po visus universiteto rūmus, rodė aulas ir kabinetus. Zoologinis – tai ištisas muziejus savos ir egzotinės faunos.

Bet tikrai pasaulinė mokslo garsenybė, Anglų Mokslo akademijos garbės narys, yra buvusių Peterburge Neuropatologinio instituto rektorius, dabar Tartu nervų ligų profesorius ir nervų klinikos vedėjas prof. Puusepp[54]. Jį mes užpernai esame girdėję Kauno teatre, kaip jis dėstė savąsias priemones nervų ligas gydyti operacijomis. Nervinė klinika už miesto lygumoje, du dideliu gražiu korpusu.

Ten ligonims ligoninė, ten Puuseppo auditorija, laboratorija, elektros ir Röntgeno kabinetai ir gyvuliukai bandymams. Prof. Puusepp rodė mums, kaip paralitikai tampa pagydyti operacija ir ima narius krutinti, net bėgioti, kaip net nugarkaulis dalimi išpjaunamas, kaip sudrūtėjusi nosis ir tokios pat galūnės gydomos nervų operacija, kaip šuniukui, išėmus iš krūtinės vieną auglį, jis nebeauga, ir kojos jam iškrypsta, kaip taksui. Visoki mokslo bandymai turi parodyti visokių dalių kūno sąryšį tarp savęs ir ypač su nervų mazgais. Spirite dau-

gybė jo pacientų kiaušo smegenų, kaip jos praskysta, tuštumos darosi. Na, visokių dyvų medicinos klausytojams. Į prof. Puusepp plaukia platus svietelis gydytis ir mokytis.

Be zoologijos muziejaus Tartu universitetas turi dar kitą tikrai stebėtiną dalyką – knygyną. Paskaičius vienatinį pasaulyje disertacijų rinkinį 250 000, tai visas knygynas susidės iš 700 000 egzempliorių. Visa tai sukrauta keliuose aukštuose senovės katalikų katedros absidoje, palaikomoje, kad nesugriūtų; dabar taisoma net centralinis knygyno šildymas. Esama ir bibliografinių retenybių, tikrų „baltųjų varnų".

Sparčiai taisomas Tartuje atskiras nuo universiteto chemijos institutas, taip reikalingas estų pramonei. Võru, Tartu, Viljandi ir dalimi Pärnu apskričiai patys derlingiausi visuose Estuose. Čia gyvena ypatinga estų tautos giminė Mulgid (pl.; singularis: Mulk). Estai didžiuojasi tuo savo kraštu, kad jis sudarė jiems gražią opiniją visoje Rusijoje, kaipo apie visų vaisingiausią guberniją, nors kitos estų žemės dalys visai nederlingos. Didžiuojasi ir Mulkais, kad jie davę beveik visą Estijos inteligentiją. Turtingumas savo rėžtu, o tautinės Mulkų ypatybės savo. Tai labai panašu į mūsų Suvalkiją, derlinguosius jos apskričius ir sūduvių bei jotvingių giminių palaikus suvalkiečių charakteryje. Kas gi nemato, kaip žymiai suvalkiečiai skiriasi savo būdu nuo aukštaičių ir žemaičių.

Mulkai sudarė dabartinius Estijos veikėjus, kovotojus už estų nepriklausomybę. Tačiau senovinius tautos savumus, visą nepaliestą jos būdą, liaudies literatūrą, meną, iš viso – folklorą sudarė ne tautos ir tėvynės vidurys, tik jos pakraščiai: Petseri (Pečora), Saaremaa (Ozylijos sala), Hiiumaa ir kitos salos, kurios sudaro 9% (4160 kv. km.) visos Estijos. Jos vandens sudaro 5% (2328 kv. km). Tai galima patirti iš geografijos rinkinių, sukrautų Tautos muziejuje Ratshofo dvare ties Tartu. Žiūr. „Führer durch die ethnografischen, kunst- und kulturhistorischen Sammlungendes Estnischen Nationalmuseum zu Ratshof"[55]. Ir: „Odamees" (žmogus su ietimi, alabardininkas) Nr. 2 (6) paskirtas Estų liaudies muziejui. Estų namų rykai, jų nešysta, ypatingas sukirpimas, pamėgimas ypatingų varsų kombinacijų,

moterų papuošalai tebėra liaudyje plačiai vartojami, dėl to ir pririnkti jų buvo ne taip sunku. Ir pririnkta tiek, jog ištektų keliems muziejams pavyzdžių, nes 25 000 daiktų dar tebeguli rūsyse skryniose. Varpsčių, indų padabinimas ir k. k. visai nepanašus į mūsuosius. Tyrinėtojas tautos meno čia gautų gausios medžiagos suomių ornamentikai, ne lietuvių: šiųjų ir estų skonis vargu bau suderinamas.

Estų tautos muziejai tad bent dviejose vietose: Tartuje ir Tallinne. O mes dar neturime nė vienos vietos bent tiems rinkiniams sukrauti, kurie jau guli skryniose nuo pat 1906 metų ir stebina per parodas. Daugeliu dalykų mes galėtume estus pralenkti: juostomis, audimais vilnonais ir servetniais, pritaikomąja daile. Dailininkų gi piešėjų rinkiniu, kurs jau yra L.M.K. Dr. rankose, mes galėtume jau net pasididžiuoti. Estai turi keletą senesniųjų mokyklų pavyzdžių, bet savųjų dailininkų labai labai nedaug ir teisinasi tuo, jog neturėję lėšų prisipirkti.

Muziejus duoti tautai yra lygu duoti jai aukštąją dailės ir istorijos mokyklą.

XI

Tartuje dar gavome apžiūrėti didžiausį alaus bravorą „A. Le Coq"; na, žinoma, ir paragauti. Estijos alus panašus į mūsiškį Volfo alų: geras, malonus, minimum alkoholio. Nuo jo nė kiek galva nesvaigsta, tad ir gerti nekenksminga. Estai aludariai su savo konsulu Petrapily esą iš bolševikų išnuomoję didžiausį jų bravorą, darą ten alų iš savo miežių ir turį milžiniškų pelnų. Vienas bolševikų mokslavyris, su kuriuo man teko kelyje susipažinti, papasakojo, jog Petrapilyje dabar visos alinės ir traktieriai esą tos estų kompanijos alum aprūpinami ir geriama jo, kaip niekados nebuvo geriama. Publikos bet kurioje alinėje esą tiršta, kaip avilyje bičių. Jiems ten muzika grojanti, giesmininkai giedą.

Tartu bravoras ne tik didelis, bet ir techniškai aprūpintas paskiausiais patogumais. Rūsiai šalti, dviejų aukštų gilumos į žemę.

Kitų įdomybių nebeminėsiu. Ir taip per daug smulkmenų, o maža nuodugnaus ištyrimo, nors medžiagos mums buvo visur duodama nemaža. Estai jau moka savo publiką informuoti ne tik žodžiais, bet ir raštais, visokiomis kalbomis. Korespondentą pateisina tik tiesioginis jo tikslas – parodyti, kur kas yra, idant suinteresuotieji žmonės galėtų kreiptis ten, kur kam reikalas.

Rašau paskutinį pranešimą iš kelionės. Iš Tartu į Viljandi išvažiavome liepos 7 d. ryto $8^1/_2$ val. Šita dalis rundreizės po Estiją turėjo mus supažindinti su jos sodžium ir su vykinamąja ten žemės reforma. Išvažiavome trimis omnibusais ir vienu automobiliu.

Estija šiemet visa apsirūpino visokiais omnibusais. Be kelių dešimtų omnibusų, kurie siuva po Talinno miestą, jų daugybė gelžkelių stotyse, labai didelių 25 pasažirams ir mažesnių 13 pasažirų. Mieste lygiai grįstomis gatvėmis tai labai patogus, pigus ir spartus važinėjimas į tas šalis, kur tramvajus neina. Gera yra ir šašiejais keliauti, nors čia jau dulkės įkyrėja. Bet keliauti omnibusais šiaip jau vieškeliais ar ir nevieškeliais esama tiek varginga, jog mes tetesėjome atlikti pusę kelionės, būtent iš Tartu į Viljandi aplink Võrts ežerą, bent 120 kilometrų, pravertę apie 12 valandų laiko.

Iš visų pusių uždarytoje būdoje dvylikai žmonių ankšta ir trošku, o dulkės vis tiek įsiskverbia, kad ir kažin kaip užsidarinėtumei. Estijos vieškeliai ir šiaip jau keliai, kur važiavome, ne geresni už Lietuvos kelius. Yra ir tiltelių apgriuvusių. Siauroms mažučių vežimėlių vėžoms neatatinka plačios omnibuso vėžos, tai krato blaško visą būdą kaip trijerį. Palaidų kaulų žmogui nepiga išsilaikyti. Tai stoviniuojame, tai sėdiniuojame. Kankino troškulys, nosį užkemša dulkės. Kenčiame kantriai. Aš tą kratymą linksma širdžia aukoju už nuolatinius apsivalgymus. Man ta avantiūra įdomi, nes įvairina. Lenkai pyksta. Girdi, „kto nas pędza po tych polach“[56].

O laukai čia gražūs. Rugiai stovi tokiuo mūru, kokio nėra matyti nė Joniškio apylinkėje. Iš viso Estijoje gerai teaugą rugiai ir bulbės. Tad nieko dyvų, kad ir spirito darymas čia kur kas

didesnio maštabo neg kituose kraštuose. Spirito kontrabanda į Bolševikiją per Peipsio ir Pihkvos ežerą (Pskovą) ir į Suomiją, kur įvesta absoliutus uždraudimas vartoti ir daryti, ir verstis alkoholiu, tiesiog milžiniška. Aplenkdama muitines, valstybei kontrabanda nieko neduoda: tepatarnauja gamintojams, kuriems nereikia patiems pasiieškoti rinkos. Jūroje sugaudyti kontrabandininkai taip pat nesą galima. Tai ir tęsias dalykai „Rusalkos" angelo laiminami, kaip patys estai juokias. (Tallinno pajūryje Katarinos parke stovi labai gražus paminklas žuvusiam karo laivui „Rusalka". Aukštame cokole stovi angelas su pravoslavų kryžium ir juo laimina jūrą Suomijos link. Dabartiniu komentaru – laiminąs spirito kontrabandą į Suomius.) Tą paminklą dirbo ir statė estas akademikas Amandus Adamson. Malonus tai senelis, 70 metų. Teko jis pažinti.

Užsibrėžta buvo didelis planas sustoti daugelyje vietų ir pasižiūrėti, kaip vykinama agrarinė reforma. Bet pačių estų žurnalistų, matyt, nežinota, kas ir kur pas juos darosi žemės reikalu. Tad beveik nieko nepatyrėme. Viename dvare pradėta statytis trobos. Valdžia duodanti kiekvienam po 60 000 mk. paskolos tam tikslui ir medžių į skolą. Ir su tokia subsidija kitame dvare, kur buvome sustoję, tikrieji proletarai, dvaro kumečiai skurdžiai, negalį nė pradėti darbo, nes dailidžių išgaudę turtingesnieji, o ir už vieną trobos sustatymą reikalaują 40 000. Tad kitiems visiems galams nesą ko nė pradėti su 20 000. Taip kumečiai ir tebesmilksta dvaro trobose, netvarkoje, skurde, lygiai taip pat, kaip ir pas mus.

Pietumis mus vaišino Tarvastu dvare, kur mus priėmė tos vietos klebonas senelis prakalba ir atvirutėmis jo bažnyčios. Jis geros dvasiškio išvaizdos. Mane susyk patraukė. Tad abudu nusifotografavome. Ir popas Narvos upėje darė man mielą gero dvasiškio įspūdį. Ir su juo draugavaus. Kažkas dėlto riša mus, dvasiškius, nors ne tos pat konfesijos. Tai vienoda sielų tresūra. Dvasiškai tresuotą sielą aš instinktu juntu ir nenoromis į tą pusę svyru. „Rodstvennyja dušy"[57]. Tokių kelionėje užtikau dar du, jau svietiškiu, ir aš jiems pareiškiau. Atsilygino tuo pačiu tie dvasios mediumai. Tokių aš reta randu ir tarp

katalikų. Tos pat tautos ir tikėjimo. O žvilgterėsi į vieną veidą, ir atsirado tarpe antagonizmas; kartais net aversija. Pasisakymai religinės ištikimybės čia nieko nereiškia, reikia, kad ta religija būtų pasiekusi jo gilumą ir sušvelninusi.

Iš Tarvastu būtume galėję važiuoti tiesiai. Bet tyčia pasukome į Karksi (Karkus pilies griuvėsiai). Pakeliui tačiau nieko neužtikome, veltui sugaišę 12 valandų.

Ak, kokio vargo esama valstybės naujakuriams! Jie pradeda (jei pradeda) nuo užtvaros galvijams iš stačių medžių. Paskui statos pirtelę, kaip kišenę. Paskui tvartus. Ir į galą tikrą gyvenamąją trobą. Oi, negreit įsigyvens naujakuriai pavestose jiems dalyse, nors ir nebloga būtų žemelė!

Važiuojame pačiu aukštuoju du baseinu skiriamuoju kalnagūbriu. Į vieną pusę teka vandens į Emajõgi, į Peipsio ežerą; į antrą pusę su Pärnujõgi į Baltiją. Iš Viljandijärv (ežero) išteka du upeliu: vienas į vieną pusę, antras griežtai į priešingą. Toks ten, žinoma, ir tekėjimas. Yra tačiau istorijos davinių, jog vokiečių ricieriai į didžiausią savo pilį Fellin (Viljandi) plaukte atplaukę iš Pärnu uosto Pabaltijoje ir plaukte išplaukdavę iš čia į Tartu pilį ir toliau į Peipsį, kur taip pat buvo pilna pilių. Matėme jų griuvėsius Vasknarvoje ir kitur palei Narvą.

Tačiau Viljandi viešėjimas buvo labai malonus. Pirmų pirmiausia nutrūkome galvas maudytis į ežerą, nes nebesimatė nė akių. Aš senai bebuvau faktinai patyręs, kokia geradarybė vandens ir muilo.

Vakare pas Stadtshauptmaną[58] gimnazijos salėje susirinko visa miesto inteligentija mūsų priimti pietumis, nors tai jau buvo 9–10 valanda. Puikūs pietūs, puikūs gėrimai savojo darbo: Viljandi likööri ja veini vabrikute o/ü „Alko"[59], kurio vyriausis akcininkas yra tos vietos valstietis, savininkas Kàmara vienasėdžio 150 hektarų ir direktorius Šiaurės banko Tallinne. Jis čia pat buvo mūsų priimti. Per pietus man aiškino savo išdirbamųjų vynų vertybę. Likeriai dirbama kaip ir pas mus ar Tallinne. Bet čia dar suvartojama viso to krašto obuoliai vynams dirbti.

– Visų rūšių vynams iš tų pat obuolių? – nustebau.

– Taip. Tik kiekvienai vyno rūšiai yra tam tikros mielės. Užduosi vienomis – bus madera, užduosi kitomis – bus portveinas. Buteliui imame po 260 mk. – 7 litų.

Gėriau jų tyčia ir jokio skirtumo neradau tarp estų gaminamojo vyno iš savųjų obuolių ir mūsų Lescho gabenamųjų iš Vokietijos. Estija dabar visai nebeperkanti paprastųjų vynų iš užsienio, pasitenkindama savuoju.

Kokios didelės šakos esama tai ir mūsų pramonijoje. Pas mus obuolių, anot kun. Paliuko[60], kiaulės nebeėda. Jis turįs po 1000–3000 pūdų kas metai, ir visa tai niekais nueiną. Vienas Zarasų apskritys kitkart $^1/_{20}$ dalį viso obuolių importo į Rusiją duodavęs. Silpnai alkoholiniai vynai (po 4–5, gal ir mažiau) galėtų atstoti stiprųjį senovinį alų, o daug išgerti jo negi duosi. Taigi iš tos vynų fabrikacijos būtų daugeriopos naudos, kišenei ir sveikatai.

To negalima pasakyti apie uogų gaišinimą likerams. Uogų sunka maloni. Smarkiai pasaldyta darosi tiršta. Bet likerai gaunama ne iš fermentacijos, tik iš miešimo su grynu spiritu. Uogų sunka čia pavaidina klastingą rolę: daro spirito nuodus, tam kartui maža tejaučiamus, o gardžiai atsigėrus, baisiai ardo nervus. Man rodos, likerai kenksmingesni už grynąją degtinę, kurios dėl jos neskanumo nė tikras girtuoklis daug neišgers. Dieną važiavome į tą direktorių p. Kuben vienasėdžio pasižiūrėti. Jis žmogus piningingas. Pastatęs pavyzdingus kumetynus ir geležies betono kiaulides. Kubeno kumetynai taip suplanuota. Dvi gryčios kiekvienai šeimynai. Viena didžiulė gyventi labai šviesiai ir švariai. Antroji tokia pat padalyta į dvi dali. Vienoje virtuvės plyta ir namų ruošos rykai, antroje ūkio podėlis. Be to, iš to podėlio laiptai į aukštą, kur kiekvienai šeimynai atskirta sienomis dalis ir žemyn į rūsį šaltai laikyti pienui ir kitam kam. Atskiri įėjimai su priemenėlėmis.

To čia galima pasimokyti, bet tai estams nėra tipinga, ir vargu bau pasektina tiems, kas mažiau turi pinigų. Kàmaros vienasėdis tačiau yra tipingas estams kitu žvilgsniu. P. Kubeno tėvas čia teturėjęs 35 dešimtines žemės. Savo darbštumu jis padvigubinęs žemės, pastatęs gražų medinį gyvenamąjį namą

ir visas ūkio trobas iš akmens. Jo sūnus čia nieko nepridėjo, neūkininkavęs, dabar tik pradedąs šį tą gerinti.

Kàmara dabar turi 70 deš. ariamos žemės, 30 deš. pievų, 9 ašvienių, 4 kumeliukus ir 24 karves. Atkalnėje į upelį yra net mažas parkas. P. Kubenas priėmė mus tame savo sodelyje vėžiais ir gėrimais. Buvo labai jauku, nes jis, žmona, duktė buvo labai vaišingi ir labai lėtai ramūs. Latviuose tokių tipų nėra.

Kàmara paliks mums paminklinė ne tiek savo pavyzdžiu, kiek teorijos mokslu, kuriuo mus pasotino mokytas agronomas iš Tartu, Riigikogu (Valstybės seimo) narys, „Kaja" dienraščio bendras Jaan Hänerson.

Jam davėme ištisą eilę klausimų, kurie paliečia Estijos kraštą ir dabartinę žemės reformą.

Seimo atstovas, matyti, norėjo Europai pateisinti savo valstybės sumanytąją žemės reformos sistemą, ir jam tai dalimi pasisekė.

XII

Iš tūkstančio su viršum didžiadvarių, buvusių Estijos vokiečių baronų rankose, vos kelios dešimtys tebuvo pakliuvę į estų rankas. Be to, visi Estijos dvarininkai – bajorai; esto gi bajoro nėra buvę nė vieno. Minimas tas vienas tos vietos kilties Ükskül, kaip ir Latviuose tas vienas Lyvenas, bet ir tie nuo pat pradžios vokiečiais tapę. Taigi estų sumanytoji žemės valdymo reforma, būtent, paėmimas visų dvarininkų žemių į valstybės fondą, rodos, lyg būtų ne tik žemės reforma, bet ir tautinė bei luominė kova, kerštas svetimtaučiams baronams už jų 700 metų nuodėmes.

Į tai estai atsako: Estijos žemė buvo ir tebėra estų nuosavybė. Ją įsibrovę atėjūnai imte atėmė iš tikrųjų savininkų, veržte per kraują paveržė, vergais tikruosius tos žemės viešpačius pavertė. Ir paleisdami iš vergijos, nedavė jiems nė po sieksnį žemės. Paleido asmeniškai. Galėjai iš vieno pono eiti į kitą. Bet tai padėties negerino. Įsisėdėta vieta buvo priprasta ir

mielesnė. O ir kitur nuėjus, nieko kitokio; ta pati vergija. Baronai paleistiesiems savo žmonėms nuomojo žemę ne už činšą, tik už gyvą darbą; už tiek ir tiek valdomos žemės tiek ir tiek dvarui darbo. Ir liko ta pati baudžiava, kol prasidėjo priverstinas išpirkimas. Taigi faktinai Estijos žemę per amžius yra dirbę, gerinę, savo prakaitu vilgę ne tik kas kitas, tik patys ir tie vieni estai. Ir jie dabar tampa savo žemės savininkai. Nieko daugiau. Be to, žemė sekvestruojama negi iš vokiečių, tik iš dvarininkų, kurių yra rusų, lenkų, švedų, na, ir saviškių. Skirtumo nedaroma jokio.

Antra. 1918 m. sukilus bermontininkams prieš Estiją, kad ir Judeničius bei Denikinas pasiskelbė einąs per tris dienas sugriauti Estijos nepriklausomybės, Estijos baronai persimetė į jos priešus, į vokiečius, ir drauge su jais kariavo prieš savo tėvynę. Į Germaniją pabėgę baronai ipso fakto expulsi ir nebegali begrįžti atgal į savo dvarus. Atlyginimas už juos bus jiems išsiųstas per rankas. Tačiau kurie liko namie, stojo į Estijos kariuomenę su savo sudarytaisiais būriais, kariavo su bolševikais, tie lygūs kitiems piliečiams, gavo karo požymius ir teisę iš savo dvarų gauti normalią dalį. Jie ir dabar sėdi savo namuose. Kitiems valsčiai skiria „nadely"[61] lygiai su kitais proletarais.

Trečia. Kova ėjo žūtbūt su bolševikais, turėti nepriklausoma etnografinė tėvynė ar ji atiduoti atgal rusams; kitiems kaimynams savo tėvynių nebeatiduodant, būtų buvę nuodėmė Estiją pavesti bolševikams, kad jie, čia turėdami sau bazę, pasiektų ir kaimynus. Jei ne žemės reforma, taip ir būtų buvę. Bolševikai turėjo didelį argumentą estams. Jie skelbė: „Už ką jūs kariaujate? Už žemę? O kad ji ne jūsų. Ji baronų. Bet ir tie patys tą žemę paliko neginamą, tai kam jums ji ginti?" Estams veikėjams nieko neliko kito, kaip susirinkus paskelbti Estijos žemę estų nuosavybe ir jau tą nuosavybę ginti savo krauju, dėti už ją savo galvas. Ir estai valstiečiai ėmė ginti paprasta jiems atkaklybe. Estas žemę myli. Ir dabar jo nebeatplėši nuo apgintosios žemės. Jis susyk tapo geras savo gimtojo krašto sūnus ir savininkas; vokietis vis tiek nebeprieis prie jo be karo; tai ir

bolševikas jokiu būdu nebeprieis prie jo su savo komunizmu, su „obščina".

Ketvirta. Praktika parodo, kad kraštas sotesnis esti, kai visi turi nuosavybės; savo pajėgomis geriau išdirbamas, ne samdytomis. Dėl eksporto klausimas lieka atviras. Gal jo ir mažiau, bet ir ar yr reikalo?

Šitais istoriniais, socialiais ir ekonominiais, ne tautiniais ir luominiais, sumetimais Estijoje padaryta žemės valdymo reforma.

Estija jau turi kone visas nustatytas sienas, be sienos per vidurį Suomių jūros. Jos plotas 47 500 sk. km su vandenimis; ji didesnė tad už Daniją, Šveicariją, Olandiją ir Belgiją. Vaisingos žemės 78%, visai nevaisingos 18% ir abejojamos 4%. Iš 2 820 000 ha žemės (64,5%) ariamos 1 025 000 ha (23%), pievų 1 053 000 (24%), dar ganyklų. Iš 100 ha vaisingos žemės 36,3 ariamos, 37,3 pievų ir 21,3 ganyklų.

1894 m. Estijoje viename sk. km gyveno 22 žmogu. $^{3}/_{4}$ jų dirbo žemę. 1923 m. suskaityta 24 žmonės kilometre.

Visa Estija yra silūrinės ir devoninės formacijų. Tik šiaurėje kambrinės su degamuoju akmeniu. Vasariuose diluvialis ir alevialis paviršius. Ėmus liniją palei Pärnu upę ir Ema upę, į šiaurę bus labai prasta žemė, vos $^{3}/_{4}$ diuimo gilumo, ant kalkinio akmens. Į pietus gili gera dirva. Vidurinė metų temperatūra Narvoje +4°, Vormso saloje (Saaremaa) +5°. Gruodžio, sausio ir vasario mėn. = 0°. Vegetuoti pradeda gegužės mėnesyje, bet šalčių esti iki pusės birželio, jie kenkia sodams ir žieminiams javams. Nakčių šalčiai kenkia vasarojui. Drėgmės iškrenta 548 mm (Prūsijoje 648), bet ne visados lygiai, tik pavasarį. Dėl to vasarojus dažnai nedera.

Iki 1918 metų pusė žemės priderėjo į dvarininkus. Per 700 metų jie yra pridarę daug socialių nuodėmių, ir dabar jiems nebepadėjo jokie Denikinai, Judeničiai, Kolčiakai: su visais tais generolais žuvo, nors buvo galingi. Obalsis gi: „Savo ginate!" padarė stebuklus: maža tauta įveikė šimtą kartų galingesnį bolševiką. Tai politinė, socialinė ir ekonominė būtinybės.

Šiaip ar taip, visi Estijos dvarai paskelbti valstybės – ne iš keršto. Yra gi tų pačių baronų žemės, įgytos už pinigus, darbštumu. Atimti ji – neteisinga. Bet ką padarysi? Mišką kertant, turi skiedrų būti.

Dėl atlyginimo maža tėra ginčų. Maža kas tesako nieko neatlyginti. Seimo dauguma sutinka, jog reikia sumokėti griežtai visos ipotekos skolos. Už kultūrą (melioracijas), trobas sulig 1914 m. kadastro įvertinimo. Už žemę atlyginimas dar nenustatytas. Kadangi tai mokės valstybės kasa, tai negali būti kalbos apie sulyginimą kainos su kaina laisvai perkant. Valstybė mokės sulig savo ištesėjimo; destis sulig ištesėjimo žemdirbių, kurie gi ir valstybės kasą sudaro. Drauge su žeme buvo sekvestruotas ir ūkio inventorius. Bet už jį tuojau sumokėta dvarininkams sulig 1914 m. įvertinimo +40%. Pirmenybę pirktis jų gavo tie, kurie ten pat gavo žemės. Namų baldai, dailės dalykai paliko jų buvusiųjų savininkų.

Privatiniems savininkams žemės Estijoje pridera 81%, 1 965 000 ha, valstybei – 10%, 239 000, valstybės Žemės bankui – 2,7%, 65 000, bažnyčioms – 2,3%, 54 000 (Ritterschaftui), miestams 48 000. Dvarų buvo 1149; kiekvienam dvarui vidutiniškai tekdavo po 2113 ha. Nenacionalizuota paliko 81 590 300 ha, 3,4%. 664 000 (28%) nacionalizuotosios žemės parceliuojama.

Nacionalizuojant neturėta minimumo palikti; griežtai visa dvarininkų žemė, didelė ar maža, nacionalizuota ištisai, paliekant jiems pirmenybę centre gauti normalį ūkį. (NB. Normalis ūkis yra tas, kurį gali išgyventi dviem ašvieniais, 10–30 dešimtinių, sulig dirvos gerumo.) Gaunantiems normalį ūkį duodama paskolos po 60 000 mk. ir statomosios medžiagos už penktą dalį jos kainos. Reformai įvykinti sudaromas žemės fondas, į kurį kas metai skiriama. Iki šiol paskirta jau 350 milijonų estų markių, t.y. vienas milijonas dollarų. To, žinoma, labai maža; tik valstybė daugiau netesi.

Jau įsitaisę 20 000 ūkių, o būsią apie 30 000. Daugiau nebegalėsią beaprūpinti, nes 60 dvarų paliekama specialiems tikslams: mokykloms, tyrimo stotims. Visiems bežemiams apdalyti reiktų dveja tiek.

Normalį ūkį žmonės gauna į nuomą šešeliems metams. Po tiek laiko turės būti išleistas įstatymas, ar parduoti ta žemė, ar kitaip ji sutvarkyti. Netikra naujakurių padėtis yra didžiausia kliūtis tuojau susistatyti trobas. Estijos valstietis atsargus.

$^2/_3$ dvarų žemės jau išdalyta. Kita dalijama. Dvarų trobas valdo valstybė. Gerąsias yra pavedusi savivaldybėms, kitas privatinėms įstaigoms, dar kitas griauna medžiagai.

Estai tad yra pirmieji pradėtojai žemės reformos. Latviai ir lietuviai reformatoriai daug ko yra iš jų skolinęsi.

Ar Europa pritars šitam estų žemės reformos pateisinimui?

Aš gailėjau senųjų kultūros židinių, tvarkingų dvarų gražiomis tvirtomis trobomis ir visais ūkio pagerinimais. O gal išdygs kitokia kultūra labiau pasiskleidžiusi valstybėje... Duok, Dieve. Gal ji atpirks tai, ko teisingumas yra ginčijamas.

Be malonaus p. Kubeno Kamaros, aplankėme dar vieną didelį vienasėdį Aindu daktaro Soosaar. Jis metęs daktaravimą ūkininkauja, susidaręs folvarką iš penkių valstiečių ūkių ar ne 195 ha. Kadangi tai ne „myznaja zemlia", ji nėra nacionalizuota. Bet Seime labai stipriai reikalaujama, kad ir iš tokių būtų paimta į žemės fondą visa, kas virš normos. Su tuo principe sutinka net konservatyvai.

Kamaros, Aindu ir k. t. gaili gadinti: jos jau pasiekusios aukštąjį perfekcijos laipsnį, ir kumečiams pagerintame ūkyje, nujau, bene laimingiau gyventi, kaip ant nepagerintų 10 dešimtinių, kur reikia dar trobos susistatyti.

Pagaliau Ollustfero ūkio mokykla. Milžiniškas barono rūmas. Jis buvo carų satrapas. Parkas. Sodas. Šiltadaržis. Persikai. Keliais aukštais klėtys, kur įtaisyta elevatoriai grūdams valyti. Sukama elektra. Mokinių 50. Juos ruošia ne į mokslus, tik į gyvenimą – kultūrinti normalius ūkius. Mokytojų tarpe nė vienos moteriškos. Tai gana keista. Mokytojų žmonos inteligentės, su vaikais kalbas vokiškai, rusiškai.

– Ar patogu? Ar nebaisu?

– Ne. Mes, estai, tiek jau esame susipratę, jog svetimų kalbų mokėjimas mus tik sustiprina gyvenime. Tai seniau buvo: kas pramoko svetimas, tas ir nebeestas.

Vaišina mus kama – rūgštu pienu su miltais iš džiovintų grūdų. Tos vietos nacionalis valgis.

Estai dirba. Tą viena gali teisingai pasakyti apie dabartinę nebepriklausomą Estiją. Dirba agronomai, matininkai, girininkai, paprastieji žemdirbiai.

Visi jie baisiai bijo susikompromituoti su savo žemės reforma. Ne tiek patys susikompromituoti, kiek idėją sukompromituoti. O idėjos tiek ir tesą gerumo, kiek ją savo pastangomis įvykini.

Estai dirba pramonėje. Jų manufaktūra, audimai, jų popierius, odos, cementas, spiritas ir išdirbiniai iš jo, vaisiai ir išdirbiniai iš jų, valgiai ir gėriai, smala, naftalinas, tepalai iš degamojo akmens, puikiausiai pasaulyje sutvarkyta pieninkystė dideliame pievyplote, iš senų senovės garsus estų ašvienis, kleper – vidutinis darbinis arklys, ir lifliandska kobyla – aukštas, gražus kaip ir anglų veislės arklys, pagerinta galvijų veislė, na, galų gale visos tautos aukštas muzikalumas, nė vieno beraščio – leidžia estui su pasididžiavimu parodyti svetimtaučiams savo liaudį: štai mūsų tariamasis Bauervolk – barbarisches Volk![62]

Estai dirba dideliu įtempimu ir didele drąsa. Asignuojama milijonai naujiems pagerinimams.

– Nieko, nieko! – sako. – Pamatys visa tai svetimasis kapitolas ir atšliauš mums tarnauti. Antai jau prasideda. Mūsų industrija įdrąsins skolinti mums, nes rodys mūsų ištesėjimą.

Buvęsis valdžios žmogus, šiandien vien tik didelis visuomenės veikėjas, municipaliteto dešinioji ranka, p. A. Bürger, inžinieris, aiškina man Tallinno pažangą.

Aš pasidžiaugiau gerai funkcionuojančiais motoriniais jų tramvajais, varomais benzinu.

Ir rankas nukratė. Provizorinis tai esąs dalykas, pereiginis, kai nebuvo ko geresnio nusitverti, o su arkliais buvo taip pat vargas. Bet dėl vieno netesėjimo kontroliuoti benzino eikvojimą

reikia tie motorai mesti šalin. Antai pavogė mums 450 pūdų benzino. Ir mes jo nebuvome pasigedę. Tai iš kur čia gali būti pelno? Nė nedrįskite Kaune įsitaisyti tų niekų ir tik veltui paleisti tiek pinigų! Imkitės stačiai elektros tramvajų dirbdintis kaip ir mes. Nusispjovę ant įsitaisytų motorinių tramvajų, mes jau užsisakėm reikas ir visą reikmenę elektros tramvajui. Benzininiai mums tepadėjo drąsiai derėtis ir daug numušti iš pasisiūlytojų kainos. Nenorite už tiek dirbti, mes dar ilgai galime su benzininiais verstis.

P. Bürgeris – tramvajų specialistas; jis mielu noru, kaip geras kaimynas, žadąs mums patarimais tarnauti.

Maža to. Tallinn, jau turėdamas vandentraukį iš ežero, sumanė antrą didelį dalyką (be elektros tramvajaus): pasistatydinti didelį vandens filtrą sterilizatorį.

Uostui nuo vilnių apsaugoti jau yra išvedę didelį molą. Uoste pasistatę milžiniškas klėtis prek. krauti.

– Ir iš kur jums tiek lėšų? Koks aitvaras neša? – tikrai nustebau.

– Niekas iš niekur. Makalojamės savo tarpe. Pirkliams pavelijome per 30 metų naudotis uostu, tai jie patys pasistatė molą ir klėtis. Po 30 metų visa tai jau bus miesto nuosavybė. Pačiame mieste darome kitas kombinacijas savo tarpe su fabrikantais ir kt. Mūsų laimė, kad $^7/_8$ fabrikų mūsų pačių bolševikai estai paliko neišgabentų į Rusiją. Tą vieną milijoninį (anais laikais 15 mil. aukso rublių atsiėjusį) fabriką išsprogdino Rodziansko ir evakuacio Bekkerio fabriką. Kiti liko. Jie įtaisys mums centralinę elektros stotį ir daug ko kita. Parlamentas skiria didelius pinigus visokiems tyrinėjimams. Vieno degamojo akmens tyrimui asignuota 200 milijonų estų markių. Tai didelis mūsų dalykas, kurs mus padarys turtingus ir galingus. Tõnissono ir kitų sumanymu betgi nereikią šitos pramonės šakos valstybinti, palikti privatinei iniciatyvai darbą, tik prisidėti kapitalu. Vyriausis kasyklų direktorius M. Raud.

Taigi Estija, nujau, bene bus pati pažangioji Pabaltijos valstybė. „Tiek jau pasiekusią valstybę sugriauti – būtų tiesiog žmonijai nusidėti", – tarė lenkas socialistas. Ir Estija to vieno

tebijo, kad kas jos darbo nesugriautų. Ji nuolat dairos talkininkų, dedas su Lenkija vis iš tos pat bailės. Nebent to pasiguodžia juokdamies, jog „Rusija ant Velnio kiaušio užvažiavo, ir bolševikai pardavė ją vokiečiams kaipo seną daiktą". „Rusija" – didelis karo laivas, užvažiavęs ant seklumos, vadinamos „Čertovo Jaico"[63], už Vulfo salos ties Kokskär švyturiu. Jos gelžį bolševikai pardavę vokiečiams.

Aš baigiu savo gana netvarkų pranešimą apie dabartinę nepriklausomą Estiją padėkojimu gerbiamiems ir labai mandagiems estams, kurie mus lydėjo ringreizėje po Estiją, aiškino viską ir buvo vertėjai, būtent pil. Petrui Sagar iš „Postimees", Mykolui Aitsam[64] iš „Päewaleht", Haraldui Vellneriui iš „Wabamaa", Meri iš Etos ir Michelsonui iš Prek. ir pram. min.

Aa! sveikina lietuvius ir sakos esą Kauno pasiilgę abudu p.p. Holbeku, kuriuodu ilgai buvo Kaune „Berlingske Tidende"[65] kor. ir kiek tiek lietuviškai pramoko.

NEPRIKLAUSOMOJE LATVIJOJE

Suėjo bent penkeli metai, kaip vadinamosios pakraščių valstybės (Randstaat) virto nebepriklausomomis Rusijos. Ir vis dar širdys tebevirpa džiaugsmu, kai tenka jas pamatyti, vis tebelaikai tai įvykiusiu stebuklu. Laisvė savim rūpintis, per tiek laiko švietusi idealu kvailo carizmo vergams, dabar visur sparčiai vykdoma su geromis pasekmėmis. Iš pradžių buvo baugu, begu tik tesėsime, begu tik nepatirsim Garšino[1] „Attalea princeps" likimo; tos palmės, kuri šiltadaržyje stiepės stiepės į laisvą orą, o kai galva išlaužė stiklus, tuojau nušalo. Pragyventieji laisvėje metai tačiau parodė, jog tautų attalėjoms būta priešingai: jos laikyta šaltadaržiuose ir, pralaužus geležiniai stogo spelčiai, gauta gaivinamosios šilimėlės. Laisvų žmonių pastangų esama tikrai vaisingų.

Estų Talinas, Latvių Ryga – kaip jie kitaip širdžiai kalba neg seniau: „Vokiečių" miestai, „Rusų" uostai! Ryga dvigubai sumažėjo, jos fabrikai stovi. Bet latviai to nepaiso ir nė ketinti neketina jų atgaivinti. Prieš karą Ryga dirbo Rusijai, tos vietos gyventojams per lūpas teperbraukdama. Dabar ji dirba išimtinai sau ir tik malonę žada daryti kaimynams. „Nieko neketiname dirbtinai sudarinėti" – tai dabartinių Rygos šeimininkų obalsis. Gerai, kai mašinos sukas, bet negerai, kai darbo proletariato didėja. Geriau jie įjungus į nuosavų jungą, davus jiems

į nuosavybę žemės varštotą ir padėjus pelningai produkuoti tai, kas pačius dirbėjus sočiai maitina ir dar nuo jų lieka miestams maitinti. Latviai yra tikri, jog nebeilgai betrukus jie savo valstybės biudžetą padarysią aktingą, ta viena žemdirbyste, tuo vienu pienu versdamies.

Tai yra itin pažymėtina, tekus kalbėti apie latvių lietuvių vienybę valstybių gyvenime, ir reikšmė. Žemdirbiai stoja į eilę su žemdirbiais. Lygiomis sąlygomis. Ne vienas antro išnaudoti, tik vienas antro sustiprinti kooperavimu. Tai visai kas kita, neg pramonininkų pastangos žemdirbius apžioti ir juos pačiulpti, su jais žemdirbiams tikrai „nevygodnaja sdelka“[2]; pramonininkų eilėje žada būti ir lenkai...

Sveikasis tautų instinktas pasireiškė, kai prieš dvejus metus Rygoje susidarė Latvių–lietuvių vienybės draugija; tuo būtent laiku, kai tarp Latvijos ir Lietuvos vyriausybių buvo kilę itin daug nesusipratimų, gal ir klaidingų žingsnių. Įbailintieji gaivalai tvarstės bet kurios tvoros atsiremti, ramieji dairės, kuri tvora stipresnė.

Kaip aš vaizduojuosi lietuvių latvių kooperavimą gyvenime, man teko išdėstyti „Rygos Garse“: dvikamienis iš to pat kelmo išdygęs medis dengiąs tuo vienu kultūros vainiku, kurs bendrai saugo jų žemę nuo kepinimo iš viršaus ir nuo iščiulpimo jų drėgmės iš apačios. Dėl to man buvo tikrai miela malonu organizuoti lietuvių ekskursiją į Latviją.

Lietuvių visuomenė į tai greit atsiliepė. Tepaskelbiau viename laikraštyje, ir tučtuojau pasiskelbė apie 75 norinčius aplankyti Latviją. Karštos, dalimi ir blogos valios vieno kito asmens kurstymai neįveikė sugriauti šio sumanymo (dėl abejotino incidento su karininku Bytautu), teatskėlė trečdalį ekskursijos, padarydama šiems atskilėliams didelės nenaudos; to jie neatsigailės. Liko labai gražaus sąstato 42 žmonių ekskursija: 3 iš universiteto personalo, 2 seimo nariu, 2 dramos teatro nariu, 4 kunigai, 1 teisininkas, 1 gydytojas, 1 fabrikantas, 1 karininkas, 1 pavasarininkas, 3 universiteto studentai, 4 jaunieji poetai, 2 muzikai, 2 dvarininkai, 2 amatininkai, 2 Amerikos lietuviu, keletas laikraštininkų, keletas valdininkų. Kiti jų priedai, jų šeimynų nariai.

Gavę patogų, didžiulį pulmano vagoną, $12^1/_2$ val. greituoju traukiniu išdundėjome Rygos link, plevėsuodami dviem lietuvių ir dviem latvių vėliavom. Darėme bent kiek sensacijos. O ūpas buvo tikrai toks kaip, anot patarlės, važiuojant į vestuvių puotą. Jauna mūsų publika buvo pilna džiaugsmo. Skambėjo dainos, juokavimai, lošimai. Taip visą kelią. Jokio disonanso. Jokio rūpesčio. Širdys numanė, jog važiuojame pasikieminėti į savo pusbrolius, su kuriais nesame ir nebuvome iš tikrųjų susipykę. Net ir tos valdžios buvo viena kitai rankas padavusios. Mūsų valdžia, sutikdama naują Latvijos atstovą Lietuvai p. Sėją[3], parodė didžiausią, gal net išimtinai iškilmingą, pagarbą savo kaimynei: atstovas Sėja savo atsišaukimu parodė labai daug draugingumo. Visa tai buvo pasergėjusios ir įsidėmėjusios abidvi visuomenės. Ypač nulenkti šituo mūsų priėmimu pasirodė latviai. Ne be to, kad ir pats gerbiamasis atstovas Sėja nebūtų davęs apie mus reliacijos.

Mūsų ekskursijai priimti susitelkta dviejų draugijų: Latvių–lietuvių vienybės ir Latvių kultūros plėtimo. Pirmosios pirmininkas inž. J. Ryteris[4], sekretorius laikraštininkas Kacenas, nariai: žymus valdininkas Vilsonas, inž. Paeglė; vis tai rimti literatūros ir visuomenės veikėjai. Antrosios pirmininkas O. Krolls[5], o jo muzikos studijos vedėjas H. Prūsis[6].

Į Rygą įvažiavome giedodami Lietuvos himną. Peroną radome pilną publikos, nors tai buvo 11 val. vakaro. L. kultūros p. choras laukė tautiškai apsitaisęs. Peronas papuoštas girliandomis, abiejų tautų varsomis. Minia turėjo keletą didelių vėliavų. Tvarką laikė studentai korporantai. Choras mus sutiko Lietuvių himnu. To mes visai nesitikėjome; tai padarė mums gilų įspūdį. Choras ne tik puikiai giedojo, bet ir lietuvių žodžius tarė kaip reikiant, nelatviuodamas.

LLVDr sutiko prakalba. Aš atsakiau. Giedojome Latvių himną ir vėl Lietuvių. Šaukėme: „Valio Latvija! Lai dzīvo Lietava!“ Stotis drebėjo, publika kruto nuo mūsų entuziazmo. Čia pat atėjo mūsų sutikti du aukštu Užsienių reikalų ministerijos valdininku. Jie širdingai džiaugės mumis. Paskui visa minia su choru ir vėliavomis nulydėjo mus į Grand hotelį, tyčia

pasamdytą visai ekskursijai. Ten mes gyvenome visas tris dienas. Minia ir choras ilgai dar dainavo ties mūsų viešbučiu, kol mes susitvarkėme.

Sekmadienį VII.29 d. po pamaldų atidarė mums karo ir miesto muziejus, šiaip jau uždarus. Karo muziejus Latvijoje nepavirto centrine valstybinio ūpo vieta, kaip pas mus. Užtat ten daugiau surinkta tikrųjų karo dalykų iš labai gilios senovės ir paminklų iš latvių kovos už laisvę. Daugybė vėliavų, dokumentų, plakatų, gipsinių kaukių, nuimtų nuo užkankintųjų burnos, fotografijų žuvusiųjų, ginklų, iš kurių šaudė baronai latvius, jau 1905 m. sukilusius prieš juos. Miesto muziejų visi žino. Tai beveik pakankamas rinkinys visoms dailės mokykloms iliustruoti. Čia kas dieną Dailės akademijos studentai kopijuoja geruosius pavyzdžius, mokydamies patys ir pagamindami publikai gerų paveikslų.

6 val. jubiliejinės Giesmių šventės atbalsis. Čia turėjau progos prisistatyti Latvių prezidentui J. E. Čakstei[7] ir ministeriui pirmininkui Mejerovicui[8]. Abudu reiškė gilų patenkinimą, kad lietuviai malonėja latvius lankyti, ir antraip. Iš to lėmė abiem tautom daug gera.

J. E. Čakstei aš priminiau, jog jis pirmas mane mokė latviškai skaityti. Tai buvo prieš 29 metus. Mintaujos teisme. Jis tada advokatavo, aš priesaiką ėmiau iš liudytojų.

Choras bent iš 2000 giesmininkų, tautiškai apsitaisiusių, su dviem fanfarininkais, susidaro ypatingai. Viduryje sustoja seniai, kurie dalyvavo pačiose pirmosiose giesmių šventėse, dar prieš 50 metų. Dirigavo taip pat dalyvis anų prieš pusę šimto metų chorų J. Dreibergas[9]. Ypatingą įspūdį darė ir šitie žili 70 metų seniai ir senės, dainuodami dar gražiais sopranais, tenorais ar bosais. Latviai mėgsta savo dainą. Paskui chorai sumyšta. Diriguoja antras dainų darbo veteranas Ernestas Vygneris[10]. Dirigentams keliamos ovacijos, sakomos kalbos, apkraunami jie vainikais ir dovanomis. Viena mergaitė ūmai nusiėmė savo vainiką ir uždėjo plikagalviui; šis betgi sugrąžino jai. Daug draugingo juoko. Juokdarys ir pats Vygneris. Tai jis per savo kumščius žiūri į kelias dešimtis tūkstančių klausytojų

esplanadoje, kurie siunta, darydami jam ovacijas, tai pasirikusiam giesmininkui su ypatinga atencija įduria savo lazdele, lyg tai būtų reikėję. Visi kvatojas. Džiaugias ir choristai, beria jam yną kvietkų lietų. Paskui gieda jau dirbtinąsias giesmes, Darzinio[11], Vytuolo[12], Baumanio[13], Vygnerio, Jurjano[14] kompozicijas, dalyvaujant orkestrui ir senai, bet dar nepaprastai gražaus ir didelio balso solistei. Diriguoja Operos dirigentas T. Reiteris[15] ir tas pat Vygneris. Šios jau tikrai koncertinės, įdomios ir gražios. Tuo tarpu, kad seniai J. Cimzės, O. Šepskio[16], Ad. Orės[17], J. Straumės[18] harmonizuotosios dainelės dar nepagauna širdžių. Jos ir parinktos šiam kartui ne kad jos gražiosios, tik kad buvo prieš kelias dešimtis metų dainuotos, tad jubiliejinės. Dabar latviai jau turi tokių harmonizacijų, kurios dvasią užgniaužia. Tokios nepaprastos, gražios ir sumaningai giedamos.

Iš giesmių nuvedė mus į Nacionalį teatrą, kur ėjo originalė latvių komedija „Peldētāja Zuzanna" („Zuzana maudosi") Upyčio[19]. Tai negailestingas buržujų ir jų etikos pliekėjas. Kinematografo laikytojas liepia padaryti ekstravagantinę filmą, piešia drastišką plakatą; pritraukia publiką, bet demoralizuoja savo dukterį pusmergę. Šioji ir išvelka aikštėn visą nedorąją pusę, dorais apsimetančių buržujų. Komedija labai juokinga, sąmojingais posakiais; juokinga ir šaržais. Vaidinta puikiai ir guvai, net su baletu. Nacionalis dramos teatras nedidokas, bet labai gražus, patogus ir su gera ventiliacija.

Pirmadienį VII.30 d. sudarėme procesiją į Brolių kapus. Tai naujas latvių kultūros pliusas. Šile ant kopų išlygintas dideliausias keturkampis; nurausti kalnai, nurautos pušys, pastatyta elektros vandens pliumpa, išpilti kieti platūs keliai, pravestos reikos į tarpynę už dviejų kilometrų, ir jūros dugno lakiojantys smėliai virsta parku. Kasamos sieksninės duobės – lizdai, priverčiama tarpų (durpių) su smėliu – ir sodink, ką tik nori: berželius, liepas, ąžuolus; viskas tarps dideliais, riebiais lapais.

Didesniais tarpo gabalais apkrauti lysvių šonai ir visas paviršius, kad smėlis nelakiotų ir kad daugiau drėgmės gertų.

Žalių krūmų bordiūrai, keistų Latvijos žolių kelmai – visa tai su sąmoningumu tikro latvio daržininko, kurs savo uždavinį atliekąs nėmaž ne menkiau, kaip pirma tai padarydavo brangiai užmokamas vokiečių profesorius botanikas. Jo taip pat darbu puikus tapęs vidurmiestyje Bastiono kalno skveras.

Čia suguldyti kritę už Latvijos laisvę kovose su vokiečiais, su bermontininkais ir su bolševikais. Čia tatai latviams pasidarė tautos „šventų šventybės" vieta. Visi latviai deda čia ne tik pinigus kapų parkui įrengti, bet savo širdis ir ašaras. Bepiga mirti už tėvynę, žinant, jog susilauksi tokio užjautimo. Net ir iš šalies žiūrint, graudu, kai inteligentai galvas lenkia, be kepurių vaikščioja dar tebedirbamuosiuose kapuose, o darbininkai dairos, kurią čia ne vietoje išdygusią žolelę nurovus.

Pakilioje vietoje atliekamas pagerbimo ceremonialas, kaip pas mus ties paminklu kritusiems už Lietuvos laisvę Karo muziejuje. Mistingą šią vietą tuo tarpu tesudaro latvių dvasia, jų rūpinimasis. Mes nusinešėme gražų vainiką iš baltų ir raudonų rožių (Latvijos spalvos) su kaspinu iš Lietuvos spalvų ir parašu: „Laisvės Broliams Latviams – Lietuviai. 1923.VII.30". Vainikas sudžius, kaspinai liks atminčiai.

Šventimo vietą mums išdėstė dr. Vilsonas. Aš išdėsčiau prasmę tų vietų, kur slepiasi tautos brangenybės, tų vietų, kurios reikia ir yra už ką ginti – testamentinių vietų. Buvo ir daugiau kalbų. Leitenantas Šumanis, Brolių kapų komiteto narys, dėkojo mums už pagerbimą latvių kovotojų. Pilni rimtumo nusilenkėme tiems, kurie kovojo už bendrą laisvę, ne tik už savo žemės laisvę, kurių tarpe esama kritusių ir lietuvių, tarnavusių pirmuosiuose latvių batalionuose (Antano Mažeikos iš Panevėžio ap. ir k.). Tai mums priminė p. Vronevskis[20], gabus ir patvarus vertėjas iš latvių ir lietuvių kalbų.

Ilgai dar tęsėsi ta ypatinga entente cordiale[21], kurią sudaro bendrai brangūs nabašninkai. Šumanis vis dar pasakojo, kiek jis tebesąs dėkingas rokiškėnams lietuviams už išimtinai draugingą globą, jam bėgant iš bolševikų.

Ten pat ir Ūkio paroda. Ji didelė. 20 valstybių dalyvauja. Viena diena jos neapeisi. Per dieną, anot to, nė paviljonų

nesuskaitysi. Paroda – jomarkas. Švedai, danai, suomiai, prūsai atvedė parduoti veislinių arklių, galvijų, kiaulių. Bolševikai pripildė nemažą paviljoną audinių, kailių, indų. Visa ko po truputį, ir viskas skysta, kai atmeni, kokią didžiulę ir kitkart pramoningą Rusiją reprezentuoja. Vienur man sako, tedirbanti Serpuchovo manufaktūra, kitur – jog dirba 400 fabrikų. Visi dirba.

– Ir „Morozovas"?

– „Morozovas" nedirba...

Bolševikai Rygos parodą kviečias į Maskvą.

Dideliausias, gražus, pačioje veiksliojoje vietoje paviljonas – tai lenkų. Kiti nusigrįžo. Mes įėjom, pasisukiojom ir išėjom: paviljonas buvo tuščias. Tik viename pasienyje buvo staliukai su audimais, rašalo bonkutėmis ir keletu mašinų dalių. Kitoje sienoje plakatai kai kurių dirbtuvių, bet jokio pavyzdžio.

– Echt polnisch Waga[22]. Forma be turinio.

Lietuvos nesimatė nė formos. Sako, esą keletas „Gamintojo" daiktų. Aš jų neužėjau. Buvo be galo pikta, kad mūsieji tokie nerangūs ir nereklamistai. Kadgi nebūtų su kuo pasirodyti. Dabar mūsų Volfas būtų į dulkes subirinęs latvių „Ilgiuciemą", mūsų „Birutė", „Rūta", „Milda", „Tilka", „Aldona" – latvių saldainius, mūsų „Ragutis" – Brolius Arnalius, mūsų Šmidto–Vailokaičių geležiniai išdirbiniai būtų švieste švietę, mūsų Juodupės audiniai, kustarinė gamyba – visa tai būtų sudarę patį turtingąjį, patį gražųjį paviljoną. Būtų buvę garbės ir naudos. O dabar... Lietuvos nebuvo dvidešimčiai valstybių...

Lietui ėmus lyti, nukilome į Valstybės dailės muziejų ir Etnografiškąjį muziejų pilyje. Tuodu muzieju užima dviejuose aukštuose daugybę erdvų ir aukštų salių.

Dailės muziejus, kur rūpinamasi surinkti pačių latvių kūriniai, kol kas ne per turtingas. Rozentalis, Purvytis demonstruoja. Seniausias latvių dailininkas iš 1850 m. – Huhn. Jo kūrinių vos trejetas tepagauta, kiti išsiblaškę. Yra įdomių futurizmo kūrinių. Juos gina dailininkas, o publika vos pakenčia. Mes galėtume sudaryti daug įdomesnį muziejų, jei turėtume tinkamos ir erdvios vietos. Didelis nerimas apima mus, kai atmeni,

ko dar mes stingame. Užtat Etnografiškasis muziejus bus pralenkęs net estų muziejų. Čia jau 20 metų dirba savo amato fanatikas simpatingas senelis Siliņš[23]; mes jį vadinome saviškai – Šilinis. Jis myli savo rinkinius, dėsto juos vis kitaip, kol suveda į moksliškąą tvarką. Jis aiškina, kaip šviesiosios varsos vis tamsėja, einant į šiaurę, į estų šalį. Lygiai ir latvių veidai taip platėja, skruostai vis labiau išsišauna, einant į estus. Suomių (lybių) priemaišos darosi vis aiškesnės. Šilinis dar stengiasi įrodyti, jog latviai turėję savąjį alfabetą. Tai jam pasisekę rasti kanklių ornamentuose, kurs pasirodęs ne ornamentas, tik antrašas, vienas sakinys: „Žmogau..." Pirmiau latvių vartota žodis „žmogus", ne „cilvēks". Kai kurios raidės rastos akmenyje. Latviai iki šiol skeptiškai žiūrėjo į Šilinio radinį. Bet dabar ima domėtis: o gal ir tikrai būtų ko nors panašaus į šriftą, tik mažai jis vartota.

Etnografiškajame latvių muziejuje esama ir kitų kraštų didelės vertybės daiktų, kaip kinų, japonų. Jie per karą bus atkeliavę į Latviją. Stebina milžiniškas kinų kreivas kalavijas makštyje iš artistiškai išpjaustytų dramblio kaulo figūrėlių.

Į etnografiškuosius estų ir latvių muziejus verta tyčiomis keliauti pasimokytų.

Vakare mums pagerbti buvo sukviestas didžiojoje Vermano parko salėje draugingas rautas, kurs tačiau virto rinktiniais pietumis. Juos kėlė Rygos miestas, jos burmistras Andersonas[24]. Lašišos keptos, lašišos rūkytos, tokių gardžių, kaip Dauguvos lašišos, gal nė nebėr kitur. Jas valgąs ir vertinąs patsai Londonas.

Kalbos tęsės lygiai penkias valandas. Burmistrui Andersonui pasveikinus mus, aš atsakiau taip, kaip paskui parašiau laikraščiams: kaip kultūros bendrumas nenaikina dvikamienės tautos individualumo. Universiteto rektorius dr. Rubertas[25] dėstė mokslo bendradarbiavimą. Ir dabar Latvijos universiteto profesoriaus projektas apie Klaipėdos uosto sutvarkymą esąs Lietuvos vyriausybės priimtas. Pažymėjo, jog Latvijos universitetas nemanąs daryti jokių skirtumų tarp lietuvių ir latvių studentų; ne taip elgtis, kaip su kitais svetimtaučiais. Jam

triukšmingai pritarė visa salė. Nacionaliojo teatro direktorius dainius Rainis kalbėjo apie teatrų kooperaciją, kaip jie su mūsų direktorium jau esą susitarę mainytis vaidinimais. Vilsonas, Seimo narys ir garsiausias latvių lyrikas, skelbė, jausmingai ir švelniai kalbėjo apie dvasių bendravimą per neuždaras valstybių sienas. Diplomatas Ķēniņš[26], Želigovskio laikais buvęs Latvijos atstovu Lenkams, griovė kitų latvių prasitarimus, jog į vienybę einama per diplomatų galvas. Jis sakės galįs dabar drąsiai kalbėti apie faktus, kurie jau pridera istorijai. Būtent jog Latvija daugelyje atvejų palaikė Lietuvą prieš Lenkiją. Tai esą užrašyta protokoluose. Ir savo armiją Latvija pajudinusi buvusi ne prieš Lietuvą, tik prieš Želigovskį, kad jis nedrįstų eiti gilyn į Lietuvą. O iškilmingas lietuvių delegacijos priėmimas Latvių seime tą pat dieną, kada lenkų delegacija buvusi išprašyta iš Rygos, net konfliktą sudaręs su lenkais. Ir daug ko kita. Ķēniņš atvirai sakės su mumis, lietuviais, negalįs būti veidmainis, ką nors kuo nuo mūsų slėpti. Taigi priešingai lenkų agitacijai, kad latviai nepasitikėtų lietuviais, kaip ir lenkai jais nepasitikį, jis visados pasitikėjęs jais ir toliau tik lietuviais tepasitikėsiąs.

Rygos miesto švietimo dalies viršininkas Berziņš pasirodė gilus žinovas lietuvių istorijos, lietuvių literatūros ir lietuvių dainų, kiek jos turėjo įtakos Europos mokslui ir rašto žmonėms. Citavo vokiečių ir prancūzų nuomones...

Spaudos vardu kalbėjo seniausias latvių laikraštininkas Lasis (lašiša), Assei „Latvijos Vēstnesio", „Latvio" bendradarbiai. Visi tuo pat stiliumi ir reikalu – latviams ir lietuviams gyventi iš vieno.

Tetylėjo aktingieji diplomatai ir socialdemokratai, nors ir jie dalyvavo raute.

Iš rauto grįžome, kada jau nebebuvo nieko gyvo mieste.

Antradienį VII.31 d. tam tiktai pasamdytu garlaiviu išplaukėm Dauguva ir Kuršo Aa[27] į Majorus. Pasimaudėm, pasivaikščiojom ir traukiniu sugrįžom į sportininkus, kur Latvių ir lietuvių vienybės draugija kėlė mums didelius pietus, vėl su begalinėmis kalbomis.

Pirmininkui Ryteriui prabilus, aš suvedžiau į viena tas pastangas, kuriomis būtų galima palaikyti vienybė ir santarvė tarp dviejų artimų padėtimi ir kiltimi tautų. Būtent tarp mūsų dažnai iškyla nesusipratimų, incidentų, išsišokimų vieno ar kito laikraščio; daug dalykėlių, kurie veikiai neišaiškinti, kursuoja tautoje, kelia nerimo, neapykantos ir keršto. Tam pašalinti reikia tam tikro informacijų biuro, kurs visa tai veikiai ir iš šaknų išaiškintų. Toks biuras jau esąs latvių ruošiamas prie Pabaltijo klubo. Tai gerai.

Daugiau. Valdžios atstovus, kai jie išsišoksta, galima Seime interpreliuoti, reikšti jiems pasitikėjimo ar ne. Reikia sudaryti visuomenės nuomonė, kuri taip pat morališkai kompetentinga būtų interpeliuoti išsišokstančius laikraščius ar atskirus jų bendradarbius, drįsusius viešai pakelti netikslų balsą.

Kad tai lengviau būtų padaryti, reikia mums į Vienybės draugiją gauti daugiau atsakomingų žmonių, dirbančių viešąjį darbą diplomatijoje, žurnalistikoje ir kitur. Į kits kitą gi važinėtis ne dideliais būriais po triukšmingus banketus ir klausytis meilių, širdingų, bet bergždžių kalbų, tik, bet kuriam reikalui ištikus, dviem trims atvykti rimtai su šiuo, su tuo pasitartų.

Iš to išimties nereiktų daryti nė diplomatijai. Juokai vieni operuoti notomis, raštais susirašinėti, laiką gaišinti, belaukiant atsakymo ir atsakinėti suktai su restrikcijomis tuo laiku, kada per 8 valandas galima kits kitą pasiekti, pasitarti ir jau griežtą žingsnį žengti. Ministeriai to nepadarys: jie per žymūs, juos per labai seka ir viską gūdžiai komentuoja. Bet jų bendradarbiai gali siūti, kiek tik nori.

Vėl iš manęs juoksis, kad aš mėginąs poeziją įvesti į politiką. Galbūt ir juokai. Vis dėlto tobulos tautų vienybės nesudarysi be poezijos.

Tą mano kalbą užsienių r. m. atstovai, kurie ir čia, kaip ir raute, dalyvavo, pavadino rimta ir įvykdoma; vis dėlto viešai į ją neatsakė nieko ir, prasidėjus kitoms kalboms, išėjo.

Prof. Plāķis[28] kalbėjo lietuviškai. Jis dėsto lietuvių kalbą Latvijos universitete. Kalba sklandžiai ir taisyklingai, be kai kurių akcentų. Draugas mūsų dailininko Jaroševičiaus[29], su

kuriuo mokytojavę Kazaniuje, kun. Dvaranausko[30] ir kitų lietuvių. Gyvenęs ir Lietuvoje. Disertaciją rašė taip pat iš litvanologijos. Jis pats ir į latvių kalbą išsivertė.

Paskui kalbėjo studentų organizacijos atstovas, Latvių jaunimo sąjungos pirmininkas, Latvių nacionalistų sąjungos pirmininkas, lietuvių „Šviesos" pirmininkas, Latvių kultūros plėtimo pirmininkas.

Ypatingai pažymėtina yra rami, bet neapsakomai tikra ir širdinga studenčių vardu laikyta studentės Žvirblaitės (Zvirbul) kalba. Jos nenuraminanti linksmo mūsų ūpo išraiška, nes ji skaitanti mūsų veiduose paslėptą skausmą. Ji spėjanti, jog tai dėl išrautos lietuviams širdies – Vilniaus. Jo grąžinimo lietuviams tad linki Latvijos studentės.

Buvo mums labai griaudu. Aš ir iš tikro ėmiau stebėti tą ypatingą išraišką linksmame veide, kurį matydavau pilname ir skaisčiame pažiūrėti a. a. seselės veide, kadangi, neilgai trukus, turėjo mirti anemija[31]. Ponaitė Zvirbulaitė lyg pranašė, savo intuicija lemia: šitam neplokime – jis netiesiai kalba.

Jauna moteriška širdis išgudrinta dar, rodos, rimtos nesveikatos. Tai brangus asmuo. Ji viena galėtų išgelbėti latvius, kad ir jie nebūtų tokie tiesūs, kaip rodos.

Pagaliau karštai kalba spaudos vardu visų seniausias laikraštininkas Lasis ir visų jauniausias Benjamiņš, „Jaunākās Ziņas" redaktorius. Pažymėtina, kad jis savęs nepaminėdamas, peikė tuos, kurie įtaria kitus dėl nepalankumo Lietuvai, o tie kaip tik esą jai kuo palankiausi. Matyt, gavo patirti mūsų murmėjimą prieš „Jaunākās Ziņas", kurios dažnokai lietuvius įgnybia. Sakė, lietuvių laikraščiai dar dažniau pagnaibą latvius. Štai ir vėl... Nežinau, ką jis nurodė. Tai, girdi, susitarkime: jūs, lietuviai, mūsų nekeikite, mes, latviai, jūsų nebarsime. Reikia kits kitu pasitikėti. Kitaip nesudarysi vienybės. Tai tiesa.

1) Pagaliau pirmininkas Ryteris paskaitė ministerio pirmininko Mejerovico laišką, kuriuo jis teisinas negalėjęs dalyvauti pietuose dėl posėdžio Ministerių kabinete, ir plačiai dėsto savo simpatijas latvių lietuvių vienybei. To dokumento nebuvo kada nusikopijuoti: jis gana ilgas.

2) Nusifotografavę kieme, paskubėjom į Nacionalijį teatrą. Lietuvių–latvių vienybės ir Latvių kultūros plėtimo draugijos lietuviams svečiams pagerbti kėlė vakarą. Afišos buvo išspausdintos dviem kalbom, latviškai ir lietuviškai.

3) Čia išėjo prieš uždangą visa eilė sveikintojų su pirmininkais rengiančiųjų vaidinimą draugijų ir su direktorium Rainiu. Visi jie sveikino to pat – vienybės.

Dar gauta mano vardu telegrama: „No kapiņiem. Apsveicu Lietavju–Latvju apvienošanās idejas Veicinātājus. Danielius Jasinski"[32].

Aš iš antrojo jaruso ložos gavau atsakyti, kaip gražiai į vieną akordą pinasi herojų balsas iš kapų, ekonomistų – iš parodos, municipalistų – iš Vermano parko ir dainininkų menininkų – iš muziejų, ir štai iš teatro. Kaip gražu būtų auklėti kultūra, mylėti savo Tėvynė, kad virš mūsų visų, lygiai lietuvių, lygiai latvių, nepleventų lygiai juoda, lygiai pavojinga šmėkla. Ji netikėtą valandą gali apnikti ir visas mūsų pastangas suardyti. Taigi bendrai imkimės darbo šiam slogučiui pašalinti. Aš čia savo jausmų Latvijai nereiškiu, nes tai padarys jaunieji mūsų poetai improvizatoriai.

KALBA JUOZAS TYSLIAVA

Broliai!

Mes Nemuną ir Dauguvą suvienysim,
O Lietuvą ir Latviją,
Kaip Švyturius,
Iškėlę nešime pasaulio priešakyje.
Skambėkit, Čiurlionio ir Rainio tėvynės!
Tėvynėse vyniojasi minios...
Baltijos pajūrio gimines
Ties Ryga ir Vilnium vienija
Bočių tėvynės.
Orlaiviai neškit į dangų
Perkūnai trukšmingąjį gandą,
Kad Latviai – Lietuviai,

Kaip Baltijos bangos,
Keliais istorijoj žvanga –
Neškit į dangų.
Skambėkit, skambėkit,
Čiurlionio ir Rainio tėvynės.

KALBA STASYS SANTVARAS

Indijos sūnūs

Ieškodami naujų pasaulių žemėj
Ir šaukdami savin dangaus planetas, –
Mes daugel šimtmečių palikom pakelėj
Ir daugelį šalių užmiršom...
Gražioji Indija, lieknaisias kiparisais apsikaišius,
Niūriųjų dykumų ilgieji karavanai
Ir rūstūs visumos dievai –
Mums liko tik sapnų sapne...
Mes amžinai sustojome Pabaltijo kraštuos
Ir čia, užkasę ištisus miestus gyvybių,
Pastatėme savos rimties pilis
Ir ištiesėm rankas į laisvą tolį...
Gi šios dienos belaisvis Vilnius
Ir auksabonė Latvijos Ryga –
Per mus tur atrakint giliųjų pasakų šalis
Ir visą žemės visumą prieš jąsias paklupdyt!...
Ieškodami naujų pasaulių žemėj
Ir šaukdami savin dangaus planetas –
Mes atžengėm iš saulėtosios amžinybės –
Ik slaptingų žvaigždynų gilumos...

KALBA A. RIMYDIS

Latvijai

Latvija – Žeme,
Džiaugsmo ir liūdesio sese,
Tau, Lietuva, žeme mano gimtine,

Griuvėsių, skausmo
Ir kryžių pilkai samanotų šalis
Linki saulėtų Laimės dienų!
Tau linki
Ir sveikina žydinčia ašara
Džiaugsmo akyse.
Tau siunčia tolygų troškimą,
Kaip jūra žydriajai mėlynei,
Kaip vėjas laisvajai stichijai.
– Mūs Amžiai –
Nes laisvi tik laisviems!
Ir laisviems tik – valio! –

Paskutiniųjų dviejų eilutes suskubęs buvo čia pat fojėj išversti dar vienas mūsų pilietis Borisas Melngailis, kurs eiliuoja lygiai latviškai, lygiai lietuviškai. Tysliavos eiles, atėjęs Rainis ir išbučiavęs jaunučius mūsų kūrėjus, pats apsiėmė išversti.

Triukšmo buvo be galo. Padarėme visam teatrui sensaciją.

Dar kalbėjo „Dainos" vardu Prielgauskis[33], ketindamas „Dainą" pavesti Latvių takais ir, neilgai trukus, pasirodyti taip pat iškilmingai.

Prūsio vedamas Latvių kultūros choras dabar padainavo penkias tautos giesmes: „Ej, saulīte, drīz pie Dieva", „Divi dienas mežā gāju", „Saulīt vēlu vakarāi", „Kad pārnāksi, bāleliņ", „Sidrabriņa upi bridu"[34]. Šių visų dainų interpretacija buvo tokia, kad tiesiog dvasią gniaužė gražumu ir originalumu. Nežinau, kieno tai harmonizacija; žinau tik, jog taip padainuoti tegali Prūsio vedamas choras, nors latviai giriasi, jog visi jų chorai esą aukštai ištobulinti.

Pagaliau padainuota Rainio „Brāļiem lietaviešiem", improvizuotas ir A. Kalninio[35] komponuotas lyg himnas – toks prakilnus. Jis buvęs parašytas kaipo prologas, pirmąkart vaidinant latvių scenoje „Blindą".

Sekė P. Jurjano „Senlatviešu kāzas" (senlatvių vestuvės), inscenizuotos iš praeities latvių gyvenimo, Jurjano muzika, to pat Prūsio diriguojamos su Kalninio sustudijuotais šokiais. Dalykėlis be galo įdomus ir tyčia mums parinktas. Mums jis

reikia būtinai pažinti. Ag ir mūsų „Svotbinė rėda" kabo ant galvų visiems kompozitoriams ir scenizuotojams su J. Strazdu[36] pirmoje eilėje. Tik latviai mums nepranešė, kaip ilga pjesa ir kurią tikrai valandą eis traukinys, prie kurio jau buvo liepta prikabinti mūsų pulmanas. Teturėdamas pusantros valandos laiko, liepiau nebelaukti vaidinimo. Pasirodė, kad suskubta pavaidinti ir visų ateita mūsų išlydėti. Taip nuskriaudžiau ekskursiją, ir ji teisingai rūgojo. Buvo daugiau klaidų. Ekskursijoje su daugeliu žmonių tai neišvengiama.

Kultūros choras, su gerb. Prūsiu atsiradęs perone, vėl mums dainavo dainas, Lietuvos ir Latvijos himnus, „valio" ir „lai dzīvo" skambėjo bent pusvalandį. Traukinys kaip tyčia nėjo paprastu laiku – 23.20. Ponios mus apdovanojo puikiomis rožėmis ir šiaip jau gėlėmis. Taip grįžome patenkinti patys asmeniškai ir jausdamies padarę tautai gerą darbą; jei ne sudarę, tai bent gerokai pakėlę latvių sostinėje, gal ir visuomenėje, draugingumo ūpą. Pigiai tai atsiėjo padaryti, nes dirva Latviuose draugingumui paruošta. Kitoms valstybėms tenka daug išsileisti, tam tikri laikraščiai leisti ar leidžiamieji samdytis, kad jie sudarytų tokį ūpą. Dabar mūsų diplomatijai belieka tuo pasinaudoti ir paimti į savo rankas iniciatyvą sudaryti Pabaltijo keturių valstybių: Lietuvos, Latvijos, Estijos, Suomijos, sąjungą. Tada ir Lenkija, girdi, kitaip su jumis kalbėtųs.

Aš čia paviršium apgraibiau tik savo, ekskursijos atsakomojo vado, įspūdžius ir tepažymėjau savo dalyvavimą. Tačiau mūsų Dramos teatro direktorius L. Gira, dr. Mikelėnas[37] ir kiti taip pat dalyvavo ne tik puotose, bet ir kalbose. Latviai domėjosi mūsų atskiromis profesijomis. Karininkai išimtinai globojo mūsų karininką, studentai – studentus, muzikai – muzikus, pramonininkai – pramonininką, teatras – teatrą, t. ir t. Iš to susidarė dar daugiau dalinių ryšelių, be vieno bendrojo.

Dalykas nebaigtas. Gausime su latviais vis labiau, vis dažniau santykiauti. Tai teks mums, kaip ir mūsų muzikontams pramokti bent kiek latvių dainų (mes jų ir pramokom), bent kiek jų muzikos. Latvių tautos himną turi mokėti bet kuris mūsų inteligentas, jo žodžius ir melodiją. Štai jo tekstas:

Dievs svētī Latviju,
Mūs' dārgo Tēviju,
Svētī jel Latviju,
Ak, svētī jel to!

Kur latvju meitas zied,
Kur latvju dēli dzied,
Lai mums tur laimi dod,
Mūs' Latvijā![38]

Valio Latvija!
Lietuvių–latvių vienybės pirmininkas ir jos ekskursijos vadas

Kan. J. Tumas

PRANCŪZIJOJE

ATSTOVYBĖS NAMŲ PAŠVENTIMAS

1926 m. liepos mėn. 6 d. visomis religinėmis apeigomis buvo pašvęsti nuosavi Lietuvos atstovybės namai Paryžiuje 14 Place Malesherbes. Kadangi apie tuos namus Lietuvos visuomenėj vaikščioja kiek tiek netikrų gandų, tai pravartu kiek plačiau apie tuos namus ir jų pašventimą jai pranešti.

GERAS BIZNIS

Visos valstybės, taip didžiosios, taip ir mažosios, stengiasi visose sostinėse įsigyti atstovybėms savo namus. Tai daryti verste jas verčia labai paprastas sumetimas. Atstovybėms, konsulatams reikia nemaža vietos, patogios dirbti ir padorios reprezentuoti. Didžiosios atstovybės tam tikslui pavartoja po dvejus trejus namus, mažosios po vienerius ištisus; atskiri butai tam netinka. Bet už visą namą samdant reikia kas metai mokėti dideli pinigai, tiek dideli, kad už penkerių metų nuomą gali nusipirkti tą patį namą į nuosavybę. Be to, ir nuomodamas gauni daryti nepigių remontų, visokių pertaisymų, pritaikant būstus. Kai nuosavuose namuose tai darai, jų vertybę pakeli, Kai svetimuose – veltui tik pinigus išmeti.

1925 m. Lietuvos atstovybei Paryžiuje pasitaikė patogi proga įsigyti labai gražūs, elegantiški, kuklūs, nedideli, tačiau

reikalui pakankami nameliai geroje didmiesčio vietoje netoli nuo jo centrų. Pleciaus 508 kv. metrai. Iš gatvės nameliai vos trimis langais aukštuose, užtat tų aukštų ketvertas, dar su rūsiu šildymo ir vandentraukio aparatams. Pirmajame aukšte sekretoriato raštinė ir salė, ir durininko butas; antrajame – paties atstovo kabinetas ir iškilmingoji salė; trečiajame gulimasis, vaikų kambarys, buduarėlis ir mažas valgomasis sau vieniems, ketvirtajame – kambarys svečiui, atstovybės tarėjo kabinetas, knygynas ir skaitykla. Yra liftas, vonios, na, visi aukštai kultūringo miesto patogumai. Kiemelyje buvęs garažas perdirbtas į konsulatą; apačioje jo raštinė iš keturių pereinamų kambarių, aukšte didžioji iškilmių valgomoji ir virtuvė, trečiame (mūsiškai) tarnaičių kambarėliai ir k. kas. Į konsulatą įėjimas skyrium, iš kitos gatvės per kiemelį. Perėjime iš korpuso į valgomajį šiltadaržis stikliniu stogu, stikline siena. Kiemelyje gėlių darželis, vienas didokas medis ir altana.

Visa lyg tyčia sumesta, kad nieko nebūtų nereikalinga, tuščia ir visa ko pakaktų nedidelės atstovybės reikalams. Be to, kad niekas kits kitam nekliudytų, net kits kito nematytų. Kur ne kur zerkolinės sienos teikia didelio erdvumo įspūdžio ten, kur šiaip jau rodytųsi per siaura.

Šie nameliai 1925 metais rugpjūčio mėn. pirkti už pusantro milijono prancūzų frankų arba už 57 692 dolerių, sumokant trečdalį; antra dalis sumokėta 1926 m. kovo 1 d.; trečia dalis sumokėta 1927 m. kovo mėn. 1 d. – 325 tūkst. ir paskutinė dalis 1928 m. gruodžio mėn. 1 d. – 125 t. Su visu perdirbimu nameliai atsiėjo apie 600 tūkst. litų; mokant papigėjusiais frankais, nė to tiek; frankui brangstant galima laiku sumokėti ar įsigyti frankų; konversija irgi nepavojinga. Infliacijos metu visados pelninga pirktis nejudomasis turtas, tai ir šis pirkimas Lietuvos valstybei labai geras biznis, pinigai su geru pelnu garantuoti. Jei Grand Opéros srityje kv. metrui mokama po 30 000 frankų, tai kiek mokėtų metrui Malesherbes srityje, kuri nuo Grand Opéros, nuo Etoile (Napoleono arkos) yra tik už 10 minučių ėjimo? Už 500 kv. metrų reiktų sumokėti daugiau, kaip mokėta už visus namelius. Be to, į pirkimo sumą įskaityta 30 milžiniškų

veidrodžių, stilingi žirandoliai, elektros armatūra, šildymo aparatai, praustuvės, kilimai, rūbiniai siūti tapetai galėsią išbūti ilgiausius metus; tokių dabar ir gauti esą nebegalima. Bepirktina garnitūras meblių salei.

Nameliai sau pačiam gyventi statytasi žymaus turtingo dailininko dideliu skoniu, renesanso stilium, kambariai renesanso Liudviko XVI ir direktorijos stiliais. Medžiaga – tašytas akmuo; baltas, per ilga tamsėjąs, teikiąs senoviškumo žymę. Fronte esamuosiuose akmeniniuose skyduose dabar iškalta Vytis ir Mindaugo stulpai.

Kitos mažosios valstybės Lietuvai tokios būstinės labai pavydi, nes gražu, kuklu ir labai patogu.

LIETUVIŲ KOLONIJA PARYŽIUJE

Prieš pašventinimo dieną, kaip ir į faifokloką buvo pakviesta visa žinoma lietuvių kolonija Paryžiuje: visi studentai ir šiaip jau piliečiai. Jos esama nemažos, tik daugelio atostogoms jau išvažiuota. Vis dėlto susirinko daugiau kaip 40 ponių ir ponų: prof. Mandelštamas[1], inž. Kajetonas Dobkevičius[2] su dukterimi medike, dailininkas M. Dobužinskis[3], p. Jankauskienė-Jurgelionytė su dukterimi, p. Baltrušaitienė su sūnum[4], keletas svečių iš Kauno: p. burmistras J. Vileišis[5], dr. Kanauka[6]; visų Paryžiaus lietuvių patriarchas Jonas Pautienius[7], narys pirmosios lietuvių kultūrinės organizacijos „Želmuo"[8], įsteigtos dar prieš „Aušrą"; šios draugijos besąs gyvas tik dar vienas narys Verbunaitis, ir tas dabar Londone. Na, žinoma, visa atstovybė su p.p. Klimais[9], Milašium[10], Girdvainiu[11] priešakyje.

Atstovybės santykių su kolonija esama kuo geriausių, p.p. Klimų esama demokratingų, jų gerbiama aukštuosius mokslus einančioji jaunuomenė ir ji rūpestingai globojama; su „pilnaisiais" piliečiais nesikivirčijama. Tai visi, gavę atstovybės pakvietimus (karininkai savo uniformose) mielai paklausė ir atvyko į savąjį centrą, kurio, matyt, pasiilgsta tarp svetimųjų. Čia jie savi žmonės, gali kiek nuraminti širdeles ir nebesijausti tai valandai tremtiniais.

Buto šventimas buvo visiems siurprizas: kiti paskui skundės, girdi, kad būtume laiku žinoję, iš visos Prancūzijos būtume subėgę. Juo didesnio įspūdžio tai darė. Čia buvo žmonių ne vienos tautos, ne vieno tikėjimo, tačiau visus, matyt, gaubia ta pati lietuviškos pilietybės dvasia. Ankštai sustoję puikioje salėje, jie buvo lyg simbolis ankšto valstybinio solidarumo. Čia buvo nevienodai tikinčių, karštų ir indiferentiškų, tačiau visų matėsi ta pati tikėjimui pagarbos nuotaika ir deramas rimtumas. Tad savaime šalia pilietinės dvasios atsirado neregima, bet gerai jaučiama ta religinė dvasia, kuri esti jaučiama bažnyčioje, kai minia susirenka mišių klausyti. Kunigas paskaitė namų laiminimo maldas, apėjo visus kambarius, šlakstydamas iš Lietuvos atsivežtu švęstu vandeniu. Galop kiemelyje prabilo susirinkusiems.

ŠVENTIMO MISTIKA

Kalba sklandžiai stilizuoti šiuo kartu kan. J. Tumui-Vaižgantui nesisekė. Jis kalbėjo stakato, trumpomis atskiromis frazėmis, lyg sunkiai konkretizuodamas tai, kas tegali būti jaučiama, valandos mistiškumą. „Jei Kristus tikrina: „Kame du trys susirinks mano vardan, ten ir aš pats būsiu"[12], jei tų žodžių tikrumą mes visados jaučiame, kiek kartų esame bažnyčioje, ir tai mus priverčia ypatingu, kitur nepraktikuojamu būdu laikytis, – kalbėjo šventikas, – tai ir šio šventimo velijimai, kad Dievas iš dangaus atsiųstų šiai vietai savo Angelą, kurs nuolat saugotų ir proteguotų ją ir visus, kas tik čia gyvens ir dirbs, gali taip pat realizuotis. Kas nepamirš to šventimo, tas visai konkrečiai jaus toje vietoje anąjį Angelą, kurs įkvėpinės visa ko gera ir stabdys nuo visa ko bloga; reiks tik pasiklausyti savo vidaus balso. Taigi šventimo apeiga nėra jau tokia vien tik išorinė ceremonija, kaip lengva pamanyti, – ji pilna religinio mistiškumo. Tegul jis, tas mistiškumas, čia per visus laikus dvasina darbus ir norus visų tų lietuvių, kurie čia dirbs keblų ir painų darbą savo tėvynės naudai!"

TAUTYBĖS MISTIKA

„Šitas kiemelis neerdvus. Bet, piliečiai, jis – mūsų, lietuvių, – jis Prancūzijoje eksteritorialis; čia mes gyvename savais įstatymais, čia kaupiasi visi lietuviškieji mūsų jausmai. Susirinkome iš visų šios „Naujosios Babilonijos" kraštų, gatvėje palikdami visa paryžiška, beįsinešdami čia tik tai, kas tikrai mūsų, ko mes atsivežėm čia iš už 1911 kilometrų, iš šventojo Lietuvos krašto, iš istorinio mūsų Kauno. Kaunas simbolina visą mūsų istoriją. Kaunas – pirmoji lietuvių stovykla santeklyje tų dviejų upių, kurios anais laikais tebuvo vieninteliai keliai iš Europos. Pro Kauną, panemunėmis ėjo visa europinė kultūra, simbolinama Palemono „bajorais"; tas pats Kaunas ir stabdė visa tai, kas Lietuvai nebuvo palanku ar tiesiog kenksminga jos laisvei, jos originalumui, – kas norėjo Lietuvą pavergti kardu, ne kultūra. Kaune gausiai liejosi gynėjų kraujas, mūsų kunigaikščių vadų ir jų vaikų: Gediminų, Vytautų, Vaidotų ir kitų. Kauno senapilė permirkusi jų krauju, trypta jų kojomis. Iš tos tai senapilės aš štai atvežiau šventų tautinei mūsų dvasiai palaikų – griuvėsių žemių. Jomis išbarstykime šį Paryžiuje Lietuvos kampelį ir užkeikime užžavėkime, kad Lietuvos gynėjų dvasios ir čia nuolat vaidintųsi, kaip vaidinasi mums tėvynėje ir visus verstų, kas tik atsiras šioje Lietuvos reikalų sargyboje, visomis pastangomis ginti juos, jei ir ne krauju, tai bent prakaitu, visa mylinčia širdimi, visu aukštai apšviestu protu. Tai tegul, piliečiai, iš jūsų tarpo nenyksta nei tautinė dvasia, tautinė mistika: ji lygiai naudinga veikimui, kaip ir materialės priemonės".

ŠVENTĖS PABAIGA

Kalbėtojui teko tvirtai valdytis, kad nesusijaudintų. Buvo aišku, jog ką kitiems perša, jam pačiam labai brangu ir labai realu. Rodės, ir klausytojai pergyveno ne vieną mistišką valandą ir tuo laiku jų širdyse nebuvo kitų jausmų, kaip tik gryniausis noras visas savo pajėgas skirti – Nepriklausomajai Lietuvai.

Dar buvo sumanyta į kiemo medį įkelti autentiškai lietuvišką meno primityvą – smūtkelį, tokį originalų tautinį simbolį. Gaila, kad jokiomis pastangomis nepasisekė jo gauti. Nebent vėliau jis bus galima įkelti.

Galop visi susirinkę kan. Tumui paliko atminimui savo autografus ir visi pasirašė tam tikrą namų pašventinimo aktą. Šventikas skyrium pridėjo savo surašytąjį aktą. Svečiams buvo paduota kuklių vaišių – arbatos, saldumynų.

Mūsų atstovai Paryžiuje p.p. Klimai tą dieną šventė pirmąjį savo susituokimo moterystėn „jubiliejų" – penkerių metų sukaktį. Artimieji pasveikino juos gėlėmis ir geriausiais velijimais, kad jie kuo ilgiausiai atstovautų Lietuvą šiame didžiajame valstybių reikalų susidūrime.

DORA

– Paryžius – doriausias, bent padoriausias Europos miestas, nes jis kitų nepiktina, – kalbėjo man draugas, geras žinovas viešųjų ir intymiškųjų Prancūzų sostinės dalykų.

– O garsieji visame pasaulyje Paryžiaus kabaretai? O metresos?[13] O jų romanai?

– Iš tolo visa tai tikrai abuoja; tačiau sprendžiant teisingai, pirma reikia visa tai pamatyti ir paieškoti, kas prancūzus ir jų Paryžių pateisina. Pirmai pradžiai pakeliui pasižiūrėkime, kas darosi tariamosios doros ir Dievo baimės žmonių sostinėje, vokiečių Berlyne. Antai tirštosios jų gatvės, kur pats didysis žmonių judėjimas, tai ištisi prostitucijos namai. Viešai, atvirai čia daromos tam tikros „sdelki" – pasiūlymai ir pareikalavimai. Tai taip šlykštu, taip koktu, beveliji tomis didžiosiomis gatvėmis arba visai nevaikščioti, kad neišgirstumei šlykštynių, arba, reikalo verčiamas, moki pinigus ir važiuoji, kad tavęs nepasiektų gatvė. Nieko panašu negali atsitikti Paryžiuje. Gali dieną naktį brukinėtis žmonių tirštyje, ir niekas tau nieko nešnipštelės. Kokočių yra, tačiau jos, žiūrėk, kaip mandagiai

sėdės tūkstančiuose kavinių ir jų trotuarų palapinėse. Ramiai valgys, gers skysčius, nieko neprovokuodamos, o kam tai rūpės, jas atspės ir susipažins. Visgi tai geriau, neg atvirai rodomi doros purvynai.

– Gm. Galbūt. Tačiau viduje, esmėje, vis viena, tai pūzrai, sugedimas.

– Kaip ir bet kuriame dideliame mieste. Paryžius – vienas pačių didžiųjų pasaulio miestų. Turi dveja tiek žmonių, kiek visa Lietuva. Dar daugiau. Ankštumas, skurdas šalia ištaigų ir pertekliaus. Žinai, kas darosi tom priešingybėm susiduriant. Tai ne Paryžiaus specialybė.

– Jei Paryžius į gatvę nevelka savo drumzlių, tai kam rinktiniai jų žmonės, literatai, gatvę daro dailiojoje savo literatūroje? Kam jie gamina specialios „prancūziškos literatūros" ir ja tvirkina visą pasaulį?

– Teisybė. Prancūzų romanas be metresos neapsieina. Tačiau literatas literatui nelygu, romanas romanui. Yra klasiškoji prancūzų literatūra, ta, kuri laimėja premijas bet kuriame pasaulio krašte, ir visų yra vadinama – rinktinė; yra ir bulvarinė literatūra, tenkinanti plačiąją minią namie ir svetur, originalais ir vertimais. Valia pasirinkti viena ar antra. Pasirinkęs, kas yra tikrai pasirinktina, džiaugsies daug daugiau neg kitų kraštų dailės dalyku. Pasirinksi, kas doros dumblus kelia, pats būsi kaltas, kad tokios, ne kitokios lektūros ieškojai. Kas čia labiau kaltas? Ar, tikriau, kas čia pirmiau nusikalsta: reikalautojas ar davėjas? Prancūzų beletristika – ne vokiečių superfosfatas, kurs, kad geriau eitų, buvo pirma reikalingas tam tikrų agentų, à la V. Totoraitis, kurs, tyčia jo berdamas, įžiūrimai rodė jo veikimą. Prancūzų beletristai nelaiko savo agentų, kurie tyčia penėtų pasaulį sensacijomis iš lytinio gyvenimo, idant suerzinti skaitytojai pareikalautų kuo daugiausia šios rūšies savo protui ir dvasiai maisto. Šiokių žmonių jau yra visur saviškai susidariusių, jie moka pinigais, tai jie prancūzus rašytojus gadina, įgundydami juos, kad uždarbiautų, savo dvasią prostituodami. Kažin, ar tos rūšies rašytojus, operuojančius įkyriomis metresomis, pati jų tėvynė žino, ar jie nenuskęsta jūroje keliolikos

tūkstančių veikalų, kasmet išberiamų į knygų rinką. Tūkstantis antras egzempliorių tepamaitina menkutį būrelį, jis nesudaro viešosios nuomonės ir knygai namie kelio nepraskina, jai praskina kelią svetimieji išsigimėliai ir svetur, išsiversdami prancūzų romanus į savas kalbas. Nei tie pornografininkai prancūzų literatūrą atstovauja, nei jų metresos netipingos prancūzų moteriai. Nori žinoti, kas tai yra prancūzų šeima? Tai kukli, ištikima, pastovi ir labai katalikiška, nuo miesto griežtai izoliuota dviejų bendrovė. Jų moralės įstatai drakoniški, jų namų režimas – vergiškas. Antai Paryžiuje nėra namų be konsjeržo. Durininkas esti ne vien durims darinėti, bet ir sekti, kas ir iš kur ateina, kas, kur, kada išeina ir pareina. Merginos tarnaitės, kurių motinos ar giminės negloboja, visai neišleidžiamos iš namų, jos teturi po pusę laisvos dienos kas dvi savaiti, daugiau nė minutės. Tokios švaros Paryžiaus kultūrai reikalaujant, maitinantis taip ypatingai: atsikėlus kava, 12 val. pusryčiai, 5 val. arbata, 7 val. pietūs, dar kai kur vakarienė, – namų tarnams nei nėra laiko dairytis į šalis ar spaceruoti su kareiviais. Metresos, kokotės – tai prancūzų šeimų atmatos, iš doro, tvarkingo gyvenimo svetimtaučių išviliojamos pinigais. Tai svetimtaučiai yra prancūzų šeimos destruktoriai, ne prancūzai nekaltų etranžerų (svetimšalių) destruktoriai.

– Ar ir garsiuosius Paryžiaus kabaretus: „Kazino de Pari", „Mulenružus", „Foli beržer", „Pragarus", „Rojus", t. ir t., t. ir t. pateisinsi?

– Spręsk saviškai, pats pamatęs bent vieną. Tai nieko baisaus. Štai skelbiamos programos. Kazino duoda – „Žiemą" ir k. k.

– Kaina 50 frankų su viršum. Frankui nupuolus, tai tik dollaras ar pusantro, 10–15 litų, bet nekritus, tai labai aukšta kaina, patiems prancūzams neįmokama. Prancūzai taupūs, jų uždarbiai menki, o algos dar menkesnės. Daugiausia uždirba amatininkai, po 23 frankus dienai, bet tie turi savotiškų žaislų ir į kabaretus neina. Prancūzai valdininkai ima tiesiog juokingai mažas algas: kapitonas armijoje 700 fr. mėnesiui, parlamento atstovas – 1000, vadinas, tiek, kiek mūsų ministerijų kurjeriai. Kiti inteligentiškųjų profesijų žmonės proporcionaliai

tam. Vienai pramogai išmokėti 50 fran. prancūzas netesi ir prancūzų visai nesimato nei kabaretuose, nei Grand Opéroje, nei Opéra Comique. Patys turtingieji rezervuoja sau Operą šeštadieniais. Šiaip jau dienomis kiaurai per ištisus metus (sezonų nėra) ištaigingosios pasilinksminimo vietos pilnos vienų etranžerų.

– Pas mus išgirsi egzotines kalbas, tik ne prancūzišką, – karčiai pastebėjo viena prancūzė, reta viešnia Operoje, išgirdusi nesuprantamą jai „egzotinę" lietuvišką mūsų kalbą.

Casino de Paris – didžiausia teatro salė su ložomis ir balkonu. Bufetas čia veik nieko nereiškia; antraktas vienas ir tas ne per ilgas, vos ko šalto atsigerti gali. Priešingai vokiečių kabaretas – daugiau spekuliuoja valgymais ir gėrimais. (Grynojo alkoholio Europa nevartoja, nei Vokiečiuose, nei Prancūzuose karafkos su šnapsu niekur nepamatysi.) Scena tik paįvairina valgantiems ir geriantiems. Buvau Kabaret der Komiker, literatų smuklėje, kur literatai spekuliuoja alum etc. Prancūzų kabaretas – tikrai scena, kur giedama, šokama, deklamuojama. Visa labai lengvo, juokingo turinio, taip pigaus turinio, kad net gėda pamanius, kuo tave, aukštą inteligentą, maitina. Tos dienos rūpesčiai, net sielvartai rodomi ir apgiedami, kaip „Journal Pâté" kino ekrane. Šokis, kaipo menas, taip pat pigas, meno vardo nevertas, tai ritminė gimnastika ir gestikuliacija vaizdui paįvairinti. „Direktorius" visą savo sumanumą įtempia, kaip čia ištaigingiau padarius kombinaciją iš apdarų margumyno, jų viršijančios bet kurią lakią vaizduotę formos, blizgučių dekoracijų ir visų varsų šviesos. Gauni kino, kaleidoskopo, baleto balaganą; tokią fantasmagoriją, kuriai neprilygsta jokia pasaka. Viskas veikia tiktai į matymo pojūtį. Per 2–3 valandas kino greitumu parodoma begalės scenų. „Žiema" – puiki tema. Jos sniegai, ledai, šalčiai, vėjai, audros, žiemiškai sustilizuotos dekoracijos ir apdarai daro tikrai puikų reginį. Kits kas taip pat. Bet...

Visam tam tepavartojamos vienos mergaitės ir vos tik vienas kitas bernaitis visai nestilizuotas. Tai tendentiška. Man jauno, elegantiško, paryžiškai išeiginiais apsitaisiusio, geromis

manieromis, geru balsu, gerai išgimnastikuoto vyriškio vaizdas daro nė kiek ne menkesnio įspūdžio už mergaičių „dziwacznie“[14] stilizuotus apdarus ir jų trikotus. Bet kitiems, matyt, pikančiau rodos, kai veikia rinktinio gražumo mergaitės, ar jos stilizuoja žiemą, ar pavasarį žydinčią vyšnią, kurios žiedai supinti iš – mergaičių baltais rūbais ar ką kita. Ir pikancijai padidinti viena dvi poros statisčių visai nuogomis krūtinėmis neva klasikinėms kolonoms dekoracijoje. Tame vienų mergiškųjų gražybių surinkime į vieną milžinišką, bent iš 200 būrį, visaip operuojantį akims, ir yra visas paryžiškas, brangus pinigais, pigus menu ir turiniu, kytrumas etranžerams „pasižiūrėti“. Tiktai pasižiūrėti. Psichologiškai suklastotas kytrumas. Amerikos yankiai ir Europos anglo saksai žmonės tvirtų principų ir pastovios moralybės. Velnią pradžiuginti jie negreiti. Ir štai duodama jiems reginio, kurs tikrai velnio nedžiugina, o kad tuo pat žygiu vis dėlto kiek tiek ir Dievą parūstina, tai ką čia jau! Tam Paryžius. Nelyginant mūsų žemaičiams Prūsai: ir ten, ir čia Dievas esąs atlaidus; galima kiek tiek atsipalaiduoti nuo kieto namų režimo ir jei, nepridaryti to, ko namie geri papročiai nepavelija, tai bent matant pasičiaupyti. Bjauri moralė veidmainybė. Čia prancūzai neišsisuks nuo doriškosios atsakomybės žmonijos etikai, panaudojamai ne visai švariai estetikai. Klasiškos pusnuogybės žmogaus neužgauna, net ir visa nuogybė, o paryžiškoji pusnuogybė štai užgaulinga, ir sunku ja doriai išaugusiam žmogui džiaugtis. Čia man teko pilnai suprasti visą bjaurumą ir etišką nevertumą moterų décolleté, kai išvydau jų apogėją, anot tų pačių prancūzų jumoristų, iki pat apendicito. Mamillae[15] – kilniausi tema Šventraščio poezijai, žmonijos gyvybės taurėmis ir kitaip kilniai vadinamos; dalis moteries kilniausia ir garbingiausia, kurią kaip šventenybę reiktų pabučiuoti moteriškoje motiną pagerbiant, – kai išnešama rodyti gatvei, yra tiesiog niekuo nepateisinama moteriška šventvagystė. Dekoltės bjaurumas tik šioje šviesoje tegali būti išmatuotas. Kai tuo daiktu pirkliaujama, tai bent žinai jam kainą, bet kai, nei sveikas, nei dėkui, kiekvienam kaišiojama į akis, tai taip daryti tegali tik tokie

nelogikos padarai, kaip moterys. Moteris ginti – ricieriškumas įsako. Tik kaip čia tu ginsi moterį, kuri pati taip nenuvokia savo vertumo ir taip ją profanuoja?

– Kokios tobulos jaunos formos! – gerėjas mano kaimynas, trindamas rankas.

– O ar norėtumei, kad gražioji tavo duktė už 53 frankus imtų visas savo „gražybes" rodyti – gatvei?

Kaimyno akys išsiplėtė išgąsčiu.

– Taigi. O juk visos anos gražuolės taip pat turi savo motutes, savo tėvelius. Ir aš labai abejoju, ar bent kuris jų ateina čia – savo pačių dukterų gražybėmis pasidžiaugti...

O yankiai ir anglai ateina su visomis savo šeimynomis. Moterų prancūzų kabaretuose lygiai tiek, kaip ir vyrų. Ir jos nieko neišmoksta. Gaila, kad jos „egzotinės" mano kalbos nesupranta – joms šis raštas yra skiriamas. O gal kuri lietuvaitė tai supras ir neberodys to, kas nėr rodytina?

TIKYBA

Prancūzija katalikų kraštas, bet yra kalvinų ir žydų. Šiaip jau gyvenime tos mažumos ne kiek reiškia, užtat politikoje, administracijoje, kariuomenėje – labai daug. Žydai aršūs socializmo vaisytojai, masonų vadai; kalvinai šiaip jau pažangūs. Ar daug jie sveria ir tikybos srityje, nemoku pasakyti – tai dalykas gilių studijų. Bet kad sveria, palenkdami savo pusėn ir katalikus, tai reiškia prieš 20 metų pakeltas kultūrkampfas[16], Bažnyčios turtų atėmimas, procesijų uždraudimas, vienuolių ištrėmimas ir k. k. Iš tolo būdamas, skaitydamas apie bedievių pastangas nukrikščioninti visą Prancūziją, maniau, jog tai jai ir bus pasisekę. Maloniai užsivyliau, tik vis dar nežinau, kuo labiau stebėtis, ar katalikų atsparumu, ar persekiotojų kultūringumu: Paryžiaus ir Prancūzijos tebesama, kaip ir buvus, katalikiškų. Paryžius pilnas gražių ir iškilmingų bažnyčių. Visam miestui viešpatauja senyvoji Notre-Dame de Paris, naujoji

Sacré Coeur, Montmartres, vidurmiestyje šv. Augustinas, visuose kvartaluose yra savų bažnyčių senų seniausių, po tūkstantį metų turinčių, ir visai naujų, nauja architektūra statytų. Senosios, be puikios architektūros, be neregėto jos brangumo, daug dar ko kito turi, kas griežtai visus patraukia, – tai nepasakomas gausumas istorinių jų tradicijų, gausumas ir kitų dailės dalykų – skulptūrų, paveikslų, vitražų languose, polichromijos sienose, mozaikos altoriuose ir asloje. Visos bažnyčios atviros per kiaurą dieną, jas lanko turistai, bet lanko ir religingieji. Visur ir visados rasi kiek tiek žmonių, giliai susimąsčiusių ar veidais įkniubusių į savo rankas klaupkelėse, – jie meldžiasi, ir ne taip, kaip oficialiai, miniomis susirinkę, tik iš širdies reikalo, kada jų niekas nemato ir niekas jokiais įstatymais neverčia eiti pareigą. Jie tyčia pabėga iš miesto judesio į nuošalį. Gal tai atsiskyrimo nuotaikai palaikyti ir bažnyčios, taip gotikinės, taip ir kitos, visos be išimties, labai tamsios, taip tamsios, kad vos prisikišęs gali paminklų parašus paskaityti. Langai nedideli, ir tie vitražais užstatyti. Paprastų perregimų stiklų niekur nesimato, visi tirštai užtepti, kad nė vienas saulės spindulys neįeitų. Prancūzijoje daug daugiau saulės kaip pas mus. Saulė žmones džiugina ir linksmina, daro daug distrakcijos, neleidžia susikaupti. Prancūzas tad, kada meldžiasi iš savęs, ne iš knygų, ne iš rožančiaus, ieško prietemos. Lietuvis į tokį tamsų „urvą" nė žengti nežengtų. Jam saulė – didžiausias dievaitis, saulės jo gamtoje reta, tai bevelija šviesoje maudytis, kad ir didžiausiame karštyje. Lietuviui ir tegražu, kas skaisčiai šviesu.

Prancūzai, giliai kultūringieji miestelėnai, moka gyventi intensyvų vidaus gyvenimą. Jų bažnyčių prieblandos – giliai mistiškos, o tą mistiškumą dar labiau didina daugybė plonučių žvakelių, valandai dviem degti pridaigytų prieš kurius ne kurius altorius, kaip rusų cerkvėse. Dievo Motinos altoriai, šv. Jonės Arkietės stovylos visai paskendę šviesoje, toliau ta šviesa nenušviečia ir bendro bažnyčių tamsio neišblaško. Didelė daugybė statomųjų žvakelių irgi reiškia, jog Paryžiuje dar daug kam bažnyčia ir religija rūpi.

Ypač tai aišku šventadieniais. Giliai religingų, griežtai praktikuojančių prancūzų Paryžiuje esą daugiau nei šešta dalis. Gera dalis „tinginių“, ne uolių katalikų, bet katalikiškos nuotaikos. Labai reikšminga, kad praktikuojantieji piliečiai darą tai sąmoningai, programingai įsitikinimu, nes daugumas tikinčiųjų – inteligentai. Daugumas Sorbonos universiteto profesorių ne tik lanką bažnyčią, dalyvaują iškilmėse, procesijose viduje etc., bet ir dažnokai priimą šv. Komuniją. Nuo 6 iki 12 val. bažnyčiose kas valanda laikomos mišios, ir kiekvienų mišių klausytis ateina vis kita publika. Kai kuriomis valandomis skaitomos Evangelijos su trumpučiais paaiškinimais, kai kuriomis sakomi ištisi, bet neilgi pamokslai, kai kur (Šv. Magdalenos b.) konferencijos mokslo ir literatūros temomis, naujausiomis, ligi tik kas nauja pasirodo, kas rišasi su tikėjimu. Bažnyčios vis esti pilnokos, nors ne grūstinai prisigrūdusios, nes bent šešis kartus publika atsimaino. Tai ir patogumų galima padaryti: kiekvienas atėjęs gauna atskirą klaupkelę, ją atvertęs, gali ir atsisėsti. Niekas jo nekumši, niekas nestumdo, distrakcijos nepadaro. Tad gali laisvai ir giliai susikaupti tam pusvalandžiui. Ir žmonės tikrai susikaupę mišių klauso. Iš bažnyčių publika skirstosi rimtai, pavieniui, susimąstę, lyg svarbų ir gilų minties darbą padirbę; nesibūriuoja, neklega sustoję.

Dvasionys susivaržę griežta disciplina ir niekur nesiprofanuoja. Ilga uniforma privaloma. Jei gatve dvasionis eina, tai lyg jos nemato. Teatrų, operų nelanko arba labai retai. Viešose valgyklose, restoranuose jų nesimato. Dirba labai daug. Pusę viešųjų mokyklų dvasionys veda, ir visuomenė jų atsidėjimu labai patenkinta. Tai ir dvasionių autoritetas labai didelis, pagarba dar didesnė. Dvasionys prancūzams ne tema pigiems vicams ar karikatūroms. Dvasionių tebeklauso, jei, jiems skatinant, prancūzai tesėjo pasistatyti tokią grandiozinę pusbizantinę Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią Montmartres. Atstatomos ir vokiečių sugriautosios ir valstybė joms atstatyti, kaip ir kitiems trobesiams, skiria milijonus, nors visas atstatyti pati nepajėgs. Ar tai nekultūringa, kai betikybinė valdžia tokia

bešališka, tiek rūpestinga, kad senovė nepyktų? Prancūzų bedievių kultūringumas itin gerai pasireiškia tame konservatiškume. Bibliotèque S-te Geneviève, fondée 1628, 1790 m., per patį smarkumą didžiosios revoliucijos, buvo suvalstybinta, tačiau jos vardas – šventos Genovaitės paliko ir iki šiam laikui, nes šventoji Genovaitė – Paryžiaus globėja, labiausiai mėgiama šalia pirmojo pačių pirmųjų krikščionybės amžių šv. Kentėtojo St. Denis. Kiek meilės ir pagarbos prancūzai yra pareiškę „saviesiems" šventiesiems! Saint, Saint, Saint – mirga visuose miesto dalių, gatvių, įstaigų pavadinimuose, ir jokiam prancūzui bedieviui nepareina į galvą bereikšmė mintis – šalin šventuosius! – nes ir bedieviai patriotai iš savo praeities semias garbės ir stiprybės sunkiai dabarčiai. Ir tai visai nevaržo laisvosios jų minties.

Revoliucijos metu išsišokimų buvo. Yra jų ir dabar. Vienas skaudžiausių tai pastatymas stovylėlės „Au chevalier de la Barre supplicié de 19 ans le 1 Julier 1766 pour n'avoir pas salué une procession"[17]. Devyniolikos metų de la Barre, turtingų bajorų ponaičiukas, tiek ištvirksta su keletu tokių pat pusbernių, jog lėbavimą ir burnojimą prieš Dievą ir Bažnyčią pasiima lyg savo dūkimo programa ir tiek įkyrėja miestui, jog už vieną tokį bjaurų pasityčiojimą iš procesijos su Švenčiausiu Sakramentu Barre buvo patrauktas į teismą ir sudegintas. To būtų per daug. Vis dėlto niekam tai neduoda teisės nei progos paprastą ištvirkėlį ponaičiuką padaryti kentėtoju už idėją arba padaryti, kaip buvo padaryta skurdžių, driskių Bažnyčios paniekintų atstovu (De la Barre nulipdytas sudriskęs). Juoda statula ant visai menko postamento pačioje apačioje didžiausio Kentėtojų kalno, kur pastatyta didžiausia šventykla kilniausiu ekspiacijos tikslu, – sumanymas visai nepasisekęs savo proporcija ir vietos parinkimu. Masonų ketinta tuo skaudžiai įgelti katalikybė, o pasidaryta tik gėdos, daugiau nieko; iš didelio sumanymo – niekai, kurie daugiau tikinčiuosius agituoja prieš masonus, – ne šiuos prieš katalikus. Niekas neabejoja, jog šitą savo išsišokimą masonai savo rankom atitaisys ir Barreo stovylą nusikels kur į kitą pašalį nuo Jėzaus Širdies bažnyčios[18].

Katalikiškam Paryžiui dar charakteringa, kad jis tiek jau didus savo paties istorija, jog jam maža beimponuoja net pati garsioji senovės Roma. Paris – kiek vėlesnis vardas; įsteigėjų romėnų pirmuoju krikščionybės amžium jis buvo vadinamas Mons Lucotitius, jei neklystu, arba trumpiau: Lutetia. Ir neseniai atkastasis romėnų cirkas vadinamas: „Arène Lutèce". Romėnų garbingąsias tradicijas visai užstojo – savoji, originalioji tradicija; jos tesilaikoma, ji telaikoma daugybėje muziejų, kaip va: Musée Carnavalet, Musée Cluny, Panthéon „Aux grands hommes la patrie reconnaissante"[19], Musée Rodin etc. etc. Užmirštami romėnų paminklai, bet senoji menkutė St. Charle'io bažnytėlė šalia milžino Notre-Dame tebėra lygioje pagarboje. Tebelaikomas ir rūsys prie jos, kur kitkart buvusi smuklė, paties Dantės lankyta. Ir dabar yra toje pat rolėje – cabaret literatų, ne tik nepabėgusių nuo bažnytėlės, dar savo patronu štai pasirinkusių šv. Pranciškų Asyžietį. Ar tik nemano tretininkais[20] tapti tie prancūzų poetai?...

Prancūzams 12–13-asis amžius tik vakar diena, aukščiausio bažnyčių architektūros išsivystymo laikas; 8–9 amžius tik užvakar, o 2–4 amžius – pernai, kada pirmieji krikščionybės apaštalai čia savo galvas už Evangeliją guldė. O kas mes tuomet buvome? Mes nesižinome net kur tuomet buvę. Net tikėti nesinori, kad jau tais metais žmonių gyventa aukšta inteligencija, kai mes tebebuvome girininkai...

Kaimas Prancūzijoje tebesąs nuo Didžiosios revoliucijos netekęs tikėjimo ir grįžtąs atgal, tik patekdamas į miestus, tik žymiai pakildamas kultūroje. Visai priešingai kaip pas mus. Aš kaimo nepažinau. Bet važiuojant per kaimus, matai, kaip ir pas mus, beveik kiekviename kaime po vieną gotišką betoninį kryžių. Jie perpus žemesni neg pas mus trijų sieksnių, bet vienodi, moderniškai stilizuoti, niekur nesimato tokios originalės primityvės tautinės kūrybos, kaip pas mus. Tai iš paviršės ir prancūzų kaimas – katalikiškas ar bent nesutraukęs su katalikybe ryšių. Kai kurios gi provincijos, Bretonija ir kt., galinčios būti net pavyzdžiu kitiems katalikų kraštams. Ir kaimas ir provincija – pilna kilniausių ir garbingiausių tradicijų: čia

Anency didžiuojasi šv. Pranciškum Saleziečiu[21], įsteigėju Prancūzų akademijos, čia kuo kitu. Ne mano dalykas visa surejestruoti; visa ko piga rasti bet kuriame Baedeckeryje[22]. Paminiu tik tai, kur pats esu buvęs, ką pats matęs, tik keletą minčių ir faktų.

Paryžius penkių milijonų miestas, tai ir jo kapinės milijonų nabašninkų miestas su didele ir labai įvairia savo istorija. Prancūzų istorijoje, o beletristikoje ir kitų literatų, kapinės Père-Lachaise ir Montmartres turi žymią vietą. Man jos tiek tėra įdomios, kiek ten garsenybių palaidota; paminklų dailės ten ne taip jau daug, o vokiško „daržo" – gėlių etc. nė to tiek: ištisi kvadratiniai kilometrai prikrauti paminklų, jų lankytojai teieško, ieško žingeidos, ieško ir tie, kurie nori pasimelsti prie brangaus karsto ir ten savo atminimo ženklą palikti – vainikėlį iš sausagėlių. Père-Lachaise kapinės – tikra negyvėlių sala – vargu bau kas ten besilaidoja. Paskutiniais laikais ji betgi atgijo. Iš vienos pusės Père-Lachaise kapus atgaivino komunistai, iš antros – bedieviai. Komunistai prisiminė, jog čia 1870 m. rojalistų buvo sušaudyti komunarai; sako, bent 10 000 buvę sustatyti prie kapinių aukštos sienos ties iškasta bendra milžiniška duobe, sušaudyti ir čia gyvas ne gyvas suversti; komunarai pirmiau buvo rojalistus sušaudę, tai buvo keršto dalykas. Komunarų sušaudymo paveikslėlis kursuoja visame pasaulyje. Dabar tiems Paryžiaus komunarams naujieji komunistai kabinėja sausažolių vainikus, nudažytus juodai sukrešėjusių kraujų varsa. Jie baisūs ir abuoji pažiūrėti, o tais vainikais nukarstyta visa siena. Daugiausia... žydiškais parašais. Tai labai reikšminga gyviesiems, bet su tikėjimu, nemirtinga vėle nieko bendra neturi. Gegužės mėnesyje Père-Lachaise susirenką minios po 50 000 komunistų – demonstruoti, ne melstis. Paryžius esąs gerokai sukomunistėjęs, žinoma, tik darbininkų luomas.

Antrame kapų šone, jau už kapų, daug vietos turi pasiėmusi krematorija, bizantiško stiliaus didžiulis namas – „fabrika" negyvėliams pelenais paversti. „Darbas" dirbamas anksti rytą, 5 valandą. Tada rūksta aukšti „fabrikos" kaminai,

degindami lavonus. Pelenams padėti išmūryta aukštos sienos su ląstomis puodui įdėti. Įdedama, užmūrijama ir padedama pavardė. Jokių ženklų, kurie atmintų žiūrėtojams vėlę ir amžinybę, nei emblemų, nei kriptonimų. Ant krematorijos tėra vienas simbolis – liepsna. Visa tai pamatęs, tesupratau, dėl ko Bažnyčia ir tikintieji žmonės neigia krematoriją. Rodės, ji yra racionali: pašalina puvėklius, valo gamtą. Ir ar ne vis tasia, kuriuo būdu nebegyvėliui pabaigti išnykti? Taigi, kad krematorijų pramanytojai ne ta viena higiena vadovavos: šį „laidojimo" būdą jie prasimanė daugiau kaip prieštaravimą esamai krikščionių tradicijai ir jų vėlės nemirtingumo simbolizavimui – paminklais. Kai aš nematau, kaip mano brangaus asmens liekanos išnyksta, rodos, kad jos ir neišnyksta, ir aš jas vėl išvysiu. O kai savo akimis pamatau, jog iš visų tų palaikų keletas gramų mineralinių dulkių beliko, man rodos, jog ir iš nabašninko nieko nebeliko. Ir jo nebelieka nė širdyje itin jį mylėjusių, kai nebėr kas belankyti ir šiaip ar taip beatminti. Netikių „šventykla" – krematorija, nors labai graži, stilinga, padarė man labai gilaus neigiamo įspūdžio – savo tuštumu. Nihil – esama labai baisios prasmės žodžio... Ir aš jokiu būdu nesutikčiau įrašyti į testamentą, kad mane sudegintų. Bevelyčiau net ne šventoje vietoje, kur pabalyje pūti, neg sudegti.

Man net netelpa galvoje, kaip gali būti prancūzas nihilistas, nemirtingumu netikįs, vadinas, tuščiaviduris, kai jis toks ramus, mandagus, nesusinervinęs, džiaugsmingas, greitas patarnauti, negodus ir neakiplėša. Nihilizmą aš vaizduojuos lyg sifilį, kurį jausdamas savyje žmogus negali būti toksai, – jis bus tik pesimistas, susiraukėlis, kitų ir savęs nekentėjas. Religija, tikėjimas – didelis teigiamasis veiksnys žmogaus gyvenime skyrium, šeimoje ir visuomenėje. Buvimas tariamai netikėlių Prancūzijoje man tikėjimą gerokai sutvirtino, nesusilpnino.

Tikrai aukštaitiška mano aistra – vandenai ir kalnai – platybės ir aukštybės. Aš jų ilgėjaus iš pat mažens. Plaukioti laiveliu ežere, taškytis pakrašty man taip malonu, kaip ir laukinei antei. O kai per ilga gavau pamatyti Baltiją Rygos ir Liepojos pajūry, tai nusprendžiau, kad geografiškoji jų padėtis gražumu brangesnė už visus ekonominius ir politinius gerumus. Jūra mane alpinte alpindavo, ir aš taip jos pasiilgdavau, kad retkarčiais imdavau ir nuvažiuodavau be jokio kito reikalo dieną antrą parymoti įsižiūrėjus į platybes. Ir visai buvau laimingas, kai teko perbristi pats Atlantas ten ir atgal.

Ežerai man ne naujiena: esu nuo Ežerėnų[23]. Ne naujiena man ir kalneliai – ežerų yra, kur nelygu. Gražios mūsų reginių kaubrės savo įvairumu, savo jaukumu, bet tiek teįdomios, kiek įmasina ilgėtis vos tegirdėtų tikrųjų kalnų, taip aukštų, kad nuo jų pasimatytų galas pasaulio. Krymo kalnai manęs nepatenkino. Karpatai taip pat. Būtinai norėjau „pajodyti" po Kaukazą arba po Alpes.

Kaukazo nepamačiau, o Alpėse buvau. Tai kas, jei ką gavau, tik sau gavau, o jums pasisakyti nemoku?.. Buvo tokių, kurie pasakė, kokie gražūs ir įdomūs žemės nelygumai.

Į Paryžių nuvažiuoji per dvi naktis, dar per vieną naktį – ir jau esi Vakarų Alpėse, Prancūzijoje, bet Italų pasienyje, Ekslebėnuose. Aix-les-Bains, matote, skamba labai „lietuviškai", o reiškia – uolynų tynės. Ten vienoje pakalnėje trykšta gausus stiprus mineralinio vandens šaltinis. Aplink jį prancūzai priželdė sodelių, pristatė viešbučių (otelių); tiems, kurių silpni ištesėjimai, ordinariškais vardais: Poste-Hotel etc.; o tiems, kurie pajėgia karališkai ištaigauti, visokiais kuo baisiausiais demokratams vardais: admirabliais, formidabliais, – Lukulaus šventyklomis.

Gražu ir patogu, o vis svetimtaučiams atsivilioti, kad jie savo lėšomis amortizuotų visas išlaidas. Pagalvoji ir užsigauni. Juk visos tos garsiosios Vakarų vietos, kurortai, sanatorijos, vasarojimai žiemojimai sakyte sako: tavo dalykas duoti mums pinigų, o mūsų dalykas už juos tau pridaryti gražumų

ir patogumų. Mūsų pinigai užsieniams ta pati žaliava, kaip linų pluoštas jų fabrikams, o javų grūdas – jų gyvulių šėrybai. Iš ten žaliava mums sugrįžta gražiu ar gardžiu daiktu. Nuo kaimo stilisto betariant, turime – ko, o nemokame – kaip.

Esu švelnių nervų. Kai ausų plėnelės plyšta nuo sirenų kaukimo, kai iš apačios dunksi lyg su kumštimis į pašones, kai per tave nuolat eina lipa ir visokiais reikalais nuolat tave kalbina, tai negaliu užmigti. Žinoma, buržujus: kai atguli, tai pasisamdai, kad kas tau varlių krankimą paprūdėje ramintų. Tai trejetas naktų nemigo padaro mane suglebusį lepšį, kuriam nė šarmanka įspūdžio nebedaro.

Taip kitur. Bet Alpės gali ir patį negyvėlį atgaivinti. Pravažiavęs didžiulį Dižono miestą, jau nebeatsitraukiau nuo lango – ėmė šmykšėti vis didesnės nelygumos, vis didesnės krūvos uolų. Skyrium lygumoje jos taip įdomios, lyg tyčia aukštai aukštai sukrautos, kad piemenėliai turėtų kur pasilipti ir ten pagiedoti: o o, o o o! Ak tu jejem, kaip jie jaučia gamtos gražumą, tik kad pasako tai, kaip paukščiai, savo giesme, savo gyvumu, kurį sužadina kaip tik gamtos grožis. O kad pajėgtų poezijos kalba prabilti, ką jaučia, turėtume dailių dailės.

Matydamas tokius atskirus kalnus ir aplink juos žaliuojančias ganyklas, aš visai užsimiršau jau esąs miestelėnas, aukštas ir senas, – pasijutau tebesąs „ganytojas" – laukuose, ne miestuose, pasijutau belipąs daug daug aukščiau neg į Popšutės kalną[24] ir visu balsu pragydau į stiklą: „o o, o o o!"

– Kas tau, ar kas užlūžo!? Ko čia rėkauji, kai „ponai" tebemiega?

Lai sau miega pačiu letargu ar net pačios mirties miegu. O man štai prasidėjo Alpės. Štai kaip kirste nukirsta uolos siena. Matau apačią, o viršaus nebėra: ji debesyse. Čia štai ji plyšo ir parodė tolimą reginį. O čia visa apaugo vijokliais – jie, žiūrėk, mėlynai žydi...

– Žydi... Daug kas mėlynai žydi, – šūkauk gi tu dėl bet kurio menkniekio...

– Menkniekis menkniekį. O man menkniekių nėr. Visa svarbu, kad didžia... O Alpių esama didžiulių. Tuo tarpu tiek.

Riedame „pažeme", prisiglausdami prie uolų, pasukame iš Italų didžiojo kelio į dešinę ir atsirandame plačioje tarpukalnėje, kur tviska bene tas vienas visoje Prancūzijoje didesnis ežeras. Paežerėje, dešinėje atkalnėje – Eksleběnai, o antrapus tarpukalnės – Col de Chat (Katės kaklas), nuo tūkstančio metrų aukštumo gražuolis kalnagūbris. Majestotinga ir labai jauku.

Saulė, mūsiškai kalbant, šviečia pavasariškai skaisčiai, o pietuose taip per visą vasarą. Džiugina, ne svilina, kaip anapus Alpių, Italijoje. Džiaugiamės bulvarais ir jų šiltųjų kraštų augmenimis. Prieš magnolijos medžius su dideliais baltųjų lelijų žiedais ilgai sėdime sužavėti – vis nesinori tikėti, kad tai ne dirbtiniai žiedai. Mus įtikina nukritusieji – tik imk į rankas, uostyk ir bučiuok.

Saulei nusileidus, ūmai oras sutirštėja, darosi sunkus, ima drabnumas. Kas čia? Būsią lietaus. Iš kur, kad jokio nė mažiausio debesėlio? Niekas netiki. Antai vienas sodas ramiausiai iliuminuojasi, pradeda laidyti raketas, pirotechnikai išmislinėja, – tai vaišina kažin kuriuos ten aukštus svečius. Aplink sodą didelės minios. Tačiau jos ūmai pradėjo skystėti – niekas nebemalonu. Ir aš imu kojų nebepavilkti, nors tebėra devinta valanda.

Kas gi čia: liga suėmė ar trijų tūkstančių kilometrų kelionė pabaigė viską išsemti? Rodės, dar šimtą žingsnių, ir krisiu bejėgis. Namo, namo, greičiau į lovą, užmigti ar bent nebejudėti... Vos beužlervojau ant aukšto į savo kambarį, vos benusivilkau drapanas ir dirstelėjęs į langą, ar žaliuzys nuo mėnesienos užleistos, virste įvirtau į lovą.

A, ta ta! Bet akys nesimerkia. Trošku kaip žuviai, ledui ir sniegams ėmus spausti vandenį.

Tik – plyšo, net galvoje ėmė zvembti. Ne medis, ne žemė, tik kažkas labai kieta, kažko labai daug. Skilo Col de Chat, ne kitaip. Ir vėl... ir vėl... Ne griaudžia, o vis muša, muša, muša... ir vis čia pat, į mūsų viešbutį. Tik dyvai, kaipgi čia jis bestovi, kai visa tarpukalnė aidėte aida, aidas aidą gena ir sugrįžti nebeleidžia.

Ir vėl... ir vėl... ir vėl... O jėg čia bebus kas?.. Kambarys pilnas žarijų, ne kitaip... Šviečia tik šviečia pro žaliuzių tarpelius.

Žaibai nesiliauja nė sekundei. Bliks bliks, bliks bliks... Ir balsas, lyg fabrikoj storą geležį pjaunant. Tam nė mūsų kalboje nėra ištiktuko, o jau kaip to turtinga.

Supratau, kad langas už žaliuzių palikta atidaras. Reiktų užsidaryti, kad skersvėjis nevarytų į kambarį elektros srovės. Bet lengva pasakyti, tik kaip čia padarius, kad audra taip ginas? Iškiši rankas, ir trenks tau per riešus. O gali ir toliau pasiekti – per marškinėlius.

Taip bailė grūmės su miegu ir nuovargiu bent dvidešimt minučių. Lyg kas būtų tave patį į elektros kėdę pasodinęs ir per visą srovę pervaręs. Galop sumečiau šitaip. Perkūnas spyrė jau 1200 kartų kur nors čia į kalno viršūnę, o ne į tarpukalnę, tad mūsų turima neblogiausias perkūnsargis. Neabejoju, kurią uolą grūste sugrūdo į smulkius žvirgždus. O mūsų viešbutis tebėra sveikas. Tad yra galimybės, kad dar bent dešimtį kartų netaikys į mus iš viso, o į mano langą ypačiai; tiek laiko pakaks lango pusėms pritraukti ir užsukti. Kad tik audros srovė, taip antai plakanti žaliuzis, neparblokštų, jas pakėlus.

– Nuo perkūnų ir žaibų išgelbėk mus, Viešpatie! – tariau gana pamaldžiai, iššokdamas iš lovos, ir ūmai paleidžiau aukštyn plonų lentelių, ir tų su protarpiais, dangą nuo audros. Menkai gi jų tedrausta mano gyvybė...

Ką išvydau pro langą tarpukalnėje, nebeišdils iš mano atminimo. Dievuli tu mano, kokių „pirotechnikų" esama šiltųjų kraštų kalnuose! Gražiai visa tarpukalnė, nuo pado ligi kalnų viršūnių buvo pilna ugnies. Jokia vasarių giedra neduoda tiek švieos. Žiūrėti skaudu. Milijardai elektros žvakių, tiek pat ir voltų. Uolos iš abiejų šalių saulėmis švietė. Viršūnėse Joninių laužai degė. Visados rami didžiulio ežero plokštė dabar virė kaip katile tirpytas sidabras. Visi efektai tūkstantį kartų padidėję.

Mano akis ir klausą tai visiškai pavergė, šviesa ir negirdėtas triukšmas sužavėjo, kaip sužavėdavusi Didžiajame kare „pragarinė ugnis" atakoje. Patekus į patį tos ugnies centrą, nebebūdavę baisu žūti, nes tas tavo žuvimas toks menkniekis šitokioje iškilmėje... Valandėlei ir aš pamiršau savo bailę, trumpai valandėlei, gal neilgiau kaip per sumestą dešimtį trenksmų.

Paskui pačios rankos pagrobė langiapuses ir nervingai užtrenkė jas. Nusikvatojau pablūdėlio juoku – tokiais niekais, trapiu stiklu apsigynęs nuo pašėlusio gamtos gaivalo.

Žaliuzių nebeužleidžiau, kad matytųsi, kada ir kuo visa tai baigsis; lietuviškai – ar dar ilgai Perkūnas šaudys savo vylomis tai už vienos, tai kitos uolos besislapstantį ir iš už jų Perkūną erzinantį velniūkštį.

Dar dešimt ilgų minučių. Mano nervai negi varinės vielos, o ir tos perdega, tad ėmė šauktis: užmušk mušdamas arba liaukis liaudamos!.. Ir liovės pusvalandžio kalnų audra, užmigau kaip negyvas ir ničnieko nesapnuodamas pramiegojau apie 20 valandų. Beatsikėliau į pavakarę. Ir kai išsimaudžiau šaltoje tynėje, kai pagėriau karštimo, pasijutau vėl tesįs antrus tris tūkstančius kilometrų nukeliauti.

LA GRANDE CHARTREUSE (DIDŽIOJI KARTŪZIJA)

Prof. St. Kolupaila[25], ačiū, „N. Romuvos" 3 nr. 61 p. parodė mums didžiąją Ispanijos gražybę ir įdomybę Montserrato vienuolyną, pasakoje vadinama Šv. Gralio pilim.

Parūpo ir man parodyti gal ne mažesnę gražybę ir įdomybę – prancūzų vienuolyną La Grande Chartreuse ties Grenobliu, bet Izero departamente, Vakarų Alpėse, Grand Somo uolynuose.

Kai padavė mums turistinį autobusą šešiomis eilėmis po tris: penkiolikai pasažirų, šoferiui ir konduktoriui, ir kai pasakė, kad tuo Noės laivu kopsime 2023 m. į Grand Somą, aš nenorėjau sėstis. Mane šiurpas kratė. Aš nebuvau važinėjęs kalnų takais, bet buvau gana skaitęs, kad tai gana rizikinga. Nusiraminau tik sumetęs, kad priešakyje sėdi palydovai: jei jie rizikuoja savo šonkauliais ar net galvomis, tai kaipgi nerizikuoti tau? Nors, tiesą pasakius, okeano laivuose esti po kapitoną ir po du šimtu tarnautojų ir vis dėlto paskandina kokį tūkstantuką pasažirų.

Lygumomis važiuoti gera ir įdomu. Kaimai, miesteliai ne tokie, kaip pas mus. Viename, lyg Anykščiuose, aptikome net fontaną (tryškę) ant trijų didelių dramblių. Bet visa tai niekai pasirodė, kai ėmėm kilti į kalnus.

Į kalną įvažiuoti, o gal ir įlipti, tegalima palei upelio vagą. Jis sau čiurlena kažin kur, giliai giliai per milijonus metų uolas pragraužęs. O žmonės bent kelintoje dešimtyje ar kelintame šimte metrų aukščiau peikenomis prasigraužė pečininką (terasą) ir juo keliauja.

Šykščiai teprasigraužė, nes trupinti ne taip jau piga. Uola – titnagas, ne mūsų laukų akmens, kurie ir patys žvirgždais subyra!

Vienuoliai kartūzai, ieškodami sau nuožulnios vietos gyventi (pūstynės, dykumos, girios), jau XI amžiuje aptiko tokią vietą visai neprieinamuose kalnuose, bent dviejų kilometrų aukštumoje, labai toli nuo bet kurių gyvenimų.

Siaura tarpukalne tarp statmeniškai pragraužtų uolų ir tankių miškų pasikeli į nedidelę, nuo keleto ha aikštelę. Ji visa apaugusi tankiu tankiu vainiku vešlių lapuotų medžių ir krūmų. Čia tatai įsteigta šv. Brunono garbei vienuolynas, konventas.

Aikštelę galima buvo padaryti erdvesnę, iškirtus mišką, tik vienuoliams saulės užteko ir tokioje, o girią mėgo, kad ji sudarinėjo nuošalį. Kiek tolėliau ir vėl statmeniškos, neįlipamos uolos užstoja pasaulio erdvę ir jo vylius.

Per 8–9 šimtus metų vyrai tenkino čia savo pasiilgimą dangaus. Niekas čia jiems nekliudė tobulėti, gyventi visiškame neturte, pilnais vegetarais (kurie minta vienais augmenimis).

Didžiosios Kartūzijos konventas pabaigtas statyti XVII š. Tai labai originaliai pastatytas lyg miestelis ar kaimas iš keliolikos mūrinių trimis aukštais, bet laibų namelių, kur tačiau tegyveno viena vyriška šeima iš keleto dešimtų narių. Jie bendrai valgė, bendrai tarėsi, bet gyveno kiekvienas skyrium savo namely iš trijų keturių visiškai paprastų, niekuo nepapuoštų kambarėlių: viename darbus dirbo, antrame mišias laikė ir šiaip jau meldės, trečiame ilsėjos ar sirgo, tada kitas čia laikė mišias, kad ligonis ir gulomis matytų, kas darosi už durų.

Turtinga tebuvo biblioteka su skaitykla ir Didžiosios kapitulos salė su meniškai padarytais priorų portretais.

1904 m. prancūzų laisvamaniams uždarius visus vienuolynus ir 40 000 vienuolių išvarius iš tėvynės, kartūzai nuo Grand Somo nukilo į Ispanijos Pirėnų kalnus, išsiveždami visa, kas tik buvo galima pasiimti.

Prancūzija su kartūzais daug ko prarado. Pirmiausia biblioteką. Dabar ji legendas pasakoja, kokių retenybių mokyti vienuoliai buvę prisirinkę per devynius šimtus metų. Ir visa tai tebebuvę neištirta. Kiek medžiagos istorijai ir literatūrai!

Daugiau, kartūzai niekam nekliūdavę, nieko neapsunkindavę. Gyvenę kontempliacijoje, kaip kokie indusai Himalajų kalnuose, kuo mažiausia suvartodami mityboms.

Iširutės laikais, kaip Romos popiežius atkilo gyventi į Prancūziją, į Avinjono miestą, dalis kartūzų irgi pareiškusi pretenzijas šiek tiek pasilepinti, sočiau gyventi ir padavusi prašymą, kad popiežius pakeistų jų regulą, pavelydamas valgyti žuvies ir kiek uždaro. Daugumas vienuolių tam pasipriešinę ir į Avinjoną pasiuntę ypatingą delegaciją – iš 26 senių, kurie visi buvę aštuonių dešimtų su viršum metų. Delegacija nuvykusi į Avinjoną, prisistačiusi Šv. Tėvui ir paprašiusi palikti senąją regulą, senąjį gyvenimo režimą.

– Žiūrėk, – sakė, – mes, vegetariškai gyvendami, štai kokio amžiaus susilaukėm ir kokioj sveikatoj: visi tebesame raudonikiai. Gyvybei palaikyti nereikiama mėsos, o žuvis ta pati mėsa.

Popiežius palikęs senąją regulą.

Daugiau, nors kartūzai blaivininkai, vis dėlto kuris ten jų chemikas suradęs būdą nepaprastai švelniai skoningai likeriui virti: žaliam, geltonam ir baltam. Likeris gavo vienuolių vardą – „Šartrezas" ir pagarsėjo visame pasaulyje. Fourvoiry miestelyje, už 30 kilometrų nuo Didžiosios Kartūzijos, išdygo didžiausias bravoras, kurs Prancūzijos pramonei duodavęs po keletą milijonų frankų, o labdarybei kasmet po pusę milijono. „Šartrezo" darymo paslaptį težiną Grand Somo kartūzai ir ją išsivežę į Ispaniją. Jokie chemikai jokiomis priemonėmis nesusekę, kaip šitas gėrimas padirbamas.

Prancūzija, pavariusi iš Grand Somo tuščių uolynų vienuolius, skaudžiai nuskriaudė savo kultūrą ir savo pramonę. Dabar dyką paliktą Didžiąją Kartūziją belanko turistai. Bet jų atvyksta kasdien po keliolika ir po kelias dešimtis automobilių ir autobusų. Mistiškai čia nusiteikęs apeina jau pradėjusias irti kelijas, tą vieną gražų gotišką koridorių, apleistą erdvą šventyklą, kur, lyg padangėse, Alpių aukštumoje skambėjo giesmės ir muzika Aukščiausiojo garbei. Visi lankytojai pristemba: kuriam galui prireikė išdykinti ir be to dyka ši vietelė? Prie vieno mūro prisegtas plakatas, kad turistai padėtų kartūzams sugrįžti iš ištrėmimo. Prancūzų policija plakato nenukabina, bet ir vienuolių štai jau 27 metai neįsileidžia. Stovi konventas su tuo vienu „senienos" saugotoju, Fourvoiryje stovi didžiausias bravoras, geležinėmis štangomis ir spynomis uždarytas.

O juk kartūzai sugrįš, nėra jokios abejonės, ir vėl pagyvins tuščią Grand Somą. Sugrįš, ramiai susitaikinę su Prancūzijos valdžia, nes prie senųjų savo nuopelnų per Didįjį karą pridėjo dar patriotizmo: visi galį kareiviauti sugrįžo savanoriais Tėvynės gintų ir žuvo už ją didesniu pasišventimu neg pasauliečiai. Tai matė ir kažin kaip subedievėję laisvamaniai. Šv. Augustino principas: „Būkime patys šventi ir kantriai laukime" prancūzų vienuoliams galingesnis principas už revoliucinę jėgą.

Ilgą valandą tenka kilti į kalnų viršūnes siauru keleliu, kurs žalčiu vingiuoja seklaus, bet srauno upelio skardžiu. Kaip upelis yra milijonų metų, taip šitas takas šimtų metų kantraus nuolatinio darbo pasėka. Tik kai pirmiau pėstiems, raitiems ar net vienkinkiu dviračiu važiuotiems buvo tiesiog ištaigingas, dabar automobiliams, ypač gi tokiems turistų autobusams, kaip mūsų šešiaeilis, vargiai beįmanomas.

Antai prieš mus pašlaičiais nusileidžia dviratis. Tekiniai nematyto aukštumo, arklio didumui ir pavalkai, kaip dvaro vartai. Ant dviračio uždėtas Alpių pušies kamienas, ilgas ir taip drūtas, lyg malūno girnoms laikyti; tikras Libano kedras. Mes suskubome pravažiuoti, kol keliolikos metrų milžinas užgriuvo taką.

Tos bėdos išvengę, antrą sutikome: priešais nuo kalno atgriūva antra tokia pat Noės arka, kaip mūsų. Čia jau šoferiams bei konduktoriams uždavinys. Abudu sustojo iš tolo ir, pasikasę pakaušius, ėmė dairytis išeities. O tebuvo viena: mums teko atatupstomis leistis atgal į pakalnę. Taip ir padarėm. Nervinanti buvo ta kelionė vingių vingiais žemyn tokiuo ilgu, kaip dvejos žemaičių gardės, vežimu.

Bet štai pasibaigė statmeninė siena, švystelėjo šlaitas bent 30° pašlitumo, ir mes ėmėm dviem dešiniaisiais tekiniais kabintis į kalną, pakrypdami 30° kairėn į kelią. Sutiktasis laivas dabar prašliaužė pro mus lygių lygiai, lyg delnu per delną braukdamas. Išsitiesinome ir giliai atsidusome, stebėdamies kalnų šoferių prityrimu ir akių taikumu. Ar čia daug tereikia keliolikai turistų pakratyti į pakalnę?

Pavojų pergyvenus, dar didesnis džiaugsmas matyti Vakarinės Alpės. Čia statmeniškai nukirstos ir visai plikos uolos pakaitomis eina su didžiausiais medžiais, sužėlusiais tarpukalnėmis ir nuolaidžiais šlaitais, kur jau prisidarė derlių žemių. Augmenija čia, nuo žemaičių betariant, iš proto eina bevešėdama, – taip plačiai ir tokius sultingus skečia lapus. Spygliuočių ir lapuočių aukštybė neregėta, lyg rugčiotųsi su pačių uolų aukštybe.

Šimtamečiai, neiškertami medžiai su uolynais daugybėje daubų, tarpukalnių iš šlaitų sudaro tokią kalnų harmoniją, kuriai pavadinti lygumų gyventojai termino neturi ir vaizduoti negali. Čia labai didžia, labai mistiška, paslaptinga, bet nebaisu. Pas mus ligi tik tamsesnis krūmelis, tuoj vaizdinies ten laukinį žvėrį, juo didesnį, juo plačiau krūmo. Alpėse tederėtų Aliaskos lokys milžinas (Riesebär) arba mūsų briedis, bet kad abejiems čia vargų vargai tokiose statumose, tai jų nėra ir vargu bau kada yra buvę. Alpes tegalėjo romantininkai apgyvendinti šmėklomis ir tai ne velnuvomis, ne piktosiomis, tik vienišiems žmonėms, kurie ir patys čia lyg šmėklos, prietelingomis.

Aš vaizdinuos pirmuosius kartūzus alpinistus dar tų laikų, kai lietuvių nė vardo nesigirdėjo, ieškančius dykumos pačiame Europos tirštyje. Čia per abipus kalnų Pietų Prancūzija, čia pat

Italija, čia pat Šveicarija, čia pat Rodano (Ronos) upė, kuria lengvai gali nusileisti į pat Viduržemio jūrą ar atgal atplaukti. Aplink tikras skruzdėlynas. Čia Kryžiaus karai; ruošami ir išlydimi Kristaus Grabo vaduotojai; čia susidarinėja naujos valstybės, keičiasi jų valdymai, plečiasi menai, kyla kultūra, kūrėjų vaizduotė dangų siekia poezija ir architektūra; čia susidarinėja nauji tarptautiniai santykiai; čia ieškoma proporcingumo dvasiškių ir pasauliškių santykiams, – čia darosi vaiskieji naujosios istorijos etapai. O iš viso to velniško viesulo bėga paties aukštojo dvasiškumo, paties giliojo mokslo vyrai; lipa kuo arčiausiai dangaus, kad nebesimatytų tos naujosios Europos, ir Alpių viršūnėse, lyg Simanai stulpininkai[26], begyvena Dangum ir Jo idealais.

Pačios aukštosios kultūros Prometėjai gera valia prisikala prie Alpių uolų, kad šiuo būdu, visai advernišku Kaukazo Prometėjui, galėtų kondensuoti savo dvasios galybę, tą dievišką ugnį, ir iš tų tikrųjų ir mistiškųjų aukštybių tesėtų šildyti ir gaivinti kalnų apačias. Atsiskyrę nuo žmonių nereiškė – išnykę iš jų akių ir tarpo, nereiškė – žuvę jiems. Vienuolius į dykumas metė pati aukštoji kultūra, ne kad čia pranyktų, bet kad sutirštėtų ir grįžtų atgal pavidale sielos vadovų. Ir turėjo gi Europa tų vadovų! Man rodės, kad ir dabar tokia vadovybė tegali atsirasti pasaulio dykumose, vienuolynuose, ne kur kitur. Čia aš pasijutau mažiausia patenkintas savim, kad turėdamas dvasios vado titulą, gaunu ne sutirštėti, bet praskysti šimteriopose kasdieninio, paprasto, ordinariško gyvenimo smulkmenose, jei ne šiukšlėse.

Didžioji Kartūzija (La Grande Chartreuse), ir dyka būdama, tebemisionieriauja.

Prancūzų valdžia iš tos istoriškos savo garsenybės nebeturi nieko naudos, o vis dėlto ją gerbia, laiko paliūdžioje, sargas žiūri tvarkos, šluosto laiko dulkes, kas dvyliktą valandą atrakinėja didžiuosius vartus turistams ir didele pagarba tūkstantą kartą mini, kas čia yra buvę, o nebėr. Peikiame socialistus bolševikus, kam jie be atodairos naikina senąją („buržuazinę")

kultūrą, atidykindami vietą naujajai („bernų", proletarų) kultūrai. O ką darome patys šen ir ten?

Grįžti, žinoma, buvo daug patogiau, bet ir graudžiau: per greitai iš akių nyko visos tos reikšmenybės. Paskutinį kartą žvilgterėjome iš aukštybių į lomą, lyg Šėtono tyčia užlaipinti, kad išvystume visą žemės gražybę, lengvai paveldimą, kai jam, Šėtonui, nusilenki, ir griūte nugriuvome nuo dviejų kilometrų aukščio, o nuo keliolikos kilometrų pakilumo.

Ir liko ilgesys. Puikiausiuose miestuose, Ženevoje, Paryžiuje, pasiilgimas – kalnų dykumos, kur jausmai nevaržomai siaučia ir ta kryptimi, kurią pats sąmoningai duodi, o ne tą, kurią miestai su aukštąja savo kultūra mestinai primeta.

Ir gaili tų laikų, kai vienišai dvasiškiai iš pradžių upelio dugnu brido aukštyn į kalnus ir pamažu pamažu, su nepasakoma kantrybe griaužė uolą, taisydami kelią į savo dykumą, lyg nenusimanydami, kad juo atviliojami dažniausiai tušti žingeidos ir tą dykumą pavers nebe dykuma.

Ir rodos man, kad kartūzai, jei Apveizda vėl juos atves į pirmykščią dykumą, titaniška galybe vėl gaus užversti tą techniškai kultūrintą susisiekimą, kad tuščiaširdžiai ir tuščiagalviai žingeidos nedrumstų jų ramybės, nedarytų distrakcijų kontempliacijoje gyvenant.

ITALIJOJE

DĖL KO NERAŠIAU

Sakote, ir man buvusi pareiga pasisakyti, ką esu matęs, iškišęs nosį iš savo krašto? Baratės, kad nesiunčiojau savo įspūdžių ligi tik jų patirdamas? Gal ir kaltas esu nepanaudojęs tų laisvės pusvalandžių, kurių, lankant miestą, pasitaiko; klastelėjus kur nuošalėly, galima pasakyti šis tas apie matyta. Tik „tokioms" korespondencijoms reikia ir tokių adresatų, pačios ar marčios, kurioms taip malonu griežtai visa, visos smulkmenos pasisakyti, kas tik į akį įkrinta: per pusryčius ką pasapnavai, per pietus su kuo kalbėjais, per vakarienę gi – savo būsimus sumetimus. Pagaliau tai būtų tikę nebent dienynui, saviškiams pasiskaityti, o ne viešai publikuoti. Šeimyninė „Plauderei" teesti maloni tinkamu laiku, bet kai senas dėdė, neūžauga ainis, pati, marti, akmistrinė ar dar kas tam lygu ima „plaudern" nuo ryto iki vakaro ir nuo vakaro iki... – tai darosi koktu ir rūpi tarstelėti nors puse burnos: ar nepatogiau patylėti?

Tą pirmąjį punktą sumetęs, aš pirmajam išvystam vokiečių Mikeliui širdy prisiekiau – nieko neskelbti. Gana to, ką mūsų periodika pernai ir šiemet tirštai visokių kelionių priskelbė. Lyg susitarę visi mūsų laikraščiai apsirūpino ypatingu korespondentu, honorarais įgalino jį keliauti ir žinių pririnkti.

Ag ir pririnko, ag ir surašė kažkokių „Wegeberichtų"[1], kur pro kur teko pravažiuoti, ar tekinis nesulūžo, ar pilvas gerai

veikė etc.; nurodymų tiems, kurie ketina patys ir šiuo pat metu keliauti tais pat keliais į tą pat tikslą. Nė vienas mūsų aprašymas nesusilygino su to danų šešiolikos metų berniūkščio kelionės aprašymu, kurį vienas laikraštis išsiuntė apibėgti aplink pasaulį ir patirti, kaip greitai šiais laikais jau galima tai padaryti. Dano korespondencijas ir mes pasikartojome ir mieliau skaitėme, nei savas, kurios tik laiką skaitytojui gaišino, nei sujaudindamos, nei pamokinančių žinių duodamos.

Tas vienas A. Vienuolis davė literatinės vertės feljetonų arba gerų informacijų, ir tas romėnams neįtiko, kam, apie Romą ir iš viso apie Italiją rašydamas, vieną temą pasirinko... apelsino luobelę, lyg nieko geresnio neaptikęs[2].

Pilnai gi tepatenkino inteligentą skaitytoją kun. Juozas Janilionis savo aprašymu Italijos kurortų. Sk. „Lietuvos Aide" pirmiau ir „Vaire" dabar. Rimta, turininga, inteligentinga ir gyva. Jie prašyte prašos į atskirą leidinį ir būtų geras indėlis į mūsų literatūrą. Meine Herren und meine Damen! Sinjorai ir sinjorinos! Palaikykite gi mane pateisintą, kad aš, neprilygdamas danų vaikėzui, nepanorėjau padauginti kelionės skysčių. Be to, atsirūgau kažkuo mokslišku. Ir tai bus antrasis punktas, dėl ko rakinte užrakino burną. Ūmai pasidarė man sarmata kalbėti tai, ko nuodugniai neišmanau, plaukioti paviršе klausimų, nė kiek jų neišrišant. Šita sarmata mane ir iš universiteto išvijo. Viešpatie, kokia kančia kalbėti neautoritetingai! Kiek kartų tenka nurausti beskaitant nesąmones, ir kiekgi garbės straipsnio autoriui, kai tenka nutraukti skaitymą vos įpusėjus? Dar tebejaučiu skaudų sarmatos jausmą, kurio prityriau dar prieš dešimtį metų, klausydamas rinkimo į seimą kalbų: tokių bemokslių ignorantų vaikėzų buvo siunčiama nelaimingai liaudžiai „akių atmerktų".

Kad turėtumei teisės prabilti apie svetimus kraštus, reikia jie patyrinėti vietoje ir to darbo imtis kiek tiek pasirengus, bent vieną veikalą paskaičius apie lankomą kraštą. Tegu sau tai būtų ir pasenęs tyrinėjimas, – vis tiek bus naudingas, leisdamas žinias lyginti su savo pastabomis ir gilinti savo žinojimą. Jei ne, tai bent tiek žinok, kiek duoda šaltas, bešalis „Guidas".

Be niekur nieko šoka į kelionę tik turintys kurį ypatingą tikslą, aiškiai nusistatytą galutinį kelionės punktą. Šiaip jau pasiduok įspūdžiams; širdim atspėk svetimo krašto paslaptį, jei galva nesumeti. Tik taip nepasigailėsi kišenės nuostolių. Jei svetur patirtieji įspūdžiai neužvaiso kūrybinės tavo galios, geriau nesakyk nieko.

Ir nedidink savo žinojimo palydovų „aiškinimais". Italijoje jie tiesiog koktūs įkyriu savo mandagumu ir neva noru tave apšviesti. Visai nereikalaujami, lyg įkyrios rudens musės, kimba prie tavęs kiekvienoj galerijos salėje. Visai nesirūpindamas, ar tu jį supranti, toks aiškintojas, paprastai durininkas ar sargas, pats prasčiokas ir ignorantas neišmanėlis, jis liros laukia už patį pakalbėjimą, o ne už jo turinį, kaip katarinkos sukėjas už patį sukimą, o ne už muziką. Valdžios skiriamieji gvidai yra gerai pamokyti ir ima aiškiai paskirtą honorarą, kaip už mokslo paskaitą.

Charakteringa scena. Ramus, bet visokių „europų" matęs jaunas mūsų diplomatas dr. Sakalauskas[3] grįžta iš Borgezės meno galerijos piktas.

– Ko taip?

– Norėjau tarnui duoti per veidą.

– Už ką?

– Už „aiškinimą". Prikibo antai prie inteligentų ekskursijos, seka paskui ir zirzia: „Štai labai gražus tokio tai paveikslas, o štai taip pat labai gražus tokio tai paveikslas". Daugiau nieko. Kartoja inventorių, greitai prabėgdamas pro šalį. Lankytojai machinališkai pasiduoda jam ir taip pat bėga palei sales, nors ne vienur lankytojai norėtų susikaupti, ilgėliau pasigėrėti ir išsivežti neišdylančio įspūdžio.

Teisinga. Jei matytų, reiktų duoti kuriam per veidą. Deja, tai nematys: čia reikia, kad pati valstybė įsikištų ir taip tarnus sutvarkytų, kaip Vokietija ir Prancūzija: čia tarnai stovi kaip kariatidos ir tik klausiami teatsako.

Antra scena, Borghesej jau buvau buvęs, bet p. B. Lesauskienė, pas kurią viešėjau, pasiryžo ypatingai atkreipti mano akis į kažin kieno ten portretus ir dar kartą mane nusivedė.

Dairos, o gi tų portretų nebesama. Kreipias į tarną, kur nukelti tie „ritratto" (itališkai – portretai). Nepasiruošęs tarnas nesuprato klausimo: padaręs kytrią miną, linktelėjo galva ir pasikvietė eiti paskui. Perėjom vieną salią, perėjom antrą. Vadas ima daryti mažas dureles kurioje ten kertėje.

– Tai kurgi mus vedi?

– Į ritiratą (itališkai – išeinamoji vieta).

Buvo gardaus juoko. Bet ir tai mane įbaugino: o kad taip pat ir aš imčiau ir sukeisčiau berašydamas „ritratto" su „ritirato"? O taip gali atsitikti dar ir dėl to, kad retas kas tesilaiko žinovų patarimo: kur nuvažiavęs, nesikėsink viską susyk pasisavinti. Vienai lankymo dienai teesie ta viena muziejaus salė. Jei per keliolika lankymo dienų būsi suvirškinęs keliolika salių, liksi gudrus, turtingas, turėsi ką paminėti, kuo ilgam džiaugtis. Keliolika gi salių apibėgęs per vieną dieną, vis tiek liksi tuščias, kaip buvęs – niekas nebus tavyje užsifiksavęs. Apibėgi Italiją, Aigiptą etc. visai nereiškia praturtėti žinių, prasiplėsti minties horizontą.

Tris paras bėgęs greitaisiais traukiniais per keletą valstybių, tuo pat impetu bėgau per Romą, Neapolį, Pompėjus. Tai sugrįžau su visai menku žinojimų bagažu, vos tik pačiam sau paruošęs „Wegeberichte", kuriuo pasinaudoti, manau, nebeteks, amžiaus galui artinantis. Dukart po tris paras vagone! Ne, tatai „rekolekcijos"! Vienas pats gardely arba tarpe žmonių, su kuriais nesusikalbi. Belieka – galvoti. Bet ir galvoti nesiseka: aš temoku galvoti kalbėdamas arba rašydamas. Daug savo raštų pirma esu kalba improvizavęs, tik paskui surašęs. Taigi ir „galvojimas" nuėjo niekais, beliko – jausti. Keletą jausmo atbrizgų paskelbiu kai kieno naudai.

MAN NEBE GĖDA

Kai mums buvo surištos rankos ir kojos moderninti ir intensyvinti senai mūsų kultūrai, europinė kultūra mus sloginte slogino. Vakarų Europos kultūros aukštis mus viliojo; jautėme

norą ir ištesėjimą, o varžtai neleido veikti. Buvo reikalo nuolat pabrėžti Rytų atsilikimą ir gėdą, kad nesivejam Vakarų. Turbūt nebuvo nė vieno korespondento, kuris būtų neįsirašęs sakramentiškų sakinių: peržengėm Prūsų sieną, ir koks griežtas skirtumas! Ten taip, čia, Rusijos ribose, visai kitaip. Etc. Dabar nebėr kam tuo akių badyti, tai mes giedame kitą giesmelę. Pasiragindami į kurį pagerinimą, mes nuolat kartojame: ką mums kultūringoji Europa pasakys, jei taip nepadarysime!!

Pastebėjau, kad mes, grįždami iš užsienių, vis rečiau beparsivežame to žeminančio mus jausmo, tos prislėgtos nuotaikos, vis rečiau belyginame save su Europa mūsų nenaudai, vis mažiau mumyse beatsirūgsta kaimiškas: ką gi mums geri žmonės bepasakys! Koktu mums atsiminti, kaip kaime šiukšlina asla nei šeimininkei, nei šeimynykščiams akių nežeidė, kol to neišvydo – svetimas žmogus. Išvydę svetimą ateinant, visi puldavo dulkinti aslą, o išėjus svečiui, ir vėl namiškiai šiukšlindavos.

Ar kaime, ar sostinėje, lygiai koktus ir su kultūra nesuderinamas šis pasakymas. Švaros ir dabos reikia daboti pačiam, niekam neverčiant, o kai kiaulė esi iš esmės, ką pridės vieną kitą kartą išsitrinkus? Kaimas jau ima pamėgti kultūrinį patogumą – švariai būti, patogiai gulėti, dailiškai pasipuošti, – na, nebesižvalgyti, kad kas į tai paragintų. O ir ta bailė, kokia ji būtų, reiškia švaros reikalingumą, kurs stipriai laikosi lietuvio viduje, tik pasireikšti jam neleidžia visai kitas tautinis veiksnys – tingėjimas; nuolat žmogus džiaugtumeis dairydamos, tik kad visa tai kiti padarytų.

Daug blogiau, kai žmonės ima nebežiūrėti nė to, „ką svietas pasakys". O tokių žmonių užsieniuose esama daugiau kaip Lietuvoje. Rytų žmonės garsėja nešvarumu. Juos pas mus atstovauja žydai, naikinami visokių epidemijų dėl to jų nevalymumo. Balkanų valstybės, dabartinė Jugoslavija, italai, ispanai, mūsų kaimynai gudai, net ir lenkai daug nekultūringesni už lietuvių liaudį. Tučtuojau aplink Romą garsieji romėnai gyvena palapinėse dar nepajutę reikalo nuolatinių būstų, o jų būklę patys miestelėnai vadina „porchi", kiaulyste, nes jų būstuose nesą nė minimumo kultūros patogumų.

Šiuo tad kultūros atžvilgiu mes toli gražu neesame paskutinieji ir mums per žemai lenktis prieš visą „svietą" visai nėra ko. Kurie mus pralenkė (vokiečiai, anglai, japonai, dalimi prancūzai), tie tegali mus skatinti dar sparčiau švarintis ir dabintis, o ne užsimušti: vis tiek tokie nebūsime... Kodėl gi ne? Būsime ir netrukę, jei mūsų sanitarija dar uoliau padirbės ir praves mums kelią.

Didumo europiečių kultūra susikaupusi miestuose. Ji tikrai milžiniška, nepasiekiama, nebepavejama. Kas kultūros dirbinių kaupės per tūkstantį, per du, per tris tūkstančius metų, tas visados turės tiek pat „fora". Nei faraonų, nei cezarių mes neturėsime. Ir čia vėl klaidinga tomis senybėmis užtrenkti dabartį. Ką sukaupė senovė, tai jos ir pelnas; su senybėmis dabartiniai dalykai nelygintini. Jie stovi sau skyrium, skyrium ir vertinami. Nei patys dabartiniai romėnai su graikais neturi teisės savintis savo senybių: jie nė iš tolo nepriaugo savo senoliams; dailės šedevrus, filosofiją kūrė tolimi jų giminaičiai. Garbė, žinoma, turėti tokių giminių, bet ne nuopelnas. Nuopelnas, ką pats pasidarai.

Kritiškiau žiūrėdami į pastangas kultūrėti, mes lyginkimės tik su paskutinėmis garsiųjų tautų kartomis, ir kai su jomis, ne su jų prabočiais, sustosime į eilę, galimas daiktas, kad daugelyje atvejų mes pasijusime viršesni už dabartinius graikus, persus ir kt. Graikai, sako, per šimtą su viršum metų, kaip nebepriklausomi gyvena, Europos kultūrai nedavę nieko: nei technikai, nei kūrybai.

Šalia stebėtiniausių senovės kūrybos dalykų, jų nė nebesuskaitysi, tuose pat miestuose, ūksmėje aukščiausios senovinės kultūros, tūnoja visai laukinio būdo skurdo žmonės. Apie jų kultūrą visai netenka kalbėti. Kas to nežino. Miestelėnų (buržujų) kultūra pasiekė viršūnių; liaudies kultūra tebėra pačioje apačioje, nė nepradėjus progresuoti. Italų liaudis visa bežemė. Žemę valdo sulyginti negausingi latifundistai. Jie turi pasakiškai didelius plotus, o darbininkai jiems dirba iš pusės, nieko savo neturėdami; net padargai ir inventorius esą pusiniai; ką perki parduodi, vis pusiau su savininku. Tokiomis

sąlygomis mes būtume seniai pasikorę, o italai tiek dabar nejaučia nuosavybės reikalo, kiek nejautė prieš tris tūkstančius metų. Ir pažangusis fašizmas, kurs dabartinio italų ūkio nenormalumus mato ir ryžtasi jį reformuoti, nerandąs rakto į racionalią reformą, bijąs, kad sureformavus nebūtų blogiau. Taip ir smilksta.

Buržujų sluoksnių nebepasiekiama kultūros aukštybė ir dešimtys milijonų visai nepaliestų kultūros, ar tai didelė garbė ir sektinumas? Jei kur kultūra nesiskleidžia lygiai, ten ji nė nekultūra, tik atskiriems žmonėms prabanga. Negi pavadinsi kultūra Amerikos milijardierio užgaidų. Juoba nedėsi milijoninių jų padarų viso krašto sąskaiton. Neturčiai, nekultūringi indai turi savo maharadžų su pasakiškais jų turtais ir pasakų palociais, ir vis dėlto apie visą Indiją sakoma, kad ji tebesanti tokiame žemame kultūros laipsnyje, kad laisvės išsikovoti dar nepajėgsianti. O kai kuriais atžvilgiais indai yra tūkstančiais metų pralenkę Europą. Žemiausia stovįs kultūros laipsnyje Aigiptas turi savo piramidas ir faraonų kultūrą.

Štai dėl ko Romos muziejai etc. visai neužmuša manęs, laukų žmogaus, kur laukai davė ir duoda tūkstančius inteligentų; inteligentai „kaimina" miestą, niveliuodami skirtumus tarp kaimo ir buržujų, ir pradeda iš miestų grįžti atgal į kaimą. Kokia ji būtų ši mūsų moderninė kultūra, ji daug yra verta, jei visus lygiai paliečia. Mums dabar yra daug galimybių, ir mes dar tarsime savo žodį Europai, stodamies šalia vokiečių, o ne šalia ispanų, kur analfabetų ir dabar esama dvigubai daugiau kaip pas mus.

Nebeužmuša manęs nė pervažiavimas per Ostpreussen – Rytų Prūsus, kur aukščiausia agrikultūra, kur iš viso kultūra lygiau paplitusi. Kuris ten sociologas kultūringais tededa vokiečius, anglus, belgus, rodos, ir skandinavus; prancūzus telaiko puskultūriniais, o kitus visai nekultūriniais. Griežtą jo suskirstymą pamiršau.

Rytų Prūsų, mes vadiname juos drauge su Klaipėdos kraštu Mažąja Lietuva, agrikultūra jau ką gi! Visas kraštas ištisa pasėlių dirva be pūdymo. Javai, žieminiai ir vasariniai, kaip

mūras: tankūs, lygūs, aukšti. Susėti mašinomis išvalytais ir išrūšiuotais grūdais, kad beliktų jie vienodo dydžio, patys gerieji. Žemės susmulkinama kaip daigynui: akmenėliai, luomikės užpilstytos, kauburiukai nugręsti, – visur lygu, niekur vanduo neišgulėjęs nė pėdos, niekur nesimato nė mažiausios „plikės" – silpnų javų kauburiuko viršūnėje. Pievos taip pat. Jokio kemselio. Kur vanduo – vanduo, kitur nuarta, sulyginta, samanos pašalintos, žolės sėklomis apsėta. Nė pėdos nebėra nekultūrintos. Piktžolės pašalintos iš javų ir iš paravių. Jokių dagilių, kurie tokį liūdną reginį sudaro pas mus rudenį, vieni patys stirksodami ežiomis ir paravėmis. Net ir miškai sėtiniai, vienodo aukščio, niekur nė vieno sužaloto medelio ar pasausio. Kas auga, sveikai auga, ir tik jam užbrėžtose ribose: palaidų medelių, nenaudingų krūmų, kurie tik vietą užima, niekur. Na, dirbama žemė ir iš jos visais būdais traukiama aukščiausias našumas.

Pridėk tankų tinklą kelių šašiejų, gerai išlaikomų ir dar lygiais sveikais medžiais apželdintų. Lengva suprasti, kad čia buvo ilgai dedama didžiausių pastangų, buvo laistoma upėmis prakaito, kišama dideli pinigai pagerinimams. Dėl to Rytprūsiai perdėm „žali", kai mūsų Didžioji Lietuva – perdėm „geltona". Sako, ir tautinė jos varsa turinti būti geltona. Mūsų dirvos svėrėmis geltonuoja. Svėrės arba varpės užviešpatavusios laiko mūsų dirvą, kaip samanos pievą. Svėrės, samanos sugeria visus gerumus. Joms ir mėšlą vežame. Javui belieka maža vietos. Pridėk kitas piktžoles. Pievos kelmuotos, krūmuotos, kitur visai nesausinamos, kitur nedrėkinamos. Vadinas, nėra kultūros: žemė dirbama neatsidėjus. Mes žemės nenugalime, telaukiame, ką pats Dievas duos. O ką gi Jis duos be mūsų pastangų?

Vis tai būtų liūdna, tektų sutikti ką pradžioj esu pasakęs: Prūsuose taip, o už Prūsų – visai kitaip. Blaiviau tačiau pasidairius, nebeima sarmata ir už tokį mūsų atsilikimą agrikultūroje, nes ir čia galimybės jau jau realizuojamos. Didelė neteisybė sakyti: lig tik pervažiavai sieną, tuoj griežtai kas kita. Mūsų paprūsės savo kultūra jau prilygsta prūsų kultūrai,

laukų įdirbimas kone toks pat ir derlius toks pat, nes ir žemė tos pat rūšies.

Rytprūsiai faktinai yra tie patys Žemaičiai: tos pat rūšies žemė, net ir žemdirbiai tie patys, žemaičiai, nors ir ne autochtonai prūsai (šiuos išpjovė vokiečiai), bet kolonistai užtat nuo pat Vytauto laikų – vadinas, nuo penkių šimtų metų. Skaityk Anton Salys Inaugural Dissertation 131 p. et squ.: „Litauische Kolonisation in Preussen"[4]. Reiškia, ko pasiekta Mažojoje Lietuvoje, to galima pasiekti ir Didžiojoje, bent gretimojoje jos dalyje. Ir jau siekiama. Ir bus pasiekta, mūsų Žemės ūkio ministerijai vis uoliau globojant. Tai ir tariamoji tautinė geltona varsa gaus pasikeisti.

Man bent kiek pikta darėsi, žiūrint, kaip Rytprūsiai laižyte nulaižyti. Jaučiau tendenciją čia būtent sudaryti pavyzdinį ūkį, kurs pats savaime kalbėtų už vokiečių kvalifikacijas nešti kultūros „nach Osten"[5]. Už Rytprūsių tokio nulaižymo lyg nėra, ir tų pačių kelių apsodinimas kitur silpnesnis. Tiek to dėl intencijos. Duota pamoka, tai pasimokykime ir padarykime taip pat, gelbėdamies nuo atsilikimo.

VISKAS RELIATYVU

Iki šiol būta labai daug nekritiškos romantikos sprendžiant ne tik savus, bet ir svetimus dalykus. Tą patį tenka pasakyti apie Europos turtus, ką esame pasakę apie jos kultūrą. Turtų ten daug, tik ir jie sukaupti miestuose, pramonės centruose. Kai paesi kuriame didmiesty, pasivaikščioji tarp 6–7 aukštų rūmų, apžvelgi menų rinkinius, kuriems nupirkti nebetektų viso pasaulio resursų, tai laikinoji mūsų sostinė Kaunas, net ir tikroji – Vilnius, atrodo tokie mizerijos, net su visais taip mums imponuojančiais naujaisiais pastatais, kad net griaudu. Kuris ten karo metu vokietis, ar tik ne Weberis[6], piktinosi, kad Lietuvoje, „grau, grau, überall grau" – pilka, pilka, visur pilka; niekur horizonte neaptinki šviesaus taško. Vadinas, jo išmanymu,

Lietuvos pilkumas yra jau toks pat minusas, kaip ir jos laukų geltonumas ir afišuote afišuoja jos neturtą. Ir į tai tenka blaiviau pažiūrėti ir su kitais palyginti. Nei Europos iš viso, nei jos kultūros, nei pasiturėjimo nereikia laikyti garbinamuoju stabu. Reikia ieškoti saiko ir masto.

Neregėta nematyta senovės kultūra tik labiau pabrėžia tos pat tautos dabarties atsilikimą (Graikijoje, Aigipte, Romanijoje). Neregėtas miestų vešėjimas juo pabrėžia jų kaimo kuklumą. Tas pat tenka pasakyti ir apie turtą: miestuose – maksimum, kaimuose – minimum. Prie geros agrikultūros iš viso ne per didelė buities kultūra. Ir iš ko ji bus didelė neregėtoj ankštybėje? Kultūra reikalinga patogumų, erdvės. Kaipgi tu, sakysime, gyvenimėlį baldais meniškai apsistatysi, jei patalpos vos teužtenka lovoms pastatyti?

Mūsų statybos medžiaga iki šiol buvo iš miško. Miško buvo daug, pigaus ir arti. Bet medis, iš pradžių gražiai šviesus, nuo saulės pilkėja ir skeldėja, darosi nuobodus. Kitur jį maskuoja dažais, nutepa net aliejiniais, kad net blizgėtų, tada ir pilka varsa linksmesnė. O švedai ir suomiai nusidažo sienas rusvai. Kitur kas metai pabaltina kalkėmis, tai nebrangu, o rodo labai švariai. Mūsų minusas, kad mes dar nepajutome reikalo savo gyvenimėlius dabinti ir iš oro, ne tik iš vidaus. Viduje sienos marguliuoja pigiais skaisčiais paveikslėliais, iš oro teįvairina dažytos durys ir langinės. To maža. Biržų grafas Jonas Tiškevičius[7] buvo kitąkart baudžiavos metu verste vertęs bent namų šonus nuo vieškelio ar galus nuo ūlyčių nudažyti rusvai. Kai kur tai paliko iki šiol. Manding, piga būtų ir dabar švelniai paspausti, kad lietuviškas horizontas nebebūtų pilkas. Ypač tai svarbu dabar, kada, einant vienkiemiais, laukai pilni pasidarė trobelių, kai seniau jie buvo tušti ir tik kur ne kur pilkavo kaimų intapai. Dabar lietuviškas pilkumas bus jau tikrai įkyrus. Tuo pasirūpinti reikia, nes varsa ir gyventojų būdą veikia. Kur skaisčiau, kur žaliau, ten ir žmonės geresnės nuotaikos. Jiem linksmiau.

Svetur miškų nesama arba jų reta, tik kai kuriuose kraštuose tos pat valstybės. Tai statybinės medžiagos teko pasieiškoti

žemėse. Kai kas statosi būstelį pačioje žemėje, su kaubriuku iš velėnų. Rusiškai – žemlianką. Tai aršiau kaip iš pilko medžio. Vakaruose statos iš kalkinių akmenų, iš tufo, iš degtų plytų. Stogus kloja taip pat moliniais degtais dengtukais. Išbaldžius kalkėmis arba ir neišbaldžius, toks pastatas iš tolo šviečia, akį veria, širdį džiugina. Visas kaimo (pas mus miesčiuko) vaizdas malonus, lyg žąselių nutūptas plotas. Gyvenimėliai dviem ir trimis aukštais. Gražu, kad tave tuoj! Linksma. Kur čia Lietuvai lygintis. Tai kultūra.

Eikime tačiau artyn. Kaimas – iš kelių dešimtų pastatų poetiškoje netvarkoje. Aplink jokio medelio, viduje jokio sodelio, niekur tvorelės; visa to, kas sako: iki tol mano, už tai aš atsakau, o šalia manęs kitas, į mane nepanašus, tai jis ir susitvarko kitaip. Mano stogai šiaudiniai, bet, žiūrėk, kokie čiutni, vėjas niekur jų nepašiaušė, o mano kaimyno ir stogo šonkauliai antai matos, visas stogas lyg nudriskusi žydo rudinėlė. Lietuvos kaime norsgi nelygus jo pasiturėjimas padaro ne taip jau vienodą, kaip iš tolo matos.

Vakaruose vienodžiau. Gyvenimėliai kaip vienas, taip kitas. Jie nematyto pas mus ankštumo, dažnai tik po vieną, po du langu, užtat dviem, trimis aukštais. Kaip kaminai. Kodėl aukštyn, ne platyn, kad būtų erdva? Todėl, kad giminės krūvoje gyvena. Kol viena šeima, ir lizdo jai gana vieno, kai iš jos išsiskyręs asmuo sudaro antrą šeimą, jam antstatomas antras lizdelis, kad būtų pigiau. Kur stogų nėra, o jie brangiai atsieina, tai ir labai piga (Italijoje). Taigi du, trys aukštai, kurie pas mus būtų garbė ir pasididžiavimas, ten tik neturtą reiškia, menką ištesėjimą.

Ir visa, ką tavo akys regi, tiktai gyvenamosios trobos. Šaltųjų trobų visai nėra. Sausesniame klimate jų nė nereikia. Javai stovi lauke. Jei aplijo, tuoj ir nudžiovino. Antai vaikščioja po lietuvio sėdybą Subačiuje mūsų ministeris P. Klimas, visas Europas matęs, ir pečiais gąsčioja. Ilgiausis gyvenamasis namas dviem galais su trečiu butu per vidurį. Priešais trys erdvos klėtys. Už ūlyčios didžiausis diendaržis, rataine ir dirbtuvė. Toliau didelė daržinė, dar didesnis klojimas. Kalvė. Vėjinis malūnėlis.

Paupyje pirtis ir skalbykla. Ir dar kažkas. Bent 5–8 didžiuliai pastatai. Vieno ūkininko ištisas kaimelis. Tai 20–30 ha ūkininko. Kitų daugiau. Viskas skęsta tarp senų medžių, vaisių sode, tvarkiai aptverta, vartais užkilota. Regi, sako, lietuvio „neturtas" palyginus su Vakarų žemdirbio „turtu", regi mūsų ir jų kultūrą! Mūsų nešviečia, bet kitais atžvilgiais pirmauja. Ko gi čia mums žemintis prieš užsieniečius, kad yra kuo aukštintis? Pagerink savo, nors tik apseilėk, ir keliais kartais viršysi vakarietį.

Mes mintame neblogai, kitur net gerai. Duonos valgome be saiko. Viešbutis jos priraiko kalną ir už ją nieko neskaito. Valgome pieniškai ir mėsiškai. Auginame daug kiaulių, avių, žąsų. Daug parduodame, bet daug ir patys suvalgome. Sulyginus su mumis, vakarietis amžinai pasninkauja. Minta bulvėmis. Italai makaronais. Visas uždaras – alyvos medžių riebalai. Gyvulių nevaiso. Mėsos visai nevalgo. Sviestas esąs blogas riebalas: ką jau besakyti apie taukus. Pieno maža. Italai jo rauginti neprisimano. Surūgo jiems tiek, kiek mums sugižo, – pagedo. Turi vaisių ir uogų. Užtat turi vyno, silpnai alkoholinio. Šiltas oras nereikalauja, kad žmogus iš vidaus tiektųsi šilimos riebalais ir alkoholiu. Italijoje alkoholikų turbūt visai nėra, nes girto niekur nesimato. Alaus, „birra", geria daug, bet visai silpno, tik atsigerti ir atsivėsinti – turi būti ant ledo. Mes alkoholio suvartojame jūrias, taukų suvalgome kalnus. Bent mitybas sulyginus, tai vakariečiai prieš mus tokie skurdžiai, kaip mūsų kaimų pribuišiai (bežemiai proletarai) prieš ūkininkus.

Vis dėlto ir jie neturi ko lenktis prieš mus. Kad žmonių buitis nesulyginama. Vienam šiaip gerai, kitam taip. Italas skurdžius esąs visiškai patenkintas savo būkle, apie jokias agrarines netvarkas, kaip Rusijoje, nė svajoti nesvajojąs ir jokių socialinių revoliucijų nekelsiąs. Kad italas tiek turėtų, kiek mes turime, jokios emigracijos ten nebūtų. Kas turi asiliuką ir keletą ožkų, tas aprūpintas. Antai neapolietis kunigas, aplankęs Plungės kleboną Jarulaitį[8], nusigandęs, kai pamatęs, kad žemaičiai ūkininkai turi po 5–7 didžiulių arklių, be kaimenės galvijų, avių, kiaulių ir k. k.

Italai linksmai, nesusigriaužę, dirba švilpaudami, jie patenkinti. Mes iš gyvenimo per daug reikalaujame, tai mus ir patenkinti ne taip piga.

Pagaliau kiek apie kaimų meną. Iš vagono jo nesimato. Kur ne kur sieną puošia vijokliai. Kito jokio padabinimo. Tiroliuje yra kryžių, koplytėlių, bet jie ne originalūs, nors ir gražūs. Architektūros pavyzdžių jokių. Net bažnyčių nėra įstabių. Viskas miestuose. Kaimų bažnytėlių daug. Kur tik kolonijėlė, ten ir bažnytėlė, bet tokia pat menka, kaip ir gyvenimėliai. Bokščiukai tęvi. Et, nelygu mūsų kaminas kumpiams rūkyti, tai visa vakariečių kaimų bažnyčia.

Bet viena įstabu, tai, kad tos menkutės bažnytėlės kuo geriausioje harmonijoje su aplinkuma, su visa kolonija ir su gamta. Bažnyčia – dalis reginio, tik sudedamoji, reikalinga dalis, o ne visa. Pas mus mediniame, vienu aukštu miesčiuke, visame pilkume bažnyčia kad šauna į dangų keliomis dešimtimis ar net šimtu su viršum metrų bokštais, kad išsipučia šonais, kaip bazilika, tai savim nusmelkia visa aplink. Rodos, visą miesčiuką lengvai sukimštumei į tą vieną bažnyčios pastatą, ir tai dar liktų vietos. Tai neharmoninga, nes neproporcinga. Daug kas pasakys: lietuviams kaimuose tokie brangūs ir iškilmingi bažnyčių pastatai – ne sulig Jurgio kepurė. Nemint kodėl dabartinis katalikų Bažnyčios vadas[9] bevelija kuklias bažnytėles, bet kad jų būtų tankiau, patogiau pasiekiamų.

Perskridę per Prūsiją, per Saksoniją, kur nepaprastai ištaiginga, kur pramonė davė savo būdą gamtai, kai atsirandi Bavarijoje, tai net siela pasiilsi. Bavarija, Bavarija! Katalikų šonas, toks garsus pasaulyje, o didžioje dalyje, lygumose tokia pat „Lietuvėlė". Laukeliai rugių, ne kviečių. Ir visur kitur tik rugių laukeliai, žemelė daug prastesnė neg mūsų. Gyvulių laukuose nesimato, turto taip pat. Bet kai atsiduri jos sostinėje, Miunchene, tai tave tuojau priploja prie žemės. Puikiausias pasaulyje miestas. Dešimties kilometrų parkas. Muziejų muziejai, palocių palociai, visų tikybų šventyklos gražumu rungiasi.

Nejaugi kultūra beveik išimtinai buržujinis miestiškas dalykas? Jei taip, tai ar jau tokios absoliučios vertybės? Svetur

pabuvęs, lyg labiau supranti Leoną Tolstojų, kurs šių amžių kultūra toli gražu nebuvo patenkintas.

VISKAS NE TAIP

Italijoje neesu buvęs, bet žinoti apie ją, pasirodo, mano daugiau žinota, neg reikia. Mano žinių šaltinių būta dviejų: 1) viena kita gera knyga (ruso Muratovo[10] ir kt.); 2) kas dešimtas pilietis (tiek jų dabar yra mačiusių tą gražiąją Italiją). Deja, abiejų šaltinių būta netikrų. Juo gabesnis inteligentas rašytojas, juo daugiau panaudoja savo fantaziją faktams ir daviniams komentuoti, vadinas, turi aiškiai užsibrėžtą nuosavų matymo kampą, kurs vargu atitiks kurio kito tokį pat kampą. Reiškia, kitiems bet kuris rašytojas yra dalimi melagis, suvedžiotojas. Tas pats minėtasai Muratovas perdėjo per palankiai aprašydamas, sakysime, italų dvasiškius. Ignorantai svetur važiuoja be jokio aiškiai užsibrėžto tikslo, tik savo akių papenėti, geros nuotaikos gauti; tai teįsidėmėja anekdotiškąją kelionės pusę. Mokslininkas nebent pats save tepatenkina; jei patenkintų ir savo skaitytojus, tai kurių galų jie patys važiuotų turimųjų žinių patikrinti? Bet kurie įspūdžiai košiami per save. Iš ignorantų pripuolamai išgirstos žinios, žinoma, tenka griežtai iš savo atminties išmesti nė nepatikrinėjus.

Iš ignorantų mano buvo susidariusi nuomonė apie Italiją, kaip apie šalį skurdžių tinginių, tesiverčiančių pigiomis suktybėmis arba nė to tiek nevargstančių kaulikų.

Jokių įkyrumų. Atsiminus Italiją, vis stovėjo akyse minios akiplėšų, susitelkusių pasieniuose ar stotyse svečių išnaudoti. Nuo jų, girdi, niekaip neatsikratysi, kai apninka visomis Europos kalbomis siūlytis vadais, patarėjais ir informatoriais: nuvesti į viešbutį, pavedžioti po miestą, itališkai apšviesti nieko neišmanantį svetį barbarą. Taip rašė kitą kartą „Misijų Žiniose" ir mūsų tautietis Ceilono arkivyskupas, paskui patriarchas veliuoniškis Zaleskis[11]. Girdi, veltui apsimestumei

kurios kalbos nesuprantąs: tučtuojau prikibs prie tavęs penki šeši su kitomis kalbomis. Geriau į tą „pistoletų" (viešbučių agentų etc.) minią prabilti tokia kalba, kuria nė vienas netesėtų atsakyti. Kun. Zaleskis ėmęs koliotis lietuviškai. Pasidairę pasidairę tarp savęs įkyrėtojai ir atlyžę: nė vienas nesupratęs, visi išsižadėję uždarbio.

Nieko panašu aš nepatyriau nei pasienyje, nei miestuose. Valstybių tvarkai pakitėjus, nebeliko vietos tarpininkams. Dideliuose miestuose minių minios pasažirų nuolat atplaukia ir išplaukia, vargiai juos gelžkelių tarnautojai sutvarko, įleisdami ir išleisdami pro tam tikrus vartelius. Patarnautojai kvalifikuoti, valstybės paženklinti, ratukais aprūpinti žmonės; savanoriams patarnautojams nebėra vietos, jais niekas ir nebetikėtų. Ties išėjimu stovi pigūs taksimotorai ar taksifiakrai, tarei vieną žodį ir skriste nuskridai kur tau reikia. Viešbučiai už pastovėjimą ir pensioną paduoda sąskaitas, pridėdami nemažą nuošimtį tarnams. Ir tu jų nematai daugiau, kaip tau reikia, nei įvažiuodamas, nei išvažiuodamas. Niekas nieko iš tavęs šlykščiai nevilioja. Nebent kur ne kur muziejuose, ir tai ne visur. Tik pačiame Vezuvijuje pąkyrėjo vienas pardavėjas lavos gargažių su siera ir antras neprašytas, valdžios pastatytas palydovas. Iš vieno aš nepirkau gargažės, antram arbatai nieko nedaviau ir dabar gailiuos: jie taip vylės gausią ir užsivylė. O buvo mandagiai įkyrūs.

Italijoje nemačiau nė vieno elgetos, kur būtų į mane ranką ištiesęs. Daugiau jų Kaune prie bažnyčių. Niekas mūsų neapgavo, niekas nenuskriaudė. Mussolinio ir fašistų pastangomis viešieji dalykai sutvarkyti. Pasakoja pavyzdį. Vienas svetimas žiopla gatvėje atsivožęs piniginę, o žulikas tuojau už jos stvėręsis, ištraukęs ir pasileidęs bėgti. Policistų porelės arti nebuvę. Bet vos dvidešimt žingsnių tenušokęs, kaip du piliečiai jį nutvėrę už apykaklės, pinigus nukentėjusiam atidavę, o kaltininką į nuovadą nuvedę. Tai būta fašistų. Dabar pati visuomenė, ne vieni oficialieji tvarkos dabotojai, esą susirūpinę tautos padorumu ir jos garbe. Iš savo svečių Italija kasmet turinti ar ne po šešius milijardus lirų – gera valia, tai gana ir be suktybių.

Įkyrūs sukčiai bižuterijos iš skrynutės pardavėjai, jie užprašo kelių dešimtų, o atiduoda už kelias liras. Tokis spekuliantas visai jaunas, gražus ir turtingai apsitaisęs berniukas ir man teko matyti Pompėjuose. Jis pavartojo visus vyliaus metodus, kurie jau buvo žinomi iš A. Vienuolio feljetono. Kalbėjo vokiškai ir man tarė: „Sie sind katholisch"[12]. Ant to numaniau, kad jis pats – ne katalikas. Paskui paaiškėjo jį esant žydelį ir iš viso žydus teužsiimant šios rūšies spekuliacija. Net pardavinėjimas devocionalijų esąs Romoje žydų rankose. Tai patys italai ir tuo nesą kalti.

Neteko sutikti nė taip plačiai žinomų driskių, lacaronų. Be tų lacaronų nesivaizdinau jokio italų miesto, jokios miesto aikštės ar gyvesnės gatvės. Mums įkalbėta, būk tai esanti tautinė italų žymė – tinginiai valkatos be jokio užsiėmimo. Girdi, guli sau pasiritę kaitrioje saulėje ir laukia kvailo svečio, kurs jam ar jiems išmestų keletą čentezimų. Gavo, nusipirko apelsiną ir to jam tai dienai gana. Naujapolį vaizdavaus kaip miestą siaurutėmis gatvelėmis; ant galvų skalbiniai karo, po kojomis visokių nešvarybių iki pat žmogaus ekskrementų ir – lacaronų. Miestas, tiesa, dulkėtas, kaip Kaunas, bet šiaip jau pašluotas ir ... jokio lacarono. Dairiaus Romoje, dairiaus Naujapolyje, net pasiilgau tų „istoriškų" lacaronų, kadgi būt kas nors tyčia užsigrimavęs gauti lirą, būčiau palaikęs tradiciją. Deja, nepasipainiojo nė vienas driskius. Temačiau dvejetą vaikų kelinėtų, bet visai be marškinių. Bet tokiais kostiumais nematytoje kaitroje dirba daug darbininkų. Ten tai paprastas dalykas.

Pakampiais gal kitaip. Aš gi keliavau ponu. Bet kaip tik pono padėtis ir gali pavilioti veltėdį, o nepaviliojo, ir man tenka dabar konstatuoti Italiją esant taip pat gerai sutvarkytą kaip ir Vokią. Jei tai fašistų pastangomis, nemaža nuopelno ir garbės jiems.

Italo miestiečio mandagumas tiesiog graudus. Pasiklausi ko, nepasakomai palankiai ir gausiai aiškins, o paabejojęs, ar supratai, dar pavedės galą. Iš viso inteligentais italais džiaugias visi lietuviai. O išimčių kurgi nėra?

Karštųjų šalių žmonės esą ik vienam tinginiai. Tad ir italai. Palaimintoje šalyje nedaug tereikią, tai italai ir pastangų maža

tededą į savo gyvenimo raidą. Žemiau Pompėjų nebuvau. Kaip ten aplink Siciliją, nežinau, nemačiau; dėl ko gera Romanijos žemė iki šiol nedirbama buvo, neišmanau, tai nė peikti nedrįstu. Vos dabar Mussolinio traktoriai tepradėję vaikščiot aplink Romą su tendencija trauktis vis tolyn į pietus, vis labiau dauginti sėjamųjų dirvų. Ag čia, atmetus karštymetį, liepos, rugpjūčio ir rugsėjo mėnesius, kaip pas mus žiemą, galima paimti dvejus derlius per metus.

Bet gana kitų dalykų, kurie aiškiai įrodo italų tautą esant darbščią ir rūpestingą savo likimu: Lombardijos žemdirbystė, iš viso menai, susisiekimas ir kt.

Lombardija darbštuolių šonas. Manau, nė vienas Europos kraštas, nei patys Prūsai, nei Saksai, negalės prilygti Lombardijos ūkio intensyvumui. Šimtai kilometrų vienodos kultūros laukų, geometriškai suraižytų, dirbtinai drėkinamų. Latakų latakai aplink dirveles, daug grandiozinių kanalų vandeniui atvilioti iš didesnių rezurvuarų. Kanalai tarp aukštų pylimų. Jie savo didumu ir gražiu darbu lygūs Aigipto panilių kanalams, kitkart vergų iškastiems ar supiltiems. Tai toli gražu ne „tinginių" darbas, bet skruzdžių. O maiso laukai, lygūs kaip stalas slėneliuose, užtvenkti, kad vanduo laikytųsi kuo ilgiausiai, būtų purvas ir atsispirtų sausrai. Nė vieno pėdo nekultūrinto. Siaurų rėžių, prisėtų kviečių, miežių, kanapių ir nepažįstamų javų, ežios panaudotos vynuogėms sodinti, o joms laikyti pakabintoms pasodinta morvos medžiai, šilkmedžiai. Jie nenupūva; paramsčių nė netesėtumei tokioms platybėms vynuogynų. Užtat nebrangaus vyno (rinktinio buteliui 5 litai) gana pusei pasaulio, o šilkas dvigubai pigesnis už lininę drobę: šilko metrui apie pusdešimto lito ir pigiau, kai drobės metrui Kaune puspenkiolikos litų. Šilkiniai skalbiniai ten visai ne ištaiga, bet taupumas. Lombardams žemdirbiams tik galvą nulenkti ir sau jie imti darbštumo ir sumanumo pavyzdžiu.

Tik viena čia įtartina kitu atžvilgiu: kur ir kaip gyvena tie darbštuoliai žemdirbiai, kad, visą Lombardiją pervažiavęs, iš vagono negauni pamatyti nė vieno gyvenimėlio. Dvarininkai, sakysime, gyvena miestuose, tai jų dvarų, kaip pas mus ir

Prūsuose, gali ir nesimatyti. Bet kur gyvena, iš kur dirbtų ateina jų pusininkai, mūsiškai – mužikai? Reiktų automobiliu, ne traukiniu pasivažinėti po laukus, po krašto gilumą ir patirti jų gyvenimo būdas.

Kada italai pareikalaus iš savo dvarininkų išnaudotos, o ne dirbtos žemės atsiskaityti tiems, kurie ją per amžius dirba? Rusija, Estija, Latvija, Lietuva jau atsiskaitė. Teisingai ne teisingai, tai ginčytina, betgi atsiskaitė. Italų dvarininkai tačiau turės sau vieną itin svarbų švietį – jie iš Italijos paimtų pinigų niekur svetur neišvežė, sukišo juos į meno dalykus: į architektūrą, skulptūrą, tapybą, ir visa tai pavaldę, atsigėrėję, paliko tai pačiai Italijos valstybei, tai pačiai Italijos visuomenei: dabar jūs džiaukitės. Be skirtumo dvasininkų ir pasaulininkų. Viešosios įstaigos mirgėte mirga vardais Mediči, Borghese[13] (Borgeze) ir kt. Gamtos ir meno stebuklą Tivoli[14] įrengė karalių giminės turtuolis kardinolas d'Este. Italų didikai ištaigingai gyveno namie. Jų palociai, galerijos, parkai stebina savo skoniu ir daile. Ir nėra dabar italo, kurs nepasigėrėdamas tartų: „Štai kaip mūsų bajorai gyveno! O kaip ir kur jūsų bajorai, grafai, kunigaikščiai, gyveno?" – paklausia mus Kaune ir Romoje. Ir mums tenka kaisti už savo bajoriją: ji gyveno svetur, mūsų krašto kraują – pinigus tekino svetur, skurdino Lietuvą, patys suskurdo ir išsigimė, ir šiandien vos kur ne kur provincijoje paliko meno vardo vertas jų gyvenimėlis. Meno rinkinio nė vieno, bibliotekos nė vienos. Ir kurį bišką turėjo, visa tai dideliu rūpestingumu iškontrabandavo svetur, kad brolių lietuvių kultūrai kaip nebuvo nieko davę, taip kad ir nebūtų nieko po jų likę. Mūsų bajorija pati sava valia išsibraukė iš tos vietos rejestro, o ne mes ją išbraukėm.

Nepasakomi italų meno turtai sukaupti jų didikų rūmuose. Ko pati valstybė netesėjo padaryti, tai padarė kultūrtrėgeriai labdariai. Vadinas, likimas lėmė jiems pasiekti aukščiausio kultūros laipsnio; jie pasiekė ir nuo kitų to puodu neužvožė. Mes iš tos bajorų kategorijos teturime tuos vienus suitalėjusius didikus; tai Pac, amžinam savo atminimui palikęs Pažaislį, ir jo brolis – Antakalnį[15]. Dar vienas kitas bajoras pastatė

žmoniškesnę bažnyčią: Tizinauzas Rokiškyje, Suvaželis Šateikiuose (Tyzenhauzen, Choiseul), bet ir tie svetimtaučiai. Labai gerai visuomeniškai buvo nusistatęs, bet ir tas neapsiskaitęs, gr. Marikonis[16], Salų ir Svėdasų palocių statytojas. Garsėjo Rietavo Oginskiai, iš jų liko Rietavo žmoniška bažnyčia, o šiaip jau jie daugiau afišavos, neg darė. Sk. tariamąjį Ivinskio globojimą ir kt. Tai bene visa.

Italų menininkai – skruzdės. Tiek tapybos ir skulptūros veikalų vargu bau kuri tauta yra pasauliui davusi, kiek italai, o šedevrų, ką ir besakyti! Jų tūkstančių tūkstančiai tėvynėj, tūkstančiai ir po visą pasaulį pasklidę. Ir kas darbas – tai didelis darbas, gili studija, gudri kompozicija. Net ir landšaftą su žmonėmis žiūrėdamas imi norėti atsirasti toje vietoje, pagyventi tuo gyvenimu, kuriuo gyvena dailininko figūrėlės. Talentas padaro, kad veikalas pavergia tave, neleidžia greit nuo jo akių atitraukti, o ir atsitraukus vis rūpi sugrįžti. Drobės didžiulės, dažnai net milžiniškos, figūros taip pat. Be sugebėjimo, tiems darbams reikėjo ir mechaninio darbo ištisų dešimtmečių. Kiek reikėta patvarumo, kiek kantrybės, neatsižvelgimo, kada ir kas visa tai įvertins ir užmokės! Sausa duona artistas tarnavo menui, dažnai kol gyvas ir nesusilaukė pagyrimo ir mokesčio. Svarbu pasiturėti, svarbiau menui tarnauti, kai į tai verste verčia artistiškas instinktas. Menininkai amatninkėliai nei tiek, nei tokių nepridirbs, nes jie sau dirbs.

Visa tai yra prigaminę – tinginiai italai... Kur jiems lygintis su mumis darbštuoliais, kurie ūmai išstenim kepure uždengiamą šedevrą: gamtos kopiją ar portrečiuką! Mūsų Čiurlionies galerija dar neturi nė vienos didesnės drobės. Kad bent Varno pasikabintų ir Kalpoko drobes, tegul sau ir ne muziejinės vertybės, norsgi kuriam laikui, kol vertesniai juos išstums. Man rodos, klaidą darome, kad savo muziejuje laikome ne signum temporis, bet tik būsimą viršūnę. Smulkučiai abrozdėliai vientisais siužetais, be jokių komplikacijų; moksleivių ieškojimai tinkamos technikos, o ne ieškojimai, kaip čia gamtos mistika ir žmogaus siela pareiškus; ne kompozicija, ne studija, net ir portretai tik gerų amatninkų darbo, – visa tai mus džiugino

pradžioje, bet, kai ta pradžia vis tebestovi vietoje niekuo neprogresuodama, pradeda mus neraminti, kad mes su pradžios mizerija amžinai nepasiliktume Europos muziejų ūksmėje. Mes vis teisinamės – iešką, o kiti nesiteisindami - kuria. Iš tikrųjų ar tik ne mes esame tingūs, ne italai?

Italai – trainės. Perbėgęs Lombardiją, patenki į Apeninų kalnyną. Kalnai nebūtų per aukšti, daug žemesni už Alpes, bet jų kalnagūbriai taip surizgę, tokias šukas sudaro, lyg erškėto nugarą. Vienos atbrizgos, lyg koks titanas būtų juos pašukavęs. Tiesk dabar kad geras gelžkelį per tą šašyną spuogyną! O betgi gelžkelis net dvejom linijom nutiestas, tik kone visą dieną tenka važiuoti beveik vienais tuneliais. Vagonai per visą dieną apšviesti, nes diena čia nesiskiria nuo nakties, kad ir kas keletas minučių blyksi tarpukalnių saulės šviesa. Pašvietė minutę, pusę minutės, ir vėl sutemo, vėl šmūkšt į tunelį. Kiek tų tunelių, nesuskaitysi – bent kelios dešimtys.

Šitie dienos šviesos blyksėjimai ir temimai iš pradžių labai intriguoja. Dirsteli pro langą ir pamatai gamtos stebuklą – kažkurioje gilumoje slėnį su pasakiškais šlaitais, visai plikais. Tuščias visas reginys kaip mėnulio landšafte. Nei augmenų, nei gyvių. Ir stebies, kurių galų antai aukštybėse prisišliejo prie kalno vienui viena trobelytė, o labai giliai pašlaitėmis vingiuoja akmenyje ištašytas plentas, kuriuo retkarčiais prabėga automobilis. Vieškeliai ištaisyti gal prieš pustrečio tūkstančio metų. Seniau čia buvo gyva. Nuo vieno vandenyno pakraščių traukė į antro vandenyno pakraščius pirkliai, kariautojų legionai. Šūkavo žmonės, žvengė žirgai. Dabar kapų tyla, tikras rojus galvažudžiams ir susibaudėliams slapstytis. O kai mafijos ir karbonarijų nebeliko, tai ir visai nebėr kam tos akmeninės dykynės benaudoti. Tos vienos kalninės dvasios čia beskraidžioja, ir aš stebiuos, kaip jų nebaisu, gyvenant anuose atskiruose nameliuose, iš kur neveiku kitas kuris žmogus pasiekti. Pamatęs automobilį, klausi, kur ir ko jis čia atklydo, kai niekur nieko nesimato, kuo gyvas žmogus galėtų domėtis.

Užtat ornamentas iš plikų uolų tobulas savo įvairumu. Turbūt tai vienas gražiausių pasaulio geležinkelio ruožų. O viena

ponia prisipažino kaip tik šio ruožo nemėgstanti: ją tiesiog nervinąs savo nepastovumu, nuolatiniu landžiojimu į tamsą ir iš tamsos. Man priešingai, buvo malonu, kaip žaidžiant: ku kū, ekštai! ku kū, ekštai! O kai per kurį kreivumą pamatai, kaip traukinys lenda į kalno urvą, tai rodos milžiniškas šimtakojis vikšras lenda į įsigriaužtą medieną.

Greta eina po du tuneliu, kad nebūt pavojaus susidurti traukiniams. Grandioziška, nuostabu: kokios atkaklybės, kokio darbštumo reikėjo italams šimtus kilometrų ištrainyti savo Apeninuose išilgai! Šis vienas geležinkelio ruožas labai daug teigiama pasako apie italus.

Taigi Italiją radau visai kitokią, neg maniau, ir miela man geran pakeisti savo nuomonę, o drauge ir savo tautiečių nuomonė.

Kitaip, savotiškai aš pajutau ir kitus Italijos dalykus. *Italija – paslaptis*. Iš Alpių ir Apeninų gamtos aš laukiau dvejopo įspūdžio, sulig to, kaip nevienodai man pasakojo ten buvę. Iš senų senovės eina tradicija Italijos gamtą girti ir laikyti viena gražiausių pasaulyje. Jai prirašyta begalės poezijų. Kiti, ne poetai, man ūkė ausin tik papeikimus Italijai. Antai rusinas karininkas, grįždamas iš Italijos per Lietuvą ir nukviestas į A. Fredos šlaitus, širdies pagavime sušuko: „Štai kur Italija"! Čia medžiai, čia žalia. O ten – dykynė, plikos uolos, saulės nudeginti plotai. Čia gyvybė, ten mirtis, džiūsnos.

Tai ko gi laukti: džiaugsmo ar apsivilimo? Patyriau kažko trečia – mistiško, visai nerealaus, bent nemoderninio jausmo. Dėl gražumo Tirolis man gražesnis už Apeninus; čia miniatūroje gali pačią Naujapolio apylinkę pajusti. Šiurpas nukratė, kai pakirdęs rytą išvydau iš abiejų pusių plikas uolų aukštybes, o mūsų traukinys šliaužė kažkokioje gilumoje, krantu Enčo upės, nepasakomu piktumu purkščiančios, ne ritinančios moliautą kalnų vandenį. Kaip kriste krito vanduo upeliu, taip man rodės krintame ir mes nuo kalnų Italijos slėnin, o ta tarpukalnė – langelis į kamerą, kur rodo trijų tūkstančių metų nuotykius.

Ir nebeužgavo manęs jokie gamtos gražumai ar jos liūdnumai: viską padengė – istoriškumas. Italija rodės žmonijos

paslapčių arena. Per tūkstantį metų romėnai virškina graikų ir etruskų kultūras ir duoda neregėtą jų sintezį. Žydi visi menai, turi darbo visos mūzos. Filosofai, oratoriai, politikai, seimininkai, karo vadai, plačiausių užsimojimų visuomenininkai, bekraščių, nebesuvaldomų norų ragautojai. Viskas didžia; ne, to maža: milžiniška, kaip milžiniška buvo Romos imperija nuo Kaukazo iki Liutecijos (Paryžiaus). Romėnų eita plaukta visais pajūriais, paupiais; visur kultūrinta, valstybėms ir pilietiškumui pradžios daryta. Praėjo dar keliolika šimtų, o pagarba romėnams neišnyko. Žiūrėk, kaip dabartinis padunojys, pareinys rodo romėnų liekanas iš pačių pirmųjų krikščioniškos eros amžių: romėnų tiestas kelias, romėnų statytas tiltas, miesto siena, cirkus. Tvirta, patogu ir gražu. Romėnų Colonia (Köln) su pietizmu laiko iš II amžiaus gražiausiai išlikusią sieną, Paryžius – Liutecijos areną ir kt.

Didžių žmonių, didžių darbų kraštas, pasiekęs aukščiausių kultūros viršūnių, nužydėjęs vysta, blanksta per kelius šimtus metų ir vėl ūmai pašoksta pirmykščia norų platybe ir drąsiu užsimojimu. Jei nebe visa imperija, tai mažos jos dalys daro senoviškai stebėtinus darbus ir vėl įgyja pasaulinės reikšmės per ištisą tūkstantį metų. Genua, Venecija ir kt. Pasaulinė pirklyba, pasaulinė politika, naujos gadynės reformų pradžia, visos žmoniškos aistros, neaplenkdamos nei Šventojo Sosto, siaučia iki pragariškumui. Visi kontrastai kontrastiški – pasiekia kraštutinumų. Čia tirščiausia šventųjų ir šalia jų – paties pragaro išperų; kilniausių pasišventimų ir šlykštybių. Atmeni tik visa ko nuotrupas, ir tai galva tau sukas. Rodos, visa tai, kas atsitiko per tris tūkstančius Romos istorijos, pavadinkime tai Italijos istorija, nė sutilpti negali dabartinės Italijos sienose ir lyg patį orą tirština vaizdai ir dvasios, kylą iš žemės.

Italijon nuvažiuoti, visa, ko ji dabar turi iš dabarties ir palaikus iš praeities, pamatyti teverta vienu tikslu: dvasia atspėti žmonijos paslaptį, kaip ji reiškėsi laipsniais iš barbarybės iki aukščiausio mokslų ir menų pražydimo. Man Italija visų amžių ir visų kraštų kitimo skalė ir paveikslinis mokslas. Per kiekvieną muziejų, per kiekvieną kalną eini iki pat Mikelio

Andželo, Rafaelio, Dantės, Vergilijaus, Senekos, cezarių, pagonijos dievų ir vestalių, iki krikščionių ir pagonių šventyklos pasibaigia praistorijos pasakomis.

Dievuli, koks turtas, kokia visa ko gausybė: genijų, talentų, herojų ir jų veikalų! Iš už jų kas man dabartinis Italijos skurdas, jos žmonės, net pastangos grąžinti senovę ir priaugti iki pirmykščių romėnų dvasia, valia, visos esmės platybe! Sako, to siekiąs fašizmas. Jei taip, tai kas galėtų jį papeikti? Nebent žemiausias pavydelninkas ar karščiausias skeptikas. Lai Dievas laimina bet kurį kilnų ir platų užsimojimą! O ką žinosi, gal kaip tik iš čia prasidės antras ar trečias renesansas visai žmonijai? Negi iš kraujo ir tironijos pilnos Maskvos to laukti.

Miunchenas už Romą gražesnis. Jei kam terūpėtų išorė, nebūtų ko į Romą važiuoti. Matyt, kas kita visą pasaulį į Romą traukia ir mirt nesinori, jos dar nepamačius.

Šv. Petro bazilika. Ir pati Šv. Petro bazilika mane nustebino ne savo frontu, tik savo talpumu; ne tuo talpumu, kur pareina 50 000 žmonių, bet istoriškuoju talpumu. Tokią bažnyčią tegalėjo pastatyti nesutraukiusi ryšių su praeitimi Roma ir verta, anot to pasakymo, pusės Europos, kurią Romos Pontifeksas pralaimėjo reformacijai.

Šv. Petro bazilikos meno turto turbūt niekas nebesuskaito, nebuvo ko ir man kėsintis skaityti. Aš tik jaučiau, kad visa tai teisingai sukaupta į šventyklą, o šventykla teisingai padaryta paminklu didžiausiam žmogui, koks tik yra buvęs pasaulyje – Petrui apaštalui[17], ant kurio funduota Kristaus Bažnyčia, kad nė pats pragaras jos nenugalėtų. Koks didis to apaštalų kunigaikščio asmuo, kokia pasaulinė reikšmė jam skirta – krikščionišką gyvenimo tvarką praplėsti pasaulyje! Ir tai jis pats, tas žvejys, guli šioje vietoje, giliai, bet atviroje kriptoje. Tai jam nuolat dega gausybė žibintų, o lankytojai aplink visą kriptos užtvarą klaupias ir galvas palenkia.

Ta pati mistinė istorijos galybė ir mane, gerokai šaltą skeptiką nulenkė. Atsiklaupiau ir žemai nusilenkiau Petrui – uolai. Aš jam nesakiau nieko ir nieko sau neprašiau: aš tik visa savo širdim, visu savo protu, visa savo esme pagerbiau tą

Kristaus pavaduotoją, ilgai ilgai stovėjusį Jo mokslo sargyboje kaip tik čia, Romoje, tada ir dabar pasaulio centre. O centru jį padarė ne pirklyba, ne pramonė, tik visos minėtosios dvasių didenybės.

Dabar Romoje 261-mas po šv. Petrui Kristaus vikaras, apaštalų kunigaikščio papėdininkas. Čia jam, ne kitur, ir vieta. Vakarų patriarchas kitur, sakysime, Paryžiuje ar Londone, nebesilaikydamas Petro karsto nusitvėręs, man lyg nebebūt ir papėdininkas. Bent iš Paryžiaus valdyti pasaulį tebūtų galima Napoleono legionais, ne Žvejo žiedu.

Aš mačiau dabartinį patriarchą, kai jis vakarą atėjo pagerbti naujos palaiminta šįryt paskelbtos Paolios Frassinetti[18], Dorotininkių ordino įsteigėjos. Pertvarais suskirstyta minia, kad mirtinai neužsispaustų, sutiko Kristaus vietininką „itališkai", karštai, vaikiškai plodama katučių. Kai tūkstančiai nepaliaudami ploja bent dešimtį minučių, kol atneša popiežių nuo įeinamų durų iki didžiojo altoriaus, daro aistrų audros įspūdį. Aš buvau diplomatų ložoje su mūsų pasiuntinybės nariais, ten, kur Šv. Tėvas sustoja ir nuo neštuvų nužengia. Klausiau per tiek minučių audros ir man darėsi, aš to visai nelaukiau, nemalonu. Man buvo lyg nenatūralu. Aš netikėjau italų jausmais, kad jie, taip dažnai savo popiežių sutikdami, vis taip pat lygiai entuziazmuotųs. Man jie rodės, jei ne sukviesti, tai papročio paversti klakeriai[19] Vyriausiojo kunigo ostentacijai padidinti. Aš, ne italas, šiaurės šaltas žmogus, nė vieno karto nesudaviau delnu į delną, tik vis kiečiau čiaupiau lūpas. Šūkavimų nesigirdėjo. Tik už mūsų ložos vienas kitas balsiai atsiliepė: „Bravo Papa! Evviva il Papa!" Jiems niekas nepritarė. O man tas „Bravo Papa" suskambėjo „koščunstvenno"[20], lyg ištarta operetėje, o ne šventykloje, ir ne Aukščiausiajam dvasininkui. Tai tiek familiariška, kad aš į kalėjimą įdėčiau tą, kas drįstų net tol žemesniam sušukti: „Bravo, prezidentai!" ar net „Bravo, ministeri!"

Man gera tepasidarė, kai Šv. Tėvas pagaliau susilygino su mūsų loža ir ją pamaldžiai peržegnojo, kaip ir kitus. Visi, katalikai ir nekatalikai, machinališkai priklaupėm ar bent giliai

pasilenkėm. Sutirpo viskas. Bemačiau simpatingą kunigą senelį geru, giliai sielvartingu veideliu, lyg silpną kūnu. Nulipo nuo gražių neštuvų, laikomų keliolikos raudonai apvilktų tarnų, atsiklaupė ir giliai pasilenkė altoriui, kur Kristus, jo atstovaujamas. Paprasčiausias kunigėlis, altoriaus tarnas, bet taip man buvo artimas, kad ėmė noras vienam paimti tą nedidelį, kūdutį asketą ant savo rankų ir išnešti. Rodės, tas amžinosios vidaus tvarkos dabotojas negali veltui rankelės pakelti: jei ką palaimino, reiškė – jį sutvarkė. Ir man buvo gera, gavus tokį palaiminimą.

Iki neštuvų grįžo savom kojom, gražus, baltas, status senelis. Įžengė į neštuvus, man rodės, lyg su kančia, į Prokrusto lovą: aš daugiau nebežiūrėjau. Aš nebuvau tiek suentuziazmuotas krikščionybės Tėvo pasirodymu, kiek sakos kiti esą. Man būt likę neužmirštamo įspūdžio, jei šv. Petro papėdininkas būtų mirties tyloje, visiems iš pagarbos nustėrus, atėjęs biednas, pėsčias, kaip Petras Via Apia Antiqua[21], ir taręs: „Mačiau Kristų. Galite ir jūs Jį širdim pajusti, jei ne pamatyti". Kristaus neštuvai – buvo menkutis asiliukas.

Na, visiems neįtiksi. Aš tik į rejestrą dedu, ką ne taip radau, ko laukiau. Mes, lietuviai, gal nei šiaip, nei taip nemokėtume pagerbti Aukščiausiojo kunigo. Italai turi savo stilių, ir kitaip sustilizavus, gal jie ir visai neitų pasitikti. Kiekvienas savaip džiaugias, savaip ir gerbia. O maniškai jautė, rodos, ir kitas lietuvis – A. Vienuolis, ne aš vienas.

Šv. Povilo bazilika už miesto mūrų kažkur lauke, kur ir gyventojų nebėra, tarp miesto ir jo uosto jūroje – Ostijos. Savo grandioziškumu ir meniškumu Šv. Pauliaus bazilika rankčiojas su Šv. Petro bazilika. Mane net labiau už širdies nutvėrė šitoji, paulinė. Čia ne taip apkrautas vidus, neatrodo lyg muziejus, bet tikra aukščiausio meniškumo šventykla. Jos dydis arti Šv. Petro dydžio. Penkios navos. Mes esame pratę prie vienos ar prie trijų: vadinas, dirbamės su dviem eilėm filiarų, kai Romos didžiosios bazilikos su keturiom eilėm filiarų.

Šv. Pauliaus bazilikoje, nors ji milžiniška, nesijauti taip išnykęs kaip Šv. Petre. Tai padaro lubos kambarinių lubų

pavidalu; ne skliaustos, o turtingai išlipdytos keturkampiais. Šv. Povilo bazilika lygiai mėgiama kaip ir Šv. Petro. Ir čia yra neįkainojamos vertybės dovanų iš brangiojo akmens: rusų carų ir kt. O visur nustebina neregėto gražumo langai tam tikro akmens, taip supjaustyto, kad sudaro lyg vitražus. Tai Aigipto kedyvo (karaliaus) dovana, vadinas, nė ne krikščionies. Ne vienas, du ar keturi langai, bet visi, o jų dešimtimis. Už tuos vienus langus tektų atiduoti gal visos mūsų valstybės iždas.

Mėgsta Šv. Povilo baziliką ir italų valdžia, toli gražu ne klerikalinė, jei ji tik lengvai remontuoti, tik pašvarinti iš valstybės iždo asignavo aštuonius milijonus lirų (keturius milijonus litų). Milžiniški filiorai, o jų šimtai, monolitai, destis iš vieno gabalo. Kur ir kaip juos ištašė, kaip atritino į Romą senovinėmis technikos priemonėmis, aš atsisakau suprasti. Šv. Povilo monolitai bus tokie kaip Petrapilio Isaoko sobore, kurie stebina pasaulį.

Nebūk tu žmogus mistikas, nebandyk atspėti Romos, tą pat reiškia ir – Italijos, paslaptį, nederink dabartinės realybės dvasiai, ir tu nesuprasi, kuriam galui laukuose, už didelio miesto sienų (extra muros), imta ir pastatyta milžiniška bažnyčia, lyg tarytum ji, kaip ir Šv. Petras, gautų patarnauti pusei Romos. Šv. Povilą telanko gangreit vieni turistai; šventadieniais, nežinau, keli ateina pasimelsti. Turistai nesimeldžia. Jie tik galvas atmetę stebisi ir garsiai reiškia savo nuomones. Vis dėlto jauti, kad šitas milžiniškumas, šitie šimtai milijonų, išdėtų paminklui, išpažintojus verste verčia nusilenkti antrajam po šv. Petro didžiajam krikščionybės apaštalui.

Prieš baziliką yra ir šventorius, apstatytas monolitais, o jo viduryje pastatyta graži šv. Povilo figūra. Manau, nedykai, bet kad lankytojai suprastų, kokia mizerija yra šiaip jau figūrinis paminklas, taikant jį milžinų dvasiai. Janikulio aukštumoje, Romos priemiestyje, pastatytas, kokio kito turbūt nėra Europoje. Garibaldžiui jis atitinka, jį visą išreiškia. Bet jei būtumei panorėjęs paprasto paminklo dydžiu išreikšti šv. Petro ar šv. Povilo didybę, būtų reikėję pastatyti iki debesų

aukštus, ir tai būtum neišreiškęs. Pirmųjų didžios krikščionybės vadų esmę ir jų reikšmę pasauliui tebuvo galima pareikšti karališkomis šventyklomis – dydžiu ir aukščiausiu menu.

Menu gi reiškė savo dievų didybę egiptėnai, graikai, tie patys romėnai. Šieji šventyklomis reiškė ir šiaip jau kilnius nuotykius (Forume brolius pasišventėlius), Egiptas savo Nilo geradarybes. Čia man tapo visiškai aišku, kad ir mūsų Nepriklausomybę pareikšti tėra galima šventykla, mistikos vieta, o ne paminklu, ne muziejum, ne stadionu ar kuo panašiu. Didis, kilnus, reikšmingas ilgiems amžiams nuotykis nesutilps niekur kitur, tik dvasios būstinėje.

Povilas, krikščioniškosios moralybės formuluotojas, pirmas jos skelbėjas visam pasauliui, visoms tautoms be jokių skirtumų – pagonių apaštalas, pirmas pats savim parodęs pavyzdį askezės, kai basas, trinyčiuotas apėjo pasaulį, iš nieko neimdamas veltui nė sau pavalgyti, bet užsidirbdamas savo rankom, pirmas tad ir didis Demokratas ir pradėtojas visokių visuomeninių krypčių, sėjėjas Dangaus karalystės mokslo ir tos kultūros, kurią dabar matom, – tėra Romoje tinkamai pagerbtas. Ir jam čia gili, bet atvira kripta, apstatyta negestamais žiburiais. Kokiuo mielu noru, kokiuo nuolankumu aš pasilenkiau ir tam šventam Kūrėjui kuklia forma pavadintų paprastais laiškais romėnams, korintiečiams, galatams, efeziečiams, filipiečiams, kolosiečiams, tesalonikiečiams, Timotiejui, Titui, Filemonui[22], žydams, o įgijusiems, Dievui lemiant, pasaulinės reikšmės, populiariems per amžius!

Čia ilsis paties Dievo pašauktasis ir Jo įkvėptasis Jėzaus mokslo aiškintojas...

Jei dar kartą tektų man Romon važiuoti, tai tevažiuočiau vienu tikslu: dar kartą giliai nusilenkti šv. Petro ir šv. Povilo karstams. Visa kita bebūtų priedai, menkniekiai.

Nenusikračius Šv. Petro ir Šv. Povilo bazilikų įspūdžiais, kitos dvi didžiosios bazilikos: nei Laterano su Apokalipsio autoriaus[23] karstu ir ištisu skulptūrų muziejum viduje, nei to tiek St. Maria Maggiore, nebepadarė tokio milžiniško įspūdžio.

Katakombos. Į katakombas būčiau bevelijęs visai neiti: tik pasigadinau anąjį tikrąjį, romantiškąjį vaizdą, kurį man buvo sudarę geri veikalai, moksliniai ir beletristiniai. Istorija ir dvasia būta kažko nepaprastai turtinga ir didžia. Per tris šimtus metų urvuose auklėtoji krikščionybės dvasia, čia pat savo krauju, savo gyvybėmis tvirtintoji, ypatingais menais pareikštoji, – nepasirodė gyvoms mano akims. Katakombos rodomos už pinigus, ir tai lyg tik atsikratyti įkyriais lankytojais, kuriems niekas daugiau nerūpi, kaip tik pasisakyti: buvau Romoje, buvau ir katakombose.

Iš kelių dešimtų kilometrų koridorių teparodomas mažas galelis, kiek tegali per valandą apeiti. Koridoriai sutvarkyti, ventiliacijos padarytos, sienos, asla sustiprintos. Ar tai be katakombos? Tai moderninis padaras. Ir viskas išvogta: karstai, parašai, paveikslai. Jų beieškok muziejuose visame pasaulyje, tik ne Romos katakombose. Čia tau beparodys tuščią urvelį, kur buvęs palaidotas popiežius šv. Urbonas; čia tau beparodys su viela prie sienos prisegtą gabalėlį marmuro, dalį garsaus antkapio. Ką gi jie man besako, tos duobelės, tie tušti urveliai, kur kitkart būta kažko brangaus, – dvasios milžinų kūnų, nematytos širdžių skaistybės etc.?

Nusidėjau pašaipa, atsiminęs vaikišką epizodą. Vaikų draugas ateina didele fanaberija: kišenėlėje laiko nuo vakso dėžutę, pririštą virvele, tai reiškė jam – laikrodį ir sidabrinę grandinėlę. Draugams pajuokus per prastą „laikrodėlį", jos savininkas išdidžiai atsakė: „Ale ji buvo po stiklu". Vadinas, stikliniu viršeliu.

Eidamas į katakombas toli už miesto Via Apia Antiqua, maniau gausiąs bent tiek įspūdžių, kiek gaunama tarp griuvėsių Forum Romanum. O kaip reikia, pagonių kapinės palei tą Via Apia virš žemės pasirodė įdomesnės nei krikščionių kapinės po žemėmis.

Katakombų nebesama. Beesama vietos, kur būta katakombų. Bent jas bežino prof. Rossi[24], paskutinis tyrinėtojas, o ne šiaip jau lankytojai.

Aplankiau keletą Romos galerijų. Tik keletą – visoms joms aplankyti reiktų ne 12 dienų, o dvylika kartų po dvylika, 4–5 mėnesių, ir tai būt maža. Tai nesigriaudžiu ne viską matęs. Daugiau griaudžiuos, kam ir tiek aplankiau – iš viso to man tiek teliko, kiek anam jaunam bolševikui: „otbityje nosy"[25] biustų, padarytų prieš du tūkstančiu metų: vis tiek iš bet kurios gausingiausios galerijos tepaliko vienas kitas dalykas, tvirtai įsispaudęs sielon, pagerinęs ją, sudaręs asmeninę nuotaiką, apšvietęs, – na, palenkęs ten, kur artisto norėta. Į Galleria Barberini dar nueičiau Raphael Sanzio Fornarinos abriso pasižiūrėti, dar „Paolo Frassinetti", o į Galleria Nazionale d'Arte Moderna – Giuseppe Mertessi „Glorijos", Canovos[26] „Herculeso", Arturo Dozzi „I Costruttori"; na, gana būtų ir to vieno Vincenzo Vela „Le Vittime del lavoro".

Tai varinis didelis bareljefas. Aš nežinau, kur yra akys visokių socialistų, komunistų ir šiaip jau „juodojo" darbo vertintojų, kad jie šio abriso nepasiima devizu, neprisidaro tūkstančių jo kopijų, neprikabinėja jų savo klubuose, darbo namuose, net ir viešose buržujų įstaigose. Jei mano, kad, latakais kraują liedami, visą pasaulį revoliucijomis suardydami, iki diktatūros aukštyn iškels juodojo darbo dirbėjus ir patį mechaniškąjį darbą, tai klysta. Pralietas kraujas, chaosas, padarytieji kuriai idėjai iškelti, tik paskandina tą idėją; bent idėjiškumą; bepalieka brutualumas, iš kurio nebesimato idėjos kilnumo. Idėjos darbininkas turi taip dirbti, kad jo įtakoje savaime kistų jo pusėn žmonių sielos, savaime revoliucėtų. Bizūnu ir peiliu nieko nepalenksi gerbti carą ar darbininką.

Bet kurį ponaičiuką ar ponaitytę, kurie tik apsimeta nebepažįstą vergų ir vergijos, o kuriems faktinai net puodelį iš palovio turi kas kitas išlieti (jei už pinigus, tas vergiškumo nemažina), aš tyčia nuvesčiau į galeriją ir palaikyčiau pastatęs prieš „Le Vittime del lavoro"; nesakyčiau nieko, neaiškinčiau mažmenų, – tegul sau patys įsigeria to, ko gali. Ir aš esu tikras, kad tokie buržujai sugrįžtų didžiausia pagarba

darbui ir darbininkui; juo didesne pagarba, juo sunkesnis, juo juodesnis darbas: jis brangiau atsieina žmogui neg baltarankių darbas. Baltarankių darbo aukos ne tokios efektingos: hemoroidai, anemija, džiova, nervai tų, kurie „aukso plunksnele vedžioja po baltą popierėlį", daugiau gal šlykščios neg tragingos.

Vincas Vela (1822–1891) iš pradžių pats buvęs kulgrauža, o 1848 m. kareivis. Pasibaigus Austrų karui su Piemontu, sustojęs Turine ir užsiėmęs idėjine skulptūra. Nukalęs daugybę minėtinų grupių ir statulų: „Viltis ir rezignacija", „Pavasaris", „Vilius Tell" ir kt. Daug jų mini enciklopedijos, o nemini mano kalbamojo darbo. Aš nesu matęs kitų Velos kūrinių, bet, sužavėtas „Darbo auka", linkstu manyti, vargu bau kitas kūrinys bus lygios reikšmės Europos kultūrai ir jos ideologijai, kad ir meno atžvilgiu šiam prilygtų.

Aš nežinau, ar Vela buvo marksistas, demokratas etc., ar kalo vaizdus kuriai idėjai propaguoti, laiku tai pasiėmęs sau uždaviniu. Jei dirbo idėjai, savo tikslo pasiekė. Jei ėmė tik siužetą iš idėjos, tai taip jį pajuto, kad viena realybe savaime tapo tos idėjos apaštalas.

Keturi kasyklų darbininkai išneša penktąjį užmuštą. Jo veido nesimato, nusvirusi nuo kesčių ranka tereiškia nebegyvą. Ir ne jis centrinė vaizdo figūra, nors jis tragedijos centras. Artistui rūpėjo parodyti, kaip į jo tragediją reaguoja darbo draugai. Žiūrėkime pirma jų abrisų.

Aukšti, galingi vyrai. Veidai taurūs, formingi, lyg būtų aukštos kilties. Jie ir yra – darbo aristokratai. Veltinės, storos skrybėlės, trijų kūnai nuogi, tik čebatuoti ir kelinėti. Čebatai kieti, paprasti, kelinės storo pakulinio. Lavonui ant kesčių šiaip taip pamesta ragožė, o apklotas jis tik trumpu jo paties kamzolu. Vienas su kūju ant pečių rūkstantį žibintą pakėlė ties žuvusiojo galva ir įsižiūrėjo nusigandęs, antram žibintas užgeso, bet jis to nebemato ar nebesirūpina, nuleidęs galvą veda procesiją – du kesčių nešiku. Vienas stipriai sučiauptom lūpom eina pirma, galinis lyg vairuoja nešmenę; abudu sulinkę, kupron susimetę. Kupros – galijotų, jomis daug nešta. Šiaip jau

visi išsekę, liesi, kaulai ir oda, – jokios žymės sotumo, ne tik atsiganymo. Visa stora, šiurkščia, suglamžyta, neturtinga. Tos vienos sielos turtingos, – jie žmonės, jie moka jausti ir užjausti, jie solidarūs darbe ir atilsyje, gyvendami ir mirdami, juos bendra liktis suderino, – ne pramanytas šūkis: „Proletarai, junkitės!" Ar sugebės savo teises ginti, ar temokės dirbti ir kentėti? Tai jau kitas etapas, kito ir vaizdo reikia.

Bendras įspūdis: darbas baisus ir sunkus, o kurie jį dirba aukščiausios garbės verti, o ne paniekos ir postponavimo. Tokiems darbo suvarytiems į kupras pirmoji visuomenėje vieta!

Vela iškalė bareljefą, o jauti pilną reljefą, visą figūrą, rodos, tik atstumk už jų esančią sieną, ir liks natūrali grupė. Sumanumas neregėtas, pirmos rūšies talentas, davęs nepaprasto turiningumo vaizdą.

Jis tenka studijuoti, nors toks aiškus, nesudėtingas; gyviausis realizmas, paprasčiausis kasdienis dalykas, o pilnas simbolingumo, nedirbtinio efekto, o iš jo šaukte šaukia tendencija.

Į kiek meno klausimų „Le Vittime del lavoro" atsako! Ar reikia ir ar galima menu „mokyti"; ar leistina tendencija; ar nenuobodus realizmas; ar gali klasikinį realizmą nugriauti futuristinės fantasmagorijos, kurių žiūrėti šlykštu, ne baisu? T. ir t., t. ir t.

Šitą raštelį paskelbiu ne be tikslo. Juo aš noriu paklausti, ar mūsų biudžete nesirastų lėšų dailininkams, tokiems, kaip Jackevičaitė, Varašius[27], kurie patiektų šedevrų kopijų tiems, kuriems originalai neįmanomi pamatyti?

Mintis ne pirmą kartą keliama.

NUO VEZUVIJAUS

Romoje turėjau priepuolį: užsigavau koją – įtrūko mažojo pirščiuko sausgyslė raikštis. Gavau šliurėmis avėti ir šlubuoti. Kentėjimas, nors nedidžiausis, vis dėlto gerokai gadino nuotaiką: daug ko nebetesėjau visa jausmų galybe pasidžiaugti,

daug :r nebenorėjau nė važiuoti. Tai nebeketinau nei Naujapolyje bebūti, nei Vezuvijaus ir Pompėjų bepamatyti.

Taip ir būt buvę, kad ne gerbiamasis mūsų ministeris Čarneckis[28]. Nuo jo betariant, kad ir visai be kojos būč likęs, vis tiek būtų reikėję pamatyti Vezuvijus, nes Romoje buvus ir 300 kilometrų nebepabaigus nuvažiuoti iki Naujapolio, per visą amžių graužtų sąžinė.

Išvysk, Vaižgante, Naujapolį, ir numirk. Taip, rodos, sakoma ir meluojama. Reikėtų tai pataisyti: pamatyk Vezuvijų, ir numirk, nes vis tiek daugiau nieko tiek gražaus nebepamatysi. Naujapolis milijono gyventojų pajūrio miestas, gražus, modernus, bet tokių yra ir daugiau. Münchenas dar gražesnis. Užgesyk už 15 kilometrų nuo jo Vezuvijų, ir pusės Naujapolio nebėra. Ne, ne taip. Užgesinus ugniakalnį, dar liktų pats kalnas. O tai svarbiausia: jis pagražina visą apylinkę, nuo jo matos visas Naujapolio čiurlioniškos nuotaikos „rojus".

Paklausęs bendros žmonių nuomonės, nušlubavau turbūt į patį greitąjį Europos traukinį, bėgantį kone šimtą kilometrų per valandą; proporcionaliai ir brangų. Visa kelionė ištisu sodu oranžų, fygų, abrikosų, vynuogių ir pas mus neatvežamų puskaštanių, pusslyvių, gana gardžių, bet greit gendančių.

O sodu ir baigėm valandą kelionės, septynius kilometrus kalnų dantytu tramvajum ir apie pusę kilometro virveliniu geležinkeliu, „funicolàre". „Funiculus" lotyniškai – virvelė. Rusai vadina „kanatnaja žel. doroga", tai ir mums bene teks jis vadinti virveliniu (geležinkeliu), kaip yra daiktavardis virvelinis (botagas). „Kad duosiu virveliniu! Nusivijau virvelinį, kietą, iš virvelių suvytą botagą".

Vezuvijaus kalnas nuo 1100 metrų. Puskilometrį nuo viršūnės sudaro lavos gargožių konusas; čia žemės nė grūdelio, tai ir augmenų nė daigelio. O šešius šimtus metrų aukštyn sudaro nepaprasto įvairumo sodas. Pačioje apačioje – šiltųjų kraštų augmenija. Aukštyn atkalne vis šaltyn; pačioje viršūnėje jau siūlo tau gubas apsisiausti. Maždaug pusiaukelėje, kur „Eremo" viešbutis ir observatorija, jau aptinki mūsų krašto augmenų: ąžuolų ir beržų.

Virvelinio vagonas ankštas. Juo kilti stačiai aukštynile bet kieno nervai pavelija. Man nervai nieko, nors bambą gėlė. Bet šliurės pribiro smulkių graužėlių. Pasiryžęs iškratyti, dar sykį užsigavau nuogą nesveikąją koją, dar daugiau įplėšiau sausgyslę. Ji nabagė gavo paskui tris mėnesius taisytis. Bet tam kartui aš jo nebejaučiau, kai išvydau „mūsų šaną"[29] su jo beržeiais ir visą žemės rojų.

Vezuvijaus šlaituose ir apylinkėje auga ypatingos rūšies Vezuvijaus kalno vynuogės, iš kurių daromas gardus vynas, keistu vardu vadinamas: „Lacrima Christi" – „Kristaus Ašara". Vynas taurus, ką ir besakyti, vis dėlto dėti Kristaus vardą prie alkoholinio, linksminančio gėrimo lyg bedieviška, mažiausia – profaniška.

Kyli aukštyn į kalną, o tau rodos, grįžti į šiaurę, namo. Aš romantininku deduos ar mane kas jūsų deda, bet nesu sentimentalus. Vis dėlto, išvydęs mūsąjį beržėlį, nusišiepiau, anot to, kaip gelžėlę radęs; kad nebūč traukiamas lyg ant kartuvių, būčiau iššokęs ir meiliai paglostęs nekaltai baltą, lygią, švelnią jo tošį. Kokių čia dyvų, kad tolimame krašte sutikęs Lietuvos žydą palaikai jį tiek artimu, kaip tikrą giminę, kai namie jis man svetimas.

Tačiau visi sentimentalumai kažkur dingsta, kai virvelinis baigia tave traukti visiškai nebegyvu apgargažėjusiu konuso šlaitu ir paleidžia tave vos už keliolikos metrų nuo pat ugniakalnio taurės (kraterio) briaunos. Pabaigti kelionę reikia pėsčiam platoku, gerai išlygintu taku.

Ugniakalnis sudaro visiems tą pačią nuotaiką. Lipdamas aukštyn, jo nematai, o kai atsirandi kone čia pat, apima nepaprastas nekantrumo nerimas – kuo greičiausiai jį išvysti; lyg jis, devyniolika šimtų metų veikęs, ims ir dings kaip tik tuo momentu, kai tu, atlikęs painią kelionę, esi jau čia pat. Keliauninkus sunervina sutrukdąs policijos užtvaras, kaip tik toks, kokį mes turime su lenkais Vievio pereinamajame punkte, – kažkokia netašyta kartis. Čia Italų valdžia ima iš keliauninkų „muitą" už parodymą jiems savo gamtos stebuklo; neva vadui, kuris vis tiek kaulija jam užmokėti už visai nereikalingą jo

triūsą. Vos atsiskaitę su „muitininkais", visi pasileidžia tekini aukštyn aplink kalną. Aš, šlubis, palikau paskutinis, ir vis tiek pasileidžiau tekinas aukštyn. Ir taip man buvo lengva, lyg bėgant nuo kalno. Aš ir lygioje vietoje nebepabėgu: skleroza tuoj patroškina, o į Vezuvijų karšau kaip vaikiūkštis.

Tai padarė skystesnis kalno oras. Kaip lengva ten alsuoti! Nemint kodėl plaučių ligas gydo kalnuose. Mums kylant dar dantytuoju, vienas kelio monteris su kažkokiuo padargu nebeįlipo ir bėgte pasileido mus vytis į kalną; vyti nepavijo, bet kone čia pat pridurmai atsekė į pat stotį. Man tai buvo nemaža dyvų, kad į kalną žmogus bėgtų visą pusę kilometro. Dabar aš supratau, kad aukščiau lengviau bėgti. Vis dėlto su anuo darbininku gal būč ir netesėjęs: čia turbūt reikia per visą amžių širdis pratinti.

Štai mes prie milžiniškos duobės nuo 700 metrų skersai, kokio šimto metrų gilumo. Tai ir yra užrakęs krateris. Jo dugne tik kur ne kur, kaip iš pypkės, eina dūmeliai: pakanka ir jų parodyti, kad degimas čia tik pelenais ir gargožėmis apžertas. Už 25 liras leidžiama tarp tų dūmelių pavaikščioti. Mes nerizikavome batų.

Patys didieji dūmai verčias iš pat duobės vidurio, kur pasidaręs kitas konusas nuo 100 metrų aukštumo. Iš jo gerklės, kaip iš kokio fabriko kamino, pukši nepaprastai tiršti dūmų kamuoliai. Neregima ir neregėta galybė juos grūda aikštėn iš kalno. Kamuoliai stengias, bet nesuskuba ir kas minutė ar kas pusė minutės sprogsta. Toje velnio taurėje kažkas ima perkūniškai virti gargaliuoti, kad net kalnas dreba, tau rodos, lyg kaip tik po tavo kojom, paskui šauna kaip dinamitas dar tirštesniais dūmais, kad net raudonai degančius akmenis išmeta aukštyn. Jie krinta čia pat duobėn, bet kartais, itin geru šūviu užsitaisęs, uolą nuo kelių centnerių išspjauna bent pusę kilometro aukštyn, tada ji nukrinta už duobės pakalnėn. Jie aiškiai baltuoja ant pilkų gargožių.

Duobės krašte sumūryta akmeninė siena. Reikia už jos stotis ir per viršų stebėti, kaip ugniakalnio taurė veikia, kad nenuslystumei duobėn ir ten neiškeptumei. Gali stotis ir toliau nuo duobės krašto. Bet ar šen stosies ar ten, 1) niekur nėra laido,

kad sekamasis šūvis bus lygiai tos pat galios, pakaks jam esamojo šautuvo vamzdžio, o neiššaus iš visos duobės, su visu dabartiniu krateriu, net su visa smailakalnio viršūne, kur tu dabar stovi, 2) kad neiššaus kaip šatrais – visa krūva akmenų, nepapliūpės pelenais ir skysta lava. Aptėškė gi Herkulanumą, aprausė gi Pompėjus už trijų mylių, o čia tu stovi prie pat gerklės...

Šito gargaliavimo: bu bu bu bu bu – pūkš! neišlaiko nervai. Po keleto šūvių visi vėl tekini, bet dabar išgąsčio, nebe susidomėjimo pilni pasileidžia žemyn nuo viršukalnės ir tik stoty benurimsta, nes čia tos prakeiktos Vulkano dievaičio kalvės bent nebesimato.

Dieve, kaip ten tuščia aplink, kaip nyku, kaip ilgu patekti vėl į žaliuojančią, į gyvumo pilną antai pakalnę! Rodino skulptoriaus „Mefistą", velnio mąstytojo figūrą muziejuje pastatė ant viškų, kad jis žiūrėtų žemyn į salės duobę. Vezuvijaus kalne aš pats jaučiaus demonu, kuriam rodoma iš aukštybių karalystės ir visi jų monai. Ir mane suėmė neaiškus ilgesys. Ko? Viešpatauti, laisvintis, nardytis tose gamtos grožybėse kaip nardos paukščiai?

Prieš akis gulėjo vienatinė taip graži panorama. Keliolikos kilometrų atkalnėje žaliavo žydėjo vienas ištisas šiltųjų kraštų sodas. Sodas baigės vėl bene vienatine tokia gražia jūros atseja, kur Naujapolis, kur keletas gražių miesčiukų, kur toli toli Kaprių salos kalnai ir kiti kalnai pabaigia reginį. Va, ko per amžius nebepamirši; nebent patekęs į rojų tokia dvasele, kaip Čiurlionis kad papiešė. Jei Čiurlionis būt buvęs Vezuvijaus kalne, būč pasakęs, iš ten jis savo „Rojų" nusikopijavo.

Ir nebesinorėjo man nulipti nuo kalno. Viešpatie, gera man čia būti! Leisk man čia pasistatyti palapinę, užmiršti valgį ir gėrį (vynuoges ir „Lacrima Christi"...), užmiršti, kad antai už nugaros Valle dell' Inferno – pragaro šlaitas... Bet jau šaukė virvelinis leistis žemyn.

Prof. Steponas Kolupaila, „Gamtos Draugo" 1930 m. 1 nr. aprašęs Vezuvijų, pabaigė: „Inteligento auklėjimo programon reikia įtraukti... Vezuvijaus lankymą". Matęs paveiksluose, skaitęs aprašymuose Alpių sniego kalnus, Švedų fiordus ir

k. k., visa radęs taip, kaip parašyta. Matęs papieštą, skaitęs aprašytą ir Vezuvijų, bet nieko to nesivaizdinęs, ko galima iš tikro ten pamatyti ir pajusti.

Vedi o poi mori – pamatyk, ir numirk.

SENOVĖS GRIUVĖSIUOSE

Vokion svietelis plaukia šių dienų kultūros pasižiūrėtų, technikos pasimokytų, Šveicarijon – Alpėmis pasigrožėtų, kitur – kito ko. Italijon ne mažiau svieto iš viso pasaulio plaukia ne tais vienais tikslais, ne Apeninais grožėtųsi, ne ūkio išdirbinių, Vezuvijaus ar Kaprių vyno pamėgintų, o daugiau iš senovėje garsėjusios Romos griuvėsių dvasios pasisemtų.

Apgriuvusių ar apgriautų senovės miestų ar atskirų pastatų pilna Roma, pilna Italija. Romoje tebeznaimu, kur yra buvę imperatorių palatium ir visos valstybės valdyba, kur yra buvęs vidurys miesto, Forum Romanum; tebestebina savo didumu pirtys, termos, kur iš karto galėję būti visokiais tikslais po kelias dešimtis tūkstančių žmonių; cirkus milžinas, Koloseum, kur galėjo žaidimų ar kovų žiūrėti po keliolika šimtų tūkstančių žmonių; kitur kits kas. Provincijoje pilna gražių vandentraukių, viadukų, pagonių šventyklų, graikų kolonijų. Atkasti Pompėjų ir Herkulanumo miestai, 79 metais Vezuvijaus apipilti; ten gyvenę po keturias dešimtis tūkstančių žmonių, ir pusė jų ten žuvo, ūmai sustabdžius visą jų paprastą dienos triūsą. Visa Italija, ne ta viena Roma, ištisas muziejus, o tai reiškia ištisas kelių tūkstančių metų kapinynas.

Niekas nieko apgriuvusio neatstatinėja, bet ir pabaigti griūti neleidžia. Italų šviesuomenė, gausiai šelpiama valstybės, didžiulėmis lėšomis ir dideliu triūsu palaiko garsios savo senovės palaikus ir jais didžiuojas; vis daugiau jų išvadina iš po žemių, kur slėpėsi laiko apkasti. Kam gi tai? O gi tam, kad senienos pačios savaime turi savo kalbą ir dabartį tebemoko to, ko seniau mokėta, o dabar nebemokama.

Mes dažnai neteisingai didžiuojamės pažanga, lyg tarytum senyn viskas eina geryn. Didumą pradedame iš naujo ir tai mums nepasiseka, daug ką pamirštame, kas senųjų buvo išbandyta, rasta gera ir gali būti dar ir dabar naudinga. Visa to dabar mokomės iš senienų. Italijos, Graikijos, Egipto ir dar ankstyvesnių labai šviesių valstybių sumanumas mus tebestebina, aukštų jų mokslų ir menų mes nepasiekiame, net pačioje technikoje, kurioje taip pažengėme priekin, daug ko naudinga nebemokame, sakysime, kaip sulydinti metalai, kad jie per amžius nerūdytų oro drėgmėje. Dėl to tai senienos, griuvėsiai ir yra visam pasauliui lyg aukštoji mokykla, universitetas, kur kas metai kuriam laikui suvažiuoja ištisi milijonai.

Buvo mėginta paneigti senovę. Pas mus taip pat. Ji, girdi, fantaziją bežadinanti, o kas gera iš jos, kad gyvenimui reikia duonos, visa to, ko galime nusitverti, o ne to, apie ką tegalime pasaką sakyti, kas yra – romantika?

Europos kultūroje yra vadinamoji romantizmo kryptis, toks šakotas dvasios pakrypimas. Viena tų šakų tai ypatingas senovės pamėgimas, net gardžiavimasis ja. Dabartykščiai pirmeiviai perša mums tesigardžiuoti tuo, kas yra ar kas bus, o ne kas buvo, nes, kas buvo, nebetikra, daugiau pasaka apvelkama.

Čia tėra pusė teisybės. Romantizmas buvo leidęs neišmanėliams nukrypti į nenatūralumą, į gardžiavimąsi griežtai visu tuo, kas tik paduoda senove, ar verta, ar neverta. Kas verta, naudinga, apie tai ką ir bekalbėti, bet ir tai, kas tuščia, neišmanėliai romantininkai dabino savo fantazija, kad būtų, bent rodytųsi, verta. Netikrasis romantizmas daug ką praeityje rodė per ūką, paslaptingai, ir tik gaišino žmonių dvasią. Dėl to per ilga buvo pradėta pykti ir bartis, kad meluojama, lyg visa, kas tik yra senovėje gera ir gražu buvę, būtų romantininkų išmeluota, nebetikra.

Neteisinga, nenaudinga – buvo didieji kūjai, kuriais norėta sutrupinti visa, kas tik senoviška. Ir nesutrupinta. Senovės garbinimas, kultas betrupinant net keleriopai išaugo, nes romantizmas tikrumu, ne fantazija remiasi. Tai dabar kuo geriausiai suprantama ir rašoma.

Milijonai lanko italų, graikų, egiptėnų griuvėsius, iš praeities pasisemdami stiprybės dabarčiai arba tik pasistebėdami, kaip stebimės kuria keistenybe. Jei bent dalimi jie būtų romantininkai, tai rodytų, kad romantizmo dvasia yra visuotinė ir nuolatinė ir kad ji turi savo omę, kur ko daugiau ieškoti savo dvasiai, jos gyvumui palaikyti ir ką nebegaivinti, atmesti. Vadinas, visiems tokia sava, net privali, romantizmo dvasia yra sąmoninga, pati savaime kritiška, sugebanti suskirstyti dalykus, o ne mes iš šalies ją pamokome, kas gera ir naudinga, kas ne.

Romantizmas savo fantazijos rūkais nepadaro praeities kitokios, neg ji yra, nesusiaurina jos tikrumo, – tam nepasiduotų pasaulio kultūros žiedai. Tik peržydėję ir jau apvytę bodėjas tikrumos, jiems nebegera, kur tikra, ir veržias dirbtinai nukilti į kurią nebūtybę. Bet tai liguistas pasireiškimas, o mes kalbame apie sveikuosius. Tikrasis romantizmas nevysto žmonių vystyklais ir nedaro jų naiviais; ne bet kieno kultūra gerai nusiteikia ir nuteikia.

Pavyzdžiui, sugretinkime romėnų ir egiptėnų kultūras. Egipte, deja, nesu buvęs ir betarpiškai jo senovės davinių nesu pajutęs. Tai didelis man trūkumas, o pasitaisyti nebėra laiko. Neilgai betrukus, gal pats susitiksiu faraonus ir nuplėšiu nuo jų smakrų prisilipdytas keturkampes barzdeles: mano išmanymu, jos lipdytis tiek pat buvo bergždžia, kiek piramidės statytis. Sumanumo nedaug, dailės dar mažiau, o vargo visai valstybei gyvos jūrės. Nuo tokios „kultūros" bėgo ištisos tautos (pusantro milijono žydų). Ciklopinė masyvų kultūra; vis dėlto Cheopso piramidė tik kurmrausis, sulyginus su tuo, ką yra gamtos titanai susikrovę; piramidė nuo Monblano tesiskiria vientisumu formos. Piramidžių statymo technikos nebepakartosime: esame sumaningesni; daile nepaseksime: esame daug meniškesni; tai ko aš iš sunkių faraonų pastangų čia išmoksiu? A a, kaip didžia, masyviška! Ir tiek. Ko viduje randama, kitas dalykas: jiems laikyti ko geresnio kitur prasimano. Jokia romantiška ar pseudoromantiška fantazija negrąžins manęs į faraonų kultūros laikus. Čia tegyventa „žmogaus", karaliaus, o man tenka pasiieškoti, kur gyventa žmonių, valstybininkų,

mokslininkų, menininkų. Tokių dalykų pasaulis ieško Graikijoje, Italijoje ar dar kur.

Senovės Romą, jos griuvėsius lankydamas, gali ištisas dienas ir savaites svajoti, bet tai nebus svajonės apie pasakų būtybes, Reino upės undines ar ką kita. Romoje svajoti – reiškia visa sielos pilnybe gyventi su žmonėmis, pasiekusiais tokios aukštybės, kurios mes dar nepasiekėme, mes tebesame barbarai jų akivaizdoje ir mums ligi jų dar labai tolimas, bet aiškus ir tiesus kelias. Nemint kodėl Italų reformatorius Mussolinis čia sėmės stiprybės ir sumanumo dabartiniam ištižimui pagydyti. Atsigrįžk atgal, jei nori žengti priekin. Pigiam pirmeiviui tai nesąmonė, paradoksas, o Italų reformatoriui tai tikra. Mussoliniui kaip tik absurdas atlapam ir tuščiomis rankomis skerėčiotis, žengiant priekin taip mišiuginai tedaro. Kad nebūt absurdiška, žengiant priekin, tenka apsišarvoti praeities prityrimu ir gyventa gudrybe. Kuriam laikui atžengti, kad paskui tesėtumei pažengti; Mussolinis nė nemano gausioje savo praeities kultūroje paskęsti, antraip, jis tą kultūrą nori per dvidešimtį amžių atkelti, įnešdamas jon dvidešimtojo amžiaus pataisų ir priedų. Senovinė „fascia", kūlelis tvirtai į viena surištų lazdelių, iš kurių kyšo kirvis, daug ko Mussoliniui pasakė. Nori pažengti, surišk į vienybę ir pamatan padėk teisę, tvarką. Tvarkoje, sutartinu darbu tepasieksi kūno ir dvasios sveikatos, menų, mokslų, literatūros klestėjimo, gerovės ir garbės didėjimo, visokeriopos kūrybos, iki bus pasivyta Vergilijaus ir Cicerono.

Ir visas kultūringasis pasaulis, net pačios materializmo mokytojos Jungtinės Amerikos Valstybės, kas metai lanko klasikines ruinas ir sumaterialėję čia atsigriebia pusiausvyrą, pasvyra į dvasiškumą, į romantizmą. Dabartinės kultūros žiedai, aplankę senovės griuvėsius, grįžta turtingi, pasisėmę kažko naudinga, sena, o taip nauja ir būtina dabarčiai. Jei senoji Roma savo ruinose pagimdė fašizmo kryptį, tai tos ruinos esti net ir politikos mokykla.

Romos milžine, Koloseume, vienas pats nuėjęs, be liudytojų išbuvau dvi valandas. Fašistu netapau, nieko nesukūriau, o

jaučiuos pralobęs. Ir ne aš vienas. Saulė kepino nesigailėdama, buvo alpu, o antrame gale arenos, taip gausiai įmirkytos krikščionių krauju, taip pat tyliai sėdėjo moteriška figūra. Sėdėjo, kolei aš nejudėjau. O kai pakilau, ji dingo kuriame ten koridoriuje. Tiek pat ir man būt buvę koktu, kad kas būtų tuščiai mane prakalbinęs. Koloseume teverta kalbėtis su praeities šešėliais, – jie daugiau pasako.

NEMUNU

Upės ir kalnai – tai pačios įdomiausios, pačios įvairiausios ir gražiausios geologinės šnekos. Jos ir jie ne tiktai reiškia gamtos revoliucijas, bet kaupia ir savo apylinkės tautų istoriją. Grožėjas žmonelės aukštais kalnais ten, kur jų yra, bet mėgia ir net myli tik savo upes, ramius jų slėnius, gražius krantus ir įvairius skardžius.

Upės – pirmosios susisiekimo priemonės, pirmosios svieto rodytojos ir kultūrtrėgerės. Jos padeda priešams pulti, padeda ir gintis nuo jų, kol pagaliau sudaro natūrales tautų ir valstybių sienas, kur kitokių nėra.

Aiškiausiai visa tai reiškia ir daro mėgiamasis mūsų senis Nemunas, viena didžiųjų pasaulio upių.

Jis su savo intakais, visu savo upynu iš nebeatmenamos senovės globė ir puoselėjo lietuvių tautą. Ji ir praminė savo upę – slesniąja, giliai įsiraususia į žemę, per kurią arti tūkstančio kilometrų teka. Ir paskesnis vokiečių pravardžiavimas Mėmele tiek teturi mokslo nuosakumo, kiek kūdikio vogrėjimas, kuriam mėsa – pepė, o duona niūnė; Volksgrammatik[1]. Arba tai iš priešistorinių laikų.

Nemuno slėnys apie kilometrą pločio. Krantai aukšti, bet nevienodo aukštumo ir ne tuo vienu dešiniuoju aukštu krantu, kaip visur kitur upės. Panemunėmis pilna įvairių įvairiausių kalnagūbrių, jie šokinėja iš vienos pusės upės į antrą pusę, gražumu rungčiodamies vieni su kitais, vienur vieni pasiduoda, kitur kiti, ar viršija kits kitą.

Dideli ir maži intakai, senupių daubos, dažnai nuo 150 pėdų gilumo, kapote sukapoja aukštus Nemuno krantus. Vėjai išlaižo keistas skiauteris molinėse skardyse. Puikūs ištekiniai augaloti pušynai pakaitomis su ąžuolynais, liepynais ir kitokiais lapynais. Šlaitai retai užtinkamo vešlumo; ką įdiegsi, tai prigijo nelaistomas, netręšiamas. Galima aklimatizuoti daugybę vasarių krašto retenybių. Užuvėjose, atakaitoje vynuogės sirptų. Liepos, skroblai, vinkšnos, maumedžiai, kaštanai, visa tai laukinėje girioje mišrai su pušimis ir eglėmis... Net keista, ne tik gražu.

Pasaulio upės senai ištirtos, mokslininkų geologų ir hidrotechnikų aprašytos, dailininkų atvaizduotos. Antai kantrus amerikietis kelis šimtus kilometrų laivele plaukė Misisipe, papiešdamas visa, ką tik pastebėjo įdomesnio. Mūsų Nemunas, kaip ir visa Lietuva, tebėra neatspėtas, pilnas didelių galimybių ateityje. Visos Europos gobšiai štai pradeda godžius savo nagus riesti ir stipriai kibti į Nemuno tėkmę. Ir mes patys nujėgiame savo Nemuno vertybę, tik mums, daugiau romantikams neg praktikams, jis tebėra lygiai kaip tos mūsų senapilės piliakalniai, – tebeslepia savo gilumose, numanu, didelius ir visokeriopus turtus ir tada teparodys juos, kai ateis tinkamas laikas, kai lietuviai atspės jų „žodį", destis jau mokės jų išlaikytais turtais pasinaudoti.

Svetimiems ėmus pretenduoti į tąsias mūsų paslaptis ir drauge realybę, sutvaksėjo mums širdys nerimu, kad jie pirmiau neatspėtų to mūsų gamtos žodžio ir netartų mums:

– Tik veltui užgulę laikote, kas yra žmonijai reikalinga. Nesižiną ką turį, nesumaną pasinaudoti – atiduokit išmanėliams!

Kad per nevalią neatimtų ar klasta ir apgaule nepaviliotų iš mūsų, dar vaikų, titės, kaip Amerika už skatiką išviliojo iš Rusijos Aliaską[2] su jos auksu, kurio nė nesuseikysi.

Taigi ne tik su ginklu rankoje, bet ir kultūra apsiginklavę privalome stoti sargyboje to mūsų turto, tos mūsų krašto dabos – Nemuno. Jei iki šiol mes jo dar neapgaubėme savo kultūra, tai kad buvome nelaisvi. Tai viena mus tepateisina. Neturtas mus nebepateisins, nors kultūra, juo aukštesnė, juo daugiau privalo turto, ar antraip: juo didesnis turtas, juo aukščiau gali pakelti kultūrą. Nemunas neprašo, tik pats siūlyte siūlo turto ir daug jo: tik pasisiūdinkite maišelius ar įsisiūdinkite sau kišenes. Deja, mums, jei dėl savo nerangumo, kaip moterys dėl mados, nė to nepasidarysime, nė kišenių nesisiūsime. Mūsų kišenės – Nemuno vingiai, jo antys – krantai su mineralais, jo gydomosios vietos, pirmon galvon – Birštonas.

Nemunas du kartu drąsiai ir staigiai pasuka savo tėkmę, Atitekėdamas tiesiai iš rytų nuo Minsko, metas į šiaurę. Šiame vingyje įsikūrė Gardino miestas. Patekėjęs į šiaurę, vėl staigiai pasuka į vakarus, pirmąja kryptimi. Šiame vingyje įsikūrė Kauno miestas. Kai abidvi galinės šakos kone tiesios, ypač nuo Kauno lig jūros, vidurinis straipsnis, vasarių šiaurės dalis, vingiuota, lyg palaidai pamestas sukrus siūlas. Ties Merkine, Alytum, Punia, Nemaniūnais, Balbieriškiu, Birštonu, Prienais, Rumšiškėmis kilpų kilpelės, ir kiek kilpų, tiek miestelių. Tai reiškia ne tik patogumų, bet ir estetikos lietuvių buvo ieškoma. Upė čia turi akmens patiesalą, kai kur ji gauna griūte griūti per akmenų užtvarus slenksčius, kai kur ji piktai ardo staigius minkštų smilčių skardžius, ir visu keliu jau žaidžia tų smilčių kopomis, tai jas sukaupdamas savo dugne, tai vėl jas nuvarydamas kur kitur. Savabaudis Nemunėlis ir neramus: užtat ir telentingas, kaip tikri nenuoramos. Visad kitokis, visad iš naujo tirtinas sieloje, gilumoje, visad gyvas aikštėje, nevienodas nė per vieną mylią. Gražumėlis slėnių, per kuriuos jis raitos, vingiuoja, primena mums pačią

Palmyrą. Tai apačion žiūrint nuo bet kurio šlaito. Žvelk nuo šlaito viršūnės tiesmukai – išvysi trijų mylių apylinkę, tokio įvairumo, tokio turtingumo, kaip to nesitikėjai. Gražumu tai net praneša „Žemaičių Šveicariją"[3]. Tik svajok ir dėstyk dzūkišką dainelę: meilią, ramią, linksmą ir įvairią. Pristatyk čia vasarnamių šiek tiek išmislingesnės išvaizdos, nors ne tokių pilkų, kaip mūsų sodžių trobos, mūsų panemunes sulyginsi su pareinėmis.

Utile dulci[4]. Grožė atitinka čia naudingumą. Perkask vieną kitą Nemuno kilpų sąsmauką (yra tik po 1, po 5 kilometrus pločio ir tai upviete), – sutrumpini vandens tekėjimą keliomis dešimtimis kilometrų; jį paleidi staigiai, kaip nuo krosnies kaktos, ir krisdamas jis duoda tau dešimtis tūkstančių elektros pajėgų, „baltojo anglio", kuriuo aprūpinsi visus reikalus. To pigiojo darbininko ir gobėjasi Europa. Nemaniūnai su Birštonu, Prienai su Balbieriškiu tada išauga dideliais pramonės miestais.

Iš užančių Nemunui verčias kunkuliuoja daugybė šaltinių. Per tūkstančius metų jie skalavo sūrius kraštų vidurius ir vis nepagėlėjo, dešimtimis tonų tie šaltiniai iš žemės vidurių išneša mineralų ir visai dykai nuplukdo juos Nemunu į jūrą, ir vis jų gana. Tai kokių gi besama mūsų panemunėmis turtų? Giliai juos slepia savo ančiuose mūsų gudročius Nemunas ar tikras pavydelninkas, kad žmonės pigiomis savo priemonėmis nelaiku jų neišpūstytų: valgomoji mūsų druska ir kitokios druskos guli net terciarinėse žemės rievėse. Bet visa tai atiduos, kai žmonės kitur pristigs; tikrajam prispirtinajam reikalui atėjus, Nemunas bus žmonijos gelbėtojas, jos labdarys ir apsigaubs daug didesne garbe, negu dabar kad gaubias, nors ir dabar jam netrūksta tos garbės ir garso plačiame pasaulyje.

Nemunas ties Birštonu daro tokius vingius, kaip Neris ties pat Vilnium. Suvalkų pusės užvingis griežtai geometriškai atatinka Vilniaus Zakretui[5], o jo Gedimino piliakalniui – Birštono panemunės Vytauto piliakalnis. Tai bene bus

visų Lietuvos piliakalnių piliakalnis, jis drąsiai gali lygintis su pačiu Gedimino piliakalniu Veliuonoje ir kai kuo net pralenkti šį. Būtent veliuonišką pati gamta sukaupė, birštonišką stratego rankos padarė, tai aišku. Dėl to jis ne tik prakilnus, bet ir paslaptingas: Vytauto dvasia tebegyvena iki šiol ten, kur pirma jis turėjo mėgiamąją savo vasarojimo ir medžiojimo vietą. Vytauto buveinė čia ne tuščios garbės dėlei pramanyta, bet iš tikrųjų yra buvusi ir jos tradicijos čia visai nesensta, lyg nuo keleto dešimtų metų prasidėjusios.

– Ir sveiką žmogų patroškins, kas sumanys į jį įlipti; ligonis nė nemėgink! – Taip kalba apylinkės žmonės ir gydytojai. Tiek tas piliakalnis aukštas ir status, ir priešui seniau nepiga buvo jis paimti. Vytauto papiliakalnėje graži nuo pusvalakės meto loma, trimis šonais remias lyg į sieną, į statumas, ketvirtuoju nusileidžia į Nemuną. Toje lomoje prie bažnyčios aukštumos dar ilgesnė lomikė liūnelis, kur gana smarkiai verda keletas sūraus vandens verdenių; vanduo čia lygioje vietoje muša iš apačios. Pakrančiais šaltiniai teka iš šonų jau gėlo geriamo vandens, vis dėlto dar su mineralinėmis priemaišomis, o dar aukščiau ir visai jau paprasto „paskūrės" vandens. Bažnyčios parūdymės verdenės tai ir yra tie birštonai krokulės, kurie „stebuklinga" gydymo galia senai garsėjo; gal dėl to ir bažnyčia čia pat rados. Prieš 70–80 metų tuos gamtos stebuklus jau pasiėmė savo žinion gydytojai ir ėmė jais apdalinėti ramatikus, artritikus, neurastenikus ir vidurių ligomis sergančius; kam liepė gerti Vytauto kalno sūriąsias „ašarėles", kam maudytis šildytame sūryme. O svečių patogumui buvo pastatyta pensionų, bendrabučių, priželdinta puikus parkas, apželdinta ir jo piliakalnis, lyg Vilniaus botanikos sodas, tik daug turtingesnis dabar jau suaugusių medžių.

Nuo piliakalnio viršaus žavėjantis reginys į dvi vingio šakas: į dešinę milžiniškos pakriūtos moliu raudonuoja, į kairę – slėnio lyguma, už upės švarutėlaitis ištekinis pušynas –

dar majestotingesnis gamtos „parkas". Jį apriečia Nemunas, viename šone aukštu krantu, antrame slesnu, kur žmonės gyvena. Tikras Zakretas. Eini aukštuoju krantu, lyg paneriu. Giliai po tavim Nemunas, tik jo čia matos daug daug, ten juo lig Prienų. Jo paviršius stiklu blizga, saulę skandina ar ją atmuša ir tau akis reipina. Leidi žvilgį palei Nemuną – platu, ramu ir tylu; taip paslaptingai tylu, kaip Čiurlionies „Paradyze"[6]. Prisivargus prisibarus dėl nešvankių gyvenimo pelenų saujos, nerasi geresnės, meilesnės ir patogesnės vietos savo sielai nuraminti, kaip šis krantas, šie du kilometrai „spacieriaus".

Ir garsėjo Birštonas visoje Rusijoje. Ir lankė jį svečiai iš pat Petrapilio. Jo vandenų veikmę žinojo gydytojai ir dėjo juos antron vieton po Kaukazo purvų, net aukščiau už Odesos limaną, o jau lygiai su pačiu Vysbadenu[7]. Savo gydomąja jėga Birštonas yra toli prašokęs savo kaimyną Druskininkų kurortą, kurį, neturint ko kita, smarkiai reklamavo... už radioaktingumą, kuo pasižymi bet koks vanduo. Na, bet tarp Druskininkų akcininkų esą šimtas gydytojų, kurie ir savo reikalėlio neužmirštą. Birštonas išvengė spekuliantų reklamos, atsako pats už save, užtat po karo nebegarsėjo. Nebebuvo kam nė rūpintis juo: savininkė grįžo subankrutėjusi, valdžia ilgai nedrįso kištis į tai.

Tačiau pernai įsikišo, paėmė Birštoną, pataisė vieną pensioną, kurzalą, bufetą, vieną fligelį tynėms ir šiaip taip aprūpina keletą šimtų žmonių, kurie nelaimės tikti daug ko nereikalavo. Nekantresniems buvo to per maža, jie reikalavo nors minimum patogumų, kad būtų galima čia jei ne pagyti, tai bent daugiau nesusirgti. Davus daugiau patogumų, Birštonas paviliotų tiek svečių, kad pralenktų visus užsienių „Badus". Pristatyk pušyne otelių, jie virte virs gyvybe; ten spiesis nebe vieni ligoniai, bet ir tie, kurie mėgsta gydytis, visoki buržujai, nors iš tos pat Kauno sostinės, kur jau tiek milijoninkų. Jie pilte pils čia pinigus, pralobins ne tik kurorto pramonininkus ir jo patogumų steigėjus, bet ir visą apylinkę.

Daugybė svečių dėl to nedarkytų rimto gamtos ramumo, priešingai, Lietuvos gamta paveiktų ir surimtintų beždžionuojančius miestelėnus. Ir tie, kurie kūnui sveikatos geria iš Vytauto pakalnės „ašarėlių", gertų drauge ir savo sielai sveikatos, iš jo dvasios pasisemdami. Vytauto kalno „ašarėlės" nebūtų jiems Kvintaitė „Viktorija", kurios vardu banališkai buvo šis garsus šaltinis pravardžiuojamas. „Ašarėles" ligoniai ir sveikieji tiek pamėgsta, jog visai nebeklauso gydytojo, kurs teleidžia triskart per dieną jo atsigerti: jie bėgioja į šaltinį po penketą kartų ar net namo nešiojas didesniais indais, tik namie jis veikiai nustoja stiprios gaivinančios skonies. „Ašarėlės" stebėtinai reguliuoja vidurius ir smarkiai varo šlapumą. Tam tikslui, sako dr. V. Kairiūkštis[8], „ašarėlės" visiškai atstoją brangius užsienių vandenis. Visos panemunės vandens yra pageriami, ne per sūrūs. Marškonę ir kietus daiktus jie nudažo stipria ruda spalva.

Mūsų valdžia, pernai paklojusi nebemaža pinigų, šiemet lyg visa to atsisako. Remontuoti trobesiai riogso be sargo, be priežiūros, atdari, prilyti. Per žiemą nebuvę nieko gaminama tolimesniam pagerinimui, nei kuro sezonui. Nejaugi ir šiemet sukrus dirbti, kai reiks jau į tynes lipti? Jei būtume apsukresni, Birštonas veikiai taptų, bent Kaunui, tikra palaima. Vasaros metu ten galėtų būti gerokas centras ne tik buržujams, bet dailininkams ir mokslo vyrams. Galima juk du darbu dirbti: džiaugtis gamtos grožybėmis ir leisti kitiems ja pasidžiaugti, stebėtis ir tirti. Vaizduokime tad ir tirkime Nemuną ir panemunes drauge su prof. Kolupaila.

Visas dabartinio Birštono nepatogumas, kad bendrabučiai sustatyti pačiame parke, kur nuo per tankių medžių drėgna. Be to, birštonų liūnelis, ligi tik saulei sėdant, pradeda smarkiai garuoti ir rūkais apdengia visą lomą. Saulei sėdus, jau nebesveika parke žaisti ar vaikštinėti, tuo tarpu kad anapus Nemuno, pušyne, nejaučiama jokios drėgmės: jis tiek aukštas, jog liūno rūkai jo nepasiekia, jis virš „debesų". Taigi visi barakai reikia nukelti į pušyną arba pačią lomą drenuoti.

Apie kitus tos geros Birštono gydomosios vietos trūkumus skaityk mano feljetonus „Tėvynės Balse" 1922 m., Nr. 115, 123 ir 145. Apie mineralinių Birštono vandenų sudėtį ir k. sk. „Vilniaus Žinių" 1907 m. 145 nr.

KURŠIŲ UŽMARYJE

RĖZOS TĖVYNĖJE

Mūsų Palangos svečiai turi čia gerą maudyklę, puikų orą ir jaukų gyvenimą, vis dėlto mėnuo, du prabūti be pramogų – įkyru. Nuvažiuodavo pasidomėti, kaip Šventosios uostą dirba, bet dabar ten tylu, nei darbų, nei gyvybės. Belieka ta viena, pėsčiam gana tolima kelionė į Besočių kurortą (Nimmersat), kur bet kuris palangiškis vasarotojas laiko savo pareiga palikti 10 litų už kavą, alų ir buterbrodus. Gražu ten, bet sykį buvus, nebeįdomu.

Palangiškiai kurortininkai įvairina savo buvimą Klaipėdos lankymu. Prasimes kuriuo menku reikalėliu – batams apyvarų nusipirkti ar kuo tolygiu – ir lekia, automobilin ar autobusan įsisėdę. Klaipėdoje pasisukioja rinkoje, ir tiek. Rečiau perplaukia sąsiaurį į Smiltynės maudyklę. Visur pravalgo po dešimtį litų – ir visa pramoga. Nemokama ar nepajėgiama prisigerti tikro ypatingo bet kurios naujos vietos oro.

Šiemet aš teaptikau du vyru, kuriuodu nestygsta vienoje vietoje. Jaunas kunigėlis P., suvalkietis, patekęs į Žemaičius, iššiurkinėjo visus jų užkampius ir grįžo labai turtingas žinių, kurių gal net tos vietos žmonės stigo. Antras – mūsų ministeris Prancūzijoje Petras Klimas. Įdomus tai turisto tipas, gal kiek

panašus į nenuoramą anglą – tik važiuoti, tik pamatyti nauja ir paskui lyginti. Gerai pažinęs visą Vakarų ir Pietų Europą, Jeruzolimą, šiaurę Egipto, prisidaręs daugybę pasižymėjimų ir nuotraukų, kuriuos žadąs knyga paleisti, dabar lygina svetur gautus įspūdžius su gaunamais Lietuvoje ir... linksta manyti, kad svetimšaliams Lietuvoje tiek pat įdomu ir naudinga pasižvalgyti, kaip lietuviams svetur.

Į savuosius daiktus nemokame gerai žiūrėti, dar labiau nemokame juos įvertinti, o jie dažniau įdomesni ir vertesni nei kitur matomi. Lietuvos reginiai savo įvairumu ir ypatingu malonumu gali patenkinti kuo labiausia išlepintą turisto akį. Negi tai viena gražu, kas aukšta. Plikos kalnų uolos, saulės iškepinti vasarių plotai nuobodūs, kad ir įdomūs. O tos giriamosios kultūros dažnai teaptinki miestuose. Miestai mus apgauna. Mes lyginame du nelygintinu dalyku: svetimą miestą ir savo kaimą, ir šiam antrajam terandame paniekos žodį: kur čia mums, t. ir t. O apsidairius po svetimus kaimus, gauni įspūdžio, kad mes ir dvasia, ir kultūra ne viena sėdyba, – patys artimieji Vakarų Europos kaimui; jei dar nelygūs jam, tai sparčiai vejamės jį ir, nėra jokio abejojimo, visai neilgai betrukus pasivysime. Įdomybės, kur žemė prakiurus ar kas tam lygu, nesudaro krašto vertybės. O ir tų pačių įdomybių, jei nori, Lietuvoje pilna: yra nemaža tikros Europos kultūros centrų, nė kiek ne menkesnių už prancūzų, yra ir gamtos įdomybių, Ventos krantai Papilėje – jurainė formacija, dar neištirti Vešetos, Kamanų ir kt. pelkynai, na, ir labai ištirtas, deja, tik svetimtaučių, ne mūsų pačių, Kuršių užmaris...

Išgirdę tad mūsų valdžios garlaivį „Vibę“ plauksiant į Nidą, dviese su p. Klimu šoktelėjome į Klaipėdą.

„Vibė“ (pavardė buvusiojo to gražaus, labai patogaus ir nemažo garlaivio savininko) jau virė. Kelionėn ruošės Klaipėdos uosto v. p. inžinierius p. Šimoliūnas[1], muitinės viršininkas Mackevičius su žmona; prisidėjome mudu, dr. Zaunius[2] ir p. gubernatorienė su sesele, pasirūpinusi, kad kelionėje nebūtume alkani, ištroškę ir nuliūdę; šiam pastarajam reikalui pasiimta gramofonas.

Rugpjūčio 25 diena, šeštadienis. Oras žavėtinas. Lietuvos tropikų džiova iki 30° R, bet dvelkia gana stiprus pietų vėjelis ir šiaušia marės vandenį. Vilnys banguoja. Stipraus garlaivio perkertamos tyška į danktį ir apšlaksto. Klykiame protestu, bet mums tai malonu ir nė nemanome slėptis nuo jų į stiklinį kambarį ar į kapitono tiltelį tokioje aukštybėje, kur lašai nebekrinta. O savoji orkestra (gramofonas) sniaukroja, o žuvėdros provokuoja. Jūros vėjo vėsinama kaitra, sveiki keliauninkai, prietelinga draugė, vaišinga p. gubernatorienė, sudaro tokią nuotaiką, lyg jauniesiems grįžtant po šliūbo. Džiaugsminga, nerūpestinga. Nidon su viršum trys valandos kelionės. Garlaivis stipriai irias prieš srovę, kurią sudaro marės viduriu kauniškis mūsų kaimynas Nemunas. „Sveikas gyvas, prieteliau! Kas Kaune girdėtis? Trukdai mums važiavimą? Prašom, prašom! Mums skubytis nėra ko, o ir nusiskubinus, ne visiems aišku, kas bus daryti". Kam reikia – reikia, o mums prisipliekusiems tiek gera keliauti, jog nėra jokio noro pabaigti. Jei saulutė dvidešimtį valandų stovėtų zenite ir pūstų vėjelis, neatmintume vakaro, neskaitytume valandų, kaip neskaito jų turbūt Dievo angelo dangun nešama gryna vėlė.

Žavėtinos valandos, kada visi rūpesčiai paliko kažin kur dingę ir visai ne galvoje, ar ir kada jie besugrįš; kada tuščias, bet skaistus džiaugsmas kutena širdis, verste verčia kits kitam šypsotis, svavalyti ir vaikiškai katučių ploti bet kurį dalyką išvydus: vandenio „štukas", aptėkštą ponią, žuvėdrą, Smeltės krantą, kur neapmatomi plotai medžiagos prikrauti, ar patį Užmarį.

Bet mūsų tikslas pavažiuoti 50,5 km palei tą Užmarį ir pasinerti į negyvąsias kopas už Nidos, pasilipti į aukštą jūros švyturį (180 metrų virš jūros paviršės) ir dar kai ko patirti. O tuo tarpu žiūrinėjame „Wanderkarte der kurischen Nehrung, herausgegeben von Vermessungsdirektor Heinrich, Königsberg i. Pr. 1919"[3] ir „Lietuvos Sahara Kuršių užmaris". Surašė Juozas Pronskus, išleido „Rytas" Klaipėdoje 1923 m. 53 p. su lietuvišku žemėlapiu ir 12 iliustracijų. O inž. Šimoliūnas papildo gyvomis žiniomis.

Kuršių užmaris tiek įstabus, jog pamatyti jis lygiai tiek pat verta kaip ir Ispanija ar Italija, esąs pasakęs Wilh. v. Humboldt[4].

Taip pat pasakys bet kas, kam teks pamatyti šis stebėtinas pasaulis: čia miniatūroje visa nuostabioji gamtos kūryba – žavinti gyvybės kova su baugia mirties dykyne. Priduria pats autorius Pronskus, su ypatingu pietizmu minėdamas tai, kad Užmaris yra mums davęs garsų mokslo vyrą ir poetą Liudviką Gediminą Rėzą (1776–1841), Karaliaučiaus universiteto profesorių, kurs, pasirašęs „gente lituanus"[5], štai kaip yra atsiliepęs apie savo gimtinę: „Bet aš šios liūdnos tėviškės mylėti nenustosiu. Kiekvieną medį, kuris žuvo, širdyje nešiosiu! Čia esu gimęs".

Jo gimtinį Karvaičių kaimelį užpustė smiltimis ir žmones privertė kitur išsikelti. Bėdžius vaikelis gavo progos aukštuosius mokslus išeiti ir per visą savo amžių tarnauti lietuvių literatūrai: rinko ir stilizavo lietuvių dainas, vertė Bibliją į lietuvių kalbą ir k. k.

Kas gi tasai Kuršių užmaris? Jis turi dar keletą vardų: Kuršių neringa (seniau: nerija, nerge, iš to vokiečių: Nehrung), Kopos ir Dalgė, lyg į vandenynus įsikišusi medžio šiekšta.

Nuo Karaliaučiaus Kranto (Kranz) iki pat Klaipėdos, arba Mėmelės, Smiltynės (Sandkrug) iš vasarių į šiaurę tiesiai ilgas, 97 su viršum kilometrų ir siauras, 1–2 km žemės rėžis, kopomis, arba diūnais, kuprotas. Jis skiria Baltijos jūrą nuo Kuršių marės, arba didžiulės atsejos, kuri palei Krantą, Labguvą yra 45 km platumo, o ties Klaipėda tarp Smiltynės ir Melnragės vos keletu dešimtų m, lyg uzbono gurkleliu išlieja iš marės gėląjį savo vandenį, kurio čia per amžių amžius pila didysis Nemunas keliomis savo šakomis: Atmata, Skirvyte, Gilija (Gilge), Rusne, Nemunyne (?). Nemuno žemupys Kuršių marėje už 50 km nuo Klaipėdos, ten, kur mūsų siena su Vokia.

Klaipėda turi pasidariusi didžiausį medžių plukdymo uostą, bet sieliai čia pabaigia atplaukti nebe mare, kur juos audros ir vilnys išardytų, tik Minija (Minge) ir tam tikru

prakastu kanalu, pramintu karaliaus Pričkaus Didžiojo vardu. Jis bent 20 km ilgio. Neringos, arba Dalgės, vakarų šonas, pajūrys, lygus, kaip liežte nuliežtas vėjo ir jūros srovės, status ir dideliais kalnais kuprotas. Beveik visi tų kalnų vardai lietuviški: Juodkalnis, Apvalkalnis, Priedės, Skilvietės, Senkalnis, Lapių, Kaspalegės, Elnio, Būdos, Raudonmiškio, Parnidos, Urbo, Angių, Preilos, Karvaičių, Skirpstų, Naglių, Vingių kalnai. Rytų gi šonas, pamarys, lyg pjūklas, ragais dantytas. Vakarų vėjai nuolat pusto nuo kalnų palaidu sausu jūros smėliu, iš vienur išliežia, kitur supusto, o vis arčiau marės. Kai per aukštai supusto pačiame pamaryje, kalnas nuslenka ar nugriūva į marę, padarydamas seklumą arba regimą ragą. Per 50 pastarųjų metų pasidarė Balviškių, Preilos, Ožio, Kaspalegės ragai; senėliau – Birštvyno, Naglių, Avikalnio ragai ir Tylos pakalnė.

Vakarų krante per visą šimtą kilometrų nerasi jokios gyvybės: nei žmogaus, nei gyvulio, nei augmens. Tai negyvosios kopos. Mistiška baimė apima tave, tik pamanius, kad tu gali vienas pats atsirasti dykumoje, nes ir tavo pėdų žymes tuojau užpusto nuolat rūkstančios dulkės. Vienintelis, kas greta tavęs smiltyse bekruta, tai tavo paties šešėlis. Negyvosios kopos – mirties ir tylos viešpatija. Tyla čia vienatinis amžinasis kalnų valdovas.

Visa žemė čia didis Praamžio kapinynas. Čia per dusyk palaidoti puikūs gintarų kedrų (pušynų) ir ąžuolų miškai, marų kapai ir paprastieji kapai, ištisi kaimai ir bažnytkaimiai. Per 150 metų užpustyta 7 kaimai (2 jų bažnytkaimiai): Lattenvaldė, Huncė, Priedė, Naujoji Pilkupa, Karvaičiai (Rėzos gimtinė), Nagliai ir Senieji Nagliai. Lyg dievybė būtų čia žiauriausiai keršijusi.

Tai Pronskaus nuotaikos vaizdai. Neringos nuotaiką, manau, tegali pajusti tik tas, kurs vienas pats ar bent tik dviese keliauja, o ne ištisa iškyla.

O seniau dievaitis Kuršo (Kuršas) buvęs tą Dalgę dovanojęs dievaitei Laimai. Tada Užmaris buvęs vaisingas kraštas, žaliavęs pievomis, šnerėję javai dirvose, pušynai gausingai

varvinę sakus – dabartinį gintarą, floros įdomybę, tą vieną pasaulyje. O viešpatavęs Karvaitis Didysis ir jo duktė milžinė Neringa, kurios uždavinys buvęs tik laimę skleisti, skęstančius žvejus savo žiurste į krantą išnešioti, jų laivus išvalkioti.

Du kartu šitas pajūrys grimzdo ir kilo, tai skandindamas gyvybę, tai vėl atgaivindamas, kol jūra ir upė, viena prieš antrą tekėdamos, susuko smėlio volą ir perskyrė vandenis. Dabar smėliu užpustyta ta lietuviškoji Atlanta, o žmonių vos 3 tūkstančiai beliko pamaryje. Dabar mūsų pusėje žvejų kaimai: Smiltynė, Juodkrantė, Pervalka, Preila ir Nida; vokiečių pusėje: Pilkupa, Rasytė, Kuncė ir Šarkuva. Minta žvejyba: kitur turi priedo truputį lauko, o smėliuose ganyklos ar pievos.

Vakarų kopkalniai – jiems uždanga nuo vėjų, audrų ir ciklonų, bet ir neišsemiama atsarga smėlio, kurs baigia užpustyti visą pamarį, siekia užpilti visą marę. Nuraustas Neringos volas atidarytų vartus vėjams ir atmainytų viso krašto klimatą. Dėl to vokiečių valdžia seniai jau ėmėsi sunkaus ir brangaus darbo apdiegti lekiojančius smiltynus kerėbliškomis pušelėmis (pinus montana) stipriomis šaknimis (vieno medelio šaknys išsidraiko po 30 kv. metrų plotą). Iš 79 kilometrų nuogų keliaujančių smilčių kalnų dabar beliko 37,5 km. Bet apdiegimas atmaino taip retą gamtos padarą, gavusį Šiaurės Sacharos vardą.

Apie Nidą ir Juodkrantę tebėra pušynų, o slesnumoje aplink Preilą prižėlė biržtvų, kur iki šiai dienai tebesivaiso vadinamieji Kuršių briedžiai. Nebedaug ir jų, sako, vos apie 50 galvų; vis dėlto tai žymioji mūsų krašto faunos retenybė.

Vokiečiai briedžius vadina – Elche; gal dėl tos konsonancijos ir lietuviškai jie imta vadinti elniais, tuo tarpu kai elnias – tai Renntier, olen, visai kitokiais ragais ir kitokiais snukiais.

Pronskus, pats briedžių nematęs, apgyvendino juos dideliame jauname miške krūme iš spygliuotų ir lapuotų jaunų

medelių, kurs pradeda užaugti nuo lekiamųjų smilčių apsaugotą plotą. Briedžius, kuriuos ir Pronskus vadina elniais, pamatysime kiek kitur.

Mūsų iškyla praplaukė puikų kurortą Juodkrantėje su uostu, padarytu kaip vien reikiant, švyturį, pastatytą pačiame vandenyje ties Pervalka, ir įplaukė į Nidos uostą, irgi kaip vien reikiant padarytą, o vis tai tik kaimai, vos po 1000 gyventojų! Laiko mums beliko aplankyti muitinė, Urbo kalno švyturys ir Preilos briedžiai.

Švyturys bestovįs Urbo kalne (ir vokiškoje transkripcijoje: Urbo kalnas), 180 m virš jūros paviršės. Jaunu pušynėliu ir kaip rūta tankiai sužaliavusiais kalnų pušelių krūmais kopi į kalną. Jis ilgas, nuolaidus, vis dėlto būtų sunku kilti, kad ne skaldytų akmenų laiptai. Švyturio dabotojas, klaipėdiškis lietuvis, geru nusimanymu švyturio technikos rodo mums komplikuotą laikrodinį mechanizmą, kurs suka visą bokšto viršų. Atšvaita – tas visas bokštas, sudėtas iš 1200 prizmų, taip nušlifuotų, kad visos turėtų vieną fokusą. Dujų šviesą (gazo) gaunama iš tam tikro bako, jis padidinamas dešimtimis tūkstančių kartų, kad nušviestų per 30 jūros mylių arba 42 kilometrų.

Urbo kalno švyturys tankiame vešlių pušelių kalne niekuo ne geresnis už Pervalkos švyturį pačiame vandenyje. Jei kas tave uždarytų jame, kaip Valenrodo mergelę[6], rodos, pati siela išspruktų iš kūno begaliniu pasiilgimu žmonių. Iš Urbo kalno bokšto matai jūrą ir marę, tuščias į abu galu. O palei kopas nė nežiūrėk! Čia toks pat vienumas, kurs yra davęs ir Egipto sfinkso idėją – gilaus, neatspėjamo, neiškakėjimo ilgesio figūrą. Žmonių padiegtasis žaliumas savo vienodumu sudaro dar gailesnį ilgesį. O Parnidos kalnai ir kiti absoliučiai pliki kalnagūbriai su smėlio miltų krūvomis tegali sudaryti „Tal des Schweigens" – Tylos lomą ir visa, kas tam lygu. Juo didesnį horizontą apimi, kildamas vis aukščiau, juo ilgesys didėja.

Švyturys gelbsti jūreivius nuo mirties, o betgi kitoms gyvybėms jis pats – mirtis.

– Tamsiomis ir miglotomis naktimis čia randi aplink švyturį pilna užsimušusių paukštelių, – pasakoja švyturio dabotojas.

Ir jo balse paskambėjo tas pat liūdesys. Tiek gyvybių padedama kas dieną, beskrendant į šviesą... Bene tai vienų paukščių gyvenimo tragedija?

Pasidavęs refleksijoms švyturyje, gali rasti joms medžiagos tiek pat iš technikos srities, kaip iš mistikos. Pajūrio gyvenimo nepatyrusiam žmogui pravartu pamatyti švyturys. Jis – brendina žmogų. Mūsų ekskursijai net parūpo surišti save su Nidos švyturiu, ir mes liepėme save nufotografuoti apačioje jo ir viršuje galerijoje; gaila, ten buvome per aukštai ir aparatas mūsų nebepaėmė tiek aštriai, kad būtume pažįstami.

Nusileidę nuo Urbo kalno, jau radome valsčiaus viršininko p. Sakučio paruoštą dvejetą stiprių arklių ir aukštą prūsišką briką. Antras dvejetas iš kitur atvyko. Ponas Sakutis – kuplus, vokiško tipo lietuvis. Visa Nida esanti daugiausia Sakučių giminės vietovė. Ir pavardės reikšmė stilinga, atmena kedrų sakų gintarą, kuriais turėjo ta giminė verstis. Ramus tai ponas; man pasimatė ir jis lyg kažkur į tolumą per mūsų galvas bežiūrįs, susimąstęs.

Vežėju mums pridavė žvejį Pileikį, senutį, bet stiprų ir gyvą.

– Kaip kalbėsimės? – paklausiau.

– Visaip, ponas: kuršiškai, lietuviškai, vokiškai, – atsakė lietuviškai tokiu ištarimu, kurs reiškė tą kalbą esant jam prigimtą. – Namie kalbame kuršiškai.

– Latviškai? – paklausė jo p. Zaunius ir ėmė jį kalbinti latviškai.

Pileikis laisvai atsakinėjo jam, bet savo kalbą dar kartą primygtinai pavadino – kuršiška.

Iš tikrųjų jo kalboje buvo girdimi nosiniai am, an, ko latvių kalboje nebėra – jie pakeisti dvibalsiais: „Angių kalns, meža kampą". Ir daug išsireiškimų, artimesnių lietuvių kaip latvių kalbai.

Pavojingas jūros žvejo amatas ir sunkus. Leistis į jūrą tedrįsta tas, kurs pats savimi pasitiki nugalėsiąs jūros audras ir bangas. Žvejas nusimano per teisingai užsidirbąs duoną. Visa tai daro jį nepaprastai simpatingą. Drąsa, teisingumas, ramybė, gryna sąžinė, prietelingumas švieste šviečia iš Pileikio veido ir verčia juo pasitikėti.

– Bažnyčioje mums kalba pastoriai vokiškai. Tik retkarčiais iš Klaipėdos atvažiuoja kunigas, kurs lietuviškai laiko skaitytines mišias, Lesemesse. – Suprask: ką ne ką iš knygos lietuviškai paskaito, o kuršiškai bažnyčioje niekados nesigirdi.

Kiek būtų šie žmoneliai laimingi, kad dabartinė Lietuvos valdžia prirengtų visam Užmariui nors vieną pastorį, kurs nors retkarčiais jiems pamaldas palaikytų taip, kaip jie namie kalbas, kuršiškai. Tiesa, Užmario gyventojai tiek suvokietinti, kad patys nebereikalauja tuo jiems papataikauti: vokiškai klausyti papratę, ir tai jiems keblumo nebesudaro. Bet pradėjus, kuršiškumas netruktų džiaugsmu pasireikšti.

Tarp lietuvių esama daugiau tautiškai susipratusių. Kuriuo ten metu apklausinėjant, kuria kalba nidiečiai bevelytų mišių klausyti, 36 lietuviai išsiskyrę ir pareikalavę lietuviškai. Iš 1000 parapijonų – vos 36! Ar tai tiek jų ir yra Nidos parapijoje? Ne. Pradėjus pamaldas sistemingai laikyti lietuviškai, jų atkiustų daugybė. Tikrų vokiečių ar jau galutinai suvokietėjusių čia nedaugiausia.

Jei parapijonai lygiomis kalba trimis kalbomis, logika ir teisingumas reikalauja, kad ir jų dvasiškis mokėtų visomis trimis jų kalbomis kalbėti, kaip Guduose gudiškai, lietuviškai ir lenkiškai. Tuo valdžia privalo susirūpinti.

– Na, Pileiki, namie tamsta kalbi kuršiškai, bažnyčioje vokiškai. O kaipgi neužmiršai lietuviškai?

– O kaipgi užmirši, kad mūsų verslas mėto mus į aną pusę, – pamojo ilgu mostu Nemuno žemupio link. – Mes ten gabename visą žuvį, o ten nei kuršiškai, nei vokiškai nesusikalbėsi.

Man tai buvo naujiena išgirsti, kad ir Mažojoje Lietuvoje, Memellande, dar yra vietų, kur gyventojai vokiškai nesusikalba.

Ir Vokioje mokykla dar ne visus buvo pasiekusi, tai dabar Lietuvos uždavinys juos pasiekti – lietuviškai.

– Pileiki, kurgi tie briedžiai, kuriems mes važiuojame vizitą padaryti, ir kam jūs tuos nabagus elniais vadinate?

– Mes jų taip ir nevadiname. Mūsų kalboje – brieds, tik lietuviškai jį šaukia elniu, Elch.

– Nu, bra, toks ten jūsų ir lietuviškumas. Lietuviai juos šaukia kaip ir jūs – briedžiais, o elnių pas mus retenybė. Jie – šiaurėje. Tai kurgi mums dairytis jų? – klausiu nekantraudamas, sunkiai traukiamas dvejeto arklių į statų kalną, į tankų skujinį mišką.

– Briedžiai Nidos miške tik retkarčiais prabėgdami pasirodo. Jiems čia per sausa, žolės nėra. Jie laikosi Preilos slėnyje. Iš čia bus devynetas kilometrų pajūriu, o aplink daugiau.

Kantriai važiuojame miškais, taisomu pašto keliu, kuriuo turbūt tas vienas paštas ir tevažinėja. Žmonių tėra pačiame pajūryje. Aš atsiminiau keletą pasakų iš svėdasiškių, kaip seniau, kai daugiau girių buvo, vienišas patinas briedis, aptiktas kelyje, nė nemanydavęs pasitraukti, atstatydavęs savo ragų mišką, ir važiuok ant jų, kad geras. Joks arklys neis. O vieną kartą kad spyręs, ėmęs bėgti, tai pataikęs į pušį ir didelę skiedrą nuspyręs. Matai, kas būtų žmogui ar arkliui, kad juos įspirtų!

– Pileiki, o kad mus čia miške, toli nuo žmonių, sutiktų visa briedžių kaiminė ir subadytų?

Pileikis linksmai juokias.

– Viso jų Užmario kopose bėra tik apie 50 galvų. Ir jie didele kaimine nesilaiko, tik po keletą. O patinai pikti tik rugsėjo mėnesyje, kada poruojasi. Šiaip jau jie ramūs ir nuo žmogaus bėga. Tačiau kai žmonės nieko bloga jiems nedaro (šaudyti smarkiai draudžiama), tai važiuotų žmonių nebebijo. Mes juos gana arti privažiuosime.

– Kalbi lyg apie galvijų kaiminę, žinodamas, kur ji ganosi. O kai mes, sumokėję p. Sakučiui po 20 litų už nuvežimą, nė iš tolo jų nepamatysime, tai kas?

– Negali būti! Aš juos surasiu, ne šiapus Preilos, tai anapus, – tarė tikru balsu, ir mums pasidarė ramiau. Tas žvejys tikslą pasieks.

Nuo vakarų aukštumos nusileidome į rytų pakalnę. Jos čia esama ne mažos, nuo keleto kilometrų. Čia suteka visa drėgmė ir daro tikrą balyną. Kur ne kur sausesnėje vietoje želia gera pieva, slesnesnėse vietose telkšo gyvas vanduo, kyšo kemsai, žolėti ar berželiais apaugę. Beržynėlis retokas, kitur alksniai protarpiais sužėlę. Gyvas tyrulis. Atsiminus Žemaičių tyrulius, kad ir Kuliškių Kartiniškių tyrulį, kun. Kaz. Mácio[7] aprašytą, mane nukratė.

– Žmogau, ką darai? – sušukau Pileikiui, kurs, apsidairęs aplinkui, ėmė ir ūmai iš vieškelio pliumtelėjo į balą. – Nuklimpsime, o kas duos karčių ir virvių arkliams ištraukti?

Pileikis neatsako nieko. Ir arkliai nesibailina. Jie galingai velka didelį mūsų vežimą su penkiais pasažirais. Purvo esama negilu, apačioje gi toks pat jūros smėlys kaip ir sausumoje. Tai vėžų vėžos išvažinėtos tokių pat „mišiuginų", kaip ir mes, kuriems parėjo į galvą palikti patogius gyvenimus kurorto vilose ir atsirasti purvynuose.

Pasisukioję šen ten išvydome gražių olandų kaiminę, turbūt vienatinę visame Lietuvos kopų pamaryje, ir du piemenuku.

– Ar šiandien matėt briedžių? – klausė jų kuršiškai.

– Šešius matėme, – atsakė, ramiai sau šypsodamiesi, lyg būtų avinų kaiminę matę.

Tai mus padrąsino toliau ieškoti, sukaliotis po pelkyną ir dairinėtis į visas šalis. Veltui tačiau braidėm skystą purvą ir plačias brastas. Per retą beržyną matėsi gana toli, bet nebuvo nieko. Jau ėmėm nuobodžiauti; valanda prailgo, Pileikis sėdynėje ėmė neramiai krutėti?

– Ar tavo senos akys bemato? – paabejojau.

– O, mano akys – jūrininko akys, jos toli neša, – pasigyrė, tikrai smailiai, kaip sakalas, verdamas tolumą. Jam akys buvo sveikos, ne ašarotos, ne paraudusios, kaip daugelio senų žmonių sausažemyje.

– Vienas yra... – pagaliau pašnibždėjo paslaptingai, neatsigrįždamas į mus, ir sustabdė arklius.

Iškirstoje linijoje, gana toli, stovėjo briedis patinas, dideliausiais šakotais ragais ir nustebęs žiūrėjo į mūsų vežimą. Jis buvo arklio didumo, rodės, išdidžiai galvą pakėlęs domėjosi, kas čia dar gyvas be jų, briedžių, atsirado šiuose balynuose, kur nėra jokio kelio; nėra nė kas veikia čia kitiems. Tai – vienų briedžių viešpatija. Pagalvojęs krūptelėjo ir elegantiška ristele pabėgėjo, tačiau ir vėl sustojo. Mes atsidėję žiūrėjome jo ir džiaugėmės, išvydę baigiantį nykti Lietuvos miškų žvėrį, jis lygiai atsidėjęs tyrė mus, ką mes jam darysime.

O mes ėmėm jį sekti. Užvažiavome užuolanka per tankius krūmus ir norėjome arčiau privažiuoti. Bet kai pavažiavome į tą vietą, briedžio jau nebebuvo; jis šmykšėjo daug toliau.

Rodos keista, kad vienoj galvoj gali dygti visas miškas ragų. Tikrai gi tai labai elegantiškas didžiuliam galvijui papuošimas, visiškai harmoningas su visu jo kūnu. (To nebūtų galima pasakyti apie vyrą, kad ir dideliais „ragais" papuoštą...) Tik negali atspėti jų tikslumo. Kam taip daug, kad gintis ar rungtyniuotis gana būtų ir dviejų ar net vieno rago. Nebent kad ragai darytų briedį krūmu, neišskiriamu iš krūmo. Taip slapstytis gyvuliai moka.

Bemėgdžiodami šį gražų egzempliorį, išvydome kitą patiną, bet dar bailesnį; jis mums dingo iš akių. Mūsų inžinierius pamėgino pačius patinus šen juos atsikviesti, jei mūsų pačių arčiau neprisileidžia, ir ėmė karve meilintis, bet ta rolė pavaidinti jam buvo sunkiau kaip Rygos scenoje, tai ir pirmasis patinas mums dingo iš akių. Nevykęs vyliūgas kone susigriebė iš mūsų pabaudos.

– Trečias yra... – parodė Pileikis labai tolimą krūmą už plačios aikštės. Jau buvome besirengią ir jam vizitą padaryti, bet niekas negalėjo įžiūrėti, ar ten ragų krūmas, ar alksnių. Padėjo stiprūs žiūronai: ir per juos briedžio nesimatė. Pileikio akys susikompromitavo.

– Na, nėra ir nereikia. Paieškosime kitur. Andai su Klaipėdos direktorijos ponu prezidentu aptikome 8, – ramino Pileikis ir pasuko visai kiton pusėn.

– Trys yra... – triumfuodamas tarė ir pasuko šalin.

– Ką gi darai, žmogau? Pabūgai, ar ką?

– Užvažiuosime jiems iš šono.

Tolokai išbridę į sausumos aikštę ir atsikvietę antrą vežimą, kurs savaimingai „medžiojo", privažiavome tiek arti, kad fotografijos aparatas galėjo imti. Aiškiausiai matės didžiulė briedis patelė, „karvė", už jos gi du patinu, vienas ragais į mus, antras šonu. Jie ramiai žiūrėjo į ketvertą mūsų arklių. Bet kai mūsų atsivežtasis iš Nidos fotografas, vieną kartą gerai nutraukęs patelę, ėmė šliaužti dar arčiau, kad ir patinus galėtų pagauti (į objektyvą, žinoma, ne rankom), visa trijulė pabėgo.

Krūvelėje briedžių esama drąsesnių ir jaukesnių. „Karvei" nebijant, ir „jaučiai" nesinervino. Mums labai rūpėjo pamatyti prieaugliai, mažieji briedžiukai. Reikėjo ieškoti dar vieno antro būrelio, bet saulė jau slinko žemyn, garlaivis ruošės atgal, ir mes pasitenkinome gautais rezultatais: matėme 4–5 briedžius ir grįžome kupini džiaugsmo ir pasididžiavimo, kad „medžioklė" mums pavyko. Visa Palanga mums pavydėjo, kaip ėmėm artistiškai pasakoti visą medžioklės procesą ir jos pavojumus mūsų gyvybei...

Be juokų – mes buvome nepasakomai gerai nusiteikę ta ypatinga medžiokle. Pirmiausia azarto prityrėme ne mažiau, kaip būtume su šautuvais sekę laukinį žvėrį, o mūsų jausmas buvo daug tauresnis, neg kad būtume kurį vieną šių girios milžinų nušovę, kailį nubielįję ir visi kruvini, sukeltais kraugerių jausmais sugrįžę.

Praktika patikrinau, biologinės medžioklės esama daug įdomesnės ir naudingesnės už žudymo medžioklę. Sekti gyvulys ar paukštis, kaip jie laisvėje gyvena, esama daug maloniau negu juos užmušinėti; ne dėl pelno, iš gryno žvėriškumo.

Jūs, vilkai medžiotojai, plėšrosios veislės žmonės! Liaukitės! Tegu sau visi gyvi esti, ką tik Dievas leido gyventi!

Grįžome, jau saulei sėdus. Nebebuvo karšta, bet ir vėjas buvo visai nutilęs. Marė buvo stiklinė, pilna pribadeliotų tinklų, taip ilgų, kad nė galo nesimatė, po daug šimtų metrų ilgumo, arba taisyklingu ratilu; destis kurioms žuvims gaudyti, žvyninėms ar unguriams. Visą tą didelį darbą buvo padarę šimtai žmonių, kol mes buvome kelionėje, nes nuvažiuojant nesimatė nei vieno tinklo.

Visa mus intrigavo šioje ekskursijoje, visa buvo įdomu, žinotina, nepaprasta, net keista. Tai tikrai galima pritarti p. Klimui, kad Lietuvoje keliaujant galima gauti ne mažiau stiprių įspūdžių kaip ir svetimose šalyse.

VIENĄ DIENĄ NEMAJŪNUOSE

Didelė šventė, pažadėta iškilmių, o miestiečiai galvatrūkčiais pasileido žaliumosin. Diena graži, saulė žeme ritinėjas, augmens iš proto eina bevešėdami, – kur čia miestietis besusilaikys namie, kai tą valandą laisvas nuo pareigų. Bet ir Dievulis pagarbinti bent sykį per savaitę – pareiga; tam jis ir atleidžiamas nuo kitų darbų. Ir buvo koktu, kad žmonės mažesnį darosi didesniu, malonumą sau – virš pareigos Dievui.

Bet kai apsidirbome bažnyčioje, tai ir mane paėmė nerimas, pasiilgimas nemiesto.

– Turiu brolį kleboną Nemajūnuose, pačioje panemunėje, už Birštono. 40 kilometrų, pusantros valandos kelio, keturi litai iš kišenės. O šilelis kaip rūtų darželis – sausas, švarus, nuo sakų kvapo net galva sukas; visus bronchičius, tą žiemos pašalą, išvarys. O smėlio, smėlio! To šiltojo smėlio kojoms maudyti! O erdvės – į visus kraštus. Kalnai ant kalnų... O Nemunas...

– Plaukia žąselė per Nemunėlį... – provokatoriškai pragydo Čiurlionies galerijos direktorius Paulius G.[1]

– Kir ga ga, kir ga ga, per Nemunėlį, – pritariau visa širdim, visu noru, visu pasiilgimu gamtos.

Ir mes dundėjome per Nemunėlį – Vytauto Didžiojo tiltu, per Garliavą, Išlaužą, Prienus, Birštoną, lyg būtume vijęsi mūsų

artimus, kurie laisvi iškurnėjo džiaugtųsi ištaigautų, o mudu vienu du per prievartą namie paliko budėti. Bepiga budėti jūrmaloje kur ant plikos uolos, ten vis tiek žmonių nėra; ar šventą, ar šiokiandėj – tas pats pareigų ėjimas. Bet atstoti kitus, būti kitų auka – tai pasišventimas. Ar užmokės už tai Dievulis, ar neužmokės: jei yra progos, atsilyginkime patys sau už visas cnatas.

Pusantros valandos susikaupimo, parengimo vietos būsimam nusiteikimui, ir mudu išmeta svetimam krašte, už pasakos septynių mylių ir keleto upių: neužmirškit, kad ir Jiesios upė tenka perplaukti. Žinokitės, papėsčiuokite pusvalandį.

Ar begali būti malonesnė prievarta, kaip ištrėmimas gamtos prieglobstin!

– Povilai! tuojau nusiaukime pušnis, nes vieta, kur atsiradome, šventa yra; nuštilkime plepėję pašalines istorijas, nes mane slegia šventyklos kilnumas: ar užmiršai, kaip nustėra žmonės, įėję į rūmą, kur Dievas gyvena? Pagerbkime Didžiąją Gamtos Dvasią ir kepures nusiimdami, nes vis tiek prakaitas srovėmis zliaukia. Apsidairyk – niekur aplinkui gyvo žmogaus, o jo darbo žymių visur. Nė mažiausios negyvos vietos, plikų uolynų, dirvonų, žvirgždynų. Lietuvoje ir Varėnos „sachara" želdo puikių puikiausius pušynus, – leisk tik daigams nors metelius užsiglausti užuvėjon ir įsikabinti šaknelėmis. Čia Saulė motutė žadina kiekvieną pėdą: pelkelę, kad varlės turėtų kur krankti, kiekvieną pievelę, kad žiedai žydėtų ir mergeles viliotų vainikų pintųsi, kiekvieną šlaitelį krūmams vešėti ir kalną ar lomą augmenų galiūnams rangčiomis dangaus siekti. Kur tik bent lašas drėgmės, ten ir gyva, ten jau seka savo pavasario pasaką. Ar tu, Povilai, girdi ir supranti? Susikaupk gerai, tai išmoksi augmenų kalbos, kaip daktaras Dolitlis išmoko gyvulių kalbos[2].

O stebuklingiausia tai dirva. Pasitelkė artojas pasaulio karalienę Saulę, savo valia užvaisė žemę močiutę ir liepė pridaiginti jam ne mišinio, kaip pievoje, visokių gražybių ir naudybių, bet visa ko skyrium ir po daug. Ar tu matai, Povilai, kaip rugeliai liūliuoja? Dabar jie žali, bet neilgam; tai tik vaikiškas

jų žaliumas: tuoj ims vyriškai blaivėti, o paskui gale amžiaus silpnai geltonuoti. Kvieteliai ilgiau žaliuoja, užtat ir jų pagina vaškinio geltonumo. Čia šakniavaisiai, čia ankščiavaisiai, čia kitokių varpuočių.

Kai visa taip pradeda tarpti, pavergia sau visų simpatijas, ir mudviejų, štai juk tiesa. O artojų visas viltis užvaldo. Ar tu matei, Povilai, kaip pats sėjėjas nustemba, kai pradeda želti ir augti? Kas čia darosi? Ar tai sėjėjo burtai, ar To, kurs laisto ir užauglį duoda? Ar tik Gamtos laumės? Ir nebesti artojui nieko gražiau ir maloniau pasaulyje, kaip braidžioti po pražydusią pievą, kaip vaikščioti ežiomis, lankyti „paruges". (Tai bendras aukštųjų javų pamūrės vardas.)

Kiek kartų, atmeni, aš tave viliojau; ką beskęstame miesto gatvių dulkėse, ką besukinėjamės kojas kietai grįstais takais, geriau pasieškokime parugės. Išeidavom, ieškodavom ir nerasdavom: parugių esama toli už miesto, o miesto dulkės ir ten mus sekdavo, automobiliai tarkšdavo ausysin kaip ir mieste. O mes buvome pasiilgę tylos ir grynumo. Ne tos tylos, kaip kapuose, tik tos, kaip bažnyčioje, kur maldas šnabžda, – kur sparčiai auga, žiedus kraunas, žiedai kvepia vilioja, o užsivaisę krinta, kur vaisius bręsta. Tegu tegu... tegul darosi, kas turi darytis – vaisius.

Ar tu matai, Povilai, kaip iškilmingai gamta atlydi vaisių? Želmuo, stiebeliai, lapai, žiedai. Šlama, ošia, linguoja, supa, lyliuoja. Močia žemė peri, tėvas oras dainuoja raminančią dainą. Bet yra gamtai ir savi vargonai, tai paukščiai ir jų chorai. Klausyk! Šiapus Nemuno šilelyje kokiuo lietaus laukimu siaudžia: au áu, au áu, au áu... ir taip be galo. Anapus Nemuno girioje be krašto galo kitas kitaip skardenas: áu au au, áu au au, áu au au... vėl be galo, lyg pasikartojąs aidas. Šie paukščiai per daug kilometrų ramina: kantrybės, laukiamas lietus ateina. Teks ir mums, Povilai, bet nieko, nuo lietaus sušlapti nepikta; tai ne pelkėn virtus. O girios paukščių tiūstėp ir trystėp ne bet kam tinka girdėti; čia giesmės salonų šokių ritmu.

Taip mes susikaupę, tyla tylai pritardami, pamažu slinkom pakalnėn miestelio link; plaukte plaukėm per gamtą ir

nenorėjom iš jos išplaukti, nebent vėl atsirastume kokioje užburtoje saloje su savais stebuklais. Ag ir atsiradom. Kažin kur nuošalėlyje dvi tankios šimtametės girelės, šimtų metrų tvirtovės zomatais apmūrytos. Tai kapai ir šventorius, o jame keisto, bet gražaus gotiko bažnyčia. Tai paminklai kun. Anzelmo Nonevičiaus čia klebonavimo. Lyg sargyboje brolio paminklų čia pat karšta, profesorius Nonevičius[3] pašilėje pasistatęs trejetą vasarnamių. Kultūra papildinėja gamtą. Laukai, šilai ir didelė upė. Sausa, priozonuota, prisakuota. Geri orą kaip neatmieštą pieną, o žvelgesiai aprimsta tik tolumoj. Švarus ir nesudriskęs bažnytkaimis.

Vakaras. Kloja gulti – uždarinėja langines, užtiesinėja iš vidaus, kad Saulė šviesuolė neįspįstų, kad mėnulio išblyškęs veidas nebaidytų. Liaukitės! Ne to mes čia iš miesto atvykome! Rūsyje mes ir ten pagyvename; mūsų butai ten – akmeniniai šuliniai, kalėjimų karceriai; mūsų gatvės – urvai, kur saulės viename šone tematai arba visai jos nematai, kai rudenį ir žiemą žemai ji tepakyla. Užtat vieną pusę buto mums saulė nepakenčiamai prišildo, kai antra pusė lieka drėgna ir šalta. Ir gražiojo mėnulio mes ten bijome traukos, kad netaptume lunatikai ir neimtume naktimis vazotis. Saulę ir mėnesį mes ten reguliuojame elektra: sukt – ir šviesu, sukt – ir tamsu. Mes ten įtakos darome šviesai, ne šviesa mums. O kam mums tos apsčios šviesos, kad mes ten težiūrime į vieną punktą, į tuos vienus kelius kvadratinius centimetrus, ar tik sau po kojų, kai kur skubinamės; o skubinamės visados. Pasaulio karikatūra, gamtiškoji šventvagystė. Čia, va, priešingai – vienos platybės. Prasivėrei duris, ir tau keli ar keliolika kilometrų prieš akis. Lai akys ilsis ir jų žemažiūrybė reguliuojasi. Tegul plaučiai traukia gryno oro, ozonuoto ir sakuoto, dieną ir naktį, – taip mes čia neilgai teviešėsime. Palikite atlapas duris ir langus – plikšiai vagių nebijo, o jų kaip tik ir nėra pas jus. Lai pučia, lai šviečia, kaip sau nori, o ne kaip mes norime.

Ak, kokia naktis! Mieste mes buvome pamiršę, kad toki esti. Ištisas majestotas, pradedant nuo nakties preliudijos – uodų. Ir padaryk tu man tokį balso plonumėlį, tokią svajingą

melancholiją: „Broliūūk, broliūūk!" O čia uodo taisomasi padaryti didžiausią žiaurybę – atsigerti tavo kraujo. Prisičiulpė, išputo kelissyk storiau, tik raudonuoja tavo kraujas pilvo maišelyje, kaip tyrėjo probirkoje. Ir ima juokai. Ak, tu, veidmainy, sukčiau! Kraują už kraują! Deja, ne tavo, tik mano paties... Pliaukšt ir kraugerio nebeliko, o tau vis tiek liko niežtįs papautas ant rankos ar kur už ausies visai nakčiai, jei ne dviem dienom. Tai įkyru, sakysime? O be uodų pavasarį neįsivaizdinsi vakarinės melancholijos, kaip rudenį be svirplių.

Miegas neima, o nemigo nuovargio nejauti. Snaudi ir tau gaili, kad iki šiol vis dar neturime prietaiso patamsyje rašyti – kiek gražių vaizdų užfiksuotumei, kiek rastumei tokių palyginimų, kokių tau blaiviam niekados nepasivaidina!

Nakties vėsumas nubaidė uodus, jie dabar kur užuvėjoje džiaugias laimėję. Dvi valandas visiškai tylu, tokia rimtis, lyg pačiai gamtai apsnūdus. Laimingas esi, jei su ja ir pats nepavirtai negyvėliu ilgiausioms aštuonioms ar net dešimčiai valandų. Kiek nuostolio būt buvę! Tu gi nebūtumei sąmoningai dalyvavęs daugybėje gamtos procesų. Nebūtumei jutęs, kaip augmens rasą geria, kaip lapus želdinas, kaip pumpuras kraunas, o kitus jau ir plėšo, kad žiedas pasileistų. Visa tai su akompaniamentu gamtos vargonų – paukščių.

Miesteli! Tu gi nebežinai, kad pirma dalis paukščių koncerto esti dienelei švintant. Jie gamtos vardu sveikina Aušrinę. Heliosui gieda iškilmingąjį himną. Gieda ir paskui, kelissyk per dieną, bet jau toli gražu nebe taip iškilmingai. O skirtumo tiek, kiek tarp giedamos maldos ir žaislo. Kas tą paukščių himną pirmą–antrą valandą išgirdo, nebeužmigs. Kas jo neišgirdo, pramiegojo gamtos stebuklą.

Trumputė pavasario nakties tyla ūmai ir visai netikėtai praplyšta, ligi tik švisteli patys pirmieji aušros spinduliai, ne, ligi tik praskysta dar visai neznaimiai nakties tamsa, gamtos vargonai paleidžia visą akordą, lyg atlydėdami iš už horizonto pačią Aušrą gražuolę, Saulę maitintojėlę. Nugi mano nebežinota, kad Lietuvoje tiek daug giedančių paukštelių. Dievuli tėveli, kas čia darosi anksti rytą! Pro atvirą langą įsirito banga

balsų, mėginau suskaityti, keleriopų. Vienas, du trys... dešimt. O kas ten suskaitys choro chaose, kiek ten asmenų gieda tuo pačiu ir ne tuo pačiu balsu! Čiulba, kliauga, čirena, čirškia, švilpia, tiriliuoja, juokias ar verkia, o viską tiek aistringai, tokiuo atsidėjimu, iš tokio širdies pilnumo, kaip tik patį Aukščiausiąjį liaupsinant. Lyg kas po pat langu būtų pastatęs ar medžius prikabinėjęs šimtą narvelių, pilnų giesmininkų.

Ne, ne taip: rodės lyg palangėje medyje kabėtų maišas, pilnas paukštyčių, triukšmaujančių, čerškančių, kaip ūžia triukšmauja į sietą pagautas bičių spiečius, ar giesmininkų parodoje, kur jų šimtas sukabinėta sienoje nuo žemės iki lubų.

Kuo jie visi vardu ir kokie jie rodos gražuoliai, elegantai, vikruoliai? Norėjau patirti, tik dar nepraskydusioje tamsoje jų nesimatė. Ir gerai: įspūdis liko dar didesnis, nes paslaptingesnis: lyg sodelio medžiai patys būtų giedoję Heliosui himną. Na, palaukite, pabaigs aušti – aš jus visus suskaitysiu! Ir šokau keltis, nors nedaug teguleta, vos penketas valandų: čia buvo gana to. Turėjau gražią intenciją – su savo brevijoriaus „Aušrine" prisidėti prie paukščių choro, kad daugiau būtų garbės Aukščiausiajam. Bet kol apsitaisiau, visiškai prašvito ir visi paukščiai paukšteliai, lyg dirigentui lazdele mostelėjus, ūmai nutilo.

O kas pasidarė? Pasimeldus reikėjo darbo imtis, pasitiekti gerus pusryčius sau ir tiems, kurių dabar pilni lizdeliai. Ir švilpęs šnekutis antai snape neša kažką riebų, drūtų – vieną didžiulį vabalą nutvėręs ar visą saujelę mažų prisigaudęs? Ilgai sukiojos švaistės į visas puses gudraudamas, kad kas nepamatytų, kur įlįs, kur jo lizdelis su vaikeliais: tos didžiojos jo paslapties. Tačiau ar nusimanydamas jau viską padaręs vaikams apsaugoti, ar pareikšdamas man pasitikėjimą, šmūkštelėjo į uoksą po stora beržo šaka, kaip tik man čia pat bestovint. Ne tokia pasirodė kielelė. Tai aukštai nutūpia, tai žeme pabėgėja vis dairydamasi į mane, vis viliodama, kad ja pasekčiau, aišku, tolyn nuo jos lizdelio ir vaikų. Ak, tu kytreiva! Ji neišsidavė iki galo ir man matant niekur neįlindo. Patvaresnė už šnekutį.

Zuja bėginėja paukštytės po žolėtą pievą, skraidžioja šaudo ore gaudydamos museles. Valandą antrą pusryčiavo ir kažin kur dingo. Turbūt pogulio sugulė ar džiaugias savo šeimynėle savo salonuose.

Giesmininkams nutilus, ūmai ir netikėtai lyg su yla pervėrė klausą, rodės, brutalus, visai ne į akordą ryto koncertui, riksmas: Kva kvaa, kva kva kva! įžago tylą višta, padėjus kiaušinį. Jautei jos gimdymo skausmą, laimei, neilgai trukusį, o paskui triumfo skelbimą pakartotinai. Tačiau joks muzikas nebūt pasakęs, jog ir tai ne į ryto akordą. Kaip tik to reikėta kontrastų harmonijai.

Jai nutilus, pasigirdo plonutytis kūdikiškas šunyčio pasiskundimas, kad jam rytą darosi vėsu, o mama kalė kažin kur dingo ir jo nebešildo. Ir taip gaili to mažiuko, nors šokęs bėk pasiimti ant rankų, priglausti prie savęs, sušildyti ir numaldyti...

Šiaip taip, šiaip taip; šit..., šit..., šit... Tai bernas išėjo į sodą šėko pasipjauti arkliams, kuriems teks mėšlo vežimai traukti. Na, ima ir žmonės eiti savo pareigas, bet tai jau nebe taip įdomu. Bėgsiu paupin dar ko nors biologiška pagauti.

Atsisėdau aukštame kriaušiuje ir rašau, rašau, nė nepajudėdamas. Tik žil žil žil, lyg būtų mane žąsiukai apspitę. Apsidairiau, ėgi jų ganomasi net antrame plataus Nemuno krašte. Tai vandeniu atėjo toks aiškus jų balsas. Įsiklausiau ir ėmiau vaizduotis gimtojo savo kluono vaizdą, kur moteriška į kūdrą iškratė visą anderią žilių-žąsyčių. Ot, būdavo muzika – nieko malonesnio nebeišgirdau nė simfonijoje! Tiek ten raminančios nuotaikos, pilniausios laimės ir pasitenkinimo.

Įsižiūrėjau į pulką, o tas pulkas ėmė plaukti skersai Nemuną tiesiai į mane. Mažiukai yrės taip lengvai, lyg nė justi nejuto smarkios srovės, kuri bet ką nuneša. Lydi žąsinas ir keturios žąsys. Išlipimas ekspedicijos. Pirma generolai sustojo sargyboj ir laukia. Paskui juos už kits kito, už kits kito žąsyčiai kabinas stataus kriaušiaus ir sklinda po pievelę. Aš sėdžiu aukščiau. Jie manęs nežiūri. Užtat viena senė atsistojo sargyboje vaikų iš mano pusės. Ir stovėjo stovėjo, kaklą kaip vėzdą aukštyn iškėlusi, akių nuo manęs neatitraukdama. Man matės labai

ilgai truko, kol senė įsitikino, jog aš nieko bloga joms nerengiu, ir nurimo. O kitos senės tuo tarpu sustojo į eilę ir, pasikliaudamos sargyba, ramiai sau įsižiūrėjo į atliktą kelionę per Nemuną. Žiūrėjo ir žiūrėjo visos keturios, žąsinas ir žąsys. Ir man buvo aišku: jie Nemuno romantikai, įsimylėję jo vandenį, jo krantus, jo šlaitus. O jaunimas lesa, tik lesa. Pagaliau visi sutūpę pokaičio, virškinti. Neilgam: jaunas skilvys tuojau viską suvirškino, ir vėl visi žąsyčiai paplito po dirvonėlį. Atsirado tarp mūsų abipusė simpatija: man buvo gražu, o pulkeliui buvo ramu ties žmogum būti.

Nejaugi tie mieli žiliukai virs baltomis žąsimis ir savo buvimą pabaigs ordinariškai dideliame kurio vokiečio pilve per šv. Martyną?

Turtingi įspūdžių, klebono sočiai privaišinti sugrįžome į miesto prozą.

PAAIŠKINIMAI

SANTRUMPOS

RR – Vaižgantas. Rinktiniai raštai. T. 2. – V., 1957.
VR–6 – Vaižganto Raštai. T. 6. – K. – V., 1923.
VR–17 – Vaižganto Raštai. T. 17. – K., 1931.
VR–18 – Vaižganto Raštai. T. 18. – K., 1938.
VU BR – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas.

REDAKCINĖS PASTABOS

Aštuntajame šių Vaižganto Raštų tome dedama kelionių apybraižos: „Galicijoje", „Amerikoje", Krymo kelionės įspūdžiai „Į saulę, į saulę!", „Aplink Baltiją", „Nepriklausomoji Estija" ir „Nepriklausomoje Latvijoje", kelionės po Vakarų Europą aprašymai – „Prancūzijoje", „Italijoje", taip pat kelionių po Lietuvą vaizdai – „Nemunu", „Kuršių užmaryje", „Vieną dieną Nemajūnuose". Apybraižos „Amerikoje" ir „Aplink Baltiją" buvo išleistos atskirais leidiniais (Ten gera, kur mūsų nėra, arba neapleiskime Tėvynės. – K., 1912; Aplink Baltiją. – V., 1919), kitkas skelbta periodikoje. Didžioji apybraižų dalis įėjo į VR–17, keleta – į VR–6 ir VR–18.

Savo kelionių apybraižas Vaižgantas ketino įjungti į projektuotą knygą „Vaizdai". Autografe „Vaizdų rinkinys" (VU BR, f. 1 – D 673) pateikiami knygos „Ten gera, kur mūsų nėra" fragmentai, kurie traktuojami kaip savarankiški kūrinėliai, jiems duoti pavadinimai: „Kelionė okeanu. Nerimas. Žuvėdros" (l. 21–26), „Okeanas" (l. 27–28), „Uostas. Darbas" (l. 29–36), „Amerikonto dovanėlė" (l. 37–47), „Darbininkas – mašina" (l. 49–53), „Gyvulių pjovyklos Chicagoje" (l. 55–58).

Apybraižose „Latviai", „Estai", „Nepriklausomoji Estija" ir „Nepriklausomoje Latvijoje" pasitaikantys latviški ir estiški žodžiai bei vardai Vaižganto daug kur rašomi senąja rašyba, tačiau jo lankymosi metu tuose kraštuose buvo pereinama prie naujosios rašybos, todėl šių apybraižų tekstuose kalbamų žodžių rašymas įvairuoja (*swehtki* ir *svētki*; *järw* ir *järv*) arba žodžių junginyje vienas žodis rašomas senąja, kitas – naująja rašyba (*Dzeesmu svētku*), o estiški vietovardžiai dažnai aiškinami ar pakeičiami vokiškais (*Wõnnu – Wenden, Rekwere – Wesenberg, Wiljandi – Fellin*) arba lotynizuotais (*Igaunija – Ugaunia, Pihkwa – Pleskava*). Redaguojant šiuos tekstus, išlaikyta Vaižganto rašyba, taisomos tik aiškios spaudos klaidos.

BIBLIOGRAFINIAI DUOMENYS IR KOMENTARAI

KELIONIŲ VAIZDAI

GALICIJOJE. Publikuota: Viltis. – 1910. – Liep. 9(22). – Nr. 77 („Kriokuvos iškilmės"); liep. 21 (rugpj. 3). – Nr. 82 („Tišku – pišku!"); liep. 23 (rugpj. 5). – Nr. 83 („Iš Kriokuvos"); liep. 25 (rugpj. 7) – Nr. 84 (čia ir toliau „Iš Kriokuvo"); liep. 28 (rugpj. 10). – Nr. 85; liep. 30 (rugpj. 12). – Nr. 86; rugpj. 1 (14). – Nr. 87. Pakartota: VR–17. – P. 5–45 (antraště „Galicijoje"; po tekstu *„Žalgirio mūšio 500 metų sukaktis"; „Vilties" 1910 m. 77 nr.*); RR. – P. 261–305.

[1] *iš Rusijos Kongresovkos...* – tai Lenkijos dalis, 1814–1815 m. Vienos kongrese pripažinta Rusijos imperijai.

[2] *Polak, Węgier – dwaj bratanki* (lenk.) – lenkas, vengras – du brolėnai.

[3] Julijus Leo (1862–1918) – politikas, ekonomistas, nuo 1904 m. Krokuvos burmistras.

[4] Aleksandras Pogodinas (1872–1947) – istorikas ir filologas, tuomet Charkovo, nuo 1919 m. Belgrado u-to profesorius; 1893 m. tyrė lietuvių kalbos tarmes, paskelbė jų tekstų.

[5] Paderevskis (Ignacy Paderewski, 1860–1941) – pianistas, F. Chopino kūrinių atlikėjas, kompozitorius, politikas; jo giminiavimas su „mūsų tautiečių Poderiu" – Vaižganto duoklė to meto tendencijai lietuvinti kitų tautų įžymybes.

[6] „Birževyje Vedomosti" («Биржевые Ведомости», „Biržos žinios") – liberalinis laikraštis, ėjęs Peterburge 1961–1917 m., leidžiamas dviem laidom: Peterburgui ir provincijai.

[7] *„Sakalai"* – paramilitarinė sporto draugija „Sokół" („Sakalas"), įkurta 1867 m. Galicijoje; nuo 1885 m. ji veikė vokiečių, nuo 1905 m. – rusų valdomoje Lenkijos dalyje.

[8] *banderija* (isp. *bandera*) – vėliava, būrys.

[9] *„Bogarodzica"* („Bogurodzica") – seniausia lenkų religinė giesmė, sukurta XIII ar XIV a., žinoma iš XV a.; buvo giedama tautinių švenčių bei manifestacijų proga.

[10] Władysławas Bandurskis (1885–1932) – bažnytinis ir politinis veikėjas, nuo 1906 m. Lvovo vyskupas; 1920 m. su L. Želigovskio divizija atvyko į Vilnių, pritarė lenkų akcijai Vilniaus krašte.

[11] *„O, cześć wam, panowie magnaci"* (lenk.) – o, garbė jums, ponai magnatai.

[12] 1910 m. „Vilties" 76 nr. buvo paskelbta tokia žinutė: „Lenkų laikraščiai praneša, jog kunigaikštis Eugenijus Liubomirskis su sūnumi Žalgirio mūšio atminimui paskyrė Krokuvos Mokslo Akademijai 40 000 koronų, kad Jogailonų universitete būtų inkurta lietuvių istorijos ir literatūros katedra. Kun-štis Kazys Liubomirskis pridėjo dar tam tikslui 20 000 koronų".

[13] *Žinote iš „Vilties" 73 nr.* – primenama šiame numeryje išspausdinta informacija. „Dėlei Žalgirio sukaktuvių"; joje skelbiamas „Vilties" redakcijai atsiųstas lenkų Žalgirio 500-ųjų metinių minėjimo komiteto kvietimas lietuviams dalyvauti sukaktuvių iškilmėse ir pranešama, jog dėl pablogėjusių santykių su lenkais nuspręsta į jas nevykti, tenkinantis tik kun. J. Tumo, kaip laikraščio korespondento, pasiuntimu.

[14] rusinai – vakarinės Ukrainos (Galicijos) ukrainiečiai.

[15] *„Dilo"* – „Дїло" („Veikla") – ukrainíečių laikraštis, narodovcų (tautininkų) organas, ėjęs 1880–1939 m. Lvove.

[16] *n. wiecz.* – *numer wieczorny* (lenk.) – vakarinis numeris.

[17] *„Dzien. Powsz".* – *„Dziennik Powszechny"* („Visuotinis dienraštis"). – Varšuvoje nuo 1830 m. leistas laikraštis.

[18] Haidamakai – Ukrainos valstiečiai ir kazokai XVII a. ginklu kovoję prieš lenkų ponus; naujesniais laikais Lenkijos imperininkai šį vardą dažnai taikė ukrainiečių tautinio judėjimo veikėjams.

[19] Revelis – Talino pavadinimas, duotas 1219 m. jį užėmusių danų.

[20] Dorpatas – vokiškas Tartu pavadinimas.

[21] *„Naród chłopów"* (lenk.) – mužikų tauta.

[22] Michailas Hruševskis (1866–1934) – ukrainiečių istorikas ir politikas; siekė, kad Austrijos valdomose Ukrainos žemėse ukrainiečių teisės būtų sulygintos su lenkų turimomis teisėmis.

[23] *„pod znakiem Orła i Pogoni"* (lenk.) – po Erelio ir Vyčio ženklu; turima galvoje Lenkijos ir Lietuvos herbai.

[24] *U nas, prosę ojca...* (lenk.) – pas mus, tėveli, pirkios baltos ir duona balta.

[25] *„Głos Narodu"* („Tautos balsas") – politinis visuomeninis dienraštis, 1893–1939 m. leistas Krokuvoje.

[26] *„Koło artystyczno-literackie..."* (lenk.) – „Meninė-literatūrinė draugija ir teisininkų klubas."

[27] *„Czas"* („Laikas") – konservatyvios pakraipos dienraštis, 1848–1934 m. ėjęs Krokuvoje, 1935–1939 m. – Varšuvoje.

[28] *„Nowa Reforma"* („Naujoji reforma") – liberalinis dienraštis, leistas Krokuvoje 1881–1928 m.

[29] *„Nowiny"* („Naujienos") – turimas galvoje kuris nors iš tokiu ar panašiu pavadinimu tuomet ėjusių lenkų laikraščių.

[30] *to najlepsza, bo broni nas* (lenk.) – tai geriausias, nes gina mus.

[31] *My znamy jeno biedę i drożyznę...* (lenk.) – mes žinome tiktai vargą ir brangymetį... Daugiau nieko...

[32] *„pliantose" – planty* (lenk.) – bulvaras.

[33] *„Na pamiątke 500 rocznicy..."* (lenk.) – Lenkijos ir Lietuvos unijos 500 metinėms paminėti.

[34] T. Popielis (Tadeusz Popiel, 1863–1914) – dailininkas, biblinių ir istorinių scenų tapytojas; Zygmundas Rozwadowskis (1870–1950) – dailininkas, tapęs žanrinius ir batalinius paveikslus, portretus.

[35] Ulrichas von Jungingenas (apie 1360–1410) – didysis Kryžiuočių ordino magistras 1407–1410 m., jo kariuomenės vadas Žalgirio mūšyje, kuriame buvo nukautas.

[36] *Zbigniewas Oleśnickis* (1388–1453) – Krokuvos vyskupas, vėliau kardinolas; politikas, priešinęsis Lietuvos savarankiškumui; Žalgirio mūšy esą numetęs nuo žirgo Jogailą beužpuolantį kryžiuočių riterį.

[37] *Malonu buvo susitikti su garsios Kurniko bibliotekos užveizda...* – kalbama apie Zygmuntą Celichowskį (1845–1924), kalbininką, senųjų raštų publikuotoją, nuo 1869 m. Kórniko b-kos netoli Poznanės direktorių, 1897 m. paskelbusį toje b-koje saugomą M. Mažvydo „Giesmės šv. Ambraziejaus" fotografuotą leidimą.

[38] Stanisławas Ptaszyckis (1853–1933) – istorikas ir literatūros istorikas, 1926–1931 m. Lenkijos archyvų direktorius.

[39] Aleksandras Babianskis (1853–1931) – rusų visuomenės veikėjas, norėjęs įsteigti lietuvių ir lenkų draugiją šių tautų santykiams pagerinti.

[40] Romanas Dmowskis (1864–1939) – politinis veikėjas, endekų (Narodowa demokracja) vadas; 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijoje reikalavo prijungti Lietuvą prie Lenkijos.

[41] Marianas Zdziechowskis (1861–1938) – publicistas, literatūros istorikas, kritikas; 1919–1932 m. profesoriavo Vilniaus universitete, buvo jo rektorium.

[42] *„Boże, coś Polskę..."* (lenk.) – „Dieve, kurs gini Lenkiją per tiek daugel amžių" – XIX a. pradžioje sukurta patriotinė giesmė (žodžiai A. Felińskio).

[43] *„Przed Twe ołtarze..."* (lenk.) – „Prieš tavo altorių maldaujam: tėvynę Lenkiją teikis grąžint mums, Viešpatie!"

[44] Janas Puzyna (1842–1911) – Krokuvos vyskupas, vėliau kardinolas.

[45] Julijus Słowackis (1809–1849) – vienas žymiausių lenkų poetų.

[46] Mateika (Jan Matejko, 1838–1893) – žymus dailininkas; nutapė istorinės ir batalinės tematikos paveikslų, iš kurių garsiausias „Žalgirio mūšis".

[47] „Viltyje" (1910, Nr. 64–67) buvo publikuotos M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos paskaitos „Mintys apie dailę".

[48] *„dziki, pierwotny"* (lenk.) – laukinis, pirmykštis.

[49] *„Jeszcze Polska niezginęła"* – „Dar Lenkija nepražuvo" – Lenkijos tautinis himnas.

[50] *„Tygodnik Iliustrowany"* („Iliustruotas savaitraštis") – visuomeninis-kultūrinis žurnalas, ėjęs 1859–1939 m. Varšuvoje.

[51] Władzimierzas Tetmajeris (1861–1923) – tapytojas, poetas, visuomenės veikėjas; paveiktas „Jaunosios Lenkijos" propaguojamo valstietijos idealizavimo, nutapė paveikslų liaudiškais motyvais.

[52] Lucjanas Rydelis (1870–1918) – poetas, dramaturgas.

[53] *cały Kraków jego przegadać niemoże* (lenk.) – visa Krokuva jo peršnekėti negali.

[54] *„Dopiero trzeciego dnia się pokaże..."* (lenk.) – tiktai trečią dieną pasirodys: jie yra paruošti netoli Krokuvos.

[55] *„Rasławice... Kościuszko... Krakusi..."* – minima realijos, ženklinančios valstiečių vaidmenį Lenkijos istorijoje; *Racławice* – mūšis prie Racławicų (Kielcų vaiv.), kur 1794 m. T. Kościuszkos vadovaujama lenkų kariuomenė nugalėjo rusus, o mūšio baigtį nulėmė valstiečiai dalgininkai; *Kościuszko* – 1794 m. sukilimo organizatorius ir vadas Tadas Kosciuška (1746–1817), patraukęs valstiečius į sukilėlius, suteikdamas jiems asmens laisvę; *Krakusi* – Varšuvos hercogystės laikų lengvoji kavalerija, vaidinusi svarbų vaidmenį 1830–1831 m. sukilime.

[56] Dašinskis (Ignacy Daszyński, 1866–1936) – lenkų socialdemokratų įkūrėjas ir vadovas.

[57] *endekai* – nacionalistinės partijos Narodowa demokracja, ND (Tautinė demokratija) nariai.

[58] *„Goniec Codzienny"* („Kasdienis pasiuntinys") – visuomenės, politikos ir literatūros dienraštis, leistas Vilniuje 1910–1911 m.; *J.H.* – greičiausiai tai J. Hłasko, Vilniaus endekų publicistas, „Goniec codzienny" pirmtakų, po 1906 m. ėjusių laikraščių „Dziennik wileński" ir „Goniec wileński", leidėjas ir redaktorius.

[59] Franciszekas Ksawery Piekosińskis (1844–1906) – lenkų teisės istorikas, heraldikos tyrinėtojas.

[60] *„Żaden Polak nie może zrozumieć"...* (lenk.) – joks lenkas negali įsivaizduoti Lenkijos be Lietuvos.

[61] *„Ja jestem Litwin..."* (lenk.) – aš lietuvis, tu baltarusis, bet visi mes – lenkai.

[62] Józefas Weyssenhoffas (1860–1932) – lenkų rašytojas; apysakoje „Unija" (1910) vaizduodamas Lietuvos bajorijos ir inteligentijos gyvenimą, propagavo lietuvių–lenkų unijos idėją.

[63] *„wspólnej chwały"* (lenk.) – bendros garbės.

[64] Feliksas Koneczny (1862–1949) – lenkų istorikas, kėlęs Vakarų (katalikišką) civilizaciją, ją supriešindamas su Rytų civilizacijomis; ypač svarbia katalikiškoje civilizacijoje laikė lenkų kultūrą.

[65] *panelė K.S.* – Konstancija Skirmuntaitė (Skirmuntt, a. 1850–1934), istorikė; paskelbė darbų iš Lietuvos istorijos, publikacijomis periodikoje rėmė lietuvių tautinius siekimus.

[66] Ludwikas Krzywickis (1859–1941) – sociologas ir archeologas; tyrinėjo Lietuvos piliakalnius, žymus jo darbas „Żmudz starożytna" („Senoji Žemaitija").

[67] *Towarzystwa Krajoznawczego* (lenk.) – Kraštotyros draugijos.

[68] *„mogą sobie kopać, panie Tytusie..."* (lenk.) – gali sau raustis, ponas Tytai: be pelėsių, nieko neras. (iš Weyssenhoffo „Unijos").

[69] *„Litwin? Boże mój... Toż to nasz brat..."* (lenk.) – lietuvis? Dieve mano! Tai juk mūsų brolis... bet kur ten brolis! Tai daugiau nei brolis, tai mūsų meilė, svajonė, tai ištvermės idealas... Leisk, priglausiu tave prie širdies... Bet...

[70] *tertius gaudens* (lot.) – trečiasis besidžiaugiąs (besinaudojąs dviejų nesutarimu).

[71] *echt* (vok.) – tikrai.

[72] Užuomina į A. Mickevičiaus baladės „Trys Budriai" herojus, grįžusius iš karo su žmonomis lenkėmis.

AMERIKOJE. Kelionės įspūdžiai, laiškų forma, antrašte „Iš kelionės į Ameriką", publikuoti: Viltis. – 1911. – liep. 6(19). – Nr. 76; liep. 20 (rugpj. 2). – Nr. 82; liep. 31 (rugpj. 13). – Nr. 87; spal. 16(29). – Nr. 120; spal. 19 (lapkr. 1). – Nr. 121; spal. 21 (lapkr. 3) – Nr. 122; spal. 23 (lapkr. 5). – Nr. 123. Kartu su kelionių įspūdžiais po Ameriką paredaguoti ir pertvarkyti išėjo atskiru leidiniu: *Tumas J.* Ten gera, kur mūsų nėra arba neapleiskime Tėvynės! (Pasakojimai, kaip mūsų išeiviams sekasi Amerikoje). – K. – 1912. – 224 p. Leidinyje atsisakyta 3-ojo laiško „Per Prūsiją" (Nr. 87) baigiamosios pastraipos dalies:

Užtikriname jus, tautietės: nieko panašaus nėra Europoje! Į europietės galvos apdarą miela pažiūrėti. Skrybėlaitės tokios, kaip perniai-užperniai nešiojo: apskritos, ne vežimais papuošalų apkrautos. Jei bryliai paltūs, tai vidutiniškai ir tikrai aistetiškai. Ak, koksai pyktis ima ir ant tų, kurios darosi „madų pranašėmis" ir ant tų, kurios pirkdamos pirma gerai neištiria Europos madų žurnalų! Ir vėl: jei tie žurnalai skelbtų (aš jų nesu matęs) tokias bjaurybes, tai dar pikčiau būtų: skelbtų jas madų barbarams, aistetikos analfabetams, o ne sau, nes patys jų neseka. Širdyje, matyt, patys iš viso to juokiasi, kuo mūsų moterys džiaugiasi. Europos turima daug skonio ir daug sveiko proto, kuo mes, nelaimė, pasigirti negalime.

Kun. J. Tumas

P.S. Šitą laišką esu surašęs okeane, bet išsiunčiu, sutvarkęs, vos tik 14–27 liepos iš Chicagos miesto, kur štai jau visa savaitė darbuojamės. Esame taip užimti organizacija darbo ir pačiu darbu, kad valandėlės laiko namie nesėdime. Devynios mūsiškos mylios ilgio ir dvi pločio – tai Chicago. Norint kur nuvažiuoti elektros tramvaju ar elektros traukiniu ant stulpų, praverti 1½–2 valandi. Baisus gaištas. Chicagiečiai mus priima atviromis rankomis ir širdimis. Šiandieną bankietas mūsų „garbei". Jį taiso svietiškųjų (pirmeivių) klubas „Lietuvių Ratelis". Klubo nariai labai lipšnūs ir geros širdies. Ateinančiame utarninke Mindaugo klubas taiso vakarienę. Paskaitas turime kas dieną įvairiose Chicagos vietose. Lietuvių čia apie 50–70 tūkstančių. Jie turi 9 savo parapijas. Sveikiname visus Tėvynėje likusius. Esame sveiki, nors nusidirbę.

Kun. J. Tumas
Kun. K. Olšauskis

Taip pat atsisakyta 4-ojo laiško (Nr. 120) įvadinės pastraipos:

Puolė, kaip liūtas, nusileido, kaip vabalas, pasakys „Vilties" skaitytojai, regėdami, kad aš, parašęs iš kelionės trejetą laiškelių, staiga sustojau. Ypač nemokėčiau pasiteisinti dėl to, kad kai kas jau buvo bevažiuojant surašyta, reikėjo tik peržiūrėti ir perrašyti. Tame tai ir atsirado keblumas, pradėjus Amerikoje tikrąjį darbą – vakarais prakalbas, per dieną – rinkliavas; arba dieną traukinyje, vakarą salėje. Jei kur sutrukai, tai rašyk laiškus į tas vietas, kur ketinai nuvažiuoti, kad paskelbtų laiku ir pasamdytų didesnę salę. Dar atsakinėk Amerikos laikraščiams, dar ginčykis ir pykis tai su tos, tai su kitos rūšies išeiviais; tai eik į paruoštus tavo „garbei" pokylius. Negi paniekysi gerų širdžių, nors bevelytumei ne „garbės" sau ieškoti, tik dorai pamiegoti. Amerikoje prabuvome lygiai 90 dienų. Tuo laiku aplankėme apie 55 didžiąsias lietuvių kolonijas ir pasakėme 151 kalbą salėse ir bažnyčiose. Jei atsimysite, kad Šiaurės Amerika taip pat didelė, kaip Rusija, o lietuviai išsiblaškę po keletą valstijų, tai turėsite pasakyti, kad mes tikrai laiko negaišome. Taip negaišome, kad net Nijagaros krioklio nenuėjome pažiūrėti, nors buvome vos tik už dešimties varstų nuo jo. Nematėme nei Amerikos miestų grožybių. Tik New Yorke, prisiėjus laukti garlaivio, tos pačios „Kronprincessin Cecilie", kuriuo ir atvažiavome į Ameriką, teko šis tas pamatyti: Zoologijos parkas, Akvarijumas, Muziejus, Paveikslų Galerija, Hipodromas ir dveitas teatrų.

Štai kodėl jei ką daugiau parašysiu, tai nebent tik atsimindamas, jau atgal į tėvynę sugrįžęs. Prašome laikyti pateisintu.

Pakartota: VR–17. – P. 46–205 antrašte „Amerikoje" (po tekstu: „*Ten gera, kur mūsų nėra*", 1912).

[1] Turima galvoje 1905 m. revoliucijos laikai.

[2] Antanas Milukas (1871–1943) – spaudos darbuotojas, leidėjas; nuo 1892 m. gyveno JAV, redagavo „Žvaigždę", parašė darbų apie Amerikos lietuvius, išleido lietuvių rašytojų kūrinių.

[3] humbugas (angl. *humbug*) – apgaulė, apgavystė.

[4] Vaižgantas cituoja „Vienybės lietuvninkų" (1912, Nr. 12) straipsnį „Kiek Lietuvoje lietuvių?"

[5] Kazimieras Pułaskis (apie 1748–1779) – lenkų generolas, JAV nepriklausomybės kovų dalyvis.

[6] Benjaminas Franklinas (1706–1790) – politinis veikėjas, mokslininkas, vienas kovos dėl JAV nepriklausomybės vadų.

[7] *štinkspiritas* – vok. *stinken* – dvokti.

[8] Moltkės tiltas – vienas iš Berlyno tiltų, pavadintas Helmuto von Moltkės (1800–1891), žymaus Prūsijos kariuomenės vado, vardu.

[9] „*Die Sage erzählt...*" (vok.) – padavimas pasakoja, kad 1032 m. Bremeno miestelėnams ganyklas padovanojo grafienė Emma von Lesum.

[10] *Frau und Töchter* (vok.) – žmona ir dukterys.

[11] *madjarai* – vengrai.

[12] *ojczyzna* (lenk.) – tėvynė.

[13] „*Ocean Zeitung...*" (vok.) – „Vandenyno laikraštis. Princesė Cecilija. Atlanto vandenynas. Penktieji metai."

[14] Markonis (Guglielmo Marconi, 1874–1937) – italų fizikas, radiotechnikas, bevielio telegrafo išradėjas.

[15] *Deutsch-Amerikanisches See-Postamt* (vok.) – Vokiečių-amerikiečių jūrų paštas.

[16] *Polaka Mojżeszowego wyznania* (lenk.) – Mozės tikėjimo lenką.

[17] Bronius Balutis (1879–1967) – diplomatas, visuomenės veikėjas, 1905–1919 m. gyveno JAV, redagavo laikraštį „Lietuva".

[18] *„politycka morálka calkem jina a náboženska"* (ček.) – politinė ir religinė moralė skiriasi.

[19] Vaclovas Bielskis (1870–1936) – visuomenės veikėjas, ilgai pirmininkavo Šiaulių kultūros švietimo draugijai.

[20] Galvoje turimas greičiausiai Emilis Ritteris (1881–po 1933) – vokiečių publicistas, laikraščių „Der deutsche Weg" („Vokiečių kelias") leidėjas, „Germania" („Vokietija") redaktorius.

[21] Thomas Alva Edisonas (1847–1931) – inžinierius, daugelio išradimų (elektros lemputės, fonografo ir kt.) autorius.

[22] *„častnym poverenym"* (rus.) privačiu advokatu.

[23] Antanas Staniukynas (1865–1918) JAV kunigavo nuo 1904 m., įsteigė lietuvaičių šv. Kazimiero draugijos seserų vienuolyną, paskelbė tikybinių raštų.

[24] *apašai ar alfonsai* – vagiliai ir plėšikai; moterų išlaikomi meilužiai.

[25] Kornegis (Andrew Carnegie; 1835–1919) – Amerikos „plieno karalius", filantropas, materialiai rėmęs mokslą, švietimą, meną.

[26] *Lyg kokio Apokalipsio skaitmuo* – aliuzija į paslaptingų skaičių simboliką, kurios labai daug vienoje seniausių Naujojo Testamento knygų Apokalipsėje.

[27] *„Saulę" laikau pats...* – JAV lietuvių laikraštis „Saulė" (1888–1959), skirtas mažai išprususiems skaitytojams, vartojęs archaišką kalbą ir rašybą.

[28] Fortūnatas Bagočius (1887–1951) – visuomenės veikėjas, advokatas, JAV lietuvių socialistų sąjungos organizatorius.

[29] Juozas Lietuvninkas (1865–1943) – vienas Baltimorės lietuvių kolonijos religinės ir tautinės veiklos žadintojų, atsikuriant Lietuvos valstybei, organizavo pinigų rinkimą Tautos fondui, pats daug aukojo.

[30] Jonas Kuras (1864–1937) – Skrantono parapijos klebonas; reikalavo, kad parapijos kunigai, vienuolės mokytojos ir mokiniai mokėtų lietuvių kalbą ir ja kalbėtų, dėl tokio patriotinio nusiteikimo turėjęs nemalonumų iš vietos vyskupo.

[31] Vincentas Vizgirda (1874–1966) – nuo 1904 m. Wilkes Barre lietuviškos parapijos klebonas, 1911 m. ten pastatė mūrinę bažnyčią; 1912 m. grįžo į Lietuvą, buvo pirmasis Marijampolės „Žiburio" gimnazijos direktorius.

[32] *„ne viskas tvarkoje danų karalijoje"* – W. Shakespeare'o „Hamleto" veikėjo Marcelo replika (I v., IV scena).

[33] „nezaležninkai" (lenk. *niezależny*) – nepriklausomieji.

[34] „Vilija" – Vilniaus ūkio mašinų fabrikas ir prekybos bendrovė, veikusi 1910–1920 m.

[35] *kaviarą* – (angl. *caviar*) –ikrus.

[36] „Kame du trys susirenka..." – citata iš N. Testamento Mt 18, 20.

[37] Petras Saurusaitis (1854–1932) – blaivybės skleidėjas; nuo 1911 m. leido katalikų blaivininkų laikraštį „Šviesa", paskelbė blaivybę propaguojančių brošiūrų.

[38] kalpas (lat. *kalps*) – tarnas, vergas.

Į SAULĘ, Į SAULĘ! Publikuota: Lietuvių kalendorius 1917 metams. – 1916. – P. 53–72. Pakartota: Lietuvių kalendorius 1919 metams. – 1918. – P. 25–42; VR–6. – P. 168–197 (po tekstu: *Patrapilio ir Vilniaus Kalendoriuose 1916 m. ir 1920 m.* – greičiausiai neteisingai nurodyta antrojo leidinio data) RR–2. – P. 306–335.

[1] Nazonas-Publijus Ovidijus Nazonas (43 p. Kr. – 18), romėnų poetas; imperatoriaus Augusto buvo ištremtas į Tomus (dab. Konstanca, Rumunija); A. Puškinas ir A. Mickevičius lankėsi Kryme gyvendami tremtyje Odesoje.

[2] Juozas Kubilius (1878–1917) – visuomenės veikėjas ir publicistas, I dūmos atstovas, bendradarbiavo „Viltyje".

[3] Jurkštas Smalaūsis – ankstyvasis A. Baranausko slapyvardis; citata iš jo poemėlės „Dainu dainelę", antrojo posmo pradžia.

[4] *lyg Rygos pajūrio Dobelėje* – greičiausiai omeny turėta Dubultai.

[5] *„boleje krasočno"* (rus.) – spalvingesnės, vaizdingesnės.

[6] Juozas Zikaras (1881–1944) – skulptorius, skulptūrų „Laisvė", „Knygnešys" ir kt. autorius.

[7] *Gurzufas su garsia Puškino ola grota...* – 1820 m. svečiuodamasis Rajevskių šeimoje, Puškinas mėgdavo lankyti šią vietą.

[8] Potockis – minimas vienas iš Potockių; XIV a.–XIX a. pab. Lenkijos valstybės ir karo veikėjų giminė, turėjusi didelius dvarus V. Ukrainoje.

APLINK BALTIJĄ. Publikuota: Žemaičių ir Lietuvos apžvalga. – 1895. – Liep. 15. – Nr. 14. – P. 107–109 („Apie Kuršo latvius"); Viltis. – 1910. – Geguž. 16(29). – Nr. 55; geguž. 19 (birž. 1). – Nr. 56; geguž. 21 (birž. 3). – Nr. 57; geguž. 23 (birž. 5). – Nr. 58; geguž. 26 (birž. 8). – Nr. 59 („Marijampolės paskaitos. Apie šių dienų latvius"); Viltis. – 1913. – Rugpj. 28 (rugs. 10). – Nr. 100; rugpj. 30 (rugs. 12). – Nr. 101 („Mūsų kaimynai Igauniai"); Nepriklausomoji Lietuva. – 1919. – Geguž. 28. – Nr. 28; geguž. 29. – Nr. 29; birž. 1. – Nr. 31; birž. 3. – Nr. 32; birž. 7. – Nr. 36; birž. 8. – Nr. 37; birž. 14 – Nr. 41; birž. 15. – Nr. 42; birž. 17. – Nr. 43; liep. 30. – Nr. 79 („Aplink Baltiją"). Nežymiai paredagavus, pakartota atskiru leidiniu: *Vaižgantas.* Aplink Baltiją. – V., – 1919. – 96 p. (po skyrių tekstais: *N.L. Nr. 28; N.L. Nr. 29; N.L. Nr. 32; „Apžvalga" 1895 m. Nr. 14; „Viltis" 1910 m.; „Viltis" 1913 m. Nr. 100–1.; „N.L." Nr. 41–3.; „N.L." Nr. 31; „N.L." Nr. 36–37).* Į leidinį (p. 78–82) Vaižgantas įtraukė kun. Adolfo Sabaliausko kelionės po Suomiją įspūdžius, skelbtus „Nepriklausomoje Lietuvoje" (1919, Nr. 78), kurie čia nepateikiami.

[1] Karlas Lindhagenas (1860–1946) – švedų politikas, 1903–1930 m. Stokholmo miesto burmistras; 1919 m. I Stokholmo lietuvių konferencijai nutarus sudaryti švedų-lietuvių komitetą, sutiko jam pirmininkauti.

[2] *„bogosluženije"* (rus.) – pamaldos.

[3] Jakobštatas – dabartinis Jekabpilis – Latvijos miestas abipus Dauguvos.

[4] *„blagonadiožnost"* (rus.) – ištikimybė.

[5] *„Inventarnyja knižki"* (rus.) – po 1831 m. sukilimo privačiuose dvaruose imta suvienodinti valstiečių prievoles; tam tikslui buvo įsakyta parengti vadinamuosius „Inventorius", kuriuose buvo surašomos visos valstiečių pareigos.

[6] *„nedoimkos"* (rus.) – nepriemokos.

[7] Poškėčių Antanas – Antanas Juozapavičius (1872–?), kunigas, visuomenininkas, rašė „Vilniaus žiniose", „Lietuvos ūkininke", „Viltyje".

[8] *Stumbergas* (Jekabs Stumbergs, 1866–1935) – latvių visuomenės veikėjas, teisininkas; *„Dzimtenes Vēstnesis"* („Tėvynės pasiuntinys") – 1907–1915 m. Rygoje ėjęs dienraštis.

[9] *„Jaunā Dienas Lapa"* („Naujas dienraštis") – visuomeninis politinis, literatūrinis dienraštis, leistas Rygoje, vėliau Petrograde 1905–1918 m.

[10] *Veinbergas* (Frīdrihs, Fricis Veinbergs, 1844–1924) – „visuomenės, politikos veikėjas, visuomeninio politinio bei literatūrinio dienraščio *„Rīgas Avīze"* („Rygos laikraštis"), ėjusio 1902–1915 m. Rygoje, redaktorius.

[11] *Grossvaldas* (Frīdrichs Grosvalds, 1850–1924) – visuomenės ir politikos veikėjas; *„Latvija"* – visuomeninis politinis, literatūrinis konstitucinės demokratinės (kadetų) partijos dienraštis, ėjęs 1906–1915 m. Rygoje.

[12] *Bissineekas* (Jānis Bisenieks, 1864–1923) – visuomenės veikėjas, agronomas; leido laikraštį „Zemkopis" („Žemdirbys") ir kalendorius ūkininkams, organizavo žemės ūkio parodas.

[13] *Paeglė* (Spricis Paegle, 1876–?) – visuomenės veikėjas, kurį laiką Latvių nepriklausomybės sąjungos pirmininkas.

[14] *Rozentalis* (Janis Rozentāls, 1866–1916) – žymus latvių dailininkas, buitinio žanro pradininkas.

[15] *Bergas* (Arveds Bergs, 1875–?) publicistas, teisininkas, visuomenės veikėjas.

[16] Povilas Matulionis (1860–1932) – miškininkas, publicistas, poetas, visuomenininkas; be miškininkystės, rašė istorijos klausimais.

[17] Žvelgaitis – kunigaikštis, žuvęs 1205 m. mūšyje su kalavijuočiais. Toliau tekste nurodytos istorinės datos netikslios: Durbės mūšis įvyko 1260 m., spėjama, kad Mindaugo kariuomenei vadovavo kunigaikštis Treniota; Rygos įkūrimo datą istoriniai šaltiniai laiko 1201 m., kai vyskupas Albertas pasistatydino pilį; pirmuosius Vytenio žygius Livonijon istoriniai šaltiniai mini 1295 m. prie Traiderės (dabar Gauja) upės; apie Akmenės mūšį galbūt Vaižganto remiamasi padavimais juos suliejant apie Gedimino mūšį su vokiečiais prie Akmenos upės ir Rimgaudo mūšį su rusų kunigaikščiais ir totorių orda; vietoje 1158 m. turėtų būti 1185 m.

[18] Galbūt tai Vincas Birbalas (apie 1863–?) – knygnešys, organizavęs knygų platinimą, kalintas Raseinių, Šiaulių, Liepojos kalėjimuose.

[19] „Baltijos Vēstnesis" („Baltijos pasiuntinys") – latvių tautininkų savaitraštis, ėjęs Rygoje 1869–1906 m.

[20] *Latveešu Beedriba* (Latvių draugija) – viena žymiausių latvių tautinių, kultūrinių organizacijų, veikusi Rygoje 1863–1940 m.

[21] *Latveešu Lauksaimneecibas Ekonomiskā Beedriba* – latvių žemės ūkio ekonominė bendrovė.

[22] *„Zemkopis"* („Žemdirbys") – ūkininkų savaitraštis, nuo 1929 m. žurnalas; leistas Jelgavoje 1893–1915 m., Rygoje 1921–1940 m.

[23] *„Jelgavas Lauksaimneecibas..."* – „Jelgavos žemės ūkio bendrovės taupomosios-skolinamosios draugijos pirmieji dešimt metų"; *„Latveešu Savstarpigas..."* – „Latvių savitarpio gyvybės draudimo bendrovės įstatai"; *„Pārskats par 1906 gadā dibinātas..."* – „1906 metais įsteigtos latvių tarpusavio draudimo bendrovės 1909 metų veiklos apžvalga".

[24] *„Pareizticīgo Latveešu Vēstnesis"* („Latvių stačiatikių pasiuntinys") – laikraštis, leistas Rygoje 1906–1915 m., Peterburge 1916–1917 m.

[25] *„Sprechen Sie deutsch"* (vok.) – kalbėkite vokiškai; *„Govorite po russki"* (rus.) – kalbėkite rusiškai.

[26] *„Berliner Tageblatt"* (vok.) – „Berlyno dienraštis"; *„Neue Freie Presse"* (vok.) – „Naujoji laisvoji spauda"; *„Rigasche Neueste Nachrichten"* (vok.) – „Rygos naujosios žinios"; *„Leipziger Neueste Nachrichten"* (vok.) – „Leipcigo naujausios žinios"; *„The Graphic"* (angl.) – „Grafikas"; *„The Daily Telegraph"* (angl.) – „Dieninis telegrafas".

[27] «*Рижскiй Вѣстникъ*» (rus. „Rygos pasiuntinys") – visuomenės, politikos ir literatūros dienraštis, ėjęs Rygoje nuo 1869 m.

[28] *Deutsche Verein* (vok.) – vokiečių draugija; *Gewerbe Verein* (vok.) – verslo draugija.

[29] *„Druva"* (latv. „Dirva") – kultūrinis mėnesinis žurnalas, ėjęs Rygoje 1912–1914 m.

[30] Naujarusija (rus. *Новороссия*) – istorinė carinės Rusijos sritis, apimanti Pietų Ukrainą ir Pietų Rusijos Juodosios jūros šiaurinius pakraščius. Svarbiausi miestai: Jekaterinoslavas (nuo 1926 m. Dnepropetrovskas), Nikolajevas, Chersonas, Odesa.

[31] *Latveešu Savstarpiga Apdrošināšanas Beedriba* – latvių savitarpio draudimo bendrovė.

[32] *Alunanas* (Indriķis Alunāns, 1835–1904) – leidėjas, 1873 m. Jelgavoje (Mintaujoje) įsteigė knygyną.

[33] *Betingas* (Jānis Betiņš, 1830–1912) – pedagogas, vargonininkas.

[34] *Cimzė* (Janis Cimze, 1814–1881) – pedagogas ir muzikas, pirmasis savo krašte susirūpinęs choriniu dainavimu ir jį moksliškai pagrindęs.

[35] Gutenbergas (Johann Gutenberg, apie 1400–1468) – knygų spausdinimo kilnojamais spaudmenimis išradėjas.

[36] *Huhn* (Karlis Hūns, 1830–1877) – dailininkas, realistinių istorinių ir buitinių kompozicijų, portretų tapytojas.

[37] *Feders* (Jūlijus Feders, 1838–1909) – tapytojas, vienas latvių realistinio peizažo pradininkų.

[38] Stanislavas Roze (1823–1897) – dailininkas ofortistas.

[39] *Štiglico mokykloje* – dailės mokykla Peterburge, įsteigta 1876 m. mecenato A. Štiglico iniciatyva.

[40] *Alksne* (Adams Alksnis, 1864–1897) – dailininkas, pirmasis susidomėjęs savo krašto istorija ir mitologija.

[41] *Purvit* (Vilhelms Purvītis, 1872–1945) – vienas žymiausių latvių dailininkų.

[42] *Valter* (Jānis Valters, 1869–1932) – abstrakčios tapybos šalininkas, ornamentalistas.

[43] *Zariņš* (Richards Zariņš, 1869–1939) – dailininkas, karikatūristas, knygų iliustratorius.

[44] *Šķilters* (Gustavs Šķilters, 1874–1954) – skulptorius, pedagogas.

[45] *Cyrulis* (Ansis Cīrulis, 1883–1943) – dailininkas, pedagogas, parengė tautinių drabužių eskizų.

[46] *Maderneeks* (Jūlijs Madernieks, 1870–?) – dailininkas, sukūręs savito stiliaus baldų, kilimų, audinių.

[47] Kazimieras Stabrauskas (1869–1929) – dailininkas; gyveno Lenkijoj, 1922 m. įkūrė dailininkų mistikų d-ją „Sursum corda" („Aukštyn širdis").

[48] *Krastkalns* (Andrejs Krastkalns, 1868–?) – visuomenės veikėjas, Latvių draugijos pirmininkas.

[49] *Purgals* (Jānis Purgalis, 1869–1934) – visuomenės veikėjas.

[50] *Vaterlandą* (vok.) – tėvynę, gimtinę.

[51] *Kaspersonas* (Kārlis Kasparsons, 1865–?) – mokslininkas, pirmasis Latvijos švietimo ministras.

[52] *„možno", „dolžno"* (rus.) – galima; reikia.

[53] *Jonas Bulota* (1855–1942) – veterinarijos gydytojas, visuomenininkas, nuo 1896 m. dirbo Taline, vėliau Lietuvoje.

[54] *„Ponas ir mužikai"* – Aleksandro Fromo Gužučio (1822–1900) drama, išspausdinta 1893 m.

[55] J. Poska (1866–1920) – advokatas, valstybės veikėjas, pirmasis Estijos užsienio reikalų ministras.

[56] Andrius Bulota (1872–1941) – advokatas, visuomenės veikėjas, II, III dūmų narys.

[57] *„Prosit vetustissima..."* (lot.) – tegyvuoja seniausioji aisčių tauta.

[58] Paul Pinna (1884–1949) – aktorius, vienas teatro „Estonija" kūrėjų ir vadovų.

[59] Aleksandras Vitkauskas (1887–1943) – 1911 m. Kaune įkūrė skrajojamąją lietuvių artistų trupę, 1920–1922 m. Dramos vaidyklos Kaune režisierius ir aktorius.

[60] Erna Villmer (1889–1965) – teatro „Estonija" aktorė, režisierė.

[61] Stanisławas Wyspiańskis (1869–1907) – lenkų dailininkas, rašytojas, žymus „Jaunosios Lenkijos" sąjūdžio dramaturgas.

[62] „Genovaitė" – vokiečių rašytojo Ch. von Schmido (1768–1854) didaktinė apysaka; į lietuvių kalbą ją išvertė L. Ivinskis, išsp. 1858), inscenizuota ilgą laiką buvo vaidinama Lietuvos teatro mėgėjų scenose.

[63] Augustas Kitzbergas (1855–1927) – vienas estų dramaturgijos pradininkų.

[64] *Ed. Wildė* (Eduard Vilde, 1865–1933) – estų realistinės prozos pradininkas, išgarsėjęs istoriniais romanais.

[65] *Lindgreeno* (Armas Eliel Lindgren, 1874–1929) – suomių architektas, Nacionalinio muziejaus Helsinkyje, „Vanemuinės", „Estonijos" teatrų Estijoje projektų autorius.

[66] Elielis Saarinenas (1873–1950) – suomių architektas; suprojektavo tarptautinio garso Helsinkio geležinkelio stotį, išgarsėjo miestų išplanavimais, 1923 m. jam buvo pavesta sudaryti Čikagos, 1924 m. – Detroito planą.

[67] Oskar Olai von Heikel (Axel Olai Heikel, 1851–1924) – suomių etnografas, tyrinėjęs Rusijoje gyvenančių suomių kultūrą, buitį.

[68] Carlas Robertas Jakobsonas (1841–1882) – visuomenės veikėjas, poetas, dramaturgas, rašytojas, vienas estų demokratinio judėjimo vadovų.

[69] Nikolajus Manaseinas (1835–1895) – rusų teisininkas, 1885–1894 m. teisingumo ministras; vyriausybės pavedimu 1889 m. Latvijoje ir Estijoje reformavo teismų sistemą, įvesdamas 1864 m. Rusijos teismų įstatymus.

[70] Jaanas Tõnissonas (1868–?) – valstybės veikėjas, nuo 1896 m. iki 1935 m. „Postimees" vyr. redaktorius.

[71] Senieji finai – tautinio judėjimo Suomijoje partija (1889–1918), konservatoriai.

[72] Jaunieji finai – tautinio judėjimo Suomijoje partija (1894–1918).

[73] Konstantinas Päts (1874–1943) – politikas, laikraščio „Tallinna Teataja" („Talino žinynas") redaktorius 1911–1916 m.; 1938 m. išrinktas valstybės prezidentu, 1940 m. išvežtas į Rusiją, ten ir mirė.

[74] *Fraternitas Estica* (lot. Estų brolybė) – Estijos studentų korporacija, įsteigta 1907 m. Tartu.

[75] Villemas Reimannas (1861–1917) – kultūros veikėjas; rūpinosi estų Nacionalinio muziejaus įsteigimu.

[76] Jaanas Jõgeweris (1860–1924) – filologas; dėstė estų kalbą Tartu un-te 1909–1918 m., rinko ir tyrinėjo estų folklorą.

[77] Oskaras Philippas Kallas (1868–1946) – folkloristas, 1904 m. suorganizavo sistemingą estų liaudies dainų melodijų rinkimą.

[78] Jaanas Sarvas (1877–1954) – matematikas, 1919–1931 m. Tartu un-to profesorius.

[79] Johannes Piiperis (1882–1973) – zoologas, 1913–1919 m. mokytojavo, nuo 1927 m. Tartu un-to zoologijos profesorius.

[80] Gustavas Heinrichas Johannas Apollonas Tammannas (1861–1938) – vokiečių kilmės estų chemikas; nuo 1889 m. Tartu un-to chemijos profesorius, 1903 m. Getingeno neorganinės chemijos in-to vadovas.

[81] Gustavas Suitsas (1883–1956) – poetas ir literatūros istorikas, eilėraščių

rinkiniu „Gyvenimo ugnis" davęs pradžią neoromantiniam „Jaunosios Estijos" sąjūdžiui.

[82] Ernstas Enno (1875–1934) – poetas neoromantikas.

[83] Juhanas Liivas (1864–1913) – poetas ir prozininkas, vaizdavęs sunkų kaimo žmonių gyvenimą.

[84] Jakobas Liivas (1859–1938) – poetas; savo lyrikoje, baladėse ir pasakėčiose reiškęs protestą prieš Estijos rusinimą.

[85] Marie Heiberg (1890–1942) – rašytoja, poetė.

[86] Anna Haava (tikr. Anna Rosalie Haavakivi; 1864–1957) – romantinės pasaulėjautos poetė.

[87] *Lydia Koidula* (tikr. Lydia Emilie Florentine Jannsen, 1843–1886) – poetė, skelbusi nacionalinio išsivadavimo idėjas.

[88] Jakobas Tammas (1861–1907) – poetas, pasakėtininkas; sukūrė baladžių ir poemų estų tautosakos motyvais.

[89] Friedrichas Reinholdas Kreutzwaldas (1803–1882) – rašytojas, švietėjas; iš tautosakos atkūrė estų epą „Kalevo sūnus" (1857–1861).

[90] Johannas Voldemaras Jannsenas (1819–1890) – prozininkas realistas, tautinio atgimimo veikėjas.

[91] Friedebertas Mihkelsonas – F. Tuglas (1886–1971) – žymus novelistas ir romanistas; Karlas Ernstas Petersonas (po 1935 m. Särgava; 1869–1958) – estų kaimiškojo realizmo atstovas.

[92] Maitas Metsanurkas (tikr. Eduard Hubel, 1879–1957) – prozininkas realistas.

[93] Antonas Tammsaare (tikr. Anton Hansen, 1878–1940) – žymiausias XX a. I pusės estų prozininkas, realistinio romano kūrėjas.

[94] Karlas Rumoras (Ast) (1886–1971) – rašytojas novelistas, politikas.

[95] Augustas Gailitas (1891–1960) – prozininkas; kūrybai būdinga neoromantizmo tendencijos; svarbiausias kūrinys – novelių romanas „Tomas Nipernadis".

[96] Marta Sillaots (tikr. Rannat; 1887–1969) – prozininkė; apsakymų ir psichologinių romanų herojai – daugiausia moterys.

[97] Juhannas Kunderis (1852–1888) – pedagogas ir rašytojas, parašė keletą gamtos mokslo vadovėlių, kūrė dramas.

[98] Peeteris Jakobsonas (1854–1899) – poetas, dramaturgas.

[99] Aino Julia Maria Kallas (1878–1956) – suomių rašytoja, didesnę gyvenimo dalį praleidusi Estijoje; apsakymuose, apysakose vaizdavo Estijos žmonių gyvenimą, poetizavo liaudies papročius.

[100] Julius Leopoldas Fredrikas Krohnas (1835–1888) – suomių poetas, literatūros istorikas, davęs pradžią „Kalevalos" tyrinėjimams.

[101] *„Über die Agrarfrage in Lifland"* (vok.) – „Agrariniu Liflandijos klausimu".

[102] Karlas Ludwigas Maibachas (1833–1886) – dailininkas peizažistas; nuo 1865 m. gyveno Vokietijoje, Italijoje, Šveicarijoje.

[103] Veicenbergas (August Ludwig Weizenberg, 1837–1921) – estų skulptūros pradininkas; sukūrė kompozicijų mitologijos temomis, realistinių portretų.

[104] Konradas Mägi (1878–1925) – tapytojas impresionistas, peizažų, portretų autorius.

[105] Kristijanas Raudas (1865–1943) – estų grafikos pradininkas; sukūrė valstiečių gyvenimo vaizdų, kūryba turi simbolizmo, moderno bruožų; Paulis Raudas (1865–1930) – dailininkas.

[106] Amandus Heinrichas Adamsonas (1855–1929) – skulptorius, sukūrė mitinių ir alegorinių kompozicijų, žvejų skulptūrų, paminklą Taline „Undinė".

[107] Hansas Laipmannas (Ants Laikmaa, 1866–1942) – tapytojas, pedagogas.

[108] Aleksandras Uuritsas (1888–1918) – dailininkas; iliustravo knygas, tapė portretus, sukūrė dekoratyvinių pano.

[109] Greičiausiai tai Peetas Arenas (1889–1970), žinomas pirmiausia kaip tapytojas, grafikas, ir taikomojo meno darbų autorius.

[110] Karlas Burmannas (1882–1965) – pastatų Tartu, Taline projektuotojas; 1914 m. dalyvaudamas Peterburgo architektų d-jos surengtame konkurse laimėjo dvi pirmąsias premijas.

[111] Rudolfas Tobias (1873–1918) – vienas estų profesionaliosios muzikos pradininkų, kompozitorius.

[112] *„Herrenkirche oder Volkskirche?"* (vok.) – A. Grenzsteino „Ponų ar tautos bažnyčia?"

[113] A. Jakšto knyga „Logika" išėjo 1919 m.

[114] Adolfas Sabaliauskas (slap. Žalia Rūta, 1873–1950), kunigas, tautosakininkas, rašytojas; 1915–1918 m. gyveno Suomijoje, bendradarbiavo su suomių tautosakininku Robertu Niemiu (1869–1931), parengė tautosakos rinkinių, tautosakos motyvais parašė eilėraščių, dramos kūrinių.

[115] *„dokumentami serca"* (lenk.) – širdies dokumentais.

[116] *„Sięgajmy po najdalsze ziemie!"* (lenk.) – siekime tolimiausių žemių!

[117] Melchioras Wańkowiczius (1891–?) – lenkų rašytojas, žurnalistas; paskelbė lenkų ekspansionizmą skatinančių darbų („Kodėl lenkų kareivis įžengia į Lietuvą ir Baltarusiją" ir kt.).

[118] *„hańba"* (lenk.) – gėda, nešlovė.

[119] *„Nasz Kraj"* (lenk.) – „Mūsų kraštas".

[120] *„Dziennik Wileński"* (lenk. „Vilniaus dienraštis") – visuomeninis politinis, literatūrinis laikraštis, lenkų nacionaldemokratinės partijos organas, ėjo Vilniuje 1906–1911 m.

[121] Marjanas Janušaitis (Januszajtis) Žegota (1889–?) – lenkų generolas, I pasaulinio karo metu dalyvavęs lenkų legionuose, 1924–1925 m. Naugarduko vaivada.

[122] *Habenichts* (vok.) – skurdžius, beturtis.

[123] *Nozdriovas* – N. Gogolio „Mirusių sielų" personažas.

[124] Korona (lenk. karūna, karalystė) – nuo XIV a. vidurio vartotas Lenkijos pavadinimas; po Liublino unijos Lenkija taip buvo vadinama, norint ją atskirti nuo jungtinės valstybės antrosios dalies – Lietuvos.

NEPRIKLAUSOMOJI ESTIJA. Publikuota: Lietuva. – 1923. – Liep. 6. – Nr. 148; liep. 7. – Nr. 149; liep. 8. – Nr. 150; liep. 11. – Nr. 152; liep. 12. – Nr. 153;

liep. 13. – Nr. 154; liep. 15. – Nr. 156; liep. 18. – Nr. 158; liep. 20. – Nr. 160; liep. 21. – Nr. 161; liep. 22. – Nr. 162 (po II, IV, V, VI, VII ir VIII dalių tekstais: *Taline, VI–29 d.; Talinne, VII–2.; Tallinne VII–2.; Kundoje; VII–3.; Tartu. VII–7 d. rytas.).*

[1] Karlas Augustas Hermannas (1851–1909) – visuomenės veikėjas, kalbininkas, chorų dirigentas.

[2] Friedrichas Augustas Saebelmannas (1851–1911) – kompozitorius, pianistas, pedagogas, dirigentas.

[3] Johannes Kappelis (1855–1907) – pirmasis profesionalus estų kompozitorius ir vargonininkas.

[4] Aleksandras Läte (1860–1948) – kompozitorius, pirmasis kūręs estų simfoninę muziką.

[5] *Minos Hermannienės* (Miina Härma, Hermann, 1864–1941), kompozitorė ir dirigentė.

[6] Arturas Kappas (1878–1952) – kompozitorius, vienas pirmųjų estų muzikinėje kūryboje įvedęs liaudies motyvus.

[7] Mihkelis Lüdigas (1880–1958) – kompozitorius, savo kūrybą grindęs liaudiškomis intonacijomis.

[8] Martas Saaras (1882–1963) – kompozitorius, choro ir solo dainų kūrėjas.

[9] Juhanas Aavikas (1884–1982) – estų naujosios tautinės muzikos krypties kompozitorius, ilgametis Talino konservatorijos direktorius.

[10] Cyrillus Kreekas (1889–1962) – kompozitorius, estų liaudies dainų melodijų užrašinėtojas ir tyrėjas.

[11] Adolfas Vedro (1890–1944) – kompozitorius, sukūręs operų, simfonijų ir kt. kūrinių.

[12] Konstantinas Türnpu (1865–1927) – kompozitorius, dirigentas, vargonininkas.

[13] Juhanas Simmas (1885–1959) – kompozitorius, ilgametis Tartu teatro „Vanemuinė" direktorius.

[14] Antonas Kasemets (1890–1978) – dirigentas ir pedagogas.

[15] Juhanas Kukkas (1885–1945) – politikas, 1922–1923 m. Estijos ministras pirmininkas.

[16] Galbūt tai Antanas Valaitis (1890–1946) – literatas, vertėjas.

[17] Hansas Rebane (1882–?) – žurnalistas ir diplomatas, 1922 m. laikraščio „Päewaleht" redaktorius.

[18] *„Ależ oni wznawiają Ateny!"* (lenk.) – Juk jie atgaivina Atėnus.

[19] Viktoras Žadeika (1891–1972) – muzikas, dirigentas, pedagogas, 1934–1935 m. Valstybės teatro direktorius; po II pasaulinio karo išvyko į Lenkiją.

[20] Julius Štarka (1884–1960) – kompozitorius, 1920–1944 m. Valstybės teatro dirigentas.

[21] Liudas Gira Valstybės teatro direktorium buvo 1922–1926 m.

[22] Sängerverein (vok.) – dainininkų draugija, sąjunga.

[23] „Salomėja" – anglų rašytojo Oskaro Wilde (1854–1900) biblinio siužeto tragedija.

[24] Arturas Lemba (1885–1963) – kompozitorius, pianistas.

[25] Theodoras Lemba (1876–1962) – kompozitorius.

[26] Lukulas – Romos karvedys ir politikas, garsėjęs turtais ir lėbavimu; iš to atsirado posakis „Lukulo puota", reiškiantis besaikį lėbavimą.

[27] *erobertes Land* (vok.) – apiplėštas kraštas.

[28] *„die grosse Cloaca"* (vok.) – didžioji kloaka.

[29] *stronnictwo* (lenk.) – grupuotė, partija, judėjimas.

[30] Jurgis Aukštuolaitis – politinis veikėjas; kilęs iš R. Prūsijos, 1919 m. padėjo peoviakams (Lenkų karinei organizacijai) rengti sukilimą prieš Lietuvos vyriausybę; susekus sukilimo rengimą, pabėgo į okupuotą Vilnių.

[31] *Wam Klaipėda, nam Wilno... nam Klaipėdy potrzeba* (lenk.) – jums Klaipėda, mums Vilnius... Ne, mums Vilnius reikalingas... Tokiu atveju mums reikalinga Klaipėda.

[32] Hymanso projektas – Tautų Sąjungos pirmininko P. Hymanso parengtas derybų sutarties projektas, kuriuo buvo bandoma išspręsti Lietuvos ir Lenkijos ginčą dėl Vilniaus krašto.

[33] *„Chwilowe nieporozumienie"* (lenk.) – laikinas nesusipratimas.

[34] „Jūratė", „Kastytis" – pirmieji Lietuvos prekybiniai laivai.

[35] *V kovyčkach* (rus.) – kabutėse.

[36] Knopas (Ludwig Knoop, 1821–1894) – Rusijos pramonininkas, įkūręs Krenholmo manūfaktūrą.

[37] Igoris Severianinas (tikr. Lotarevas, 1887–1941) – rusų poetas, po 1917 m. gyvenęs Estijoje.

[38] *„ot zari do zari šatajutsia"* (rus.) – nuo aušros iki aušros valkiojasi.

[39] Burchardas Kristofas Minichas (1683–1767) – grafas, rusų karo ir valstybės veikėjas; nuo 1728 m. Karelijos, Suomijos generalgubernatorius.

[40] *„Holzschnitzerei"* (vok.) – medžio raižiniai, drožiniai.

[41] *„zamorskije gosti"* (rus.) – užjūrio svečiai.

[42] Edwardas von Roppas (1851–1939) – Mogiliovo arkivyskupijos metropolitas; 1919 m. bolševikų nuteistas sušaudyti, Vatikano pastangomis išgelbėtas.

[43] Georgas Gori (tikr. Vello Agori, nuo 1935 m. Georg Tõnisson, 1894–1944) – karikatūristas, Talino laikraščiuose spausdino visuomenę kritikuojančias karikatūras.

[44] Villemas Ernistas (1891–1982) – visuomenės veikėjas, Estijos blaivininkų d-jos pirmininkas.

[45] *Tartu Karkusliit* (est.) – Tartu blaivybės draugija.

[46] *Präses der Estnischen Abstinenzliga...* (vok.) – Estijos abstinentų lygos pirmininkas, pasaulio antialkoholinės lygos atstovas Baltijos valstybėse.

[47] Ona Pleirytė-Puidienė (slap. Vaidilutė, 1882–1936) – rašytoja; išvertė kn. „Latvių literatūra" (1909).

[48] Emilija Prūsienė (Prūsa; 1878–1950) – latvių rašytoja; ištekėjusi už lietuvio Adomo Prūso, 1918–1922 m. gyveno Lietuvoje, 1935 m. išleido lietuvių prozos antologiją „Lietava sveicina", paskelbė lietuvių literatūros vertimų, straipsnių apie Lietuvos kultūrą ir valstybę.

[49] Friedebertas Tuglas (1886–1971) – žr. apybraižos „Aplink Baltiją" 91-ą paaiškinimą.

[50] *„Looming"* („Kūryba") – literatūros žurnalas leidžiamas nuo 1923 m., po karo eina Taline.

[51] Martas Pukits (1874–1961) – grafikas, vertėjas; išvertė rusų, suomių, latvių rašytojų kūrinių, P. Cvirkos „Nemuno šalies pasakas", M. Sluckio apsakymų.

[52] Tor Helge Kjellinas (1885–1984) – švedų meno istorikas ir muziejininkas; 1921–1924 m. profesoriavo Tartu un-te, nuo 1929 m. – Rygoje.

[53] Henrikas (Heinrichas) Koppelis (1863–1944) – estų gydytojas, daug nusipelnė tyrinėdamas raupus ir jų gydymą.

[54] Ludvigas Puuseppas (1875–1942) – neurochirurgas, vienas estų neurochirurgijos pradininkų.

[55] *„Führer durch die ethnografischen..."* (vok.) – „Vadovas po estų etnografijos, meno ir kultūros istorijos nacionalinį muziejų Ratshofe".

[56] *„kto nas pędza po tych polach"* (lenk.) – kas mus vaiko po tuos laukus.

[57] *„Rodstvennyja dušy"* (rus.) – giminingos sielos.

[58] Stadtshauptman (vok.) – miesto galva, burmistras.

[59] *Viljandi likööri ja veni...* (est.) – Viljandi likerio ir vyno fabrikų a/b „Alko".

[60] Julijonas Paliukas (1872–po 1940), švietėjas, kunigavo ilgai Karsakiškyje.

[61] *„nadely"* (rus.) – skirtiniai sklypai.

[62] *Bauervolk–barbarisches Volk*! (vok.) – valstiečių tauta – barbarų tauta.

[63] *„Čertovo Jaico"* (rus.) – „Velnio kiaušinis".

[64] Mihkelis Aitsamas (1877–1953) – žurnalistas, rašytojas, atsiminimų, istorinės apysakos „Estijos karalius" autorius.

[65] *„Berlingske Tidende"* (dan.) – „Berlingo žinios", įsteigėjo vardu vadinamas Danijos laikraštis.

NEPRIKLAUSOMOJE LATVIJOJE. Publikuota: Lietuva. – 1923. – Rugpj. 8. – Nr. 175; rugpj. 9. – Nr. 176; rugpj. 10. – Nr. 177.

[1] Vsevolodas Garšinas (1855–1888) – rusų rašytojas; apsakyme „Attalea princeps" alegoriškai pavaizdavo narodninkų iliuzijų žlugimą.

[2] *„nevygodnaja sdelka"* (rus.) – nenaudingas sandėris.

[3] Ludvigas Sēja (1885–1962) – diplomatas, 1924 m. Latvijos užsienio reikalų ministras, 1934–1940 m. pasiuntinys Lietuvai.

[4] Ryteris (Jānis Rīteris, 1867–1945) – visuomenininkas, Latvijos ir Lietuvos susijungimo šalininkas, 1919–1940 m. Latvių–lietuvių d-jos pirmininkas.

[5] Atis Krollas (1888–?) – visuomenės veikėjas, žurnalistas, nuo 1931 m. Nacionalinės operos inspektorius.

[6] Hermanis Prūsis (1890–1970) – chorvedys, pedagogas, įkūręs Latvijos liaudies konservatoriją.

[7] Jānis Čakste (1859–1927) – latvių politinis veikėjas; 1922 m. tapo pirmuoju Latvijos prezidentu.

[8] Mejerovičius (Zīgfrids Anna Meierovics, 1887–1925) – vienas žymiausių Latvijos valstybės veikėjų, 1923–1924 m. ministras pirmininkas.

[9] Jānis Dreiberģis (1854–?) – pedagogas, chorvedys; 1873 m. pirmojoje latvių dainų šventėje jo iniciatyva pirmą kartą buvo viešai sugiedotas Latvijos himnas.

[10] Vygneris (Ernests Vīgners, 1850–1933) – kompozitorius; 1918 m. Rygoje įsteigė fonologijos institutą.

[11] Darzinis (Emīlis Dārziņš, 1875–1910) – kompozitorius, muzikologas.

[12] Vytuolas (Jāzeps Vītols, 1863–1948) – žymus latvių kompozitorius, daugelio užsienio konservatorijų bei muzikos akademijų garbės narys.

[13] Kārlis Baumanis (1835–1905) – kompozitorius ir pedagogas; sukūrė latvių tautinį himną.

[14] Jurjanas (Pāvuls Jurjāns, 1866–1947) – kompozitorius, dirigentas; padėjo pagrindą latvių nacionalinei operai.

[15] Reiteris (Teodoras Reiters, 1884–1957) – vienas žymiausių latvių dirigentų.

[16] Oskaras Šepskis (1850–1914) – kompozitorius, vargonininkas.

[17] Adamas Ore (1885–1927) – kompozitorius, žymus vargonininkas, koncertavo ir dėstė Vakarų Europoje.

[18] Jānis Straume (1861–1929) – kompozitorius, dirigentas, muzikos istorikas.

[19] Upytis (Andrejs Upīts, 1877–1970) – vienas žymiausių XX a. I pusės latvių rašytojų.

[20] Augustinas Vronevskis (1880–1943) – Latvijos lietuvių veikėjas, Latvių–lietuvių d-jos organizatorius, 1921–1931 m. „Rygos balso" redaktorius.

[21] *entente cordiale* (pranc.) – santarvė, sąjunga, nuoširdus susitarimas, dažniausiai tarp valstybių.

[22] *Echt polnisch Waga* (vok., lenk.) – tikras lenkiškas reikšmingumas.

[23] Matīss Siliņš (1861–1942) – etnografas ir kartografas, 1924–1934 m. Valstybinio istorijos muziejaus direktorius.

[24] *Andersonas* (Alfrēds Andersons, 1879–1937) – visuomenės veikėjas ir poetas, Rygos burmistras 1921–1928 m.

[25] *Rubertas* (Jānis Ruberts, 1874–1934) – akių ligų gydytojas, 1923–1925 m. Latvijos universiteto rektorius.

[26] Atis Ķēniņš (1874–1961) – rašytojas ir politikas.

[27] *Kuršo Aa* – vokiečių vartotas Lielupės pavadinimas.

[28] Juris Plāķis (1869–1942) – kalbininkas, 1920–1941 m. Latvijos universiteto profesorius.

[29] Antanas Jaroševičius (1870–1956) – dailininkas, liaudies meno tyrinėtojas; išleido albumą „Lietuvių kryžiai".

[30] Vincentas Dvaranauskas (1871–1966) – kunigas marijonas, 1903–1911 m. Seinų kunigų seminarijos profesorius; būdamas Marijampolės „Žiburio" d-jos pirmininku, gavo vokiečių valdžios leidimą lietuviškoms gimnazijoms Suvalkų krašte.

[31] Vaižganto sesuo Severja Mėginienė 1910 m. mirė piktybine anemija.

[32] *„No kapiņiem..."* (lat.) – „Iš kapų". Sveikinu lietuvių–latvių susivienijimo idėjos vykdytojus; *Danielius Jasinskis* (1866–1939) – Latvijos lietuvių veikėjas, pedagogas; nuo 1931 m. pirmininkavo Latvijos lietuvių d-jai, kelerius metus buvo Rygos lietuvių gimnazijos direktorius.

[33] Klemensas Prielgauskas (1894–1965) – žurnalistas, visuomenės veikėjas; ilgą laiką buvo Dainos d-jos pirmininkas; pirmosios lietuvių dainų šventės komiteto pirmininkas.

[34] „Eik, saulute, tuoj pas Dievą", „Dvi dienas po mišką vaikščiojau", „Saulutė vėlai vakare", „Kada pareisi, broleli", „Per sidabro upę bridau".

[35] *„Brāļiem lietaviešiem"* (lat.) – „Broliams lietuviams"; Kalninis (Alfrēds Kalniņš, 1879–1951) – kompozitorius, pirmosios latvių operos „Baniuta" autorius.

[36] Jonas Strazdas (1886–1972) – literatas, mėgėjų teatro režisierius ir aktorius.

[37] Galbūt turimas galvoje Jokūbas Mikelėnas (1885–1966) – gydytojas, visuomenės veikėjas.

[38] „Dieve, laimink Latviją, / Mūs brangiąją Tėvynę, / Laimink gi Latviją, / Ak, laimink gi ją. // Kur latvių dukros žydi, / Kur latvių sūnūs dainuoja, / Tegul mums ten laimę duoda, / Mūsų Latvijoje"; autentiškas Latvijos himno II posmas yra toks: „Kur latvju meitas zied, / Kur latvju dēli dzied, / Laid mums tur laimē diet, / Mūs' Latvijā!" („Kur latvių dukros žydi, / Kur latvių sūnūs dainuoja, / Leisk mums ten laimingiems šokti / Mūs Latvijoje!")

PRANCŪZIJOJE. Publikuota: Rytas. – 1926. – Rugpj. 6. – Nr. 174; Lietuvis. – 1926. – Rugs. 17. – Nr. 37; rugs. 24. – Nr. 38 („Prancūzijos laiškai"); Naujoji Romuva. – 1931. – Nr. 8. – P. 178–179 („Audra kalnuose"); Nr. 11. – P. 254–256 („La Grande Chartreuse"). Pakartota: VR–17. – P. 205–235 („Prancūzijoje"; po tekstais: *„Rytas" 1926 m. 174 Nr.; Lietuvis, 1926 m. 37 Nr.; Lietuvis, 1926 m. 38 Nr.; Naujoji Romuva, 1931 m. Nr. 8; Naujoji Romuva, 1931 m. 11 nr.).*

[1] Andrejus Mandelštamas (1864–1944) – rusų teisininkas, diplomatas, po 1917 m. apsigyvenęs Paryžiuje; talkininkavo Lietuvos vyriausybei kaip teisės patarėjas ir advokatas.

[2] Kajetonas Dobkevičius (1870–?) – inžinierius, Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjas.

[3] Mstislavas Dobužinskis (1875–1957) – scenografas, tapytojas; 1929–1939 m. gyveno Lietuvoje, dirbo Valstybės teatro scenografu, dėstė Kauno meno mokykloje.

[4] *Baltrušaitienė su sūnum* – poeto ir diplomato Jurgio Baltrušaičio žmona Marija ir sūnus Jurgis, tuo metu studijavęs Paryžiuje, Sorbonos universitete.

[5] Jonas Vileišis (1872–1942) – visuomenės veikėjas, teisininkas, 1921–1933 m. Kauno burmistras.

[6] Vincas Kanauka (1893–1968) – chirurgas, urologas.

[7] Jonas Pautienius (1860–1939) – knygnešys; vengdamas suėmimo už „Aušros" platinimą, 1883 m. išvyko į Paryžių, I pasaulinio karo metu rūpinosi lietuviais belaisviais.

[8] *„Želmuo"* – Paryžiaus lietuvių kultūros d-ja, veikusi 1886–1915 m., įkurta po 1863 m. sukilimo iš Lietuvos pasitraukusių kultūrininkų (M. Akelaičio, V. Dembskio).

[9] Klimai – Petras Klimas (1891–1969) – istorikas, diplomatas, 1925–1940 m. Lietuvos pasiuntinys Prancūzijoje su žmona.

[10] Oskaras Milašius (Milosz, 1877–1939) – lietuvių kilmės prancūzų poetas, diplomatas, 1920–1925 m. Lietuvos atstovas Prancūzijoje, 1925–1938 m. Lietuvos atstovybės Prancūzijoje patarėjas.

[11] Stasys Girdvainis (1890–1970) – diplomatas, pirmasis pasiuntinybės sekretorius Berlyne, Paryžiuje, nuo 1939 m. nepaprastasis Lietuvos pasiuntinys ir įgaliotasis ministras prie Šv. Sosto.

[12] *„Kame du trys susirinks..."* žr. apybraižos „Amerikoje" 36-ą paaiškinimą.

[13] metresa (pranc. *maitresse*) – meilužė.

[14] *„dziwacznie"* (lenk.) – keistai.

[15] *mamillae* (lot.) – krūtys.

[16] *kultūrkampfas* (vok. *Kulturkampf* – kova dėl kultūros) – O. Bismarko vyriausybės priemonės prieš katalikų Bažnyčią Vokietijoje XIX a. 8-ame dešimtmetyje.

[17] *„Au chevalier de la Barre..."* (pranc.) – 19 metų kavalieriui de la Barui, 1766 metų liepos 1 d. nukankintam už pagarbos neatidavimą procesijai; Jean Francois Barre (1745–1766), dėl nepagarbos Dievui Paryžiaus parlamento nuteistas mirti, nuo Voltero laikų prisimenamas kaip religinės netolerancijos auka.

[18] Vėliau dėl šio paminklo „Lietuvyje" (1926. – Gruod. 16. – Nr. 50. – P. 15) yra tokia Vaižganto pastaba:

Prancūzijos laiškai

Kalbėdamas apie prancūzų tikybą ir apie Kentėtojų kalną (Montmartres), kur pastatyta moderninė ekspiacijos bažnyčia Švč. Jėzaus Širdžiai, aš paminėjau (Nr. 38, p. 7) Chevalier de la Barre paminklą tos bažnyčios pakalnėje. Tai buvo masonų demonstracija, visai nevykusi sumanymu ir įvykinimu. „Niekas neabejoja, jog šitą savo išsišokimą masonai savo rankom atitaisys ir Barreo stovylą nusikels kur į kitą pašalį nuo Jėzaus Širdies bažnyčios".

Taip ir atsitiko. Chevalier de la Barre paminklas jau nukeltas ir turbūt bus kur nukištas į kampą.

Prancūzų ir bedievių esama išmintingų ir estetingų, išmanančių saiką net įkyrėjime religijai.

[19] *„Aux grands hommes..."* (pranc.) – „Didiesiems vyrams – dėkingoji tėvynė".

[20] Tretininkai – taip vadinamas 1221 m. Pranciškaus Asyžiečio įsteigtas trečiasis ordinas, kurio nariai yra pasauliečiai.

[21] Pranciškus Salezietis (1567–1622) – vyskupas, šventasis, vienas pagrindinių krikščioniškojo prancūzų humanizmo kūrėjų.

[22] Bedekeriai – paplitę turistiniai vadovai po įvairias šalis, pavadinti vokiečių spaustuvininko ir knygų leidėjo Karlo Baedeckerio (1801–1859) vardu.

[23] Vietoje Zarasų 1919–1929 m. oficialiai buvo vartojamas tariamai lietuviškesnis Ežerėnų vardas.

[24] Vaižganto mėgtas Popšutės kalnelis gimtojo Malaišių kaimo galulaukėje.

[25] Steponas Kolupaila (1892–1964) – hidrologas, monografijų apie Nevėžį, Nemuną autorius.

[26] Simanai stulpininkai – V. a. Artimuosiuose Rytuose atsiradę atsiskyrėliai, kuriems pradžią davė šv. Simonas Kilikietis; įsitaisę ant stulpų, jie pamokslaudavo misdami žmonių atneštu maistu.

ITALIJOJE. Publikuota: Lietuvos aidas. – 1930. – Liep. 18. – Nr. 161; liep. 19. – Nr. 162; liep. 21. – Nr. 163; liep. 24. – Nr. 166; liep. 28. – Nr. 169; rugpj. 1 – Nr. 173; rugpj. 2. – Nr. 174; spal. 21. – Nr. 240 („Svetur pabuvus"); Naujoji Romuva. – 1931. – Nr. 1. – P. 4–5 („Nuo Vezuvijaus"); Nr. 4. – P. 84–85 („Senovės griuvėsiuose"). Pakartota: VR–17. – P. 236–279 („Italijoje"; po tekstais: *Lietuvos Aidas, 1930, 161–174 nr.; L.A. Nr. 240.; Naujoji Romuva, 1931 m. 4 nr.*).

[1] Vegeberichtai (vok. *Wegebericht*) – kelionių aprašymai.

[2] A. Vienuolis po Italiją keliavo 1929–1930 m.; jo kelionių apybraižos buvo spausdinamos 1929–1930 m. „Lietuvos aide"; Vaižgantas mini apybraižą „Pirmas laiškas iš Italijos", kurioje A. Vienuolis humoristiškai aprašo savo nuotykius svetimame krašte.

[3] Juozas Sakalauskas (1896–1984) – teisininkas, užsienio reikalų ministerijos tarnautojas Kaune ir pasiuntinybėse.

[4] *Anton Salys Inaugural Dissertation*... (vok.) – Antano Salio daktarinė disertacija, 131 ir tolesni puslapiai: „Lietuvių kolonizacija Prūsijoje"; nurodoma į A. Salio daktarinio darbo „Die žemaitischen Mundarten" („Žemaičių tarmės"), paskelbto „Tautoje ir žodyje" (VI, 1930), vieną iš skyrių.

[5] *„nach Osten"* (vok.) – į rytus.

[6] Galbūt tai Alfredas Weberis (1868–1958) – vokiečių ekonomistas, sociologas, I pasaulinio karo pabaigoje buvęs Lietuvių–vokiečių d-jos nariu.

[7] *Jonas Tiškevičius* (m. 1862) – vienas Lietuvos didikų Tiškevičių giminės atstovų; Biržuose įsteigė pradinę mokyklą valstiečiams, pastatydino bažnyčią.

[8] Vincentas Jarulaitis (1859–1939) – Telšių vyskupijos garbės kanauninkas, visuomenės veikėjas, I dūmos atstovas.

[9] Galvoje turimas Pijus XI, popiežiavęs 1922–1939 m.

[10] Pavelas Muratovas (1881–1950) – rusų rašytojas, meno istorikas, gyvenęs emigracijoje, jo knygoje „Italijos vaizdai", rašoma apie šios šalies istoriją bei meną.

[11] Vladislovas Mykolas Zaleskis (1852–1925) – Romoje studijavo diplomatiją ir teologiją, baigęs studijas tarnavo Vatikano žinybose.

[12] *Sie sind katholisch* (vok.) – jūs katalikas.

[13] *Medici, Borghese* – italų didikai; Mediči (Medici) – XIV–XVIII a. garsėjusi Florencijos bankininkų, prekybininkų ir pramonininkų giminė; Borghese – XVII a. Romoje iškilusi giminė, ypač vienam jos atstovų tapus popiežiumi Paulium V (1605–1621). Romoje 1615 m. baigtuose statyti jos rūmuose (Borg-

hese vila) buvo sukaupta daug skulptūros ir dailės kūrinių, nuo 1902 m. rūmai – meno muziejus.

[14] Tivoli – Italijos miestas; jame daug architektūros paminklų, iš jų garsiausias d'Este Vila, pastatyta apie 1549 m.

[15] Turima galvoje Pacai – XV–XIX a. I pusės Lietuvos didikų giminė.

[16] Marikoniai – iš italų didikų kilę Lietuvos grafai; valdė Salų, Svėdasų ir kt. dvarus; Salų bažnyčią 1781 m. pastatė Benediktas, koplyčią Svėdasų bažnyčios šventoriuje (ne bažnyčią) 1848 m. – Lucijonas Marikonis.

[17] Apaštalas Petras laikomas pirmuoju Romos vyskupu, popiežių pirmtaku.

[18] Paola Frasinetti (1809–1882) – palaimintoji; 1834 m. įkūrė šv. Dorotėjos seserų vienuolyną ir buvo jo viršininkė.

[19] *klakeriai* (pranc. *claqueur*) – samdytieji plojikai teatre.

[20] *„koščunstvenno"* (rus.) – šventvagiškai, nepagarbiai.

[21] *Via Apia Antiqua* (it.) – senovės Apijaus kelias.

[22] N. Testamente yra 14 šv. Povilo laiškų, rašytų jo įsteigtoms bendruomenėms, bažnyčioms, vyskupams.

[23] Apokalipsės autoriumi laikomas apaštalas Jonas.

[24] Giovanni Battista de Rossi (1822–1894) – italų archeologas ir meno istorikas, padėjęs pagrindus Romos katakombų tyrinėjimams.

[25] *„otbityje nosy"* (rus.) – numuštos nosys.

[26] Antonio Canova (1757–1822) – italų skulptorius.

[27] Stepas Varašius (g. 1894) – dailininkas, tapė portretus ir peizažus.

[28] Voldemaras Čarneckis (1893–1942) – diplomatas, nuo 1925 m. Lietuvos pasiuntinys Italijoje; žuvo Sibire.

[29] Ryt. aukšt. *mūsų šaną*, t.y. mūsų kraštą.

NEMUNU. Publikuota: Atspindžiai. – 1923. – Nr. 8. Pakartota: VR–17. – P. 280–287 (po tekstu: *„Atspindžiai" 1923 m. 8 nr.*); RR–2. – P. 349–358.

[1] *Volksgrammatik* (vok.) – liaudies gramatika.

[2] 1867 m. Rusija pardavė JAV jai priklausiusią Aliaską už 7,2 mil. dolerių.

[3] „Žemaičių Šveicarija" – taip kartais vadinamos vaizdingos Ventos pakrantės.

[4] *Utile dulci* (lot.) – naudą derinti su malonumu.

[5] Zakretas (lenk. *zakret*) – vingis, posūkis; čia – Vingio parkas.

[6] *Čiurlionies „Paradyze"* – Čiurlionio „Rojuje".

[7] Vysbadenas (Wiesbaden) – miestas kurortas Vokietijos vakaruose.

[8] Vladas Kairiūkštis (1887–1965) – med. daktaras, terapeutas.

KURŠIŲ UŽMARYJE. Publikuota: Mūsų dienos. – 1928. – Rugs. 30. – Nr. 19. – P. 10; spal. 7. – Nr. 20. – P. 4–10. Pakartota: VR–17. – P. 288–301 (po tekstu: *„Mūsų Dienos" 1928 m. 19–20 nr.*); RR–2. – P. 359–375.

[1] Jonas Šimoliūnas (1878–1965) – inžinierius statybininkas, 1924–1933 m. Klaipėdos uosto darbų valdybos viršininkas; jam vadovaujant Klaipėdos uostas buvo sumodernintas, daug dėmesio jis skyrė Lietuvos pajūrio gražinimui, kopų apsaugai.

[2] Dovas Zaunius (1892–1940) – diplomatas, 1929–1934 m. Lietuvos užsienio reikalų ministras.

[3] *„Wanderkarte der kurischen Nehrung..."* – Kuršių nerijos kelionių žemėlapis, išleistas topografijos direktoriaus Heinricho, Königsbergas Prūsijoje, 1919.

[4] Wilhelmas von Humboldtas (1767–1835) – vokiečių politikas, filosofas, filologas, atkreipė dėmesį į lietuvių kalbą, skatino L. Rėzą išleisti K. Donelaičio poeziją.

[5] *„gente lituanus"* (lot.) – gimęs lietuviu. L. Rėza mirė 1840 m.

[6] A. Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas" herojė, atsiskyrėlė.

[7] Kazimieras Macius (1875–1905) – nuo 1899 m. iki mirties Zarasų vikaras; „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos", „Tėvynės sargo", „Žinyčios" bendradarbis, paskelbė poezijos ir prozos kūrinių, straipsnių, užrašė tautosakos.

VIENĄ DIENĄ NEMAJŪNUOSE. Publikuota: Naujoji romuva. – 1931. – Nr. 24. – P. 568–570. Pakartota: VR–18. – P. 249–258; RR–2. – P. 376–385.

[1] *Paulius G.* – Paulius Galaunė (1890–1988) – lietuvių meno istorikas, liaudies meno tyrinėtojas.

[2] Dolitlis – amerikiečių rašytojo Hugho Loftingo (1886–1947) populiarių knygų vaikams apie gyvulių gydytoją herojus; į lietuvių kalbą šių knygų išvertė P. Mašiotas.

[3] Elijošius Nonevičius (1863–1931) – veterinarijos gydytojas, Kauno un-to profesorius.

ŽODYNĖLIS

abnegatas kas viską neigia, atmeta
abrisas (sl.) paveikslas, piešinys
abrozdėlis (hibr.) paveikslėlis
adyna (sl.) valanda
adverniškas, -a (hibr.) atvirkščias, priešingas
akmistrinė (sl.) namų ūkio prižiūrėtoja
aktingas, -a aktyvus
akula (rus.) ryklys
alkerius, alkierius (sl.) atskiras trobos kambarys, skiriamas vienam kuriam šeimos nariui arba svečiui apnakvinti
anderė kraitės pavidalo pintinė
anuočės (hibr.) anuomet, seniau
apiera (sl.) auka
aptieka (sl.) vaistinė
armotėlė (hibr.) patrankėlė
armuo kaimenė, banda
atgalainybė atsilikimas
atkiusti, atkiunta, atkiuto, atsigauti
atnašas auka
atrokuoti, -uoja, -avo (hibr.) susivokti, susigaudyti
atseja įlanka
atsidvėsti, -ia, -ė atsidusti, atsikvėpti
atstanka (sl.) atsarga
atžalniai nuošaliai
auksinas 15 ar 30 kapeikų vertės pinigas carinėje Rusijoje
aznyčia (sl.) vieta jaujoje salyklui daiginti ir džiovinti

balamūtyti, -ija, -ijo (sl.) klaidinti
banderija (sl.) raitelių palyda
berlinka (sl.) 7,5 kapeikų pinigas carinėje Rusijoje
beviekis (hibr.) bejėgis
bielyti, -ija, -ijo (sl.) lupti
biesas (sl.) velnias
bilioras biliardas
biliotas bilietas
birmavonė (sl.) sutvirtinimo sakramento suteikimas
birmavoti, -oja, -ojo (sl.) suteikti sutvirtinimo sakramentą
bravoras (sl.) spirito varykla, alaus darykla
broma (sl.) vartai
broniruotas, -a (hibr.) šarvuotas
bulava (sl.) valdžią simbolizuojanti lazda
buntelis (hibr.) ryšulėlis, krūvelė

celebransas (lot.) kunigas, laikantis mišias
chachlas (sl.) ukrainietis
cibukas (sl.) kandiklis
cnata (sl.) dorybė

čebatas (sl.) ilgas aulinis batas
čestavoti, -oja, -ojo (sl.) vaišinti, mylėti
čeverykas (sl.) batas
čydas šydas
čiepyti, -ija, -ijo (sl.) skiepyti
činas (sl.) tarnyba, titulas
činauninkauti (hibr.) valdininkauti
čiuika (sl.) rudinė, milinė
čiupra (sl.) galvos plaukai
čiutnus, -i (sl.) tvarkingas, vikrus

daba tvarkingumas, valyvumas
delija (sl.) viršutinis vyrų drabužis, dėvėtas nuo XVI a. vidurio Lenkijoje ir Lietuvoje
delikatnumas (hibr.) delikatumas
dykinis dykinėtojas
dirmavoti, -oja, -ojo žr. birmavoti
diūnai (germ.) kopos
dyvas (sl.) nuostabus dalykas, keistenybė, stebuklas
divonas (sl.) kilimas
doklė didelė pintinė pašarui nešti
drūktas, -a drūtas
dubeltuoti, -uoja, -avo (hibr.) dvigubinti

ergelis (germ.) triukšmas
ermyderis (sl.) triukšmas, sujudimas
ertas, -a platus, erdvus

faifoklokas (angl.) pavakario arbatėlė
filioras (sl.) stulpas
folvarkas (sl.) dvarelis, palivarkas
fornyras (sl.) fanera
furmanas (sl.) vežikas

gardės ilgas vežimas
garnitūras (sl.) rinkinys, komplektas
garvežimis garvežys
gerbtis, -iasi, -ėsi vilktis, puoštis
geryneiga pažanga, gerėjimas
giveris (sl.) smailėjantis šalmas
gmina (sl.) valsčius
gobėtis, -ėjasi, -josi godėtis, geisti
grazna grožis
griešyti, -ija, -ijo (sl.) nusikalsti, nusidėti
grindos grindys
grivina (sl.) dešimties kapeikų moneta
grojus (sl.) žaidimas, lošimas
guba apsiaustas

hofmaleris (vok.) rūmų dailininkas

įdygti, -sta, -o įdurti
įgustas, -a įprastas, automatiškas
impetas (lenk.) smarkumas, veržlumas; *tuo impetu* tuo pradėjimu, įsibėgėjimu
įsivaizdinti, -a, -o įsivaizduoti
ispravninkas (sl.) apskrities policijos viršininkas
iškakti, iškaki, -ėjo ištverti, pakelti
išspakti, -spanka, -o išsprogti, išlįsti
ištrainyti, -ija, -o iškinivarpoti
išžiurkinėti, -ėja, -ėjo iššniukštinėti
įžagti, įžaga, įžagė sugadinti, sudrumsti

jeibė yda
juka (sl.) buza, putra
jupa (sl.) suknelė

kamzolas (sl.) liemenė; švarkas
kanikas (sl.) dėžė su dangčiu
kanopa (sl.) kanapa
kantička (sl.) giesmynas
karabelė (sl.) trumpas, platus, truputį lenktas kardas
karafka (sl.) ropinė, grafinas
karukai (sl.) vienratis vežimėlis
kaškietas (sl.) kepurė

katarinka (sl.) sukamas muzikos instrumentas, ryla
kaulikas kaulytojas, prašytojas
kaunus, -i (lat.) kuklus
kazilai (sl.) pasostė
keimarinis, -ė iš dviejų sudarytas, dvilypis
kelija (sl.) celė
kerosinas (rus.) žibalas
kestės neštuvai
kiltingas, -a kilmingas
kiltis kilmė
kytrybė (hibr.) gudrumas, suktumas
kytrus, -i (sl.) gudrus, suktas
klapatas (sl.) rūpestis, vargas
klaupka (hibr.) klauptas
klobukas (sl.) vienuolių galvos apdaras su uždangalu iš užpakalio
kloniotis, -iojasi, -iojosi (sl.) nusilenkti
kolyta (sl.) piniginė, kapšas
koliumna (lot.) kolona
koliumnada (lenk.) kolonada
komponistas (sl.) kompozitorius
kontušas (sl.) senovės lenkų ilgas viršutinis drabužis
kromas (sl.) krautuvė, parduotuvė
krominis, -ė (hibr.) pirktinis
krotelė (hibr.) narvelis
krusti, krunta, kruto pradėti judėti, krutėti, bruzti
kulgrauža akmenkalys
kultūrtrėgeris (germ.) kultūros nešėjas, skleidėjas
kuruloti, -ojo, -ojo karoti, kyboti
kvatiera (sl.) nuomojamas butas ar kambarys

laikiau anksčiau
lakatninkas skudurų supirkinėtojas
lazdinė lazda, pagalys
lėkausis, -ė nulėpausis
lemtūta lėtas, nerangus žmogus
lepnumas patogumas, malonumas
lermas (sl.) triukšmas
liekas atliekamas, nereikalingas
liktis likimas, lemtis
lineika (sl.) lengvas vežimas su lingynėmis
linkė įlinkimas, įdubimas
litera (lot.) raidė

mačyti, -ija, -ijo (sl.) padėti
magnesas (sl.) magnetas
maisas (angl. *maize*) kukurūzai
mapa (sl.) žemėlapis
mašastas aksomas
mazanka (rus.) drėbtinė trobelė
mebliai (sl.) baldai
medinas, -a miškinis, laukinis
metašimtis šimtmetis, amžius
mezliava rinkliava
mislyti, -ija, -ijo (sl.) mąstyti, galvoti, manyti
mistras (sl.) viduramžių vienuolių riterių ordino vyresnysis, magistras
mišiuginas (žyd.) nedraugas, kvailys
myza (rus.) vienšėdija, vienkiemis
mizerija (sl.) menkumas, skurdumas
monyti, -ija, -ijo (sl.) apgaudinėti
muštras (sl.) karinių pratimų mokymas

nabašninkas, nabaštikas (sl.) numirėlis, velionis
navatnas, -a (sl.) keistas
nedėldienis (hibr.) sekmadienis
negligencija (lot.) apsileidimas, nerūpestingumas, abejingumas
nešysta apranga, nešiosena
nuograjai nugraibomi paviršiai, grietinė

obalsis šūkis
oficierius (sl.) karininkas
okulys (sl.) nulis
oranžas (pranc.) apelsinas
orie ore
orta (sl.) senovės pinigas
otelis (pranc.) viešbutis

pablūdėlis (hibr.) pamišėlis
pablūsti, -ta, pablūdo (hibr.) pamišti, sukvailioti
pailgotinas, -a pailgas
palaiduoti, -uoja, -avo paleisti, išleisti, išlaisvinti
paliūdžia (sl.) pagarba
palocius (sl.) rūmai
palubė (sl.) denis
parasolis (sl.) skėtis
paravė (hibr.) pagriovys
parėjis (plg. lot. *pariēs*) siena, užtvara
pasažiras (sl.) keleivis
pasibarginti, -ina, -ino (hibr.) pasiskolinti
pasportas (sl.) pasas
patiešyti, -ija, -ijo (sl.) paguosti, nuraminti
pavietis (sl.) pašiūrė
pavojumas pavojus
pazaras (sl.) pašvaistė
pečininkas (hibr.) priekrosnis
pikelhauba (germ.) – smailiaviršūnis šalmas
pilcinis, -ė (hibr.) kailinis
plecius (sl.) aikštė
pliumpa (germ.) pompa, siurblys
plokštinė plokščia gertuvė
pradotkas (sl.) rankpinigiai
pragumas priemonė
prietelystė (hibr.) draugystė, bičiulystė
prietelius (sl.) draugas, bičiulis
prisitikti, prisitinka, -o prisiliesti
probirka (sl.) mėgintuvėlis
provotis, -ojasi, -ojosi (sl.) bylinėtis
pūčka (sl.) bukasis kiaušinio galas, jame esanti tuštymė

ragožė (sl.) demblys
ramatikas reumatikas
rangčiotis, -iojasi, -iojosi varžytis, rungtyniauti
raskažius (sl.) prabanga
rašpilis (germ.) dildė, brūžeklis
ravakasys (hibr.) grioviakasys
rėda (sl.) tvarka
rėdyti, rėdo, rėdė (sl.) rengti, puošti; tvarkyti
regė tikslas, taikinys
regratis horizontas, akiratis
reguliaminas (sl.) reglamentas
reika (sl.) geležinkelio bėgis
rejestras (lot.) sąrašas
remizas (pranc.) vežiminė, ratinė
restauracija (sl.) restoranas
rinštokas (germ.) gatvės griovelis vandeniui nutekėti
rodėti, roda, -ėjo (hibr.) norėtis, geisti
rubežiuoti, -iuoja, -iavo (hibr.) riboti
rubricelė (lot.) dvasininkų kalendorius
ruinos (sl.) griuvėsiai
rutis (germ.) lango stiklas

sankrova krautuvė, parduotuvė
santeklis santaka
sąstata sistema
savabaudis savavalis
servetinis, -ė austas langeliais
skindelis (germ.) malksna
skirtas skirtumas
sklepas (sl.) rūsys
skrebai prasti seni kailiniai
skųsti, skundžia, skundė gailėti, šykštėti
sostapilė sostinė
spacieras (sl.) pasivaikščiojimas
spaceruoti, -uoja, -avo (hibr.) vaikščioti
spatas (germ.) kastuvas, lopeta
spausmas spaudimas, suspaudimas
spelčiai (sl.) rėmai, griaučiai
spilka (sl.) segtukas
spryskas laipteliai ar šiaip paaukštinimas prieš išorines duris
stovyla (sl.) statula
strandas (germ.) pajūris, paplūdimys, pliažas

sūdas (sl.) teismas
sukampti, -ia, -ė paruošti
suklomis nuolat, vis
sutropti, -sta, -o (sl.) pataikyti, pakliūti
svavalė savivalė
svavaliauti savivaliauti
svietas (sl.) pasaulis; žmonės
svikis (germ.) skylė

šaliavimas (hibr.) apkalimas lentomis
šarmanka (sl.) vargonėliai, ryla
šašiejus (sl.) plentas
šatrai šratai
šina (sl.) rato apkaustas, ratlankis
šinelis (sl.) milinė
šinkuoti, -uoja, -avo (hibr.) pilstyti, prekiauti
šišas pakili nuotaika, įkarštis, įkvėpimas
šliūbas (sl.) jungtuvės
šmugliuoti, -iuoja, -iavo (hibr.) verstis kontrabanda
šnapsas (germ.) degtinė
špalas (sl.) pabėgis
špunka (germ.) volė
štinkspiritas (germ.) amoniakas
štuka (sl.) pokštas
štukmeisteris (germ.) fokusininkas
šuvaksas (germ.) batų tepalas
švietis koziris

tartokas (sl.) lentpjūvė
tematas tema
timpa (sl.) 15–18 kapeikų vertės sidabrinė moneta
titė žaislas
trainė kinivarpa, trandis
tresūra (sl.) dresiravimas, lavinimas
triausė žieminė kepurė
trikotas triko
tryškė dušas
tuojtimpos be perstojo, nuolat
tuša (rus.) skerdiena

ūlyčia (sl.) gatvė
uždas mokestis
užkaunus žr. kaunus
užrakti, užranka, -o užakti
užvydėti, užvydi, -ėjo pavydėti
užvylis nusivylimas
užvilti, užvilia, užvylė nuvilti

vagzolas (sl.) geležinkelio stotis
vaidintuvė vaizduotė
vaksas (germ.) batų tepalas
velijimas (hibr.) linkėjimas; leidimas
verpelė (lat. ar germ.) statinė
veselijos (sl.) vestuvės
vicas (germ.) juokas, sąmojis
viedras (sl.) kibiras
viekas (sl.) jėga
viežlybas (sl.) padorus, švarus
vigada (sl.) nauda, patogumas
vijolina (it.) smuikas
viškos (sl.) aukštas, galerija
vodingas, -a (hibr.) kenksmingas
vopninis, -ė (hibr.) kalkinis
vopninti, -a, -o (hibr.) kalkinti

zerkolinis, -ė (hibr.) veidrodinis
znaimus, -i (sl.) žymus
zomatas (sl.) mūrinė ar akmeninė tvora
zovada (sl.) šuoliais

žyčlyvai (sl.) nuoširdžiai, geranoriškai
žingeida smalsuolis
žiponas (sl.) švarkas
živnastis (sl.) maistas, valgis

TURINYS

GALICIJOJE ... 9
Žalgirio mūšio 500 metų sukaktis ... 9
Tišku pišku! ... 13
Iš Krokuvos įspūdžių ... 14
Kas lenkams nepatiko? ... 17
Kaip nuvažiavau ... 18
Sukaktuvių dienos ... 24
Bendros pastabos ... 35

AMERIKOJE ... 45
Ko važiavova į Ameriką? ... 45
    Stigdami „Saulei" namų ... 45
    Mefistofelio viešpatija ... 48
    Norėdami patikrinti žinias apie Ameriką ... 53
Kelionė ... 56
    Pirmieji išeivių vargai ... 56
    Per Prūsiją ... 59
    Bremen ... 64
    Bremerhaven. Išvažiavimas ... 72
    Kelionė okeanu ... 75
    Dvi stoti ... 81
    New York–Chicago ... 84

Išeivių tėvynei atsilyginimai ... 95
Nenuoramų apsirikimai ... 100
Piniginga Šiaurės Amerika, tik jos maišai nekiauri ... 104
Tas daugiau uždirba, kas dirbti moka ... 108
Amerika nebemoka darbininkams dvigubai ir trigubai. 112
Netiesa, kad dollaras = dviem rubliam ... 116
Dollarinė laimė Amerikoje ... 121
Nė po dollarą neatidedam... ... 122
Kruvinai uždirbami pinigai ... 130
Darbininkas mašina ... 136
Šviesos laimė Amerikoje ... 142
Ne lietuviams išeiviams Amerikos šviesa, o savos nė to tiek ... 143
Laisvės laimė Amerikoje ... 159
Per daug nedorybių ... 164
Autoriaus įspėjimai apie savo paskaitas ... 171
Baigiamieji įspėjimai apie mūsų išeivybę ... 174
Išeivių aukos nereiškia jų pertekliaus ... 174
Nesiliaujanti išeivybė nereiškia randamos laimės, bet ūkio krizį ... 175
Mūsų išeinamoji pramonė ... 180
Auklėkime tad visuomenėje drąsią iniciatyvą ... 184

Į SAULĘ, Į SAULĘ! ... 187
Kelionė Kryman ... 187

APLINK BALTIJĄ ... 209
Ar verta buvo leisti ... 209
Skandinavai ... 210
Kiek sveria jūra ežeras ... 210
Kiek sveria skandinavų kultūra ... 213
Latviai ... 216
Brolybė su latviais ... 216
Tautas swehtki ... 219
Latvių idėja vienybės su lietuviais ... 230
Latvių vargai kovoje su vokiečiais ... 236

Latvių laimėjimas ekonomijos srityje 243
Latvių dailė 245
Latvių dienraščiai ir partijos 249
Estai 256
Suomiai 282
Neturtas ir kultūra 282
Lenkai 286
Kuo lenkai skandinavus atsveria 286
Baimė susidėti 289

NEPRIKLAUSOMOJI ESTIJA (Delegato pasaka) 295
Galas 337

NEPRIKLAUSOMOJE LATVIJOJE 341

PRANCŪZIJOJE 357
Atstovybės namų pašventimas 357
Geras biznis 357
Lietuvių kolonija Paryžiuje 359
Šventimo mistika 360
Tautybės mistika 361
Šventės pabaiga 361
Dora 362
Tikyba 367
Audra kalnuose 374
La Grande Chartreuse (Didžioji Kartūzija) 378

ITALIJOJE 385
Dėl ko nerašiau 385
Man nebe gėda 388
Viskas reliatyvu 393
Viskas ne taip 398
Darbo auka 413
Nuo Vezuvijaus 415
Senovės griuvėsiuose 420

NEMUNU 425

KURŠIŲ UŽMARYJE 433
Rėzos tėvynėje 433

VIENĄ DIENĄ NEMAJŪNUOSE 447

Paaiškinimai 455
Žodynėlis 479

Vaižgantas

Va-133 Raštai / Liet. literatūros ir tautosakos inst.; Vyr. r daktorius V. Vanagas. – V.: Pradai, 1997.

ISBN 9986–405–25–4

T. 8: Kelionių vaizdai / Parengė D. Krištopaitienė 486, [1] p.: portr. – Bibliogr. paaišk. ir komentarai, p. 45 478. – ISBN 9986–776–37–6

Vaižganto Raštų 8 tome spausdinama rašytojo lankymo Galicijoje, Amerikoje, Kryme, Baltijos ir V. Europos kraštuos taip pat išvykų į Kuršių neriją bei Kauno apylinkes įspūdž aprašymai. Pridedama jų bibliografija, tekstų komentarai žodynėlis.

UDK 888.2

VAIŽGANTAS

RAŠTAI

VIII TOMAS

Redaktorius Vytautas Rakauskas
Dailininkas Saulius Chlebinskas
Maketuotoja Vida Misevičienė

SL 1573. 1997 03 20. 27 apsk. leidyb. l.
Tiražas 1500 egz. Užsakymas 567

Spaudai parengė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centras
Išleido UAB „Pradai", T. Vrublevskio g. 6, 2600 Vilnius.
Iš užsakovo pateiktų teksto plėvelių spaudė SPAB spaustuvė „Spindulys", Gedimino 10, 3000 Kaunas

Kaina sutartinė